

Predslavenski sloj u hrvatskoj toponimiji

Ivšić, Dubravka

Doctoral thesis / Disertacija

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:188:793792>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka Library - SVKRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET RIJEKA

Dubravka Ivšić

**PREDSLAVENSKI SLOJ U HRVATSKOJ
TOPONIMIJI**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Dunja Brozović Rončević

Rijeka, 2013

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF PHILOSOPHY

Dubravka Ivšić

**PRE-SLAVIC STRATUM IN CROATIAN
TOPONYMY**

DOCTORAL THESIS

Rijeka, 2013

Mentor rada: prof. dr. sc. Dunja Brozović Rončević

Doktorski rad obranjen je 28. listopada 2013. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci pred povjerenstvom u sastavu:

1. prof. dr. sc. Ranko Matasović (predsjednik povjerenstva)
2. prof. dr. sc. Dunja Brozović Rončević
3. prof. dr. sc. Diana Stolac

Zahvaljujem

...svojoj mentorici dr. sc. Dunji Brozović Rončević na poticaju da pišem doktorski rad o vrlo opsežnoj, ali iznimno zanimljivoj i inspirativnoj temi predslavenskih toponima, na mnogobrojnim stručnim i ljudskim razgovorima i na svakovrsnoj pomoći pri izradbi doktorata

...akademiku Ranku Matasoviću na oblikovanju konciznog naslova i na korisnim napomenama i ispravicima

...prof. dr. sc. Diani Stolac na brizi oko svih administrativnih zahtjeva

...bivšim i sadašnjim „cimerima“ u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Marini, Saskiji i Tijmenu na vrlo ugodnom radnom okružju

...braći Branimiru i Trpimiru što su doktorirali prije mene, a Zvonimiru na strpljenju

...mami i tati na „logistici“, bezuvjetnoj podršci, na ohrabrenjima i vjeri u moje sposobnosti.

SAŽETAK

U ovome se radu sustavno onomastički istražuje najstariji sloj toponima hrvatskoga područja – imena zemljopisnih objekata nastala prije dolaska Slavena u 6./7. st. Korpus čini više od tristo imena naselja, voda, otoka, gora i drugih zemljopisnih objekata (zaljeva, rtova) koji su posvjedočeni u antici, u tekstualnim i epigrafskim vrelima nastalima prije 7. st. Toponomastička obradba uključivala je pojedinačnu obradbu toponima na više razina. Svaki je toponim obrađen filološki – provjerene su potvrde toponima u vrelima i opisane razlike u zapisima, zemljopisno – barem približno opisan je zemljopisni smještaj toponima, povijesno-arheološki – spomenuti su arheološki nalazi, opisan je povijesni razvoj naselja i povijesna uloga drugih zemljopisnih objekata, te lingvistički – dosadašnje etimologije toponima kritički su razmotrene i predložene neke nove, a kod toponima s kontinuitetom opisan je njihov glasovni razvoj kao posuđenica (iz vulgarnolatinskog) u hrvatski. Toponomastičkom obradbom dobiven je rječnik predslavenskih toponima. Nakon pojedinačne obradbe toponimi su okupljeni u skupine i podskupine s obzirom na toponimske razrede (ojkonimi, hidronimi, nesonimi, oronimi te ostali toponimi) i stratificirani u kronološko-jezične (pod)slojeve (predindoeuropski, „ilirski“, keltski, grčki, rimski). Iz skupa predslavenskih toponima posvjedočenih u antičkim vrelima izdvojeni su toponimi koji su očuvali imenski kontinuitet u hrvatskome te su opisane njihove fonološke i morfološke prilagodbe od vulgarnolatinskoga do hrvatskoga. Za toponime s kontinuitetom istaknute su i izvanjezične osobitosti kao uvjeti očuvanja imenskoga kontinuiteta. Toponimi s očuvanim imenskim kontinuitetom svjedoče o najranijim dodirima novodoseljenog slavenskog stanovništva sa starijim romanskim i oni su najstariji hrvatski jezični spomenici.

SUMMARY

The aim of this work is to give an up-to-date and methodical overview of the oldest toponymic stratum on Croatian territory. This stratum consists of geographical names that existed on Croatian territory before the arrival of Slavic tribes in 6th / 7th century. More than 300 proper names of places, bodies of water, islands, mountains and other geographical objects which are attested in ancient sources, in text and inscriptions older than the 7th century are studied for this purpose. The toponomastic data is analyzed on several levels which results in lexicon of the Croatian pre-Slavic toponyms. Each toponym has been analyzed philologically – ancient sources have been reviewed to verify the attestations of the toponyms and differences in attestations have been accounted for; geographically, historically and archaeologically as well as linguistically – older etymologies of toponyms have been reconsidered and some new ones have been adduced. For the toponyms with continuity in Croatian as loanwords from (Vulgar) Latin into Croatian the phonological adaptations have been stated as well. After the individual toponyms are analyzed in this way, the toponyms are grouped according to their toponomastic category (oikonyms, hydronyms, nesonyms, oronyms and other geographical names) and according to their chronological and linguistic stratification (pre-Indo-European, „Illyric“, Celtic, Greek and Roman). Toponyms with continuity in Croatian are separately accounted for, linguistically and extra-linguistically: their phonological and morphological adaptations from Vulgar-Latin to Croatian are described and some of their extra-linguistic characteristics are singled out as conditions under which the onomastic continuity is preserved. These toponyms with onomastic continuity bear witness to the earliest contacts between Roman and Slavic peoples and are the oldest Croatian linguistic monuments.

KLJUČNE RIJEČI

toponimi, predslavenski sloj, antička vrela, stratifikacija, imenski kontinuitet, ilirski

KEY WORDS

toponyms, pre-Slavic stratum, ancient sources, stratification, onomastic continuity, Illyric

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Određenje predmeta istraživanja.....	2
1.1.1. Hrvatska toponimija – terminološko određenje.....	2
1.1.2. Zemljopisno određenje: Republika Hrvatska.....	3
1.1.3. Povijesno određenje.....	3
1.1.4. Filološko određenje: Antička vrela.....	3
1.1.5. Onomastičko određenje: Toponimi.....	4
1.1.6. Kriteriji za određivanje pripadnosti toponima predslavenskom sloju.....	4
1.2. Povijest istraživanja.....	5
1.2.1. Predznanstveno razdoblje.....	6
1.2.2. Znanstveno razdoblje.....	6
2. TOPONOMASTIČKA VRELA.....	12
2.1. Tekstualna vrela.....	12
2.1.1. Kasnoantička itinerarna vrela.....	21
2.1.2. Crkveni dokumenti.....	24
2.2. Epigrafska vrela.....	24
3. POVIJESNI KONTEKST.....	26
3.1.1. Pretpovijest.....	26
3.1.2. Iliri.....	28
3.1.3. Grci.....	29
3.1.4. Kelti.....	30
3.1.5. Rimljani.....	32
3.1.6. Kršćanstvo.....	37
3.1.7. Pad Zapadnog Rimskog Carstva.....	37
3.1.8. Huni.....	38
3.1.9. Ostrogoti.....	38
3.1.10. Bizant.....	39
3.1.11. Gepidi i Langobardi.....	39
3.1.12. Dolazak Slavena.....	39
4. METODOLOGIJA.....	41
4.1. Teorijska podloga.....	41
4.1.1. Onomastika i toponomastika.....	41
4.1.2. Stratifikacija.....	42
4.1.2.1. Skokovi slojevi.....	43
4.1.2.2. Lingvističko određenje toponomastičkog sloja.....	44
4.2. Slojevi.....	45

4.2.1. Predindoeuropski.....	45
4.2.2. „Ilirski“	46
4.2.2.1. „Staroeuropska“ hidronimija.....	48
4.2.2.2. Istraživanja antroponimskih sustava.....	49
4.2.2.3. Današnje stanje.....	50
4.2.2.4. O terminima ilirski i ilirički.....	51
4.2.2.5. Što se može istraživati kod „ilirskih“ imena.....	52
4.2.2.6. O „ilirskim“ sufiksima.....	53
4.2.3. Grčki.....	55
4.2.4. Keltski.....	56
4.2.5. Rimski (latinski).....	57
4.2.6. Rani romanski.....	58
4.2.7. Germanski.....	58
4.3. Toponimi s kontinuitetom.....	58
4.4. Toponomastička obradba.....	58
4.4.1. Toponimski korpus.....	59
4.4.2. Načela obradbe toponima.....	60
4.4.2.1. Filološka obradba.....	60
4.4.2.2. Zemljopisni podatci.....	61
4.4.2.3. Povijesni i arheološki podatci.....	62
4.4.2.4. Lingvistička obradba.....	63
4.4.2.5. Zaključni dio.....	64
5. RJEČNIK OBRAĐENIH PREDSLAVENSKIH TOPONIMA.....	65
5.1. Kratice vrela korištene u rječniku.....	65
6. SKUPNA OBRADBA TOPONIMA.....	327
6.1. Raščlamba po toponimskim razredima.....	327
6.1.1. Ojkonimi.....	327
6.1.1.1. Stratifikacija ojkonima.....	328
6.1.1.2. Morfološka obradba („ilirskih“) ojkonima.....	341
6.1.1.3. Ojkonimi s kontinuitetom.....	347
6.1.2. Hidronimi.....	352
6.1.2.1. Imena rijeka.....	352
6.1.2.2. Ostali hidronimi.....	353
6.1.2.3. Hidronimi u drugim toponimima.....	353
6.1.2.4. Rod hidronima.....	353
6.1.2.5. Stratifikacija hidronima.....	354
6.1.2.6. O kontinuitetu hidronima.....	356
6.1.3. Nesonimi.....	358
6.1.3.1. Morfološka raščlamba.....	359
6.1.3.2. Stratifikacija nesonima.....	360

6.1.3.3. Imenski kontinuitet.....	361
6.1.4. Oronimi.....	366
6.1.4.1. Stratifikacija oronima.....	367
6.1.4.2. O kontinuitetu oronima.....	367
6.1.4.3. Ubikacija oronima.....	368
6.1.5. Ostali toponimi (imena zaljeva, poluotoka i rtova).....	369
6.2. Raščlamba po slojevima.....	370
6.2.1. Predindoeuropski sloj.....	370
6.2.1.1. Ojkonimi.....	370
6.2.1.2. Hidronimi.....	370
6.2.1.3. Nesonimi.....	370
6.2.1.4. Oronimi.....	370
6.2.2. „Ilirski“ sloj.....	371
6.2.2.1. Ojkonimi.....	371
6.2.2.2. Hidronimi.....	371
6.2.2.3. Nesonimi.....	371
6.2.2.4. Oronimi.....	372
6.2.3. Grčki sloj.....	372
6.2.3.1. Ojkonimi.....	372
6.2.3.2. Hidronimi.....	372
6.2.3.3. Nesonimi.....	372
6.2.3.4. Ostalo.....	372
6.2.4. Keltski sloj.....	372
6.2.4.1. Ojkonimi.....	373
6.2.5. Rimski sloj.....	373
6.2.5.1. Ojkonimi.....	373
6.2.5.2. Hidronimi.....	373
6.2.5.3. Nesonimi.....	373
6.2.5.4. Oronimi.....	374
6.2.5.5. Ostalo.....	374
7. IMENSKI KONTINUITET PREDSLAVENSKIH TOPONIMA.....	375
7.1. Povijesni kontinuitet.....	375
7.2. Lingvistički kontinuitet.....	376
7.2.1. Praslavenski i hrvatski.....	377
7.2.2. Latinski i romanski.....	377
7.2.3. Relativna kronologija: mogućnosti i ograničenja.....	380
7.2.4. Ostale vrste lingvističkog kontinuiteta.....	383
7.3. Toponomastički kontinuitet.....	383
7.3.1. Leksički ostatci.....	384
7.3.2. „Ekonomski kriterij“.....	385
7.4. Toponimi s kontinuitetom u hrvatskom.....	386

7.4.1. Neki neočekivani glasovni razvoji.....	388
7.4.2. Akcentuacija.....	391
7.4.3. Morfološke prilagodbe.....	393
7.4.4. Izravan i neizravan kontinuitet.....	393
7.4.4.1. Izvedenice.....	394
7.4.4.2. Prevedenice.....	394
7.4.4.3. Transonimizacija.....	394
7.4.5. Kontinuitet i slojevi.....	396
7.5. Izvanjezična obilježja toponima – kriteriji očuvanja imenskoga kontinuiteta.....	397
8. ZAKLJUČAK.....	400
9. KORIŠTENA LITERATURA.....	405
9.1. Primarna vrela (kratice i korištena izdanja).....	431
POPIS ILUSTRACIJA.....	436
O AUTORICI.....	437

1. UVOD

Hrvatski suvremeni i povijesni prostor tijekom stoljeća prije dolaska Slavena naseljavali su razni narodi i plemena. Neki među njima izvrsno su posvjedočeni u povijesnim vrelima, drugi samo posredno, a o postojanju trećih može se samo nagađati. Jezični se tragovi svih njih nalaze u toponimiji i antroponimiji našega prostora.

Hrvatska se toponimija u cjelini može podijeliti na dva sloja, na slavenske i predslavenske toponime. Predslavenskima se smatraju toponimi kojima je ime dalo stanovništvo koje je na ove prostore došlo prije Slavena te se oni dalje dijele na predindoeuropski, „ilirski“, grčki, keltski, rimski i germanski sloj. Najsigurniji pokazatelj da je neki toponim predslavenski njegova je rana posvjedočenost, u antičkim vrelima nastalima prije dolaska Slavena. Neki su predslavenski toponimi očuvali imenski kontinuitet prilagodabama toponimskog lika sve do današnjih dana, dok su drugi nestali. Pitanje o uvjetima očuvanja imenskoga kontinuiteta jedno je od najintrigantijih toponomastičkih pitanja.

Predindoeuropskima se smatraju toponimi koji se ne mogu povezati ni s jednim poznatim indoeuropskim korijenom. Naziv „ilirski“ odnosi se na indoeuropske idiome koji su se govorili prije grčkoga i latinskoga na području od Istre do južne Albanije, između Save i Jadrana. Nisu pronađeni tekstovi pisani tim jezikom, pa se govornici „ilirskoga“ smatraju bespismenima i o njihovome se jeziku zaključuje samo na temelju onomastičkih (antroponomastičkih i toponomastičkih) podataka. Toponimi ovih najstarijih slojeva zabilježeni su u antičkim vrelima u prilagođenom grčkom ili latinskom liku. Tim najstarijim slojevima, predindoeuropskome i „ilirskome“ pripadaju imena većih rijeka, otoka i nekih naselja. Grci su kao pomorski narod svoje kolonije osnivali u pravilu uz obalu i nisu prodirali dublje u unutrašnjost. Grčkoga su podrijetla imena nekih većih otoka i naselja na obali. Za njihov prilagođeni lik u hrvatskome također treba pretpostavljati posredovanje latinskoga odnosno romanskoga. Malobrojni keltski toponimi posvjedočeni u antičkim vrelima nisu ostavili traga u suvremenoj hrvatskoj toponimiji. Rimskim slojem smatramo toponime koji su nastali u doba rimske vlasti nad provincijom Ilirik (kojoj je pripadala i većina današnjega hrvatskoga prostora). Germanski sloj pretpostavljamo zbog prolaska brojnih germanskih plemena panonskim područjem u kasnoj antici, koja su mogla biti posrednik između starijih slojeva i slavenskoga.

S obzirom na to da je cijela toponomastička disciplina usmjerena interdisciplinarno, tako je i u proučavanju ovog skupa toponima potrebno zblížiti spoznaje iz raznih disciplina.

Osim lingvističkih disciplina (filologija, poredbeno-povijesna lingvistika), predslavenskih toponima dotiču se i arheologija, povijest i (povijesna) geografija.

U ovome se radu predslavenski sloj u hrvatskoj toponimiji istražuje na korpusu od tristotinjak toponima posvjedočenih u antičkim vrelima. U prvome se, uvodnom, poglavlju ovoga rada donosi određenje predmeta istraživanja i pregled povijesti istraživanja. U drugom poglavlju kronološki se nabrajaju i opisuju antički toponomastički izvori, a u trećem se opisuje povijesni kontekst u kojem su do dolaska Slavena mogli nastajati toponimi na našem tlu. Četvrto poglavlje obrađuje metodološke postavke za proučavanje ovog skupa toponima. Peto je poglavlje središnji i najopsežniji dio ovog rada. U njemu se, kao rezultat istraživanja, nalazi rječnik obrađenih predslavenskih toponima. Toponimi, obrađeni pojedinačno u 5. poglavlju, u šestom se poglavlju obrađuju zajednički, raščlambom na (pod)skupine po raznim kriterijima. U sedmom se poglavlju raspravlja o imenskom kontinuitetu predslavenskih toponima i ono zaokružuje cijelo istraživanje. Osmo je poglavlje zaključak u kojem se još jednom sažeto iznose rezultati ovog rada i daju kratke smjernice za moguća daljnja istraživanja.

1.1. Određenje predmeta istraživanja

1.1.1. Hrvatska toponimija – terminološko određenje

U hrvatskoj se onomastičkoj terminologiji razlikuju termini „toponimija“ i „toponomastika“¹. Prvi označuje zbir toponima, jezičnih znakova koji označuju vlastita imena mjesta, a drugi znanstvenu disciplinu koja proučava toponime. Zbir toponima koji se označuje terminom „toponimija“ može biti određen područjem, jezikom, razdobljem itd. „Hrvatska toponimija“ je prema tome skup hrvatskih toponima. Atribut „hrvatski“ može se odnositi na toponime koji se nalaze na hrvatskom području, što znači da se referent koji toponim označuje nalazi se na hrvatskom tlu, a može obuhvaćati i sve toponime koji pripadaju hrvatskom jeziku², a to znači da je jezični znak hrvatski. U ovome radu istražuju se toponimi koji se po smještaju referenta mogu zvati hrvatskima.

¹ Usp. Šimunović (2009: 79). U engleskoj se terminologiji *toponymy* ‘toponimija’ često upotrebljava i u značenju ‘skup toponima’ i ‘znanstveno proučavanje toponima’, dok u njemačkoj oba značenja ima termin *Toponomastik* ‘toponomastika’ ili *Toponymik* ‘toponimika’ (usp. Brozović Rončević 2010).

² Ovdje „jezik“ koristimo u smislu jezičnog sustava, neovisno o tome je li taj sustav u stvarnosti dijalekt, mjesni govor ili standardni jezik.

1.1.2. Zemljopisno određenje: Republika Hrvatska

Zemljopisne granice ovog skupa toponima postavljamo na današnje državne granice Republike Hrvatske, ali te granice predstavljaju minimum skupa toponima koji istražujemo. Dosada su najsvestavnije istraženi predslavenski toponimi u priobalnom području³, što je razumljivo s obzirom na to da je njihova gustoća znatno veća na obali nego u kontinentalnom dijelu i da ih je mnogo više zadržalo višestoljetni imenski kontinuitet. Toponimi u kontinentalnom dijelu Hrvatske nisu dosad sustavnije onomastički istraženi.⁴ Obuhvaćanjem cjelovitog hrvatskog prostora želimo opisati raznolikost u ovom najstarijem sloju hrvatske toponimije.

Kako se korpus toponima ne bi previše smanjio, čime bi se mogla dobiti iskrivljena slika, u korpus su uključeni neki toponimi s hrvatskih povijesnih prostora⁵ zbog svoje onomastičke vrijednosti. Takvi su: ojkonomi *Sirmium*, *Decadaron*, *Delminium*, *Aematis*, *Asamum*, hidronimi *Drinus*, *Urpanus*, *Valdasus*, postaje/oronimi *in monte Bulsinio* i *In alperio*. U korpus ulaze i pogranični toponimi koji nisu sa sigurnošću ubicirani, odnosno za koje se ne može znati pripadaju li hrvatskom tlu ili području susjednih država.

1.1.3. Povijesno određenje

U radu se žele istražiti toponimi na hrvatskom tlu koji su nastali prije dolaska Slavena u 6. / 7. st. Neki su od tih toponima sačuvali imenski kontinuitet do današnjih dana, a drugi su nestali i prije dolaska Slavena, pa se mogu nazvati i povijesnim toponimima hrvatskoga područja.

1.1.4. Filološko određenje: Antička vrela

Jedan je od najvažnijih kriterija za određivanje pripadnosti toponima predslavenskome sloju njegova rana posvjedočenost. U istraživanje će biti uključeni toponimi koji su potvrđeni u antičkim i kasnoantičkim vrelima (do 7. st.). Za toponime koji su kao toponimi posvjedočeni u vrelima nastalima prije dolaska Slavena možemo sa sigurnošću tvrditi da pripadaju predslavenskome sloju tj. za njih nisu potrebni dodatni kriteriji da bismo odredili

³ Usp. Skokovu cjelovitu monografiju (Skok 1950), te iz nje proizašle članke (npr. Šimunović 1982, 1984, 1988, Čače 1976, 1992), a i povijesna strana je cjelovitije istražena na priobalju (npr. Suić 2003).

⁴ O hrvatskim toponimima može se naći u monografiji P. Anreitera (2001) u sklopu toponima cijele rimske provincije Panonije. Novija povijesna monografija o tom dijelu Hrvatske je Gračanin 2011.

⁵ »“Povijesni prostor” nekoga naroda je zemljopisno područje gdje su se odvijali procesi koji su sudjelovali u etničkom i kulturnom formiranju toga naroda i dio su njegove povijesti. Termin ne prikriva nikakve moderne političke pretenzije. Proizlazi iz metodološkog načela da se u povijesnim znanostima ne mogu dobiti valjani rezultati ako se ne uzima u obzir širi kontekst povijesnih pojava. Razumije se da se „povijesni prostori“ mijenjaju u različitim razdobljima i uvjetima i da više naroda može dijeliti iste povijesne prostore.« (Kuntić-Makvić 2007: 225).

pripadaju li predslavenskom sloju. Da bi se iz suvremenih toponima mogli izdvojiti oni predslavenski, treba prvo dobro proučiti one za koje se sa sigurnošću zna da su predslavenski. Tek kada su toponimi koji su sigurno predslavenski dobro obrađeni i opisani moći će se uspješnije predslavenskom sloju pripisivati suvremeni i povijesni toponimi koji nisu posvjedočeni u antici.

1.1.5. Onomastičko određenje: Toponimi

U antičkim vrelima zabilježena su imena manjih i većih naselja (ojkonimi), imena otoka (nesonimi), gora (oronimi), rijeka i drugih voda (hidronimi), zaljeva i rtova te regija, područja, zemalja (horonimi). Među njima su najbrojnija imena naselja. U radu se obrađuju ojkonimi, hidronimi, nesonimi, oronimi i ostala imena (imena zaljeva, poluotoka i rtova).

1.1.6. Kriteriji za određivanje pripadnosti toponima predslavenskom sloju

a) Posvjedočenost u antičkim vrelima najsigurniji je kriterij za pripadnost toponima predslavenskom sloju. Osnovna je postavka da ako je toponim posvjedočen u vrelima koja su nastala prije dolaska Slavena, on pripada predslavenskom sloju. Uz ovaj kriterij oprez je potreban pri datiranju vrela, budući da antički tekstovi do nas nisu došli u svom izvornom obliku.

U antičkim vrelima nisu zabilježeni svi hrvatski predslavenski toponimi, ali se na temelju zabilježenih mogu izvoditi kriteriji za pripadnost predslavenskom sloju. Toponimi koji pripadaju predslavenskom sloju, a nisu zabilježeni u antičkim vrelima poznati su nam iz mlađih vrela i iz njihova kontinuiteta u hrvatskom.

b) Etimologija toponima objašnjava se unutar jezika koji se govorio na hrvatskom području prije dolaska Slavena. Ti su jezici latinski, grčki, keltski, germanski, „ilirski“ i predindoeuropski jezici. Pritom treba pokazati da sam toponim nije nastao kasnijom onimizacijom ili izvođenjem od apelativa koji je predslavenski. (Etimologija apelativa je predslavenska, ali toponim nije).

c) Doba posuđivanja. O predslavenskom podrijetlu toponima ne možemo zaključivati samo na temelju kronologije posuđivanja. Ipak, najstarije posuđenice (koje su u hrvatski posuđene prije određenih slavenskih promjena, odnosno prije nekih romanskih promjena) vjerojatnije su predslavenske.

d) Paralelna tvorba na drugom terenu: toponimi koji su svojim likom (korijenom i/ili sufiksima) slični predslavenskim toponimima na geografski udaljenom terenu (slavenskom i neslavenskom, npr. Krka u Sloveniji, Krka u Hrvatskoj). U obzir treba uzeti i da neke sličnosti

proizlaze iz slučajnosti ili zbog konvergentnog glasovnog razvoja, ali podrijetlo im je sasvim različito (usp. npr. Poreč < *Parentium* u Istri i Poreč < *po-* + **rĕk-* u Slavoniji)

e) Veličina i važnost referenta: toponimi koji čuvaju višestoljetni kontinuitet označuju ekonomski važan referent. To se osobito odnosi na važnije rijeke i otoke. Ako je toponim sačuvan, on označuje ekonomski važan referent (u određenom razdoblju). Ako je neki referent ekonomski važan, vjerojatnije je da će sačuvati ime.

f) Arheološko nalazište iz doba prije dolaska Slavena koje ukazuje na to da je na tom mjestu bilo naselje, a njegovo ime je bilo „predslavensko“. Hoće li to ime biti očuvano ovisi o drugim čimbenicima.

Istraživanje svakog podskupa hrvatske toponimije uvijek teži boljem poznavanju i razumijevanju šarolikoga mozaika hrvatskih toponima. Cilj je ovog rada sustavno opisati lingvističke i izvanlingvističke osobitosti predslavenskoga sloja hrvatskih toponima, na temelju toponima posvjedočenih u antičkim vrelima. Premda se o pojedinim predslavenskim toponimima ili skupinama toponima mnogo pisalo, ovako određen skup toponima dosad nije bio predmetom toponomastičkog istraživanja, već je služio kao pomoćno sredstvo za druga istraživanja (npr. za rekonstrukciju „ilirskoga“). Osnovni je povod za njihovu sustavnu obradbu osuvremenjivanje starijih spoznaja, odnosno sinteza postojećih znanja o tim toponimima. Pritom se po prvi put u toponomastičko istraživanje najstarijega sloja uključuje cijelo hrvatsko područje.

Prije 40-ak godina u toponomastici se raspravljalo i o metodi razdvajanja starijih toponima od mlađih. Tada je zaključeno je da u toponomastici takve metode još nema, ali i da se do nje ne može doći prečacem, već samo sustavnom obradom što većeg broja toponima (usp. Muljačić 1970, Šimunović 1972). Otada je učinjeno mnogo, a ovim bi se istraživanjem željelo pomaknuti još jedan korak u tom smjeru.

1.2. Povijest istraživanja

Proučavanje najstarijih hrvatskih toponima nije novijega datuma, a budući da se područje dotiče mnogih disciplina, velik je i broj istraživača. Osim samih toponomastičara, proučavanju najstarijih hrvatskih toponima posredno su ili neposredno doprinijeli i: filolozi koji su uspostavili izvorne oblike tekstova i imena koja se u njima spominju; lingvisti – istraživači različitih jezičnih grana kojih se tragovi kriju u tim toponimima; arheolozi koji su pronašli natpise s toponimima ili su pronađene arheološke ostatke pokušali povezati s nekim imenom; povjesničari koji su se bavili starom poviješću hrvatskih zemalja, koji su proučavali

kako su se razvijala naselja, ekonomske i političke prilike, izmjene državnih, regionalnih, lokalnih granica, svakodnevni život i pritom smjestili toponime u povijesni kontekst; itd.

1.2.1. Predznanstveno razdoblje

I prije razvoja znanosti u današnjem smislu riječi postojala su djela koja možemo smatrati početcima u proučavanju predslavenske toponimije. U određenom smislu, kao jednoga od prvih sakupljača predslavenske toponimije nakon antike možemo navesti bizantskog cara i pisca iz 10. st., Konstantina Porfirogeneta. On je u svom, za hrvatsku povijest, najznačajnijem djelu *De administrando imperio* (O upravljanju carstvom) donio važne podatke za hrvatsku povijest. U poglavljima 29–31 iznio je podatke o doseljenu Hrvata na današnje prostore, o podrijetlu Hrvata, njihovim običajima i društvenom uređenju, te o sukobima sa starosjedilačkim romanskim stanovništvom. Pritom je naveo velik broj toponima, koje je ponekad i etimologizirao (uglavnom pučkim etimologijama, npr. *Tragurium, Aspalathos, Diadora*)⁶.

Flamanski kartograf i geograf iz 16. st. Abraham Ortelius poznat je po atlasu *Theatrum Orbis Terrarum*. Osim atlasa objavio je i *Synonymia geographica sive populorum, regionum, insularum, urbium...* (kasnije proširio i objavio pod imenom *Thesaurus geographicus*) u kojem je popisao sva antička imena mjesta koja se nalaze u njegovom atlasu. Uz svako ime naveo je i njegovo podrijetlo i značenje i srednjovjekovne kodekse u kojima se ime prvi put spominje. Po tome se Ortelius može smatrati autorom prvog etimološkog rječnika antičkih toponima hrvatskog područja (usp. Marković 2004: 14).

Hrvatski latinist Matija Petar Katančić (1750. – 1825.) u svojim je djelima „*Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum*“ i „*Istri adcolarum Illyrici geographia vetus e monumentis epigraphicis, marmoribus et commentariis illustrata*“ iznio brojna filološka tumačenja o podrijetlu i značenju antičkih toponima. Katančić je svoje zaključke donosio na temelju podataka iz antičkih pisaca, ali i iz tada poznatih epigrafskih zapisa.

1.2.2. Znanstveno razdoblje

(a) Hrvatska predslavenska toponimija usko je vezana uz jezične ostatke predrimskog Ilirika. Najznačajniji su ilirolazi 1. pol. 20. st. Hans Krahe i Anton Mayer. Hans Krahe je započeo sustavno proučavanje izvora za ilirski i pokušao uspostaviti korpus ilirskih oblika. Osnovna mu je pretpostavka bila da se u Iliriku govorio jedan jezik bez većih razlika. Smatrao je da su onomastički elementi koji se pojavljuju između Epira (pokrajina na današnjoj granici

⁶ Porfirogenetove vijesti o Hrvatima i njegove etimologije sustavno je analizirao M. Lončar (usp. Lončar 2002a i 2002b).

Grčke i Albanije), Save i Dunava ilirski. Objavio je više članaka o ilirskome (*Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung; Zur einzelnen Illyrischen Eigennamen*, oboje u nekoliko nastavaka), te sintetsku monografiju u dva toma *Die Sprache der Illyrier* (1955. i 1964.). U prvom su dijelu skupljena vrela, natpisi, glose i predstavljena imena, dana je potpuna etimološka analiza i iscrpna bibliografija, ali uz imena nedostaje povijesna i topografska informacija (Katičić 1976: 165). Za toponimiju je važna njegova zbirka ilirskih zemljopisnih imena, *Die alten balkanillyrische geographischen Namen* (1925.) i monografija o jezičnoj pretpovijesti Europe, *Sprache und Vorzeit; Europäische Vorgeschichte nach dem Zeugnis der Sprache* (1954.). Kraheov se pogled na ilirski znatno promijenio pri kraju života, a njegova sumnja u mogućnost rekonstrukcije ilirskoga odražava se u članku *Vom Illyrischen zum Alteuropäischen* (1964.) i u predgovoru drugome dijelu monografije *Die Sprache der Illyrier* (1965.)

Anton Mayer, Kraheov suvremenik, napisao je drugo sintetsko djelo o ilirskome, *Die Sprache der alten Illyrier*, također u dva toma (1957. i 1959.). Prvi tom čini rječnik „ilirskih jezičnih ostataka“: mjesnih i osobnih imena, jednog natpisa i malobrojnih glosa. Drugi tom sastoji se od etimološkog rječnika ilirskoga i od gramatike ilirskog jezika. Mayeru je, među ostalim, poticaj za objavljivanje nove, osuvremenjene zbirke ilirskih jezičnih ostataka bio nedostatak topografskih podataka, podataka o kontinuitetu imena i nerazdvajanje istoimenih mjesta u Kraheovoj zbirci iz 1925. Isto tako, smatrao je da je Kraheovo zemljopisno ograničenje na provinciju Ilirik preusko. Mayer i Krahe imali su vrlo bliske poglede na ilirski, isti cilj i znanstvene postupke (Križman 1991: 119). Obojica su pokušavali analizom ilirskih toponima i antroponima doći do ilirskih korijena i sufiksa i uspostaviti glasovne podudarnosti između ilirskoga i ostalih indoeuropskih jezika. Pritom su ekscerpirali antička vrela i prikupili sve ili najveći broj zabilježenih toponima antičkog Ilirika, a time i hrvatskih povijesnih prostora. Uz same potvrde, Mayerovo djelo sadrži i filološke, povijesne i topografske podatke, te je ono prava „realenciklopedija“ ilirskih starina (Katičić 1976: 165).

Najstarije hrvatske toponime detaljno je proučavao i naš veliki etimolog, onomastičar i romanist Petar Skok. Objavio je brojne radove o ilirskim toponimima (*Studije iz ilirske toponomastike*, u više nastavaka) i o predrimskim leksičkim ostacima. Njegova monografija *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* (1950.) važna je za ovu temu iz nekoliko razloga. U njoj su postavljeni toponomastički zakoni, određeni su kriteriji za stratifikaciju istočnojadranske toponimije, te je provedena stratifikacija. Skok je u tom djelu započeo kronološko usustavljanje romanskih posuđenica na temelju toponima. Uz to, Skok je i autor

prvog hrvatskog etimološkog rječnika (*Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1971. – 1974.) u kojem je dao etimologije za mnoge antičke toponime.

O povijesnoj strani najstarijih toponima širega balkanskoga područja pisao je početkom 20. st. K. Jireček (*Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, 1901. – 1904).

(b) U 2. pol. 20. st. najstarijom hrvatskom toponimijom bavili su se istraživači različitih struka. Povjesničar i arheolog Mate Suić velik je dio svog znanstvenog rada posvetio proučavanju stare povijesti i arheologije hrvatskih prostora, osobito rimskog razdoblja. Utjecajna su njegova tumačenja antičkih povijesnih vrela (npr. radovi *Illyrii proprie dicti*, *Zapadne granice Ilira u svijetlu historijskih izvora*, *Istočna jadranska obala u Pseudo-Skilakovu Periplusu*) i opisi raznih aspekata života u ilirsko i rimsko doba. Njegovi radovi o staroj hrvatskoj povijesti okupljeni su u knjizi *Odabrani radovi iz stare povijesti hrvatske* (1996.). Suić je detaljno istraživao i antički urbanizam na našoj obali, a kao rezultat toga objavio je monografiju *Antički grad na istočnom Jadranu* (1975. prvo izdanje, 2003. drugo izdanje). Suićevi radovi važni su nam za povijesni kontekst naših najstarijih toponima, odnosno za uvjete njihova nastanka i eventualnog nestanka.

Romanist Pavao Tekavčić u svom je članku *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslovenskog romanstva u svjetlu toponomastike* (1976.) na primjeru toponima razradio kriterije za razlikovanje starijih i mlađih romanskih posuđenica u hrvatski.

Ilirskom onimijom bavio se i arheolog Duje Rendić Miočević. Premda je njegovo zanimanje bilo usmjereno više na ilirska osobna imena, u svojim je radovima ispravio i brojna čitanja i ubikacije toponima. U knjizi *Iliri i antički svijet* (1989.) tiskane su Rendić Miočevićeve najznačajnije rasprave o ilirskoj problematici. I drugi su autori istraživali antroponime ilirskog područja. Mate Križman istraživao je antroponime na histarskom području (*Rimska imena u Istri*, 1991.), a Anamarija Kurilić na liburnskom području (*Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. st. po Kristu*, 1999.).

Povjesničar Slobodan Čače objavio je više radova vezanih uz predslavenske toponime. Njegovi radovi *O stratifikaciji prapovijesnih toponima i njihovu odnosu prema arheološkoj građi na istočnoj jadranskoj obali* (1976.) i *Prilozi topografiji i toponimiji istočnojadranskog otočja od antike do srednjeg vijeka* (1992.) izravno se bave toponimijom, dok je u brojnim drugima sustavnim i pažljivim proučavanjem povijesnih vrela dopunio i ispravio ubikacije nekih starih toponima (npr. u radovima *Colentum insula* (Plinije, Nat.hist. 3, 140) (1988.) i *Civitates Dalmatiae u 'Kozmografiji' Anonima Ravenjanina* (1993., kao kratka monografija objavljen 1995.), *Iz liburnske toponimije* (1994.), *O ranijim grčkim imenima mjesta na istočnom Jadranu* (2002.)).

Gottfried Schramm u svojoj je opsežnoj monografiji *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrhundert n. Chr.* (1981.) opisao antičke toponime u jugoistočnoj Europi koji su sačuvani i u srednjem vijeku. Schrammu je bio cilj opisati povijesne prilike u jugoistočnoj Europi i razdoblju „seobe naroda“ za koje gotovo i nema povijesnih vrela, pa su antički toponimi dragocjeni kao povijesno vrelo. Schramm je smatrao da se analizom imenskih posuđenica (*Lehnnamen*) može doprinijeti rješavanju pitanja dosega romanizacije i helenizacije u rimskoj vladavini, s obzirom na to da su Slaveni neka imena posudili od Rimljana i Grka, a neka od predrimskih balkanskih naroda (koje on po uzoru na antičke pisce naziva „Barbarima“, a njihove jezike „barbarskima“). Pritom je Schramm došao do zaključka da su predrimski jezici Balkana tvorili svojevrsan jezični savez u kojem su postojale glasovne inovacije koje su išle preko granica i nekoliko jezika.

Naši su toponomastičari, na osnovama Skokove stratifikacije nastavili istraživanja. Petar Šimunović u radovima *Zemljopisna imena kao spomenička baština materijalne i duhovne kulture* (1982.), *Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije* (1984.), *Toponimijska stratigrafija na istočnojadranskom prostoru* (1988.), a zatim i u poglavlju *Slojevitost istočnojadranske toponimije* (u monografiji *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, 2005.), te u poglavljima *Etimologija i Imena predslavenskoga (indoeuropskoga) porijekla i slavenska imena* (u monografiji *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, 2009.) opisuje slojeve toponima na hrvatskoj obali. Slojevitost istarske toponimije opisala je Dunja Brozović Rončević u radu *Romansko-hrvatski dodiri u toponimiji Istre i Kvarnerskih otoka* (1998.).

Osim „ilirskoga“, istraživani su i drugi pojedinačni slojevi najstarijih toponima. Grčki sloj istraživao je već spomenuti S. Čače (2002.). Valentin Putanec bavio se sanktoremima, toponimima postalima od imena svetaca, u kojima je vidljiv odraz latinskoga pridjeva *sanctus* ‘svet’ (Putanec 1963.). Ti su sanktoremi u hrvatski ulazili u više razdoblja, a najstariji su ušli u doba prvih kontakata Slavena i Romana. Nakon njega sanktoremima se bavio i Šimunović (*Sakralni toponimi sa sut + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike*, 1996.).

Predijalne („posjedovne“) toponime na hrvatskom tlu prikupio je i djelomično obradio Robert Matijašić (*Antičko nasljeđe u toponimiji Istre. Toponimi na -an, -ana u Istri i Dalmaciji*, 1982.) i kasnije I. Schaub Gomerčić (*Romanska predijalna toponimija na hrvatskom primorju u svjetlu cjelokupne romanske toponimije*, 2002.).

(c) I u posljednjih petnaestak godina u objavljeni su radovi usko vezani uz ovu temu.

Peter Anreiter autor je knjige *Die Vorrömischen Namen Pannoniens* (2001.) u kojoj je obradio toponime iz rimske provincije Panonije. Anreiteru je cilj etimološka analiza tih

toponima i rekonstrukcija „panonskog“ jezika – predlatinskog jezika Panonije, bliskog s drugim jezicima „ilirskoga“ kompleksa. Autor je uspostavio kriterije razlikovanja toponima „panonskoga“ i keltskoga podrijetla. Rimskoj provinciji Panoniji pripadao je veći dio kontinentalne Hrvatske, pa je ta knjiga dobar izvor za novije etimologije panonskih toponima.

O povijesti Panonije u doba kasne antike i ranoga srednjeg vijeka govori knjiga Hrvoja Gračanina *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)* (2011.)

Monografija Mirka Markovića *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske* objavljena je 2004. g. Marković u svojoj monografiji obrađuje povijesnu antičku toponimiju hrvatskoga prostora. Budući da o toj temi postoje brojni parcijalni radovi, autor je želio napisati sintetsku monografiju. Marković nabraja toponime zabilježene kod antičkih autora, prema vrstama toponima i dijelovima Hrvatske. Uz toponime on navodi i varijantne oblike, status naselja u rimsko doba, predrimski kontinuitet, zemljopisni položaj, probleme oko ubikacije i etimologiju i pritom se najviše oslanja na Mayerov rječnik „*Die Sprache der alten Illyrier*“ (Schaub Gomerčić 2005: 223). Tema je ove knjige vrlo bliska temi ovog rada, međutim autor se nije služio ni povjesničarskim ni lingvističkim radovima novijeg datuma (usp. *id.* 222). Oblici toponima navedeni u njoj nisu pouzdani zbog brojnih tiskarskih pogrešaka. Ipak, Markovićeva monografija može poslužiti kao bibliografski izvor za antičku toponimiju naših krajeva.

Rimska cestovna baština na tlu Hrvatske autora Ivana Milotića bogato je likovno opremljena monografija iz 2010. g. Autoru je cilj opisati sve aspekte rimskih cesta, od same cestogradnje, tj. ceste kao građevinskog objekta, preko pravne regulative vezane uz ceste, do socio-kulturoloških značajki cesta kao područja društvene aktivnosti. U sklopu toga Milotić spominje i imena mjesta uz rimske ceste.

U zadarskom Centru za jadranska onomastička istraživanja već se dugi niz godina sustavno prikupljaju i obrađuju toponimi zadarskog otočja. U sklopu toga pokrenuto je i izdavanje serije monografija o toponimiji zadarskih otoka. Dosad je objavljeno pet nastavka (*Toponimija otoka Pašmana*, 2006.; *Toponimija otoka Ugljana*, 2007.; *Toponimija otoka Vrgade*, 2009., *Toponimija otoka Murtera*, 2010.; *Toponimija otoka Paga*, 2011.). U tim se monografijama nalaze i podatci o predslavenskim toponimima tih otoka. Romanske toponime tih otoka uspješno je obradio Nikola Vuletić u poglavljima *Toponimi romanskog postanja na Ugljanu i Pašmanu, Od Lubricate do Lapkata i Vrgade: jezična povijest Dalmacije kroz imena jednog otoka, Problem romanske toponimije u murterskom otočnom skupu*. Vuletić je pritom ukazao i na neke metodološke aspekte proučavanja najstarijih romanskih toponima.

Iz perspektive rekonstrukcije glasovnog razvoja hrvatskoga predslavenskim se toponimima bavio Georg Holzer (npr. u članku *Zur Auswertung von Toponymen antiken Ursprungs für die kroatische Lautgeschichte*, 1999. i u *Historische Grammatik des Kroatischen*, ¹2007, ²2012.)

Problematike keltskih toponima dotaknuo se Ranko Matasović u radovima *Antički Nevioudunum: etimološka bilješka* (1996) i *O metodologiji onomastičkih istraživanja (na primjeru keltske onomastike)* (1997). Noviju metodu istraživanja keltskih toponima (prostorni razmještaj) primijenio je Patrick Sims-Williams u *Ancient Celtic Place-Names in Europe and Asia Minor* (2006).

Pojedinačnim toponimima, njihovim etimologijama, ubikacijama, čitanjima antičkih vrela i sl. bavi se velik broj manjih priloga. Neki od njih objavljeni su u specijaliziranim onomastičkim časopisima (*Folia Onomastica Croatia*, *Onomastica Jugoslavica*; *Acta Onomastica*, *Beiträge zur Namenforschung*, *Journal of Onomastics*), a drugi su razasuti po mnogim drugim arheološkim i povijesnim časopisima, pa je i stvaranje bibliografije o hrvatskim predslavenskim toponimima zahtjevan zadatak.

U vrijeme izradbe ovog rada pojavio se i članak Petra Šimunovića „Predantički toponimi u današnjoj (i povijesnoj) Hrvatskoj“ (prihvaćen za tisak u časopisu *Folia onomastica Croatica* za 2012. godinu) u kojem autor opisom antičkih toponima na hrvatskom tlu zaokružuje svoje dugogodišnje bavljenje i ovom temom.

2. TOPONOMASTIČKA VRELA

Vrela za proučavanje ovoga skupa toponima čine antički natpisi i ograničen skup djela antičkih grčkih i rimskih autora u kojima oni opisujući buduće hrvatske prostore nabrajaju i plemena koja ih nastanjuju, imena naselja, rijeka, gorja. Ista ta djela služe i kao polazišta za povijesna i arheološka istraživanja ovih prostora. Zemljopisna i historiografska najbogatija su podacima no i svaki drugi tekst može se uvrstiti u toponomastička vrela. Popisi antičkih vrela relevantnih za staru hrvatsku povijest mogu se naći npr. u Suić 1980; u radu Kuntić-Makvić 2006, u kojem autorica opisujući sadržaj kolegija na poslijediplomskome studiju arheologije navodi povijesna vrela koja se koriste i u arheološkim istraživanjima hrvatskoga prostora. Podudaran s njima je i popis antičkih vrela toponima u Marković 2004: 27–57. Dopunom s vrelima koja su koristili Mayer i Anreiter dobiva se potpuniji popis.

Premda se povijesna i toponomastička vrela gotovo u potpunosti preklapaju, razlika je među njima u vrijednosti samoga teksta za historiografiju, odnosno toponomastiku. Nabrojani toponimi kod nekog autora izvanredno su toponomastičko vrelo, ali za istraživanje povijesti oni ne moraju biti od prevelike važnosti. Tako i manja povijesna vrela mogu biti važna kao toponomastička zbog prve potvrde toponima.

2.1. Tekstualna vrela

Antički tekstovi nisu dostupni u svom izvornom obliku nego u kasnijim prijepisima i pretiscima. Budući da nije očuvan nijedan rukopis antičkih autora niti rukopis iz autorova doba, najbliže izvornoj varijanti teksta dolazimo u kritičkim izdanjima. U kritičkim izdanjima tekst se rekonstruira na temelju svih postojećih potvrda tog teksta. S obzirom na to da su djela koja smatramo toponomastičkim vrelima od velike važnosti i za druge struke (prvenstveno za klasičnu filologiju, zatim za već spomenute povijest i arheologiju, pa lingvistiku, etnografiju itd.), ona su već stoljećima poznata i proučavana i možemo smatrati da su, barem za toponomastička istraživanja, dobila i zadovoljavajuću filološku analizu. Ovdje se kronološkim redom nabrajaju antički autori i njihova djela koja ubrajamo u toponomastička vrela:⁷

Hekatej iz Mileta, grčki geograf i logograf⁸, (oko 560. – oko 480. g. pr. Kr.). Glavno mu je djelo *Περίοδος γῆς* ('Put oko svijeta'), geografska karta svijeta s tekstualnim opisom

⁷ Osnovni podatci o autorima i djelima izvađeni su iz referentnih djela Oxford Classical Dictionary (OCD), Leksikon antičkih autora, Povijest svjetske književnosti 2 (Vratović 1977.). Cjeloviti popis kratica i vrela nalazi se na kraju rada kao dodatak.

⁸ Logograf (grč. *λογγράφος*) je termin za najstarije grčke povjesničare, prethodnike historiografa u užem smislu riječi. Djela logografa mogu se podijeliti na (1) mitološke genealogije, (2) geografska djela, obično u formi *periegesis* ili *periplous*, koja opisuju narode i područja koji se susreću na putovanju uz obalu i susjedne narode u

Europe i Azije. Djelo je većinom izgubljeno, sačuvano je 300-ak fragmenata, uglavnom citati kod Stjepana Bizantinca koji spominju imena mjesta.

Herodot, grčki povjesničar (5. st. pr. Kr.). Njegova je Povijest (Ἱστορίαι) u 9 knjiga najstarije cjelovito sačuvano povijesno djelo s podacima o budućem hrvatskom prostoru. Herodotove su vijesti o našim krajevima malobrojne, a onimi se uglavnom svode na nekoliko etnonima (Iliri, Eneti) i hidronim *Jadran*.

Tukidid, grčki povjesničar (5./4. st. pr. Kr., točnije do 411. g.), opisujući povijest Peloponeskoga rata navodi neke ilirske etnonime.

Efor iz Kime, grčki povjesničar (4. st. pr. Kr.). Njegova je Povijest (Ἱστορίαι) u 30 knjiga sačuvana samo fragmentarno. Prvi spominje otok *Faros*.

Teopomp s Hija, grčki povjesničar (4. st. pr. Kr.). Od njegove Helenske povijesti (Ἑλληνικὰ ἱστορία) u 12 knjiga sačuvani su samo fragmenti. U njima se spominju neki toponimi: otočni skupovi *Apsirtidi*, *Elektridi*, *Liburnidi*, otoci *Issa*, *Ladesta*, rijeka *Naron*.

Timej iz Tauromenija, grčki povjesničar (4./3. st. pr. Kr.). Napisao je (Sicilsku) Povijest ((Σικελικαὶ) Ἱστορίαι) ili Povijest Italije (Ἰταλικὰ) u 38 knjiga, sačuvano je 164 fragmenta, uglavnom kod Diodora Sicilskog i Polibija. Spominje *Issu* i *Hilički poluotok*.

Najstarijim cjelovitim geografskim opisom hrvatske obale smatra se Pseudo-Skilakov *Peripl*⁹ (Περίπλους ‘oplovba’), koji se datira u sredinu 4. st. pr. Kr. Humanist Holstenius (17. st.) ovo je djelo pogrešno pripisao Skilaku iz Karijande, logografu iz 6. st. pr. Kr. čije je djelo izgubljeno¹⁰. Pseudo-Skilakov *Peripl* temeljito je analizirao Mate Suić (=Suić 1996b) i zaključio da *Peripl* nije djelo jednoga pisca i jednoga vremena, već da je osnovni tekst čestim prepisivanjem i dopisivanjem novih podataka u velikoj mjeri iskvaren. Poglavlja koja opisuju našu obalu doživjela su velik broj preinaka i dopuna, a zemljopisna imena iskvarena čestim prepisivanjem ne mogu se uvijek sanirati. Gotovo svi toponimi koji se nalaze u Periplusu imaju više od jednog čitanja. Ovaj je tekst izvrsna ilustracija za važnost pomne filološke analize. U Periplusu su spomenuti (nerijetko u vrlo iskvarenim oblicima) grčki gradovi *Issa*, *Pharos*, *Heracleia*, otoci *Apsoros*, *Brattia*, *Electrides*, *Issa*, *?Istris*, *Korkyra Melaina*, *Melite*, *Mentorides*, *Pharos*, *Solenta*, rijeke *?Katarbates*, *Naron*, *Nestos*, zaljev *Manios kolpos* te

unutrašnjosti; (3) opisi običaja i povijesti ne-grčkih naroda; (4) (legendarni) osnutci gradova; (5) kronike – kronološki popisi kraljeva, magistrata, svećenika ili svećenica (OCD 882; Leks. ant. term. 178).

⁹ Periplus (grč. περίπλους ‘oplovljavanje’) je vrsta geografskog teksta s popisima luka, pristaništa, skloništa od lošeg vremena, s podacima o morima, morskim putevima i primorskim krajevima.

¹⁰ Čini se da bi se sama jezgra Periplusa, koja bi se dobila izdvajanjem anakronizama, glosa i ostalih elemenata tuđih izvornom tekstu, mogla datirati u 6. st. pr. Kr. Može se pretpostaviti da je autor te jezgre pravi logograf Skilak iz Karijande (Suić 1996b: 236, 2003: 29).

gradovi (ili stanovnici gradova) uz obalu Liburna, ovisno o čitanju: *Iader, Lopsica, Nedinon, Ortopla, Senia, Tarsatica*.

Apolonije Rođanin, grčki epičar i gramatičar (3. st. pr. Kr.). Ep Argonautika (Ἀργοναυτικά) najstarije je sačuvano djelo lijepe književnosti kojega se radnja znatnim dijelom odvija na području budućeg hrvatskog prostora. U 4. knjizi epa Argonauti se sa zlatnim runom vraćaju iz Kolhide u Grčku uz Dunav¹¹ i niz Jadran. Spominju se etnonimi, rijeke Hister i Eridan, otoci Liburnidi, Elektridi, Apsirtidi, Crna Korkyra, Melita, Issa, Diskelad i Pitijeja.

Eratosten iz Kirene, grčki svestrani učenjak (3. st. pr. Kr.). Smatra se začetnikom znanstvene geografije. Sačuvani su fragmenti njegovog djela Geografija (Γεωγραφικά). Spominje etnonime (Iliri, Nesti, Autariati), Hilički poluotok, otok Faros.

Polibije, grčki povjesničar (2. st. pr. Kr.). Temeljno mu je djelo Povijest (Ἱστορίαι) u 40 knjiga od kojih je sačuvano prvih pet, a ostale u fragmentima. Često ga se smatra i rimskim povjesničarem, s obzirom na to da je zbog aktivnog političkog djelovanja u Ahejskom savezu dospio u Rim kao jedan od tisuće zarobljenih istaknutih Ahejaca. Nakon oslobođenja i povratka u Grčku, Polibije se često vraćao u Rim koji je smatrao svojom drugom domovinom. U opisu događaja oko Skadarskog jezera spominje Delmate, otoke *Issa, Pharos* i gradove *Arbon, Epetion, ?Noutria, Tragurion*.

Agatarhid iz Knida (Ἀγαθαρχίδης), grčki povjesničar i geograf iz 2. st. pr. Kr. Fragmenti njegovih kompilerskih povijesti Europe (Τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην) i Azije (Τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν) sačuvani su kod mlađih autora (kod grčkog gramatičara Ateneja iz 2./3. st.).

Periegeza (Περιήγησις) Pseudo-Skimna (kr. 2. st. pr. Kr.) opisuje mediteranske obale, a pogrešno je pripisana grčkom geografu Skimnu s Hija iz 2. st. pr. Kr. Sačuvani fragment sadrži podatke o grčkim naseobinama i u Dalmaciji. Spominju se etnonimi, otočki skupovi *Apsyrtides, Diomedelai, Electrides, Liburnides*, otoci *Issa, Korkyra* i *Pharos* te grčki gradovi na njima.

Artemidor, grčki političar i geograf (2./1. st. pr. Kr.). Napisao je Γεωγραφούμενα (Geografski zapisi) u 11 knjiga, djelomično sačuvano.

Diodor Sicilski, grčki povjesničar (1. st. pr. Kr.). Njegovo djelo Knjižnica (Βιβλιοθήκη) u 40 knjiga opisuje povijest svijeta. Sačuvano je ukupno 15 knjiga: prvih pet knjiga i od 11. do 20., a od ostalih fragmenti i opširniji izvatici. Osim većih hidronima (*Danubius, Adrias*), spominje i otok *Pharos*.

¹¹ Koji se opisuje kao da teče od Crnog mora do Jadranskog mora.

Cezar (Gaius Iulius Caesar), rimski državnik i vojskovođa (100. – 44. g. pr. Kr.). U svojim (nedovršenim) memoarima *Comentarii de bello civili* (Zapisi o Građanskom ratu) opisuje građanski rat s Pompejem, koji se vodio i na Jadranu, i pritom spominje otoke *Curicta* i *Issa*.

Tit Livije, rimski povjesničar (59. pr. Kr. – 17. g.). Napisao je *Ab urbe condita* ('Od osnutka grada'), povijest Rima u 142 knjige od kojih je u cijelosti sačuvano 35 (1. – 10., 21. – 45.), opsežniji fragment 95. knjige, a od ostalih su knjiga sačuvani samo fragmenti ili citati kod drugih autora. Kod Livija je sačuvan opis cijeloga 3. ilirskog rata, dok su opisi prva dva ilirska rata sačuvani kod Polibija (Kuntić-Makvić 1997: 3). Livije na našem području spominje histarske gradove *Faveria*, *Nesactium*, *Mutila* te Isejce.

Toponimi s hrvatskoga prostora spominju se i u djelu *Bellum Alexandrinum* (Aleksandrijski rat) koje opisuje Cezarove ratove u Egiptu, Iliriku i Hispaniji. Autorstvo se pripisuje Aulu Hirciju (*Aulus Hirtius*), rimskom političaru iz 1. st. pr. Kr., inače poznatom po tome što je nadopisao 8. knjigu Cezarova *Galskog rata*. U *Bellum Alexandrinum* spominju se gradovi *Epidaurus*, *Iader*, *Salona* te otoci *Issa* i *Tauris*.

Strabon, grčki geograf i povjesničar (1. st. pr. Kr./ 1. st.). Njegova *Γεωγραφικά* (Geografija) u 17 knjiga uglavnom je sačuvana. Od 3. do 10. knjige opisuje Europu, a 5. poglavlje 7. knjige posvećeno je opisu Ilirije i Panonije. Strabonovo je djelo jedan od glavnih izvora za poznavanje antičke geografije, i u njemu se spominju brojni etnonimi i imena naselja. Strabon je i prvi nama poznati geograf koji je prihvatio i naglasio nazočnost Delmata na dijelu istočne jadranske obale i njegov je jedini sačuvani antički opis Delmata. Strabonov je opis istočne jadranske obale neujednačen, pa je vrlo vjerojatno da je nastao spajanjem pojedinačnih i u skupove povezanih podataka (Čače 1994a: 103). Strabon spominje ojkonime *Andetrium*, *A(u)rupium*, *Avendo*, *Delminium*, *Metulon*, *Monetion*, *Ninia*, *Pharos*, *Promona*, *Salona*, *Pola*, *Scardona*, *Segesta*, *Sinōtion*, *Sirmium*, *Siscia*, *Tragurium*; nesonime *Apsyrtides*, *Curicta*, *Diomēdeiai*, *Ēlectrides*, *Issa*, *Korkyra Melaina*, *Liburnides*, *Pharos*, *Tragurion*; hidronime *Adrias*, *Colapis*, *Danubius*, *Dravus*, *Narōn*, *Noaros*, *Savus* te oronime *Adrion* i *Albion*.

Plinije Stariji, rimski političar, prirodoslovac i povjesničar (23./24. – 79. g.). *Naturalis historia* (Prirodoslovlje) jedino je sačuvano njegovo djelo. Navodi mnoštvo podataka o istočnoj jadranskoj obali uopće, nabraja gradove uz obalu od sjeverozapada prema jugoistoku, definira i njihovo municipalno svojstvo. Donosi i tri popisa liburnskih *civitates*: 1. kad nabraja općine u X italskoj regiji, 2. kad opisuje provinciju Ilirik/Dalmaciju, 3. posredno kroz opis jadranskog otočja (Čače 1993a: 5). Plinije spominje gradove i/ili njihove stanovnike *Aenona*,

Albona, Andetrium, Arba, Argyruntum, ?Arsia, Asseria, Burnum, Cissa, Corinium, Crexi, Curicum, Epetium, Epidauros, Flanona, Fulfinum, Iader, ?Issa, Lopsica, Narona, Nedinon, Nerate, Nesactium, Oneum, Ortopla, Parentium, Pasin-, Pituntium, Pola, Salona, Scardona, Segesta, Senia, Siculi, Sirmium, Siscia, Stulpi, Tariona, Tarsatica, Tragurium, Varvaria, Vegium; otoci Apsoros, Apsyrtides, Arba, Boa, Brattia, Celadussae, Cissa¹, Cissa², Colentum, Crateae, Diomēdeiai, Elaphites, Ēlectrides, Issa, Korkyra Melaina, Liburnides, Lissa, Melitē, Pharos, ?Portunata, Pullaria, ?Solenta, riječne otoke Metubarbis, Segestica, hidronime Adrias, Arsia, Bacuntius, Colapis, Danubius, Dravus, Narōn, Savus, Telavium, Tit(i)us, Urpanus, Valdasus, oronime Alpes Delmaticae, Claudius te imena zaljeva, poluotoka i rta Flanaticus sinus, paeneinsula Hyllis, promunturium Diomedis.

Pomponije Mela, rimski geograf (1. st.). Napisao je *Chorographia* ('Opis zemalja', 43. g.) u 3 knjige. Priobalna područja bolje su opisana od unutrašnjosti. U 1. knjizi je opći opis zemalja, Ilirik je opisan u 2. knjizi vrlo kratko, a spominju se gradovi *Iader, Narona, Pola, Salona, Tragurium*, otoci *Apsoros, Apsyrtides, Diomēdeiai, Dyskelados, Ēlectrides, Hydria, Issa, Korkyra Melaina, Pityeia, Titana*, rijeke *Danubius* i *Narōn* te more *Adrias*.

Velej Paterkul, rimski povjesničar (1. st.). Njegova *Historia Romana* (Rimska povijest) u 2 knjige nepotpuno je sačuvana. Nekoliko odlomaka posvetio je panonsko-dalmatskom ustanku (batonskom ratu), u kojima se spominje grad *Siscia*, rijeka *Bathinum* i gora *Claudius*.

Flor (Lucius ili Publius Annaeus Florus), rimski povjesničar (1. st.). Napisao je *Epitome ex Tito Livio / Epitome bellorum omnium annorum DCC* (Sažetak Tita Livija ili Sažetak svih ratova u 700 godina) u 2 knjige. U opisima ratova spominju se rijeke *Arsia, Dravus, Savus, Titius*, more *Adrias*, obale otoka Krka (*Curictica litora*) i grad *Delminium*.

Sekst Julije Frontin (Sextus Iulius Frontinus), bio je rimski političar i pisac stručnih djela iz 1./2. st. pr. Kr. Njegova *Stratagemata* (Ratne varke) opisuju vještine upravljanja vojskom, a u primjerima iz nedavne povijesti spominje i toponime (npr. *Delminium*).

Lukan (Marcus Annaeus Lucanus), rimski pjesnik iz 1. st. Jedino njegovo sačuvano djelo je ep *Pharsalia*, koji opisuje građanski rat između Cezara i Pompeja.

Najveći rimski povjesničar *Tacit (Cornelius Tacitus)*, živio je u 1./2. st. U *Analima (Annales)* opisuje razdoblje od Augustove do Neronove smrti u 16 knjiga od kojih su 7. – 10. knjiga izgubljene. U *Povijestima (Historiae)* obrađuje suvremenu povijest u 14 knjiga. Sačuvane su prve četiri i dio pete knjige.

Dionizije Perijeget, grčki pjesnik (2. st.). U epu *Περύγεις της οίκουμένης* (Vodič po svijetu) opisuje tada poznati svijet. Njegov je ep često komentiran i preveden je na latinski, a

perifraze epa napisali su Rufije Fest Avijen i Priscijan. U epu se spominju otoci *Apsyrtides*, *Diomedeiai* i *Liburnides*.

Klaudije Ptolemej, grčki matematičar, astronom i geograf (100. – oko 170. g.). Glavno zemljopisno djelo mu je Γεωγραφικὴ ὑφήγησις (Geografska uputa) u 8 knjiga. Ono je neka vrsta priručnika za crtanje karata. U djelu je označeno 8000 mjesta s koordinatama, a priložene su i geografske karte. Ptolemej je obradio geografiju metropole i pojedinih provincija i neke uže regije. Naveo je imena gradova i uz to njihove koordinate. Glavni mu je uzor Marin iz Tira, ali vjerojatno je Ptolemej prvi koji je uveo sustav dužina i širina kao zemaljskih koordinata. Ptolemejevi su glavni izvori uglavnom putnički itinerari, pa su njegovi podatci često netočni. Spominju se

ojkonimi *Adra*, *Aenona*, *Aequum*, *Albona*, *Andautonia*, *Andetrium*, *Apsoros*, *Arauzōna*, *Arba*, *Ardōtion*, *Argyrumtum*, *Asseria*, *A(u)rupium*, *Ausancalio*, *Berebis*, *Blandona*, *Bolentium*, *Burnum*, *Carrodunum*, *Certissia*, *Cibalae*, *Colentum*, *Corinium*, *Cornacum*, *Curicum*, *Delminium*, *Epetium*, *Epidauros*, *Ērōna*, *Flanona*, *Fulfinum*, *Halicano*, *Iader*, *Iovallium*, *Issa*, *Krepsa*, *Kurkum*, *Lentulis*, *Lopsica*, *Marinianis*, *Marsonia*, *Mursa*, *Mursella*, *Narona*, *Nedinon*, *Nesactium*, *Oneum*, *Ortopla*, *Ōuporum*, *Parentium*, *Pharos*, *Piquentum*, *Pituntium*, *Pola*, *Praetorium*, *Saldis*, *Salona*, *Scardona*, *Senia*, *Serota*, *Servitium*, *Setuia*, *Siculi*, *Sidrōna*, *Sirmium*, *Siscia*, *Sisopa*, *Soroga*, *Stulpi*, *Tarsatica*, *Tediaston*, *Teutoburgium*, *Tragurium*, *Vacantium*, *Varvaria*, *Vegium*, *Visontion*, *Volkera*,

hidronimi *Adrias*, *Arsia*, *Danubius*, *Drinus*, *Narōn*, *Oineus*, *Savus*, *Telavium*, *Tit(i)us*,

nesonimi *Apsoros*, *Curicta*, *Diomēdeiai*, *Issa*, *Korkyra Melaina*, *Melitē*, *Pharos*, *Scardona*, *Tragurion*,

oronimi *Adrion*, *Albion*, *Bebia*.

Slika 1: Rekonstrukcija sadržaja Ptolemejeve V. karte Europe (Slukan Altić 2003: 341)

Apijan, grčki povjesničar (2. st.). Napisao je *Ῥωμαϊκά (ἱστορία)* (Rimska povijest), u 24 knjige. Svaka knjiga obrađuje ili jedno povijesno razdoblje ili jednu od rimskih zemalja. Devetu knjigu svojega djela posvetio je Ilirima. Iz nje je sačuvan dio o našim krajevima, u kojem se spominje niz gradova koji su izravno ili neizravno bili upleteni u zbivanja koja opisuje. Apijan spominje ojkonime *Delminium*, *Metulon*, *Pharos*, *Promona*, *Salona*, *Segesta*, *Setuia*, *Sinōtion*, *Terpōnos*; hidronime *Danubius*, *Savus*, nesonime (s etnicima) *Issa*, *Korkyra Melaina*, *Melitē* te etnike (etnonime) *Aurupini* (Aurupium), *Avendeatae* (Avendo), *Moentini* (Monetion), *Naresii* (Narōn).

Dion Kasije, grčki povjesničar (2./3. st.). Napisao je *Ῥωμαϊκῆ ἱστορία* (Rimska povijest) u 80 knjiga, sačuvane su knjige od 36. do 60., veći dijelovi 79. i 80., a od ostalih izvanci i sadržaji kod bizantskih pisaca. Opisuje ratove koje je Rim vodio s pojedinim ilirskim narodima.

Nacrt geografije (*Γεωγραφίας ὑποτύωσις*) grčkoga geografa *Agatemera* (*Ἀγαθήμερος*) kompilacija je djela starijih geografa (prije Ptolemeja).

Aurelije Viktor (Sextus Aurelius Victor), rimski povjesničar i političar iz 4. st. Povijest carstva opisao je kroz biografije careva okupljene u djelu *Liber de Caesaribus*. Djelu Aurelija Viktora kasniji je redaktor dodao i manja djela *Origo Gentis Romanae*, *De viris illustribus* i *Epitome de Caesaribus* koja su zacijelo napisali drugi autori, iako ih rukopisna tradicija

barem djelomično pripisuje Aureliju Viktoru. U tim se djelima spominju ojkonimi *Cibalae*, *Delminium*, *Mursa*, *Salona*, *Sirmium*, oronim *Alman* i hidronim *Volkaia*.

Amijan Marcelin (4. st.) bio je posljednji veliki rimski povjesničar. Njegova se povijest nastavlja na Tacitovu i u njoj se, među ostalim, spominju gradovi *Cibalae*, *Sirmium*, *Siscia*, otok *Boa* i rijeka *Danubius*.

U životopisu cara Proba u *Historia Augusta* (zbirci životopisa careva nastaloj vjerojatno potkraj 4. st.) spominje se gora *Alman* i grad *Sirmium*.

Jeronim (Sophronius Eusebius Hieronymus), latinski crkveni otac i povjesničar iz 4./5. st., rodom iz Stridona na granici Panonije i Dalmacije. Najpoznatiji je po prijevodu Biblije na latinski, ali značajna su i njegova historiografska djela. U Jeronimovu životopisu u *De viris illustribus* spominje se njegovo rodno mjesto *Stridon*, a u Kronici (*Chronica*) se spominje grad *Cibalae*.

Iz djela Amijana Marcelina i Jeronima potječe i najpoznatija „ilirska“ glosa (*sabaia*, *sabaium* ‘piće’).

Kasnoantički povjesničar iz *Festus* ili *Ruf(i)us Festus* (spominje se se još i pod imenima Sextus Ruffus i Ruffus Sextus) napisao je *Breviarium rerum gestarum populi Romani* („Kratki pregled povijesti rimskoga naroda“). Postoje određene poteškoće s identifikacijom autora, no *Breviarium* je sastavljen po nalogu cara Valenta (364. – 378.) vjerojatno 370. g. Naš se prostor se spominje u tri navrata: u kronološko – zemljopisnim odrednicama rasprostiranja rimske države, u opisu rimskog postupnog osvajanja Ilirika, te u popisu pokrajina u Iliriku, s izdvojenom Makedonskom dijeceзом (Gračanin 2006). Pritom se spominju hidronimi *Adrias*, *Danubius*, *Dravus*, *Savus*.

Julije Honorije (*Iulius Honorius*), rimski gramatičar iz 4./5. st., sastavljač je komentara uz zemljopisnu kartu poznatog svijeta iz 4. st. U komentarima se opisuju različiti dijelovi svijeta, a detaljnije se opisuju prirodne osobine i rijeke. Komentare je protivno volji autora objavio neki njegov učenik. Spominju se gradovi *Iader*, *Mursa*, *Salona*, *Sirmium*, *Siscia*, te rijeke *Danubius*, *Dravus* i *Savus*.

Eutropije, rimski povjesničar iz 4. st. napisao je kratku rimsku povijest u 10 knjiga (*Breviarium ab urbe condita*). U njoj se spominju gradovi *Cibalae*, *Salona*, *Sirmium* i gora *Alman*.

Sokrat, crkveni povjesničar iz 4./5. st. u svojoj *Historia ecclesiastica* spominje ojkonime *Cibalae*, *Flanona*, *Mursa*. *Salona*.

Sozomen (5. st.), odvjetnik iz Konstantinopola opisao je povijest Crkve u Rimskom Carstvu u kojoj se spominju ojkonimi *Cibalae*, *Flanona*, *Mursa*, *Sirmium*.

Kasiodor (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus) je bio rimski političar, kancelar Teodorika Velikog, povjesničar i teolog u 5./6. st. Osnovao je samostan Vivarij u kojem su se prikupljali, prepisivali i prevodili antički tekstovi, a benediktinskom je redu ostavio kao zadatak nastavljanje te djelatnosti. U njegovo je doba budući hrvatski prostor pripadao istočnogotskoj državi. U spisima (*Varia*) spominje *Pannonia Sirmiensis*, a u Crkvenoj povijesti (*Historia ecclesiastica tripartita*, koja se temelji i na djelima gore spomenutih *Sokrata* i *Sozomena*) grad *Cibalae*.

Kršćanski pjesnik i biograf *Magnus Felix Ennodius* (5./6. st.) u Panegiriku Teodoziju spominje grad *Sirmium* i rijeku *Ulca*.

Prokopije iz Cezareje (Προκόπιος ὁ Καισαρεύς), bizantski povjesničar iz 6. st. Napisao je Povijest ratova, u kojoj opisuje borbe cara Justinijana s Perzijancima, Gotima i Vandalima, a među ostalim spominje i prve provale Slavena na Balkan. Prokopije spominje gradove *Burnum*, *Epidaurus*, *Issa*, *Laureate*, *Muccurum*, *Pola*, *Salona*, *Scardona*, *Sirmium*.

Stjepan Bizantinac (Στέφανος), grčki gramatičar (6. st.). Autor je geografskog leksikona Ἐθνικά (Narodne znamenitosti) u preko 50 knjiga. Sačuvani su pojedini fragmenti i sažetak. Leksikon se sastoji od alfabetskoga popisa imena mjesta i od njih izvedenih etnika. Uz njih daje i etimologiju imena, geografski smještaj, povijesne podatke, navode o znamenitim ličnostima odande i literarne podatke. Stjepan Bizantinac spominje ojkonime *Albona*, *Anchiale*, *Apsoros*, *Arbōn*, *Delminium*, *Flanona*, *Mursa*, *Parentium*, *Pharos*, *Pola*, *Salona*, *Sirmium*; nesonime *Apsyrtides*, *Brattia*, *Elaphoussa*, *Ladesta*, *Pharos*; hidronime *Danubius*, *Dizēros*, *Nestos* i imena zaljeva *Enestēdōn* i *Flanaticus sinus*.

Zosim (Ζόσιμος), grčki povjesničar iz 6. st. obradio je rimsku povijest od Augusta do Teodozija II. Njegova je Nova povijest (Ἱστορία νέα) glavni izvor za povijest 4. st., a u opisima događaja spominju se gradovi *Cibalae*, *Mursa*, *Sirmium*, *Siscia* i rijeke *Dravus* i *Savus*.

Jordan (Iordanes), rimski povjesničar gotskoga podrijetla iz 6. st. Njegova su djela *De origine actibusque Getarum* i *Historia romana*, u kojima su spomenute rijeke *Danubius*, *Dravus*, *Savus*, močvarno područje *stagnus (lacus) Mursianus* te gradovi *Cibalae*, *Salona*, *Sirmium*.

Notitia dignitatum (Popis službi) je rimski ilustrirani rukopis u 2 dijela. Svaki je od njih naslovljen „popis svih službi, civilnih i vojnih“, posebno za zapadni i istočni dio carstva. Svaki dio sadrži indeks koji slijedi iza više od 40 poglavlja, jedno za svakog višeg državnog službenika, u hijerarhijskom ili zemljopisnom redu. *Notitia* ocrtavaju kasnorimski poredak u bitci i administrativnoj strukturi, ali datacija i svrha djela nisu sasvim poznati. U *Notitia*

dignitatum (in partibus occidentis) spominju se ojkonomi *Ad Militare, Albano, Antiana, Arsaciana, ?Aureus mons, Carrodunum, Cissa, Cornacum, Cuccium, Marinianis, Marsonia, Mursa, Novae, Salona, Servitium, Sirmium, Siscia, Spalat(r)um, Teutoburgium.*

Pojedinačne potvrde nekih toponima (obično su to imena velikih rijeka i gradova) mogu se naći i u djelima drugih grčkih (Kalimah, Likofron) i rimskih pjesnika (Katul, Tibul, Ovidije, Horacije, Marcijal, Papinije Stacije) i pisaca (Ciceron, Salustije, Seneka), manjih povjesničara (Plutarh, Svetonije), gramatičara (Servije), kod kršćanskih pisaca (Paul Orozije) i u carskim zakonicima (Codex Theodosianus, Codex Iustinianus).

2.1.1. Kasnoantička itinerarna vrela

Antička vrela najbogatija toponimima su kasnoantički itinerariji¹². Itinerariji su osobito važni za rekonstrukciju cestovnih mreža.

Itinerarium Antonini Augusti (Antoninov itinerarij) najbolje je sačuvan tekstualni itinerarij, a vjerojatno potječe iz kraja 3. st. Rukopis Antoninova itinerarija zapravo obuhvaća dva itinerarija, *Itinerarium provinciarum Antonini Augusti*, s opisom kopnenih putova i udaljenosti, te *Itinerarium maritimum Antonini Augusti* (Pomorski itinerarij), s popisom morskih ruta i luka duž njih.

U Antoninovu itinerariju spomenuti su ojkonomi *Ad Fines, Ad Novas, Ad Titulos, Ad Turres, Aematis, Aequum, Andautonia, Antiana, Aquae Balissae, Aqua viva, Arauzōna, Aronia, Aufustianis, Aureus mons, A(u)rupium, Avendo, Berebis, Bibium, Bil(l)ubium, Blandona, Certissia, Cibalae, Cornacum, Cuccium, Halicano, Iader, In(i)cerum, Iovia, Lentulis, Leuconum, Marinianis, Menneianis, Mursa, Narona, Ningum, Novae, Parentium, Picentino, Pola, Pons Tiluri, Praetorium Caesaris, Pyrri, Quadrata, Romula, Salona, Senia, Serota, Servitium, Sirmium, Siscia, Stravianis, Sunista, Tarsatica, Teutoburgium, Tilurium, Tragurium, Tronum, Ulmos, Urbate, Varianis.* U Pomorskom itinerariju spomenuti su ojkonomi *Epidauros, Iader, Pola, Salona* i nesonimi *Apsoros, Brattia, Issa, Korkyra Melaina, Melitē, Solenta.*

Itinerarium Burdigalense (Burdigalski itinerarij), naziva se još i *Itinerarium Hierosolymitanum* (Jeruzalemski itinerarij), potječe iz 333. g. Sastavio ga je anonimni kršćanin koji opisuje hodočašće od Burdigale (današnji Bordeaux) do Jeruzalema. U putopisu su zabilježeni podatci koje je sam putnik uočio tijekom putovanja, nabraja gradove (*civitas*), odmorišta (*mansio*) i postaje (*mutatio*), bilježi udaljenosti među njima, na početku svake

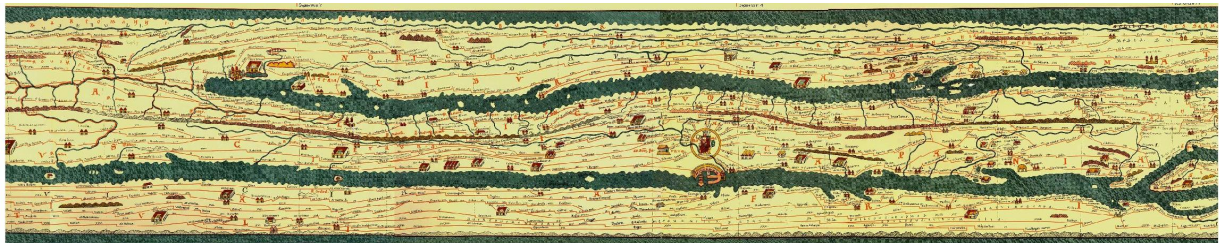
¹² Itinerariji su kopneni pandani periplima. Sadrže nizove naselja i oznake putova ili postaja. Potječu iz rimske prakse stvaranja puta (*iter*), vojne ekspedicije u neprijateljskom teritoriju, podloga rimske cestogradnje. Postojali su u različitim oblicima, pisani, uklesani na kamen, ucrtani na lončariju. Prikazivali su područje rimske vlasti.

dionice ukratko opisuje glavna obilježja te dionice. U Jeruzalemskom itinerariju spominju se ojkonomi *Aqua viva*, *Berebis*, *Bolentium*, *Carrodunum*, *Celena*, *Cibalae*, *Cocconis*, *Iovallium*, *Iovia*, *Lentulis*, *Leutuoanum*, *Marinianis*, *Maurianis*, *Mursa*, *Mursella*, *Piretis*, *Populi*, *Serena*, *Serota*, *Sirmium*, *Sunista*, *Ulmos*.¹³

Tabula Peutingeriana, nazvana po Konradu Peutingeru, vlasniku iz 16. st., crtana je srednjovjekovna obrada nekog ranijeg rimskog itinerarija ili više zemljopisnih vrela. Izvornik ove karte datira se u 4. st. Moguće je da je kao temelj za izvornik po kojem je nastala *Tabula Peutingeriana* poslužila jedna od kopija Agripine karte svijeta. Početkom 1. st. Marko Vipsanije Agripa, prijatelj i suradnik cara Augusta, dao je izraditi kartu svijeta koja je bila izložena u Rimu, uklesana u mramoru i ispisana na papirusu. Kopije ove karte razaslane su po cijelome Carstvu, ali nijedna kopija nije sačuvana. *Tabula* donosi udaljenosti, no registrira samo naselja koja su se nalazila na trasama važnijih puteva. Donosi sličan sadržaj kao Antoninov itinerarij, ali u drugom obliku.

Na *Tabuli* se nalaze

ojkonimi: *Ad Basante*, *Ad Dianam*, *Ad Fines*, *Ad Labores*, *Ad Labores Pontis Ulcae*, *Ad Libros*, *Ad Novas*, *Ad Praetorium*, *Adra*, *Ad Turres*, *Ad Turres*, *Aematis*, *Aequum*, *Albona*, *Ancus*, *Andetrium*, *Antiana*, *Aqua viva*, *Aronia*, *Arsia*, *Asamum*, *Asseria*, *Aufustianis*, *A(u)rupium*, *Ausancalio*, *Avendo*, *Berebis*, *Bil(l)ubium*, *Bolentium*, *Botivo*, *Burnum*, *Celena*, *Certissia*, *Clambetis*, *Cornacum*, *Cuccium*, *Donatianis*, *Epetium*, *Epidaurus*, *Epidotium*, *Flanona*, *Iader*, *In alperio*, *Inaronia*, *in monte Bulsinio*, *Iovallium*, *Iovia*, *Lentulis*, *Lorano*, *Magnum*, *Marinianis*, *Marsonia*, *Mursa*, *Mursa Minor*, *Narona*, *Nedinon*, *Novae*, *Oneum*, *Piretis*, *Pola*, *Populi*, *Praetorium*, *Praetorium magnum*, *Promona*, *Pullaria*, *Quadrata*, *Romula*, *Saldis*, *Salona*, *Scardona*, *Senia*, *Serena*, *Serota*, *Servitium*, *Siculi*, *Silvo*, *Sirmium*, *Siscia*, *Spalat(r)um*, *Sunista*, *Tarsatica*, *Teutoburgium*, *Tilurium*, *Tragurium*, *Ulmos*, *Urbate*, *Ursaria*,

Slika 2: Dio *Tabule Peutingeriane* koji prikazuje naša područja

¹³ Raspodjela je: *civitates*: *Cibalae*, *Iovia*, *Mursa*, *Sirmium*
mansiones: *Aqua viva*, *Lentolis*, *Maurianis*, *Serota*, *Ulmo*, *Vereis* (*Berebis*);
mutationes: *Bolenta*, *Cardono*, *Celena*, *Cocconis*, *Iovallium*, *Leutuoano*, *Mursella*, *Peritur* (*Piretis*), *Popolis*, *Serena*, *Sunista*,

nesonimi: *Arba, Boa, Brattia, Cissa, Curicum, Erafronia, Issa, Korkyra Melaina, Ladesta, Melitē, Pharos, Primodia, Sepomaia, Solenta, Tauris,*

hidronimi *Arsia, Drinus, Ulca*, oronim *Bulsinius* te imena zaljeva *Flanaticus sinus, Portus Caloucianus, Portus Epilicus.*

Cosmographia (Kozmografija) je djelo nastalo u 6. ili početkom 7. st., a pripisuje se *Anonimnom Ravenjaninu*. Ovo djelo donosi najveći broj antičkih toponima, ali treba razlikovati historijske i autoru suvremene toponime. Izvori kojima se autor služio zacijelo su rimski i neki pokrajinski itinerariji, s obilježjima vulgarnog latiniteta. U Kozmografiji su posvjedočeni

ojkonimi: *ad Basante, Ad Fines, Ad Labores, Ad Labores Pontis Ulcae, Ad Libros, Adra, Ad Turres, Ad Turres, Aematis, Aenona, Aequum, Albona, Alveria, Ancus, Andetrium, Antiana, Aqua viva, Arauzōna, Argyruntum, Aronia, Arsia, Asamum, Asseria, Aufustianis, A(u)rupium, Avendo, Bausiona, Berebis, Bil(l)ubium, Biston, Bolentium, Botivo, Celena, Certissia, Cibalae, Clambetis, Cocconis, Corinium, Cornacum, Cuccium, Decadaron, Decimin, Dianion, Donatianis, Drido, Epetium, Epidauros, Epidotium, Epilentium, Gedate, Halicano, Humagum, Iader, Impletus, in monte Bulsinio, Ionope, Iovallium, Iulianum, Lauriana, Lentulis, Lopsica, Magnum, Marinianis, Marsonia, Muccurum, Mursa, Mursa Minor, Naronā, Naurtium, Neapolis, Nedinon, Nerate, Nesactium, Novae, Oneum, Ortopla, Parentium, Pituntium, Pola, Pons Tiluri, Populi, Praetoria, Praetorium, Praetorium Caesaris, Praetorium magnum, Promona, Pullaria, Ragusium, Raparia, Rider, Romula, Ruginium, Saldis, Salona, Scardona, Senia, Serena, Serota, Servitium, Setuia, Siculi, Silvo, Siparis, Sirmium, Siscia, Spalat(r)um, Stamnes, Sunista, Ta(m)bia, Tarneum, Tarsatica, Teutoburgium, Tilurium, Tragurium, Unione, Vegium*

nesonimi: *Apsoros, Artion, Biperaria, Boa, Brattia, Cervaria, Cissa, Colentum, Curicta, Dicera, Didraa, Distrete, Egodes, Erafronia, Figlina, Issa, Istris, Korkyra Melaina, Leporaria, Malata, Moa, Pharos, Primodia, Rubricatas, Sacra, Scardona, Sera, Solenta, Teraria, Ursaria*

hidronimi: *Argaone, Arsia, Bustricius, Dravus, Drinus, Ira, Narōn, Nengone, Salon, Savus, Tit(i)us*

oronimi: *Bulsinius, Massaron*

2.1.2. Crkveni dokumenti

U antička vrela ubrajamo još i spise s crkvenih sabora u Saloni 530. i 533. g. koji su objavljeni u djelu *Illyricum Sacrum* talijanskog isusovca Daniela Farlatija.¹⁴ To monumentalno djelo u osam svezaka započeo je pisati Filippo Riceputi, nastavio Farlati a završio Jacopo Coleti. Počelo je izlaziti 1751., a završeno je 1819. *Illyricum sacrum* je povijest biskupija i nadbiskupija na prostoru današnje Hrvatske, Srbije, Makedonije i Bugarske, a strukturirana je po mjestima i biskupima. Bogata je geografskim opisima, nadgrobnim natpisima i crkvenim dokumentima (Jovanović 2006). U spisima s crkvenih sabora otkonimi se javljaju u principu u vidu pridjeva (ketika) koji se izvode od imena gradova u kojima je sjedište biskupa: *Equitinus*, *Arbensis*, *Delminensis*, *Epidauritanus*, *Iadertinus*, *Magnoticus*, *Muccuritanus*, *Naronitanus*, *Novensis*, *Onestinus*, *Redditicus*, *Salonitanus*, *Scardonitanus*, *Siscianus*. U *Illyricum sacrum* spominju se i brojni drugi toponimi, no ta vrela potječu iz kasnijih razdoblja.

2.2. Epigrafska vrela

Prednost pred ostalim vrstama vrela imaju epigrafska vrela, tj. natpisi. Natpisom se smatra sve što je zapisano na nekom trajnom materijalu (kamenu, metalu, staklu) i oni pružaju autentične tekstove nastale istovremeno kad su živjeli i oni koji su ih urezivali. S obzirom na to da su natpisi dostupni u svom izvornom obliku, za imena zabilježena na njima može se isključiti barem jedna razina nesigurnosti – pogreška prepisivača. Dakako, i dalje ostaju problemi s autentičnošću, necjelovitošću natpisa, s teškom čitljivošću i sl. Osim toga, na natpisima su kratice češće nego u tekstualnim vrelima (zbog ograničenosti prostora), pa nerijetko niti natpis ne rješava pitanje izvornog lika toponima.

Natpisi su važni za jezična i kulturno-povijesna istraživanja, Iz njih se mogu saznati podatci o gradovima i ljudima: o upravi, stjecanju građanskih prava, o kultovima u gradu, o društvenom položaju, etničkoj pripadnosti i sl. Mjesto na kojem je pronađen natpis sa zapisom toponima obično je indikator za ubikaciju tog toponima.¹⁵

Natpisi se već od 9. st. prepisuju i okupljaju u zbirke natpisa. Najpoznatija je takva zbirka *Corpus inscriptionum Latinarum* (CIL), čije je izdavanje pokrenuo Theodor Mommsen u 2. pol. 19. st. (dostupno *online* na mrežnoj stranici <http://arachne.uni-koeln.de/drupal/?q=en/node/291>). Izdanja epigrafske građe¹⁶ s hrvatskog prostora nalaze se

¹⁴ Spisi s koncila u Saloni (*Acta concilii Salonitani*) u 16. su stoljeću dodani Kronici Tome Arhiđakona iz 13. st. (*Historia Salonitana*) i zajedno čine tzv. *Historia Salonitana Maior*.

¹⁵ To se ponajprije odnosi na manja naselja, čija imena nisu bila poznata na širem području.

¹⁶ Prema Suić 2003: 31.

većinom u CIL III (s dodatcima) i CIL V, zatim u *Inscriptiones Italiae X* (Inscr. It.), *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt* (ILJug, Šašel 1978, 1986), Šegvić 1996, CI Naronitarum (Marin et al. 1999), CI Graecarum, u časopisima *Bulletino di archeologia e storia dalmata* (BD), *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva* (VHAD) i *Diadora*.

3. POVIJESNI KONTEKST

Da bi se odgovorilo na pitanje koji je najstariji toponim na našem tlu i kad je on nastao, potrebno je odgovoriti na pitanje tko su najstariji stanovnici ovoga područja koji su se služili jezikom. Dok nije bilo jezika, nije bilo ni toponima. Premda je podrijetlo i evolucija jezika vrlo sklisko područje, danas se smatra da se ljudi služe jezikom (u današnjem smislu) zadnjih 50-60000 godina¹⁷. Lingvističkim se metodama ne može doprijeti do tog jezika. Indoeuropski prajezik, najstariji jezik koji se može rekonstruirati na temelju posvjedočenih indoeuropskih jezika smješta se u doba oko 3500. g. pr. Kr. Otprilike u to doba započinje i neolitik, mlađe kameno doba, odnosno početci zemljoradnje i stočarstva. Jezik ili jezici koji su se govorili prije dolaska Indoeuroljana nazivaju se „predindoeuropskima“, odnosno „mediteranskima“. „Ilirski“ arheološki nalazi potječu iz 2. tis. pr. Kr., a najstarija povijesna pisana vrela o našem tlu dolaze iz 6. st. pr. Kr. Ovi podatci služe kao ilustracija ograničenja lingvistike, a time i toponomastike kao lingvističke grane. Ako nam arheološki nalazi i pokazuju da su na nekom mjestu ljudi živjeli i nekoliko tisućljeća, mi o imenima koja su davali tim mjestima možemo s nekom sigurnošću govoriti tek od prvog zapisa imena.

Ljudi su oduvijek mogli davati imena morima, rijekama, gorama, otocima jer su ti zemljopisni objekti postojali i prije ljudi. Imena naseljima mogli su davati tek kad su nastala naselja. Time su imena gora, voda i drugih prirodnih zemljopisnih objekata po prirodi starija od imena naselja. Budući da je svaki toponim neodvojiv od svoga objekta imenovanja, da bi se opisali toponimi, potrebno je opisati i njihovu lingvističku i izvanlingvističku stranu.

U sljedećim ćemo poglavljima dati kratak pregled pretpovijesti i povijesti hrvatskih prostora. Narodi i plemena koji su se ovdje nastanjivali potencijalni su nadjevatelji imena, no u toponimiji nisu svi ostavili jednak trag.

3.1.1. Pretpovijest

Prvi tragovi naseljenosti na našem tlu javljaju se već od starijeg paleolitika. Brojni arheološki nalazi govore o kontinuiranom razvoju čovjeka i materijalnih kultura od starijeg, preko srednjeg do mlađeg kamenog doba. Glavne su značajke paleolitika i mezolitika proizvodnja jednostavnog oruđa s oštrim rubom kresanjem riječnih oblutaka. Na našem se tlu izmjenjuju brojne arheološke kulture koje su uvjetovane reljefnim karakteristikama, pa se

¹⁷ Podatak preuzet iz Matasović 2005: 36.

razlikuju panonske i jadranske kulture. Ta reljefom uvjetovana podijeljenost na panonsku i jadransku zonu ostat će izražena kroz cijelu povijest.

Razdoblje neolitika (6000. – 3500. g. pr. Kr.) započinje tzv. neolitskom revolucijom, prelaskom s nomadskog načina života na sjedilački, uz što je vezano i poljodjelsko i stočarsko gospodarstvo. U neolitiku se javljaju i prva stalna ruralna i protourbana naselja, počinje se proizvoditi keramičko posuđe i drugi predmeti od pečene gline. Uz postanak naselja treba smjestiti i prva imena naselja.

Nakon neolitika dolazi razdoblje eneolitika (3500. – 2000. pr. Kr.), koje se na našem području dijelom preklapa s bakrenim dobom (2200. – 1700. pr. Kr.). Arheološki nalazi iz eneolitika pokazuju prekid u kontinuitetu razvoja ranijih neolitičkih kultura. U eneolitiku dolazi do promjena u gospodarskom i društvenom ustroju ljudskih zajednica, što je uzrokovano otkrićem metala (bakra, srebra, zlata) i njihovim oblikovanjem u uporabne predmete. Eneolitik je i razdoblje velikih migracija stanovništva po cijeloj Europi, koje su uglavnom potaknute provalama nomadskih stočara¹⁸ iz euroazijskih stepa. Većina se arheologa i lingvista slaže (prema Mallory 2006: 237) da se ti došljaci mogu poistovjetiti s indoeuropskim plemenima, odnosno da su oni uzrokovali propadanje jugoistočnoeuropskih neolitičkih i eneolitičkih kultura.

Brončano doba (1700. – 1200. pr. Kr.) obilježeno je naglim kulturnim razvojem indoeuropskih skupina koje će biti važne za daljnju povijest ovoga prostora. Nije sasvim jasno mogu li se ta indoeuropska plemena smatrati i izravnim pretcima ilirskih plemena. U posljednjih nešto više od sto godina, otkako je počelo znanstveno proučavanje „Ilira“, postojale su brojne i raznolike teorije¹⁹ o njihovoj etnogenezi, od „panilirske“ do „autohtone“. Prema „panilirskoj“ teoriji Protoiliri su tvorci brončanodobne kulture žarnih polja koja je raširena po cijeloj Europi, a prema „autohtonoj“ ilirska se kultura razvila na osnovi starijih brončanodobnih kultura na ovome tlu. Podrijetlo ilirskih plemena nije riješeno arheološko i povijesno pitanje, a većina se istraživača slaže da je ilirska etnogeneza vrlo složen proces u

¹⁸ Promjene vidljive u arheološkim nalazima (prema M. Gimbutas u Mallory 2006: 233–237): 1. promjena u pogrebnim običajima (u egalitarnoj i miroljubivoj jugoistočnoj Europi pojavljuju se strani grobovi, s dominantnim obilježjima muškaraca, oružjem, simbolima moći i naznakama žrtvenog pogubljenja žene); 2. stočarsko gospodarstvo zamjenjuje dotadašnje ratarsko; 3. ranija naselja tipa *tell* nestaju, a zamjenjuju ih pokretljivije zajednice ili utvrđena uporišta vladara; 4. nestaje fina keramika i obojana lončarija, s obzirom na to da su došljaci bili zadovoljni oblikovanjem grubih, školjkastih posuda za kuhanje; 5. propada bakrena industrija, a nasljeđuje ju arsenka bronca; 6. novost su kola s kotačima; 7. umjesto matrifokalnog društva počinju se štovati ratoborna nebeska božanstva i Sunce; 8. pojavljuje se novi fizički tip u Podunavlju: praeuropoidni tip C, umjesto autohtonog mediteranskog tipa.

¹⁹ Detaljnije u Stipčević 1989: 15–19 i Wilkes 1992: 28–40.

kojem su udjela imali i indoeuropski došljaci i starosjedilačko stanovništvo (Mallory 2006: 98)²⁰.

3.1.2. Iliri

Ilirska plemena sama nisu ostavila pisanoga traga o sebi. O njima saznajemo iz tekstova antičkih grčkih i rimskih pisaca. U povijesti se Iliri prvi put pojavljuju kod najstarijih grčkih pisaca (primjerice kod Pseudo Skilaksa, Herodota, Tukidida...) koji tim imenom označuju sjeverozapadne susjede Grka²¹. Iz najstarijih se tekstova može iščitati da Grci nisu baš dobro poznavali unutrašnjost Balkana i da im je pojam „Ilira“ bio prilično nejasan (Stipčević 1989: 20). Kasnije, kako su Grci upoznavali ilirska plemena, Jadran i unutrašnjost Balkana, tako se i pojam „ilirskoga“ sve više širio od juga prema sjeveru. U 3. st. pr. Kr., kod Eratostena, sjeverozapadna granica Ilira je rijeka Cetina, a tako je još i kod Pseudo Skimna u 1. st. pr. Kr. Dolaskom Rimljana pojam se širi još i više²², prvo do rijeka Krke i Zrmanje, tj. do južne granice Liburna. Zatim, u doba kasne Republike, odnosno ranog Carstva, Iliri se protežu do rijeke Raše. Kod Strabona, grčkoga geografa iz 1. st. i Plinija, rimskoga pisca iz 1. st., granice ilirskog teritorija protežu se od Istre, tj. od rijeke Raše, sve do Akrokeraunijskog gorja (Suić 1996a).

Taj široki antički pojam Ilira ostao je i u znanosti (arheologiji, povijesti, lingvistici) do polovice 20. st. Pretpostavka o jedinstvenosti Ilira, proizašla vjerojatno iz predodžbi grčkih pisaca o Ilirima kao „onim barbarima na sjeverozapadu“, odnosno rimskih pisaca kao „onim barbarima u Iliriku“ donijela je brojna danas odbačena tumačenja o podrijetlu i jeziku Ilira. Ilirik je antički pojam koji označuje dvoje: postojbinu balkanskih Ilira i rimsku provinciju organiziranu na području tih Ilira. Određenje granica postojbine Ilira stari je problem nastao uglavnom zbog toga što su granice rimske provincije Ilirik daleko prelazile granice prvotnog Ilirika (lat. *Illyria*, *Illyricum*, grč. Ἰλλυρίς, -δος), postojbine Ilira u užem smislu riječi (*Illyrii proprie dicti*), odnosno uključivale su i područja drugih plemena.

Sami antički pisci bili su svjesni višeznačnosti pojma Iliri. Plinije i Pomponije Mela sintagmom *Illyrii proprie dicti* označuju prvotne Ilire, „Ilire u užem smislu“²³, koji su obitavali na jadranskoj obali između Epidauruma (danas Cavtat) i Lissosa (danas Lješ). Preostala plemena i narodi koje antički pisci ubrajaju u Ilire čine heterogenu mješavinu

²⁰ Usp. i Wilkes 1992: 33-40.

²¹ Kod grčkih je pisaca najstarije značenje pojmova „Iliri“, „ilirsko“ vrlo precizno politički određeno. Njima se označuje kraljevstvo na sjeverozapadnim granicama Gornje Makedonije (Katičić 1976: 155).

²² Možda upravo pod utjecajem granica rimske administrativne jedinice provincije Ilirik, usp. Katičić 1976: 157-8 i Stipčević 1989: 21, koji smatra da administrativne granice nisu uvijek utjecale na mišljenje antičkih pisaca o granicama Ilira.

²³ Usp. Suić 1955, Katičić 1976: 158.

srodnih etničkih elemenata, koji nisu imali isto podrijetlo i nisu se nikada potpuno stopili u jedan etnički entitet. Širenje pojmova „Ilirik“, „Iliri“, „ilirsko“ nije povezano sa stvaranjem unutarilirске etničko-kulturne zajednice, jer svi Iliri nisu bili okupljeni u istoj državi. Ono se prati kod grčkih i rimskih pisaca kako je napredovalo rimsko osvajanje Ilirika. Iliri sami, koliko je poznato, nisu imali svijest o zajedničkoj etničkoj pripadnosti, već su ju (možda) stekli s uspostavom rimske provincije Ilirik. Njihova je kulturno-etnička povezanost definirana tek u 20. st. (Suić 1996: 51). Područje današnje Republike Hrvatske nastavala su sjeverna ilirska plemena (Histri, Delmati, Liburni, Japodi), koja su relativno kasno dobila pridjev ilirski.

O povijesti Ilira saznaje se iz njihovih sukoba s okolnim narodima. U prvoj polovici 1. tis. pr. Kr. plemena Liburni i Japodi kontrolirali su Jadransko more. Prvi zabilježeni sukob između Grka i Ilira (Liburna) dogodio se u 8. st. pr. Kr. na Krfu. To je bio prvi u nizu sukoba za dominaciju nad pomorskim putem. Liburni i druga ilirska plemena dugo su pružali otpor Grcima, koji su sve više jačali kao pomorska sila. No već u 5. st. pr. Kr. Liburni više nisu bili dominantni (Stipčević 1989: 32). Najznačajnija ilirska politička tvorevina bila je država koja se prostirala od srednjodalmatinskih otoka na sjeveru do Epira na jugu i Dardanije i Makedonije na istoku. Ona se u historiografiji ponekad naziva i državom Ardijejaca, jer se smatra da ju je osnovalo pleme Ardijejaca i vladalo njome. Najpoznatiji vladari te države su Bardilej, Agron, Teuta i Gencije.

3.1.3. Grci

Grčka kolonizacija u znatnoj je mjeri utjecala na društvene, kulturne i političke prilike na istočnoj jadranskoj obali. Prve kolonije na jadranskoj obali Grci su osnovali u 7. st. pr. Kr., na krajnjem jugu²⁴, a prve kolonije na današnjem hrvatskom prostoru možda su osnovali već u 6. ili 5. st. pr. Kr.²⁵ Veći broj kolonija osnovan je u 4. st. pr. Kr. zahvaljujući kolonizatorskom djelovanju Dionizija Starijeg. On je početkom 4. st. pr. Kr. osnovao *Issu* na Visu, a kasnije je pomogao kolonistima s grčkog otoka Parosa da osnuju koloniju *Pharos* (danas Stari Grad na Hvaru). Kolonija *Issa* osnovala je daljnje kolonije – u Lumbardi na Korčuli u 4. st. pr. Kr., a zatim u 3. st. pr. Kr. emporije *Tragurion*, *Epetion* i emporij u *Saloni* uz već postojeće ilirsko naselje. Grčka je kolonija možda bio i *Epidauros* (Cavtat). Najsjevernija grčka kolonija bio je

²⁴ U današnjoj Albaniji *Epidamnos* (Drač) i *Apollonia* (Poljana).

²⁵ Kao najstarija grčka kolonija na hrvatskom dijelu Jadrana spominje se knidska kolonija na Korčuli (Stipčević 1989: 34), kojoj se ne zna ni ime ni ubikacija (usp. Rendić-Miočević 1989: 137 i Novak 1961: 161-165). Ime se ne zna jer Novak i Rendić-Miočević misle da toponim *Korkyra Melaina* odstupa od mediteranske toponomastičke zakonitosti da veliki otoci i glavna naselja na njima nose isto ime. Najstarijom grčkom kolonijom na dalmatinskoj obali Rendić-Miočević (*ibid.*) smatra Herakleju, grčki grad koji je kovao svoj novac i smješta se negdje u srednjoj Dalmaciji.

Tragurion, ali tragovi grčkog utjecaja nalaze se i sjevernije na Jadranu, primjerice u Vizačama u Istri i na ušću rijeke Po, na najsjevernijem dijelu Jadranskog mora. Premda su grčke kolonije osnivane uz obalu, ostatci grčkih keramičkih i metalnih predmeta iz tog razdoblja pronađeni u zaleđu²⁶ upućuju na trgovačke veze između Grka nastanjenih na obalama i ilirskih plemena nastanjenih u unutrašnjosti. Utjecaj Grka na Ilire očituje se u ekonomsko-kulturnom djelovanju i u vještini izgradnje naselja na brežuljcima ili obroncima planina (Rendić Miočević 1989: 135).

Grčki gradovi, bogati kulturnom i političkom prošlosti, u vrijeme rimske dominacije u političkom smislu nisu bili važni. Samo neki od njih došli su do stupnja municipija, ali nisu uspjeli taj status zadržati do kraja (Suić 1996d: 289–290). Premda su neka ilirska plemena imala pretenzije prema grčkim kolonijama, one nisu nikad potpale pod Ilire, već su dijelile sudbinu Grčke, tj. pale su izravno pod rimsku vlast zajedno s cijelom Grčkom.

3.1.4. Kelti

Potkraj 4. st. pr. Kr. u jugoistočnu su Europu prodrli Kelti. To potvrđuju i arheološki nalazi i povijesna vrela. Rasprostranjenost keltskih plemena može se povezati s rasprostranjenošću arheološke kulture La Tène. U jugoistočnoj se Europi pronalaze fizički ostatci prisutnosti Kelta najranije u 4. st. pr. Kr. (keramički, metalni predmeti, groblja, utvrđena naselja, usp. Mallory 2006: 124). Otprilike iz istoga vremena potječu i vijesti grčkih pisaca o širenju Kelta prema jugoistoku. Kelti su krenuli prema Grčkoj u pljačkaški pohod²⁷. U tom pohodu zaustavili su se u na ilirskom području i neko vrijeme boravili čekajući priliku za napad na Grčku. Smjestili su se u porječjima velikih panonskih rijeka, a možda su u pojedinačnim prodorima stigli su i do Jadrana.²⁸ Tri keltske vojske krenule su prema Grčkoj 280. g. pr. Kr., porazile Makedonce i poharale Makedoniju, ali godinu dana kasnije Kelti su doživjeli poraz od udružene grčke vojske. Velik dio Kelta uputio se dalje prema Maloj Aziji, a ostali su se vraćali prema Panoniji. Oni koji su se uspjeli vratiti naselili su se u Podunavlju i stopili se s dijelom panonskih plemena u novu etničku zajednicu. Eventualne keltske toponime na ovom području treba, osim s fonološkim osobinama keltskih jezika, povezivati i s arheološkim nalazima latenske kulture.

²⁶ Primjerice, postoje tragovi da su Grci vrlo rano, već u 6. st. pr. Kr. trgovali u Naroni (Vid kod Metkovića)

²⁷ Prema Stipčević 1989: 37, krenuli su opljačkati delfijsko blago.

²⁸ Grčki pisac Teopomp zabilježio je epizodu o sukobu Kelta i Ardijejaca. Tvrdnja o keltskoj prisutnosti na Jadranu je sporna (Matasović 1997: 95).

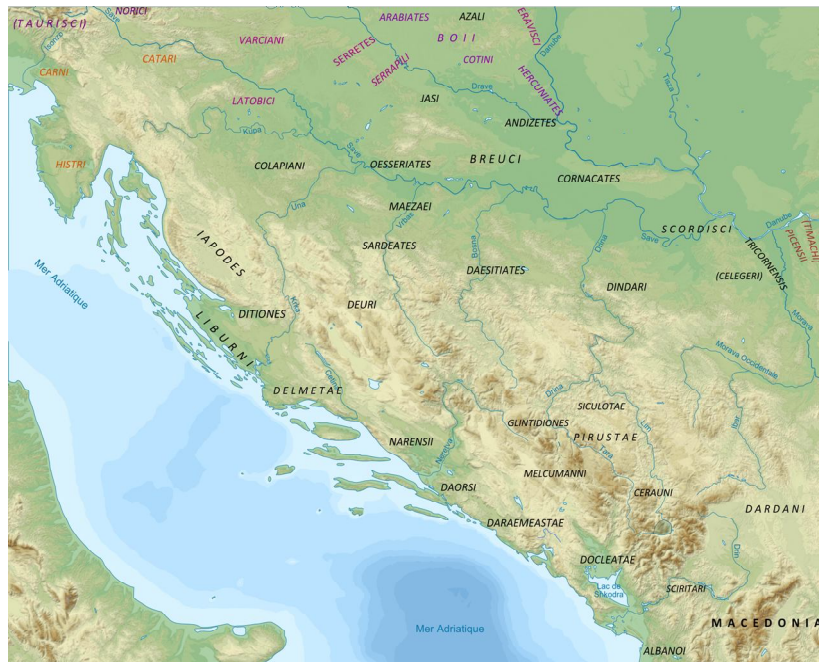
ETNIČKE GRUPE PRIJE RIMSKOG OSVAJANJA²⁹

U doba grčkog širenja Jadranom današnje hrvatsko područje nastavali su Histri (*Ἰστριοί, Istrioi*) u Istri, Liburni (*Λιβυρνοί, Liburnoi*) južnije od njih uz obalu do rijeke Krke, uz njih Mentori (*Μέντορες, Méntores*). Jugoistočno od Krke obitavali su Hili (*Ἰλλοί, Hýlloi*) i Bulini (*Βουλινοί, Boulinoi*), južnije od njih, oko rijeke Cetine Nesti (*Νεσταῖοι, Nestaioi*). Oko rijeke Neretve živjeli su Manijci (*Μανιοί, Manioi*).

Nakon provale Kelta i migracije njome uzrokovane na našem su tlu živjeli Histri do rijeke Raše, Liburni do rijeka Krke i Zrmanje, Japodi sjeverozapadno od Liburna, iza Velebita u Lici i dolini Une. Između Krke i Cetine živjeli su Delmati, koji su zacijelo novopridošli na obalu. Istočno od ušća Cetine, oko Biokova, obitavali su Ardijeji (ili Vardeji), a dublje u unutrašnjosti Autarijati. Daorsi su živjeli oko donje Neretve, Narensii oko gornje, a dalje na jugu Plereji, Dokleati i Labeati.

U kontinentalnom dijelu, između Save i Drave i u dolinama Vrbasa, Bosne i Drine živjeli su Panonci, etnička grupa u koju su spadala plemena Kolapijani (*Colapiani*) u dolini Kupe, Siscijani (*Sisciani*) na ušću Kupe u Savu, niže na Savi Oserijati (*Oseriates*) i sjeverno od njih Jasi (*Jasi*). Na ušću Drave u Dunav živjeli su Andizeti (*Andizetes*), a južno od njih Breuci (*Breuci*).

U gornjoj dolini Save u okolici današnjeg Šćitarjeva obitavala su keltska plemena Latobici (*Latobici*) i Varcijani (*Varciani*).

Slika 3: Raspored plemena u Iliriku³⁰

²⁹ Prema Katičić 1976: 159-162

3.1.5. Rimljani

U 3. st. pr. Kr. Rimljani su se počeli širiti izvan granica Apeninskog poluotoka. Osvajanje istočne jadranske obale u modernoj se povijesti objašnjava dvama glavnim mišljenjima. Prema jednome, rimska intervencija u Iliriku pripisuje se imperijalističkoj politici Rima, a prema drugome, rimsko-ilirski sukobi nastali su kao posljedica niza složenih okolnosti, među kojima je i ilirsko gusarenje Jadranom. Rimljanima je bio potreban siguran morski put preko Jonskog mora do Grčke kako bi imali osiguranu opskrbu, s obzirom na to da su Kartažani ugrožavali sicilske i južnoitalske luke (Šašel Kos 1986: 66–67).

U više sukoba, koji se u historiografiji nazivaju „rimsko-ilirskim ratovima“, Rimljani su u valovima osvajali ilirsko područje. U 2. st. pr. Kr. Rimljani su pokorili jugoistočna ilirska plemena (169. pr. Kr. – kraj 3. ilirskog rata, pad Gencijeve države) i porazili Histre (177. pr. Kr. pad histarske države); tako su imali vlast nad sjevernim i južnim dijelom Jadrana. U sljedećim sukobima pobijedili su Delmate (156. pr. Kr. pad Delminiuma), te Japode i Liburne (129. g. pr. Kr.). U 1. st. pr. Kr. pojedina su plemena pokušala dignuti ustanke protiv Rimljana, ali oni su brzo ugušeni. Premda su svim ilirskim plemenima Rimljani bili zajednički neprijatelj, ona ne samo da se nisu udružila protiv stranaca, već i nisu prestajala s međusobnim razmiricama, što su Rimljani iskoristili i sve ih pokorili.³¹

Od 59. g. pr. Kr. Ilirik je bio Cezarovo prokonzularno područje, te ga je on dva puta posjetio. Na ilirskom području odvijali su se i sukobi između Cezara i Pompeja. Nakon Cezarova ubojstva 44. pr. Kr., Rimljani su bili zaokupljeni građanskim ratom, pa su se ilirska plemena ponovno pobunila. U rat protiv Ilira krenuo je 35. pr. Kr. Oktavijan August te je, nakon mnogobrojnih sukoba, 27. pr. Kr. Ilirik postao senatska (umirena) provincija. I nakon toga bilo je pojedinačnih pobuna u Iliriku, a posljednji ustanak protiv rimske vlasti bio je tzv. batonski (ili ilirsko-panonski) ustanak 6. – 9. g., koji je ugušen. Time su ilirska plemena na zapadnom Balkanu konačno pacificirana, a čitav naš prostor našao se pod rimskom upravom, slijedio sve zakone koji su vrijedili za rimske provincije i dijelio sudbinu Rimskog Carstva.

Panonija i Dalmacija nisu imale jednaku ulogu u Rimskom Carstvu. Panonija je zbog svog graničnog smještaja uz Dunav bila više vojnička provincija, dok je život u Dalmaciji bio mirniji (Šišić 2004: 66). Druga polovica 1. st. bila je i u Panoniji i u Dalmaciji relativno mirna, pa se tada grade ceste i gradovi po uzoru na rimske, amfiteatri, teatri, terme, hramovi, razvija se obrt, trgovina i građanski život. Da bi osigurao vlast, Rim je u Dalmaciji naseljavao

³⁰ Preuzeto s https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Celts_in_Illyria_%26_Pannonia.png, [posljednji pristup 3.7.2013.]

³¹ Poznat je primjer sukoba Delmata i Liburna oko Promone (usp. Stipčević 1989: 47).

veterane i mnogim ilirskim mjestima dodijelio građansko pravo. U 2. st. barbarska su plemena preko limesa na srednjem Dunavu provalila u Panoniju i došla do Akvileje (tzv. markomanski ili gemansko-sarmatski rat). Rimljani su se uspjeli obraniti, ali od tada je vojska bila trajno spremna, a nakon postignutog sporazuma s barbarima, oni su uvrštavani u vojsku i naseljavani unutar granica Carstva. U rimskoj povijesti 3. st. obilježeno je građanskim ratovima između pretendena na carski položaj, u sklopu kojih su se brojni sukobi odvijali u Panoniji. U Dalmaciji su 2. st. i većina 3. st. bili znatno mirniji nego u Panoniji. Tada se proširuju bedemi *Salone*, grade ceste, obnavljaju oštećena zdanja. Ipak, od 3. st. sve su češće provale barbara, od kojih neki dolaze i do Dalmacije (Novak 1944).

UNUTRAŠNJA PODJELA I GRANICE

Kako bi se uspostavila efikasnija uprava, područje rimske provincije Ilirik u nekoliko je navrata dijeljeno. Do Augustova doba Istra (*Histria*) je pripadala Iliriku, a zatim je August granicu Italije pomaknuo na rijeku Rašu, tj. pripojio je Istru Italiji (kao 10. oblast, *Regio X*). Provincija Ilirik podijeljena je 10. g. na carske provincije Panoniju i Dalmaciju. Granica između tih dviju provincija išla je otprilike paralelno sa Savom, ali južnije. Središte Panonije bio je *Poetovium* (današnji Ptuj), a Dalmacije *Salona* (Solin). Car Trajan podijelio je 107. g. provinciju Panoniju na Gornju Panoniju (*Pannonia Superior*, na zapadu) i Donju Panoniju (*Pannonia Inferior*, istočnije uz Dunav). Novu reorganizaciju carstva proveo je car Dioklecijan potkraj 3. st., a takva uprava ustalila se za cara Konstantina u 4. st. Na današnjem hrvatskom prostoru tada su se nalazile provincije Savska Panonija (*Pannonia Savia*, sa središtem u Sisciji), Druga Panonija (*Pannonia Secunda*, sa središtem u Sirmiju), svojim manjim dijelovima Prva Panonija (*Pannonia Prima*, sa središtem u Savariji, današnji Szombathely u Mađarskoj) i Valerijska Panonija (*Pannonia Valeria*, sa središtem u Sopijski, današnji Pečuh u Mađarskoj). Južno od Panonije bila je i dalje provincija Dalmacija, sastavljena od Liburnije (od rijeke Raše do rijeke Krke) i od prave Dalmacije sa središtem u Saloni. Istra je ušla u sklop provincije Venecija i Histrija (*Venetia et Histria*). Sve su ove provincije, zajedno s Norikom, činile Panonsku dijecezu, odnosno dijecezu Zapadni Ilirik i administrativno su pripadale prefekturi Italije. Nakon smrti cara Teodozija i podjele Rimskog Carstva na Istočno i Zapadno, ove su provincije ušle u granice Zapadnog rimskog carstva. Granica između Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva išla je rijekom Drinom, prema jugu preko crnogorskih planina otprilike do današnje Budve u Crnoj Gori.

Slika 4: Granice rimskih provincija³²

ROMANIZACIJA

Bitna je značajka rimskih osvajanja romanizacija, tj. uvođenje u osvojena područja rimske uprave, javnoga života, školstva i sl. i – latinskoga jezika. Latinski je prevladao po cijelom Rimskom Carstvu i djelomično ili u potpunosti potisnuo jezike pokorenoga stanovništva. Čimbenici koji su omogućili brzu i djelotvornu romanizaciju, odnosno širenje latinskoga jezika mnogobrojni su, a Tekavčić (1970: 56) ih je podijelio u osam skupina. Vojna obveza u rimskoj vojsci najjači je faktor romanizacije. Služenje vojnog roka trajalo je 20 godina, u vojsci su zajedno služili pripadnici svih narodnosti, a službeni je jezik bio latinski. Kolonizacija novoosvojenog područja značila je i uvođenje rimske uprave i javnoga života, kojim se također uvodio latinski. Vrlo važan čimbenik su i rimske ceste, koje je Rim gradio i održavao iz strateških i upravnih razloga. Kršćanstvo je također zaslužno za širenje i

³² Preuzeto s <http://hr.wikipedia.org/wiki/Ilirik>. Izvor je Gustav Droysen, *Allgemeiner historischer Handatlas in 96 Karten mit erläuterndem Text* Bielefeld, Velhagen & Klasing 1886, S. 16.

očuvanje latinskoga. Kontakti među crkvama, utjecaj Rima kao centra kršćanstva i hodočašća znatno su pripomogli održavanju jezičnog jedinstva (Tekavčić 1970: 62–63). Ostali su čimbenici romanizacije trgovina, rimsko građansko pravo, školstvo i obrazovanje.

VRSTE NASELJA

Prije dolaska Rimljana osnovni tip naselja bio je gradinski, utvrđena naselja na povišenim položajima, branjena ili prirodnim uvjetima ili čvrstim bedemima od kamena i zemlje. Takva naselja počela su se razvijati u nesigurnom razdoblju na prijelazu neolitika u rano brončano doba jer su lakše branjiva od nizinskih. Gradine su se nalazile na cjelokupnom kraškom i dinarskom području do sjeverne Albanije. Najstarija takva naselja nastajala su na uzvišenjima manjeg prostranstva i dobro zaštićenim utočištima, a kasnije su naseljavani i povišeni platoi većih površina. Gradine su kao tip naselja prevladavale dva tisućljeća, do dolaska Rimljana. U rimskoj terminologiji naselje gradinskog tipa nazivalo se *castellum* (v. niže) (100AN s. v. Danilo, Suić 1996h: 459).

U rimskom državnom uređenju postojalo je više vrsti naselja gradskog tipa.³³ Ona su se razlikovala po društvenoj funkciji, odnosno po ugledu. Postojale su dvije osnovne vrste gradova: kolonije (*colonia*) i municipiji (*municipium*).

Kolonije su nastajale tzv. dedukcijom kolonista, rimskih građana, a konstituirale su se na temelju posebnog zakona (*lex coloniae*). U tom zakonu osnivač kolonije (*parens coloniae*) određuje karakter i organizaciju naselja. Zakon o osnivanju kolonije u svom nazivu nosi gentilicij imperatora – osnivača kolonije³⁴ (Suić 1996e: 356). Ime osnivača kolonije javlja se i u punom imenu kolonije, primjerice *Col(onia) Iul(ia) Parentium*, *Col(onia) Iul(ia) Iader*, *Col(onia) Martia Iul(ia) Salona*, *Col(onia) Cl(audia) Aequum*. Sve kolonije nastale u doba drugog trijumvirata i kasnije bile su vojničke (Suić 1996e: 352). Koloniji bi nakon otkupa ili eksproprijacije bilo dodjeljeno zemljište (urbano ili agersko), koje se nakon premjera dijelilo u parcele³⁵. Parcele su se zatim dijelile kolonistima, veteranima rimske vojske. Koliko će kojem kolonistu biti dodijeljeno zemljišta bilo je određeno u zakonu o osnivanju kolonije i ovisilo je ponajprije o njegovu činu.

³³ Sažet prikaz rimskih i grčkih tipova naselja nalazi se u Suić 2003: 50-60.

³⁴ U slučaju kolonija koje je na našem tlu osnova car August, one su *coloniae deductae ab Imp. Octaviano [Augusto] adsignatae lege Iulia*.

³⁵ Sam proces naziva se limitacijom zemljišta (*ager*), a parcele nastale limitacijom nazivaju se centurijama (lat. *centuria*), odatle naziv *ager centuriatus* za zemljište koje pripada određenoj koloniji. Centurijacija je karakteristika isključivo kolonija. Granice centurija označavale su se nasipavajem kamenja, a takve se gomile regionalno zovu mocire. Mnoge od njih do danas su sačuvala međašnu funkciju (Suić 1996: 356). Tragovi antičke limitacije vidljivi su još i danas u „agerima“ naših primorskih kolonija, primjerice *Pole* (Pula), *Parentiuma* (Poreč), *Iadera* (Zadar), *Salona* (Solin), *Epidaura* (Cavtat). O tehnici limitacije v. Suić 1996e: 356.

Municipiji (*municipium*, dosl. 'preuzimanje dužnosti', isto što i *oppidum civium Romanorum*) su bili gradovi u provincijama rimske države, u kojima su živjeli „stranci“ (*peregrini*), tj. autohtono stanovništvo. Municipiji su bili organizirani po uzoru na Rim, „dio Rima prenesen na tlo provincije“ (Suić 2003: 54) i imali su određene dužnosti prema državi³⁶. Municipiji su se razlikovali s obzirom na stupanj građanskog prava (*civiteta*) koji je bio dodijeljen stanovnicima. Potpuno građansko pravo značilo je da građanin ima mogućnost birati i biti biran.

Municipalni sustav i sustav *civiteta* izgrađivali su se tijekom stoljeća. Do kraja Republike municipij je bio ugledniji od kolonije (s obzirom na to da su kolonisti mogli biti i građani koji su imali ograničeno građansko pravo), a od početka Carstva kolonija uživa najveći ugled. Karakalnim ediktom 212. g. svim je slobodnim građanima Rimskog Carstva podijeljeno građansko pravo, pa se svi municipaliteti izjednačuju.

Gradske zajednice nižeg ranga su prefektura (*praefectura*), *forum* i konvent (*conventus*). Prefektore su se nalazile u ageru kolonije i ovisile su o gradu koji je bio središte kolonije. Forumi su bili trgovačka središta, a konventi skupovi rimskih građana u nerimskim naseljima. Kao jedinica administrativne organizacije provincije postojao je i *conventus iuridicus* (sudbeni konvent) zadužen za sudska pitanja određenog područja. U provinciji Dalmaciji sudbeni su se konventi nalazili u *Saloni*, *Naroni* i *Scardoni*.

Ruralna naselja naslijeđena iz starijeg razdoblja u rimsko su se doba zvala *pagus* 'selo' i *vicus* 'zaselak', a kao posljedica rimske kolonizacije nastaje i novi tip, *villa rustica*, središte agrarne ekonomije kolonista. Ruralnog karaktera je i *castellum*, utvrđeno naselje na povišenom mjestu (Suić 2003: 51).

Antički je grad bio usko povezan sa svojim ruralnim područjem, agerom, toliko da su selo i grad bili međudobno uvjetovani i ravnopravni. Selo je bilo proizvodno područje, a grad tržište, posrednik u trgovini i centar obrta, te potpuna nezavisnost sela od grada nije bila moguća. *Villa rustica*, noviji tip ruralnog naselja u antici, nastala je kao reakcija na naglu urbanizaciju, kako bi se ojačala poljoprivreda za potrebe vojske i građana. *Villa rustica* podrazumijeva i proizvodni i rezidencijalni element i djelomično pridonosi romanizaciji autohtonog stanovništva (Matijašić 1988: 12–19).

Uz rimske ceste postojale su postaje koje u strogom smislu ne pripadaju ni gradskim ni seoskim naseljima. *Mansio* je bila postaja u kojoj se moglo ostati i prenoćiti. Gradile su se uz

³⁶ Primjerice porezna davanja i pomoć u ratovima.

dostupne izvore vode, na udaljenostima koje su se mogle svladati za jedan dan putovanja. Postaja *mutatio* služila je za promjenu konja. Između dviju *mansiones* nalazilo se četiri ili pet *mutationes*. *Palatium* je bila postaja u kojoj su odsjedali visoki državni dužnosnici i njihova pratnja. Postaja *praetorium* izvorno je označavala šator vojnog zapovjednika, u njih su se na službenim putovanjima smještali državni službenici, pa i sam car (Bojanovski 1984: 164). Naziv zalogajnice uz cestu je *popina*, postaja u obliku konjušnice je *stabulum*. *Portus* je naziv za sklonište od nevremena, noći ili neke opasnosti. Postaje na kojima su bile kolibe ili manje kućice s trgovinom, krčmom ili konačištem nazivaju se *caupona*, *taberna* i *deversorium*. Na rimskim cestama redovito su stajali i miljokazi (*miliaria*), ali ne na određenoj udaljenosti, nego na važnijim mjestima čvorištima, postajama, prijelazima rijeka i sl. (Milotić 2010: 158–163).

3.1.6. Kršćanstvo

U 1. st. počinje se razvijati kršćanstvo. Na našem tlu kršćanstvo se počelo širiti u drugoj polovici 3. st., kad su se pojedine općine udružile u biskupiju sa sjedištem u *Saloni*. Prvi poznati dalmatinski biskup bio je Venancije, koji je umro mučeničkom smrću. U doba progona kršćana za vladavine cara Dioklecijana mučenički su umrli i salonitanski biskup Dujam (*Domnius*) i Anastazije. Nakon Konstantinova edikta o toleranciji (313. g.) kršćanstvo se počelo naglo širiti. U provincijama su se gradile mnogobrojne crkve. Kršćanske općine organizirane su u gradovima. *Salona* je bila središte biskupija Dalmacije i Liburnije; biskupije su bile *Arba*, *Iader*, *Scardona*, *Narona*, *Epidaurum*, *Bistue Nova*, *Baloia*, *Stridon* i *Decatera*. (Šišić 2004: 65). Središte biskupija u Panoniji bio je *Sirmium*, a biskupije su bile i *Cibalae*, *Mursa* i *Siscia*. (Gračanin 2011: 260) Južna je Panonija bila rasadište alternativne arijanske struje, koja je na nicejskom koncilu 325. proglašena krivovjernom. Nakon sabora u Sirmiju 378. i Akvileji 381. g. ipak je prevladalo pravovjerje.

Novi polet kršćanstva dogodio se u 6. st. Nakon salonitanskih sabora 530. i 533. g. osnovane su nove biskupije *Sarsenterum*, *Muccurum* i *Ludrum* u Dalmaciji (Goldstein 2008: 49), te *Bassiana* u Panoniji (Gračanin 2011: 263).

Od kasne antike brojna su naselja imenovana po svetcima kojima su crkve u njima posvećene.

3.1.7. Pad Zapadnog Rimskog Carstva

U 4. st. (kao početna godina obično se uzima 375.) prodorom Huna u Europu počinje razdoblje „seobe naroda“, odnosno slijed događaja koji je u konačnici doveo do pada Zapadnog Rimskog Carstva. Huni su sredinom stoljeća u svom naletu pokorili iranske Alane

u području Dona i Ostrogote, a Vizigote su prisilili na povlačenje. U svom povlačenju Goti su se naseljavali unutar granica Rimskog Carstva i napadali panonsko stanovništvo. U takvim sveopćim nepovoljnim prilikama u Panoniji su stradali brojni gradovi i mjesta (*Mursa*, *Stridon* i drugi). Imovina je opljačkana, urod i stoka otimani, a zatvorenici odvođeni radi otkupa. Tadašnji je car dozvolio Ostrogotima, Alanima i Hunima naseljavanje u Panoniji kao saveznicima (federatima). Naseljene „barbare“ pokušalo se romanizirati, a zadatak im je bio vojnim snagama čuvati granice Rimskog Carstva. Oni su ozbiljno poremetili situaciju u panonskim provincijama: zaustavljen je ekonomski rast iz prethodnog razdoblja i uništena je sigurnost gradskih i seoskih zajednica (Gračanin 2011).

3.1.8. Huni

Sredinom 5. st. Panonijom³⁷ su zavladao Huni po vodstvom Atila. Pad Sirmija 441. g. značio je slom upravnog i vojnog ustroja u tim pokrajinama i prekid veza između Dalmacije i donjeg toka Dunava. Nije pronađeno mnogo materijalnih ostataka Huna, iz čega se zaključuje da njima nije bio cilj smjestiti se na rimskom području, nego osigurati se od napada s te strane. Hunska se država raspala nedugo nakon Atiline smrti.

Huni su zadali posljednji udarac oslabljenim rimskim administrativnim strukturama i otvorili put germanskim narodima (Ostrogotima, Gepidima, Langobardima, Suevima) da dominiraju Panonijom (Gračanin 2011)

3.1.9. Ostrogoti

Germanski vojskovođa Odoakar svrgnuo je 476. posljednjeg zapadnorimskog cara Romula Augustula. Odoakar je priznavao vlast istočnorimskog cara Zenona te je kao carski opunomoćenik vladao Italijom i Dalmacijom koje su tako bile dijelom Istočnog Rimskog Carstva.

Nakon smrti hnskog vođe Atila, dijelom Panonije vladali su Ostrogoti pod vodstvom Teodorika. U dogovoru s bizantskim carem Ostrogoti su pobijedili Odoakra i time je uspostavljena ostrogotska vlast i u Dalmaciji (i Italiji).

U svom drugom pojavljivanju u Panoniji, Ostrogoti su pokušali vratiti red u provincije između Save, Drave i Dunava i obnoviti provincijsku administraciju koja je bila nestala u hunsko doba. (Gračanin 2011)

Ostrogotska vladavina u Dalmaciji u svojih šezdesetak godina nije ostavilo ništa duboko i trajno. Goti su bili samo vojnici, manjina, a stanovništvo je i dalje bilo ilirsko i

³⁷ Točnije provincijom Drugom Panonijom.

romansko. Ostrogoti su boravili istočno od crte Zadar – Vrbas i južno od Save. Njihova naselja identificirana su u užim regijama, u Dalmatinskoj zagori, zatim oko Neretve te oko gornjeg toka Vrbasa i Bosne. Gote je iz Dalmacije protjerao u 6. st. bizantski car Justinijan, Goti su još dva puta bezuspješno pokušavali osvojiti Dalmaciju. Pritom su uništili *Muccurum* i *Laureate* (Novak 1944).

3.1.10. Bizant

Bizantskom caru Justinijanu cilj je bio potpuna uspostava starog Rimskog Carstva. On je 535. g. započeo rat s Ostrogotima u Dalmaciji. U dugotrajnom ratu uništena je država Ostrogota, a Dalmacija (nešto kasnije i Liburnija) je dospjela pod bizantsku vlast. Pod Bizant je spadalo područje južno od Save. Da bi se zaštitio teritorij carstva, sagrađen je niz postaja-utvrda uz istočnojadranski pomorski put (*limes maritimus*) koji je povezivao Carigrad s Italijom. Iz tih se utvrda kontrolirao promet i bile su privremeno pribežište za bliže i dalje stanovništvo. Središta života pomiču se prema novim lokacijama, grade se i obnavljaju crkve.

3.1.11. Gepidi i Langobardi

U Panoniji su u 5. i 6. st. boravila i druga germanska plemena, od kojih su najznačajniji istočnogermanski Gepidi (između Sirmija i Cibala) i Langobardi. Langobardi su sklopili savez s carom Justinijanom te su im bile prepuštene panonske provincije. Langobardima je vjerojatno pripadalo područje do Save na jugu, ali su oni više boravili sjevernije od Drave.

Utjecaji gepidske i langobardske vlasti pomogli su krajnjoj dezintegraciji organizacije uprave panonskih provincija (Gračanin 2011).

3.1.12. Dolazak Slavena

Nakon Langobarda i Gepida, u Panoniju su počeli nadirati Avari, a s njima možda i Slaveni. Slaveni se u povijesnim se vrelima počinju spominjati od polovice 6. st. O dolasku i podrijetlu Slavena postoje brojne teorije, pa je moguće i da su Slaveni i ranije spomenuti, ali pod drugim imenom. Odnos Slavena i Avara također nije riješeno pitanje, a smatra se da su Slaveni u avarskoj državi tvorili glavnu navalnu i naseobinsku snagu. U posljednja dva desetljeća 6. st. Slaveni su, što samostalno, što potaknuti Avarima, prodirali u doline Drave i Save, a zatim i prema Dalmaciji. U 7. st. vjerojatno je cijelo naše područje već bilo slavizirano.

Razdoblje dolaska i širenja Slavena u 6. i 7. stoljeću gornja je vremenska granica za postanak predslavenskih toponima. Granicu nije moguće preciznije odrediti, s obzirom na to da je to razdoblje siromašno izravnim povijesnim podacima. Neke od najstarijih toponima Slaveni, odnosno Hrvati, preuzeli su i prilagodili svojem jeziku te se upravo na temelju njih mogu iščitavati povijesni procesi za koje nema drugih vrela. Veći dio predslavenskih toponima nije preživio seobu naroda i više ne postoje pa ih možemo zvati povijesnim toponimima. Predslavensko razdoblje na našim prostorima višestruko je dulje od slavenskoga, i ni u kojem smislu nije jedinstveno, pa proučavati taj najstariji sloj hrvatskih toponima znači proučavati složene povijesne i jezične procese na nehomogenom zemljopisnom području.

4. METODOLOGIJA

4.1. Teorijska podloga

4.1.1. Onomastika i toponomastika

U suvremenim onomastičkim istraživanjima imena (**onimi**) se ne proučavaju izolirano, već kao jezični znak koji nastaje unutar jezičnog sustava u određeno doba, na određenom prostoru i u određenoj kulturnoj zajednici. Suovisnost imena i referenta na koji se odnosi odražava se i u temeljnoj onomastičkoj klasifikaciji imena. Osnova klasifikacije je referent, a ne jezični znak. Klasifikacija proizlazi iz (pret)postavke da imena koja imenuju određenu skupinu sličnih referenata i sama imaju neke zajedničke (jezične) osobine. Supklasifikacija onomastičkih disciplina također se temelji na vrsti referenta. Imena zemljopisnih objekata proučava **toponomastika**, imena živih bića **antroponomastika**, a ostala imena (imena stvari, objekata, pojava) **krematonomastika**. **Toponimi** su imena zemljopisnih objekata, nastanjenih i nenastanjenih. Imena nenastanjenih zemljopisnih objekata mogu biti **hidronimi** (imena voda), **nesonimi** (imena otoka), **oronimi** (imena reljefnih objekata: planina, brda, gora, vrhova). Imena nastanjenih objekata dijele se na **ojkonime** (imena naselja) i **horonime** (imena administrativnih teritorija, područja većeg od područja jednog naselja).

Ističe se ipak da je ime prvenstveno jezični znak i time potpada pod zakonitosti jezičnog sustava u kojem se nalazi. Iz toga slijedi da se imena može i treba proučavati lingvističkim metodama. Posebno je, pak, pitanje vrijede li za toponime iste zakonitosti kao i za apelative ili njihova uvjetovanost zemljopisnim objektom koji označuju uzrokuje da toponimi slijede neke druge zakonitosti.

Ime kao jezični znak ipak ima neke specifične lingvističke osobine. Kao vrsta riječi onim je uvijek imenica. Onim se od općih imenica – apelativa – razlikuje sadržajem, a ne formom. Onim označuje, a ne znači, on izdvaja pojedinačno iz općeg. Sadržaj toponima nije proizvoljan, on je u postanku uvijek motiviran, apelativom (ili nekom drugom riječju) ili onimom. Apelativ koji je najčešće u osnovi toponima može se odnositi ili na prirodne osobitosti područja (konkretne ili u prenesenom značenju) ili na rezultate ljudske djelatnosti³⁸. Toponim može biti motiviran i drugim toponimom ili antroponimom, odnosno etnonimom.

³⁸ O semantičkoj razredbi toponima usp. Šimunović 2009: 217–219 i novije toponomastičke radove (npr. Vidović 2009: 183–193) u kojima se toponimi klasificiraju prema „Naputcima za klasifikaciju“ sastavljenima za projekt Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika koji se provodi u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu.

Imena ljudi koja su u osnovi toponima obično se odnose na vlasnike, osnivače ili stanovnike. U tom slučaju toponomastika zalazi i u područje antroponomastike.

Specifičnost su toponomastike mikrotoponimi. To su imena koja označuju manje zemljopisne objekte, u kojima se odražava „natura dotičnog kraja i kultura nastala ljudskom preobrazbom tla“ (Šimunović 2009: 265). Mikrotoponimi su „imena s neutnutim apelativnim značenjem“ (*ibid.*), riječi na granici imena i opće imenice i zapravo ne postoji objektivni kriterij po kojem toponomastičar može odrediti je li riječ o toponimu ili apelativu. Takvo razlikovanje može provesti samo „autohtoni“ stanovnik prostora o kojem je riječ.³⁹

U literaturi druge polovice 20. st. i mlađoj (npr. Katičić 1976, Križman 1991, Šimunović 2009) primjetno je odmicanje od poredbene⁴⁰ metode u onomastici. U lingvistici se poredbena metoda ne smatra zastarjelom, no današnji su lingvisti svjesniji ograničenja same metode, pa se više pažnje obraća na potvrde riječi, na značenje i kako se ta riječ uklapa u strukturu jezika. Poredbena je metoda nadišla fonološku razinu, pa se vodi računa i o višim jezičnim razinama, objašnjava se svaki segment riječi i izbjegavaju se rješenja *ad hoc*. Smatramo da ni u onomastici poredbena metoda ne mora biti zastarjela, ali zbog prirode imena još više nego kod apelativa treba obratiti pažnju na odnos imena prema referentu koji označuje. Drugim riječima, ne smiju se zanemarivati izvanlingvistička obilježja. Takvim cjelovitim pristupom poredbena je metoda primjenljiva i u onomastici.

4.1.2. Stratifikacija

Glavni su smjerovi toponomastičkih istraživanja (prema Marcato 2009: 108) stratifikacija toponima i tipologija postanka toponima. Sam pojam „stratuma“ ili sloja potječe iz geologije, a u lingvistiku je unesen s metodama lingvističke geografije koja pokušava glasovne promjene objasniti i utjecajem drugog jezika, a ne samo pomoću glasovnih zakona (usp. Bloomfield 1933: 386 i Glovacki-Bernardi 2001: 64). Supstrat je pojam koji označuje jezik koji se na određenom području govorio, prije nego što ga je istisnuo drugi jezični sustav i koji je u novom sustavu ostavio tragove (Škiljan 1994: 125). Da bi određeni jezik postao supstrat, on je u nekom razdoblju morao biti adstrat, odnosno stariji i noviji jezični sustav u nekom su razdoblju bili jezici u kontaktu. Ostaci prethodnog jezičnog sustava proučavaju se identifikacijom i analizom jezičnih jedinica (najčešće riječi) za koje se smatra da su pripadale

³⁹ Usp. u radu Vuletić i Jurić (2006: 83): »...toponomastičar, ma koliko vješt i iskusan, nikada ne može odrediti razliku između apelativa koji su ujedno i toponimi i onih koji to nisu [...] jednako valjano kao i osoba koja istraživani prostor poznaje od svoje najranije mladosti.«

⁴⁰ Termin navedenih autora je „etimološka“ metoda, što je, u ovom kontekstu, isto što i poredbena metoda. Ovdje izabiremo termin „poredbena“, jer bolje opisuje samu metodu, dok termin „etimološka“ opisuje cilj metode.

supstratnom jeziku. U novije vrijeme u lingvistici se pod pojmom „stratifikacije“ podrazumijeva socioligvističko diferenciranje jezičnih sistema na istom području između različitih grupa govornika (Škiljan 1994: 121).

Pojam sloja u toponomastici potječe iz tradicionalne teorije jezika u kontaktu⁴¹ i iz radova rodonačelnika hrvatske toponomastike Petra Skoka. Sloj u toponomastici označuje skup toponima koji su na nekom području nastali u istom razdoblju i u istom jeziku. Toponimi koji pripadaju istom sloju dijele zajedničke osobine⁴², a u istom sinkronijskom sustavu toponima supostoje toponimi podrijetlom iz različitih razdoblja.

4.1.2.1. Skokovi slojevi

Podjela hrvatske toponimije na slojeve potječe od osnivača hrvatske znanstvene onomastike Petra Skoka. Skok je u monografiji „Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima“ (Skok 1950) hrvatsku⁴³ toponimiju podijelio na dva sloja, na slavenske i predslavenske toponime. Predslavenski sloj podijelio je dalje na rani romanski, rimski i predrimski sloj, a u predrimskom sloju razlikuje „ilirske“ toponime, grčke⁴⁴ i još starije „mediteranske“ (Skok 1950: 256). Skok je naveo i kriterije po kojima se određuje pripadnost pojedinom sloju. Kriteriji mogu biti „historijski“ i lingvistički.

Prvi je kriterij najstariji potvrđeni oblik. Toponim koji je potvrđen kod rimskih i grčkih pisaca, a ne može se protumačiti latinskim ili grčkim elementima, potječe iz starijeg razdoblja i pripada lingvistički nepoznatim jezicima. Ako se može povezati s nekim indoeuropskim korijenom, pripada „ilirskome“, a ako nije indoeuropski, pripada „mediteranskim“ jezicima. Ovome kriteriju Skok dodaje i da se prvobitnim oblikom smatra onaj koji je očuvan u neprekidnoj tradiciji latinskoj ili grčkoj, romanskoj i hrvatskoj.

Drugi je kriterij opetovanje toponima. Skok kaže da za predrimske toponime na Jadranu uvijek treba potražiti paralelu. Ako se toponimi u istom obliku nalaze po dva puta na Jadranu i Mediteranu na etnografski različitim teritorijima, onda se s nekom vjerojatnošću može zaključiti da se radi o mediteranskom imenu.

Treći je kriterij identičnost ili istovjetnost dočetka na etnografski poznatom području. Ovdje Skok nabroja dočetke *-ona*, *-este*, *-esta* za koje smatra da su ilirskoga podrijetla.

⁴¹ Za nešto drugačije shvaćanje supstrata usp. Šimunović 2009:79, koji toponomastičkim supstratom naziva zemljopisna imena ili elemente imena koji su iščezli iz uporabe na određenom teritoriju. Iščezla imena skloniji smo zvati povijesnima, budući da nisu ostavila traga u mlađim jezičnim sustavima.

⁴² To može biti karakterističan sufiks, npr. lat. sufiks *-anus*, *-ana* u predijalnim toponimima, karakterističan prefiks, npr. lat. *sanctu-* u sanktoremima, izostanak neke glasovne promjene itd.

⁴³ Točnije: istočnojadransku, ali podjela se uz neke preinake može primijeniti na cijeli hrvatski prostor.

⁴⁴ Kasnije u tekstu Skok (1950: 259) grčke toponime dijeli na dva perioda, starogrčki i bizantski.

Četvrti je kriterij identičnost osnove. Ovaj je kriterij „najdelikatniji“, jer se osnove mogu uspoređivati samo kada su poznata značenja osnova, tj. kad su poznati jezici.

Peti je kriterij pripovijedanje o starim imenima. Pučke predaje, mitovi i legende, premda ne moraju biti točni, mogu ukazivati na predindoeuropsko podrijetlo toponima.

Šesti je kriterij ekonomska važnost mjesta označenog toponimom. Ako toponim označuje naselje važno za ekonomsku eksploataciju, taj je toponim vjerojatno predindoeuropskoga podrijetla.

Sedmi su kriterij leksički ostatci.

Ovih sedam kriterija, kao što se vidi iz opisa, odnose se na predrimske toponime, isključujući grčke.

Na rimske toponime ukazuju poznati latinski sufiksi *-anus* (uz rimski gentilicij⁴⁵) ili *-atus*, *-ata*, ili poznati latinski apelativi. Rimski toponimi na dalmatinskoj obali odnose se na manje otoke i neka naselja.

Grčkim toponimima pripadaju imena koja se izvode od grčkih osnova. Grčki je sloj zastupljen na čitavom Jadranu, a najviše na Elafitskim otocima.

Kao najmlađi predslavenski sloj Skok navodi rani romanski, koji je karakteriziran promjenama lat. *á > o*; *i > a*, *∅*; *ir, or > r*; *er > re*; *au > av, ov*; *ū > i*; *ce, ci > ke, ki*; očuvanim skupinama *p//kl*, *VsV*, *VtV*; sufiksom *-aria* očuvanim kao *-ara*. Na ovaj se sloj naslanja ranokršćanski romanski period, koji već spada u romanski period za vrijeme hrvatskoga i time više ne pripada predslavenskom sloju.

Skokovi su kriteriji kombinacija jezičnih i izvanjezičnih značajki pojedine skupine toponima, a metodološki se značajno razlikuju kriteriji za predrimski sloj u odnosu na mlađe slojeve. Kriteriji za mlađe slojeve polaze od sinkronijske perspektive, dok se kod starijih slojeva miješaju sinkronijska i dijakronijska perspektiva. Skok ovim kriterijima nastoji objasniti kako se nekom današnjem toponimu određuje postanak.

4.1.2.2. Lingvističko određenje toponomastičkog sloja

Sloj toponima određen je jezikom, pa, da bi se odredio sloj, potrebno je odrediti kojem jeziku toponim pripada. Matasović (1997: 91) navodi dva kriterija prema kojima se neko ime može pripisati određenom jeziku. Prvi kriterij, koji naziva „strukturalnim“, kaže da »za ime N možemo reći da pripada jeziku L ukoliko se na N primijenjuju pravila i zakonitosti $P_1...P_n$ koji se primijenjuju i na ostale elemente jezika L« (*ibid.*). Drugi je kriterij etimološki i glasi: »ime N pripada jeziku L ukoliko se unutar jezika L može etimološki povezati s elementima koji u L

⁴⁵ Kasnije može biti i kognomen, usp. kod predijalnih toponima.

imaju značenje« (*ibid.*). Ovi se kriteriji, s manje ili više poteškoća, mogu uspješno primijeniti na poznate, tj. lingvistički dobro opisane jezike. Za slabo posvjedočene jezike, pogotovo one koji su posvjedočeni samo onimima, lingvistički su kriteriji ponekad neprimjenljivi.

Jezični slojevi mogu se povezati i s određenim zemljopisnim, povijesnim, arhitektonskim (urbanističkim), građevinskim, arheološkim i etnološkim značajkama, a takvo povezivanje pretpostavlja dobru istraženost tih područja

Budući da proučavamo toponime zabilježene u latinskim i grčkim vrelima, u skladu sa strukturalnim kriterijem, oni su riječi latinskog odnosno grčkog jezika, zbog latinskih odnosno grčkih flektivnih i tvorbenih nastavaka. Drugim riječima, na sinkronijskoj razini (koju smo uspostavili antičkim vrelima) postoje dva sloja, grčki i rimski, s time da se oni negdje i međusobno isprepliću⁴⁶. No, kad želimo opisati postanak toponima, njihovu etiologiju i etimologiju, prelazimo na dijakronijsku razinu i tada vrijedi etimološki kriterij. Toponimi kojima se podrijetlo ne može objasniti unutar latinskog odnosno grčkog jezika posuđenice su u te jezike i želimo odrediti iz kojeg jezika su posuđeni. U ovome slučaju možemo govoriti o više od dva sloja.

Broj slojeva pri stratifikaciji toponima nije unaprijed zadan. Načelno on ovisi

- o polazišnom skupu toponima
- o području (koliko na proučavanom području ima slojeva, tj. koliko je u povijesti bilo promjena stanovništva)
- o stanju istraženosti toponimije i povijesti određenog područja (ako povijest nije poznata i toponimija nije istraživana, ne zna se ni koji slojevi bi mogli postojati)
- o cilju stratifikacije (želi li se saznati koji su sve slojevi postojali ili podijeliti samo s obzirom na jednu „točku“ u vremenu, npr. na slavenske i predslavenske). U ovom se radu predslavenski sloj dijeli na daljnje (pod)slojeve, a osnova su te stratifikacije Skokovi slojevi.

4.2. Slojevi

4.2.1. Predindoeuropski⁴⁷:

Predindoeuropski su toponimi najstariji toponimi našega područja. To su imena koja je dalo stanovništvo koje je živjelo u pretpovijesti, prije dolaska prvih indoeuropskih plemena. To stanovništvo nije ostavilo pisanih tragova i ne možemo znati kakvim su jezicima govorili.

⁴⁶ Npr. kad u latinskom vrelu nađemo sufiks *-on* (iz grč. *-ov*).

⁴⁷ Najstariji sloj Skok naziva češće „mediteranskim“. On tim terminom naziva toponime koji se u istom obliku ponavljaju na Jadranu i drugdje u Mediteranu, a pripadaju nepoznatim neindoeuropskim supstratnim jezicima. U ovom ćemo radu koristiti općenitiji termin predindoeuropski, s obzirom na to da uključujemo cijelo hrvatsko područje.

Premda kronološki najstariji, do ovih se toponima metodološki dolazi na kraju. Oni su „ostatak“: kad se ostali toponimi pripisuju pojedinim granama indoeuropskih jezika, oni koji se ne mogu pripisati poznatim indoeuropskim jezicima i kojima se osnova ne može povezati s poznatim indoeuropskim korijenima su „predindoeuropski“.

Postoje i drugi indikatori kad neki toponim možemo pripisati predindoeuropskom sloju: toponimi koji u istom obliku postoje i na širem području Mediterana, toponimi koji su poznati iz starih priča. Ovi najstariji toponimi označuju zemljopisne objekte koji su dulje vremena imali ekonomsku važnost (plovne rijeke, otoci važni za plovidbu, eventualno visoke planine). Ako se za neki otkonim pretpostavi predindoeuropsko podrijetlo, dodatna su potvrda arheološki nalazi iz najstarijih razdoblja.

4.2.2. „Ilirski“

Takozvani ilirski sloj najteže je definirati. „Ilirskim“ toponimima obično se smatraju:

- toponimi koji imaju sufikse *-ōna/ōn*, *-este /-esta*, *-unt/-ent-*, *-ua*, (*?-ico/-ica*)⁴⁸
- toponimi koji imaju osnovu *bist-*, *sard-*, *skard-*, *beg-/veg-*, *jad-*, *sap-*, *sarn-*, *leus-*, *bal-*, *ard-*, *nar-*.

Imajući na umu gore navedeno metodološko načelo, da se toponim nekom jeziku pripisuje strukturalno ili etimološki te da je „ilirski“ posvjedočen samo u toponimima i antroponimima, došli smo do kružne definicije ilirskog sloja: ilirski toponimi su toponimi koji se pripisuju ilirskome, koji je posvjedočen toponimima i antroponimima koji pripadaju ilirskome sloju.

Načelno, u genetskoj lingvistici, pojedini se jezični element može pripisati određenom jeziku, ako je pretrpio fonološke, morfološke i sintaktičke promjene pri razvoju iz prajezika. (Matasović 1997: 90). To bi značilo da bi se „ilirskome“ mogli pripisati jezični elementi koji bi nastali razvojem iz „prailirskoga“. Međutim, to nije moguće.

Ovdje se ukratko opisuje kako se dolazi do ilirskoga i razmatra može li se svejedno taj sloj zvati ilirskim.

Iliri su kao narod prilično dobro posvjedočeni u povijesnim (grčkim i rimskim) vrelima, ali njihov je jezik iznimno slabo posvjedočen. Nije pronađen nijedan natpis ili tekst⁴⁹ pisan jezikom autohtonog stanovništva rimske provincije Ilirik; jedini su ostatci jezika (ili jezikā) kojim su govorili stanovnici predrimskog Ilirika toponimi i antroponimi iz toga

⁴⁸ Skok 1950: 258-260 navodi samo sufikse *-ona*, *-este*, *-esta*, *-nt-*; ostali sufiksi i osnove navode se prema Čače 1972 i Šimunović 1984.

⁴⁹ „Ilirskima“ su se tradicionalno smatrala dva natpisa i nekoliko glosa (usp. Krahe 1964: 38). Kasnije se utvrdilo da je jedan od tih natpisa nedvojbeno bizantski grčki (Katičić 1976: 169-171).

područja. Unatoč tako oskudnoj građi, brojna su istraživanja bila posvećena predrimskim jezičnim ostatcima Ilirika.

Prilično detaljan pregled povijesti „ilirskih studija“ dao je Križman (1991: 97–176), koji je istraživače podijelio u tri naraštaja. Najstarijem naraštaju, s prelaska 19./20. st., pripadali bi P. Kretschmer, C. Pauli i W. Schulze. U njihovo se doba smatralo da su ilirski i venetski⁵⁰ blisko srodni jezici, tj. da je venetski jedan od ilirskih dijalekata. Oni su prikupili velik broj venetskih i ilirskih imena i zaključke o njima donosili na temelju njihova prostorna razmještaja. U srednjem razdoblju, kojem pripadaju Hans Krahe, Anton Mayer i Ion I. Russu, objavljene su na stotine parcijalnih radova o ilirskom jeziku i najvažnije sintetske monografije o ilirskome. To je razdoblje obilježeno usponom indoeuropeistike i poredbene metode koja je (ponekad i prerevno) primjenjivana i na ilirske jezične ostatke. Tada se vjerovalo da se iz toponima i antroponima može rekonstruirati ilirski jezični sustav. U mlađi naraštaj Križman ubraja R. Katičića, D. Rendića Miočevića i J. Untermanna, koji su proučavali ilirski imenski obrazac i njegovu prostornu raspodjelu. Mlađe razdoblje obilježuje određeni pad u ilirskim istraživanjima, pa i danas temeljna djela za proučavanje ilirskoga ostaju sintetske monografije Krahea i Mayera.

Krahe (1959: 39–41) je opisao metodu kojom se dolazi do ilirskih toponima, te kako se iz njih dobiva gramatika ilirskoga jezika. Ilirsko podrijetlo može se sa sigurnošću pripisati malobrojnim imenima zabilježenima kod antičkih autora koja se već u vrelu označuju kao ilirska (primjerice ako uz ime nekoga grada stoji πόλις Ἰλλυρικὴ (pólis Illyriké) ‘ilirski grad’). Za ostala imena zabilježena kod antičkih autora kreće se od najuže određene postojbine Ilira⁵¹ poznate iz povijesnih vrela. Imena skupljena iz toga područja analiziraju se tako da se izdvoje strana imena (grčka, latinska, tračka, keltska, predgrčka i predilirska). Preostala imena, ako su glasovno i tvorbeno homogena i neproturječna mogu se smatrati „ilirskima“. Njihovom analizom dobiva se djelomična ilirska gramatika, glasovno stanje i tvorba riječi. Tvorbu čine tipični tvorbeni sufiksi (-*este*, -*ōna*, -*nt-*), čijim se odvajanjem dobivaju korijeni koji se potom uspoređuju s poznatim indoeuropskim korijenima nagađanjem značenja. Krahe je taj postupak dosljedno proveo u svojoj prvoj ilirolškoj monografiji *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen* (Krahe 1925).

Sam je postupak metodološki opravdan za prvu polovicu 20. st., kad je poredbena metoda u lingvistici bila u punom zamahu, no on nije dao zadovoljavajuće rezultate. Prva

⁵⁰ Venetski je bio jedan od predrimskih indoeuropskih jezika koji se govorio na sjeveroistoku današnje Italije.

⁵¹ Za Krahea to je područje od sjeverne granice Epira do područja oko Dunava i od Jadrana do Makedonije. Mlađi istraživači znatno su suzili prvobitne granice Ilirije (v. niže)

prepreka su sama vrela jer „ilirski“ toponimi dolaze u latiniziranom i/ili greciziranom obliku, na temelju kojih treba zaključivati o ilirskoj tvorbi. Osim toga, u međuvremenu se došlo do zaključka da su Iliri u užem smislu samo južna plemena, koja su prebivala otprilike na području današnje Albanije, dok se ostala plemena provincije Ilirik samo uvjetno mogu zvati ilirskima.

Iz jezičnih ostataka ilirskoga moglo se zaključiti samo da je riječ o indoeuropskom jeziku, ali nije bilo jasno koje su to izoglose karakteristične za ilirski. Isto tako, pokazalo se da su „tipično ilirski“ sufiksi i slična ili ista imena rašireni po gotovo cijeloj Europi, pa se „ilirskome“ pripisivalo i ono što mu zacijelo nije pripadalo. Zbog ovakvog „panilirizma“ pojavila se sumnja u opravdanost poredbene metode za proučavanje predrimskih jezičnih ostataka.

Daljnje istraživanje ilirskoga razvijalo se u dva smjera. Jedna je skupina znanstvenika pokušavala objasniti podudaranja na tako širokom europskom području starijim jezičnim stanjem, dok su se naši znanstvenici usmjerili na iznalaženje drugih metoda za proučavanje antroponima i toponima iz rimske provincije Ilirik.

4.2.2.1. „Staroeuropska“ hidronimija

Krahe se u kasnijim radovima ograđivao ograničavajući proširenost ilirskih toponima, odnosno izvodeći tako široko rasprostranjene slične toponime iz zajedničke „staroeuropske“ faze razvoja indoeuropskoga. Naime, proučavajući prvenstveno njemačke, a zatim i ostale europske hidronime, Krahe je uočio da se hidronimi na području zapadne i srednje Europe, Baltika, južne Skandinavije, Apeninskog i Pirenejskog poluotoka mogu izvesti iz desetak korijena ograničenim brojem sufiksā i kombinacijama tih istih sufiksā. Te je hidronime nazvao „staroeuropskima“⁵² jer je smatrao da su indoeuropski jezici koji se govore na tim područjima u jednoj ranoj razvojnoj fazi tvorili uskopovezani kompleks i da time čine opreku prema ostalim indoeuropskim jezicima. „Staroeuropski hidronimi“ nalaze se na području koje je barem od rane povijesti životni prostor germanskog, keltskog, ilirskog, venetskog, italskog i baltijskog (Krahe 1954: 63). Jezgrom staroeuropskih hidronima smatrao je područje srednje i zapadne Europe, sjeverno od Alpa (Krahe 1954: 48).

Kasnije se pokazalo da „staroeuropski“ hidronimni korijeni nisu ograničeni samo na zapadne indoeuropske jezike, već da postoje i u istočnima (indoiranski i toharski). Na temelju

⁵² U mlađim radovima, onima Schmida i Udolpha „staroeuropski“ je sloj jezični ostatak prvog indoeuropskog vala (ili je barem predkeltski val) i ostavio je tragove u hidronimiji središnje Europe (prema Blažek 2010: 21). Pojam „stare Europe“ spominje se i u radovima arheologinje M. Gimbutas, ali tamo on označuje Europu prije dolaska Indoeuroljana.

toga P. Schmid ustvrdio je da su ti korijeni (opće)indoeuropski, jer se inače ne može objasniti njihovo pojavljivanje i u istočnim i u zapadnim indoeuropskim granama (prema Udolph 2004). Kritički osvrt na taj najstariji indoeuropski sloj toponimije dala je D. Brozović Rončević u radu „*Staroeuropska*“ *hidronimija* (1995).

Nakon mnogobrojnih rasprava, pitanje staroeuropske hidronimije još je uvijek otvoreno. Schmid (1995) je sažeo „staroeuropsku“ problematiku u pet kriterija koje hidronim treba zadovoljavati da bismo ga mogli smatrati „staroeuropskim“. (1) Hidronim se ne može objasniti unutar jezika (ili prethodnih faza tog jezika) koji su se govorili na vodama koje su nazvane po tom hidronimu. (2) Hidronim ima indoeuropsku etimologiju i morfološku strukturu indoeuropske naslijeđene riječi. (3) Značenje apelativa u osnovi hidronima je u semantičkom polju ‘voda, teći, tekućina’, tj. u polju osobina vode. (4) Hidronim označuje vodu u Europi. (5) Hidronim ima barem jednu usporednicu u Europi (ime srodno korijenom ili strukturom). „Staroeuropski“ ne možemo smatrati posebnim kronološkim ili jezičnim slojem, s obzirom na to da je ograničen na samo jednu kategoriju toponima.

4.2.2.2. Istraživanja antroponimskih sustava

S druge strane, zbog ograničenosti⁵³ primjene poredbene metode na onomastičke ostatke predrimskog Ilirika, hrvatski su znanstvenici proučavali prostornu raspodjelu onomastičke građe, konkretno antroponimije. Arheolog Duje Rendić Miočević proučavao je ilirsku onomastičku formulu, otkrio je nove zapise i ispravio čitanja starih te je pokušao socijalno i kulturno smjestiti autohtone antroponime s latinskih i grčkih natpisa. Pokazalo se da razvoj onomastičkih formula daje podatke i o procesu romanizacije. Radoslav Katičić proučavajući ilirske imenske obrasce otkrio je da se ilirski antroponimi mogu prostorno razgraničiti u tri različita imenska područja od kojih je svako određeno distribucijom karakterističnih antroponima i tvorbenih oblika.

(1) *Sjevernojadranski sustav* posjeduje vlastiti inventar imena i posebnu vrstu poluromanizirane onomastičke formule koja pripada širem onomastičkom kompleksu, a kojem se mogu pridružiti histarska i venetska antroponimija.

(2) *Delmato-panonski sustav* nalazi se na teritoriju Delmata, Japoda i panonskih plemena sjeverno i južno od Save. Ovaj sustav karakterizira tvorba ženskih imena nastavkom *-o <G -ōnis>*.

⁵³ Uz nepoznavanje značenja, etimološke veze postaju puko nagađanje ili mehaničko povezivanje formalnih obilježja.

(3) Treći je sustav *ilirski* (u užem smislu), u njemu je karakterističan imenski obrazac osobno ime uz očevo ime u genitivu.

Ovo su glavne karakteristike triju sustava, ali oni nisu homogeni, tj. mogu se podijeliti na još manja područja. Katičić (1976: 183) je naglasio da se ti imenski sustavi ne mogu poistovjećivati s jezicima, no očekuje se da postoji određena korelacija između imenskog područja i jezika. Katičićevi imenski sustavi većinom su prihvaćeni kao kraj teorije o jedinstvenom ilirskom jeziku. Problem broja i odnosa jezika predrimskog Ilirika još uvijek nije riješen, ali znanstvenici se uglavnom slažu da je postojalo više ilirskih jezika.

Nakon Katičića antičku su antroponimiju sustavno obrađivali Križman (1991) za Istru i Kurilić (1999) za Liburniju.

4.2.2.3. Današnje stanje

U istraživanju predrimskih jezičnih ostataka krenulo se od gotovo potpune rekonstrukcije „ilirskoga“, da bi se na kraju došlo do zaključka da tako određen „ilirski“ uopće nije ni postojao. Istina je, vjerojatno, negdje u sredini. Katičić (1976: 174) je izrazio sumnju u pojedine „ilirske“ etimologije, ali je zaključio da nije vjerojatno da su sve pogrešne. Stanovnici Ilirika nekako su govorili, ali se gramatika njihova jezika (ili njihovih jezikā) ne može rekonstruirati na temelju antroponima i toponima zabilježenih u latinskim i grčkim tekstovima niti ilirske etimologije mogu pridonositi rekonstrukciji indoeuropskoga prajezika.

Neki su znanstvenici, konkretno P. Anreiter, nastavili istraživati predrimske jezične ostatke poredbenom metodom te su odredili karakteristike pojedinih ilirskih jezika. Tako se u njegovoj monografiji (Anreiter 2001) mogu naći liburnske, panonske, dalmatske, ilirske (u užem smislu) fonološke i morfološke značajke, a njihova se povezanost objašnjava dijalekatskim kontinuumom.

Anreiter smatra da su panonska plemena govorila posebnim indoeuropskim jezikom (ili dijalektima), različitim od „ilirskoga“ i keltskog. Anreiter spominje da se indoeuropsko podrijetlo panonskoga u strogo znanstvenom smislu ne može dokazati, ali navodi jezične osobine panonskoga (Anreiter 2001: 9). Panonski idiomi bili bi usko vezani uz tzv. istočnoalpski blok, dijalekatski kontinuum predrimskih indoeuropskih idioma različitih od keltskih, germanskih i italjskih jezika. U istočnoalpski blok spadali bi toponimima posvjedočeni dijalekti u Alpama istočno od crte Bodensee-Rheintal-Splügenpaß-Lago di Como, koji dijele zajedničke fonološke, morfološke, tvorbene i semantičke osobine. Panonski je, prema Anreiteru, bio u uskoj vezi s liburnskim, dalmatskim, ilirskim, mezijskim i drugim balkanskim idiomima. Istočnoalpsko-panonski kontinuum bio bi uz staroeuropski najstarija

indoeuropska faza na ovom području. (*id.* 13). Jezične se osobine tih široko rasprostranjenih dijalekata mogu sažeti u tablicu: (prema Anreiter 2001: 11–20)

	Istočnoalpski blok	Panonski	Liburnski, dalmatski, ilirski, mezijski i drugi balkanski idiomi
fonološke:			
ie. *Ç > *uC	Lurx (*h ₃ lrg-)	Mursa (*mr ₃ seh ₂), Ulcisia (*w _l k ^w -)	Petuntium (*petŋt-), Liburnia (*libr _n -)
ie. *C ^h > *C	Bergisel (*b ^h rg ^h)	Teutoburgium (*b ^h rg ^h)	Berginium (*b ^h erg ^h), Ludrum (*lud ^h ro-)
ie. *p > *p	Patsch (*pattos)	Pannonia (*panna-)	Petuntium (*pet-unt-), Aurupium
ie. *ō > *ā	Saifens (*soyb-)	Andautonia (*d ^h ow-t-)	Scardon (*skordo-)
ie. *k' > *k	Laagers (*h ₂ ek'-ro-)		
*eN > *iN			Dindari (*dend ^h u-)
morfološke:			
sufiks *-ōn- / *-ēn-	Veldidena, Vipitenum	Campona	Narōn, Salōn
sufiks *-īniy-		Idiminium	Berginium, Ulcinium, Leusinium
sufiks *-(V)st-	Tergeste	Segesta (*seg-est-)	Bigeste
sufiks *-nt-	Aguntum	Carnuntum	Siparuntum, Argyruntum
leksičke:			
*malu- 'brdo'	Mals, Maltein	Malata	Maluntum
*ud- 'voda'	Itter, Uderns		Udria
*leus- 'kamen'	Lusern	Lusomana, Lussonium	Leusaba, Leusinium
*burg- 'visok'	Bergisel, Burgeis, Birgitz	Burgenae, Teutoburgium	
*rup- 'hrid'	Roppen		Aurupium
*ūr- 'voda'	Eyrs		Urium
*raitā 'pun pukotina'	Raitis, Ritten	Rittium	Raetin(i)um
*sal- 'potočić'		Sal(l)a	Salon

Tablica 1 Usporedba jezičnih obilježja

Pitanje je mogu li se svi ovi toponimi izvesti iz zajedničke faze indoeuropskoga, no može se zaključiti da predrimski toponimi na hrvatskom tlu imaju zajedničke osobine s jezičnim sustavom širim od samog Ilirika.

4.2.2.4. O terminima ilirski i ilirički

S obzirom na to da se više ne smatra da se u predrimskom Iliriku govorio jedan, ilirski jezik, Matasović (1995: 89 bilj. 1) za supstratne jezike područja antičkoga Ilirika koristi termin „ilirski“. Taj termin doista vrlo precizno označuje jezike koji su se govorili u

predrimskom Iliriku, no i uz njega je potrebno objašnjenje da u njega ne ulazi grčki i neindoeuropski jezici. Smatram da sam izraz termina nije jako važan ako je sadržaj dobro objašnjen, pa se u ovome radu kao termin za ovu složenu jezičnu situaciju i dalje koristi onaj uvriježeni, „ilirski“ (ali s navodnicima). S time da imamo na umu da „ilirskima“ nazivamo toponime iz rimske provincije Ilirik koji ne pripadaju poznatim indoeuropskim jezicima (u ovom slučaju relevantni su latinski, grčki, keltski i eventualno germanski), a korijen im se može izvesti iz inače dobro posvjedočenih indoeuropskih korijena. Toponim koji se može izvesti iz dobro posvjedočenih indoeuropskih korijena sustavnim glasovnim promjenama (karakterističnim za više imena), možemo zvati „ilirskim“, no „ilirski“ toponimi ne mogu biti argument za slabo posvjedočene indoeuropske korijene. Pritom ne zaboravljamo da tim terminom obuhvaćamo vjerojatno nekoliko različitih dijalekata (ili jezika) čije jezične osobine nisu poznate. Isto tako, moguće je da i taj termin označuje različite faze u razvoju indoeuropskoga. No, dok nisu poznate sustavne glasovne podudarnosti kojima bismo, bilo kronološki bilo zemljopisno, diferencirali predrimske jezike antičkog Ilirika, zadovoljavamo se terminom „ilirski“.

4.2.2.5. Što se može istraživati kod „ilirskih“ imena?

Premda su kritike „iliroloških“ rezultata često opravdane, ilirolozi najplodnije, srednje, generacije, kretali su od valjanih metodoloških postavki. U tu generaciju može se ubrojiti i Petar Skok, koji je u svojim radovima o ilirskoj toponomastici (= Skok 1917, 1919, 1920) redovito upozoravao na ograničenja pri takvom istraživanju. Pretpostavka za prepoznavanje „ilirskih“ toponima za Skoka je točna i metodička analiza likova potvrđenih kod starih autora i dovoljno potvrđenih u srednjem vijeku. Skok (1917: 117–143) kaže da se ne može i neće se moći znati kako su se izgovarala „ilirska“ imena, da se jedino za neka može naslutiti štogod o njihovom izvornom liku, međusobnom usporedbom grčkih i latinskih zapisa tih imena i s kasnijim slavenskim oblicima, ali da je potpuna izvjesnost isključena. Unatoč točnoj analizi starih starih zapisa i današnjih oblika, greške su neizbježne jer se nalazimo „u istom položaju, kao kad bi netko na osnovu europskoga izgovora kineskih imena htio proučavati kineski jezik“ (Skok 1920: 29). Da bi filološko istraživanje ilirskoga toponomastičkog materijala bilo egzaktno, treba ga ograničiti na ispitivanje formalnog razvitka, a tražiti značenje tim imenima je „uzaludan posao“. Skok zato kao „plodne predmete studija“ u tom području navodi (1) istraživanje glasovnih promjena koje je doživio neki toponim tijekom vremena, prilagođujući

se izgovoru stanovništva koje se izmijenjivalo i (2) traženje zajedničkih elemenata, „sufiksa“⁵⁴ međusobnim uspoređivanjem takvih toponima (Skok 1919: 151–159).

Međutim, premda Skok egzaktnim smatra formalno ispitivanje starih imena, kod kojih zbog nepoznavanja jezika ne znamo ni značenje, osnovni je preduvjet u svakom (komparativno) lingvističkom istraživanju upravo veza između forme i sadržaja. Isključivo formalna podudarnost u etimologiji ne dokazuje srodnost. Sadržaj imena ionako je kategorija za posebnu raspravu, jer ga najčešće zapravo ne znamo nego se eventualno pretpostavlja. Kod toponima značenje se ipak može naslutiti jer je u trenutku nastanka toponim uvijek razumljiv, iz čega slijedi da mora postojati i odgovarajući motiv imenovanja. Ta činjenica može navoditi na pogrešne zaključke, jer npr. iz toga što se neki toponim ubicira na neku uzvisinu pretpostavimo da je on motiviran tom geološkom formacijom, pa zaključimo da je osnova tog toponima imala prvotno značenje ‘uzvisina’ ili sl. Prema Holzeru (1998: 120) u nekim slučajevima ipak se može odrediti značenje toponima. (1) Kad je toponim ujedno apelativ za objekt koji imenuje (jezik mora biti poznat); (2) kad se objekti te vrste često nazivaju tim imenom (u teoriji, nije nužno poznavati jezik, ali u praksi se obično zna – npr. *castellum*, Kaštel, *maceries*, Mocire); (3) kad objekt ima neke osobine koje se opisuju tim imenom (jezik mora biti poznat); (4) kad ime odgovara imenima drugih objekata slične vrste (npr. paralelna imena, Gornji.../Donji..., Stari.../Novi...; u teoriji također nije nužno poznavati jezik, ako se dovoljno često pojavljuju parovi s istim početnim dijelom).

4.2.2.6. O „ilirskim“ sufiksima

S obzirom na to da se smatra da „ilirski“ pripada indoeuropskim jezicima, i karakteristični „ilirski“ sufiksi trebali bi biti indoeuropskoga podrijetla. Ovdje se opisuju „ilirski“ sufiksi koji su česti u obrađenim toponimima i pokušava im se odrediti podrijetlo.

-Y-

Sufiks -y-, koji se tako rado uvršćuje u gramatiku „ilirskoga“ (npr. Krahe 1925: 75–77, Mayer II: 208–212, Anreiter 2001: 188 za „panonski“) nedovoljno je razlikovan da bi ga se moglo pripisivati pojedinom jeziku. Taj je, naime, sufiks najrašireniji među indoeuropskim jezicima i tipično služi za tvorbu posvojnih pridjeva od imenica (usp. Meier-Brügger 2003: 281). Taj sufiks postoji i u latinskom i u grčkom i zapravo nije moguće razabrati služi li on za latinizaciju (odnosno grecizaciju) određenog toponima ili je on sastavni dio tog toponima već u izvornom jeziku.

⁵⁴ Termin sufiks stavio je pod navodnike, jer se sufiks može razlikovati od osnove samo kada je poznat jezik.

-NT-

U toponimima našeg područja dolazi u dvije varijante, *-ent-* i *-unt-*, a granica im je oko Splita (Čače 1976: 136). Anreiter (2001: 189) tom sufiksu pripisuje značenje kolektivnosti. Moguća je i kombinacija sufiksa *-nt-* sa sufiksom *-y-* (npr. sufiks *-entiu-*). Sufiks *-nt-* nalazi se u toponima na tlu praktički svih provincija Rimskog Carstva, te je već Krahe (1925: 54) zaključio da taj sufiks nije isključivo ilirski.

Sufiks *-nt-* može se izvoditi od indoeuropskoga sufiksa za tvorbu toponima koji karakterizira tipične osobine određenog mjesta, **-went-/*-wont-*, ž. r. **-unt-ih₂-* (Meier-Brügger 2003: 298). Međutim, taj je indoeuropski sufiks, među ostalim, očuvan u grčkoj tvorbi kvalitativnih pridjeva sa značenjem ‘obilan tim i tim’, ‘načinjen kao to i to’ (grč. -οὔς, -ουσσα, -ουβ, gen. -οὔντος, -ουσσης, -οὔντος, usp. Kravar 1994: 81), te kod toponima s varijantom *-unt-* nije moguće isključiti grčki utjecaj (bilo kao ukrštanje, bilo kao izvođenje grčkim sufiksom od grčkih i negrčkih osnova).

Karakteristična kombinacija suglasnika *-nt-* poznata je i u tvorbi indoeuropskih participa, no čini se da se „ilirski“ imena sa sufiksom *-nt-* različitoga podrijetla (imenskog ili glagolskog) razlikuju i prilagodbom u latinsku sklonidbu (Mayer II: 248). Jedno od karakterističnih rimskih imenovanja upravo je poimeničenje latinskog participa prezenta (tip *Florentia, Placentia*, usp. niže). Zbog toga kod toponima sa sufiksom *-entium, -entia* prvo treba pomisliti na rimski sloj, a tek ako se to odbaci kao mogućnost, na „ilirski“ sloj.

-ST-

Suglasnička kombinacija *-st-* također se smatra „ilirskim“ sufiksom, no i taj sufiks prelazi granice „ilirskoga“. Čini se da je taj sufiks još produktivan u albanskom u tvorbi imenica koje znače prostor (*-shte, -eshte* u npr. *breshhtë, breshht* ‘jelova šuma’), a moguće mu je podrijetlo ie. korijen **steh₂-* ‘stajati’ (usp. NIIL 651 bilj. 63). O istom se sufiksu govori i u stvnj. *ewist, ouwist* ‘štala za ovce’ (*ou, ouwi* ‘ovca’), stnord. *naust*, te u toponimima na panonskom i venetskom području (*Este* < **Ates-(e)ste*, rijeka *Atesis*) i u etnonimima. Ipak, sufiks *-st-* ne pojavljuje se u keltskim ojkonomima (Anreiter 2001: 73–75).

-ON(A)-

Sufiks *-on-*, tj. njegova varijanta *-ōna* redovito se navodi kao „ilirski“ karakteristika ojkonomima. Sufiks *-on-* javlja se i kod hidronima, a čest je i u antroponimima (v. Mayer II: 223–229). Nalazi se i izvan ilirskog područja (usp. npr. *Narbonne* < *Narbōna* (Francuska), *Barcelona* < *Barcinon-* (Španjolska), *Lisboa* < *Olisipon-* (Portugal), *Cremona, Verona* (Italija); *Δωδώνη* (u Epiru)). Prema Anreiteru (2001: 189) sufiks *-on-* označuje blizinu,

susjedstvo onoga što je u korijenu, a prijevojna mu je varijanta *-en-* (*ibid.* bilj. 665). Sufiks *-on-* može se kombinirati sa sufiksom *y* (*-oniu-/onia*). Česta je distribucija da s istom osnovom varijantu sufiksa *-ona* sadrže ojkonomi, a *-on* hidronimi.

Skok (1954: 40) je dočeto *-a* u *-ona* smatrao rimskim dodatkom (usp. npr. grč. *Σάλων*, lat. *Salona*), a naveo je i mogućnost da je cijeli sufiks refleks nekog „ilirskoga“ padeža ili čak grčkog akuzativa (kao npr. ngrč. *Lefsina* za grč. *Eleusis*).

Ovaj bi „ilirski“ sufiks mogao potjecati od indoeuropskoga sufiksa **-Hon-* koji dolazi u tvorbi toponima i ima posvojno značenje (Meier-Brügger 2003: 287).

-IC-

Premda se i sufiks *-ic-* u literaturi navodi kao „ilirski“ (usp. Krahe 1925: 72, Mayer II: 237; Čače 1976: 136), u toponimima *Tarsatica*, *Lopsica* on je vrlo vjerojatno grčki, upravo kao i u *Segestica*.

-T-

Sufiks *-t-* uobičajen je u tvorbi etnonima i etnika. (Krahe 1925: 62, Mayer II: 241–245, Skok 1917) i čini se da je on doista trag autohtone tvorbe.

-R-

Za dosad navedene sufikse može se s dosta sigurnosti tvrditi da su bili sufiksi, iako nije sigurno kojem jeziku pripadaju. Njihova uloga sufiksa vjerojatna je bilo zbog ponavljanja u većem broju primjera i/ili duljine samog sufiksa, bilo zbog postojanja paralelnih oblika koji sadrže sufiks i koji ne sadrže. Kad je riječ o sufiksu *-r-*, njegova samostalnost nije tako sigurna. Kao poseban ilirski sufiks izdvajaju ga Skok 1920: 30–33, Krahe 1925: 57–61, Mayer II: 230–234 i razlikuju varijante tog sufiksa (*-ar-*, *-ir-*, *-ur-*). Taj sufiks sadržan je npr. u etnonimu *Dindari*, o čemu se zaključuje na temelju usporedbe s ojkonomom *Denda* (grad između današnjeg Lješa i Drača). Iz analize *Dind-ari* zaključuje se o sufiksu *-ar-* i u oronimu *Massaron* i ojkonomu *Catarum*. Na sličan se način dolazi i do drugih *r*-sufikasa. Takva je formalna analiza tehnički korektno provedena, no primjeri koji se uspoređuju malobrojni su, prilično geografski udaljeni i ne označuju istovrsne objekte, tako da se ne može znati pripadaju li istom jeziku, odnosno koliko je usporedba opravdana. Zato se kod sufiksa *r* ne može znati je li riječ doista o sufiksu ili dijelu osnove.

4.2.3. Grčki

Grčkom sloju pripadaju imena grčkih naseobina na jadranskoj obali nastalih tijekom grčke kolonizacije u 5. i 4. st. pr. Kr. i toponimi kojima su u osnovi grčki apelativi. Grčki se

toponimi u pravilu nalaze uz obalu, a ne u unutrašnjosti i u principu označuju otoke i gradska središta. Neke grčke naseobine imenovane su po svojim gradovima osnivačima, odnosno, ti se toponimi u istom obliku nalaze i na području Grčke i mogu biti i predgrčkoga⁵⁵ podrijetla. Ipak, na našoj obali i njih smatramo grčkim slojem, budući da znamo da su došli iz grčkog i označuju grčke naseobine. Takvi su toponimi grčki po strukturalnom kriteriju. Među grčkim bi se toponimima kao posebna podskupina mogla izdvojiti mitološka imena (npr. rijeka *Dizeros*, otoci *Elektrides*, *Dyskelados*). Ta imena spadaju u najstarija posvjedočena imena i pojavljuju se u grčkim mitološkim predajama, a nije poznato u kolikoj ih se mjeri može smatrati stvarnima.

Grčki toponimi nastajali su i kasnije, u doba rimske prevlasti, u kasnoj antici i u bizantsko doba. Već je Skok (1950: 259) primijetio potrebu razlikovanja mlađega grčkog sloja, koji on naziva bizantskim, od starogrčkoga. Mlađi grčki toponimi nalaze se na cijelom Jadranu i označuju manje otoke, naselja i uvale, načelno nisu zabilježeni u antičkim vrelima i u hrvatsku toponimiju nisu ušli izravno, već uz vulgarnolatinsko odnosno romansko posredništvo (Šimunović 1985: 151). Ti su toponimi grčki po etimološkom kriteriju, a romanski po strukturalnome i za nas imaju isti status kao romanski toponimi (v. niže).

4.2.4. Keltski

Keltska prisutnost u Panoniji, kao što je već spomenuto, povijesno je i arheološki dobro posvjedočena. Ipak, keltski su toponimi relativno rijetki na hrvatskome području. Za neke toponime tradicionalno se smatra da pripadaju keltskom sloju premda ne pokazuju djelovanje specifičnih keltskih glasovnih zakona (inovacija) niti sadrže tipične keltske elemente (*-magus*, *-dunum*, *-briga...*) (usp. Matasović 1997: 95–96). U literaturi se pronalaze i drugi indikatori za pripadnost keltskom sloju. Anreiter (2002: 147) uz strukturalni i etimološki lingvistički kriterij navodi da je ime vjerojatno keltsko i (1) ako su ga već antički i/ili srednjovjekovni pisci smatrali keltskim; (2) kod predijalnih toponima, ako je osobno ime keltsko; (3) ako se pojavljuje već u starokeltskim zapisima; (4) ako okružje imena govori u prilog keltskome podrijetlu imena. U novije vrijeme sigurnim se indikatorom keltskosti smatra pojavljivanje određenog imena samo u zemljopisnim predjelima u kojima su obitavali Kelti (usp. Matasović 2003: 11).⁵⁶

⁵⁵ Predgrčke (predindoeuropejske u grčkom) se riječi u grčkom prepoznaju po određenim glasovnim osobinama (usp. Beekes 2010: xiii-xlii).

⁵⁶ Kriteriji za određivanje keltskosti toponima nalaze se i u Sims-Williams (2005: 8): toponim se danas smatra keltskim, s različitim stupnjevima vjerojatnosti, ovisno o tome sadrži li elemente koji pokazuju 1) tipično keltske

Potrebno je ovdje još preciznije odrediti lingvistički kriterij za određivanje keltskosti toponima. Naime, da bi toponim bio keltski, on treba pripadati nekom keltskom jeziku, s time da na našem području ne možemo očekivati bilo koji keltski jezik, već prvenstveno galski i njegove varijante (Matasović 2003: 9–10).

4.2.5. Rimski (latinski)

U rimski sloj predslavenskih toponima ubrajaju se toponimi kojima je u osnovi latinska riječ ili rimsko osobno ime i toponimi s karakterističnim latinskim sufiksima *-anus*, *-atus*. U antičkim vrelima posvjedočena je nekolicina toponima kojima je u osnovi latinska riječ (npr. *Ad Fines*, *Ad Turres*, *Praetorium*) i oni se uglavnom odnose na imena cestovnih postaja.

Karakteristična rimska imenovanja, poznata s područja cijele rimske države mogu se podijeliti u nekoliko skupina (prema Wolf 1996, navode se one skupine koje se mogu prepoznati i u toponimima hrvatskoga područja):

Apstrakta: Rim je na osvojenom području uspostavljao kolonije i davao im (nova) imena koja donose sreću (zaštitna imena) ili bi postojećem domaćem imenu dodali pridjev. Kao zaštitno ime služio je ponajprije poimeničeni particip prezenta kao apstraktna imenica koja označuje osobine: *Valentia*, *Pollentia*, *Fidentia*, *Potentia*, *Placentia*, *Faventia*, *Florentia* ili druge apstraktne imenice: *Concordia*, *Pax*, *Divitia*...

Upravna i vojnička: Termini preuzeti iz uprave (npr. *provincia*, *colonia*, *urbs*; *forum*, *vicus*) koristili su se kao toponimi, baš kao i vojnički termini (*castrum* ‘tabor’, *turris* ‘toranj’, *fines* ‘granica’, *praetorium*).

Toplice: U antici je na rimskom području zabilježeno više od sto toponima koji u sebi sadrže apelativ *aqua(e)* ‘toplice’, od toga tri na našem tlu.

Miljokazi: Oko 5000 cestovnih postaja u rimskoj državi nazvano je po udaljenosti od administrativnog centra. Ti su toponimi postanjem latinski redni brojevi. U antici su kao imena zabilježeni 5., 6., 8., 10., 11., 12., 14., 15., 17., 20., 30. i 100. miljokaz, a tip imenovanja nadživio je antiku.

U rimskom su svijetu bili česti i *religijski* motivirani toponimi, npr. ime božanstva i/ili religijski objekt *fanum*, *templum* ‘hram’; *nemus*, *lucus* ‘gaj’.

Osobna imena: Toponimi izvedeni od osobnih imena sufiksom *-(i)anus/-(i)ana* nazivaju se još i predijalnim toponimima. Predijalni su toponimi nastajali u agerima kolonija i

glasovne promjene (u usporedbi s drugim ie. jezicima) 2) tipično keltske sufikse ili druga morfološka obilježja ili 3) podudarnosti s riječima zabilježenim u starim ili suvremenim keltskim jezicima. Dodaje se i kriterij da je element o kojem je riječ čest u „keltskim“ područjima.

uz njih su vezani i ostatci gospodarskih zgrada. Glavna je karakteristika predijalnih toponima izvođenje od osobnog imena vlasnika posjeda o kojemu je riječ. Do kraja 1. st. uobičajeno je bilo izvođenje od gentilicija (ime roda), a od 1. st. i kasnije češće su se predijalna imena izvodila od kognomena (nadimak, pridjevak) (prema Suić 1969: 149–152, u Schaub Gomerčić 2002: 45). Moguće je bilo i imenovanje posjeda osobnim imenom vlasnika bez sufiksa, ali ono je bilo daleko rjeđe.

U antičkim vrelima nije zabilježeno mnogo predijalnih toponima. O ostalim se predijalnim toponimima zna iz kasnijih vrela i/ili iz njihova kontinuiteta u hrvatskom. U hrvatski su dospjeli uz starije ili mlađe romansko posredništvo, te oni predstavljaju i najstariji romanski sloj. S obzirom na količinu i istaknute jezične i izvanjezične osobine predijalni toponimi predstavljaju zasebno područje istraživanja. Predijalne toponime na hrvatskom tlu prikupio je i djelomično obradio R. Matijašić (1981) i kasnije I. Schaub Gomerčić (2002).

4.2.6. Rani romanski

Skok (1950: 256) kao najmlađi predslavenski sloj navodi rani romanski. Rani romanski toponimi označuju manje otoke, utvrđenja, konfiguraciju obale, uzvisine, terenske čestice (Skok 1950: 259), drugim riječima, manje i manje važne zemljopisne bojekte, i ima ih mnogo više nego starijih toponima. Premda relativna starost tih toponima nije upitna, oni su metodološki različiti od starijih slojeva. Naime, romanski toponimi u pravilu nisu zabilježeni u antičkim vrelima, nego se njihov stariji lik (zapravo latinski etimon) rekonstruirao iz suvremenih hrvatskih toponima. Budući da su i svi rimski toponimi koji su sačuvani u hrvatskome u njega ušli uz romansko posredništvo, zapravo ne postoji lingvističko načelo po kojem možemo razlikovati rimske i rane romanske toponime. Zbog toga rane romanske toponime ne uvrštavamo u sam korpus predslavenskih toponima, već ćemo ih se dotaknuti iz perspektive kontinuiteta.

4.2.7. Germanski

Germanski toponimi nisu identificirani kao poseban predslavenski sloj. Premda germanska plemena koja su prolazila našim područjima nisu ostavila dubljeg traga, razumno je barem teoretski pretpostaviti germanski sloj. Germanski je sloj usporediv s ranim romanskim, jer su germanski jezici bili u izravnom kontaktu sa slavenskim.

4.3. Toponimi s kontinuitetom

Toponimi hrvatskog prostora zabilježeni u antičkim vrelima razlikuju se po mnogim značajkama. Jedna je od njih i njihova trajnost. Nestanak nekih toponima i nastanak drugih

stalan je proces (usporediv s općim leksikom – neke riječi postaju arhaizmima i zaboravljene, druge, nove, nastaju) te skup toponima koji se istražuje u ovom radu nije kronološki homogen. Neki rano zabilježeni toponimi još su u antici zamijenjeni drugima (npr. grčki grad Ἡράκλεια (Hērákleia) u rimsko doba više nije poznat). Drugi su, pak, toponimi preživjeli i nekoliko seoba naroda i svoj kontinuitet sačuvali od najranije povijesti do današnjih dana.

Za hrvatski jezik posebno su važni toponimi koji su zadržali imenski kontinuitet i nakon dolaska Slavena. Takvi toponimi ulazili su kao posuđenice u hrvatski jezik u raznim fazama njegova razvoja (od praslavenskoga u 6. st. do novohrvatskoga – od 15. st.). Toponimi s kontinuitetom za toponomastiku su važni jer se na temelju njih određuje tipologija trajnosti imena. Toponimske posuđenice imaju i veliku lingvističku vrijednost pri određivanju kronologije glasovnih promjena jezika u kontaktu, pogotovo kad nema drugih jezičnih spomenika iz tog doba. Dodatno, posuđenice, a pogotovo toponimske posuđenice, vrijedno su povijesno vrelo za razdoblja za koja nema drugih povijesnih vrela.

4.4. Toponomastička obradba

4.4.1. Toponimski korpus

U onomastici, pa tako i u toponomastici postoje izravni i posredni načini prikupljanja građe. Neposredni su samostalno ekscerpiranje građe iz povijesnih vrela i arhiva te terensko prikupljanje građe (primarna vrela). Posredni su ekscerpiranje toponomastičke građe iz već objavljenih i na neki način obrađenih vrela: rječnika, monografija, znanstvenih članaka, izvješća s terenskih istraživanja (sekundarna vrela). Davanje prednosti jednome od ovih načina prikupljanja građe ovisi ponajprije o ciljanom skupu toponima (o njegovu opsegu, starosti, geografskoj proširenosti...) i o cilju obradbe tog skupa. Povijesna vrela prikladna su za skupljanje povijesnih toponima, kakvi se obrađuju i u ovome radu, dok su terenska istraživanja način prikupljanja suvremenih toponima.

U ovom su radu osnova za prikupljanje građe sekundarna vrela. Izbor sekundarnih vrela za skupljanje građe uvjetovan je razmjerno velikim geografskim opsegom toponima. Drugi je razlog činjenica da su predslavenski toponimi predmetom istraživanja više znanstvenih disciplina i kroz dulje vremensko razdoblje, pa su primarna vrela u više navrata ekscerpirana. Osnovni popis toponima čine toponimi koji se smještaju na suvremeno područje Republike Hrvatske i to oni koji su posvjedočeni u antičkim vrelima. Većinu njih uvrstio je Anton Mayer u svoj „rječnik ilirskih jezičnih ostataka“, *Die Sprache der alten Illyrier* (Mayer I, II), pa je to djelo polazište u prikupljanju građe za ovaj rad. Međutim, s obzirom na to da u Mayerovu rječniku nisu obrađivani toponimi s područja današnje Istre (zapadno od Raše), oni

su ekscerpirani iz knjige M. Križmana *Antička svjedočanstva o Istri* (Križman 1997). U monografiji P. Anreitera *Die vorrömischen Namen Pannoniens* (Anreiter 2001) detaljno su obrađeni toponimi u Panoniji. Ta se građa u velikoj mjeri podudara s Mayerovom, pa je Anreiterova monografija služila za provjeru i nadopunu Mayerovih podataka. U velikoj se mjeri s Mayerovom građom podudara i korpus toponima koje je obradio G. Schramm u svojoj monografiji *Eroberer und Eingesessene* (Schramm 1981).

4.4.2. Načela obradbe toponima

Središnji dio istraživanja ovog rada čini obradba predslavenskih toponima zabilježenih u antičkim vrelima. Toponimi su sustavno i, koliko je to građa omogućavala, ujednačeno obrađeni. Svaki se toponim pokušalo odrediti zemljopisno, kronološki (povijesno), filološki i lingvistički, no kad to nije bilo moguće (jer npr. jednostavno nije sačuvano dovoljno podataka), nije se u obradbi insistiralo na popunjavanju svih predviđenih odsječaka jer bi to dovelo do previše spekulacija. Naglasak je u radu na lingvističkoj obradbi toponima, dok su povijesni, arheološki i zemljopisni podatci o referentu na koji se toponim odnosi pomoćni, ali i nezaobilazni dijelovi.

Toponimi su obrađivani po rječničkom principu u računalnom programu *Tshwanelex* koji omogućuje sustavnu leksikografsku obradbu. Obradba svakog toponima zamišljena je kao obradba jedne (opširne) rječničke natuknice, pa se pri temeljnoj obradbi toponimi navode abecednim redom.

4.4.2.1. Filološka obradba

Toponimi i njihove povijesne potvrde prikupljeni su iz sekundarnih vrela navedenih u potpoglavlju 4.4.1. i ukupno ih je više od tristo. S obzirom na to da su potvrde brojnih toponima jedinstvene, a nerijetko i iskvarene tekstološkom predajom, potvrde su provjeravane u primarnim vrelima – dostupnim kritičkim izdanjima antičkih tekstova i u objavljenim zbirkama natpisa. Cjelovit popis korištenih izdanja vrela donosi se na kraju rada, a sažet abecedni popis rabljenih kratica u rječničkome dijelu.

Nositeljem natuknice načelno je lik koji je doista posvjedočen u vrelima, po mogućnosti u nominativu. Ako je toponim potvrđen isključivo u kosim padežima, temeljna je natuknica nominativ samo ako se može s velikom vjerojatnošću zaključiti kako je glasio. Kod toponima kod kojih su npr. dvije varijante podjednako moguće, prednost se daje onoj koja je češća, tj. uvriježena u literaturi, a druga se navodi kao varijanta leme. Nakon leme navodi se sažeta identifikacija toponima: pripadnost kategoriji i smještanje u prostoru. Slijede antičke potvrde, koje su razdvojene na potvrde u tekstualnim vrelima i epigrafske potvrde. Etnici i

ktetici izvedeni od toponima izdvojeni su u posebne odsječke: ispred etnika stoji znak ♦, a ispred ktetika stoji znak ◇. Nakon lika toponima slijede kratice svih vrela u kojima je taj lik posvjedočen. Ako je relevantan kontekst, iza kratice vrela slijedi citat iz vrela. Rukopisne varijante, ako postoje, donose se kod toponima koji imaju samo jednu potvrdu, a kod ostalih ako je relevantno. Kod citiranja epigrafskih potvrda u zagradu su stavljena slova kojih nema na natpisu (bilo zato jer je kratica, bilo zato jer je natpis oštećen).

Nakon potvrda slijedi filološka obradba u kojoj se objašnjavaju različite varijante toponima i predložena čitanja rukopisa. Vremenski je raspon antičkih primarnih vrela velik (od 4. st. pr. Kr. (Pseudo Skilak), pa do 7. st. n. e. (Anonimni Ravenjanin)) i oni ne čine homogen skup. Neka su djela sačuvana u cijelosti ili gotovo u cijelosti, druga samo u fragmentima. Nesačuvani, oštećeni dijelovi, pogreške u prijepisu nisu jednako zastupljene u svim vrelima. Potrebno je zato poznavati tekstološku predaju tih tekstova kako bi se moglo procijeniti koliko je pouzdana neka potvrda. Različite varijante toponima mogu odražavati različite faze u razvoju latinskoga (ili eventualno grčkoga), mogu odražavati specifičnosti pisca, i sl. Pogreške u prijepisu, premda vrlo česte, krajnje su rješenje za objašnjavanje različitih varijanata. Ponekad nije moguće odrediti koji su likovi zapisane inačice, a koji pogreške. Toponimi koji su zabilježeni samo jednom (hapaks) zahtijevaju dodatan oprez: s jedne strane, to je ono što nam je ostalo zabilježeno, „pogreška“ je zadnja mogućnost, s druge strane, na temelju jedne potvrde ne bi se smjelo izvoditi dalekosežne zaključke.

Filološka je obradba važna jer na njoj počiva daljnja lingvistička obradba. Lingvistički zaključci doneseni na temelju nepouzdanih potvrda imaju manju vjerojatnost i slabiju znanstvenu vrijednost.

4.4.2.2. Zemljopisni podatci

Položaj mnogih obrađivanih toponima dobro je poznat. Kod sigurnih i vrlo vjerojatnih ubikacija, ona se kratko navodi i iza nje slijedi opis općih zemljopisnih obilježja. Takav se toponim geografski opisuje u odnosu na druge zemljopisne objekte. Za rijeke se donosi duljina, površina porječja, izvor i ušće, plovnost, geomorfološka obilježja toka; za gorja najviši vrh i njegova visina, smještaj, geološki sastav; za otoke smještaj, površina, dužina, širina, najviši vrh, dužina obale, geološki sastav i vegetacija. Opći zemljopisni podatci preuzimani su iz Hrvatske enciklopedije (HE).

Ubikacija manje poznatih toponima navodi se prema novijim povijesnim i arheološkim radovima, u prvome redu radovima I. Bojanovskog, S. Čače i H. Gračanina. Sustavno su provjerene i ubikacije prema kojima je sastavljen *Barrington Atlas of the Greek*

and Roman World (BATL). Kad nije moguće odlučiti se za jednu, kod ovakvih se toponima navodi više predloženih ubikacija. Danas odbačene ubikacije navode se samo ako su dulje vremena bile općeprihvaćenima. Kad je relevantno, navodi se i na temelju čega se određeni toponim smješta na određeno mjesto da bi se naglasilo je li pojedina ubikacija čvrsta ili nije. Kod brojnih toponima, pogotovo iz itinerarija, ubikacija ovisi i o kontekstu, tj. o toponimima koji su spomenuti prije i/ili poslije. Kod takvih toponima ubikacija započinje onim nespornim, opisom mjesta u vrelu (npr. „postaja na najjužnijoj cesti od Salone prema istoku“), a nakon te „ubikacije u vrelu“ navodi se predloženi ili prihvaćeni smještaj u realnom suvremenom okružju. Što je ubikacija nesigurnija, to se manje daljnjih zemljopisnih podataka donosi, s obzirom na to da oni ovise o ubikaciji.

4.4.2.3. Povijesni i arheološki podatci

Nakon zemljopisnih slijede veoma sažeti relevantni povijesni i arheološki podatci, koji se s određenim oprezom preuzimaju iz pouzdanih arheoloških i povjesničarskih radova. Načelno se donose općeprihvaćeni tijekom povijesti i što novija saznanja. S obzirom na to da su arheološki podatci vezani uz određenu lokaciju, oni se navode tek ako je ubikacija donekle sigurna. Arheološki podatci ovise i o istraženosti područja, pa izostanak nalaza iz nekog razdoblja ne dokazuje automatski i da u tom razdoblju nije bilo života, već samo da nisu pronađeni tragovi života u tom razdoblju. Objektivnosti radi, nastoje se navesti samo pozitivni podatci, tj. arheološki nalazi koji jesu pronađeni, a izbjegavaju se spekulacije o značenju tih nalaza.

U povijesnim podacima naglasak je na starom vijeku, upravo onom razdoblju koje se spominje u antičkim vrelima. U ovom su slučaju toponomastička vrela istovjetna povijesnim, tj. povijesni podatci o toponimima potječu iz istih vrela kao i sami toponimi. Zbog toga ponekad dolazi do kružne definicije: povijest se tumači na temelju toponomastičkih podataka, a oni se izvode na temelju povjesničarskih pretpostavki. Takva objašnjenja valja izbjegavati iako to nije uvijek moguće.

U povijesno-arheološkom dijelu posebna se pozornost obraća na razdoblje osnutka naselja jer je to potencijalno i doba kad je sam toponim nastao. Važna je i vrsta naselja, razvoj i povijesna uloga, promjene gospodara i stanovništva naselja. Ako je poznato, navodi se i što se s naseljem dogodilo na izmaku antike, tj. pri dolasku Slavena. Ako je naselje propalo, je li s njim izgubljeno i ime (i zašto), ako se naseljenost nastavila, je li sačuvano i ime (i zašto). Mlađa povijest ne donosi se sustavno, nego samo u slučajevima kad može rasvijetliti neku značajku toponima, npr. doba posuđivanja.

4.4.2.4. Lingvistička obradba

Lingvistička obradba pretpostavlja analizu izraza i sadržaja toponima u jezicima koji ga oblikuju. U ovome radu lingvistička obradba uključuje etimološku analizu toponima, te, kod toponima s kontinuitetom, analizu fonoloških i morfoloških promjena pri razvoju toponimskog lika od latinskog⁵⁷ do romanskog, zatim prilagodbe pri posuđivanju u slavenski (odnosno hrvatski), te eventualno promjene pri razvoju od praslavenskog do hrvatskog. Slikovito se može reći da etimološka analiza opisuje što se s toponimskim likom događalo od nastanka do zapisa u antičkim vrelima, a analiza kontinuiteta što se s likom događalo nakon zapisa u antičkim vrelima.

Cilj je etimologiziranja toponima dvostruk. Pomoću etimologije se, s jedne strane, određuje stratifikacija toponima, a s druge strane saznaju se motivi upravo takva imenovanja (etiologija imena). Za stratifikaciju toponima dovoljan je prvi stupanj etimologije, odakle je dospio u latinsko odnosno grčko vrelo, a za etiologiju toponima potrebno je doći do apelativa ili onima koji je u osnovi toponima. Dublja etimologija, u teoriji, nije relevantna ni za stratifikaciju ni za etiologiju. Tako je to kod etimološki jasnih toponima, redovito kod mlađih slojeva. Kad je etimologija jasna, ponekad su i izvanjezični razlozi imenovanja sami po sebi jasni ili ih se može više ili manje uvjerljivo pretpostaviti. Etimologija toponima koji nemaju jasnu latinsku ili grčku etimologiju, zapravo je nejasna. Često nije moguća ni jednoznačna segmentacija (npr. *An-daut-onia*, *An-dauton-ia* ili *And-autonia*), ne može se sa sigurnošću znati niti koliko je lik toponima prilagođen latinskom, odnosno grčkom, a pravilnosti odnosno podudarnosti s drugim toponimima temelje se na vrlo malom broju primjera. Takve su etimologije spekulativne, pa se i sve što se zaključuje na osnovi takvih etimologija mora uzeti s rezervom. Ipak, etimologije se ne izbjegavaju. Sustavno se prenose Mayerove etimologije, no one se kritički razmatraju. Mayerove indoeuropske rekonstrukcije prilagođene su suvremenom načinu zapisa i suvremenoj rekonstrukciji dotičnog indoeuropskoga korijena (npr. Mayerovo ie. **qel-* ‘visok’ donosi se kao ie. **kel(H)-* ‘dizati se uvis’). P. Anreiter preuzeo je i osuvremenio neke Mayerove etimologije, druge je on sam predložio, pa se i njegove etimologije donose paralelno. Značajan je napredak u Anreiterovim etimologijama u odnosu na Mayerove taj da Anreiter izbjegava tzv. korijenske etimologije, tj. objašnjava i korijen i sufiks na indoeuropskoj razini. Sustavno su ekscerpirane i moguće keltske etimologije prema knjizi *Ancient Celtic Place-Names in Europe and Asia Minor* (Sims-Williams 2005). Antroponimi od kojih su mogli nastati predijalni toponimi provjereni su u zbirka osobnih imena: Alföldy 1969, Solin – Salomies 1988, Delamarre 2008.

⁵⁷ Toponimi iz slojeva starijih od rimskoga kontinuitet su očuvali uz posredništvo latinskog jezika.

Od ostalih etimologija prenose se one na koje sam naišla u literaturi i za koje smatram da bi mogle imati neko formalno i/ili semantičko uporište. Ne predlažu se nove „ilirske“ etimologije, tj. ne povezuju se toponimi na temelju samo formalne sličnosti s nekim ie. korijenom, ali se navode moguće latinske i grčke etimologije koje u starijoj literaturi nisu izravno spomenute, obično zato što su se autoru činile očitima.

Kad je imenski kontinuitet u pitanju, spekulacija je neusporedivo manje. Romanski i slavenski glasovni razvoj, te prilagodbe posuđenica iz vulgarnolatinskog i romanskog u hrvatski relativno su dobro poznati (Skok, Tekavčić, Holzer i dr.). Navodi se lik koji je bio izvor posuđivanja, a ako se razlikuje od posvjedočenog, to se objašnjava. Ne navode se sve jezične promjene i prilagodbe, već one značajnije i neočekivane odnosno iznimne, a za detalje se upućuje na literaturu. Srednjovjekovne i novije potvrde u hrvatskim i stranim vrelima preuzimaju se iz sekundarne literature, ali ne sustavno, nego kad oprimjeruju neki glasovni razvoj ili npr. pokazuju da antička potvrda nije jedina. U nekim primjerima navodi se i imenski kontinuitet u drugim jezicima, najčešće talijanskom, pogotovo ako se s pomoću njega tumači antički lik ili ubikacija ili sl.

4.4.2.5. Zaključni dio

Posljednji odsječak zamišljen je kao onomastički zaključak u kojem se sažimaju podatci iz prethodnih rubrika i donose drugi zanimljivi podatci. Tu se navodi kategorija toponima (ojkonim, nesonim, oronim, hidronim), a potom se, ako je moguće, određuje sloj kojem toponim pripada, vrsta onimizacije i semantizam apelativa koji je u osnovi toponima. U ovom dijelu opisuje se mjesto toponima u širem sustavu drugih toponima, te se, ako su poznate, spominju semantičke i/ili formalne usporednice iz drugih toponomastičkih sustava. Ova je rubrika kratki podsjetnik koji pomaže pri daljnjoj onomastičkoj obradbi: raščlambi po toponimskim kategorijama, slojevima i po kontinuitetu.

5. RJEČNIK OBRAĐENIH PREDSLAVENSKIH TOPONIMA

5.1. Kratice vrela korištene u rječniku⁵⁸

<i>Agathem.</i>	Agatemer, nepoznato vrijeme
<i>Amm. Marc.</i>	Amijan Marcelin, 4. st.
<i>An. Rav.</i>	Anonimni Ravenjanin, 6./7. st.
<i>Ap. Rod.</i>	Apolonije Rođanin, 3. st. pr. Kr.
<i>App. Ill.</i>	Apijan, Ilirski ratovi, 2. st.
<i>Aur. Vict. Lib. de Caes</i> <i>Aur. Vict. De viris illustr.</i> <i>Aur. Vict. Epit.</i>	Aurelije Viktor, Liber de Caesaribus, 4. st. De viris illustribus, pogrešno pripisano Aureliju Viktoru Epitome de Caesaribus, pogrešno pripisano Aureliju Viktoru
<i>B. Alex.</i>	<i>Bellum Alexandrinum</i> , 1. st. pr. Kr.
<i>Caes. B. C.</i> <i>Caes. B. G.</i>	Cezar, Commentarii de bello civili, 1. st. pr. Kr. Cezar, Commentarii de bello Gallico
<i>Cassiod. Hist.</i> <i>Cassiod. Var.</i>	Kasiodor, Historia ecclesiastica tripartita, 5./6. st. Kasiodor, Variae
<i>Catul.</i>	Katul, 1. st. pr. Kr.
<i>Cic. Fam.</i>	Ciceron, ad Familiares, 1. st. pr. Kr.
<i>Const. Porph.</i>	Konstantin Porfirogenet, 10. st.
<i>Diod. Sic.</i>	Diodor Sicilski, 1. st. pr. Kr.
<i>Dion C.</i>	Dion Kasije, 2./3. st.
<i>Dion. Perieg.</i>	Dionizije Perijeget, 2. st.
<i>Ennod. Pan.</i>	Enodije, Panegirik Teodoriku, 5./6. st.
<i>Eutr.</i>	Eutropije, 4. st.
<i>Farlati</i>	Daniele Farlati, Illyricum sacrum, crkveni spisi iz 6. st.
<i>Flor.</i>	Lucije/Publije Anej Flor, 2. st.
<i>Front. Strat.</i>	Sekst Julije Frontin, Stratagemata, 1./2. st.
<i>Hdt.</i>	Herodot, 5. st. pr. Kr.
<i>Hier. Chron.</i> <i>Hier. de vir. illustr.</i>	Jeronim, Kronika, 4./5. st. Jeronim, De viris illustribus
<i>Hist. Aug. Prob.</i>	Historia Augusta, Vita Probi, 4. st.
<i>Hor.</i>	Horacije, 1. st. pr. Kr.
<i>Iord. Geth.</i> <i>Iord. Rom.</i>	Jordan, Gethica, 6. st. Jordan, Romana
<i>It. Ant.</i>	Antoninov itinerarij, 3. st.
<i>It. Hier.</i>	Jeruzalemski itinerarij, 4. st.
<i>It. mar.</i>	Pomorski itinerarij, 4. st.
<i>Iul. Hon.</i>	Julije Honorije, 4./5. st.
<i>Liv.</i>	Tit Livije, 1. st. pr. Kr.

⁵⁸ Više podataka o pojedinim autorima i djelima nalazi se u 2. poglavlju, a popis korištenih izdanja tekstova nalazi se na kraju rada uz popis literature.

<i>Luc. Phars.</i>	Marko Anej Lukan, Pharsalia, 1. st.
<i>Lyc.</i>	Likofron, Alexandra, 3. st. pr. Kr.
<i>Mart.</i>	Marcijal, 1. st.
<i>Mela</i>	Pomponije Mela, 1. st.
<i>Not. dign. occ.</i>	Notitiae dignitatum in partibus occidentis, kasna antika
<i>Oros.</i>	Paulo Orozije, poč. 5. st.
<i>Ov.</i>	Ovidije, 1.st. pr. Kr./1. st.
<i>Plb.</i>	Polibije, 2. st. pr. Kr.
<i>Plin.</i>	Plinije Stariji, Naturalis historia, 1. st.
<i>Plu.</i>	Pomp. Plutarh, životopis Pompeja, 1./2. st.
<i>Prisc. perieg.</i>	Priscijan, latinski prijevod djela Dionizija Perijegeta, 5./6. st.
<i>Procop. Goth.</i> <i>Procop. Vand.</i>	Prokopije iz Cezareje, Gotski ratovi, 6. st. Prokopije iz Cezareje, Vandalski ratovi
<i>Ps. Skil.</i>	Pseudo-Skilak, 4. st. pr. Kr.
<i>Ps. Skim.</i>	Pseudo-Skimno, 2. st. pr. Kr.
<i>Ptol.</i>	Klaudije Ptolomej, Geografija, 2. st.
<i>Ruf.</i>	Rufije Fest, 4. st.
<i>Sall.</i>	Gaj Salustije Krisp, 1. st. pr. Kr.
<i>Serv. kod Verg. Buc.</i>	Servije, komentari uz Vergilijeva <i>Bucolica</i> , 4. st.
<i>Socr. Hist. eccl.</i>	Sokrat, Historia ecclesiastica, 5. st.
<i>Sozom. Hist. eccl.</i>	Sozomen, Historia ecclesiastica, 5. st.
<i>St. Byz.</i>	Stjepan Bizantinac, 6. st.,
<i>Strab.</i>	Strabon, 1. st. pr. Kr./1. st.
<i>Suet.</i>	Gaj Svetonije Trankvil, 1./2. st.
<i>Tab. Peut.</i>	Tabula Peutingeriana, 4. st.
<i>Tac.</i>	Tacit, 1./2. st.
<i>Tib.</i>	AlbijeTibul, 1. st. pr. Kr.
<i>Vell.</i>	Velej Paterkul, 1. st.
<i>Zos.</i>	Zosim, 5./6. st.

EPIGRAFSKA VRELA:

<i>CIL</i>	Corpus inscriptionum Latinarum
<i>BD</i>	Bullettino di archeologia e storia dalmato = Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)
<i>GMB</i>	Glasnik zemaljskog muzeja u BiH
<i>Ndsc.</i>	Notizie degli scavi di antichita
<i>Öst.</i> <i>Jahresh.</i>	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien B. = Beiblatt
<i>WMB</i>	Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina

AD BASANTE

cestovna postaja u Posavini, u blizini Županje

ANTIČKE POTVRDE

Ad basante Tab. Peut., **Basentis** Passio S. Irenaei; cit. *et cum venisset ad pontem, qui vocatur Basentis*, **Bassantis** An. Rav. IV 19 (214, 1)

Na potvrdu s Tabule nedostaje akuzativno *-m*. Otpadanje završnih suglasnika odlika je vulgarnog latiniteta. Kod Ravenjanina bi bilo zabilježeno u nominativu; dvostruko *-ss-* možda ukazuje na izvornu duljinu prethodnog *-a*. U potvrdu iz *Passio S. Irenaei* umjesto *-an-* dolazi *-en-*. Ako je riječ o istom toponimu kao na Tabuli i kod Ravenjanina (što nije sigurno, v. niže pod Zemljopisni podatci), za odnos *-an-* / *-en-* usp. **Andetrium** / Endetrium.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Prema Tabuli, postaja u Donjoj Panoniji, vjerojatno uz rijeku Bosut. Bojanovski (1984: 195–199) smješta na rudinu Vragorilo u blizini Županje, na prijelazu rijeke Bosut. Latinski prijedlog *ad* upućuje na to da je riječ o imenu postaje kod (?)rijeke *Basant-*, a ne o imenu naselja, jer postaje vezane uz naselja inače dolaze samo kao ime naselja u ablativu, bez prijedloga.

Ravenjaninova se potvrda izjednačuje s onom iz Tabule, iako ju pisac navodi kao *civitas Pannoniae*, u nizu *Sirmium, Drinum, Saldis, Bassantis, Marsonia*, te je moguće da se ona odnosi na naselje u Prisavcu u kojemu su pronađeni tragovi neispitanoga rimskoga naselja, i u koje se inače smještala i postaja *ad Basante* (v. Bojanovski 1984: 196). Treća potvrda, iz *Passio S. Irenaei*, odnosi se na most na Bosutu, ali se ne zna na koji (*ibid.*).

U novije doba postaja *ad Basante* ubicira se na položaj Bosutska (Basutska) u Donjoj Mahali (u zavoju Save kod Županje), gdje su pronađeni ostatci kasnoantičkog naselja i srednjovjekovnog kaštela (Babić 2009: 222).

ETIMOLOGIJA

Ime postaje složeno od lat. prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i (vjerojatno) hidronima ***Basant-**, v. **Bacuntius**. Izvorno bi bilo ‘Postaja uz (rijeku) *Basant-*’.

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je kontinuitet sačuvan u imenu rijeke **Bòsut** (18. st. Reljković; naglasak prema ARj, Holzer 2011; Školski; Šonje) i sela kod kojega rijeka Bosut utječe u Savu, **Bòsut** (u Srbiji), s prilagodbom lat. *ǎ* kao slav. *o* te s nastankom stražnjeg nazalnog vokala *-ant-* > *-qt* > hrv. *-ut-*. Predložene ubikacije postaje *ad Basante* danas se ne nalaze na rijeci Bosut, što se može objasniti promijenjenom hidrografskom situacijom. Zbog neočekivanog muškog roda u

imenu rijeke Schramm (1981: 216) smatra da je rijeka imenovana po naselju, a ne obrnuto. Ako je tako, nejasno je po kojem je naselju imenovana rijeka. U obzir dolaze dva naselja – današnje selo Bosut na ušću Bosuta u Savu i antičko naselje *Bassantis*, koje se po svemu sudeći nalazilo u blizini Županje. Između mogućnosti da je antičko naselje *Bassantis* očuvalo imenski kontinuitet do nekog doba u hrv. (očito do promjena $\check{a} > o$, $-ant- > -qt- > -ut-$ i prelaska u muški rod), pa je po njemu nazvana rijeka, a naselje preimenovano, te druge mogućnosti, da je rijeka nazvana po selu *Bosut* na ušću, prednost dajem prvoj, s obzirom na to da je selo na ušću rijeke Bosut nastalo tek potkraj 17. st. (U tom bi slučaju selo na ušću moglo biti nazvano po rijeci).

U neposrednoj blizini Županje, u meandru rijeke Save nalazi se položaj imenom **Basutska**, **Bosutska** (Bojanovski 1984: 197). Oba su lika izvedeni posvojni pridjevi u ženskom rodu (vjerojatno prema imenici *vas*), ali odnos među njima nije jasan. Drugi lik je pravilna izvedenica ili od imena rijeke *Bosut* ili od pretpostavljenog imena naselja **Bosut* < vlat. *Bassant-*. Ako bi se lik *Basutska* željelo povezati s antičkim, tada treba pretpostaviti da je *-a-* u prvom slogu bilo dugo.

Također, postoji selo **Bòsuta** u Srbiji (do 16. st. se zvalo Vranjevo, podatak prema M. Perkić: *Bosuta: Selo u Kačeru*, Arandjelovac 2001.) i uz to selo dva potoka **Velika** i **Mala Bosuta** (ARj I: 561, a prema Mayer I: 78 i u Bosni, nedaleko od ušća rijeke Bosne potok i selo **Bòsuta**).

OSTALO

Ime postaje, možda motivirano hidronimom. Prijedlog *ad* pokazuje da strukturalno pripada rimskom sloju.

AD DIANAM

cestovna postaja u Dalmaciji, na rtu Marjana

ANTIČKE POTVRDE

Ad diana Tab. Peut.

Zabilježeno s vlat. otpadanjem završnih suglasnika.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja u blizini Dijanina hrama na rtu Marjana, v. **Dianion**.

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i imena **Diana** (vjerojatno u već pomaknutom značenju ‘Dijanin hram’), v. **Dianion**.

OSTALO

Ime postaje, motivirano religijskim elementima.

AD FINES

cestovna postaja u Središnjoj Hrvatskoj, u blizini Gline

ANTIČKE POTVRDE

Ad Fines It. Ant. 274, 6|| Tab. Peut.; cit. *Ad fines*, **Fines** An. Rav. IV 20 (220, 14)

Na Tabuli i u Antoninovu itineraru spomenuto kao putna postaja. Kod Ravenjanina ubrojeno u *civitates* u Panoniji i navedeno bez prijedloga *ad*. U teoriji je moguće da je Ravenjanin spomenuo drugo obližnje mjesto, usp. **Ad Basante**

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Siscia – Emona*. Vjerojatno **Mali Gradac** kod Gline (Gračanin 2011: 31). Bojanovski (1974: 44) smatra da je postaja bila u blizini Velike Gorice (možda Buševac).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Iz imena se saznaje da je postaja bila u blizini granice. Bojanovski (1974: 44–45) smatra da nije bila u blizini granice provincije, nego na granici teritorija plemenā *Varciani* i *Andautonienses* (usp. i Bojanovski 1984: 229 bilj. 10).

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i imenice **finis** ‘međa, granica’ u množini. Ta se imenica često koristi u množini; kad je samo u množini, ima značenje ‘zemlja, država, krajina’. Postaje imenom *Ad Fines* pojavljuju se u Antoninovu itineraru dvadesetak puta, ali nikad ne označuju naselje uz granicu provincije. Vjerojatno je to ime stajalo uz granice manjih općinskih zajednica, kolonija, municipija, ili granice plemena (Lolić 2003: 132).

AD LABORES

cestovna postaja na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Ad Labores Tab. Peut., **Livorin** An. Rav. IV 20 (220, 4)

Ravenjaninovo *Livorin* ("Livorī") izdavač Cuntz smatra iskvarenim od *Lavorem*. Kratica *ī* može označavati *in* ili *im*; *v* potječe od vlat. miješanja *b* i *v*. Ravenjaninov lik u svakom slučaju upućuje na jedninu, za razliku od množine u Tabuli. Za izostanak prijedloga kod Ravenjanina **usp. Ad Fines, Ad Basante**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Aquincum – Taurunum*; u Valerijskoj Panoniji, 13 mp od *Donatiane*. Danas

Nemetin u Baranji kod Kopača (BATL, Gračanin 2011: 40).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na položaju Močari južno od Nemetina pronađeni su ostatci iz rimskog doba koji pokazuju da je područje bilo naseljeno još u 4. st., **usp. Albano**.

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i imenice **labor** ‘napor, rad, muka’ u množini (usp. **hominum labores** ‘obrađena polja’).

Kod Gračanina (2011: 40) je prevedeno ‘Kod Iskopa’. U Miller 1916: XLVIII ubrojeno u postaje vezane uz vodu.

OSTALO

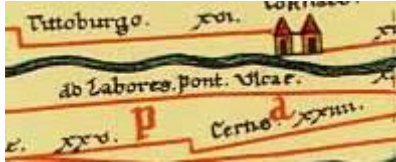
Ime postaje, pripada rimskom sloju.

AD LABORES PONTIS ULCAE

cestovna postaja na području istočne Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Ad Labores Pontis Ulcae Tab. Peut.; cit. *Ad Labores.Pont.Ulcae.*, **Lavares** An. Rav. IV 19 (216, 15)

Slika 5 *Ad Labores Pontis Ulcae* na Tabuli Peutingeriani

Za Ravenjaninov lik usp. **Ad Labores**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja u Donjoj Panoniji, 12 mp od *Murse*, 10mp. od *Cibalae*. **Bobota** (BATL, Gračanin 2011: 38).

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, tvoreno kao i **Ad Labores**, s dodatkom **pontis Ulcae** (lat. imenica **pons** ⟨G *pontis*⟩ ‘most’ i hidronim **Ulca**. Gračanin (2011: 38) prevodi ‘Kod Iskopa Mosta Na Vuki’.

OSTALO

Ime postaje, pripada rimskom sloju.

AD LIBROS

cestovna postaja na području Bukove Gore (u BiH)

ANTIČKE POTVRDE

Ad libros Tab. Peut., **Libros** An. Rav. IV 16 (211, 17)

Za izostanak prijedloga kod Ravenjanina usp. **Ad Basante, Ad Fines**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Salona – Argentaria*, između *Tiluriuma* i *Bulsiniusa*. Gradina u Bukovoj Gori istočno od Buškog blata (Čače 1995a: 53, prema Bojanovskom).

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i imenice **liber** 1. ‘liko pod korom drveta’; 2. ‘knjiga, spisi’ u množini. Motivacija nije jasna, možda slično kao u **Ad Titulos**.

OSTALO

Ime postaje, pripada rimskom sloju.

AD MILITARE

cestovna postaja na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

ad Militare Not. dign. occ. 33, 45 (BATL)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnja Batina (Batina Skela), naselje i pristanište na Dunavu u Baranji (BATL, Gračanin 2011: 43).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U ovom je mjestu bio smješten garnizon *equites Flavianenses* (Gračanin 2011: 43).

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i pridjeva **militaris** ‘vojnički’ u srednjem rodu (možda uz imenicu **signum** ‘znak’).

AD NOVAS¹

cestovna postaja na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Ad Novas It. Ant. 243, 6; cit. *Ad Novas et Aureo monte*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja u blizini utvrde **Novae¹**. Danas Kneževi Vinogradi (Gračanin 2011: 41), usp. **Aureus**

mons.

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i ojkonima **Novae**¹.

OSTALO

Ime postaje, vjerojatno motivirano drugim ojkonomom, pripada rimskom sloju.

AD NOVAS²

cestovna postaja na području Imotske krajine

ANTIČKE POTVRDE

Ad novas Tab. Peut.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja u blizini naselja **Novae**² (Runović), u blizini raskršća kod Šabića, gdje se odvajala cesta koja vodi na Duvanjsko polje (Bojanovski 1977: 97).

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i ojkonima **Novae**². Usp. i **Ad Novas**¹.

OSTALO

Ime postaje, vjerojatno motivirano drugim ojkonomom, pripada rimskom sloju.

AD PRAETORIUM

cestovna postaja na području Banovine, u blizini Hrvatske Dubice

ANTIČKE POTVRDE

Ad Pretorium Tab. Peut.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Siscia – Servitium*, na ušću Une u Savu. **Gornji Baćin** u blizini Hrvatske Dubice (Bojanovski 1984: 165, Gračanin 2011: 31), v. **Praetorium**¹.

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** ‘uz, kod’ i ojkonima **Praetorium**¹.

OSTALO

Ime postaje, vjerojatno motivirano drugim ojkonomom, pripada rimskom sloju.

ADRA / HADRA

antičko naselje na području Bukovice

ANTIČKE POTVRDE

Ἄδρα Ptol. II 16, 6; cit. *Πόλεις δὲ εἰσι μεσόγειοι Λιβουρνίας... Ἄδρα*, **Hadre** Tab. Peut.,

Adrise An. Rav. IV 16 (211, 3)

◆ **Ἀδρίοπες** Ptol. II 16, 8

Na Tabuli u lokativu, s vlat. *ae* > *e* i nejasnim početnim H, usp. **Adrias**. Ravenjaninovo *-ise-* Mayer (I: 30) tumači kao vlat. oblik latinskog sufiksa **-ensis** za tvorbu etnika (**Adrensis*, tj. etnik kao ime mjesta). Tomaschekovo tumačenje (v. u Mayer I: 30) da Ravenjaninov lik treba popraviti u *Adris*, što bi bio lokativ od množinskog nominativa *Adrae* manje je vjerojatno, jer pretpostavlja dodatni korak, postojanje množinskog lika imena.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto između *Burnuma* i *Clambetae*. Tradicionalno se smješta u Medviđu (usp. Suić 2003: 65), no Čače (1990: 203 bilj. 26) kaže "sigurno je samo dvoje: da ne leži u području Medviđe, odnosno, da ga treba tražiti nešto dalje na sjeveroistoku na mogućoj trasi ceste *Senia – Burnum* [...] vjerojatno leži blizu srednje Zrmanje, približno: Ervenik-Krupa".

ETIMOLOGIJA

Mayer ne donosi etimologiju, no ojkonom likom odgovara apelativu **hadra, adra** 'stijena', koji se na drugom mjestu tumači kao predindoeuropski, v. **Adrias**.

ADRIAS

Jadransko more

ANTIČKE POTVRDE

ὁ Ἀδρίας Hecat. F. Gr. H. 20, frg. 90|| Hdt. I: 163, IV: 33, V: 9|| Diod. Sic. XV 13.4|| Strab. II 5.20|| Strab. VII 5.1, 5.3, 5.8, 5.9|| Ps.Skim. 419|| Plb. II 14; cit. *κατὰ τὸν Ἀδρίαν κόλπος, ὁ Ἀδριατικὸς κόλπος* Hecat. frg. 93|| Ps.Skim. 375, ἡ Ἀδριατικὴ θάλαττα Strab. IV 6.5, τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος Ptol. III: 15, 1, (**H**)*adria* Catul. 36, 15|| Hor. C. I: 3, 15|| Mela II 54, 57, 114|| Plin. III 127, (**H**)*adriae mare* Prop. 1.6.1. (OLD), (**H**)*adriaticum mare* Liv. XL 57; XLIV 31|| Plin. III 118, 128, 147...|| Mela II 110, (**H**)*adriaticum* Catul. 4.6. (OLD), **Hadriacum** Ov. Fast. IV. 501 (OLD), (**H**)*adriānum mare* Cic. Att. 10.7.1.|| Vitr. 2.9.14.|| Aug. Anc. 5.12.|| Flor. I 21 (OLD)|| Ruf. VII 1

Grčke su potvrde pridjevi izvedeni sufiksom *-(τ)ικος, -η, -ον* uz odgovarajuću imenicu (κόλπος 'zaljev', θάλαττα 'more, morska voda', πέλαγος 'more, morska pučina'). Latinske potvrde odgovaraju grčkima, 1) pridjev ima grčki sufiks *-(τ)ικος, -(ι)ακος*, samo mu je završetak latiniziran (*Hadriaticum, Hadriacum*), 2) grčki je sufiks zamijenjen latinskim *-(i)ānus*. Pojavljivanje latinskog *H* (koje se ne čita) možda je u vezi s grčkim spiritusom (bez obzira na to što je *lenis*).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Jadransko more, zaljev Sredozemnog mora između Balkanskog i Apeninskog poluotoka. Površine je 138595 km². Spaja istočni i zapadni dio Mediterana i važniji je kao longitudinalni nego transverzalni pravac. Sjeverna jadranska obala je početak najpovoljnijeg prirodnog puta koji vodi prema zaleđu preko najnižeg planinskog prijevoja.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Zapadna obala naseljena od starijeg kamenog doba, istočna od novijega (6. – 2. tis. pr. Kr.). U neolitikumu su se pomorci s juga smještali u zaljevu Valona na ulazu u Jadran. U željeznom dobu (1. tis. pr. Kr.) razvija se trgovina i brodarstvo. Iz brončanog doba potječu tragovi trgovine baltičkim jantaram i možda bohemskim kositrom, a oružje je morem dolazilo sa sjevera u Italiju i Grčku. Jantarski put izbija na sjevernu obalu, prevozi se dalje morem u krajeve Jonskog i Egejskog mora.

Grčko istraživanje Jadrana započeli su Fokejci, koji su došli do sjeverne obale 600. pr. Kr. Kolonizaciju su nastavili Grci iz Korinta, Korkire, Knida i Sirakuze. Grci su stvorili brojne legende o Jadranu (Kadmo i Europa, Kadmo i Harmonija, Argonauti..). Osnivali su kolonije i tako jačali trgovačke veze između Jadranskog, Jonskog i Egejskog mora. Trgovinu i kolonizaciju ometali su ilirski gusari, ali unatoč tome trgovina je rasla, što pokazuje povećan broj brodoloma. Od 3. st. pr. Kr. pojavljuju se Rimljani kao dodatna sila u Jadranu.

Potkraj 6. st. na jadranske obale počinju prodirati Slaveni s Avarima. Do mora su stigli 614. g., nakon što su razorili *Salonu*, *Naronu*, *Epidaurum*, *Aenonu*, *Burnum*, *Asseriju*, *Varvariju*. Pošteđena su ostala otočna naselja. Sredinom 7. st. prebacili su se brodovima starosjedilaca na zapadnu obalu i nakon toga je prekinuta stoljetna veza između dviju jadranskih obala.

(OCD 14, Pom. enc.).

ETIMOLOGIJA

Već se u antici smatralo da je ime mora u vezi s imenom grada **(H)adria**, **(H)atria** na teritoriju Veneta (danas Adria, talijanski grad u pokrajini Rovigo, između rijeka Adigea i Pada), za čije se ime smatra da je etruskoga podrijetla (Skok ERHSJ I: 745). Hekatej je smatrao da su i grad i more nazvani po rijeci, a Strabon da je grad dobio ime po moru. Postojalo je i mišljenje da je more nazvano po gradu. Grad *Adria* osnovali su vjerojatno stanovnici grčkog otoka Aegina, od 5. st. pr. Kr. preuzeli su ga Etrušćani i bio je važna trgovačka luka za grčku i etrusku trgovinu jer je dolinom rijeke Pad povezivao Jadransko more s ostatkom Europe, tzv. jantarskim putom. U antici je *Adria* bila 12 km od obale, a danas je zbog nanosa rijeka udaljena od mora udaljena 26 km.

Kao druga mogućnost za izvođenje imena *Adrias* navodi se apelativ **hadra, adra** ‘stijena, kamen’ poznat iz srednjovjekovnih sholija uz Juvenalove Satire (Leydener und Pariser Iuvenalscholien, Sat. IV 40, Keller, ALL. 14, 435; u Mayer II: 2) *hadra, adra id est lapis, petra, saxosum enim est* (sc. *Adriaticum mare*), i iz sholija uz Vergilijeva Georgika (Scholia Bernensia D ad Verg. Georg. II 158, str. 992; u Mayer II: 2) *Hadriaticum mare dicitur vel ab Hadra civitate, quam alluit, vel ab hadra, id est petra*. Na osnovu tih glosa Mayer iznosi da bi riječ (*h*)*adra* ‘stijena, kamen’ mogla biti predindoeuropskoga podrijetla.

KONTINUITET IMENA

Današnje ime, **Jadransko more** potvrđeno je od 19. st., a tvoreno je prema lat. **Adrianum mare**, s prevođenjem lat. *mare* u hrv. *more* i dodatkom posvojnog sufiksa. Naknadno je prema tome tvoreno **Jādrān**. Početno *j-* „oponaša“ protetsko *j-*, koje bi riječ dobila da je rana posuđenica iz lat. Skok (ERSHJ I: 744) cijelo ime smatra "uspjelom modernom adaptacijom antičkih naziva".

Ranije su u hrvatskom zabilježeni latinizmi, više ili manje prilagođeni hrvatskome: **Adria** (Palmotić, Kavanjin), **Adrian** Baraković, vila 7; cit. *Priko mora Adriana*|| Kanavelić, 386; cit. *Uze vale mora brodit Adriana*; **Adriatiko more** (Mikalja, I. Ančić, vrata 2, 4, 135); s hrv. sufiksom *-sk-*: **Adriansko more** (Vitezović, kron. 65; Kavanjin, Kanižlić, kam. 267; B. Cuceri 273); **Adriatinsko morje** (Voltić), **Adriatsko more** (Glavinić, cvit. XIV; J. Filipović, prip. 1, VII), s pojednostavljivanjem konsonantske skupine *-tsk-* u *-sk-*: **Adriasko more** (J. Filipović, prip. 1, 167), **Adriesko more** (Kavanjin)

OSTALO

Ime *mora*, vjerojatno predindoeuropskoga podrijetla. U početku se ime *Adrias, Adriaticos kolpos* odnosilo samo na sjeverni dio (do Gargana). Ostala imena: u 5. i 4. st. pr. Kr. nazivalo se **Ἰόνιος κόλπος** ‘Jonski zaljev’, **Ἰόνιον πέλαγος** ‘Jonsko more’ (Grci su rano upoznali Jadran, ali ponekad ne razlikuju Jonsko i Jadransko more), **Κρονίη** ‘Kronovo more’ (tamo se Kron nastanio, v. Katičić 1995: 59, 64), **mare superum** (dosl. ‘gornje more’, *mare inferum* je Tirensko more), **κόλπος τῆς Δαλματίας** ‘zaljev Dalmacije’ (Const. Porph.), **Colfo** ‘zaljev’ (Mlečani), **Sinje more** (Ljubiša), **mar schiavo** ‘slavensko more’ (Ariosto).

ADRION

gora u Dalmaciji

ANTIČKE POTVRDE

Ἄδριον ὄρος Strab. VII 5.5

Tomaschek (RE I: 419) predlaže čitanje **Ἄρδιον**, s obzirom na to da je u 4. st. pr. Kr. u blizini stanovalo pleme *Ἀρδιαῖοι*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Strabon opisuje da gora *Adrion* dijeli zemlju Dalmata na dva dijela: jedan koji gleda prema moru, a drugi u suprotnom smjeru. Iza slijedi rijeka *Naro* (Neretva). Smješta se na **Dinaru** (Tomaschek u RE I: 419, Bojanovski 1988: 373).

ETIMOLOGIJA

Etimologija nije jasna. Mayer (I: 31; II: 2) je predložio povezivanje sa skr. **ádri-** 'brdo, stijena' (usp. i iranski oronim **Παρυ-άδρης**, dosl. 'bogat stijenama'), ali još uvijek nije jasno podrijetlo te indoiranske riječi (Mayrhofer I: 65). Spominjala se i mogućnost da je ovaj oronim izveden od iste (predindoeuropske) osnove kao i hidronim **Adrias**.

Tomaschek predlaže i povezivanje s etnonimom *Ἀρδιαῖοι*, a ono donosi sa sobom formalne komplikacije. Taj je etnonim zabilježen s početnim *V-* (**Οὐάρδατοι** Strab. VII 5, 6|| Ptol. II, 16, 5, **Vardaei** Cic. Ad. Fam. 5, 9, 2|| Liv. epit. 56|| Plin. III 143), s početnim *S-* (**Σαρδιαῖοι** Dion C. frg. 49, 2.3) i bez početnoga suglasnika (**Ἀρδιαῖοι** Plb. II 11, 10. 12, 2|| Ps.-Arist. mir. 138|| Strab. 5, 3. 5–12. fr. 4|| Chrest. Strab. 7, 38. 39|| Ap. Ill. 3|| Athen. VI 271 e. X 443b|| St. Byz. s. v. Ἄρδεα, **Ἄρδιαῖοι** Chrest. Strab. 7, 37, **Ἄρδεῖοι** Ap. Ill. 10, **Ardyaei** Liv. 27, 30, 13). Mayer (II: 99, prema Kraheu) izvodi taj etnonim od ie. ***sword-** (lat. **sordēs** 'prljavština, blato', stvnj. **swarz** 'crn'), sa značenjem 'tamni' (možda prema boji lica). Za oblike bez početnog suglasnika Mayer pretpostavlja grčko posredovanje. Očekivani "ilirski" lik (sa ***sw-** > **s-**) je najslabije posvjedočeni *Σαρδιαῖοι*. Oblike s početnim *V-* Mayer (II: 99, 158) izvodi iz ie. varijante bez *s-mobile*. No, *s-mobile* bi se u ovom korijenu rekonstruirao samo na temelju ovog ilirskog etnonima.

AD TITULOS

cestovna postaja u kvarnerskom zaleđu, u blizini granice sa Slovenijom

ANTIČKE POTVRDE

Ad Titulos It. Ant. 273, 4

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u blizini *Tarsatike* (današnja Rijeka); danas Šapjane (BATL).

ETIMOLOGIJA

Zacijelo latinsko ime, složeno od lat. prijedloga **ad** 'uz, kod' i imenice **titulus** 'natpis' u množini. Prema Millerovoj podjeli (1916: XLVIII) pripadalo bi kategoriji imena motiviranih oslikanim stupovima i spomenicima.

AD TURRES¹

cestovna postaja na Kvarneru

ANTIČKE POTVRDE

Ad Turres It. Ant. 273, 6|| Tab. Peut.; cit. *Ad turres*, **Turres** An. Rav. IV 22 (224, 6); V 14 (381, 13)

Za Ravenjaninov lik bez prijedloga, usp. **Ad Basante, Ad Fines, Ad Labores, Ad Libros.**

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja između *Senije* i *Tarsatike*, današnja Crikvenica (BATL).

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, složeno od prijedloga **ad** 'uz, kod' i imenice **turres** 'tornjevi'. Nazivanje naselja po istaknutim građevinama, konkretno tornjevima bilo je vrlo često u antici, a i kasnije u srednjem vijeku, o čemu svjedoče brojni romanski toponimi koji se svode na lat. **turris** 'toranj' (usp. Wolf 397, Miller 1916: XLVIII bilj. 1.5).

OSTALO

Ime postaje, motivirano izgrađenim objektom, pripada rimskom sloju.

AD TURRES²

cestovna postaja u dolini Neretve

ANTIČKE POTVRDE

Ad turres Tab. Peut., **Turres** An. Rav. IV 16 (208, 14)|| An. Rav. V 14 (380, 1)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Prva postaja na cesti od *Narone* prema jugu. Mogorjelo kod Čapljine (Čače 1995a: 25) ili Tasovčići kod Čapljine (Bojanovski 1988: 373), na Crkvinama podno kose Kučeljak (Bojanovski 1988: 126 bilj. 62).

ETIMOLOGIJA

V. **Ad Turres¹**.

AEMATIS

antičko naselje na rijeci Vrbas (u BiH)

ANTIČKE POTVRDE

Aemate It. Ant. 269, 1, **Lamatis** Tab. Peut.|| An. Rav. IV 19 (217, 17)

POTVRDE S NATPISA

Imatinos CIL III 9864a, Vaganj; cit. *inter Sapuates e(t) (Ae)matinos* [ili *(La)matinos*]

Za potvrdu na natpisu nije sigurno da se odnosi na isto mjesto. Lik *Aematis* vjerojatniji nego *Lamatis* zbog ponavljanja imena (Mayer I: 33).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Servitium – Salona*, između *Ad fines* i *Leusabe*. Krupa na Vrbasu (Čače 1995a: 82) ili Dobrnja na Vrbasu (BATL prema Bojanovskom).

ETIMOLOGIJA

Možda u vezi s etnonimom **H(a)emasini** (Plin. III 143), pleme za koje Plinije kaže da stanuju u naronitanskom konventu. Sufiks bi bio kao u *Clandatis*, *Persetis*.

KONTINUITET IMENA

Toponim možda ima kontinuitet u imenu srednjovjekovne župe **Imota** (**Ἰμοτα** Const. Porph., **Ymot** Cod. dipl. croat. 3, 102), no ona se prostirala jugoistočnije od područja u koje se smješta ojkonom *Aematis*. U hrvatski bi riječ bila posuđena prije slavenske promjene *ǣ* > *ǫ*. Početni se samoglasnik u vulgarnolatinskom razvio u *ę*, koje je u hrvatski posuđeno kao *ī*. Razvoj bi bio vlat. **ēmat-* > **ęmat-* → slav. **īmat-* > **jīmat-* > **jimot-* > **jьmot-* > *Imot-*. Često se navodi da ime grada Imotskog (**Īmotskī**, posvjedočeno od 18. st.) čuva imenski kontinuitet antičkog naselja, no prema Čače (1995a: 51) ime grada Imotskog ne mora čuvati ime kakvog (kasno)antičkog naselja na istom položaju. S obzirom na to da se u zaleđu čuvaju uglavnom predslavenska imena rijeka, gora i predjela, a ne gradova, vjerojatnije je da je Imotski izveden od imena župe Imota samo kao 'glavni grad župe Imota'.

OSTALO

Ojkonom, možda s kontinuitetom.

AENONA

antičko naselje, današnji Nin

ANTIČKE POTVRDE

Aenona Plin. III 140, **Αἰνώνα** Ptol. II 16, 2, **Enona**, var. *ebona* An. Rav. V 14 (381, 5), **Elona** An. Rav. IV 22 (223, 17)

Početno *E-* kod Ravenjanina je vlat. monoftongacija, a njegovo *Elona* iskvareno je.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gradić **Nin**, 17 km sjeverozapadno od Zadra, na otočiću smještenom u dnu dubokog i dobro zaštićenog zaljeva, u okruženju plitkog Ninskog zaljeva i ušća riječice Miljašić Jaruge.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Najraniji tragovi života potječu iz mlađeg kamenog doba. Prvo naselje osnovali su Liburni u 9. st. pr. Kr., koje se otada kontinuirano razvijalo. Nije imao plodno zaleđe kao npr. Zadar, ali je dobio veliki gospodarski značaj kao većina dalmatinskih gradova. *Aenona* je bila središte jedne od liburnskih teritorijalnih zajednica, urbanizirana je u 1. st. pr. Kr. U građanskom ratu između Cezara i Pompeja građani *Aenone* stali su uz Cezara. U početku je vjerojatno bila *civitas peregrinorum*, status municipija stekla je do 15. g. pr. Kr. i otada se razvijala prema rimskim zakonima. Stanovništvo je bilo uglavnom upisano u *tribus Sergia*. U *Aenoni* je bio najveći rimski hram na tlu Hrvatske, posvećen kapitolijskoj trijadi. Nakon što je potkraj 4. st. priznato kršćanstvo, u *Aenoni* je nastalo novo religijsko središte i ranokršćanska zajednica. U doba seobe naroda u 6. st. *Aenona* je gotovo u potpunosti uništena, no ubrzo je obnovljena i naselili su ju Hrvati. U ranom srednjem vijeku u Ninu su stolovali prvi hrvatski vođe. Najstarija hrvatska biskupija. (100AN 178–179, Sanader 2009: 55–60, Schramm 1981: 306–307).

ETIMOLOGIJA

Možda sadrži sufiks **-ōna**. Skok (1954: 40) iznosi mogućnost da bi se osnova mogla uspoređivati s hidronimima **Oineus**, te toponimima **Oneum** i **Oaeneum** (*oppidum* u zemlji Penesta). Iz toga zaključuje da je riječ ili o raširenom "ilirskom" ili o predindoeuropskom onomastičkom korijenu (Skok 1954: 40).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu, **Nin** ⟨G *Nína*⟩ (u hrv. od 16. st., naglasak prema ARj, HER, Holzer 2011, Šonje), usp. i **ἦ Nίνα** Const. Porph. 30, **Nuna** Idrîsi, str. 37 (Schramm 1981: 306). Lik je u slavenski posuđen nakon romanskoga podizanja. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 132–133. Kod kontinuiteta ovoga toponima u oči najviše upada gubitak početnog sloga (lat. *ae-* > vlat. *e-*). Lik bez početnog sloga zabilježen je već kod Konstantina Porfirogeneta (**ἦ Nόνα** Const. Porph. 30, **ἦ Nόνα** Const. Porph. 31, usp. i **in civitate Nona** 1069., tal. suvremeno **Nona**). Skok (1954: 39) smatra da je početni diftong *Ae-* izgubljen zacijelo već u ranom srednjem vijeku, valjda zato što su ga pomiješali lat. prijedlogom **e(x)** 'iz'. Schramm (1981: 306) apokopu početnoga *Ae-* smatra regionalno-barbarskom promjenom koja je zahvatila i latinski lik. Holzer (2011: 132–133)

pak tumači da je do gubitka početnog samoglasnika došlo nakon promjene latinskog vokalnog sustava, te je ***Ēnōna** pogrešno rastavljeno kao ***ĕn Nōna** (od kl. lat. ****in Nōnā**). Za shvaćanje početnog sloga kao prijedloga usp. **Nesactium, Issa¹, Osinium**.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom. Sufiks *-ōna* svrstao bi ga u "ilirski" sloj, iako se za osnovu spominje predindoeuropsko podrijetlo.

AEQUUM

antičko naselje na području današnjeg Čitluka kod Sinja

ANTIČKE POTVRDE

Aequo Tab. Peut.|| It. Ant. 269, 6, **Aequon** An. Rav. IV 16 (210, 14), **Αἰκοῦον** Ptol. II 16, 7; cit. *Αἰκοῦον κολωνία*

◇ **Equitinus** Farlati II 173; cit. *Ludensis vero episcopus Magnioticum, Equitinum, Salviaticum et Sarsiaticum*

POTVRDE S NATPISA

Aequum CIL III 1323; cit. *Col(oniae) Delmatiae Cl(audia) Aequo*|| CIL III 4376; cit. *col. Aequ.*|| BD 34 (1911): 56; cit. *(col.) Aeq(u.)*|| CIL III 3016; cit. *domo Aequo*|| CIL III 15004; cit. *domu Cl. Aequo*|| CIL III 1223; cit. *domi Aequo*|| CIL III 1262; cit. *domo Aeq.*|| CIL III 6415=9895; cit. *Clau. Aequo*|| CIL XI 23, Ravenna; cit. *Aequo*|| CIL III 8815; cit. *Aequi*

◆ **Aequenses** CIL III 2732; cit. *Aequenses municipes*|| CIL III 8721; cit. *col. Aequensium*|| CIL III 9783; cit. *dec. col. Aequensi.*|| CIL III 1108; cit. *col. Aequens.*|| GMB 40(1928): 91; cit. *(municipii) Aeq(uensium)*

◇ **Aequitatis** CIL III 2026; cit. *Col(oniae) Aequitatis*|| CIL III 9756; cit. *(Ae)quitat(is)*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na mjestu današnjeg sela **Čitluk** kod Sinja. Naselje je bilo smješteno na nevisokom brežuljku uz desnu obalu Cetine. Lokalno ilirsko naselje nalazilo se sjeverozapadno od urbane jezgre na brežuljku Krinu (Bojanovski 1974: 57). Kolonija *Aequum* nalazila se u plodnoj ravnici. Zapadni dio naselja bio je u ravnici, istočni na blagom uzvišenju (Zaninović 2011: 506).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jedna od najznačajnijih urbanih aglomeracija u provinciji Dalmaciji (uz *Salonu, Naronu* i *Iader*), a znatnu ulogu imao je *Aequum* i u dalekoj unutrašnjosti (Dacija). Car Klaudije utemeljio je koloniju *Aequum* za veterane VII. legije, koja je u Dalmaciju došla radi gušenja Batonskog ustanka (6. – 9. g.). Jedina naseobina ranga kolonije u unutrašnjosti Dalmacije (na obali su bile četiri).

Građani *Aequuma* nisu sudjelovali u popravku mosta na Cetini (v. *Rider*), bilo zato što nisu koristili taj most, bilo zato što su građani kolonije bili privilegirani i pošteđeni takvih davanja. *Aequum* je u početku bio naselje veterana, *conventus civium Romanorum* prije nego je postao kolonija u području logora *Tiluriuma* voljom cara Klaudija. Osnutak kolonije uslijedio je nakon *missio agraria*, dodjele zemljišta veteranima legije koji su se nselili u *Aequumu*. Veterani su se tako osim u kolonije na obali mogli naseljavati i u svoju koloniju u unutrašnjosti, u blizini legijskog logora. Službeno je ime *Colonia Claudia Aequum*, a građani su bili upisani u *tribus Tromentina*. Građane *Aequuma* nalazi se u *Saloni* kao legionare i veterane, u Daciji kao trgovce i funkcionare. U 6. st. grad je dodijeljen novoj biskupiji u *Ludrumu*, a uništen je u provali Avara.

(Bojanovski 1974: 57–58; Zaninović 2009: 499, 502–504, 506)

ETIMOLOGIJA

Ime izgleda u potpunosti latinsko, lat. **aequum** ‘ravnic, zaravan’ (poimeničeni pridjev **aequus** ‘ravan’, usp. i Krahe 1925: 5), a rimska kolonija doista je bila smještena u ravnici.

Unatoč tome, Mayer (I: 34; II: 9–10) povezuje s ie. korijenom ***ak^wes-** ‘taman’, uz pretpostavljeno „slabljenje“ *a-* > *ae-* (jedine bi prave usporednice bile lat. **aquilus** ‘taman’, **aquila** ‘orao’, no nije sigurno da su te latinske riječi istoga podrijetla, a nijedna od njih nema sigurnu etimologiju).

OSTALO

Ojkonim, pripada rimskom sloju. Označuje naselje u rangu kolonije, ali nije očuvan kontinuitet.

ALBANO

antičko naselje na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Albano Not. dign. occ. 32 (dva puta); cit. *Albano...equites Dalmatae Albano*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Baranji, **Lug** sjeverno od Osijeka (BATL, usp. i Gračanin 2011: 40 bilj. 111), usp.

Donatianis.

ETIMOLOGIJA

Lik imena upućuje na poimeničeni lat. pridjev **Albanus** koji bi mogao biti izveden od ojkonima ***Alba**, možda u značenju ‘posjed u blizini *Albe*’. Na taj je način nastao drugi ojkonim **Albānum**, koji spominju Ciceron, Kvintilijan i Svetonije (LS s. v. *Albanus*). *Alba* je ime nekoliko rimskih gradova (u Laciju, Liguriji, Galiji...), pa možda možemo pretpostaviti

da je i ovdje u blizini postojalo naselje tog imena.

Druga je mogućnost da je riječ o predijalnom ojkonomu, možda od kognomena **Alba** ili **Albanus** (Solin – Salomies 1988: 290) ili od gentilicija **Albanus** (Solin – Salomies 1988: 10). U osnovi imena zacijelo jest korijen ***alb-** ‘bijel’ (< ie. ***h₂elb^h-**, v. **Albona**), kako je Mayer (I: 37) naveo, no mislim da je uvjerljivije završno ime *Albanum* izvoditi preko latinskog ojkonima nego kao "ilirsko" ime.

OSTALO

Ojkonim, vjerojatno pripada rimskom sloju.

ALBION

gora na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Ἄλβιον Strab. IV 6.1; cit. ὄρος...Ἄλβιον λέγεσθαι|| Strab. VII 5.2; cit. ἐκ τοῦ Ἄλβίου ὄρους|| Strab. VII 5.3; cit. ἐπὶ τῷ Ἀλβίῳ ὄρει, **Ἄλβια** Strab. VII 5.2; cit. τὰ ὄρη πάλιν ἐν τοῖς Ἰάποσι καὶ καλεῖται Ἄλβια, **τὸ Ἀλβανὸν ὄρος** Ptol. II 14, 1; cit. διὰ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους

Kod Strabona je zabilježeno u jednini i u množini, kod Ptolemeja s različitim sufiksom.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Strabon (IV 6.1) opisuje da se gora *Albion* nalazi na području Japoda i da se gotovo spaja s planinom *Ocra* (danas planina Nanos u Sloveniji) i Alpama. U VII 5.2 donosi da je *Ocra* najniži dio onog dijela Alpa koji se proteže od zemlje Rećana (*Rhaetii*) do zemlje Japoda. Tu se planine opet uzdižu i u zemlji Japoda se zovu Albijskima (*Albia*). Kod Ptolemeja se gora *Albanon* proteže od granice Istre i Iliride paralelno do planina *Bebii*.

Na temelju tih opisa smješta se u današnje planine **Velika** i **Mala Kapela** (Bojanovski 1988: 373), možda i Velebit (Mayer I: 37).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 37; II: 4) izvodi od osnove ***alb-** ‘bijel’, za koju navodi da može biti "ilirska" (od ie. ***h₂elb^h-** ‘bijel’) ili predindoeuropska (u značenju ‘visok’ ili ‘gora’), v. **Albona**.

U antici se i Britanija zvala **Albion**. To se ime smatra keltskim i također izvodi od ie. ***h₂elb^h-** ‘bijel’ (Matasović 2009: 29).

ALBONA / ALVONA

antičko naselje, današnji Labin

ANTIČKE POTVRDE

Alvona Plin. III 140|| Tab. Peut., **Ἀλούωνα** Ptol. II 16, 2 var. *Ἀλουῶνα*, **Albona** An. Rav. IV 22 (224, 10); V 14 (381, 17), **Ἀλοῦον** Ptol. III 1, 24, **Ἀλωον** Artemidor kod St. Byz. s. v. *Φλάωνων*

◆ **Olbonenses** Plin. III 139

POTVRDE S NATPISA

◆ **Albonessium** CIL III 3049; cit. *res publica Albonessium*

Varijacija između *v* i *b* je vulgarnolatinska, kao i *-essium* (u *Albonessium*) umjesto *-ensium* (usp. i Mayer I: 38). Početno *Ol-* u etniku *Olbonenses* umjesto očekivanoga *Al-* Mayer (l. c., usp. i Mayer II: 131–132) objašnjava ilirskom pojavom da *a* uz likvide i nazale često prelazi u *o* ili *e*. Kod Artemidora i jednom kod Ptolomeja bez završnoga *-a*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Labin, grad u Istri. Smješten je na uzvisini 264 m n.m., 6 km je udaljen od mora.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Liburnsko naselje koje je u rimsko doba steklo status municipija; u 3. st. spominje se kao *res publica*. Od kraja 5. st. pod vlašću Ostrogota, Bizanta i Langobarda. Prema Konstantinu Porfirogenetu, Labin je bio granica Hrvatske. (HE VI: 387)

ETIMOLOGIJA

Izvedeno sufiksom *-ōna* od ie. **h₂elb^h*- ‘bijel’ (lat. **albus** ‘bijel’, grč. **ἄλφους** ‘bijel’). Mayer (1957: 38) kao drugu mogućnost iznosi da bi osnova *alb-* mogla biti predindoeuropskoga podrijetla i značiti ‘visok’, ali prednost ne daje nijednoj mogućnosti zato što su značenja blisko povezana ‘bijel = snijegom pokriven’ – ‘visok’ (usporednica je gora **Ἄλβιον ὄρος**, v. **Albion**). Moguće je, također, da je semantička poveznica ‘goli kamen’, koji je bijel, a može biti i visok. Ipak, treba uzeti u obzir da je izvorni lik mogao biti *s-v-* (*Alvona*). U tom slučaju nije moguće izvođenje od ie. **h₂elb^h*-.

KONTINUITET IMENA

Očuvano je i naselje i ime, **Làbin** ⟨G *Làbina*⟩ (naglasak prema Holzer 2011), **Làbīn** ⟨G *Labina*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Školski, Šonje). U hrvatski posuđeno nakon romanskog podizanja *ō > ū*, prije slavenske metateze likvida. Za detalje glasovnog razvoja v. Holzer 2011: 120.

Na isto predslavensko podrijetlo upućuju i **Làbīn** u trogirskom zaleđu (za drugačije podrijetlo

usp. Čače 1998: 39) i **Labîn** na Pagu (golo kameno brdo u pašnjaku Zaglavi kod Novalje, v. Vuletić 2011: 685).

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom. Na "ilirski" sloj upućuje sufiks *-ōna*.

ALMAN / ?ALMA, ALMAS

gora na području Srijema

ANTIČKE POTVRDE

Ἀλμάς Dion C. LV 30.2; cit. *ὄρος τι Ἀλμάν*, **Almas mons** Hist. Aug. Prob. 18, 8; cit. (*Probus*) *ipse Almam montem in Illyrico circa Sirmium militari manu fossum lecta vita conseruit*|| Eutr. IX 17; cit. *Probus ... opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendus dedit* var. *Alman*|| Eutr. 9, 17; cit. *τό τε Ἄλμον καὶ τὸ Αἰρεον (ὄρε δὲ ἔστιν τὸ μὲν Σιρμίου τὸ δὲ ἐν Μυσοῖς)*|| Aur. Vict. Epit. 37, 4; cit. *Opere militari Almam montem apud Sirmium ... vineis conseruit*

Gora se uvijek spominje u akuzativu (grč. Ἀλμάν i lat. *Almam* i *Alman* prema grčkom). Uvriježilo se nazivati ju *mons Almas*, ali nominativ je mogao glasiti i *Alma*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Fruška gora – planina u sjevernom Srijemu. Veći dio nalazi se u Vojvodini (u Srbiji), zapadni obronci sežu do Hrvatske.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Gora koju je 6. g. zaposjeo Baton (vođa Breuka).

ETIMOLOGIJA

Prema Anreiteru (2001: 25) izvedeno od "panonskog" apelativa ***alma-** < ie. ***h₂el-mo-** 'plodan' (usp. lat. **almus** 'koji hrani, rodan, plodan'), od ie. ***h₂el-** 'hraniti' (stir. **alid**, **-ail** 'hraniti', grč. **νεαλής** 'svjež, snažan', got. **alan** 'odrasti'). Etimologiju, osim što je formalno bez zamjerki, uvjerljivom čini i činjenica da je kvaliteta tla čest motiv onimizacije kod mikrotoponima, a padine Fruške gore su i u stvarnosti plodne (Anreiter 2001: 25). Od istoga ie. korijena izvodi i Mayer (I: 39; II: 4), uz objašnjenje da je gora pošumljena, a padine su plodne.

ALPES DELMATICAE

gorje u Dalmaciji

ANTIČKE POTVRDE

Alpes Delmaticae Plin. XI 240; cit. *duobus Alpes generibus pabula sua adprobant: Delmaticae Docleatam mittunt, Ceutronicae Vatusicum*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Prema Bojanovskom (1988: 373), Velika i Mala Kapela, tj. isto što i **Albion**. Međutim, *Alpes Delmaticae* Plinije spominje jer s njih dolazi "dokleatski sir" pa je vjerojatnije da ih valja smjestiti južnije, u područje ilirskoga plemena *Docleatae* (na području današnje Crne Gore).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U 11. poglavlju Plinijeve *Naturalis historia* (u kojem se inače opisuju različite vrste kukaca) Plinije opisuje i vrste sireva. Pritom spominje *Alpes Delmaticae* s kojih dolazi "dokleatski sir".

ETIMOLOGIJA

Složeno od **Alpes**, imena najvišeg europskog planinskog lanca, i **Delmaticae**, pridjeva izvedenog od *Delmatae*.

ALVERIA

antičko naselje na području Bukovice

ANTIČKE POTVRDE

Arberie, var. *atberie* An. Rav. IV 16 (211, 4)

POTVRDE S NATPISA

♦ **Alveritae** CIL III 9938, iz 69./70. g.; cit. *inter remp. Asseriatium et remp. Alveritarum* (identičan tekst na 3 različita međaša, v. Kuntić-Makvić–Šegvić 1989; Čače 1993: 23 bilj. 100)

Prema etniku zabilježenom na natpisu, Ravenjaninov se lik tumači kao lokativ s vlat. *e* < *ae*, *b* < *v*, te se može popraviti u *Alberie*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Neubicirana liburnska općina, sjeverno ili sjeveroistočno od *Asserije*. Prema Čače (1995: 47) kao moguće lokacije u obzir dolaze (1) liburnsko-rimska gradina Ostrovica sjeverozapadno od Bribira (s nalazima helenističke keramike i novčića ilirskog kralja Baleja, usp. Čače 1993: 24 bilj. 101), (2) Jarebnjak u Brgudu (gradina kontinuirano naseljena od željeznog doba do srednjeg vijeka, usp. Uglešić 2009: 187), ili (3) neko treće naselje u području Rodaljica i

Bjeline (Čače 1995a: 47).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Budući da *Alveria* još nije sa sigurnošću ubicirana, o njezinoj se povijesnoj ulozi zaključuje na temelju triju natpisa o razgraničenju između stanovnika *Asserije* i *Alverije*. Razgraničenje između tih dviju zajednica provela je komisija sastavljena od pet civilnih osoba (od kojih su dvojica bili iz Liburnije, jedan stranoga podrijetla, a dvojica iz središnje uprave provincije) i to vjerojatno 70. g., nakon što je premještena XI. legija. Iz termina *res publica* koji se spominje na natpisima zaključuje se da je *Alveria* imala izvjesnu autonomiju, ali nije jasno kakvu, peregrinsku ili rimsku građansku. S obzirom na to da se ne spominje u Plinijevu popisu liburnskih općina, zaključuje se da u to doba nije bila značajna u liburnskim okvirima te da se vjerojatno emancipirala u odnosu na neku drugu, značajniju peregrinsku zajednicu. (Kuntić-Makvić – Šegvić 1989; Čače 1993: 24)

ETIMOLOGIJA

Nepoznata etimologija. Premda završetak *-eria* podsjeća na susjedni ojkonim **Asseria**, Čače (1994: 34) s pravom ističe različitu tvorbu etnika: **Asseriates** prema **Asseria** upućuje na osnovu *asseria-*, dok **Alveritae** prema **Alveria** upućuje na osnovu *alveri-*.

OSTALO

Ojkonim.

ANCHIALE

ANTIČKE POTVRDE

Ἀγχιάλη St. Byz.; cit. *Ἀγχιάλη ... ἔστι δὲ καὶ Ἰλλυρίας ἄλλη, κτίσμα Παρίων, παρ' ἧς κόλπος Ἐνεστηδῶν λεγόμενος, ἐν ᾧ ἡ Σχερία. ὁ πολίτης ὁ αὐτός (sc. Ἀγχιαλεύς)*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Prema mjestu kod Stefana Bizantinca, parska naseobina u Iliriji, u blizini zaljeva koji se zove Enestedon u Sheriji. Mayer (I: 45) je smještao u područje ušća Neretve (prema Beaumontu). Zaninović (1996: 53, 2004: 33) je, pak, pretpostavljao da se ta naseobina nalazila na Hvaru. Σχερία koja se spominje mitološki je otok koji se u antici izjednačavao s današnjim Krfom. Usp. i Čače 2002: 60.

ETIMOLOGIJA

Grčko ime, poimeničeni pridjev **ἀγχιάλος** ‘u blizini mora, morem oplakan (o otocima)’ (**ἄγχι** ‘blizu’, **ἄλς** ‘sol; more’).

OSTALO

Ojkonim, pripada grčkom mitološkom sloju.

Postojali su istoimeni gradovi u Kilikiji i Trakiji, **Ἀγγίαλος**. Trački se grad nalazio na prostoru današnje Bugarske i danas se zove prevedenim imenom **Pomorije**.

ANCUS

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Ancus Tab. Peut.|| An. Rav. IV 22 (225, 2)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Senia – Burnum*, možda u Kuli u Lici (Mayer I: 46; Patsch 1990: 37, 62). Druge su mogućnosti Vrebac ili Ribnik (BATL).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U Kuli su pronađeni brojni tragovi koji govore o naseljenosti u neolitsko i latensko i brončano doba, te tragovi rimskog naselja (Patsch 1990: 61–66). Malo rimsko naselje nalazilo se i zapadno od Kule, na Gradini kod razvala (Patsch 1990: 63). U Vrebcu je nađena halštatska nekropola i rimski spomenici (Patsch 1990: 66), a u Ribniku su iskopani žarni grobovi (Patsch 1990: 61).

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 46, II: 7) izvedeno od ie. ***h₂enk-** ‘svinuti’ (grč. **ἀγκυλος** ‘savijen, iskrivljen’, skr. **áňkas** ‘zavoj (na cesti)’, stisl. **anгр** ‘zaljev’, lat. **ancus** ‘koji ima iskrivljene ruke’). Poticaj za imenovanje bila bi zavojita cesta.

OSTALO

Ojkonim, motiviran možda smještajem uz zavoj ceste.

ANDAUTONIA

antičko naselje na području Šćitarjeva kod Zagreba

ANTIČKE POTVRDE

Ἀνδαυτόνιον Ptol. II 14, 4, **Dautonia** It. Ant. 266, 2

POTVRDE S NATPISA

Andautonia CIL III 3679; cit. (*A*)*ndautonia*|| CIL III 4316, Brigetio|| CIL III 4010, Stenjevac; cit. *resp.* *Andaut.*|| CIL III 4008, Šćitarjevo; cit. *mun.* *And.*|| CIL III 4011, sva 3 kod Zagreba; cit. *r. p.* *And.*

Ako Antoninov itinerar spominje isto mjesto, tada je zabilježeno bez početnog *An-*.

Kod Ptolemeja u srednjem rodu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na mjestu današnjeg sela **Ščitarjevo**, u zagrebačkom dijelu Posavine, 12 km jugoistočno od Zagreba, 9 km od Velike Gorice. Smješten u savskoj dolini, u području koje je od pretpovijesti prometno iznimno važno, na mjestu gdje je cesta *Siscia – Poetovio* prelazila Savu, u blizini *Siscije* te druge važne prometnice: *Siscia – Sirmium*. Budući da je Sava u tom području nekoliko puta u prošlosti promijenila tok, nije sasvim jasno koji je bio položaj *Andautonije* u odnosu na Savu. (Nemeth Ehrlich – Kušan Špalj 2003)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Prvo naselje sagradili su Rimljani, vjerojatno nakon Panonsko-ilirskog ustanka 6. – 9. g., kao središte teritorijalne zajednice autohtonog stanovništva (*res publica Andautoniensium*). Predrimsko naselje, ako je postojalo, nalazilo se negdje u blizini rimskoga. Keltski tragovi iz 2. st. pr. Kr. (vjerojatno pleme *Taurisci*) pronađeni su u okolici. S obzirom na to da se ovaj kraj ne spominje u literarnim vrelima, moguće je da je mirno pokoren. Neki smatraju da su prije grada Rimljani na tom mjestu sagradili logor. Oko 70. g. naselje je dobilo samostalnu gradsku upravu, odnosno status rimskog municipija. *Andautonia* je vjerojatno bila i savska luka. Rimski grad razvijao se kontinuirano od 1. st. pr. Kr., vrhunac razvoja doživio je u 2. st., kad je nakon velike poplave obnovljen i proširen. U 2. st. sagrađeno je i gradsko kupalište. Intenzivan gradski život nastavljen je do 4. st., nakon čega grad zamire, a život se na tom mjestu nastavlja od 11. st. (100AN 266–267; Sanader 2009: 11–16, Nemeth Ehrlich-Kušan Špalj 2003).

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 29–30) ime smatra "panonskim" i navodi da je prvi dio vjerojatno prijedlog ***an-** 'k, kod, u' (usp. etnonim **An-dizetes**, **An-derva**). Za drugi dio, ***dautonja**, navodi dvije mogućnosti. Prva je izvođenje sufiksom koji je u **Marsonia** od ***daut-** (skr. **dhautí** 'izvor, potok') < ie. ***d^hew-** 'teći, trčati' (skr. **dhávate** 'trči', grč. **θεῖν** 'trčati, ići'), u značenju 'naselje uz rijeku'. Druga mu je mogućnost da je ***Dauton-** bio hidronim, tj. da je *Andautonia* značilo 'naselje uz rijeku *Dauton*'.

Delamarre (2009: 4) preferira izvođenje od mogućega keltskog imena ***Andauton(i)os**, u kojem bi prvi dio bio intenzivni prefiks **and(e)-** (usp. galska imena **Andarta**, **Andecamulus**, **Andegenus**), a u drugome bi dijelu bio keltski korijen ***outu-** 'strah' (stir. **úath**, srbret. **euz**, korn. **uth**)(< ie. ***pow-**, usp. lat. **pavor**). Diftong *au* umjesto u keltskom očekivanoga *ou* Delamarre smatra samo načinom zapisa. S obzirom na to da u

klasičnom latinskom diftong *ou* nije poznat, on bi se u latinskome zapisao kao *au*. Sims-Williams (2006: 44), pak, smatra da je formalno nemoguće povezati ojkonom *Andautonia* s keltskim prefiksom *and-*.

Uzimajući u obzir arheološke nalaze, čini se mogućim da su ime gradu dali Rimljani, izvodeći ga od imena plemena koje je obitavalo u tom području ? ***Andautones**.

OSTALO

Ojkonim, možda etnonimskoga postanja.

ANDETRIUM

antičko naselje u splitskom zaleđu

ANTIČKE POTVRDE

Andetrium Plin. III 142, **Ἀνδήτριον** Strab. VII 5.5; cit. *Ἀνδήτριον ἐρρυμὸν χωρίον*, **Ἀνδήκτριον** Ptol. II 16, 7, **Ἀνδήτριον** Dion C. 56, 12, **Andretio** Tab. Peut., **Endetrio** An. Rav. IV 16 (210, 18)

POTVRDE S NATPISA

Andetrium CIL III 3200, Spalatum; cit. *viam Gabinianam ab Salonis Andetrium aperuit*

Kod Ptolemeja *tr* umjesto *kr* (možda kao vlat. *tl > kl*). Kod Diona Kasija je ispalo *-t-*. Na Tabuli premetnuta slova *-detr-* / *-dret-*. Kod Ravenjanina *an > en* možda kao u *Brattia – Brettia*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Lokaliziran na kosi Ćukova greda, na gradini Brečeva u **Gornjem Muću** (Bojanovski 1974: 131–132). Nalazi se na položaju s kojega se vidi cijelo Mućko i Petrovo polje i na jug do Klisa, na prirodno utvrđenom položaju.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Utvrda koja je ulogu imala i u građanskom ratu 33. pr. Kr. i u Batonskom ratu (6. – 9. g.). U građanskom ratu Delmati su kod *Andetrija* napali i teško porazili Cezarova propretora Kornificija na putu iz Drniša u *Salonu* (Bojanovski 1988: 40). Nekoliko desetljeća kasnije, Baton Desitijatski pružao je posljednji otpor Rimljanima sklonivši s jakom posadom u čvrstu delmatsku utvrdu *Andetrij* (*id.* 47). Tiberije je s rimskom vojskom bio daleko nadmoćniji, pa se u konačnici Baton predao (Bojanovski 1988: 52). Ondje su boravile *Cohors I Belgarum equitata*, *Cohors VII voluntariorum civium Romanorum* (Bojanovski 1988: 356), u 2. st. *cohors III Alpinorum Andetrium* nije imao autonomiju nego je vjerojatno pripadao ageru kolonije *Aequum* (Bojanovski 1974: 131).

ETIMOLOGIJA

Uspoređuje se s keltskim imenima poput **Anderitum**, u kojima je prvi dio intenzivni prefiks ***ande-** (stir. **ind-**, velš. **ann-**), a drugi ***(f)ritu-** ‘gaz, plicak’ (velš. **rhyd**) < ie. ***pr-tu-** ‘prolaz, prijelaz’ (lat. **portus** ‘luka’, steng. **ford** ‘gaz’). Ako je u vezi s tim, potrebno je prepostaviti metatezu, zabilježenu eventualno na Tabuli (usp. Sims-Williams 2006: 43, 103, 256; Matasović 2009: 141). Druga je mogućnost segmentacija *An-detrium*, gdje bi prvi dio bio prefiks ***an-** ‘k, kod’ kao u **Andautonia**, a drugi je dio nepoznat.

Mayer (II: 6–7) izvodi od "ilirskoga" ***and-** ‘trava’ (skr. **ándhas-** ‘trava, biljka’, grč. **ἄνθος** ‘cvijet’) sufiksom **-tro-** za *nomina loci*.

OSTALO

Ojkonim.

ANTIANA

antičko naselje na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Antiana Tab. Peut. || An. Rav. IV 20 (220, 6), **Antianis** It. Ant. 232, 7; 243, 7; 267, 4

♦ **Antianenses** Not. dign. occ. 5; cit. *Pseudocomitatenses XVIII...Antianenses*

U Antoninovu itineraru zabilježeno u ablativu množine. To može značiti ili da je postojao i oblik imena u množini *Antianae* ili da je *Antiana* srednji rod množine (uz npr. pl. *praedia*).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Utvrdna u Donjoj Panoniji, 24 mp. sjeverno od *Murse*, tuda je prolazio ogranak ceste limesa *Aquincum – Singidunum* prema *Sopianae*. **Popovac** (BATL, Gračanin 2011: 43), usp. **Ad Militare**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Utvrdna je bila vojnoga karaktera (Gračanin 2011: 43).

ETIMOLOGIJA

Predijalni toponim, izveden od rimskoga gentilicija **Antius** (Solin – Salomies 1988: 17) ili kognomena **Antianus** (Solin – Salomies 1988: 293). Usp. i Anreiter 2001: 194.

OSTALO

Rimski predijalni ojkonim.

APSOROS¹ / ABSARUS

otok Cres

ANTIČKE POTVRDE

Apsoros Mela II, 114|| It. mar. 519, 4, **Ἀψορρός** Ptol. II, 16, 8, **Absarus** An. Rav. V 24 (409, 4)

♦ **Absortium** Plin. III 140; cit. *Insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium, Arba Crexi, Gissa, Portunata* (G pl., Križman 1997: 278 bilj. 370)

Ravenjaninovo *-bs-* je hiperkorektni način pisanja za *-ps-*. Za Suglasnik *a* u drugom slogu v. **Apsoros²** pod Kontinuitet. Skok (ERSHJ II: 571) tu promjenu uspoređuje s onom u tal. *Girolamo* < *Hieronymo*. Plinije koristi etnik u G pl. kao ime otoka s gradom

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Cres**, otok u vanjskom nizu kvarnerskih otoka, izdužen u smjeru sjever-jug. Površine je 406,63 km², dug je 65,5 km, širok 2 do 11,5 km, najviši vrh Gorice visok je 648 m. Obala je duga 247,7 km. Građen je od krednih vapnenaca i dolomita. Nema površinskih tokova, ali u središnjem dijelu nalazi se veliko slatkovodno Vransko jezero. U sjevernom dijelu otoka rastu hrast medunac i bijeli grab.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je naseljen od pretpovijesti, a nalazio se na tzv. jantarskom putu. Izvorno je bio spojen s Lošinjem, no u rimsko je doba prokopan kanal kraj Osora, usp. **Apsyrtides**. O naseljima na otoku, v. **Apsoros², Krepsa**.

ETIMOLOGIJA

Ime se u antici upotrebljavalo i kao ime otoka i kao ime tadašnjeg najvažnijeg grada na otoku. Ne zna se je li naselje dobilo ime po otoku ili obrnuto. Mayer (I: 51–52, II: 7–9) smatra da je ime izvedeno od ie. ***h₂ep-** ‘voda, rijeka’, no uvjerljivije je Skokovo mišljenje da je riječ o predindoeuropskom toponimu (Skok 1950: 257–258). U Kolhidi postoji istoimena rijeka **Ἀψαρος** Ps. Skil. 81|| Ap. Mithr. 101, **flumen Assarum** Plin. VI 12 i utvrda na njoj **Ἀψορρος** Ptol. V 6, 7, **Apsaro** Tab. Peut., **Apsaron** An. Rav. V, 10 (367, 4).

Uz ime i njegove izvedenice te otoke na koje se ime odnosi vezane su mitološke predaje o Argonautima. Tako se zbog sličnosti s grč. riječi **ἄψορος** ‘koji se vraća’ ime otoka i grada objašnjavalo kao mjesto na kojem su se Kolšani oslobodili Medejeine pratnje i okrenuli nazad (Mayer I: 51), usp. i **Apsyrtides**.

KONTINUITET IMENA

Nesonim se spominje još i u srednjem vijeku, usp. *in insula Apsari* (1200.), *insula Apsarensis*

(1243.), *insula quae Absarum dicitur (Vita Sti Gaudentii)*. O kontinuitetu u hrvatskom v. **Apsoros**².

OSTALO

Nesonim, vjerojatno pripada predindoeuropskom sloju. Sam nesonim nije očuvan u hrvatskom.

APSOROS²

antičko naselje, današnji Osor na otoku Cresu

ANTIČKE POTVRDE

Ἄψορρος Ptol. II, 16, 8; cit. *Nῆσοι ... Ἄψορρος ἐν ἧ πόλεις δύο, Κρέψα, Ἄψορρος, Ἄψωρος* St. Byz.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Osor, naselje i luka na jugozapadnoj obali Cresa, smješten na umjetno prokopanoj prevlaci nekad jedinstvene otočke skupine Apsirtidi.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Kontinuitet života može se pratiti od mlađeg paleolitika, najviše u okolnim špiljama. Važnije naselje razvilo se potkraj brončanog i u željeznom dobu, kada je vjerojatno prokopan i kanal uz zapadni potez prevlake. Zbog toga je Osor stekao strateški glavni pomorski položaj na samome začetku razvoja pomorstva. Ubrzo je postao metropolom otočnog arhipelaga i nezaobilazno tranzitno središte sjevernog Jadrana. Od 3. do 1. st. pr. Kr. razvijao se pod utjecajem helenizma i uređivao u pravilnom urbanom obliku. Pod rimsku vlast pao je u 1. st. Tada je, zbog iznimne strateške važnosti, postigao najveći stupanj urbanog razvoja i stekao status municipija. U počecima kršćanstva u Osoru je bila organizirana kršćanska općina, a u 6. st., pod bizantskom vlašću, postaje sjedištem biskupije. (100AN: 200–201)

ETIMOLOGIJA

V. **Apsoros**¹.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet sačuvan je u današnjem imenu mjesta, **Ösor** (naglasak prema HER, Šonje; u ARj samo kao otok kod Mikalje), **Osòr** (naglasak prema Holzer 2011). Lik koji je posuđen glasio je **Apsaros** (taj je lik zabilježen kod Ravenjanina, ali kao ime otoka, usp. i srednjovjekovne potvrde (iz Skok 1917: 125): *in Apsaro* (Chronicon gradense, oko 585. g.), *in civitate Absaro* (1018., Codex Trevisanus iz 15. st.), *Absarensis civitas* (Johannis Chronicon venetum), *episcopatus Absarensis* (1154.), *Apsarensis comitissa* (1212.)). Do posuđivanja je

došlo prije slav. $\check{a} > o$ i prije Dyboova zakona. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 136–137.

Promjenu nenaglašenog *o* u *a* (*Apsoros* > *Apsaros*) Skok (1950: 46 pripisuje "fonetici starog romanskog jezika". Asimilaciju *ps* > (*s*)*s* Skok (1950: 46) pripisuje creskom čakavskom govoru i oprimjeruje glagolom *pedepsati*, koji na Cresu glasi *pedisat* (ta asimilacija mora biti relativno mlada, jer se u veljotskom očekuje čuvanje skupine *ps*, usp. *kapsa*). U vulgarnolatinskom ta je asimilacija posvjedočena jako rano (usp. lat. *ipse* > *isse*, Grandgent 1907: 132: u dijelu Italije već u 1. st.), no nije vjerojatno da je i u toponimu *Apsoros* tako stara jer se skupina *-ps-* (*-bs-*) pojavljuje i u znatno kasnijim potvrdama (Skok 1917: 126). Najvjerojatnijim Skok smatra da je ta asimilacija nastala u mletačkom i furlanskom izgovoru, i od tamo prenesena u hrvatski.

Toponim je očuvan i u tal. **Ossero**, s pravilnim razvojem *a* > *e* u penultimi i naglašenim *a* > *o* prema veljotskom (Skok ERSJ II: 571).

OSTALO

Ojkonim na otoku, u antici istoimen otoku; očuvan imenski kontinuitet.

APSYRTIDES

otočna skupina u sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Ἀψυρτίδες Artemidor kod St. Byz|| Ps.Skim. 373|| Strab. II 5.20; VII 5.5|| Apollod. I 9, 24, 4. 25, 3|| Dion. Perieg. 488, **Absyrtides** Plin. III 151|| Prisc. perieg. 515, **Absyrtis** Mela II 114, **Ἀψυρτος** St. Byz. s. v. Φλάνων; cit. τὴν Ἀψυρτον νῆσον, **Ἀψύρτου νῆσοι** Dion. Perieg. 488, **Absyrti cautes** Ruf. Perieg. 655, **Δυρτα** Ps. Skil. 21

♦ **Ἀψυρταίς** St. Byz. s. v. Ἀψυρτίδες, **Ἀψυρτοι** *ibid.*

Otočna skupina, ime se najčešće bilježi u množini. Kod Mele i Stjepana Bizantinca, te možda kod Pseudo-Skilaka je u jednini. Suić (1996b: 222) je Pseudo Skilakovo ΔΥΥΡΤΑ ispravio u ΑΨΥΡΤΑ. Kod Dionizija Periegeta i Aviena nazivaju se "Apsirtovi otoci", zbog povezivanja s imenom Medejinog brata Apsirta (v. niže pod Etimologija). Etnici su zapravo izvedeni sufiksom *-t-* od lika *Apsoros*, v. **Apsoros**¹.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočna skupina u sjevernom Jadranu, vjerojatno Cres i Lošinj koji su do rimskog doba bili spojeni. Križman (1997: 258) kao drugu mogućnost spominje Unije i Pag.

ETIMOLOGIJA

Izvedeno grčkim sufiksom *-ides* (kojim se izvode imena za otočne skupine) od etnika ili

ktetika izvedenog sufiksom *-t-* od **Apsoros**¹ (Skok 1917: 127), ‘otoci stanovnikā Apsara tj. Apsirtejaca’ ili ‘apsorski otoci’. Prema Skoku (1917: 127), *Apsoros* je u početku označavao grad, a izvedenice s *-t-* otok (usp. **Curicum, Curicta** za takav odnos), no, kako i sam kaže, za takav zaključak nema izravnih potvrda. Različite vokale *o/a/y* (*Apsoros/Absaros, Apsyrt-/Absort-*) Skok (1917: 126) tumači kao poseban ilirski glas koji rimski i grčki pisci nisu mogli točno odrediti, pa ga pišu na različite načine. Moguće je, međutim, da je zbog sličnosti etnika **Apsortes* i mitološkog imena, onoga Medejinog brata Apsirta (grč. Ἀψυρτος) došlo do ukrštanja ta dva imena. Tome u prilog govore i grčki mitovi o Argonautima, koji upravo zbog sličnosti imena Apsirtovo ubojstvo smještaju na otoke Apsirtide, odnosno njihovo ime izvode od Apsirtova imena (usp. Križman 1997: 258 bilj. 264; Katičić 1995: 73–75).

OSTALO

Ime otočne skupine, pripada grčkom mitološkom sloju.

AQUAE BALISSAE / AQUAE BALIZAE

antičko naselje na mjestu današnjeg Daruvara

ANTIČKE POTVRDE

Aquae Balissae It. Ant. 265, 7; cit. *Aquis Balissis*

POTVRDE S NATPISA

aquae Balizae CIL VI 3297; cit. *Ulpius Cocceius eq(ues) s(ingularis) d(omini) n(ostri), castris nov(is), t(urma) Kastī, ex Pan(nonia) sup(eriore) natus ad aquas Balizas pago Iovista, vic(o) Coc(co)netibus*

Za razliku u zapisima *z / ss* Mayer kaže da je nastala zato što se to odnosi na glas koji latinski nije imao, t. j. da je time zapisano /š/ < *-sy-. Prema Skoku (1920: 33) *-z-* umjesto *-ss-* je grecizirana transkripcija kao lat. *massa* prema *μᾶζα*. Anreiter (2001: 208) daje prednost liku sa *-ss-*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Daruvar**, s izvorima ljekovite termalne vode koji su se koristili od prapovijesti. Daruvarska regija smještena je u središtu, na polovici udaljenosti između Save i Drave, te Sutle i Dunava. Područje je veće i manje vlažno od susjednih uz Savu i Dravu.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje kontinuirano naseljeno od neolitika do kasnog brončanog doba. Prije dolaska Rimljana naseljavali su ga *Iasi*, a pronađeni su i tragovi keltskog širenja iz 3. st. pr. Kr. Panonsko-keltsko naselje nalazilo se vjeorjatno na brdu Stari Slavik. Rimsko je naselje prvotno bilo vojni logor i podignuto je neposredno uz starije naselje ili unutar zidina starijeg

naselja. Civilno naselje počelo se razvijati vjerojatno nakon što su legije prebačene dalje prema dunavskom limesu, u doba Vespazijana i Domicijana. Tada su vjerojatno i veterani i kolonisti smješteni u logoru dobili zemlju na korištenje. U Daruvaru je pronađen natpis koji pokazuje da je naselje steklo status municipija i to kao *Municipium Iasorum*, a smatra se da je to bilo u doba cara Hadrijana, koji je 124. g. posjetio Panoniju i vjerojatno nekolicini naselja dodijelio status municipija. Uz geotermalne izvore pronađeni su tragovi hrama posvećenog Silvanu. Hram, te drugi pronađeni reljefi i oltari tumače se kao romanizacija starijih kultova, tj. koncepta o duhovnom životu i prirodnom okružju i simbolike "svete vode" kao iskonskog božanskog elementa "ozdravljenja". (Schejbal 2004)

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. **aquae** 'toplice' i **Balissae**, što je vjerojatno pridjev ili popridjevljeno, kako se vidi iz slaganja s *aquae* (usp. Skok 1920: 32). Izvorno ime moglo je biti ***Balissā** (Anreiter 2011: 208), za što smatra da je izvedeno od nekog neposvjedočenog keltskog osobnog imena, odnosno, smatra to keltskim predijalnim toponimom. Izvedenicom od osobnog imena, ali ilirskoga, pomoću sufiksa *-issa*, smatra ovo ime i Skok (1920: 33). Kao drugu mogućnost Anreiter navodi da je panon. ***balissa** (< ***balisya-** < ***b^holH-isyo-**) izvedeno od ie. korijena ***b^helH-** 'kipjeti, izvirati' (LIV 74 'odjekivati, brujati', samo germ. i bsl., steng. **bellan** 'derati se, vrištati', stvnj. **bellan** 'lajati', lit. **pra-bilstu** 'početi govoriti'). Može se izvoditi i od ie. ***b^hel-** 'sjajan, bijel' (Krahe 1964: 54) (hrv. **bijel**, lit. **bālas** 'bijel', **balà** 'močvara, blato') i od ie. ***bol-is-yo-** (Mayer 1959: 17–18), komparativ od ***bel-** 'jak' (stosl. **boljši** 'veći', skr. **bālīyas-** 'bolji', grč. **βελτίων** 'bolji'). Značenje bi bilo 'vrlo jak (?vrlo vruć)'.

OSTALO

Ojkonim motiviran hidronimom, pripada rimskom sloju.

AQUAE IASAE

antičko naselje na mjestu današnjih Varaždinskih Toplica

ANTIČKE POTVRDE

POTVRDE S NATPISA

Aquae Iasae CIL III 4121, Varaždinske Toplice; cit. *Aquas Iasas olim vi ignis consumptas cum porticibus et omnibus ornamentis ad pristinam faciem restituit*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Naselje na mjestu današnjih **Varaždinskih Toplica**, između terasastih padina Topličke gore i doline Bednje, na 230 m nadmorske visine. Naselje se razvilo uz dva izvora ljekovite termalne vode koja sadrži sumpor, kalcij i natrij i temperatura im je 57,6°C.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Prostor je kontinuirano naseljen od paleolitika, a povod za naseljavanje uvijek su bili termalni izvori. Rimsko naselje razvijalo se ponajprije kao centar za liječenje; kupalište je sagrađeno u 1. pol. 1. st. Ljekovite vode u početku su okupljale najviše vojnike, a kasnije i civile i visoke državne činovnike iz raznih dijelova carstva. Nakon požara u 4. st. car Konstantin je obnovio naselje, sve trijemove i ukrase. Iz tog doba potječe i većina očuvane arhitekture. Iz arhitekture stambenih zgrada vidljiva je suradnja Rimljana i lokalnih Jasa. Jasi su, naime, na specifičan način (različit od rimskoga) obrađivali drvo, učvršćivali tlo i temelje i izrađivali krovne konstrukcije. Kako je kršćanstvo polako istiskivalo poganstvo, tako se sužavao kupališni dio, a širio dio za javni i društveni život. Pod imenom Varaždinske Toplice naselje se prvi put spominje u 12. st.

(100AN 278–279; Sanader 2009: 17–23).

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. **aquae** ‘toplice’ i etnonima **Iasae**, imena plemena koje je obitavalo u području između Daruvara i Varaždinskih toplica (**Iasi** Plin. III, 147|| CIL III 4000, Daruvar; cit. *r(es) p(ublica) Ias(orum)*|| 2 natpisa iz Daruvara (Brunšmid 1911: 124–126), **Ίάσσιοι** Ptol. II 14, 2, **Ίάται** St. Byz.; cit. *Ίάς, Ἰλλυρίας μέρος· οἱ οἰκοῦντες Ίάται (Ίάσαι)*), usp. **Aquae Balissae**. Anreiter (2001: 68) navodi da je taj etnonim izveden od ojkonima, ali moguće je i obrnuto. Polazište je panonski pridjev ***yas-a-** ‘koji se pjenu, koji kipi’ < ***yas-** < ie. ***yos-**, ***yes-** ‘pjeniti se, vreti, ključati’ (skr. **yas-** ‘ključati, postati vruć’, grč. **ζεῖν** ‘ključati, vreti’, velš. **ias** ‘ključanje, vrenje’, stvnj. **jesan** ‘pjeniti se, fermentirati’).

OSTALO

Ojkonim motiviran hidronimom, pripada rimskom sloju.

AQUA VIVA

antičko naselje na mjestu današnjeg Petrijanca kod Varaždina

ANTIČKE POTVRDE

Aqua viva It. Ant. 130, 1; 265, 12|| It. Hier. 561,8; cit. *mansio Aqua viva*|| Tab. Peut., **Aquaviva** An. Rav. IV 19 (215, 16)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Petrijanec kod Varaždina (BATL).

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. **aqua** ‘voda’ i pridjeva **vivus** ‘živ’, dosl. ‘živa voda’, u smislu ‘nepresušna voda’ (‘nepresušno vrelo’).

OSTALO

Ojkonim očito u vezi s vodom, no pitanje je li motiviran hidronimom ili vodom. Pripada rimskom sloju.

ARAUZŌNA

antičko naselje u blizini Zadra

ANTIČKE POTVRDE

Ἀραυζῶνα Ptol. II 16, 6, **Arausione** An. Rav. IV 16 (209, 14), **Arausione** An. Rav. V 14 (380,16), **Erausina** An. Rav. IV 16 (210, 2), **Arausion** An. Rav. V 14 (381, 2), **Arausa** It. Ant. 272, 4

Kod Ravenjanina se ovaj ojkonim spominje u dva niza, u IV 16 i u V 14, s time da se u svakome nizu spominje dva puta. Tako njegovi nizovi gradova čine "petlju", odnosno odstupaju od pravocrtnog nizanja gradova uz prometnicu. Ravenjaninove "petlje" možda nisu njegova pogreška, već potječu iz starijih tekstova kojima se služio (Čače 1995a: 39). Različite varijante imena (*Arausione/Erausina*, *Arausione/Arausion*) možda su uveli rani prepisivači jer su smatrali da se radi o dva različita grada (Čače *l. c.*).

Ravenjaninovo *-si-* (*-si-*) u odnosu na Ptolemejevo *-ζ-* možda upućuje na zapis njima nepoznatoga glasa, usp. **Aquae Balissae**. U Antoninovu itineraru zabilježeno i bez sufiksa *-on-*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Salona – Iader*. Velika Mrdakovica kod Zatona ili Gradina u Dragišiću (Čače 1995a: 35).

ETIMOLOGIJA

Etimologija nepoznata. Grad sličnog (ili istog) imena spominje se i u Galiji, **civitas Arausione** (danas Orange). Može, ali ne mora biti keltskoga podrijetla (Sims-Williams 2006: 256 bilj. 201). LEIA i DLG galski ojkonim povezuju s ***ara-** 'sljepoočica, obraz, lice' (grč. **παρειαί** 'obrazi' < ***par-aws-iyō-** 'ono što je uz uho').

KONTINUITET IMENA

Ime se spominje još u srednjem vijeku kod Gvidona, **Arausione** Gvid. 115 (542, 18), **Arausionium** Gvid. 115 (542, 23), te kod Dukljanina (**Arausona** Presb. Docleas; cit. *Arausonam, quod nunc est castellum Iadrae*). Za Gvidona je poznato da mu je predložak Kozmografija Anonimnog Ravenjanina, a Dukljaninov je zapis svjesna arhaizacija (Čače 1995: 35 bilj. 111).

ARBA¹

otok Rab

ANTIČKE POTVRDE

Arba Plin. III 140; cit. *Insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium Arba Crexi, Gissa, Fortunata, Arva* Tab. Peut.

POTVRDE S NATPISA

Arba CIL III 10541=3582 Aquincum|| CIL III 14336⁷, *Aenona*; cit. *Felix Arba*

Na Tabuli je otok nacrtan uz primorje južnije od Zadra, a zabilježeno -v- pokazuje vulgarnolatinsku zamjenu *b* i *v* iza *r* (Skok 1915: 52). Usp. i **Erafronia**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Rab**, smješten između Krka na sjeveru, Cresa na zapadu i Paga na jugu. Površine je 90,84 km², dug je 21,5 km, širok 7,2 km, najviši vrh Kamenjak visok je 408 m. Obala je duga 103,2 km. Građen je od vapnenca, fliša i pješčenjaka. Središnja flišna zona obiluje izvorima koji služe za opskrbu pitkom vodom. Oko 25% površine pošumljeno je šumama crnike, primorskog i alepskog bora.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je naseljen od prapovijesti, u ilirsko doba nastanjivali su ga Liburni, od kojih potječu tragovi devet gradinskih naselja na otoku na strateški važnim mjestima. Liburni su od 4. st. pr. Kr. trgovali s Grcima. Od rimskog osvajanja otok je bio važna trgovačka postaja. U antici je na otoku postojalo samo jedno veće urbano naselje (*Arba*), uz brojne *villae rusticae*. U 5. st. otok je postao dijelom Istočnog Rimskog Carstva. Na otok je relativno rano došlo kršćanstvo, o čemu govori prisutnost rapskog biskupa *Ticiano* na sinodama u *Saloni* i pronađeni ranokršćanski elementi. Od 1. pol. 6. st. do 10. st. pod vlašću Bizanta, naseljen pretežito romanskim stanovništvom. Hrvati se počinju naseljavati od 2. pol. 11. st.

(Sanader 2009: 133–136; HE IX: 129)

ETIMOLOGIJA

Ime otoka i najvažnijeg naselja na njemu, ne zna se je li naselje dobilo ime po otoku ili obrnuto.

Ako je bila moguća varijanta s -v-, tada može stajati Skokova usporedba s **Arva** u *Hispania Baetica* (Skok 1950: 257), što bi, zbog opetovanja toponima na širem mediteranskom području upućivalo na predindoeuropsko podrijetlo. (Pitanje je može li hispanско ime potjecati od lat. *arva* ‘oranica’. Jadransko *Arba* ne može biti od toga jer su na njemu polja malobrojna (Mayer II: 12))

Prema Mayeru (I: 56; II: 12) izvedeno od ie. riječi za ‘taman’, ali taj ie. korijen

(Mayerovo **orbh-*) nije siguran. Od indoeuropskih usporednica koje navodi, sigurne su jedino germanske: stnord. **jarpr** ‘smeđ’, steng. **eorp** ‘taman, mračan, smeđ’, stvnj. **erpf** ‘tamnosmeđ’, no postoji razlika u početnom vokalu (germ. *e* je od ie. **e* ili **h₁e*, a "ilir." *a* trebao bi biti od ie. **o*); rus. **рябѡй** ‘pjegav, šaren’ < **r(e)mb-* je u vezi sa slav. riječi za ‘jarebicu’; grč. **ῥοφνη** ‘tama, noć’ je teško povezati s ovim riječima. Što se tiče semantičke motivacije, nazivanje otoka ‘tamnim’ bilo bi motivirano brdima koja se često zbog izgleda nazivaju tamnima, a tamnoću im daju crnogorične šume.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet je očuvan u današnjem imenu otoka i grada na njemu, **Râb** <G *Râba*> (od 15. st. otok i grad; naglasak prema ARj, Holzer 2011), **Râb** <G *Râba*> (naglasak prema HER, Školski, Šonje). U slavenski je posuđeno prije metateze likvida, s prilagodbom roda u muški. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 143.

Današnje talijansko ime otoka i grada, **Arbe** pravilan je romanski razvoj od lat. lokativa **Arbae** (usp. **νησίον ἢ Ἄρβη** Const. Porph. 29, **τὸ κάστρον ἢ Ἄρβη** Const. Porph. 30).

OSTALO

Nesonim s kontinuitetom, vjerojatno pripada predindoeuropskom sloju.

ARBA²

antičko naselje, današnji Rab na otoku Rabu

ANTIČKE POTVRDE

Arba Plin. III 140; cit. *Insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium Arba Crexi, Gissa, Portunata, Ἄρβα Ptol. II 16, 8; cit. *καὶ Σκαρδῶνα νῆσος, ἐν ἣ πόλεις δύο, Ἄρβα καὶ Κόλλεντον**

◇ **Arbensis** Farlati II 163, 173; cit. *Tycianus Episcopus ecclesiae Arbensis*

POTVRDE S NATPISA

Arba CIL III 2931, Iader; cit. *aedil(i) Arba*

◆ **Arbenses** GMB 52(1940): 20, Komine; cit. *curator Arbensi(um)*

Kod Plinija je zabilježeno ime otoka s gradom, pa je to potvrda i ojkonima i nesonima. Ptolemej kaže da se na otoku *Skardoni* nalaze dva grada, *Arba* i *Kollenton*. U tome je pogrešna informacija da se ta dva grada nalaze na istom otoku, pa je Čače pretpostavio da Skardona nije jedan otok, već šire shvaćeno zadarsko otočje, v. **Scardona**².

ZEMLJOPISNI PODATCI

Grad **Rab** na otoku Rabu.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U antici jedino veće urbano naselje na otoku Rabu. U gradu su uz autohtone Liburne živjeli i doseljeni Italici, a kasnije i stanovnici orijentalnoga podrijetla. Smatra se da je gradu status municipija dodijelio car August, a tu je tradiciju očuvao i pod Bizantom. U rano doba kršćanstva grad je bio biskupsko sjedište.

(Sanader 2009: 133–136, Lik. enc. s.v. Rab)

ETIMOLOGIJA

V. **Arba**¹.

KONTINUITET IMENA

V. **Arba**¹.

OSTALO

Ojkonim na otoku, istoimen s otokom; zadržao kontinuitet.

ARBŌN

ANTIČKE POTVRDE

Ἄρβων Plb. II 11 uz 229. g.; cit. *τῶν δὲ πολιορκούτων τὴν Ἴσσαν οἱ μὲν ἐν τῇ Φάρῳ διὰ τὸν Δημήτριον ἀβλαβεῖς ἔμειναν, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἔφυγον εἰς τὸν Ἄρβωνα σκεδασθέντες*|| St. Byz.; cit. *Ἄρβών, πόλις Ἰλλυρίας, Πολύβιος δευτέρα*

♦ **Ἀρβώνιος** St. Byz., **Ἀρβωνίτης** St. Byz.

Ime spominje samo Polibije, a njega citira Stjepan Bizantinac.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Ubikacija ovog naselja nije poznata. Smještalo se u *Albanopolis* (u današnjoj Albaniji), u *Arbu* (Rab), te u *Naronu* uz pretpostavku da je pogrešno zapisano (Mayer I: 57).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Naselje se spominje u rimskom pohodu na Ilire 229. g. pr. Kr. jer su u njega izbjegli Iliri koji su opsjedali *Issu* (oni koji su pripadali *Pharosu* ostavljeni su netaknuti kao ustupak Demetriju koji je prešao na rimsku stranu nakon što se našao u Teutinoj nemilosti).

ARDŌTION

antičko naselje, možda na području Gorske Hrvatske

ANTIČKE POTVRDE

Ἀρδῶτιον Ptol. II 16, 6

ZEMLJOPISNI PODATCI

Prema Ptolemeju – liburnsko naselje na kopnu, ubikacija nije poznata. Tomaschek je smještao

u Kvarte (Mayer I: 57). Ponekad se izjednačuje s naseljem *Epidotium*, ali češće se smatra da je u blizini toga naselja (Patsch 1990: 38), v. **Epidotium**, usp. i niže pod Etimologija.

ETIMOLOGIJA

Na temelju usporedbe s ojkonomom **Epidotium** Mayer (I: 57; II: 42) smatra da je *Ardotium* izvedeno od iste osnove koja je u *Epidotium* "ilirskim" prefiksom *ar 'dolje, niže'. Isti "ilirski" prefiks prema Kraheu (1955: 106 i dr.) znači 'kod, do, u blizini' i dolazi samo ispred -d-. Mayer prefiks izvodi od *h₂ew- 'od, dolje', v. **A(u)rupium**, tj. od njegove navodne proširene varijante *h₂ew-ro- koja bi bila inače potvrđena u indoiranskim jezicima (skr. **ávara** 'dolje, prema dolje', av. **auuarə** 'od'), ali te su indoiranske riječi mlađe tvorbe. Također, "ilirski" monoftongacija *au* > *a* nije pravilna, tj. ie. diftong *au* trebao bi biti očuvan u "ilirskom". O drugome dijelu v. **Epidotium**.

ARGAONE

rijeka Dragonja u Istri

ANTIČKE POTVRDE

Argaone An. Rav. IV 36 (291, 5)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Dragonja** u sjeverozapadnoj Istri. Dugačka je 28 km, nastaje spajanjem više potoka u flišnom pobrđu kod Gračišća, utječe u Savudrijsku valu (Piranski zaljev). Obuhvaća porječje površine 95,6 km². Pluvijalni riječni režim sredozemne varijante. Ljeti često presuši, a pri većim kišama zimi vodostaj brzo naraste, pa rijeka poplavljuje okolno područje. Rijeka je duboko urezana u mekanu flišnu podlogu. Karakteristični su mnogobrojni brzaci, virovi, meandri, šljunčare i slapovi kaskadnog tipa, koji su posljedica intenzivnijeg trošenja mekih laporastih slojeva u odnosu na čvršće slojeve pješčenjaka. Donji tok velika je naplavna ravnica s melioriranim poljoprivrednim površinama. (Ist. enc. s. v. Dragonja)

ETIMOLOGIJA

Smatra se da je hidronim izveden od ie. *h₂erg'- 'sjajno bijel' (grč. **ἄργυρος** 'srebrn', lat. **arguō** 'pokazati, razjasniti', lat. **argentum** 'srebro', stir. **argat** 'srebro', toh. B **ārkwī** 'bijel', skr. **árju-na-** 'bijel, sjajan'), usp. **Argyrunum** (Bezljaj 1958: 687). Sufiks bi bio kao u **Nengone, Salon, Narōn**.

Ime odgovara mreži staroeuropske hidronimije, usp. **Arga** (pritok Ebra u Navarri, rijeka između Buchsa i Grabsa u kantonu St. Gallen, rijeka u Pruskoj Litvi), **Argya** (rijeka u južnoj Iliriji), **Arguna** (rijeka uz Bodensee), ***Argantia**, ***Argentia** (> **Arganza**, pritok Narcea u Oviedu, Španjolska, **Argence**, rijeka u Akvitaniji i pritok Charenta) (Krahe 1964:

53–54).

KONTINUITET IMENA

Možda današnje ime **Dragonja** čuva kontinuitet, ali glasovni razvoj nije sasvim pravilan. Početno *d-* potjecalo bi od romanske varijante (od lat. prijedloga **de** ‘od’ ili **ad** ‘k, do’, usp. **fiume d'Argogna**), a metateza *-ar-* > *-ra-* od pučkoetimološkog ukrštanja s tal. **drago** ‘zmaj’ (ili s hrv. **drag**, usp. antroponim **Drágonja**; Furlan 2002: 31, Brozović-Rončević 1995b: 23–24), usp. tal. ime ove rijeke **Dragogna**. U tom je obliku zabilježeno vrlo rano (**Argaonem** još 1035., **Dragugne** već 1100.; cit. *et usque ad aquam Dragugne* i **Dragone** 1389.; cit. *super flumine Dragone*). Pučkoetimološko povezivanje s **drago** ‘zmaj’ opisivalo bi "neukrotiv riječni tok u kišnim razdobljima" (Brozović-Rončević 1995b: 23).

Nejasan je postanak *-nj-* u sufiksu. Ženski rod u hrvatskom i talijanskom imenu rijeke upućuje na to da je talijansko ime posuđenica iz hrvatskog (ili slovenskog), no početno *d-* ne može se objasniti bez romanskog utjecaja. Možda je ime bilo više puta posuđeno, iz romanskog u slavenski i ponovno u romanski. Snój (2009: 121–122) navodi da *-ragonj-* može potjecati od antičkog *Argaon-*. Od antičkog lika očekivali bismo u hrv. možda nešto poput ***ragoîn-**.

OSTALO

Staroeuropski hidronim.

Suić (1996a: 69) je smatrao da se starije doba ova rijeka zvala **Formio**, no to je staro ime današnje rijeke Rižane (u Sloveniji), usp. Križman 1997: 267, Kozličić 1990: 59–66.

ARGYRUNTUM

antičko naselje na jugu Velebitskoga kanala, na području današnjeg Starigrada (Paklenica)

ANTIČKE POTVRDE

Argyruntum Plin. III 140, **Ἀργυροῦτον** Ptol. II 16, 2, **Argerunto** An. Rav. IV 22 (224, 1), **Argerunton** An. Rav. V 14 (381, 8)

Kod Ravenjanina zabilježeno *e* umjesto *y* je vlat. pojava (usp. Skok 1920: 41, Mayer I: 59). Latinskom *-um* kod Plinija odgovara grčki *-ov* kod Ptolemeja, odnosno *-on* kod Ravenjanina. Ravenjaninov lik bez završnoga *-n* možda je s vlat. gubitkom završnih suglasnika (u tom nizu su sva imena u nominativu, pa nije vjerojatno da bi ovo bilo u ablativu).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Starigrad Paklenica** pod Velebitom (Mayer I: 59, Kozličić 1990: 100), na položaju Punta uz obalu Velebitskog kanala. Rimski grad bio je smješten na manjem poluotoku uz

plodnu ravnicu nastalu nanosima rječice (Dubolnić 2006: 33; 2007: 1)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje je naseljeno od prapovijesti. U okolici su pronađeni ostatci nekolicine željeznodobnih gradinskih naselja. Na samom poluotoku nema tragova prapovijesnog naselja, pa nije poznato je li antički grad nastao pomicanjem centra gradinskog naselja u nizinu ili postupnom romanizacijom postojećeg liburnskog naselja. Rimsko građansko pravo i municipalni status građani *Argyrunsuma* stekli su u doba prvih careva.

(Suić 1981: 238; 2003: 64, Dubolnić 2006, 2007).

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 39; II: 12), "ilirsko" ime izvedeno od ie. ***h₂erg'**- 'bijel', v. **Argaone**. Sufiks bi bio **-untum** (Skok 1915: 35 i 1920: 42). Budući da u grčkome postoji imenica **ἄργυρος** 'srebro' i sufiks **-nt-** (usp. Lindner 1995: 701), vjerojatnije je izvođenje upravo od nje. Takva etimologija predložena je i u Dubolnić (2007: 17), s prvobitnim značenjem 'mjesto gdje ima srebra'. Motivacija za imenovanje ne može se utvrditi, a moguće je da ima veze s pritjecanjem srebrnog novca (*ibid.*).

OSTALO

Ojkonim, motiviran nazivom boje ili metala, vjerojatno pripada grčkom sloju.

ARIŌN

rijeka između Neretve i Rizonskog zaljeva

ANTIČKE POTVRDE

Ἀρίων (G *-ωνος*) Ps. Skil. 24

Ova se rijeka u 24. poglavlju Pseudo Skilakova Peripla spominje 5 puta. Prve četiri potvrde Suić (1996b: 244) ispravlja u **Δρίλων**, a peti u **Νάρων**, s čime se slaže i Katičić (1995: 84 i 252–254).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka između Neretve i Rizonskog zaljeva. Pomišljalo se na Omblu, Rijeku dubrovačku (usp. Bojanovski 1988: 374 i Katičić 1995: 253). Uz Suićev ispravak, to je današnja rijeka Drim u Albaniji.

ETIMOLOGIJA

Povezivalo se s imenom plemena **Arinistae**, var. *Armistae* (Plin. III 143) v. Mayer I: 59), koje je stanovalo u naronitanskom konventu, no s obzirom na iskvarenost rukopisa obaju izvora, i Pseudo Skilakova i Plinijeva, to je puklo nagađanje (usp. i Bojanovski 1988: 104).

OSTALO

Hidronim.

ARONIA

antičko naselje na području Makarskog primorja

ANTIČKE POTVRDE

Aronia An. Rav. IV 16 (209, 1); cit. *Aronia id est Mucru*|| An. Rav. V 14 (380, 5), **Inaronia** Tab. Peut., **Trono** It. Ant. 338, 1 (Čače 1995: 75)

Ime zabilježeno na Tabuli rastavlja se kao *in Aronia*, a ne kao **in Naronia*, što bi bilo u vezi s toponimima *Naron* i *Narona* (Čače 1995a: 27). *Trono* iz Antoninova itinerara bila bi koruptela (Čače 1995a: 75) **usp. Ērōna**

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja je bila smještena u predjelu između Omiša i Makarske (Čače 1995: 27), preciznije u predjelu Zadvarje-Brela (id., o. c. 75), između uvale Vrulja i velikog koljena Cetine (Čače 1995: 73).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Prema Čače (1995a: 74–75), *Aronia* je bila središte "koje je nadziralo važno čvorište oko prijevoja u Dupcima i kod velikog koljena Cetine sa strateški ključnim Zadvarjem". Važnost tog naselja bila je prometna, s obzirom na položaj na važnom raskrižju.

ETIMOLOGIJA

Nejasno. Mayer (I: 59–60; II: 10) smatra da ovaj ojkonom sadrži prefiks ***ar** 'ispod, dolje', v. **Ardōtion**, a da je drugi dio u vezi s **Oneum**. Kod Anreitera (2001: 30) se pak iščitava da on u ovome ojkonomu vidi sufiks ***-onja** (kao u npr. **Marsonia** i možda **Andautonia**), tj. njegova je segmentacija funkcionalno sasvim različita od Mayerove. Ako je Ptolemejeva **Ērōna** s ovim u vezi, tada bi *Aronia* mogla biti izvedenica sufiksom **-i-** od Ptolemejeva *Ērōna*, uz nejasan odnos početnih *Ēr-* / *Ar-*. Prijedlog **in** na Tabuli mogao bi upućivati na to da se postaja nalazila na uzvisini, na planini ili planinskom prijevoju. Iz toga bi moglo slijediti da je *Aronia* izvorno oronim.

OSTALO

Ojkonom.

ARSACIANA

antičko naselje na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Arsaciana Not. dign. occ. 32; cit. *equites Dalmatae, auxilia Novensia, Arsaciana sive Novas*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Isto što i **Novae**¹.

ETIMOLOGIJA

Sufiks *-iana* upućuje na to da je riječ o predijalnom toponimu. U obzir dolaze gentilicij **Arsacius** (Solin – Salomies 1988: 22), te keltski antroponimi **Arsacius**, **Arsacus**, **Arsax** (Delamarre 2008: 26–27).

OSTALO

Rimski predijalni toponim.

ARSIA¹

rijeka Raša u Istri

ANTIČKE POTVRDE

Arsia Plin. III 44; cit. *inter [...] amnesque Varum et Arsiam*|| Plin. III 45, 132|| Plin. III 129; cit. *nunc finis Italiae fluvius Arsia*|| Plin. III 139; cit. *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Tityum*|| Plin. III 150; cit. *a flumine Arsia*|| Flor. I 21|| Tab. Peut.; cit. *fl. Arsia; Arsia fl.*|| An. Rav. IV 36 (291, 7), **Ἄρσις** Plu. Pomp. 7; cit. *περὶ τὸν Ἄρσιν ποταμόν, Ἄρσίας* glosa kod Ptol. III, 1, 23; cit. *Ἀρσίας τέλος Ἰταλίας*

Na Tabuli Peutingeriani jedno uz drugo zabilježeno je *fl. Arsia* (crvenom bojom, iznad naznačene tekućice) i *Arsia fl.* (crnom bojom, na cesti prema *Alboni*). Prvi zapis odnosi se na rijeku Rašu, a drugi na neimenovanu postaju, v. **Arsia**². Kod Plutarha sa završetkom *-is* umjesto *-ia*. Ime rijeke u ženskom rodu.

Slika 6 *Arsia* na Tabuli Peutingeriani

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Raša** u Istri. Dugačka je 49,8 (23) km, izvorišni dio smješten između slijeva ponornica Pazinčice i Boljunčice, utječe u Raški zaljev. Vrlo složeno porječje.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Granica između Histra i Liburna. Od Augustova doba (otkad je Italiji pripojio Istru između Dragonje i Raše) rijeka Raša je granica između Italije i Ilirika (Dalmacije). Od 6. do 11. st. je sjeverna granica bizantske provincije Dalmacije.

ETIMOLOGIJA

Uspoređuje se sa skr. **aršati** ‘teče’ i het. **ārš-** / **arš-** ‘teći’ < ie. ***h₁ers-** ‘teći’ (od istoga ie. korijena vjerojatno su i lat. **ros** ‘rosa’, hrv. **ròsa**, lit. **rasà** ‘rosa’). Ranije se smatralo da su ove riječi srodne i s lat. **orior** ‘dizati se, nastati, izvirati’, grč. **ὄρνυμι** ‘poticati, nagoniti’ itd., no te se riječi izvode od ie. ***h₃er-** ‘pokrenuti se’ (LIV 241; 299–300). Ranije se govorilo o jednom ie. korijenu ***er-/or-** ‘staviti u pokret’, koji bi s formantom **-s-** glasio ***ers-/ors-**. Watkins je potonji razdvojio na ***ers¹-** ‘teći’ i ***ers²-** ‘biti u pokretu’ (Brozović-Rončević 1996: 99).

Ime prema Kraheu (1964: 47) ulazi u mrežu staroeuropske hidronimije. Najsličnije su usporednice **Arize** (pritok Ruisseau du Turmalet i Ariègea, južna Francuska), **Oresa** (pritok Ptića; bjeloruski), **Arse** (rijeka u Nadrauen, istočna Pruska), **Arsene** > **Ahse** (pritok Lippe kod Hamma), **Ersene** > **Erse** (pritok Fuhse=Peine).

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet čuva u svom imenu rijeka **Ràša** (od 14. st., Mon. Croat.; naglasak prema HER, Holzer 2011, Šonje). Posuđeno nakon romanske jotacije, prije metateze likvida (detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 144). Po rijeci je ime dobio rudnik i rudarsko naselje izgrađeno u njegovoj blizini (1936.–37.g.).

Kontinuitet je očuvan i u tal. **Arsa**. Nije jasno je li gubitak **-i-** poseban romanski razvoj ili je nastao pod utjecajem hrvatskog oblika imena (Schramm 1981: 336).

OSTALO

Staroeuropski hidronim, očuvan kontinuitet.

ARSIA²

antičko naselje u Istri, u blizini današnje Raše

ANTIČKE POTVRDE

Arsia Plin. III 132|| Tab. Peut.|| An. Rav. IV 31 (256, 1); cit. *a civitate Arsiae, quae finitur inter provinciam Liburniam et Istriam*|| An. Rav. IV 31 (256, 9)|| An. Rav. V 14 (381, 18)

Kod Pseudo-Skilaka (21) zabilježeno ΛΙΑΣ ΙΔΑΣΣΑ, što Mayer (I: 61) ispravlja u ΑΡΣΙΑ, a Suić (1996b: 229) u ΑΙΔΕ ‘ovi’.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Pola – Tarsatica*, smješta se na mjesto današnjeg rudarskoga gradića Raša

(HE IX: 207–208; Lik. enc. s. v. Raša) iako je on izgrađen u 17. st. S druge strane, možda je u vrelima zabilježena samo cestovna postaja na mjestu na kojem je cesta prelazila Rijeku (most preko Raše).

(Križman 1997: 359, Ist. enc.).

ETIMOLOGIJA

Ime postaje nazvano po rijeci, v. **Arsia**¹.

ARTION

otok u zadarskom arhipelagu

ANTIČKE POTVRDE

Artion An. Rav. V 24 (408, 16)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok naveden između *Rubricate* i *Dicere*. Na temelju imenskog kontinuiteta smješta se na otok Arta Vela (vjerojatnije nego Arta Mala) kod Murtera (Vuletić 2010: 338).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Ravenjanin spominje otok vjerojatno zbog važnosti za navigaciju u srednjodalmatinskom akvatoriju (Čače 1992: 45).

ETIMOLOGIJA

Etimologija nejasna. Neočekivano je ime otoka u srednjem rodu.

Povezivanje s grč. pridjevom **ἄρτιος** ‘potpun, prikladan, savršen, koji dobro pristaje’ semantički ne odgovara.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet možda sačuvan u imenima današnjih otočića, **Arta Vela** i **Mala (Jārta Vèlika** i **Maľá**, Vuletić 2010: 338). Imenski lik pokazuje da treba pretpostaviti da je do posuđivanja došlo nakon metateze likvida, iz oblika u kojem se ne očekuje romanska jotacija (lokativ), i s prilagodbom u ženski rod.

Uvjerljivijom se ipak čini Skokova etimologija nesonima *Arta* od lokalnog apelativa za ‘rt’ (Skok 1950: 147). Jedinu zamjerku ovoj svojoj etimologiji Skok vidi u tome što je nesonim ženskog roda, ali navodi i da je moglo doći do prelaska imenice *rt* u ženski rod.

Kao deminutivi od *Arta* tvorena su imena dvaju školjića uz Artu Velu, **Vela** i **Mala Artica**, a ime otočića uz Vrgadu, **Artina** moglo bi biti augmentativ.

OSTALO

Nesonim spomenut samo jednom u antici, nejasne etimologije i upitnoga kontinuiteta.

ASAMUM

antičko naselje na području Trebinja u istočnoj Hercegovini

ANTIČKE POTVRDE

Asamo Tab. Peut., **Asamon** An. Rav. IV 16 (208, 11)

Na Tabuli u ablativu, kod Ravenjanina s greciziranim završetkom *-on*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto 20mp. sjevernije od *Epidaurosa*. Tradicionalno se na temelju etimologije (v. niže) i itinerarskih vrela smještalo na poluotok Lapad u Dubrovniku (usp. Mayer II: 14), no uz novije čitanje vrela i hodološka istraživanja, danas se smješta u Trebinje u istočnoj Hercegovini (Čače 1995a: 25).

ETIMOLOGIJA

Izvodi se od **h₂ek'-* 'oštar' (Mayer I: 63; II: 104) (grč. *ἄκμων*, skr. *ásman-*, lit. *akmuõ*, *ašmuõ* < ie. **h₂ek'-mon-* 'kamen', grč. *ἀκμή* 'šiljak, oštrica, oštrina' < ie. **h₂ek'-m-*). Ova je etimologija jedan od glavnih argumenata za to da je "ilirski" bio satemski jezik. "Ilirski" apelativ u osnovi ovog ojkonima trebao bi značiti 'kamen, stijena', što bi se potvrdilo sa suvremenim **Lapad** (< lat. *lapide-* 'kamen'). Međutim, suvremena ubikacija opovrgava takvo izjednačavanje. Također, u ojkonimu *Asamum* izostaje karakteristični sufiks *-men-* kojim se od korijena **h₂ek'-* 'oštar' izvodi ie. riječ za 'kamen', pa je vjerojatno kao prvotni semantizam ispravnije pretpostavljati 'oštar' nego 'kamen'.

KONTINUITET IMENA

Tradicionalno se smatralo da je ojkonim posredno zadržao kontinuitet prevođenjem u lat. **lapide-** 'kamen' (*Lapido* 1272., Stat. rag., *Lapedo* 1282., Jireček Romanen I: 60), od čega je postao današnji **Lápad** (usp. *Lapado* 14. – 15. st.). Suvremeni toponim pokazuje da je do posuđivanja došlo prije slav. *i > њ*, **Lapъd-* ← vlat. **lāpide-* (s duljenjem pod naglaskom, usp. kl. lat. **lāpis** <G *lāpidis*). Međutim, kao što je već spomenuto (pod ubikacijom i etimologijom), prevođenje *Asamum* – *Lapide-* nije vjerojatno.

ASSERIA

antičko naselje na području današnjeg Podgrađa kod Benkovca, u Bukovici

ANTIČKE POTVRDE

Ἀσσερία Ptol. II 16, 6, *Aserie* Tab. Peut., *Seriem* An. Rav. IV 16 (211, 5)

◆ *Asseriates* Plin. III 139

POTVRDE S NATPISA

Asseria CIL III 2850, Podgrađe

◆ *Asseriates* Öst. Jahresh. 8(1905) B. 53, 119, kod Medviđa; cit. *inter Sidrinos et Asseriates*|| CIL III 9938, iz 70. g.; cit. *inter rem. p. Asseriatium et rem p. Alveritarum*|| CIL III 15026; cit. *omnium Asser(iatium)*

Ravenjaninov lik *Seriem* zacijelo potječe od akuzativa **Asseriem* (Čače 1995a: 48) u kojem je početak mogao biti odbačen zbog izjednačavanja s lat. prijedlogom *ad* 'k, do'. Lik na Tabuli može biti ili lokativ ili vulgarnolatinski akuzativ bez završnoga *-m*, s degeminacijom *ss > s*. Ako Ptolemejev lik nije pisarska pogreška, mogao bi biti stariji lik bez rotacizma (Skok 1917: 138 bilj. 80).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na razmeđi Ravnih kotara i Bukovice, 6 km istočno od Benkovca, 1 km južno od današnjeg sela **Podgrađe** kod Benkovca. Nalazi se na vapnenačkoj uzvisini visokoj 94 m, nad prostranim i plodnim Benkovačkim poljem (100AN 208–209), na položaju s kojega se nadzire križište prometnica (Čače 1995a: 48). Čače (1994b: 32) precizno opisuje "...nalazi se na vrhu brda, ali to je više rt koji se odvojio od visoke površi u pozadini".

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Prostor je bio neprekinuto naseljen od prapovijesti do kasne antike (a vjerojatno i kasnije). Mnogobrojni materijalni ostatci potvrđuju postojanje naselja već u 5. st. pr. Kr. Predrimsko liburnsko gradinsko naselje u središtu južnoliburnskoga prostora preraslo je u moćan gradić u antičko doba i steklo položaj rimskog municipija najkasnije sredinom 1. st. Prvi susjed *Nedita* na istoku (v. *Nedinum*), s teritorijem većim ali manje plodnim od susjednog neditskog. Najveći procvat naselje je doživjelo u 1. i 2. st. Građani *Asserije* bili su *immunes*, oslobođeni plaćanja poreza. Megalitne zidine, koje su većim dijelom sačuvane do danas, izgrađene su u 2. pol. 1. st. pr. Kr. U njima je 113. g. izgrađen tzv. Trajanov slavoluk, velebna gradska vrata. Kula i dodatni obrambeni zid podignuti su u 5., odnosno 6. st., kad je *Asseria* vjerojatno temeljito opustošena. Od kraja 6. st. i početka 7. st. više nema tragova života u *Asseriji*. Ulogu jednog od središta hrvatske županije Luke naselje je imalo do samog dolaska Turaka (100AN

208–209, Čače 1994b: 31–34, Miletić 2004: 9).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 64; II: 14) izvodi od ie. ***h₂ek'**- 'oštar', v. **Asamum**, sa sufixsom *-r-*.

Drugu etimologiju predložio je Čače (1994b: 31–34). On ojkonim izvodi od ie. ***ser-** 'paziti na, štiti' (av. **haraiti** 'štiti, pazi', lat. **servus** 'rob' (< 'pastir' < 'čuvar')). Formalno je usporediv umbr. supin **anzeriatu** 'motriti ptice', koji poput toponima *Asseria* sadrži prefiks ***an-**, usp. **Andautonia**. Izvorni semantizam mogao je biti 'osmatračnica', što je uobičajena motivacija u toponimiji, a s *Asserije* se pruža dobar pogled na glavni dio teritorija aserijatske općine i na prilaze gradu. Kao drugu moguću motivaciju Čače navodi upravo onu koja se nalazi i u umbrijskoj usporednici – položaj s kojeg su se obavljala obredna motrenja leta i glasanja ptica. Prva predložena motivacija ('osmatračnica') uvjerljivija je jer ne pretpostavlja dodatni nedokazivi korak.

KONTINUITET IMENA

Ime se spominje još u srednjem vijeku kao **Nasseri** (kr. 11. st., urbar samostana sv. Ivana u Biogradu na Moru). U tom je liku zacijelo došlo do spajanja s prijedlogom *in*, bilo kao pogrešan zapis (**i]n Asseri**, v. Mayer I: 64), bilo kao stvarni obrazac nastanka imena (v. Čače 1994b: 32, usp. **Nesactium**).

ATYRIOS

ANTIČKE POTVRDE

Ἀτύριος Dion C. frg. 49, 7; cit. *περὶ τὸν Ἀτύριον λόφον*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Brežuljak na kojem su Rimljani doživjeli manji poraz na povratku s 1. pohoda na Ilire 229. g. pr. Kr. (Šašel Kos 1986: 83); na obali preko puta *Pharosa* i *Isse* (Mayer I: 67). U neposrednoj blizini *Noutrije* ili isto što i *Noutria*, usp. **Noutria**.

AUFUSTIANIS / AD FUSCIANA

antičko naselje na području Imotskog polja

ANTIČKE POTVRDE

Aufustianis An. Rav. IV 16 (210, 9)|| It. Ant. 338, 3 var. *aufustianus*, *augustianis*, *aufaustinianis*, **Ad fusciana** Tab. Peut., **Ausustis** An. Rav. IV 16 (211, 12)

Mayer (I: 68) iznosi mogućnost da je *ad Fusciana* (kako je zabilježeno na Tabuli) bilo izvorno, te da je lat. *ad* prevedeno "ilirskim" *au-* (usp. i niže pod Etimologija). Miješanje skupina *-tiV-* i *-ciV-* uobičajeno je u vlat.

Bojanovski (1977: 133) iznosi sumnju da i druga Ravenjaninova potvrda *Ausustis*

spada ovamo, no Čače (1995a: 51 bilj. 145) smatra da je ipak riječ o istoj postaji. Miješanje *f* i *s* (koje se piše i kao *ſ*, *l*) često je u starim tekstovima. Na mjestu sloga koji nedostaje možda je bila suspenzija koja nije razriješena (**Aufusti ſs*, Mayer I: 68).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto kraj Rašića, južno od Imotskog. Tkanice (Tihaljina) (Čače 1995a: 51).

ETIMOLOGIJA

Predijalni toponim, može biti izveden od rimskoga gentilicija **Aufustus** (Solin – Salomies 1988: 27) ili kognomena **Aufustianus** (Solin – Salomies 1988: 298).

Mayer (I: 68) pretpostavlja da je izvorno latinsko ime glasilo **ad Fusciana**, što može biti izvedeno od rimskih gentilicija **Fuscus**, **Fuscianus** (Solin – Salomies 1988: 84) ili kognomena **Fuscus**, **Fuscianus** (ili **Fuscio**) (Solin – Salomies 1988: 336), s time da je kod posuđivanja u "ilirski" *-sc-* prešlo u *-st-* (usp. i gentilicij **Fustus** (Solin – Salomies 1988: 84)), a lat. prijedlog *ad* preveden "ilirskim" **au-** 'kod'. Već u sljedećem odlomku Mayer opovrgava svoju pretpostavku. (Posvjedočen je antroponim *Aufustus*, *-ciV-* / *-tiV-* se paleografski lako objašnjava, *f* ne dolazi u izvorno "ilirskim" imenima).

OSTALO

Rimski predijalni otkonim.

AUREUS MONS

cestovna postaja na gori u području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Aureo monte It. Ant. 243, 6; cit. *ad Novas et Aureo monte*|| ? Not. dign. occ. 32; cit. *Praefectus legionis sextae Herculeae cohortis quintae partis superioris Aureo monte*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Dvostruka postaja u Donjoj Panoniji (s **Ad Novas**), na cesti *Aquincum – Mursa*, između *Murse* i *Antianae*. Možda naselje Kamenac kod Kneževih Vinograda ili susjedno naselje Kotlina na obroncima Banske kose (Gračanin 2011: 41, 43).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U Kamencu su pronađeni ostatci utvrđenog naselja i nekropole iz rimskoga doba.

U Kotlini je zasad pronađen samo rimski novac iz 2. – 4. st. (Gračanin 2011: 41, 43).

ETIMOLOGIJA

Postaja je dobila ime po planini na kojoj se nalazila, a ta je gora nazvana lat. pridjevom **aureus** 'zlatan'. Nije poznata neposredna motivacija za imenovanje planine pridjevom

‘zlatan’.

OSTALO

Još jedan **Aureus mons** je grad u Gornjoj Meziji (između *Singidunuma* i *Viminaciuma*).

A(U)RUPhium

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Arupio, var. *Aurupio* It. Ant. 274, 2, **Arypio** Tab. Peut., **Parupion** An. Rav. IV 22 (224, 16),

Ἀρουκία Ptol. II 16, 6

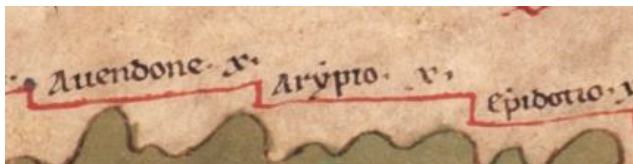
♦ **Ἀρουπιῖνοι** Ap. Ill. 16, **Ἀρουπιῖνοι** Strab. IV 6.10; VII 5.4

◇ **Arupinus** Tib. IV 1, 110; cit. *testis Arupinis et pauper natus in arvis*

POTVRDE S NATPISA

♦ **Arupini** CIL III 8783, Sućurac; cit. *municipp. Azina(tium), Splonistarum, Ar(upin.)*

O Ptolemejevu *kk* umjesto *p* Mayer (I: 69–70) kaže da može biti od (ie.) **k^w*, koje se nekad izgovaralo više labijalno, nekad više velarno, ali i da može biti krivo čitanje grčkoga π (s drugom nožicom kraćom). Na temelju etimologije Mayer pretpostavlja da je početni slog bio *Au*, a ne *A*, a prijelaz *au* > *a* dovoljno je posvjedočen u "ilirskom" (Mayer I: 69). Ravenjaninovo početno *P* potjecalo bi od prefiksa *epi-* (Mayer I: 70; II: 46, **usp. Pasin-**), ali nije jasno koja bi ovdje bila uloga tog prefiksa. Na Tabuli je u drugom slogu zabilježen *y* umjesto *u*, s time da više izgleda kao da je prepisivač počeo neko drugo slovo, pa pretvorio u *u*, a ostala je doljnja crtica i neka točkica iznad.

Slika 7 *Arupium* na Tabuli Peutingeriani

ZEMLJOPISNI PODATCI

Dvojna gradina Veliki i Mali Vital (557 m i 517 m nadmorske visine) u selu **Prozor**, na jugozapadnom rubu Gackog polja, 8 km od Otočca. Naselje je nastalo na položaju s kojeg se mogao kontrolirati veći dio Gackog polja. Na samom položaju nalazi se nepresušni izvor pitke vode, a u blizini je i bogati meandar rijeke Gacke i njezinih rukavaca. (100AN 214–217, Patsch 1990: 72–82).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje je neprekinuto naseljeno od kasnog brončanog doba do antike. U početku je to bilo gradinsko naselje japodskih *Arupina*, kojemu su gravitirali i drugi gradinski prapovijesni

lokaliteti. Iz mlađeg željeznog doba pronađeni su tragovi keltsko-panonskih utjecaja. Rimljani su to područje osvojili u 1. pol. 2. st. pr. Kr. unatoč žestokom otporu *Arupina*. Rimsko naselje *Arupium* sagrađeno je prema pravilima rimske urbane aglomeracije uz sjeverne padine Velikog i Malog Vitala i ubrzo je doseglo status rimskog municipija. Nakon Oktavijanova pohoda pokušala se zadržati autohtonost japodske kulture *Arupina*. Ipak, domaće je stanovništvo pomalo prihvaćalo rimske običaje. U gradu je bio dosta zastupljen i perzijski kult boga Mitre, koji su vjerojatno sa sobom donijeli rimski vojnici unovačeni u istočnim provincijama. U *Arupiumu* je bila osobito razvijena kamenorezačka djelatnost. (100AN 214–217)

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 69), složeno od ***au** ‘kod’ < ie. ***h₂ew** ‘dalje’ (lat. **aut** ‘ili’, **au-**, stir. **úa** ‘od’, skr. **áva** ‘od, dolje’, stosl. **u-** ‘dalje od’) i ***rup-** ‘hrid, stijena, ponor, provalija’ < ie. ***rew-p-** (srodno bi bilo lat. **rūpēs** ‘stijena, litica, greben’). U teoriji je moguće i da je ime naselja izvedeno od imena stanovnika u rimsko doba.

OSTALO

Ojkonim bez kontinuiteta, možda pripada "ilirskom" sloju. Strukturalno je možda rimski, etnonimskog postanja.

AUSANCALIO

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Ausancalione Tab. Peut., **Αύσανκαλεί**, var. *Αύσαγκαλή* Ptol. II 16, 6

Kod Ptolemeja bez sufiksa *-on-*. Mayer (I: 70) navodi i potvrdu *municip. Ausancul(ium)* iz CIL III 2992, 2995, ali u CIL-u nema te potvrde.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti od *Senije* prema jugu, u Lici, između *Ancusa* i *Clambetae*. Smješta se u Lovinac (Mayer I: 70, BATL), Sv. Rok (BATL) ili Medak (Patsch 1990: 37)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 70) je smatrao da ime sadrži prefiks ***au**, v. **A(u)rupium** ili ***aus**. Potonji bi bio proširenje prvoga, slično kao u lat. **ab** / **abs**, grč. **έκ** / lat. **ex**, no nema drugih primjera proširenja tog prefiksa ***au**. Ako je prefiks bio ***au** ‘kod’ tada bi drugi dio bio izveden od ie. ***senk-** ‘curiti, presušiti, sniziti’ < ie. ***se(n)k-** ‘isušiti’ (stosl. **i-sęknęti**, lit. **senkù**, **sękti** ‘pasti (o vodostaju)’). Ako se za prefiks uzme inače nepotvrđeni ***aus-** ‘ispod, dolje’, tada bi drugi dio mogao biti izveden od ie. ***h₂enk-** ‘svinuti’, v. **Ancus** (sufiks *-l-* nalazi se u grč. **άγκύλος**

‘svinut, zakrivljen’, stvnj. **angul** ‘udica’) ili nekako sadrži ojkonim **Ancus**.

OSTALO

Ojkonim, možda pripada "ilirskom" sloju.

AVENDO / AVENDONA

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Auendone Tab. Peut., **Avendone**, var. *Abendone* It. Ant. 274, 1, **Abendone** An. Rav. IV 22 (224, 15), **Οὐένδων** Strab. IV 6.10; VII 5.4

♦ **Αὐενδεῖται** Ap. Ill. 16.

Kod Strabona zabilježeno bez početnog *A-*. Starije je tumačenje da je Strabonovo ime izvorno, a da je u ostalim vrelima spojeno s lat. prijedlogom *a* ‘od’ ili *ad* ‘k, do’ (usp. Mayer I: 71). No, vjerojatnije je da Strabonovo ime treba nekako popraviti u **Αὐένδων**. Apijan piše ime stanovnika umjesto imena grada (Skok 1920: 40). Kod Ravenjanina s vlat. *v > b*. Strabonov lik upućuje na nominativ *Avendo(n)* (m. r.), dok potvrde iz itinerara mogu biti lokativ ž. r. od *Avendona*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Japodska utvrda na cesti *Senia – Iader*, danas Crkvina kod Brloga (BATL, Patsch 1990: 84).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jedna od japodskih zajednica koja se Oktavijanu predala bez prisile. U istom su pohodu pokoreni i *Moentini* i *Arupini* (usp. *Monetium*, *A(u)rupium*; Šašel Kos 1986: 139). U Crkvini su pronađeni fragmenti rimskog naselja i prapovijesni predmeti (Patsch 1990: 84).

ETIMOLOGIJA

Toponim je vrlo rano povezan s alb. **vend**, **-i** ‘mjesto’ (možda izvedeno od alb. **ve** ‘postaviti’) < ie. ***wen-d^h**, no etimologija albanske riječi je upitna. Prefiks ***a-** može biti od ie. ***o-**, ***ŋ-**, ili "ilir." ***au**. Usp. i antroponim **Avendius** (Alföldy 1969: 64; Solin – Salomies 1988: 29).

Možda se može nekako povezati s kelt. **windo-** ‘bijel’ (stir. **find**, srvelš. **gwynn**)? Usp. keltska osobna imena **Vendes**, **Vendo** ⟨G *-onis*⟩, i brojne keltske antroponime koji počinju s **Vind-**.

OSTALO

Ojkonim.

BACUNTIUS

rijeka u Panoniji, možda Bosut

ANTIČKE POTVRDE

Bacuntius Plin. III 148; cit. *amnis Bacuntius in Saum Sirmio oppido influit*

Potvrđeno samo jednom, na temelju kontinuiteta u imenu rijeke Bosut pretpostavlja se da je izvorno bilo **Basunt-*, a zabilježeno *-c-* bilo bi zbog grčkog predloška, ali usp. Etimologija, Kontinuitet.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Panoniji. Smatra se da se odnosi na rijeku Bosut. Plinije navodi da utječe u Savu kod Srijemske Mitrovice. Bosut utječe u Savu zapadnije, kod sela Bosut. Takvu nepreciznost objašnjava Schramm (1981: 215): u močvarnom području mogao se tok rijeke u međuvremenu pomaknuti prema zapadu. Dugačka je 186 km, (151 km u RH) nastaje spajanjem Biđa i Berave kod Cerne, utječe u Savu kod mjesta Bosut (u Srbiji). Obuhvaća porječje površine 3097 km² (2572 km² u RH). Rijeka protječe kroz močvarno zemljište, ima široko korito, ali malu količinu vode. Takvo široko korito mogla je stvoriti samo rijeka s većim protokom vode, pa bi Bosut mogao biti napušteni rukavac Save.

(Pom. enc. I: 419–420)

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 22–23) izvodi od ie. ***b^hog'**- 'teći' (usp. njem. **Bach**, srir. **búal** 'voda'). Budući da Anreiter za "panonski" pretpostavlja da je kentumski jezik, nije moguće izravno izvođenje od toga korijena, već kao izvedenica sa sufiksom *-yo-* od od ie. ***b^heg'**- 'teći' (***b^hog'-yo-** > ***bagya-** > pan. ***baza-** > **basa-**, što bi s participskim sufiksom *-nt-* značilo 'tekući, rijeka'). Kao drugu moguću etimologiju Anreiter (2001: 223) navodi izvođenje od nesigurnoga ie. ***bed-** 'nateći, nabubriti' (***bad-to-** > pan. **bassa-**), a kao usporednicu daje lat. *bassus* 'debeo', što je posuđenica iz grčkoga.

Ako je ipak točno kod Plinija zabilježeno *Bacuntius*, etimološki se može povezati s **Vacontium** (Sims-Williams 2006: 210).

KONTINUITET IMENA

Smatra se da ovaj hidronim ima kontinuitet u imenu rijeke **Bòsut**, v. i **Ad Basante**. Poteškoće stvara izostanak zamjene romanskog *ty* hrvatskim *č* (kao u *Parentium* – Poreč) te činjenica da je u hrvatskom ime rijeke muškog roda, umjesto očekivanog ženskog. Mayer (1957: 78) objašnjava da je sufiks *-ius* latinizacija, pa da zato u hrvatskom izostaje *c* (*sic*), no kao latinizirani sufiks, tj. završetak bio bi dovoljan i *-us*.

S obzirom na mogućnost da je izvorno ime bilo *Bacuntius*, te da se suvremeni hidronim *Bosut* pravilno nastavlja na antičko *Basant-* (v. **Ad Basante**), moguće je i da ovaj hidronim nema kontinuiteta.

OSTALO

Hidronim.

BARBULANUS

u Istri

POTVRDE S NATPISA

Genio Barbulani Inscr. It. X, 1, 711, datiran u 2. – 3. st. (Matijašić 1988: 79)

U Solin – Salomies (1988: 301) spominje se isti antički natpis, ali se ime na njemu interpretira kao antroponim, točnije kognomen.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Danas Barbolan, područje sjeverozapadno od Medulina, na brežuljku uz cestu koja od Medulina vodi prema Puli.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U blizini crkvice sv. Petra pronađen kasnoantički grob. Moguće postojanje antičkog lokaliteta u okolici (Matijašić 1988: 34).

ETIMOLOGIJA

Rimski predijalni toponim. U osnovi može biti kognomen **Barbula** (Solin – Salomies 1988: 301; možda i kao gentilicij, usp. Solin – Salomies 1988: 32) ili eventualno gentilicij **Barbulljius** (manje vjerojatno zbog geminiranog *l*).

Matijašić (1988: 79) spominje mogućnost izvođenja od antroponima **Barbius**, što kao mogućnost preuzima i Schaub Gomerčić (2002: 56), ali to je formalno nategnuto.

KONTINUITET IMENA

Toponim je potvrđen i u srednjem vijeku (*Barbolanum* (1149. g.), *villicus Barbolani* (1367. g.)), očuvan je i danas kao ime područja **Barbolan** (na Topografskoj karti 1: 25000 zapisano je *Borbolan*). Lik pokazuje vlat. promjenu $u > o$, ali posuđen je nakon metateze likvida.

BATHINUM

rijeka u Panoniji, možda Bosna

ANTIČKE POTVRDE

Bathinum Vell. II 114; cit. *apud flumen nomine Bathinum*

POTVRDE S NATPISA

Bat... [fl]umen zapis iz doba Tiberija, Šašel Inscr. 263 (Schramm 1981: 214)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Panoniji. Bednja (Mayer) ili **Bosna** (Bojanovski 1974: 192–99, Schramm 1981: 214, prema Balduin Saria). Dugačka je 273 km, izvire u Vrucima u podnožju Igman-planine, utječe u Savu kod Bosanskog Šamca. Obuhvaća porječje površine 10480 km². Podjednake je širine u cijelom toku (osim u donjem toku). Nepravilan tok rijeke uzrokuju mnogobrojni otočići, prudovi, zavoji, odronjavanja obale. Nosi veliku količinu šljunka. Zimi se zaleđuje. Plovna je do 5km od ušća.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Rijeka na kojoj se panonski Baton predao Rimu 8. g.

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (II: 20–21) hidronim je u vezi s osobnim imenom **Bato**, **Βάτων** (tako su se zvala dvojica vođa ilirskih plemena, a ime je posvjedočeno i na brojnim natpisima) i izvodi se od ie. ***b^heh₂t-** (usporednice su lat. **battuō** ‘udarati, lupati’, što je posuđenica iz galskoga, velš. **bathu** ‘udarati, kovati’, što je posuđenica iz latinskog, i hrv. **bät**). Ta je indoeuropska rekonstrukcija nesigurna, s obzirom na to da su latinska i velška riječ posuđenice. Ostaje nejasno i zašto je u latinskom izvoru *-th-*, a ne *-t-* (možda ukazuje na glas koji nije postojao u latinskom; v. dalje pod Kontinuitet).

KONTINUITET IMENA

Možda je kontinuitet sačuvan u imenu rijeke **Bosne** (Schramm 1981: 214; posvjedočeno u 10. st. kao *Bosona*, kasnije *Bosina* Mon. rag. 1, 72, v. i niže, inače od 17. st.). Kao objašnjenje razlike *-th-* / *-s-* Schramm spominje da se u istoj rečenici kod Veleja Paterkula spominje i osobno ime Bato, pa je to moglo utjecati na piščevu "pogrešku". Drugo je objašnjenje da je *-th-* faza u razvoju od *-tt-* > *-ss-*, tj. da su Latini u dolini Bosne zamijenili *-tt-* s *-th-*, te onda u blizini Bosuta razvili u *-ss-* (promjena TT > **-ss-* postoji inače u keltskom, italjskom, germanskom, usp. Matasović 2009: 6), pa su novi osvajači čuli **Bassinā* > *Bosina* (posvjedočeno 1108. g., Anreiter 2001: 223 bilj. 784). Ako je točno, posuđivanje se smješta prije slav. *ǎ* > *o*, *i* > *o*, s očekivanim prijelazom u ženski rod. Mayer (1928: 114–119) ne prihvaća promjenu *th* > *s* i odbacuje izvođenje hidronima *Bosna* od antičkoga *Bathinum*.

Mayer (1957: 80) je smatrao da je kontinuitet očuvan u imenu rijeke **Bednje** (**Bèdnjo** (Bednja)), a formalna nepodudaranja tumačio pučkoetimološkim povezivanjem s **badanj**.

OSTALO

Hidronim, možda s kontinuitetom.

BAUSIONA

antičko naselje u blizini Trogira

ANTIČKE POTVRDE

Bausiona An. Rav. IV 16 (209, 12); cit. *Bausiona id est Drido*

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto između *Traguriuma* i *Praetoriuma Caesaris*, u blizini postaje **Drido**, ali različito od nje (usp. Čače 1995a: 32, 57 i dalje). Katić (1995: 323 bilj. 29) smatra da *Bausionu* treba smjestiti u Rogoznicu ili selo Podbilo.

ETIMOLOGIJA

Možda sadrži sufiks *-ōna*. Mayer (II: 25–26) povezuje s lit. **baūžas** ‘bezrog’ i izvodi od ie. ***b^hew-g^ho-**, zajedno s drugim imenima: **Beuzant-** (antroponim), **Beuzzavaticum**, mes. **bosat**, **Boŭζος**, **Busa**, **Busio**, **Buzetius**, grč. **Φουσιάδης**. Druga je mogućnost da je u vezi s lit. **baugùs** ‘strahovit, tjeskoban’ < ie. ***b^hew-g^ho-**, što pak ima usporednice u venet. **vhouzont**, **vhuži(i)a**, mesap. **Busia**. Kretschmer (1896: 267) je povezivao s ie. ***b^hewg-** ‘bježati’ (lat. **fugiō**, grč. **φεύγω**), što bi semantičku paralelu imalo u npr. hrv. Prebeg, Uskok. Budući da taj ie. korijen nije palataliziran, *-s-* ne može biti satemski odraz, nego je eventualno nastalo od **-gy-*.

BEBIA / BIBLIA

gora na granici Panonije i Dalmacije

ANTIČKE POTVRDE

Βεβίων ὄρεων, var. *Βεβιῶν*, *Βιβλίων*, *Βαίβια* Ptol. II 14, 1; cit. *μέχρι τῶν Βεβίων ὄρεων καὶ τοῦ ὀρίου τῆς κάτω Παννονίας*

Oronim naveden množini. Stariji izdavači daju prednost liku *Bebia*, dok Cuntz (1923: 73) daje prednost liku *Biblia*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Planinski niz; Ptolemej opisuje da se nalazi istočno od Ἰλβανὸν ὄρος, na granici Gornje Panonije i Dalmacije, u blizini granice s Donjom Panonijom.

Jelić (1898: 244) smješta na »Velebitsko pogorje«, Mayer (I: 83) između Kapele i Kozare, a Alföldy na Kozaru (Bojanovski 1988: 375).

ETIMOLOGIJA

Pomišlja se na vezu s rimskim antroponimom **Baebius** (Mayer I: 83). Oktavijanov vojskovođa *Baebius* doživio je poraz 44. g. pr. Kr. od Dalmata.

Müllerovo povezivanje s **Bibium** (< lat. *bivium* ‘raskršće’), koje spominje i Mayer (I: 83) odbacuje Cuntz (1923: 73).

BEREBIS / VEREIS

antičko naselje na području istočne Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Berebis Tab. Peut., **Berevis (Bereius)**, var. *Boreius* An. Rav. IV 19 (215, 6), **Βερβίς** Ptol. II 15, 4, **Vereis** It. Ant. 130, 6 var. *uer(i)cis*|| It. Hier. 562, 10; cit. *mansio Vereis*

U potvrdama se miješaju *b* i *v*. Mayer (I: 84) kao osnovni lik navodi *Berebis* iz Tabule, ne objašnjavajući varijante. Anreiter (2001: 144–145) pak polazi od lika *Vereis* iz Antoninova i Jeruzalemskog itinerara, za koji smatra da je nastao disimiliacijom od **Verveis*. Ptolemejevu -*t*- odgovara -*ei*- u itinerarima. Lik s Tabule i kod Ravenjanina nastao bi "slabljenjem" početnoga **Verveis* u **Vereveis* → *Berebis*, *Berevis*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*. **Podgajci Podravski** jugoistočno od Donjeg Miholjca (Gračanin 2011: 37).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na položaju Selište sjeverozapadno od Podgajaca Podravskega pronađeni su ostatci iz rimskog doba koji ukazuju na neku građevinu, možda postaju (Gračanin 2011: 37 bilj. 80).

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 144–145) donosi etimologiju za lik **Verveis* (tj. u nom. jd. *Verveiā*) do kojega je došao kombinacijom potvrđenih oblika. U korijenu bi moglo biti ie. **weru-* ‘štititi, braniti’ (grč. **ἔρρυμα** ‘obrana’, skr. **várū-tha-** ‘obrana, zaštita’), a kao možebitno izvorno značenje Anreiter navodi ‘mjesto uz zaštitni bedem’.

U Falileyev: *Dictionary of Continental Celtic Place-names* stoji da, ako je keltsko, treba izvoditi od **wero-* ‘svinut’ (srvelš. **gwyr**, srbret. **goar** < ie. **weyh₁-* ‘svijati, zavijati’).

BIBIUM

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Bibium It. Ant. 274, 3

Samo u Antoninovu itineraru, zacijelo s vlat. $v > b$

ZEMLJOPISNI PODATCI

Raskrižje na cesti *Senia – Siscia*. Mayer (I: 89) smješta u blizinu Lešća jugoistočno od Otočca.

ETIMOLOGIJA

Postalo od lat. **bivium** ‘raskršće’ (**bi-** ‘dva’ i **via** ‘cesta’), s vulgarnolatinskim $v > b$ Nagađanja o keltskom podrijetlu (pkelt. ***biwo-** ‘živ’) nisu uvjerljiva (Sims-Williams 2006: 206).

OSTALO

Rimsko ime postaje, motivirano smještajem na cesti.

BIL(L)UBIUM

antičko naselje na području Imotske krajine

ANTIČKE POTVRDE

Billubio Tab. Peut.; cit. *Tilurio Billubio Ad Novas*, **Bilubio**, var. *Biludio* It. Ant. 338, 2; cit. *Trono Bilubio Aufustianis*

POTVRDE S NATPISA

Βιλουδιον na kovanci iz nepoznatog nalazišta u Iliriji, Mionnet, Suppl. III 328, **ilubiae** natpis, Monats.-Ber. Berl. Akad. 1870, 626²

Epigrafske potvrde su nesigurne. Nije jasno spada li ovamo Ravenjaninov **Iulianum** An. Rav. IV 16 (210, 11) (ako je pogrešno zapisano).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na unutrašnjoj cesti *Salona – Narona*. Smješta se kod Sumbulove glavice/gradine, u zaselku Berinovac u **Lokvičićima**, sjeverozapadno od Imotskog (Bojanovski 1977: 126 i Čače 1995a: 41).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 86) smatra da je složeno od ***bi-** ‘kod’ (< ie. ***b^hi**) i ***lub-** ‘brežuljak’ (< ie. ***lob^h-**). Prvi dio imao bi usporednice samo u germanskom (usp. stvnj. **bī** ‘kod’, got. **bi** ‘kod, okolo’). Germanske se riječi inače povezuju s ie. ***h₂mb^hi** ‘okolo, s obje strane’ (lat. **ambi**, grč. **ἀμφί**,

stir. **imb**, skr. **abhí** ‘prema, protiv’). Drugi dio može se usporediti s grč. **λόφος** ‘vrat, kresta, hrbat’ < ie. ***lob**^h-.

OSTALO

Ojkonim, možda pripada "ilirskom" sloju.

BIPERARIA

otok, možda u šibenskom arhipelagu

ANTIČKE POTVRDE

Biperaria An. Rav. V 24 (408, 12)

Na temelju etimologije zaključuje se da je početno *b*- vulgarnolatinsko.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na temelju etimologije smješta se u otok **Zmajan**, nenaseljeni otok šibenskog otočja. Površine je 3,3 km², dug je 3,3 km, širok 1,1 km, najviši vrh Zmajan visok je 145 m. Obala je duga 11,8 km

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od lat. **vipera** ‘zmija (otrovnica)’, usp. **Cervaria, Leporaria, Ursaria, Pullaria**

KONTINUITET IMENA

Pretpostavlja se da je suvremeno ime **Zmajan** kalk prema antičkom **Viperaria**

OSTALO

Nesnim iz rimskog sloja, motiviran nazivom životinja. Kontinuitet zadržao eventualno kao prevedenica.

BISTON / BISTUM

antičko naselje na području Makarskog primorja

ANTIČKE POTVRDE

Biston An. Rav. IV 16 (208, 16)|| An. Rav. V 14 (380, 4)

Zabilježeni dočetak *-on* grčka je varijanta latinskoga *-um* (usp. i Čače 1995a: 27).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na obalnoj cesti *Salona – Narona*, između *Narone* i *Aronije*. Na temelju imenskoga kontinuiteta smješta se u selo **Bast** između Brela i Makarske (Čače 1995a: 27, ondje je i starija literatura); v. niže pod Kontinuitet.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Arheološki nalazi s područja Basta govore u prilog znatnijem kasnoantičkom naselju na tom mjestu (Čače 1995a: 27).

ETIMOLOGIJA

Osnova **bist-** povezuje se s ojkonomima **Bistue vetus**, **Bistue nova** (današnji Tomislavgrad i Bugojno, usp. Čače 1995a: 20), v. Čače 1972: 137. Daljnja etimologija nije poznata.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u imenu sela **Băst** (naglasak prema Holzer 2011: 93; potvrđeno od 15. st.: *selo Bastъ* 1434., Mon. serb. 378:). Izvor za posuđivanje glasio je otprilike ***bīstŭ** → slav. ***bŷstŷ** > **Bastŷ** Ime je posuđeno prije slav. *i > b, u > v*. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 93–94.

Mayer (I: 88) izvodi i ojkonom **Băškă Voda** (G *Băškē Vòdē* D L *Băškōj Vòdi*) od *Bast*. U tom slučaju treba pretpostaviti da je *-st + skī* dalo *-škī* slično kao u **peraški** od **Perast** (usp. Babić 2002: 402).

OSTALO

Ojkonom s kontinuitetom.

BLANDONA / BLANONA

antičko naselje na području Biograda

ANTIČKE POTVRDE

Blandona, var. *blabona* It. Ant. 272, 3, **Βλανῶνα**, var. *Βλάνωνα* Ptol. II 16, 6

Svaki oblik zabilježen samo po jednom, *Blandona* je uobičajen, ali to ne znači da je točan (Čače 1990: 199 bilj. 11, usp. i Mayer I: 89 koji kaže da nije nužno pretpostavljati promjenu *nd > nn > n*, s obzirom na to da je Ptolemejev zapis stariji, nego može biti pogrešno zapisano kod jednoga).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Scardona – Iader*, kod Vranskog jezera. na širem području oko Biograda ili sam Biograd (Kozličić 1990: 104–106). Čače (1990: 197) smatra da je ipak najvjerojatnije da je *Blandona* kasnoliburnska gradina Trojan nad Stabnjem.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Vjerojatno skromnija liburnska općina (Čače 1990: 204).

ETIMOLOGIJA

Sims-Williams (2006: 256 i bilj. 202) spominje da bi možda moglo biti keltskoga podrijetla, ali da je to nesigurno. Uspoređuju se antroponimi poput **Blandus**, **Blandius**, **Blandinia**, **Blandola** (izvedenice od **blando-** ‘mekan’) česti u galskom području (njihovo keltsko podrijetlo nije sasvim sigurno zbog nedostatka usporednica u drugim keltskim jezicima).

Pridjev **blandus** postoji i u latinskom, znači ‘laskav, umiljat; mio, ugodan’ i mogao bi

biti posuđen iz keltskog (DELG 77). S obzirom na to da se tim pridjevom (u latinskom, a zacijelo i u galskom) opisuju karakteristike ljudi, a ne terena, semantička motivacija nije uvjerljiva. Moguće bi bilo eventualno izvođenje ojkonima od antroponima, ali protiv toga govori sufiks *-ōna*. Naravno, preduvjet za izvođenje ovog ojkonima bilo od keltskog, bilo od latinskog *bland-* je da je izvorni lik bio *Blandona*, a ne *Blanona*.

BOA / BOVA

otok Čiovo

ANTIČKE POTVRDE

Bova, var. *Bavo* Plin. III 152; cit. *contra Tragurium Bova*, **Boa** Tab. Peut.|| Cod. Theod. 16, 5, 53|| An. Rav. V 24 (408, 5), **Boae** Amm. Marc. XXII 3.6; cit. *in insulam Dalmatiae Boas*|| Amm. Marc. XXVIII 1.23; cit. *ad Boas Dalmatiae locum*, **Bobus**, **Bubua** Farlati (potvrda iz Skok 1950: 162)

Plinijev lik s međuvokalnim *-v-* stariji je izgovor; ispadanje *v* ispred ili iza *o* poznato je u svim razdobljima latinskog (Grandgent 1907: 136, usp. u Appendix Probi "*pavor non paor*", zatim u *bovārius* / *boārius* 'goveđi' i slično u hidronimima *Draus*, *Saus* < *Dravus*, *Savus*). Kod Amijana Marcelina zabilježeno u množini. Ako je točna potvrda kod Farlatija, tada je zacijelo ukršteno s dativom i ablativom množine lat. imenice **bos** <G *bovis*> 'vol' (Skok 1950: 162).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Čiovo** u srednjoj Dalmaciji. Pruža se u smjeru istok-zapad. Zatvara Kaštelanski i Trogirski zaljev, na jugu se nalazi otok Šolta. Površine je 28,8 km², dug je 15,3 km, širok 3,5 km, najviši vrh Rudine visok je 209 m. Obala je duga 43,9 km i nerazvedena je. Građen je od krednih vapnenaca, pokriven je pretežito makijom i garigom, ali nalaze se i šumarci bora i čempresa.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je bio naseljen u prapovijesti. Iz antike i ranog srednjeg vijeka tragovi naseljenosti su skromni (HE II: 688). S obzirom na to da u hrvatskom nije očuvano predslavensko ime, vjerojatno je otok bio nenastanjen u doba dolaska Hrvata. Ni u rimsko doba nije bio stalno nastanjen, služio je kao kaznionica za političke prognanike (Skok 1950: 162).

ETIMOLOGIJA

Etimologija nepoznata. Možda došlo do ukrštanja s lat. **boa** 'velika talijanska zmija; vodena zmija' i/ili **bos** <G *bovis*> 'vol' (usp. Skok 1950: 162). I ove dvije latinske riječi dovođene su u (pučkoetimološku) vezu, kao da je *boa* 'zmija koja guta volove' ili 'muze krave' (LS s. v.

boa).

KONTINUITET IMENA

Nesonim je zabilježen i u srednjem vijeku, usp. *insula Bove* (1315., Cod. dipl. 8, 408), *ecclesia sancti Cypriani de Boe* (1326. g.), *ecclesia s. Mauri de insula Bove* (1328. g.) (potvrde iz Skok 1950: 162). Kontinuitet imena nije sačuvan u hrvatskom, nego samo u tal. **Bua**. Hrvatsko ime *Čiovo* posvjedočeno je od 14. st. (Skok l. c.).

OSTALO

Nesonim, možda motiviran nazivom životinja, s kontinuitetom u talijanskom.

BOLENTIUM

antičko naselje u Moslavini

ANTIČKE POTVRDE

Βολέντιον Ptol. II 14, 4, **Bolentio** Tab. Peut., **Bolenta** It. Hier. 562, 6; cit. *mutatio Bolenta*, melior. **Bolentia**, **Balenilo** An. Rav. IV 19 (215, 9)

U Jeruzalemskom itinerariju zabilježeno bez *-i-* i u ženskom rodu (ili množini srednjeg roda). Kod Ravenjanina iskvareno.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, između *Serote* i *Mariniane*. U Moslavini, možda Orešac istočno od Suhopolja (Gračanin 2011: 36).

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno izvedeno sufiksom **-(e)nt-**, usp. **Colentum**¹. U obzir dolazi više indoeuropskih korijena koji bi odgovarali bilo "panonskim", bilo keltskim glasovnim zakonima (Anreiter 2001: 209).

BOTIVO

antičko naselje na području današnjeg Ludbrega

ANTIČKE POTVRDE

Botivo Tab. Peut.|| An. Rav. IV 19 (215, 4)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, između *Sunista* i *Populi*, **Ludbreg** (Gračanin 2011: 35), **usp. Iovia**¹.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Možda starije panonsko naselje na mjestu kojega je podignuto rimsko naselje **Iovia**¹.

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 94; II: 31) izvodi od ie. ***b^hew-t-**, sa značenjem 'stanovati', kao i ojkonime **Butua**, **Butuntum**. Ie. ***b^hew-t-** bio bi ie. korijen ***b^hew-** proširen formantom **-t-**, ali za takvo proširenje nema indoeuropskih usporednica. Anreiter (2001: 36–37) pak smatra da je etimologija nejasna, ali navodi dvije mogućnosti. Prva je izvođenje od starijega ***butiva-** (s ranoromanskim spuštanjem **ū > o**), što bi bilo od ***būta-** 'raslinje, biljka' (grč. **φυτόν**). Druga je mogućnost povezivanje sa stir. **both** 'šator', stisl. **būd** 'kuća', ali ostaje nejasan segment **-iv-**. (Staroirska i staroislandska riječ mogle bi biti "*Wanderwörter*")

KONTINUITET IMENA

Očuvanje kontinuiteta u imenu **Botovo** (selo u općini Drnje, nastalo potkraj 17. st.) koje je predložio Kukuljević (v. Mayer I: 94) nije moguće. Dugo **ō** u korijenu **bot-** dalo bi u hrvatskom **i** (vlat. **bōt-** > ***būt-** → slav. ***byt-** > ***bit**) ili **u** (ako je posuđeno prije romanskog podizanja **ō > ū**, vlat. **bōt-** → slav. ***bōt-** > ***būt-**), a kratko bi **ō** u hrvatskom dalo **ɔ** (vlat. **bōt-** > ***but-** → slav. ***bɔt-**). Kasnije posuđivanje nije moguće jer na ovom prostoru više nije bilo Romana.

BRATTIA

otok Brač

ANTIČKE POTVRDE

Brattia Plin. III 152; cit. *capris laudata Brattia*|| Tab. Peut., **Brattia**, var. *bracia, bratia* It. mar. 519, 4, **Brazia** An. Rav. V 24 (408, 2), **Βρεττία** St. Byz.; cit. *Βρεττία, νήσος ἐν τῷ Ἀδρία ποταμὸν ἔχουσα Βρέττιον ταύτην Ἐλαφοῦσαν Ἕλληνας, οἱ δὲ Βρεττανίδα καλοῦσιν, Κρατειαί* Ps. Skil. 23; cit. *Προτερὰς Κρατειαί Ὀλόντα*

Ravenjaninovo **-z-** mlađi je zapis romanske palatalizacije. Kod Stjepana Bizantinca **-re-** umjesto **-ra-**. Pseudo-Skilakovo *Κρατειαί* je koruptela prema **Βρατειαί** (Mayer I: 95, Suić 1996b: 199).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Brač**, u srednjodalmatinskoj otočnoj skupini. Pruža se u smjeru istok-zapad, okružen je kopnom, te otocima Šoltom i Hvarom. Površine je 394,6 km², najviši vrh Vidova gora (Vidovica, Sutvid) visok je 780 m. Obala je duga 175,1 km Sjeverna obala razvedenija je i pristupačnija od južne. Otok je građen od vapnenaca i dolomita s uskom plodnom zonom lapora, gline i pješčenjaka. Prevladava krški vapnenački reljef, pa površinski vodeni tokovi ne postoje, a trajni izvori pitke vode nalaze se jedino u flišnim naslagama oko Bola. Više uglavnom nema autohtone sredozemne šume, prevladava makija i kamenjar, na višim

dijelovima crni i alepski bor.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je naseljen od prapovijesti (pronađeni su nalazi iz epipaleolitika, mezolitika i brončanog doba). Na otoku se nalaze i gradine iz ilirskog razdoblja, a pronađeno je i nešto grčkih tragova. Iz rimskog razdoblja potječu ladanjske vile. O ranom kršćanstvu na otoku govore nalazi desetak svetišta. U doba avarsko-slavenskih navala na Brač se doselilo dosta stanovništva iz *Salone*. Do 11. st. pod Bizantom, zatim pod Neretvanima. Neretvani su srušili glavno naselje, pa su starosjedioci podigli novo naselje na južnoj obali, ali njega su razorili Saraceni.

ETIMOLOGIJA

Ime otoka možda izvedeno od riječi srodne s riječju koja se pojavljuje u mesapskim glosama **βρένδον · έλαφον** (Hesych.), **βρέντιον · ή τής έλάφου κεφαλή** (Strab. VI 3.6|| St. Byz. s. v. Βρεντέσιον), **brunda caput cervi** (Isid. XV, 1, 49), i u drugim indoeuropskim jezicima: šved. **brind, brinde** ‘los (sjeverni jelen)’, lit. **brīedis** ‘jelen’ (možda iz germanskoga), možda i alb. **bri** ‘rog’, usp. i **Brundisium** (danas Brindisi, ITA). Ta bi riječ bila indoeuropska riječ za ‘jelena’, a nesolim bi izvorno značio ‘jelenji otok’. U prilog semantizmu ‘jelenji otok’ govori i grčka istovrijednica *Έλαφουσσα*, v. **Elaphoussa**.

KONTINUITET IMENA

Neprekinuti imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu otoka, **Brâč** <G *Bráča*> (od 15. st.; naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje), **Brōč** <G *Brōčä*> (Šimunović Rječnik). Posuđeno je nakon romanske jotacije, s prilagodbom u muški rod. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 95. Kontinuitet čuva i tal. **Brazza**.

OSTALO

Nesolim, možda iz "ilirskog" sloja, vjerojatno motiviran nazivima životinja. U suvremenom splitskom govoru koristi se u poluapelativnom značenju ‘otok’ za otoke Brač, Hvar i Vis. Jedan od rijetkih jadranskih otoka na kojemu ne postoji naselje istoimeno otoku (Brač).

BRYGĒIDES

otočna skupina u sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Βρυγηίδες Apoll. Rhod. IV 330. 470. i sholije uz to; cit. *δοιὰς Αρτέμιδος Βρυγηίδες ἀρχόθι νήσους*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočna skupina u Kvarneru, isto što i **Apsyrtides**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otočna skupina spominje se u mitološkoj predaji o Argonautima. U bijegu pred Kolšanima, Argonauti su pristali na otoke *Brygēides*. Medeja je svog brata Apsirta namamila u Jasonovu zasjedu, u kojoj je ubijen. Nakon Apsirtove pogibije, otoci su nazvani *Apsyrtides*.

ETIMOLOGIJA

Otoci nazvani po plemenu **Βρυγοί**, koje oko njih živi (Katičić 1995: 67). Mlađi pisci to pleme spominju u blizini Ohridskog jezera i u okolici Drača, pa je njihovo spominjanje na sjevernom Jadranu moguća piščeva zabuna (*ibid.*). Etonim Βρυγοί još su stari pisci povezivali s maloazijskim etnonimom **Φρύγες**, gdje je grčki bezučni aspirirani φ ekvivalent sjevernobalkanskom zvučnom β.

Mayer (II: 29) je s ovim etnonimima povezivao i panonski etnonim **Breuci** i na temelju lidijske glose **βρίγα· ἐλεύθερον** predlagao izvođenje od "ilirskog" ***brug-** 'slobodan' < ie. ***b^hrew-g-**.

OSTALO

Ime otočne skupine, motivirano etnonimom, pripada grčkom mitološkom sloju.

BULSINIUS

gora Tušnica (u BiH)

ANTIČKE POTVRDE

Bulsinio Tab. Peut.; cit. *in monte Bulsinio*, **Bulsi** An. Rav. IV, 16 (211, 16); cit. *Montebulsi*, melior. **Bulsinio**

Slika 8 *In monte Bulsinio* na Tabuli Peutingeriani

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gora Tušnica, na tromedi Buškog blata, Livanjskog i Duvanjskog polja (BiH) (Čače 1995a: 53).

ETIMOLOGIJA

Može biti izvedeno sufiksom **-inium** (Skok 1920: 40), usp. **Corinium**. Kao korijen Mayer (I: 100; II: 30) pretpostavlja ***buls-**, ***bulz-** 'balvan, greda' od ie. ***b^helg'**- 'greda' (usp. rus. dij. al.

бóлoзно ‘greda’, stvnj. **balko** ‘balvan, greda’ < ie. *b^holg’-). Trebalo bi pretpostaviti korijen u praznini, *b^hlg’ i satemski odraz ie. *g’. Kod nekih se autora ne razlikuju ie. *b^holg’- ‘greda’ i ie. *b^holg^h- ‘jastuk, kožnata vreća’ (od toga hrv. **blàzina** ‘uzglavlje, jastuk’, sprus. **balsinis** ‘jastuk’, stir. **bolg** ‘vreća, trbuh, mijeh’, av. **barəžis** ‘jastuk’, steng. **belg** ‘trbuh, vreća’). Ove se riječi izvode od ie. *b^helg^h ‘nateći, napuhnuti se’.

KONTINUITET IMENA

Mayer (I: 100) je oronim smještao na goru *Bužanin* (u BiH, gora susjedna Tušnici) i smatrao da je u imenu **Bužanin** očuvano predslavensko ime, no to je nategnuto s obzirom na formalne poteškoće. Naime, Mayer je smatrao da je *Bulsinius* analizirano kao *Buls-inius* te da je u hrvatski posuđena samo osnova *Buls-*, na koju je zatim dodan slavenski sufiks *-janinъ* (za tvorbu etnika). Pritom ozvučenje *s > z* ostaje neobjašnjeno. Također, neočekivano je posuđivanje samo osnove, s obzirom na to da se imena u pravilu posuđuju cijela. Prema tome, oronim *Bužanin* mogao bi eventualno biti izveden od supstratne riječi s istom osnovom kao oronim *Bulsinius*, no i dalje ostaje problem ozvučenja *s > z*. Vjerojatnije je, stoga, da za oronim *Bužanin* treba pretpostaviti neku drugu etimologiju.

BURNUM

antičko naselje na području današnjih Ivoševaca u Bukovici

ANTIČKE POTVRDE

Burnum Plin. III 142, **Boūpov** Ptol. II 16, 6|| Procop. Goth. II 16, **Burno** Tab. Peut.

◆ **Burnistae** Plin. III 139

POTVRDE S NATPISA

◆ **Burnistae** CIL III 2809, Scardona

Na Tabuli u ablativu, kod Ptolemeja s grč. *-ov* koji odgovara lat. *-um*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Predrimski *Burnum* bio je smješten na Gradini u Puljanima, nasuprot legijskom taboru i kasnijem rimskom gradu, tzv. Šuplja crkva u **Ivoševcima kod Kistanja** (Čače 1990: 203 bilj. 24), na krševitoj bukovačkoj zaravni zapadno od Krke. Rimski *castellum Burnum* nalazio se nasuprot kasnijem kastrumu, na lijevoj obali Krke, gdje se danas nalazi gradina kod Puljana. Smještena je na visoravni iznad strme i visoke izbočine, koju kao jezičasti poluotok oplakuje Krka, koja ovdje, ispod te izbočine pravi slap (Zaninović 1996: 272).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jedna od važnih liburnskih gradina zajednice *Burnista* u graničnom području s Delmatima. Pri pacifikaciji Ilirika nasuprot gradini podignut je rimski vojni logor (*castrum*), ali je liburnsko

naselje nastavilo život. Vojni logor je utemeljen zbog znatnog dominantnog i kontrolnog položaja nad lakim prijelazom preko rijeke, iznad slapa (sličan je položaj *Tiluriuma* na Cetini). Zemljani logor vjerojatno je bio sagrađen već 33. pr. Kr. i u njemu je boravila *legio XI* (nakon Delmatsko-panonskog ustanka, do 68./69. g.) i *legio IV Flavia* (do 86. g.). Gradnju stalnog logora započeo je najvjerojatnije namjesnik P. K. Dolabela, a gradnja je tekla i poslije, za cara Klaudija (51./52.g.). Vojnički značaj *Burnuma* postao je nevažan nakon što su logor napustile legije koje su ondje boravile. Vjerojatno je u doba cara Hadrijana civilno naselje steklo status municipija premda postoji mišljenje kojim se osporava municipalitet. Naselje je imalo važnu ulogu sve do kraja antike, a potkraj 5. st. zauzeli su ga Istočni Goti.

(Zaninović 1996: 272–278, 100AN 140–141)

ETIMOLOGIJA

Čače (1993: 8) navodi da je naselje ime dobilo po liburnskoj općini *Burnistae*, tj. da je ojkonom etnonimskog postanja. Mayer (I: 102; II: 22, 70–71) navodi dvije mogućnosti postanka. Jedna je izvođenje od ie. ***b^huh₂-r-** (usp. mesap. **βύριον·οἴκημα** ‘stan, kuća’, stvnj. **būr** ‘kuća’, usp. i Krahe 1955: 38–39, 105; NIIL 48, 56 bilj. 64), što je od ie. korijena ***b^hweh₂-** ‘rasti, nastati, postati’. Ako je od ovoga korijena, ojkonom *Burnum* trebao bi sadržavati i dodatni sufiks *-no-*.

Druga je mogućnost veza s etnonimom **Liburni**. Premda se predlagalo da bi *Li-* u tom etnonimu bio postanjem prefiks, to nije usvojeno (v. Mayer II: 70). Za sufiks *-urn-* smatra se da je etrurski i maloazijski.

OSTALO

Ojkonom. Ako je etnonimskog postanja, tada strukturalno pripada rimskom sloju.

BUSTRICIUS

rijeka u Panoniji

ANTIČKE POTVRDE

Bustricius An. Rav. IV: 19 (218, 18); cit. *Per quas Pannonias transeunt plurima flumina, inter cetera quae dicuntur, id est Ira, Bustricius, usp. Ira*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Panoniji, nepoznat smještaj.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Ime rijeke navedeno samo kod Ravenjanina, u opisu Panonije nakon nabranjanja panonskih *civitates*.

ETIMOLOGIJA

U vezi s psl. ***bystrica** (hrv. **bìstrica** ‘gorski potok, brzac’, češ. **bystřice** ‘brza rijeka ili potok’, ukr. **бістриця** ‘brz i glasan potok’, i mnogobrojni slavenski hidronimi), što je izvedeno od ***bystrь** ‘brz’. U ESSJ III: 151 navodi se mogućnost da bi Ravenjaninov hidronim mogao predstavljati latinizaciju slavenskoga ***bystrica**, što bi značilo da je Ravenjanin za to ime saznao od Slavena, te da hidronim nije predslavenski. Druga je mogućnost da je zabilježeni hidronim doista predslavenskoga podrijetla, ali srodan sa slavenskim riječima. Anreiter (2001: 224) izvodi hidronim od "panonskog" apelativa ***bustra-** ‘olujan’ (slično i Mayer 1959: 31, od "ilirskoga" ***bustr-** ‘olujan’) što bi, poput psl. ***bystrь**, postalo od ie. ***b^huH-s-ro-** (uspoređuje se i ist. friz. **būsterig** ‘olujan’, stnord. **bysia** ‘izvirati velikom silom’).

CARDONUM

ZEMLJOPISNI PODATCI

Možda kod Prugovca južno od Kloštara Podravskog (Gračanin 2011: 36), v. **Carrodunum**.

CARRODUNUM

antičko naselje u Podravini, na području današnje Pitomače

ANTIČKE POTVRDE

Καρρόδουνον Ptol. II 14, 4|| Ptol. II 15, 1; cit. *κατὰ Καρρόδουνον πόλιν*, **Cardono** It. Hier. 562, 3; cit. *mutatio Cardono*, **Parroduno** Not. dign. occ. 35, 28; cit. *tribunus cohortis primae Herculaeae Raetorum, Parroduno*

Gračanin (2011: 36) smatra da su *Cardono* u Jeruzalemskom itinerariju i Ptolemejev *Καρρόδουνον* različita naselja. Lik *Cardono* pravilno bi nastao s vlat. *u > o* i sinkopom nenaglašenog sloga. U Not. occ. nejasno je početno *P-*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Mursa – Poetovium*, Pitomača (Anreiter 2001: 162). Gračanin (2001: 36 bilj. 73) smješta na ušće Mure u Dravu, prema Ptolemejevim koordinatama koje su nepouzdanе. Isto što i **Iovia**².

ETIMOLOGIJA

Keltsko ime, složeno od ***dūnon** ‘grad’ i **carro-** (vjerojatno od ***carros** ‘kola’, usp. stir. **carr**, srvelš. **car[r]**). Taj tip kola očito je bio tako velik i stabilan da je pružao dovoljno zaštite (Anreiter 2001: 162–163, usp. i Sims-Williams 2006: 210).

OSTALO

Ojkonim bez kontinuiteta, pripada keltskom sloju. Usp. i druge istoimene keltske ojkonime: **Carrodunum** (u provinciji *Germania Magna*, danas Krappitz), **Carrodunum** (u Vindeliciji, danas Karnburg), **Carrodunum** (u Sarmatiji).

CELADUSSAE

otočna skupina, možda Kornati

ANTIČKE POTVRDE

Celadussae Plin. III 152; cit. *contra Iader est Cissa, et quae appellatae, contra Liburnos Crateae aliquot nec pauciores Liburnicae, Celadussae*

Samo kod Plinija.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočna grupa, možda Kornati (Katičić 1995: 105, prema Bulić 1886: BD 9, 104–106), usp. **Liburnides**.

ETIMOLOGIJA

Grčko ime, izvedeno sufiksom -οῦσσα (kao u **Elaphoussa**) od κέλαδος ‘šum, buka’. Zbog etimologije se povezuje s **Dyskelados** (v. Mayer I: 184).

OSTALO

Ime otočne skupine, pripada grčkom sloju.

CELENA

antičko naselje, možda na području Srijema

ANTIČKE POTVRDE

Celena It. Hier. 562, 3; cit. *mutatio Celena*, **Cansilena** Tab. Peut., **Ansilena** An. Rav. IV 19 (216, 12)

U izdanju Cuntz et al. (1990: 57) restituira se kod Ravenjanina <C>*ansilena* prema Tabuli. Početna slova nerijetko se ispuštaju, usp. **Halicano**. Mayer (I: 184) kao izvorni lik pretpostavlja *Celena* iz Jeruzalemskog itinerarija. Teško je povezati likove *Celena* i *Cansilena*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Mursa – Sirmium*, između *Cibalae* i *Ulmus*. Vjerojatno **Orolik** južno od Vinkovaca (BATL, Gračanin 2011: 38).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Postaja za izmjenu konja.

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 50–51) i Mayer (I: 184; II: 62) kreću od lika posvjedočenog u Jeruzalemskom itinerariju, *Celena* i izvode ga od ie. *kel(H)- ‘dizati se uvis’ (lat. *celsus* ‘uzvišen’, *collis* ‘brdo’, steng. *hyll*, lit. *kálnas*, latv. *kaļns*). Kao praoblik Anreiter rekonstruirao *kol(H)-ēn-eh₂ (formalno je usporedivo grč. *κολώνη* ‘brežuljak’ < *kol(H)-ōn-eh₂). Izvorno značenje apelativa bilo bi ‘naselje na brežuljku’ (misli se na južni ogranak Fruške Gore).

CERTISSIA

antičko naselje u blizini Đakova

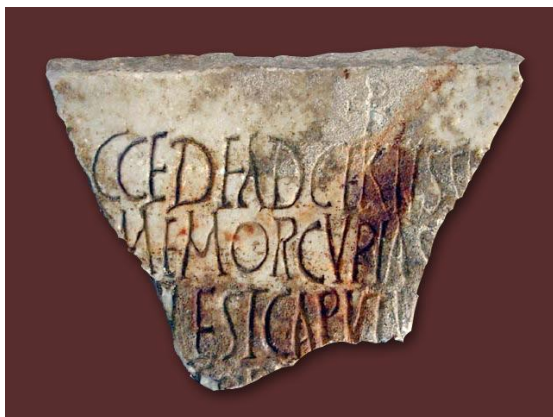
ANTIČKE POTVRDE

Κέρτισσα Ptol. II 16, 6, **Certisiam** An. Rav. IV 19 (216, 14), **Certis** Tab. Peut., **Cirtisa** It. Ant. 260, 9, **Cirtisia** It. Ant. 268, 5

POTVRDE S NATPISA

Certissia; cit. [--- a]ccede ad Certissia[m---] | [---] memor cupias [---] | [---] est caput v[iarum ---], 2. pol. 4. / 5. st.; mjesto nalaska nepoznato, Migotti et al. 1998: 70–71

Prema nedavno pronađenom javnom natpisu na kojem se jasno čita *Certiss*, a vide se i dijelovi sljedećih dvaju slova zaključuje se da je izvorno ime glasilo *Certissia* (Migotti et al. 1998: 70–71). Oblici s *-e-* u prvom slogu prema Skoku (1920: 33) su vulgarnolatinski, klasično je s *-i-*, no neobično je da već Ptolemej ima lik s vlat. *-e-*. Oblici s *-ia-* su "pseudoklasični", jer je u vlat. moglo stajati *ss* za klasično *sj* (Skok. *l. c.*; za sličan problem s udvojenim suglasnicima usp. **Iovallium**).

Slika 9 Natpis *Accede ad Certissiam*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Stjecište dviju rimskih cesta (*caput viarum*), ceste *Emona – Sirmium* i ceste *Salona – Sirmium*. Obično se smješta u **Štrbince**, arheološko nalazište 3 km jugoistočno od **Đakova**. Prirodna cjelina pod poljoprovrednim kulturama, sastavljena od dvaju niskih brežuljaka i zaravni. Međutim, ta ubikacija nije konačno dokazana (Migotti 1998: 112–115, usp. i Migotti

1998: 77–78).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U Štrbincima su pronađeni ostatci neolitičkog naselja i manje željeznodobnih nalaza. Nalazi iz Štrbinaca upućuju na to da je ondje moglo postojati znatnije rimsko naselje. Tragovi rimske civilizacije javljaju se već od 1. st. pr. Kr., zatim pokazuju rast u 2. i 3. st. te vrhunac potkraj 3. i u 4. st. Obrise grada naselje je vjerojatno dobilo upravo u kasnoantičkom razdoblju. Zbog nedostatka nalaza iz 5. i 6. st. teško je definitivno zaključiti je li rimska *Certissia* bila u Štrbincima (Migotti 1998: 112–115).

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 211–212) predlaže tri moguće etimologije za varijantu *Certissa*. Zbog završetka **-issā** ojkonom podsjeća na keltska predijalna imena na *-issā*, ali nije zabilježeno keltsko osobno ime ****Certos**. Ipak, postoji kognomen *Certus*, proširen u Italiji, na zapadu te u Dalmaciji u rano doba, koji bi teoretski došao u obzir. Druga je mogućnost povezivanje s dačkim toponimom **Certia** (danas Romlot), koji možda sadrži isti početni element. Na koncu Anreiter spominje moguće "panonsko" podrijetlo ojkonima, od apelativa ***Certisjā** 'okolica u kojoj se pleće' < ie. ***kert-** 'zajedno vrtjeti'. Međutim, razvoj značenja je nategnut, a i indoeuropske usporednice koje navodi (grč. **κάρταλ(λ)ος** 'košara', alb. **kjerthull** 'krug, vitlo', lat. **crātis** 'pleter, tor', sprus. **corto** 'ograda') se inače ne izvode od ie. ***kert-**.

Mayer (I: 187; II: 63–64) misli da je ojkonom postao od starijega ***kerkt-isyā**, što bi bilo izvedeno od ie. ***perk^wu-** 'hrast', usp. **Korkyra Melaina**.

CERVARIA

otok uz zapadnu obalu Istre

ANTIČKE POTVRDE

Cervaria An. Rav. V 24 (409, 10)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočić uz zapadnu obalu Istre, ali nije jasno koji, s obzirom na to da Ravenjanin spominje samo značajnije otoke.

ETIMOLOGIJA

Poimeničeni ženski rod lat. pridjeva **cervārius** 'jelenji, jelenov' (lat. **cervāria** sc. **insula**, dosl. 'jelenji otok'), što je izvedeno od lat. **cervus** 'jelen'.

KONTINUITET IMENA

Imena naselja **Črvar Veliki** i **Črvar Mali** (u Istri), te **Črvar** (luka sjeverno od Poreča) mogu se izvesti od vlat. **cervaria** (Križman 1997: 372). Ti su toponimski likovi prošli romansku palatalizaciju, sufiks *-ar-* nije prešao u *-er-* kao u mlađim mletacizmima i nema slavenske metateze likvida. Likovi *Črvar* i *Červar* razlikuju se u prvom slogu, što bi moglo upućivati na posuđivanje iz različitih romanskih idioma.

OSTALO

Tipična romanska tvorba, od naziva životinja sufiksom *-aria*, usp. port. **Cerveira**, šp. **Cervera**, **Cerveira**, **Cerveras**, fr. **Cervière**, **Cerbère**, tal. **Cerbaia**, **Cerbara**, **Cervara**, **Cervera** (Wolf 1996: 394).

CIBALAE

antičko naselje na području današnjih Vinkovaca

ANTIČKE POTVRDE

Cibalae Aur. Vict. Epit. 41, 5; 45, 2; cit. *apud Cibalas*|| Eutr. X 5; cit. *apud Cibalas*|| Amm. Marc. XXX 7.2; cit. *Natus apud Cibalas Pannoniae oppidum Gratinus*|| Oros. VII 28.19; cit. *apud Cibalas*, **Cibalis** It. Ant. 131, 2; cit. *Cibalis civitas*, **Κιβάλας** Sozom. Hist. eccl. I 6; cit. *περὶ Κιβάλας*, **Cibalis** It. Ant. 232, 5, var. *ciualis*, *ciuales*|| It. Ant. 261, 1, var. *ciualis*|| It. Ant. 267, 2|| It. Ant. 268, 4, var. *ciualis*|| It. Hier. 563, 2; cit. *civitas Cibalis*|| An. Rav. IV 19 (216, 13), **Ciballis** Martyr. Hier. 4 Kal. Iun.; cit. *in Ciballis*, **Κιβάλις**, var. *Βιβάλις* Ptol. II 15, 4

latinski ablativ postao je u grčkom nominativ ⟨A **Κιβάλιν**⟩ Zos. II 19.1, 48.3, 49.4, ⟨G **Κιβαλέως**⟩ Zos. II 19.6; III 36.2|| Socr. Hist. eccl. IV 1, ⟨D *ἐν Κιβάλει*⟩ Paianios u Droysenovu izdanju Eutropija 173, 23,

preuzeto natrag u latinski kao *Cibalis* ⟨ABL **Cibali**⟩ Chron. Gall. I, M.G. H. Auct. ant. IX 644 a. 494, **Cibala** ⟨G *Cibalae* ABL *Cibala*⟩ Cassiod. Hist. I 7|| Cassiod. Hist. VII 7; cit. *de Cibala civitate*

◇ **Cibalensis** Hier. Chron. a. Abr. 2329; cit. *bellum Cibalense adversum Licinium* uz 313. g., 273. olimpijada|| Hier. chron. a. Abr. 2380; cit. *post quem Valentinianus tribunus scutariorum e Pannonia Cibalensis apud Nicaeam Augustus appellatus* uz 364. g., 385. olimpijada|| Iord. Rom. 307; cit. *Valentinianus et Valens ... nam Pannonnes erant Cibalenses utrimque germani*, **Cibalitarum** Passio Pollionis 1 (grčka tvorba)

POTVRDE S NATPISA

Cibalis CIL VI 32624a 14|| CIL VI 32536c 28; cit. *Cibali(s)*|| CIL VI 32542b 9. 12. 17; cit. *Cibal.*|| CIL III 3267, Vinkovci; cit. *dec. mun. Cib.*|| CIL III 10253, Vinkovci; cit. *Cibal.*|| CIL

III 14038, Fünfkirchen; cit. (c)ol. *Cib(al.)*

Izvorni je lik imena vrlo vjerojatno *Cibalae* (mn.), no u vrelima se nalaze i oblici akuzativa i ablativa (*Cibalas* i *Cibalis*) shvaćeni kao nominativ. Kod Kasiodora je zabilježeno u jednini.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na mjestu današnjih **Vinkovaca**. Naselje smješteno na jugu panonske nizine, na obali rijeke Bosut. Područje je močvarno, pa uzvišenja izviruju kao otoci i pružaju jedinu mogućnost za naseljavanje. Na povišenoj lijevoj obali Bosuta nalazila su se u prapovijesti tri naselja, od kojih je središnje, na brežuljku Tržnica bilo osnovom za kasnije rimsko naselje. O smještaju *Cibalae* na brežuljku govore i povijesna vrela (Zosim).

(Iskra-Janošić 2004: 169)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje naseljeno od neolitika. Najstarije i najveće naselje na području grada datira se u 6300. g. pr. Kr. Osim njega, pronađeni su tragovi još jednog velikog prapovijesnog naselja i dvaju latenskih naselja. U 8. st. pr. Kr. na tom je području boravilo panonsko pleme Breuka, od 3. st. pr. Kr. do dolaska Rimljana keltsko pleme Skordiska. Rimsko naselje razvijalo se nakon rimskih osvajanja Panonije i izgrađeno je na lijevoj, višoj obali Bosuta, na mjestu na kojem se nalazilo i središnje prapovijesno naselje i keltsko naselje. U početku je naselje vjerojatno imalo obrambenu ulogu. Status municipija grad je stekao u doba cara Hadrijana (*Municipium Aelium Cibalae*), a status kolonije u doba cara Karakale (*Colonia Aurelia Cibalae*). Carevi Valentinijan I. i Valens (braća) rodnom su iz *Cibalae*. Grad se urbanistički razvijao u četiri faze. Stanovnici su vrlo rano prihvatili kršćanstvo; već u 3. st. *Cibalae* su bile središte biskupije (*Ecclesia Cibalarum*), ali je biskupija prestala postojati u 1. pol. 5. st. U 4. st. u blizini Cibala odvijale su se bitke između Konstantina Velikog i Licinija (314. g.) i Konstancija II. i Magnencija (351. g. kod *Murse*). U 4. st. grad je bio jedno od većih urbanih središta u rimskoj Panoniji, propulzivnost je zadržao gotovo čitavo 4. st. (o čemu svjedoče brojni nalazi carskog novca) te je tijekom većine 4. st. gradski život bio u punoj funkciji. Obično se smatra da su *Cibalae* razorene u navalama gotskih skupina pokraj 4. st., ali arheološki to nije potvrđeno. Međutim, nesigurnost nastala u tim nepovoljnim vojno-političkim prilikama uzrokovala je odseljavanje stanovništva i ruralizaciju grada. Degradacija je nastupila u 1. pol. 5. st., a jedan je od pokazatelja nestanka gradskog života gašenje biskupije. Područje je dodatno opustjelo nakon pada gepidske vlasti 567. g., ali se na njemu nisu odmah naselili avarski i slavenski pridošlice. Život se na to područje pomalo vraća od 7.

st., a to stanovništvo više nije imalo veze s rimskim tradicijama.

Blizina granice i dobre prometne veze omogućile su gospodarski razvoj *Cibala*, ali su i pridonijele bržoj propasti u doba nadiranja barbarskih plemena i ratova za prijestolje. (100AN 288–293, Sanader 2009: 25–30, Gračanin i Rapan 2011)

ETIMOLOGIJA

Postalo od ie. ***g^heb^h-l-** ‘glava’ (grč. κεφαλή ‘glava’, got. **gibla** ‘zabat, sljeme’, toh. A **špāl** ‘glava’, maced. **κεβλή, κεβαλή** ‘glava’, usp. i stir. **gabal** ‘vilica’)(Mayer I: 188–189; II: 60–61, Anreiter 2001: 54–55). Izvođenje od tog etimona indicira Zosim; Mayer (l. c.) pojašnjava da se grad nalazio u močvarnoj ravnici koja je poplavljena u proljeće i jesen i da se tada iz vode izdižu humci zemlje od kojih se na najvećem nalazio grad. Ti humci slični su glavi, usp. i u hrv. toponomastičke metafore **Glava, Glavica**. Premda je izvođenje od ie. riječi za ‘glavu’ vrlo uvjerljivo, nije sasvim jasan razvoj konsonanata. Konsonanti su isti kao u macedonskoj riječi za ‘glavu’ (usp. Beekes 2010: 682–683 i 662, gdje se upućuje na daljnju literaturu; usp. i Katičić 1976: 111–112). U "panonskom" bi se očekivalo ***Gibalae* (Anreiter 2001: 54–55).

OSTALO

Ojkonim, označavao naselje sa statusom kolonije, ali imenski kontinuitet nije očuvan.

CISSA¹

otok Pag

ANTIČKE POTVRDE

Gissa Plin. III 140; cit. *Insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium Arba, Crexi, Gissa, Portunata, Sissa* Tab. Peut.; cit. *ins. Sissa, Cissa* An. Rav. V 24 (408, 21)

U rukopisnoj predaji Plinijeva teksta možda je došlo do pogreške, pa je zabilježeno *G* umjesto *C*. Plinije na ovom mjestu nabroja otoke s gradovima, pa se ta potvrda smatra prvom potvrdom i nesonima i ojkonima (usp. Čače 2011: 610–614). Na Tabuli zabilježeno sa *S*, zacijelo prema nekom grčkom predlošku, usp. **Bacuntius**. Možda ovamo spada i **Lissa**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Pag**. Pruža se u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Površine je 284,56 km², dug je 59 km, širok 9,5 km, najviši vrh Sveti Vid visok je 349 m. Obala je duga 269,2 km. Otok s najrazvedenijom obalom, uz onu Dugog otoka. Sjeveroistočna obala je visoka i strma, jugozapadna niža. Građen od vapnenaca, dolomita, fliša, pješčenjaka i pijeska. Podzemne vode skupljaju se na dodiru fliša i vapnenaca, a na otoku ima više izvora pitke vode i tri zamočvarena jezera. Mjestimice je otok pokriven autohtonom zimzelenom šikarom te šumama hrasta medunca i crnike.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je bio naseljen možda već u srednjem paleolitu te u neolitu. U brončano i željezno doba na otoku se živjelo u gradinskim naseljima, a naseljavali su ga Liburni. U antici je glavno naselje, istoimeno otoku *Cissa*, bilo smješteno na zapadnom dijelu Paškog zaljeva. Čače (2011: 614) ga prepoznaje u gradinskom naselju na brdu Košljun, na istočnoj strani Novaljskog polja. Na otoku je u kasno predrimsko doba postojalo još nekoliko manjih naselja, ali jedino se *Cissa* razvila u znatnije rimsko naselje. Na otoku je bilo i više *villae rusticae*. U doba Bizanta otok je bio uključen u Justinijanov sustav obrane. Nema ni povijesnih ni arheoloških podataka o životu na otoku u 7. i 8. st., a Hrvati su otok naselili najkasnije potkraj 8. odnosno u 9. st. U srednjem vijeku otok je bio podijeljen, sjeverni dio pripadao je Rabu od 11. st., a južni Zadru. Južni je dio bio razvijeniji i na njemu se razvilo jače urbano središte, *Pag*, po kojem je i cijeli otok dobio ime. (HE; Kurilić 2011: 87–88)

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno predindoeuropskoga podrijetla, na što upućuje ponavljanje toponima na širem mediteranskom području, usp. *polis Kissa* u Mauretaniji (Skok 1950: 257), *Cissi* obalno mjesto u *Mauretania Caesariensis* (RE 5–6), *Cissis* grad u *Hispania Tarraconensis* (LS s. v. *Cissis*), i na egejskom području, u južnoj Italiji te Galiji (Čače 2011: 615). Skok (1934: 12) spominje i mogućnost da bi ovaj toponim bio u vezi s grč. **κισσός** 'bršljan', što je predgrčkoga podrijetla.

Ponekad se spominje da se u ovome toponimu nalazi isti sufiks kao u **Issa**¹. Premda je sličnost neupitna, ne može se govoriti o sufiksu ako je osnova nepoznata. O razlici između ta dva nesonima govori i njihov kontinuitet u hrvatskom (*Cas-ka* ~ (*V*)*is*).

Mayer (II: 65) Plinijevo početno *G* tumači netočnim prenošenjem "ilirskoga" glasa ili glasovnim pomakom i izvodi od ie. ***g'eys-** (njem. **Kies** 'šljunak, oblutak', lit. **žiezdrà** 'šljunak', karijski **γίσσα** 'kamen' (St. Byz. s. v. *Μονόγισσα*)). Kentumski odraz indoeuropskoga palatala, s obzirom na to da Mayer očekuje satemski, objašnjava venetskim utjecajem.

KONTINUITET IMENA

Nesonim *Cissa* spominje se još u 10. st. **Σκιρδάκισσα** (Const. Porph. 29), i u 17. st. kod Ivana Lučića kao povijesna reminiscencija: *Scirdacissa id est Scirda, nunc Scherda Cissa, nunc Pagus* (Brgles i Brozović Rončević 2011: 517), te u nekim srednjovjekovnim dokumentima, usp. *insula Kesse* (1178., Cod. dipl. II: 149), *Kissa insula* (1070.). Nesonim inače nije očuvao imenski kontinuitet, nego ojkonom, v. **Cissa**². Nakon 14. st. spominje se samo nesonim *Pag* (Skok 1950: 69).

OSTALO

Nesonim, vjerojatno pripada predindoeuropskom sloju. Današnje ime otoka također je predslavenskog podrijetla. Ime **Pag** (*paucas villas Pagi* 1070., Cod. dipl. II: 136) otok je dobio po naselju *Pag* (< lat. **pagus** 'selo'), kad je to naselje postalo glavno na otoku.

CISSA²

antičko naselje na otoku Pagu

ANTIČKE POTVRDE

Gissa Plin. III: 140; cit. *Insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium Arba, Crexi, Gissa, Fortunata*

O Plinijevoj potvrdi **v. Cissa**¹.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Glavno naselje na otoku *Cissa*, u blizini današnje Caske na Pagu, gradina Košljun na istočnoj strani Novaljskog polja (Čače 2011: 614). U poslijeantičko doba ime *Cissa* selilo se između naselja na mjestima današnje Caske, Novalje i Stare Novalje (Kurilić 2011: 87).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Antički grad *Cissa* vjerojatno je uništen u potresu u 361.g. U kasnoj antici počela se razvijati vanjska luka, današnja Novalja. Na tom se području nalazilo i obnovljeno naselje *Cissa* koje se spominje u srednjovjekovnim dokumentima.

ETIMOLOGIJA

V. **Cissa**¹.

KONTINUITET IMENA

Ojkonim se spominje još i u srednjem vijeku (posljednji put u 14. st.), usp. *Kessensis communitas* (1071., Cod. Dipl. I: 124), *parochias ... Cissam ...* (1111., Cod. dipl. II: 22), *pro castro Kessae* 1203., Cod. dipl. III: 26, *Kessa veterana* 1212., Cod. dipl. III: 110, *villam Nevalie vel Chessam* (1372., Cod. dipl. XIV: 436). Za ostale srednjovjekovne potvrde usp. Brgles i Brozović Rončević 2011. Ove potvrde govore da je do 14. st. bilo očuvano romansko ime, bez romanske palatalizacije i s očuvanim velarom pred prednjim vokalima.

U suvremenom hrvatskom antički je nesonim sačuvan kao slavenska izvedenica, u imenu naselja **Caska** (**Câska** Skračić 2011: 436, **Cäska** Holzer 2011: 98, **Câška** Šimunović 2005: 77.). Ime je posvojni pridjev u ženskom rodu (vjerojatno prema apelativu "uvala", usp. *Vala Caska*, Skok 1950: 69) izveden od imena naselja i takvo se javlja već na nekim kartama iz 2. pol. 16. st. (usp. Faričić 2011: 555). Do posuđivanja je došlo prije slavenske druge palatalizacije, i prije $\check{i} > ь (>a)$. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 98.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom kao izvedenica.

CISSA³ / CISSA PULLARIA

otok uz zapadnu obalu Istre

ANTIČKE POTVRDE

Cissa Plin. III 151; cit. *iuxta Histrorum agrum Cissa(,) Pullaria et Absyrtides*

◇ **Cissensis** Not. dign. occ. XI 67; cit. *Procurator bafii Cissensis, Venetiae et Histriae*

Suić (1996j: 693–695) zastupa mišljenje da u Plinijevu tekstu ne treba staviti zarez između *Cissa* i *Pullaria*, kako je bilo uobičajeno. Smatra da je *Pullaria* epitet uz *Cissa* da bi se razlikovala od **Cissa**¹.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok uz zapadnu obalu Istre. Smješta se između Rovinja i Brijuna (Matijašić u Ist. Enc. s. v. *Cissa*). Možda otočić uz današnji otok Sv. Andrija, koji je potonuo sredinom 8. st., a čiji se ostatci i ostatci naselja na njemu naziru na morskom dnu (Suić 1996j: 690) ili Veliki i Mali Brijun (Suić 1996j: 693), usp. **Pullaria**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na otoku se nalazila valjarska radionica (*baphium*), ostatke koje Suić (1996j: 705) prepoznaje u "kastrumu" u Dobrinki na Velom Brijunu. Na otoku je u 2. pol. 6. st. i u 7. st. bilo i biskupsko sjedište.

ETIMOLOGIJA

V. **Cissa**¹, **Pullaria**

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet imena možda je bio očuvan kao izvedenica u nekadašnjem imenu Barbarige, **Punta Cissana** (Suić 1996j: 699).

OSTALO

Nesonim istoimen drugom jadranskom nesonimu. U obliku *Cissa Pullaria* pripadao bi rimskom sloju.

CLAMBETIS / CRAMBEIS

antičko naselje, možda na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Clambetis Tab. Peut., **Crambeis** An. Rav. IV 16 (211, 6)

Potvrda s Tabule obično se smatra točnijom, što bi značilo da je kod Ravenjanina vjerojatno iskrivljeno.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti iz sjeverne Dalmacije u Liku. U okolici Gračaca (BATL), Obrovac (Mayer I: 192).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 192) uspoređuje s ojkonomom **Clampetia** u pokrajini *Brutium* (danas Kalabrija).

CLAUDIUS

gora na području Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Claudius Vell. II 112; cit. *occupato monte Claudio*|| Plin. III 148; cit. *mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Nelocirano, ali možda brdovito područje između Save i Drave, Papuk (Šašel Kos 1986: 185).
Gora u Slavoniji ili oko Varaždina (Mayer); Moslavačka gora ili Ivančica (BATL).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Gora *Claudius* bila je prirodna granica plemena *Scordisci* i *Taurisci*. Velej Paterkul goru spominje u opisu delmatsko-panonskog ustanka, jer su se na nju sklonili neki pobunjenici.

ETIMOLOGIJA

Možda je gora ime dobila po rimskom antroponimu **Claudius**, ali onimizacija od antroponima bez sufiksa je neočekivana. Mayer (I: 192; II: 62) izvodi od ie. ***kel(H)**- ‘dizati se uvis’, v. **Celena**, ali tada završni dio imena ostaje nejasan.

COCCONIS / COCCONAE

antičko naselje u Podravini

ANTIČKE POTVRDE

Cocconis It. Hier. 562, 4; cit. *mutatio Cocconis*, **Cucconis** An. Rav. IV 19 (215, 11)

POTVRDE S NATPISA

etnik kao ime mjesta: **Cocconetes** CIL VI 3297; cit. *Ulpus Cocceius eq(ues) s(ingularis) d(omini) n(ostris), castris nov(is), t(urma) Kastis, ex Pan(nonia) sup(eriore) natus ad aquas Balizas pago Iovista, vic(o) Coc[co]netibus*

Ravenjaninovo *u* u prvom slogu može se objasniti kao vulgarnolatinsko miješanje *ŭ* i *ō*. Potvrde se obično čitaju kao ablativ množine ženskog roda (od *Cocconae*), iako je moguće i da su od srednjeg roda. U teoriji je moguće i da je zabilježeni lik na *-is* zapravo nominativ.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, možda kod Špišić Bukovice između Pitomače i Virovitice (Gračanin 2011: 36) ili Sopje jugoistočno od Pitomače (Anreiter 2001: 55).

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 194, II: 67) i Anreiteru (2001: 56), izvedeno od ie. ***kewk-** ‘svinuti’, kao i **Cuccium**. Sufiks je možda *-on-*. Razliku samoglasnika prvog sloga između ta dva ojkonima možemo objasniti kao vulgarnolatinsko izjednačavanje *ŭ* i *ō*. Anreiterovo je objašnjenje asimilacija na daljinu (2001: 58 bilj 226). Delamarre (2009: 5) spominje mogućnost keltskoga podrijetla imena. Poput antroponima **Cocceius**, **Cocillus** i ojkonim *Cocconae* (kelt. **Cocconā[s]*) mogao bi biti izveden od kelt. ***coc(c)os** ‘grimizan, crven’, posuđenice iz lat. **coccum** ‘grimiz’, grč. **κόκκος** ‘grimiz’. Semantizam ‘crveno, grimizno’ potjecao bi od obala rijeke, trgovačkog puta.

COLAPIS

rijeka Kupa

ANTIČKE POTVRDE

Colapis Plin. III 148, **Κόλαπις** Strab. IV 6.10|| Strab. VII 5.2; cit. *ἐκ τοῦ Ἀλβίου ὄρους Κόλαπιν συμβάλλει*, **Κόλοψ** Dion C. XLIX 37.3–5; cit. *Κόλοψ ... Κόλοπος ... Κόλοπα*

Lik *Κόλοψ* kod Diona Kasija Schramm (1981: 281) smatra retuširanjem uzusa svojega doba, a promjene *-a-* > *-o-* i ispadanje *-i-* bile bi regionalne.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Kupa**. Dugačka je 296 km, izvire iz Kupeškoga jezera (krško jezerce u Gorskom kotaru), utječe u Savu kod Capruga, odnosno Siska. Obuhvaća porječje površine 10032 km². U gornjem i srednjem toku ima mnogo brzica i slapova, s mjestimičnim proširenjima u male kotline, a nizvodno od Ozlja teče vijugavim tokom kroz ravno Pokuplje. Plovna je 73 km (od Pokupskog).

ETIMOLOGIJA

Smatra se da je riječ izvorno složenica. Drugi dio je ie. vodna riječ ***h₂epi-** (skr. **áp-** ‘voda’, sprus. **ape** ‘potok, rječica’, lit. **ùpė** ‘rijeka’ i u toponimima **Ἀπία** ‘Peloponez’, **Salapia** u Apuliji). Podrijetlo prvog dijela nije sasvim jasno. Anreiter (2001: 227) navodi više mogućnosti: 1) od ie. ***k^wel-** ‘vrtjeti, okretati, savijati’, ‘savinuti potok’ (dodajem i moguće značenje ‘vrtložni potok’); 2) od ***(s)kel-** ‘svijetao’; 3) moguća je veza i s lat. **celer** ‘brz’ 4) te s ie. ***k'el-** ‘hladan’.

Svi ovi ie. korijeni semantikom bi odgovarali staroeuropskoj hidronimiji. Kao usporednice u Europi Anreiter (*ibid.*) navodi hidronime **Kalupė**, **Kalupis**, **Kalupys** (Litva), **Kalupe** (Latvija), **Halappa** (Vestfalija), **Halft** (Siegkreis)

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet hidronima očuvan, današnja rijeka **Kùpa** (od 1201. g., Mon. ep. zagr. tkalč. 1, 14; cit. *ad flumen Culpa*; naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje). U slavenski je preuzeto nakon romanske sinkope nenaglašenog srednjeg sloga **Colapis** > ***kolp-**, romansko *o* prilagođeno je kao slavensko *ǫ* (> *ɔ*), ***Кѡпа**. Detalje glasovnog razvoja v. u Holzer 2011: 119.

Iako nije sasvim jasno kojeg je roda bio ovaj hidronim, Schramm (1981: 281 i d.) otvara mogućnost da je već u antici ovaj hidronim bio ženskoga roda, kao što je i ime obližnje slovenske rijeke Krke u antici bilo ženskoga roda.

Od hrv. *Kupa* izvedeni su i brojni drugi toponimi: **Pokuplje**, **Pokupsko**, **Kupčina**, **Kupski**, **Prekupec**, **Zakupski**.

OSTALO

Hidronim s kontinuitetom. Možda pripada staroeuropskom sloju. Od imena rijeke izvedeno je i ime antičkog plemena koje je stanovalo u tom području, **Colapiani**.

COLENTUM¹

otok Murter

ANTIČKE POTVRDE

Colentum insula Plin. III 140, **Celentum** An. Rav. V 24 (408, 13)

Ravenjaninovo *-el-* umjesto *-ol-* može upućivati na neku glasovnu promjenu (kao u *Dalmatae – Delmatae*, usp. možda i u **Spalat(r)um**) ili je pogreška. Ranije se mislilo da je *Colentum* pogrešno napisano ime otoka Šolte (*Solenta*, v. Skok 1950: 145), ali Čače (1988a) je pokazao da je posebno ime.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Murter** (Čače 1988a), priobalni otok u Šibenskom otočju. Površine je 18,6 km², dug je 11 km, širok 2,8 km, najviši vrh Raduč visok je 125 m. Obala je duga 38,9 km i razvedena je. Građen je od krednih vapnenaca i dolomita i kvartarnoga prapora. Murter je okružen mnogobrojnim otočićima, a zbog smještaja ima značenje za kontrolu plovidbe pri južnom ulazu u Pašmanski kanal.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na otoku su pronađeni tragovi gradinskog naselja te ostatci građevina iz rimskoga doba. Najveće naselje na otoku zvalo se do 13. st. Velo Selo, potom Srimac, a od 18. st. Murter.

ETIMOLOGIJA

S obzirom na to da je ime otoka zabilježeno u neočekivanom srednjem rodu, možemo pretpostaviti da je ime preneseno s naselja na otok, v. **Colentum**².

OSTALO

Nesonim, vjerojatno nazvan po naselju. Starije hrvatsko ime otoka je **Srimac, Srimač** (od 13. do 18. st.), Murter se zove od najkasnije od 18. st. (Skok 1950: 145, usp. i Vajs 1977: 165–167).

COLENTUM² / KOLLENTON

antičko naselje na otoku Murteru

ANTIČKE POTVRDE

Κόλλεντον Ptol. II 16, 8

Kao naselje kod Ptolemeja, s geminatom *-ll-*; kao otok kod Plinija i Ravenjanina, v. **Colentum**¹.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gradina na Murteru (Kozličić 1990: 123).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U ranijem rimskom razdoblju skromno, ali razvijeno gradsko naselje (nastavlja autohtonu tradiciju) i važno pomorsko središte (Čače 1988a).

ETIMOLOGIJA

Možda izvedeno sufiksom *-(e)nt-*, v. **Bolentium, Solenta**. Ako je korijen indoeuropski, možda je riječ o jednom od spomenutih pod **Colapis** (v.).

OSTALO

Ime naselja na otoku istoimeno s otokom. Sufiks *-(e)nt-* mogao bi upućivati na "ilirski" sloj.

CORCYRA (NIGRA)
v. Korkyra Melaina

CORINIUM

antičko naselje, današnji Donji Karin na području Bukovice

ANTIČKE POTVRDE

Corinium Plin. III 140, **Kopívtov** Ptol. II 16, 2, **Coriton** An. Rav. IV 22 (223, 19),
Corinthon An. Rav. V 14 (381, 7)

POTVRDE S NATPISA

Corinium CIL III 14423, Krivina, Bug.; cit. *Corini*

♦ **Corinienses** CIL III 2883=9973, Karin; cit. *inter Neditas et Corinienses*

Ravenjaninov lik *Coriton* može biti ime stanovnika uzeto za ime grada (Skok 1920: 40). Lik *Corinthon* Skok (*ibid.*) objašnjava miješanjem s poznatijim imenom *Corinthus* (u Grčkoj)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na području današnjega naselja Donji **Karin**, 10 km sjeverno od Benkovca.

Predrimsko naselje nalazilo se uz rijeku Karinščicu koja se izljujeva u Karinsko more (Suić 1981: 238).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U Donjem Karinu nalazilo se utvrđeno ilirsko, keltsko te rimsko naselje. Prema Pliniju, naselje je bilo *stipendiaria*, pripadalo je koloniji *Iader* odakle se upravljalo. *Corinium* je stekao status municipija u doba Augusta, a stanovnici *Corinienses* su bili upisani u *tribus Sergia*. (HE V: 524, Matijašić 2009: 204, Suić 1981: 238)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 196, II: 66) izvodi sufiksom **-inju-**, od ie. ***kor(y)o-** ‘četa’ (lit. **kāras** ‘rat’, stperz. **kāra-** ‘narod, vojska’, got. **harjis** ‘vojska’, stir. **cuire** ‘četa, pleme’, grč. **κοίρανος** ‘zapovjednik’), ali nije jasno kakva bi bila motivacija za imenovanje. Ponekad se uspoređuje s **Corinium** u Britaniji. Međutim, sličnost može biti slučajna, a niti za britanski ojkonim nije sigurno postanje, tj. nije sigurno da je keltskoga podrijetla (Sims-Williams 2006: 205).

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet očuvan u današnjem imenu naselja, **Kārīn** (naglasak prema HER, Šonje), **Kārīn** (naglasak prema HER, Holzer 2011). Prema Holzeru (2011: 110) u slavenski je posuđeno prije djelovanja Dyboova zakona, s prilagodbom lat. *ō* kao slav. *ǔ* (>*o*). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 110.

Izostanak romanske jotacije Holzer tumači čakavskom depalatalizacijom ili posuđivanjem iz neposvjedočene varijante ***Corinum**. Dodajem da se izostanak jotacije može objasniti i posuđivanjem iz oblika u kojem se ne očekuje jotacija, lokativa **Corini**.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

CORNACUM

antičko naselje na području današnjeg Sotina u Srijemu

ANTIČKE POTVRDE

Cornaco It. Ant. 243, 3|| Tab. Peut., **Cornacum** An. Rav. IV 20, **Cornacu** Not. dign. occ. 32, **Cornacii** Not. dign. occ. 32; cit. *Cuneus equitum scutariorum*, **Cornacii**, **Cornaco** Not. dign. occ. 32; cit. *Equites Dalmatae*, **Cornaco**, **Κόρνακον** Ptol. II 15, 1; 15, 3

♦ **Corniacenses** Not. dign. occ. 5; cit. *Pseudocomitatenses XVIII...Corniacenses*, **Cornacenses** Not. dign. occ. 7; cit. *Intra Gallias cum viro illustri...Cornacenses*

U Not. dign. jednom zabilježeno sa sufiksom *-i-* (*Cornacium*).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja između *Murse* i *Taurnuma*. Danas **Sotin** (Mayer I: 197) i Gračanin 2011: 40).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U Sotinu su pronađeni arheološki nalazi iz neolitika, latenske kulture (keltskog plemena *Scordisci*) i antike. Brojni numizmatički nalazi pokazuju da su Kelti uspostavili prvo novčano gospodarstvo na tom području. U kasnoantičko doba *Cornacum* je bio važno vojnostrateško središte na limesu. (HE X: 117; Lik. enc. s.v. Sotin)

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 166), Sims-Williams (2006: 65, 210) i Delamarre (2009: 6) smatraju da je ojkonim keltskoga podrijetla. Anreiter i Sims-Williams izvode od kelt. ***korno-** ‘rog’ (usp. stir. **corn**, velš. **corn**), što bi bilo od ie. punine korijena ***korno-** ‘rog’. Formalna je poteškoća da keltske riječi s *korn-* mogu biti posuđenice iz latinskoga, s obzirom na to da se očekuje praznina korijena, ie. ***k'ꝛno-** > kelt. **karn-** (srvelš. **carn** ‘kopito’, gal. **kárnon** ‘galacijska truba’, usp. i lat. **cornu** ‘rog’, got. **haurn** ‘rog’, rsl. **srna** ‘srna’). Anreiter (l. c.) smatra da je ojkonim *Cornacum* prvotno bio ime zemljišta (sa sufiksom **āco-**), s prvotnim značenjem ‘poput roga, koji je sličan rogu’ i označavalo bi karakterističnu zemljopisnu formaciju. Delamarre (2009: 6) vjerojatnijim smatra izvođenje od (keltskog) antroponima ***Cornos**, dakle predijalno postanje.

OSTALO

Ojkonim, možda keltskoga podrijetla.

CRATEAE

otočna skupina u zadarskom ili šibenskom arhipelagu

ANTIČKE POTVRDE

Crateae Plin. III 152; cit. *contra Liburnos Crateae aliquot nec pauciores Liburnicae, Celadussae*

Κραταιά u Ps. Skil. 23 je iskvareno od **Βραττία**, v. **Brattia**, vjerojatno pod utjecajem Plinijevih **Crateae** (Suić 1996b: 199, 228).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočna skupina, vjerojatno u zadarskom ili šibenskom arhipelagu, usp. **Celadussae**

ETIMOLOGIJA

Prema Krahe (1925: 2) u vezi s grč. **κρατός** 'snažan, moćan'. Katičić (1995: 103) također spominje da je ime grčko, ali ne navodi postanje.

OSTALO

Ime otočne skupine, pripada grčkom sloju.

CREXI

antičko naselje, današnji Cres na otoku Cresu

ANTIČKE POTVRDE

Crex, var. *crexa, arber(a)exi, arbaere.xi* Plin. III 140; cit. *Insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium Arba, Crexi, Gissa, Fortunata*

Mayer (I: 197) navodi i potvrdu **Celsina** (Cassiod. Var. 7, 16; cit. *Curitanae et Celsinae insulis*) sa svojim ispravkom u **Cersina**, no takvo čitanje teško je moguće. Otok *Celsina* spominje se u Antoninovu Itineraru među Liparskim otocima, pa je vjerojatno da je i *Curitana* u blizini (Hodgkin 1886: 331).

Jedina potvrda ostaje Plinijeva, no niti ona nije bez poteškoća (slično i Križman 1997: 278 bilj. 372). Osim različitih rukopisnih varijanti, postavlja se pitanje zašto je Plinije dva puta spomenuo isti otok, *Crex* i *Absortium*. Plinije na tom mjestu nabraja otoke s gradovima, pa je vjerojatno ovdje naveo dva grada na jednom otoku. *Crex* je također postanjem etnik (Čače 1993: 17 bilj. 76), kao i susjedni toponim *Absortium*, ali nisu u istom padežu.

Treba objasniti i Plinijevo *-x-* prema Ptolemejevu *-ps-* u **Krepsa**. Skok (1917: 139 bilj. 101) predlaže objašnjenje da je *-x-* pseudoklasičan oblik prema *-ps-*, budući da se u vlat. i *-ps-*

i -x- izgovaralo -ss-.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Vjerojatno isto što i *Krepsa*, antičko naselje na mjestu današnjeg Cresa (Čače 1993: 17–18).

V. Apsoros¹, Krepsa.

OSTALO

Ime naselja na otoku. Obično se smatra da je to najstarija potvrda nesonima *Cres*, no ovo je zacijelo ojkonom. Otok Cres zvao se u antici *Apsoros*, a Cres je nazvan po naselju Cres.

CUCCIUM

antičko naselje na području današnjeg Iloka

ANTIČKE POTVRDE

Cuccio Tab. Peut., **Cucci** It. Ant. 243, 2, **Cuccis** Not. dign. occ. 32 (tri puta); cit. *Cuccis...Cuneus equitum promotorum*, *Cuccis...Equites sagittarii*, *Cuccis*, **Catio** An. Rav. IV 20 (219, 17)

U Not. dign. zabilježeno u množini. Kod Ravenjanina bi mogla biti koruptela od **Cutio** s čestom vlat. zamjenom *-ciV-* / *-tiV-* što bi upućivalo i na degeminaciju *-cc-* > *-c-*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Danas vjerojatno **Ilok**, grad na desnoj obali Dunava, 39 km jugoistočno od Vukovara. Pogodan prirodni položaj za naselje – blizina Dunava i izdužena praporna greda, te zamjetno povišena obala Dunava (100AN 134–135, Gračanin 2011: 40)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Kontinuirano naseljavanje može se pratiti od neolitika, preko eneolitika, brončanog i željeznog doba. Rimski kaštel *Cuccium* prvi je ovdje locirao Matija Petar Katančić. Pronađeni su nalazi iz rimskog doba i iz 5. st. (100AN 134–135)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 199; II: 67) izvodi od ie. ***kewk-** ‘svinuti’ (lit. **kaũkaras** ‘uzvisina, brežuljak’, hrv. **kũka**, got. **hauhs** ‘visok’, stir. **cũar** ‘svinut’, skr. **kucāti** ‘zgrčiti se, skupiti se’). Ilok se nalazi na zamjetno povišenoj obali Dunava, pa bi motivacija za imenovanje bila ‘uzvisina, brdo’. Sufiks bi bio *-i-*. Anreiter (2001: 57) izvodi na sličan način, ali s drugim usporednicama. On smatra da je ime „panonsko“ i izvedeno od ie. korijena ***kew-** ‘svinuti, zakriviti’. Kao semantičke usporednice od toga korijena navodi skr. **kakũd-**, **kakũbh-** ‘vrh, sljeme’, **kubra-** ‘jama, rupa’, **kũpa** ‘jama, rupa’, lit. **kaugurẽ**, **kaugurỹs** ‘strmi brežuljak obrastao travom’, **kũpstas** ‘brežuljak’, velš. **gogof** ‘rupa’ (< **h₁upo-kubeh₂*), stvnj. **hubil** ‘brežuljak’, te njem.

Höcker ‘grba’ od ie. ***kukk-**. Brojnim usporednicama Anreiter želi pokazati da se od korijena koji izvorno znači ‘svijati, svinuti’ različitim formantima u različitim ie. jezicima izvode riječi koje znače ‘uzvisine, udoline, izbočine, udubine’.

Delamarre (2009: 7) smatra da je jednostavnije ovaj ojkonom povezati s galskim antroponomom **Cucius**, ***Cuccios**, dakle pretpostavlja predijalno postanje.

CURICTA

otok Krk

ANTIČKE POTVRDE

Curicta Caes. B. C. III 10. 5, **Κουρίκτα** Ptol. II, 16, 8, **Curricus**, var. *curticus* An. Rav. V 24 (409, 3)

◇ **Curicticus** Flor. II 13; cit. *ille Illyrico, hic Curictico litore castra posuissent*, **Κυρικτική** Strab. II 5.20; cit. *νησοί... αἵ τε Ἀψύρτιδες καὶ Κυρικτική καὶ Λιβυρνίδες*|| Strab. VII 5.5

Geminata *-rr-* kod Ravenjanina označuje da je prethodni vokal bio naglašen. Neuobičajeni muški rod u imenu otoka kod Ravenjanina.

Kod Flora i Strabona zabilježeni su pridjevi izvedeni sufiksom *-ic-*. S time da je kod Flora pravi pridjev, kod Strabona se pridjev koristi kao ime otoka. U teoriji je moguće i da su pridjevi izvedeni od etnika (tako Skok 1917: 122)

Mayer kao potvrdu navodi i **Curitanae**, var. *curritan(a)e, turritane, critane* (Cassiod. Var. 7, 16; cit. *Curitanae et Celsinae insulis*) što bi bio pridjev u službi imena otoka, no sam lik je teško objasniti (izgleda kao da je ukršteno s **Curetes** ‘stanovnici otoka Krete’). Pitanje je odnosi li se to Kasiodorovo pismo uopće na otoke Krk i Cres, v. **Crexi**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Krk**. Površine je 406,27 km², dug je 38 km, širok 18 km, najviši vrh Obzova visok je 568 m. Obala je duga 189,3 km i slabo razvedena. Otok je građen od vapnenaca, lapora i pješčenjaka. Na otoku postoje vrela i povremeni površinski tokovi, te jezera u istočnom dijelu otoka. Pošumljena je trećina otoka.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je naseljen od neolitika. Iz 3. st. pr. Kr. potječu ostaci liburnskih gradina. U rimsko doba na otoku su bila dva značajnija naselja, *Curicum* i *Fulfinum* (v.). U građanskom ratu nakon Cezarove smrti, kraj Krka se odvila pomorska bitka u kojoj je Oktavijan pobijedio Marka Antonija. Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva Krk je kratko bio pod Ostrogotima, a od 6. st. pod Bizantom. Bio je uključen u Justinijanov jadranski limes. Ne zna se kad su se točno počeli doseljavati Slaveni, ali čini se da je romansko stanovništvo dugo bilo u većini na

južnom dijelu otoka. Hrvatski vladari zavladao su otokom u 11. st. (HE VI: 278)

ETIMOLOGIJA

Izvedeno sufiksom *-t-* od imena grada **Curicum** (Skok 1917: 121).

KONTINUITET IMENA

V. **Curicum**.

OSTALO

Nesonim, vjerojatno izveden od imena glavnog naselja na otoku.

CURICUM

antičko naselje, današnji Krk na otoku Krku

ANTIČKE POTVRDE

Κούρικον Ptol. II, 16, 6.8, **Curicum** Caes. B. C. III 8.4; cit. *a Sasonis ad Curici portum*, **Curica** Tab. Peut.

♦ **Curici** Plin. III 130, **Curictae** Plin. III 139 var. *cur(r)itae*, **Curictes** ⟨G *-tum* A *-tas* ABL *-tis*⟩ Luc. Phars. IV 406; cit. *confisus gente Curictum*

POTVRDE S NATPISA

Curictae CIL III 3126, *Curicta*, 4. st.; cit. *patroni splendidissime civitatis Curictarum*

Ženski rod zabilježen na Tabuli prenesen je s imena otoka. Etnici *Curictae* i *Curictes* izvedeni su pomoću sufiksa *-t-*, kao i ime otoka, usp. **Curicta** (Skok 1917: 121).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Grad **Krk** na otoku Krku.

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno predindoeuropskoga podrijetla (Skok 1950: 21).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u imenu grada, **Krk** ⟨G *Krka*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje; od 14. st., usp. *otočkih dobrih muži z Krka i za svega otoka* 1388., Stat. krč. ark. 2, 281, *dano v Krki* 1466. Mon. croat. 101, *poslali v Krk* 1527. Mon. croat. 224. potvrde iz ARj V: 592). Po gradu je nazvan i otok. Posuđeno je nakon vlat. sinkope, prije slav. *u > ъ*. (**Cūrīcum** > ***Kurku-** → ***Къркъ**). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 117.

Da je imenski kontinuitet očuvao ojkonim, a ne nesonim, zaključuje se iz toga što se u antici nesonim razlikovao od ojkonima sufiksom *-t-*, a hrvatski lik *Krk* pravilno se dobiva od lika bez *-t-*.

OSTALO

Ojkonim na otoku, vjerojatno pripada predindoeuropskom sloju, s kontinuitetom. Romanski starosjedioci stvorili su novo ime **Veglia** < vlat. **vecla (civitas)** < lat. **vetula (civitas)** ‘stari (grad)’, koje je očuvano u talijanskom. Starije predrimsko ime *Curicum* moralo je postojati kod krčkih Romana još u doba doseljavanja Hrvata (otprilike u 7. st.) (Skok 1917: 122).

DANUBIUS

rijeka Dunav

ANTIČKE POTVRDE

Danubius Sall. Hist. 3,9 (kod Porfyr. ad Hor. 4,4,38); cit. *nomenque Danubium habet*|| Caes. B. G. VI 25.2; cit. *fluminis Danubi*|| Mela II 8, 57|| Seneca, nat. quaest. 1, prol 8; cit. *Danubius Sarmatica ac Romana disternit*|| Suet. Tib. 16|| Aur. Vict. Lib. de Caes. 4,2|| Amm. Marc. XX 8.44|| Iul. Hon. 24|| Iord. Rom. 217|| Iord. Get. *passim*, **Danuvius** Ov. Tr. II,191; cit. *Danuvii mediis vix prohibentur aquis*|| Plin. III 127; cit. *e Danuvio amne*|| Plin. III 147; cit. *Amnes clari et navigabiles in Danuvium defluunt Draus, ... Saus*|| Tac. Germ. I 42.|| Iustin. 32, 3,8|| Ruf. VIII 1; cit. *inter Danuvium et Dravum*, **Δανούβιος** Diod. Sic. V 25,4|| Ptol. II 14, 1; cit. *τοῦ Δανουβίου*|| Ap. III. 22; cit. *Δανουβίου ... Δανούβιον, Δανούβιος* Strab. VII 3.13; cit. *Δανούιον προσηγόρευον*|| Strab. VII 5.2; cit. *συμβάλλει τῷ Δανουίῳ*|| Strab. VII 5.2; cit. *ἐπὶ τὸν Δανούιον, Δάνουβις* St. Byz.; cit. *Δάνουβις ἢ Δάνουσις, Ἴστρος ὁ ποταμός, πάλαι Ματόας καλούμενος* (potvrde prema Anreiter 2001: 231–237)

POTVRDE S NATPISA

Danuvius CIL III 10263, Tenja; cit. *Danuvio et Dravo*

Kod St. Byz. zabilježeno Δάνουβις je grčki odraz latinskog regionalnog izgovora *Danuvius (v. Schramm 1981: 230). Strabonova varijanta Δανούβιος odgovara latinskoj *Danuvius*, usp. **Dravus**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Dunav**. Dugačka je 2857 km (188 km u RH), izvire u Schwarzwald kod Donaueschingena (Njemačka), utječe u Crno more deltom. Obuhvaća porječje površine 817 000 km² (1872 km² u RH). Porječje se može podijeliti na tri morfološkohidrološke cjeline: (1) alpski (gornji) Dunav, uzvodno od Devinskih vrata, (2) panonski (srednji) Dunav, uzvodno od Turnu Severina i (3) pontski (donji) Dunav, nizvodno od Turnu Severina. Zbog nejednakih količina oborina gornji je tok bogatiji vodom od srednjeg i donjeg. Rijeka je plovna od Ulma (2588 km od ušća), a stvarno se plovi od Regensburga (2376 km).

ETIMOLOGIJA

Često se smatralo da je ime Dunava keltskoga podrijetla, ali bolje se uklapa u staroeuropsku mrežu hidronima (usp. Anreiter 2001: 237, Sims-Williams 2006: 216 bilj. 150). Postalo od ***Dānaw-yo-**, što je sufiksom ***-yo-** izvedeno od ie. ***deh₂-nu-** ‘rijeka, tekućina’ (*u*-osnova) (ml. av. **dānu** ‘rijeka’, oset. **don** ‘rijeka, voda’, možda i skr. **dānu-** ‘tekućina koja curi; dar’ (kiša – dar s neba)). Ovaj korijen vrlo vjerojatno odražava ie. leksem ‘rijeka’ (usp. Brozović-Rončević 1996: 98).

Od praznine korijena ***dh₂-n-** izvodi se grč. -trak. **Ἡρι-δαν-ός, Dar-dan-us** (***dān-** ‘rijeka’). Od istoga su korijena postala i imena britanskih rijeka **Don** (2), **Doon** i velikih ruskih rijeka **Don, Dnjepr, Dnjestr**.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet u svom imenu čuva rijeka **Dūnav** (naglasak prema HER, Školski, Šonje), **Dūnav** (od 14. st.; naglasak prema ARj, Šonje) Lik ukazuje na to da je u slav. posuđeno iz got. ***Dōnaws** (got. **Δούναβις**). Riječ je u germanski (iz latinskog, keltskog ili nekog trećeg jezika, „regionalno-barbarskog“) posuđena nakon konsonantskog pomaka $d > t$, a prije promjene $\bar{a} > \bar{o}$. Povijesno: Goti su za Dunav saznali već u području Visle, koja je jantarnim putem bila povezana s Dunavom.

Germ. \bar{o} prilagođeno je kao slav. \bar{u} (v. Schramm 1981: 231). Schramm (*ibid.*) objašnjava da su Slaveni čuli produljeno *a* u prvom slogu, kao i u nekim drugim posuđenicama iz germanskog. Povijesno: Slaveni koji su prodrli do donjeg Dunava na sjevernoj obali susreli su Gote kao vladajuće.

Varijanta **Dūnaj** (posvjedočena u hrv. dijalektima, u zap. i ist. slav. idiomima i u mađ.) može odražavati germansku posredničku fazu, manje vjerojatno neki flektivni istočnogermanski oblik. Moguće je i naslanjanje na neki slavenski apelativ i preoblika „regionalno-barbarskog“ lika (Schramm 1997: 209–226).

OSTALO

Hidronim s kontinuitetom. Možda pripada staroeuropskom sloju.

DECADARON / CATTARUM

antičko naselje na području današnjega Kotora (Crna Gora)

ANTIČKE POTVRDE

Decadaron An. Rav. IV 16 (208, 7), **Decadoron** An. Rav. V 14 (379, 12)

Na temelju pretpostavljene etimologije i kontinuiteta, Ravenjaninovo se ime rastavlja na *de Cataron*. Završetak *-on* je grecizirani oblik latinskoga *-um*, a *-d-* bi nastalo romanskim

ozvučenjem međuvokalnoga -t-.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Kasnoantičko naselje na mjestu današnjega grada **Kotora**.

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 182; II: 60) donosi etimologiju za lik **Catarum**, koji uspoređuje sa stir. **cathir** ‘utvrda’, velš. **cader** ‘utvrda’. Semantički je ta etimologija uvjerljiva, ali formalno nije. Velška riječ ima značenje ‘sjedište, grad’ i posuđenica je iz lat. **cathedra**. Staroirska riječ nema jasnu etimologiju, možda je u vezi sa steng. **hēaðor** ‘zatvor’ i/ili hrv. **kōtar** ‘administrativna jedinica’. Sve bi ove riječi mogle biti posuđene iz nekog neindoeuropskog izvora (Matasović 2009: 194).

KONTINUITET IMENA

Ojkonim je zabilježen i u mlađim vrelima: *Decadaron* (Gvid. 114), *τὰ Δεκάτερα* (Const. Porph. 29. 30; Tem II 61, 15), *Δεκάτορα* (Theophan. contin. V 53; Niketas Akominatos 5, 4), *Decatarum* (Presb. Diocl. c. 31. 36), in *Culfo de Cattaro* (Presb. Diocl. c. 31. 36). Smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u današnjem imenu **Kōtor** (od 14. st.; naglasak prema ARJ, Holzer 2011, Školski, Šonje), **Kōtor** (naglasak prema HER), što je posuđeno prije slav. *ǎ > o* (usp. tal. **Cattaro**). Vokalizam bi bio isti kao u *Mōsor* < **Massaron**. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 115.

OSTALO

Izvođenje suvremenog imena *Kotor* od vlat. *Cattaru*- prilično je pravilno, no u antici je zabilježeno samo Ravenjaninovo *Decadaron*, *Decadoron*. Više toponima s osnovom **Kotor**- nalazi se na području jugoistočne Europe (v. Čače 1998: 25–29). Za njih Čače (1998: 31), čini mi se s pravom, smatra da nisu ostatci starijeg imenovanja, nego da su nastali od nekog apelativa koji se još u 6. st. koristio kao termin za (po svemu sudeći) ‘utvrdu’. Taj apelativ glasio bi **kattaro*- i pripadao nekom predrimskom jeziku. Taj bi apelativ bio i u osnovi imena današnjeg crnogorskog grada *Kotora*. Ne možemo sa sigurnošću znati je li u Ravenjaninovu *Decadaron* zapisan taj apelativ ili toponim ili je sličnost s *Cattaro* – Kotor slučajna. Indikativno je da je početno *De*- zabilježeno kao dio imena i u više mlađih izvora.

DECIMIN / DECIMUM

antičko naselje u splitskom zaleđu

ANTIČKE POTVRDE

Decimin An. Rav. IV 16 (210, 17)

Na temelju etimologije i kontinuiteta Ravenjaninov zapis čita se *Decimum* (završetak

-in bio bi grecizirani latinski -um).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u unutrašnjosti Dalmacije. Na temelju imenskoga kontinuiteta smješta se na područje današnje općine **Dicmo**, odnosno krškog polja Dicmo u splitskom zaleđu. Polje Dicmo kao prirodno raskrižje ima veliki strateški i prometni značaj (Čače 1995: 44).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Arheološki nalazi upućuju na postojanje kasnoantičkih i srednjovjekovnih utvrda u Dicmu (Čače 1995: 44).

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime kojim se izvorno označavala milijacija, **ad decimum** (*lapidem*) ‘kod desetog miljokaza’ (postaja se nalazila na rimskoj cesti koja je vodila iz *Salone*, a u blizini Dicma granala se u dva smjera, prema *Aequumu* i *Tiluriumu*).

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u današnjem imenu općine i polja **Dicmo** (naglasak prema ARj, HER). To je ime prvi put posvjedočeno u 19. st. (ARj II: 370) i označavalo je polje. Srednji rod imena i potvrđuje to da je *Dicmo* izvorno ime polja, usp. *Duvno*, v. **Delminium**. Lik imena govori da je izvor vlat. ***Dēcimu-** i da je do posuđivanja došlo prije slav. *i > ь*, prije 2. palatalizacije: slav. ***Děkim-** > ***Děсьm-**, s ikavskim refleksom jata **Dicm-** (Skok ERHSJ I: 400).

OSTALO

Rimski ojkonom, motiviran cestovnom udaljenošću. Postaje nazvane po broju miljokaza bile su uobičajene u romanskom svijetu, a brojna takva imena sačuvana su još i danas (od toga 75% u Italiji, Wolf 1996: 391), usp. tal. **Decimo, Quarto, Quinto, Sesto, Settimo** itd.

DELMINIUM / DELMIUM, DALMIUM

antičko naselje na području Duvanjskog polja

ANTIČKE POTVRDE

Δελμίνιον Ptol. II 16, 7|| Ap. III. 11|| St. Byz. s. v. **Δάλμιον**, **Delminium** Aur. Vict. De viris illustr. 44,4; cit. *Consul Delminium urbem Dalmatarum expugnavit*|| Flor. II 25; cit. *incensa urbe Delminio*, **Delminum**, var. *Delminium* Front. Strat. III 6.2, **Δάλμιον** Strab. VII 5.5; cit. *Δάλμιον δὲ μεγάλη πόλις, ἧς ἐπώνυμον τὸ ἔθνος· μικρὰν δ' ἐποίησε Νασικᾶς καὶ τὸ πεδῖον μηλόβοτον διὰ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀνθρώπων*|| St. Byz. var. **Δάλμινον Delmium** Isi. Orig. XIV 4, 8; cit. *Dalmatia a Delmi maxima eiusdem provinciae civitate traxisse nomen*

existimatur

◆ **Δαλμιεύς** St. Byz. s. v. **Δάλμιον**

◇ **Delminensis** Farlati II 173; cit. *Muccuritanus autem episcopus se montanorum Delminense, Onestinum, Salonitanum*

POTVRDE S NATPISA

◆ **Delminenses** CIL III 3202, Trilj, iz 184. g.; cit. *pontem Hippi fluminis vetustate corruptum restituit sumptum et operas subministrantibus Novensibus Delminensibus Reditis*

Mayer (I: 118) oblike bez *-ni-* smatra paleografski lako objašnjivom koruptelom, dok Čače (1994a: 119) iznosi mogućnost da se radi o dva naselja: *Dalmium/Delmium* bilo bi izvorno ime ilirskoga naselja razorenog 155. pr. Kr., a *Delminium* ime rimskog municipija (v. niže pod Povijest i arheologija).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Smještaj nije sa sigurnošću utvrđen. Predrimsko i rimsko naselje nalazili su se na području Duvanjskoga polja. Ako je rimsko naselje bilo u Duvnu (Karaula ili Crkvina), predrimsko je naselje vjerojatno bilo na Gradini kod Gaja. Ako je predrimsko naselje bilo na Libu u Borčanima, tada je rimsko naselje bilo na Selinama ili Kamenicama.

(Zaninović 1996: 200–207; 1967: 10–12; Bojanovski 1988: 216–231).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje Duvanjskog polja naseljeno je od prapovijesti. *Delminium* je u ilirsko doba bio glavni (i eponimni) grad Delmata. 156. g. pr. Kr. spalio ga je rimski konzul Gaj Marcije Figul, a 155. pr. Kr. pokorio ga je Publije Kornelije Scipion Nazika (Bojanovski 1988: 218).

Rimski municipij obuhvaćao je područje cijelog Duvanjskog polja. Prema Čače (1994a: 119) taj je municipij rimska politička kreacija koju odlikuju "slaba urbaniziranost i golemi teritoriji", a služio je ubrzanju romanizacije unutrašnjosti preko latinskog prava i civiteta. U kasnoantičkim i ranosrednjovjekovnim vrelima više se ne spominje. Dugo se smatralo da je u 6. st. bio biskupsko sjedište, ali to je odbačeno (v. Škegro 2008).

ETIMOLOGIJA

Ovaj se toponim uspoređuje s alb. **dele, delme** 'ovca' < ie. ***d^heh₁**- 'sisati' (lat. **fēmina** 'žena', grč. **θηλυς** 'ženski', skr. **dhenú-** 'krava muzara'), na temelju čega se rekonstruirala "ilirski" ***del-**, ***delm-** 'ovca' i izvorno značenje toponima 'pašnjak' (Mayer II: 36–38). Sufiks bi mogao biti *-inium* (Skok 1920: 40), usp. **Corinium**. Kao potvrda za to značenje 'pašnjak' obično se citirao Strabon, koji spominje polja za ispašu sitne stoke oko *Delminiuma*. Pažljivijim čitanjem Strabonova teksta zaključeno je da Strabon kaže da je Nazika polje sveo na ispašu za ovce, tj. opustošio zbog lakomosti Delmata (usp. Čače 1994a: 114–116).

Od ojkonima **Delmium** izvedeno je i ime ilirskog plemena **Delmatae** (usp. Čače 1994a: 118).

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet imena očuvan je u imenu kraja u Hercegovini, **Dúvno** (naglasak prema HER, ARj, Školski, Šonje), disimilacijom od starijega **Dúmno** (Skok ERHSJ I: 456–457; Mayer I: 118–119; II: 37), a Bojanovski (1974: 241–244) je detaljnije objasnio na koji način. Rimski grad *Delminium* razoren je u navalama Avara i Slavena oko 600. g. U mlađim potvrdama navodi se župa ili oblast *Delmina*, a ne grad (usp. *regio Delmina* Toma Arhiđakon, *planities Dalmae* Pop Dukljanin (Bojanovski 1974: 242), *Izbiše se Koļane na Dľmno ... selo Kolo na Dľmni* 1395., *Pisanь na Dumnê* 1399., *U Dumni i u Bosni* 1404. (ARj II: 886)). Iz toga slijedi da je antičko ime transnimizacijom prešlo na šire područje, na **Duvno** (sc. **polje**). Antičko ime posuđeno je prije slav. *i > ь* (***Delmini** → slav. ***Dǐlmīni** > ***Дѣлмьн-**) i prešlo je u srednji rod prema imenici "polje".

Od 17. st. *Duvno* se spominje i kao grad, no to je zacijelo sekundarno, preneseno s imena polja.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom u imenu polja; pripada "ilirskom" sloju.

Grad *Duvno* preimenovan je 1925. g. u Tomislavgrad, u čast kralju Tomislavu koji je prema tradicionalnom shvaćanju okrunjen na Duvanjskom polju. Nakon 1945. g. grad se ponovno zvao Duvno, a od 90.-ih godina ponovno Tomislavgrad.

DIANION

antičko naselje na području Splita

ANTIČKE POTVRDE

Dianion An. Rav. V 14 (380, 10)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Dijanino svetište na rtu Marjana (Čače 1995a: 29).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na mjestu tik uz hram izgrađena je u 9. st. predromanička crkva Sv. Jurja (Regan-Nadilo 2007: 10). Zanimljivo je da je i u Senju uz Dijanin hram podignuta crkva posvećena sv. Jurju. (Bartulović 2007: 270). Nad samim Dijaninim hramom podignuta je također u ranom srednjem vijeku crkva sv. Mihovila.

(100AN: 253; Marasović 1996: 27)

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od imena rimske božice, **Diana**, grčkim sufiksom **-(i)on**. Srednji rod jer se podrazumijeva *fanum*, *templum* ‘svetište, hram’, a zbog smještaja može se pomišljati i na *promunturium* ‘rt’.

OSTALO

Ojkonim, pripada rimskom sloju, motiviran imenom božanstva kojem je posvećeno svetište. U lat. je zabilježeno **Diānium** kao ‘mjesto ili hram posvećen Dijani’ i kao ‘rt u Španjolskoj, danas Denia’.

DICERA

otok u sjevernom ili srednjem Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Dicera, var. *dycera* An. Rav. V 24 (408, 17)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok naveden između *Artiona* i *Nisirisa*. Nejasno je treba li otok tražiti u središnjim ili sjevernim otocima (Mayer I: 122); možda u zadarskom otočju (Čače 1992: 45).

DIDRAA

otok u srednjoj Dalmaciji

ANTIČKE POTVRDE

Didraa, var. *Didria* An. Rav. V 24 (408, 10)

Samo kod Ravenjanina. Mayer (I: 55) predlaže ispravak u ***D[r]ida[i]a**, odnosno povezivanje s ojkonimom **Drido**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok naveden između *Solente* i *Sere* (Šolte i Drvenika).

ETIMOLOGIJA

Ako se prihvati Mayerova korekcija, tada je izvedeno od istoga korijena koji je u **Drido**. U tom je slučaju moguće da je izvedeno upravo od ojkonima *Drido*, kao ***Dridaia insula**.

DINDARI(I)

antičko pleme

ANTIČKE POTVRDE

Dindari Plin. III 143, **Δινδάρτοι**, var. *Δίνδαροι* Ptol. II, 16, 5

Dindari WMB 11(1909): 156, Skelani; cit. *pri(nceps civ.) | Dinda(r(i)or.)*

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Pleme južnije od *Ditiones*, pripadaju naronitanskom konventu, u carsko doba dodijeljeni salonitanskom konventu.

ETIMOLOGIJA

Mayer (I:123; II: 38) izvodi etnonim od ie. ***dend^hu-** ‘brdo’ (stnord. **tindr** ‘šiljak, vrh, zub’, steng. **tind** ‘šiljak, zubac’, stir. **dind** ‘brežuljak, uzvisina, utvrđeno mjesto na povišenome’, frig. oronim **Δίνδυμος**). Germanske su riječi srodne s **h₁d-nt-** ‘zub’ (< ‘onaj koji jede’). Ako staroirska riječ i frigijski oronim spadaju ovamo, onda treba pretpostaviti ili da je već u praie. postojao metaforički značenjski pomak ‘zub’ > ‘vrh’ > ‘uzvisina’, ili da se on neovisno dogodio u svakome od ovih jezika. Anreiter (2001: 17) također povezuje etnonim *Dindari* s navedenim usporednicama, ali on pretpostavlja da je etnonim postao od oronima ***dindarā** < ***dindwarā**. Promjena **ē > ĭ* ispred nazala bila bi zajednička "panonskom" i "ilirskom".

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u suvremenom oronimu **Dinara** (od 17. st.). Po imenu samom ne može se preciznije odrediti kad je posuđeno. Ipak, neke značajke zahtijevaju dodatna objašnjenja. 1) Za promjenu *-nd->-nn-* pod naglaskom Mayer (II: 202) kaže da se povremeno događala već u "ilirskom". Drugim riječima, ta je promjena *ad hoc*, dogodila se u autohtonom jeziku (valjda iza 2. st.), što znači da je hrvatsko ime preuzeto ili izravno iz autohtonoga jezika ili je ime ponovno posuđeno u vlat./romanski nakon te promjene (jer u vrelima nije zabilježena). 2) S obzirom na to da se očekuje dugo *i*, Mayer (I: 123) naglasak objašnjava prelaskom oronima u kategoriju hrvatskih izvedenica na sufiks *-ara* koje sve imaju kratkouzlazni naglasak na trećem slogu od kraja (usp. Babić 2002: 130). 3) Sam sufiks *-ar-* može ukazivati na duljinu u jeziku izvorniku, ali ako je bilo kratko, očekivano **-ora* moglo je biti zamijenjeno češćim hrvatskim sufiksom *-ara-* (Mayer I: 123).

Iz ovoga slijedi da je u hrvatski eventualno posuđena osnova **din-*, ali zapravo ništa ne upućuje na to da je riječ o istoj osnovi kao u *Dindari*, te zacijelo treba tražiti drugu etimologiju za oronim *Dinara*. Također, pleme *Dindari* bilo je smješteno eventualno uz istočne rubove cijelog Dinarskog gorja, tj. nije bilo u blizini planine Dinare (usp. i Ivšić 2012: 111).

DIOMĒDEIAI

otočje Palagruža

ANTIČKE POTVRDE

Διομήδαιοι Strab. II 5.20; cit. *νησοι ... πρὸ τῆς Ἰταλίας δὲ αἱ Διομήδαιοι*|| Strab. V 1.9; cit. *Διομήδαιοι νῆσοι*, **Διομήδεια** Ptol. III 1, 80|| Strab. VI 3.9, **Διομήδεια** Ant. Lib. 37; cit. *ἐν τῇ νήσῳ καὶ ὠνόμασαν αὐτὴν Διομέδειαν*|| Ps.-Arist. 79; cit. *ἐν τῇ Διομηδείᾳ νήσῳ*|| Ps.Skim. 433, **Diomedia** Mela II 114; cit. *nigra Corcyra, Tragurium, Diomedia, Aestria, Sason*|| Fest.; cit. *Diomedia insula, in qua Diomedes sepultus est, excedens Italia*, **Diomedis insula** Plin. XII 3, **Διομήδεος νῆσος** Dion. Perieg. 483 (potvrde prema Katičić 1995: 333–386)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Još od renesanse smatralo se da su to otočje Tremiti, jedino talijansko otočje u Jadranskom moru, no novija arheološka istraživanja pokazala su da je Diomedov otok vjerojatnije Palagruža (Kirigin, u *Antički Grci* 2010: 106–109, usp. i Čače 2002: 57). Palagruža je otočje na jadranskoj pučini, između otoka Lastova i talijanske obale. Najveći su otoci Palagruža i Mala Palagruža.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Palagruža je bezvodna, ali zbog položaja usred Jadranskog mora bila je važan orijentir pomorcima, tj. imala je važnu ulogu u povezivanju jadranskih obala.

Na Palagruži su pronađeni mnogobrojni ulomci atenskog posuđa od kr. 6. do sr. 4. st. pr. Kr. Među njima je i ulomak na kojem se spominje Diomedovo ime. Na temelju tih ulomaka zaključeno je da se na Palagruži nalazilo Diomedovo svetište, koje su pomorci posjećivali do 1./2. st. (Kirigin 2010: 109)

ETIMOLOGIJA

Otočje nazvano po Diomedu (**Διομήδης**) grčkom junaku iz Trojanskog rata koji je gonjen Afroditinom osvetom došao u Jadran, gdje je uz pomoć Atene doživio božansku preobrazbu. Na više mjesta u Jadranu razvio se Diomedov kult, usp. **promunturium Diomedis**. (Detaljno o Diomedovu kultu v. Katičić 1995: 333–386.)

OSTALO

Nesonim i ime otočne skupine, pripada grčkom mitološkom sloju.

DISTRETE

otok u sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Distrete An. Rav. V 24 (409, 2)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok naveden između *Cisse*, *Egodes* i *Curricus*, pripada sjevernoj skupini (Mayer I: 124).

ETIMOLOGIJA

Može li biti u vezi s grč. pridjevom **δύστροτος** ‘kojega je teško probosti’?

DIZĒROS

mitološka rijeka

ANTIČKE POTVRDE

Δίζηρος Lyc. 1026; cit. *Διζήρου πόρω*|| St. Byz.; cit. *Δίζηρος, ποταμὸς Ἰλλυρίδος. Λυκόφρων, οἱ πρὸς νάσσαντο Διζήρου πόρω*

Rijeku spominje samo Likofron, a njegov citat ponavlja i Stjepan Bizantinac.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Zacijelo isto što i *Ilirska rijeka* (Ἰλλυρικὸς ποταμός, Ἰλλυρικὸς πόρος) koju spominju Kalimah i Apolonije Rođanin (usp. Katičić 1995: 120–123, 249–250), a nalazila se u južnoj Iliriji, uz grob Kadma i Harmonije. Pomišljalo se na Drim (Suić) i Bojanu (Katičić, v. u Katičić 1995: 80). Izjednačuje se s *Ilirskom rijekom* zato što se uz ime Δίζηρος ponavlja grčka riječ πόρος ‘prijelaz, gaz; rijeka’, koja se pojavljuje i kod Kalimaha kao Ἰλλυρικὸς πόρος.

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 125) ime rijeke izvedeno je od iste osnove koja je i u etnonimu **Andizetes** (*An-dizetes*; pleme u Panoniji, na donjem toku Drave), ***dizā** ‘utvrda’ < ie. ***d^heyg^h**- ‘graditi, oblikovati’ (grč. **τεῖχος** ‘zid, zidine’, skr. **dehī** ‘zid, brana’). Osnova sadrži satemski odraz ie. palatala, što nije očekivano u "panonskom" etnonimu, pa ju Anreiter (2001: 31–32) smatra posuđenicom iz tračkoga. (Kao drugo objašnjenje navodi da bi moglo biti od ***d^hig^hya**).

Hidronim *Διζηρος* po svojem bi pretpostavljenom smještaju ulazio u područje u kojem se očekuje satemski odraz.

OSTALO

Hidronim koji se spominje samo u Likofronovu epu, izrazito mitološki obilježen. Upitno je li ta rijeka uopće postojala.

DONATIANIS

antičko naselje na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Donatianis Tab. Peut.|| An. Rav. IV 20 (220, 5)

Potvrde se čitaju kao ablativ množine ženskog roda, usp. **Cocconis**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti uz dunavsku obalu, sjeverno od Osijeka. Možda **Lug** sjeveroistočno od Osijeka (Gračanin 2011: 40) ili (?)Vardarac kod Osijeka (BATL).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jugoistočno od Luga pronađeni su ostatci vjerojatno limeske ceste. Ostatci rimske ceste pronađeni su i sjeverno od današnje prometnice Osijek – Bilje. (Gračanin 2011: 40)

ETIMOLOGIJA

Predijalni toponim, može biti izveden od rimskoga gentilicija ili kognomena **Donatius** (Solin – Salomies 1988: 70, 325) ili od kognomena **Donatus, Donatianus, Donatio** (Solin – Salomies 1988: 325). Kognomeni **Donatus, Donatianus** zabilježeni su na nekoliko natpisa u Dalmaciji (Alföldy 1969: 190). Usp. i Anreiter 2001: 194.

OSTALO

Rimski predijalni ojkonom.

DRAVUS

rijeka Drava

ANTIČKE POTVRDE

Draus Plin. III 147; cit. *Draus e Noricis violentior [...] Draus per Serretes, Serapillos, Iasos, Andizetes*|| Iul. Hon. 24 (B); cit. *de eo Draus fluvius exit*|| Iord. Rom. 216; cit. *inter Saum Draumque flumen insident*|| Iord. Rom. 217; cit. *Valeria, que inter Draum Danubiumque interiacet* (Anreiter)|| Iord. Rom. 243; cit. *Pannonii vero duobus acribus fluviis Drao Savoque vallantur, Dravus* Flor. II 24; cit. *Pannonii duobus acribus fluviis Dravo Savoque vallantur*|| Ven. Fort. 4, 649; cit. *per Dravum itur iter*|| Ruf. Brev. VII 6; cit. *Amantinis inter Savum et Dravum prostratis regio Saviensis*|| Ruf. Brev. VIII 1; cit. *inter Danuvium et Dravum, Δράβος* Strab. VII 5.2; cit. *τόν Δράβον, Δράβουος* Dion C. 55, 29, 3; cit. *τόν Δράουον ποταμόν, Δράος* Menand. Prot. frg. 25.; cit. *Δράου ποταμοῦ, Δράος* Zos. II 46.1; 2, 49, 4, **Dravis** An. Rav. IV 19 (219, 2)

POTVRDE S NATPISA

Dravus CIL III 10263, Tenja; cit. *Danuvio et Dravo*

Lik *Draus* (bez *v*) je latinska izgovorna varijanta (usp. u Appendix Probi "*avus non aus*", "*flavus non flaus*", "*rivus non rius*", Grandgent 1907: 102). Latinskom *Dravus* odgovara grč. *Δράουος*, *Δράβος*, a latinskom *Draus* odgovara grč. *Δράος*. O kračini prvog sloga saznaje se samo iz stiha kod kasnoantičkog autora Venancija Fortunata (6. st.)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Drava**. Dugačka je 707 km (505 km u RH), izvire u južnom Tirolu (Italija), utječe u Dunav kod Aljmaša. Obuhvaća porječje površine 40150 km² (6038 km² u RH). Kroz Milštetersku kotlinu teče dubokom, koritastom, ledenjačkom dolinom, zatim uskom i dubokom dolinom kroz Celovačku kotlinu i Panonsku nizinu. Korito je nestabilno, usječeno u pijesku i glini. Za razliku od ostalih hrvatskih rijeka, najviši je vodostaj ljeti, a najmanji zimi. Plovna je 151 km do ušća.

ETIMOLOGIJA

Može se pretpostaviti prvotni lik ***Drawas** < ie. ***drowos** 'tijek, tok', od ie. korijena ***drew-** (skr. **drávati** 'trči, žuri, teče').

Ime pripada mreži staroeuropske hidronimije, usp. **Drawe** (Istočna Pruska), **Drawen** (britanska rijeka), **Draviné** (Litva), **Drwęca**, **Drewenz**, **Truentus**.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet u potpunosti očuvan u suvremenom hidronimu **Dráva** ⟨V *Drâvo*⟩ (od 16. st.). Za probleme prilagodbi usp. **Savus**. Mayer (II: 42) prenosi Ivšičevo mišljenje – u hrvatskom su feminina akcenatskog tipa *Dráva* rijetki, pa bi to moglo biti apstrahiranje iz maskulina **Drâv*, G **Dráva*.

Od imena rijeke izvedeno je ime područja **Pòdravina** i naselja, usp. **Pòdrāvlje** (Osijek), **Zàdravec** (Zabok) itd.

OSTALO

Hidronim s kontinuitetom, označuje dugačku rijeku panonskog područja.

Možda se **Ἄλπις** i **Κάρπις** (Herodot IV 49) koji utječu u Dunav iz sjevernih zemalja odnose na Dravu i Savu (Mayer 1957: 129 prema Kretschmeru).

DRIDO

antičko naselje u blizini Trogira

ANTIČKE POTVRDE

Drido, var. *Orido* An. Rav. IV 16 (209, 12); cit. *Bausiona id est Drido*

Samo kod Ravenjanina. Ranije se davalo prednost varijanti *Orido*, no zbog kontinuiteta (v. niže) danas se čita *Drido*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Utvrdna na današnjem brdu Drid iznad Marine kod Trogira (Čače 1995a: 32; Katić 1995: 323).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na današnjem brdu Drid iznad Marine nađeni su ostatci kasnoantičke utvrde. Utvrdi je pripadala i luka. Adaptirana kasnoantička utvrda razvija se u srednjovjekovno naselje (Katić 1995: 323, HE III: 246, usp. i Burić 2009: 284).

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet očuvan u imenu brda i utvrde **Drid** (< **Drīd-**). Glasovni sastav ovog toponima je takav da se ne može odrediti u koje je doba posuđen.

U srednjem vijeku Drid se spominje i kao ime feudalnog posjeda te crkvene župe, a povjesničari su smatrali da je Drid bilo i ime ranosrednjovjekovne teritorijalne jedinice – županije, što više nije općeprihvaćeno (usp. Burić 2009).

DRINUS

rijeka Drina

ANTIČKE POTVRDE

Δρεῖνος Ptol. II, 16, 7; cit. ...ὁ ἕτερος ποταμὸς Δρεῖνος ... ἐμβάλλει εἰς τὸν Σάουον ποταμὸν ἀπὸ δυσμῶν Ταυρόνου πόλεως, **Drinus** Hier. Presb. dim. prov. 18, **Drinum** Tab. Peut.; cit. *Drinum fl.*, **Drinius** An. Rav. IV 16 (212, 5)

Ptolemejeva bi potvrda mogla odražavati starije stanje, s diftongom *ei*, koji se kasnije monoftongirao u *i* (usp. Mayer I: 42). Monoftongacija je, prema Schrammu (1981: 237–238), karakteristična za jugoistočne predrimске govore.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Drina**, najveći desni pritok Save. Dugačka je 346 km, nastaje spajanjem Pive i Tare kraj Šćepan Polja (granica BiH i Crne Gore), utječe u Savu blizu Sremske Rače (SRB). Obuhvaća porječje površine 19570 km². U gornjem toku teče duboko usječenim koritom, kod ušća jako meandrira i račva se u rukavce.

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno treba poći od ***Drīnas**, što bi bilo izvedeno od ie. ***driH-** ‘teći’ (od istoga bi korijena bilo izvedeno i ime rijeke **Drin** u Albaniji < **Δρίλων** ⟨G -ωνος⟩ Strab. VII 5.7|| Ptol. II, 16, 3.4 ...). Možda je polazište ***dr-eyH-** (< ***dr-eH-y-**), dodatna varijanta proširenja korijena ***dr-** različitim sufiksima: ***dr-ew-** (v. Dravus), ***dr-eH-** (skr. **drāti** ‘trči, žuri’), ***dr-em-** (skr. **drāmati** ‘trči’) (Anreiter 2001: 242–243). Gramatički bi bio pridjev na **-no-* ‘koji teče, trči’. Nije jasno pripada li mreži staroeuropske hidronimije ili je mlađa tvorba.

Schramm (1981: 238) smatra uvjerljivim Kraheovo tumačenje da su se ukrstila dva korijena ***drew-** i ***rey-** (oba sa značenjem 'teći').

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet u svom imenu čuva rijeka **Drina** (od 15. st.; naglasak prema HER, ARj, Školski, Šonje). Očekivano je rod promijenjen iz muškog u ženski (najstarija potvrda u ž. r. u 12. st.: **Δρυνᾶν** Kinnam. 3, 7). Prema Schrammu (1981: 238), riječ može biti posuđenica bilo iz latinskog bilo iz "regionalnobarbarskog".

OSTALO

Hidronim s kontinuitetom. Možda pripada staroeuropskom sloju.

DYSKELADOS

otok u blizini Visa

ANTIČKE POTVRDE

Δυσκέλαδος Ap. Rod. IV 565; cit. *Ἴσσα τε Δυσκέλαδός τε καὶ ἡμερτὴ Πιτύεια*|| sholija uz Ap. Rod.; cit. *Δυσκέλαδον*, **Dyscelados** Mela II, 7

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok u blizini Visa (usp. Katičić 1995: 105).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok kraj kojega su prošli Argonauti ploveći od Hilejaca prema Korčuli.

ETIMOLOGIJA

Postalo od grč. pridjeva **δυσκέλαδος** 'koji zlokobno ječi' (**δυσ-** 'loše, teško, zlo-' i **κέλαδος** 'šum, buka'), usp. **Celadussae**.

OSTALO

Nesonim koji pripada grčkom mitološkom sloju.

DYYRTA

ANTIČKE POTVRDE

Δύρτα Ps. Skil. 21, melior. **Αψορτα**, v. **Apsoros**² (Suić 1996b: 221–222)

EGODES

otok u sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Egodes An. Rav. V 24 (409, 1)

Samo kod Ravenjanina. Mayer (I: 255) popravlja u ***Pagodes** (kombiniranjem s

Pamodos, v. **Primodia**).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok naveden između *Cisse* (Pag) i *Distrete*.

ETIMOLOGIJA

Sufiks je možda sličan kao u grčkim imenima otočnih skupina *Apsyrtides*, *Mentorides*, *Electrides*.

ELAPHITES

otočna skupina Elafiti

ANTIČKE POTVRDE

Elaphites Plin. III 152; cit. *Melite...XV mp. ab ea VII Elaphites*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočna skupina za koju Plinije kaže da se sastoji od sedam otoka. Današnji **Elafiti**, **Elafitski otoci**, otočje između Dubrovnika i Mljeta. Čine ga Šipan, Lopud, Jakljan, Koločep, Olipa, Tajan, Ruda i Daksa, a ponekad mu se pribraja i Lokrum. Otočje se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok, usporedno s obalom.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Naseljeni elafitski otoci su Šipan, Lopud i Koločep. Na Lopudu i Šipanu pronađeni su tragovi života od ilirskog doba, a na Koločepu ostatci rimske gospodarske zgrade. Otoci su u povijesti dijelili sudbinu okolnih područja. Rani srednji vijek smatra se značajnim razdobljem u razvitku Elafitskih otoka. Tada je na Elafitima sagrađeno desetak crkvice predromaničkog tipa, u ranijoj fazi u sklopu salonitanske metroplitanske crkve, a u mlađoj fazi od utjecajem dubrovačke nadbiskupije. Crkvice nose za to doba uobičajena imena Sv. Mihajla, Sv. Nikole ("Grčkog"), Sv. Petra, Sv. Ivana Krstitelja i Sv. Đurađa (Marasović 1997).

ETIMOLOGIJA

Grčko ime, izvedeno od **ἔλαφος** 'jelen'. Isto ime nosio je i neki drugi otok (u Jonskom moru), **Elaphitis** (Plin. V 137). Motivacija za ovakvo imenovanje je mitološka (Skok 1950: 229). Grci su otoke i gajeve na otocima posvećivali božici Artemidi, čija je posvećena životinja bio jelen; odatle ime "jelenji" otoci. Na Elafitima, doduše, nisu pronađeni tragovi kulta Artemide.

Druga, manje uvjerljiva motivacija za imenovanje mogao bi biti izgled otoka, kad bi otočje ili jedan od otoka u njemu ličio na životinju jelena.

Skok (1950: 229) pretpostavlja da je ime glasilo **Elaphitides**, s grč. sufiksom *-ides*, za što nema izravnih potvrda. On i Mayer (I: 134) navode da je u osnovi grč. **ἡ ἐλαφίτις** 'zemlja

bogata jelenima' (te riječi nema u grčkim rječnicima Liddel – Scott, Sophocles i Senc).

KONTINUITET IMENA

Ime je sačuvano kao noviji učeni naziv istoga otočja, **Elafiti (Elafitski otoci)**.

Jedan od Elafitskih otoka zove se **Lòpud**. Srednjovjekovni zapisi njegova imena u latinskim i talijanskim spomenicima podsjećaju na Plinijeve *Elaphites*, usp. *insula Dalaffodii* (1260.), *insula Dalefote* (1304.), *Dalafota*, *Delafota*, *Calefota*, *Calafodium*, *Lafota* (1348.), ali se ne mogu izvesti od toga imena, već od složenice u kojoj je prvi dio grč. **ἔλαφος** 'jelen' : grč. **ἐλαφόποδα** 'jelenje kopito' (Skok 1950: 239) ili **ἐλαφόβοτα** 'ispaša za jelene' (Schwyzer u Mayer I: 133–134). Skupina *-phoro-* ili *-phobo-* haplologijom bi dala *-pho-*; s romanskim ozvučenjem $t > d$ među vokalima, prilagodбом $f > p$ i gubitkom početnog sloga jer je bio shvaćen kao prijedlog (*de-*) ili s novogrčkim ispadanjem početnog *e-*.

OSTALO

Ime otočne skupine motivirano nazivima životinja. Pripada grčkom sloju, očuvano kao učeni naziv.

ELAPHOUSSA

otok Brač

ANTIČKE POTVRDE

Ἐλαφοῦσσα St. Byz. s. v. Βρεττία; cit. *ταύτην Ἐλαφοῦσσαν Ἕλληνας*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok Brač, v. **Brattia**.

ETIMOLOGIJA

Grčko ime, izvedeno sufiksom *-οῦσσα* od grč. **ἔλαφος** 'jelen.' Sufiks *-οῦσσα* Beekes (2010: xxxviii) ubraja u predgrčke.

OSTALO

Nesonim motiviran nazivima životinja, pripada grčkom sloju.

ĒLECTRIDES

otočna skupina na sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Ἠλεκτρίδες Strab. V 1.9; cit. *Ἠλεκτρίδες νῆσοι*|| Ps.-Arist. mir. ausc. 81|| Ps.Skim. 374|| Ps. Skil. 21; cit. *Κλείτριλιτρία*, **Ἠλεκτρίδα** Ap. Rod. IV 505; cit. *Ἠλεκτρίδα νῆσον... ποταμοῦ σχεδὸν Ἠριδανοῖο*, **νήσου Ἠλεκτρίδος** Ap. Rod. IV 580, **Electridae** Plin. III 152; XXXVII 32; cit. *iuxta eas Electridas vocavere*|| Mela II 114

Kod Apolonija Rođanina u jednini, kod ostalih pisaca u množini. Kod Pseudo Skilaka posvjedočeno je **Κλείτρηλιτρία**, za što je još humanist Holstenius (17. st.) predložio čitanje **Ἡλεκτρίδες Ἴστρια** (Suić 1996b: 231). Za novije, Suićevo tumačenje tog mjesta **v. Kassiterides**. Strabon i Ptolemej zapravo ih spominju u kontekstu da takvih otoka nema na sjevernom Jadranu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočna grupa na sjevernom Jadranu, pred ušćem Pada ili pred liburnskom obalom. Nikad nisu identificirani sa stvarnim otocima, jer se o njima već u antici govorilo kao o mitološkoj izmišljotini (Katičić 1995: 77).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na tim je otocima vjerojatno završavao jedan krak "jantarskog puta", kojim se u prapovijesno doba jantar uvezio s Baltičkog i Sjevernog mora. Uz otoke su vezane grčke predaje o crnim jablanima koji izlučuju jantar, a domaći ga narod skuplja i prodaje Grcima. Stariji su grčki pisci vjerojatno izjednačili tržište jantara, odnosno mjesto na kojem oni nabavljaju jantar, s nalazištem jantara. (Katičić 1995: 76–77; Križman 1997: 59 bilj. 56, 281 bilj. 384).

ETIMOLOGIJA

Grčko mitološko ime, izvedeno od grč. **ἤλεκτρον** 'jantar' sufiksom *-ides*.

OSTALO

Ime otočne skupine motivirano stvari kojom se trgovalo. Pripada skupini grčkih mitoloških imena.

ENESTĒDŌN / KOLPOS ENESTĒDŌN

ANTIČKE POTVRDE

Ἐνεστηδών St. Byz. s. v. Ἀγχιάλῃ; cit. *ἔστι δὲ καὶ Ἰλλυρίας ἄλλη (sc. Ἀγχιάλῃ), κτίσμα Παρίων, παρ' ἧς κόλπος Ἐνεστηδών λεγόμενος, ἐν ᾧ ἡ Σχερία*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Ako se *Anchiale* smjesti u područje ušća Neretve, tada bi se **κόλπος Ἐνεστηδών** (dosl. 'zaljev Enestedā') nalazio između poluotoka Pelješca i kopna, tj. bio bi dijelom *Manios kolpos* (Mayer I: 135), ali v. **Anchiale**.

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 135) je pretpostavljao vezu s hidronimom **Nestos**, ali nije znao objasniti završetak **ἔδων**. Možda sadrži hidronimski sufiks *-ōn*, usp. **Narōn, Salon**.

EPETIUM

antičko naselje na području današnjeg Stobreča u blizini Splita

ANTIČKE POTVRDE

Ἐπέτιον Ptol. II 16, 3|| Plb. XXXII 9, 18, **Epetio** Tab. Peut., **Epitio** An. Rav. IV 16 (209, 5), **Epetius** Tab. Peut.; cit. *portus Epetius*

♦ **Epetini** Plin. III 142

POTVRDE S NATPISA

♦ **Epetini** CIL III 12815, između Salone i Epetiuma; cit. *Genio Epetinorum*

Kod Ravenjanina s vlat. miješanjem *i* i *e*. Na Tabuli navedeno i kao mjesto i kao luka, *Portus Epetius*, usp. **Senia**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Stobreč**, 5 km istočno od Splita, na sjevernoj padini kamenitog poluotoka.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U željezno doba ovaj su prostor naseljavali Bulini. Iz tog razdoblja potječu gradine na ovom prostoru koje dijele priobalni od zagorskoga dijela. Naseobinu *Epetium* vjerojatno su osnovali Isejci u 3. st. pr. Kr. Ne spominje se u opisima 1. i 2. ilirskog rata, iz čega se zaključuje da tada još nije postojala. Osnutak se smješta u doba nakon 219. g. pr. Kr. kad su Iliri i Demetrije poraženi. Ne zna se je li i ranije postojalo naselje. Prvi se put spominje 158. pr. Kr. kao grad koji je u savezu s *Issom* i kojem Delmati pustoše zemlju. *Epetium* je bio u istom odnosu s *Issom* kao i *Tragurium*, ali u rimsko doba nije postao *oppidum civium Romanorum*, nego je kao i *Pharos* bio središtem jedne prefektore salonitanskog agera. Područje oko *Epetiuma* agrarnog je karaktera, a luka je dobro pristanište. Arheološki nalazi pokazuju da je naselje *Epetium* postojalo od 3. st. pr. Kr. do sredine 1. st. pr. Kr., a završetak gradskog karaktera vjerojatno je vezan uz osnivanje rimske kolonije u *Saloni*. Naselje je vjerojatno bilo utvrđeno sa sjeverne i zapadne strane bedemima koji su po tehnici gradnje slični onima *Pharosa* i *Isse*. (Novak 1961: 203, Suić 2003: 62, Kirigin 2010: 142–143).

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 52–54) pretpostavlja tri "ilirski" odraza ie. riječi za 'konja' (ie. ***h₁ek'wos**), ***ikkas**, ***epas**, ***hippas**. Pretpostavlja (I: 138; II: 52–54) da je *Epetium* izvedeno od varijante ***epas**, točnije od osobnog imena koje bi tvorbom odgovaralo lat. **eques** <G -itis> 'konjanik' (to može biti analoška tvorba prema lat. *pedes* 'pješak', de Vaan 2007: 193). U teoriji, ime glasovno odgovara keltskim zakonima (Sims-Williams 2006: 256), usp. gal. osobno ime **Epos** <pkelt. ***ek^wo-** 'konj'. Sufiks bi mogao biti **-et-** (kao u **Brigetio**). Za taj sufiks Anreiter (2001: 162) pretpostavlja značenje 'opskrbljenost čime'. Protiv keltskoga podrijetla govori

smještaj i izostanak keltskih arheoloških nalaza.

KONTINUITET IMENA

Skokovo mišljenje (u koje ni sam nije bio previše uvjeren, v. Skok 1952: 39 i bilj. 95) da je *Epetium* očuvano u suvremenom imenu **Stobreč** (< **extra Epetium** ‘mjesto izvan Epetiuma’) odbačeno je (v. Šimunović 2009: 106).

OSTALO

Ojkonim.

EPIDAUROS / EPIDAURUM

antičko naselje na području današnjeg Cavtata

ANTIČKE POTVRDE

Ἐπίδαυρος Ptol. II 16, 3|| Procop. Goth. I 7; cit. *ἐξ Ἐπιδαύρου*, **Epidauros** It. mar. 520, 2, **Epidaurum** B. Alex 44; cit. *Hunc oppugnantem Epidaurum terra marique*|| Plin. III 143; cit. *Epidaurum colonia*|| Plin. III 144; cit. *ab Epidauro*|| Hieron. Acta SS. Oct. IX 18, **Epitaurum** An. Rav. IV 16 (208, 10); cit. *Epitaurum id est Ragusium*|| Farlati II, 173 spisi s koncila u Saloni, **Epitauro** Tab. Peut., **Epitauron** An. Rav. V 14 (379, 14)

◇ **Epitauritanus** Farlati II 163; cit. *Fabricianus Episcopus ecclesiae Epitauritanae*

POTVRDE S NATPISA

Epidaurum CIL III 12695, Doclea; cit. *in colonis Naron(a) et Epidauro*, **Epitauro** CIL XVI 17, Salona; cit. *EPITAVR·EQ·R*, iz 71. g.

Vrela upućuju na završetak *-um* (možda prema *municipium*, Schramm 1981: 331), osim Ptolemeja i Pomorskog itinerarija, koji imaju završetak *-os* kao i grčki grad u Argolidi (usp. niže pod Etimologija). I u tekstualnim i u epigrafskim vrelima javljaju se varijante s različitim dentalima. Taj odnos suglasnika *d / t* objašnjavao se na više načina: kao autohtoni razvoj, "ilirski" zamjena dentala *d / t* (Skok 1920: 35–36; Mayer II: 162) ili poseban romanski razvoj (Skok, v. Schramm 1981: 331). Postoji i mogućnost utjecaja pučke etimologije (Schramm 1981: 331), tj. analiza imena kao **epi Tauro*, gdje bi *Tauro-* bila autohtona "ilirski" (ili šire: balkanski) riječ za 'brdo', no to je prilično nategnuto. Još su manje uvjerljive mogućnosti koje donosi Putanec (1993: 292–293). I sam smatra malo vjerojatnim da je *d* obezvučen pod germanskim (franačkim) utjecajem, zbog čega iznosi svoje mišljenje da je došlo do ukrštanja dvaju formalno sličnih toponima različitog podrijetla: *Epidaurum* (postanjem sličan ili isti grčkom ojkonimu) i *Pitaura* (izvedenica od grč. *πίτυς* 'bor', što bi izvorno imenovalo jednu česticu, dio današnjeg Dubrovnika, borovu šumu pod Srđem). Čače (2002: 69–70) zaključuje da bi izvorni lik imena mogao biti *Epitaurum*, a da je lik s *-d-* nastao

pod utjecajem grčkog imena.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Naselje na mjestu današnjeg **Cavtata**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Premda ime upućuje na grčko podrijetlo naselja (v. niže pod Etimologija), izostaju arheološki nalazi koji su inače na našoj obali prisutni u svim grčkim i gradovima koji su dolazili u kontakt s Grcima. Iz toga se zaključuje da u grčko doba nije postojalo nikakvo znatnije niti utvrđeno naselje. Postoje tragovi života iz ranijeg razdoblja, starijeg željeznog doba, te kasnijeg, rimskog grada. Ne zna se kad je točno naselje dopjelo pod Rim, a u povijesnim se vrelima prvi put spominje 47. pr. Kr., u građanskom ratu između Cezara i Pompeja. Naselje se razvijalo i postalo kolonija vjerojatno u doba julijevaca. Grad je razoren početkom 7. st. u provalama Avara i Slavena, a bjegunci su osnovali novo naselje **Ragusium**. Bjegunci su matični grad zvali *Civitas vetus* 'stari grad', odakle dolazi i današnje ime *Cavtat*.

(Novak 1961: 199–200; Enc. Jug. II: 619–620).

ETIMOLOGIJA

Ojkonim Ἐπίδαυρος jednak je imenima dvaju grčkih gradova, poznatijega u Argolidi i manje poznatog u Lakoniji, koji se zbog sufiksa **-αυρο-** smatraju predgrčkima (Beekes 2010: xxxvi). Prefiks *epi-* vjerojatno je grčki, iako se često smatra "ilirskim" (Mayer I: 46, prema njemu Novak 1961: 199 i 1965: 120), usp. **Portus Epilicus**. Ako je ime preneseno s grčkih gradova na ovaj, tada je to strukturalno grčko ime, poput **Korkyra Melaina**, bez obzira na stvarno podrijetlo grčkog ojkonima. S druge strane, ako ime nije preneseno s grčkoga grada, nego je autohtono, tada je moglo nastati na isti način (ili po uzoru) na ono u Argolidi, vjerojatno prefiksanim izvođenjem od ***dauro-** / ***tauro-**. Ako je prefiks *epi-* grčkoga podrijetla, tada ime smatramo grčkim, ako je prefiks "ilirski", tada je ime "ilirsko".

Što se tiče drugoga dijela, Mayer (II: 112) ga smatra predindoeuropskim (***tauro-** 'brdo', usp. **Tauris**), dok ga Budimir (1950: 10–12) pripisuje predgrčkom indoeuropskom supstratu, tzv. pelastičkom i uspoređuje s grč. **δῶρυ** 'šuma, drvo, koplje', što je formalno jako nategnuto. Usp. još skr. **dǎru**, av. **dāuru** 'šuma', het. **tāru** 'šuma', stesl. **дръва mn.** 'šuma', sve od ie. ***doru** (G **drews*).

KONTINUITET IMENA

Ime je zabilježeno još u srednjovjekovnim vrelima, redovito kao reminiscencije prošlosti: *Epitauron ubi nunc est Rausium* (Gvid. 114), *Epitaurum, quod nunc dicitur Ragusium* (Docleas c. 9 ed. Šišić 306), *stari grad Epitavrъ* (Smičiklas, Cod. dipl. Croat. IV: 534, izvor iz

1253.), *Epidaurii* (Docleas c. 26 ed. Šišić 320), *episcopus Epidauritanus* (Acta Alb. 1, 41. 44), te često spominjani *Πίταυρα* (Const. Porph. adm. imp. 29). Otpadanje početnog *e*- vjerojatno je romanska promjena, kao u **episcopus** > **piscopu-**, hrv. **biskup** (Schramm 1981: 331).

OSTALO

Ojkonim, pripada grčkom ili "ilirskom" sloju.

Današnje ime grada, **Cavtat**, također je predslavenskoga postanja, od lat. **civitate-** 'grad', posuđeno prije slavenske 2. palatalizacije. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 98.

EPIDOTIUM

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Epidotio Tab. Peut., **Ethetia** An. Rav. IV 22 (225, 1)

Ravenjaninovu koruptelu Mayer (I: 138) objašnjava iz **Ebdetia / -dotia*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Senia – Clambetae*, između *Aurupiuma* i *Ancusa*. Današnji Vital (BATL) ili Kvarte u Lici (Patsch 1990: 37).

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 138; II: 42, 46) ime sadrži prefiks ***epi-** < ie. ***h₁epi** 'ispod, iza, za', v. **Portus Epilicus**. Drugi dio uspoređuje s imenom tesalske ravnice **Δώτιον πεδίων**, čije se ime izvodi od ie. ***deh₃-** 'dati', sa značenjem 'plodna ravnica'. Zamjerke tom povezivanju navodi sam Mayer (II: 42): s obzirom na to da se u ličkom toponimu nalazi prefiks, vjerojatnije je da je izveden od ***dōto-** nego od ***dōtjo-**. Također, značenje 'plodan' ne odgovara ličkom tlu. Kao drugu mogućnost navodi povezivanje s ***daut-** 'jezero, rijeka', v. **Andautonia**. Spominjem ovdje grč. pridjev **ἐπιδότης** 'Darežljiv', epitet bogova, posebno Zeusa i Mantineje. Od tog je pridjeva izvedeno ime **Ἐπιδώτειον** 'hram na Epidauru'. Teoretski bi *Epidotium* isto moglo biti izvedeno od tog epiteta, samo bi trebalo povezati s nekim grčkim kultom na tom području.

OSTALO

Ojkonim, pripada "ilirskom" ili grčkom sloju.

EPILENTIUM

antičko naselje na području Imotske krajine

ANTIČKE POTVRDE

Epilentio, var. *epilencio* An. Rav. IV 16 (211, 20)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na najjužnijoj cesti od *Salone* prema istoku, između *Naurtio* i *Novas*. Na prometnici od južnog ruba Buškog blata prema Runoviću, možda u blizini Prološca (Čače 1995a: 54) ili ?Gradac u Posušju (Mayer I: 140)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U Prološcu su pronađeni tragovi kontinuirane naseljenosti od kasnog brončanog doba do srednjeg vijeka (Čače 1995a: 54).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 140; II: 69) prenosi Tomaschekovu etimologiju da je ojkonim složenica od ***epi-** (< ie. ***h₁epi-** ‘ispod, iza, za’, v. **Portus Epilicus**) i ***lent-** ‘močvara’ < ***lenk-t-** (s "ilirskim" jednačenjem *kt* > *t*, v. Mayer II: 200). Usporednice su lit. **lėnkė** ‘depresija’, **lankà** ‘dolina’, stcsl. **lŏka** ‘dolina’, hrv. **lúka**, češ. **louka** ‘močvarna livada’. Ta se etimologija temelji na zemljopisnom izjednačavanju *Epilentium* – *Posušje*. Pretpostavka je da je na tom području postojalo jezero (ili jezera), koje je u međuvremenu presušilo, odakle i motivacija za suvremeni toponim Posušje. Iz toga bi slijedilo da je to područje nekad bilo vlažno i da se ojkonim u njemu nazivao po jezeru ili močvari. Usp. i **Lentulis**.

OSTALO

Ojkonim.

EPILICUS

v. Portus Epilicus

ERAFRONIA

otok u sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Erafronia An. Rav. V 24 (409, 7), možda i **Erraonis** Tab. Peut.

Na Tabuli očito krivo napisano (Mayer I: 141), ali nije sigurno čitanje.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok u sjevernom Jadranu. Kod Ravenjanina spomenut poslije *Curricus*, *Absarus*, *Primodia*, *Moa*, prije *Pullaria*, *Ursaria*, *Cervaria*. Na Tabuli ucrtan južno od Senja.

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 141) spekulira o vezi s imenom otoka **Arba**, v. **Arba**¹ (***Er-arbonia**, s inače nepoznatim prefiksom *er-*) ili s ***Ferfinium** (***f]eraf(r)onia**), v. **Fulfinum** (Mayer I: 144).

ĒRŌNA

antičko naselje u unutrašnjosti Dalmacije

ANTIČKE POTVRDE

Ἡρῶνα Ptol. II 16, 7

Posvjedočeno samo kod Ptolemeja, možda isto što i **Aronia**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Ptolemej spominje kao grad u unutrašnjosti Dalmacije, možda na vrelu Cetine (Jelić 1898: 547).

ETIMOLOGIJA

Možda sadrži sufiks **-ōna**. Ako je u vezi s **Aronia**, nije jasan odnos početnih samoglasnika **Ē** – **A**, koji je stariji i u kojem se jeziku dogodila promjena.

FAUSTIA / FAUSTIANUS

antičko naselje, možda u blizini Siska

ANTIČKE POTVRDE

POTVRDE S NATPISA

Faust. CIL III 3974, Siscia; cit. *D. M. Pontio Lupo aug(uri) col(oniae) Sisc(iae), Scribae munic(ipii) Faust.*

♦ **Faustianus** CIL VI 3241; cit. *D. M. Candidio Valentino equiti numeri sing(ularium) nation(e) Pann(onio), civi Faustiano*

Mjesto se zvalo *Faustia* ili *municipium Faustianum* (Mayer I: 143).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto kraj *Siscije*.

ETIMOLOGIJA

Ime je latinsko (Mayer I: 143), može biti predijalni toponim tvoren prema rimskom gentiliciju **Faustius** (usp. Solin – Salomies 1988: 77) ili kognomenima **Faustia**, **Faustianus**, **Faustio**, **Faustus** (usp. Solin – Salomies 1988: 329, Alföldy 1969: 201).

OSTALO

Vjerojatno rimski predijalni ojkonim.

FAVERIA

antičko naselje u Istri

ANTIČKE POTVRDE

Faveria Liv. XLI 11; cit. *duo deinde oppida, Mutila et Faveria, vi capta et deleta*

Samo kod Livija.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Histarska gradina uz obalu, u blizini Nezakcija, možda Čepić ispod Učke, Mutvoran ili Pomer (v. Križman 1997: 225). Matijašić (1999: 99) iznosi mogućnost izjednačavanja *Faverije* i *Pule*.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Histarska gradina koja je s *Mutilom* razorena u Istarskom ratu, nakon pada Nezakcija 177. pr. Kr.

ETIMOLOGIJA

Završetak podsjeća na **Asseria, Alveria** u Liburniji (Matijašić 1999: 95), ali i na brojne druge toponime (npr. *Aleria, Ameria, Cameria, Casperia*...u Sabiniji, Laciju...). Matijašić (l. c.) kaže da glas *f* isključuje venetsko podrijetlo, iako je on inače pokazatelj venetskog podrijetla (usp. i Čače 1976: 137). Također spominje i mogućnost izvođenja od lat. **favus** 'saće, med' koje je predložila A. Karg.

FIGLINA

otok Iž

ANTIČKE POTVRDE

Figlina An. Rav. V 24 (408, 14)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok naveden između *Celentuma* i *Rubricatas*, u srednjoj Dalmaciji (Mayer I: 144). Na temelju etimologije Čače (1992: 45 bilj. 38) iznosi pretpostavku da bi to mogao biti otok Iž, koji je do danas poznat kao središte lončarskog obrta. Na Ižu je glina razmjerno obilna u odnosu na druge zadarske otoke (*ibid.*). Otok **IŽ** Površine je 17,59 km², dug je 12,3 km, širok 206 m, najviši vrh Korinjak visok je 168 m. Obala je duga 35,1 km, nerazvedena je, s mnogobrojnim otočićima. Otok je građen od krednih vapnenaca i dolomita, a obrastao je

borovom šumom.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Tragovi naseljenosti od ilirskog doba, u antičko doba na otoku je postojalo rimsko naselje.

ETIMOLOGIJA

Ime postalo od lat. **figlīna** ‘lončarstvo; lončarska radionica’ (**figlīnus**, **figulīnus** ‘lončarski’, **figulus** ‘lončar’).

OSTALO

Nesonim, pripada rimskom razdoblju, vjerojatno motiviran gospodarskom djelatnošću na otoku.

FLANATICUS SINUS

ANTIČKE POTVRDE

Flanaticus sinus Plin. III 129, **ὁ κόλπος Φλανωνικός** Artemidor kod St. Byz. s. v. **Φλάνων**, **Port(us) Flanaticus** Tab. Peut.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Kvarnerski zaljev (BATL) ili Plominski zaljev (Križman 1997: 269 bilj. 308)

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od ojkonima **Flanona**. Latinsko je ime tvoreno prema etniku **Flanates**, dok je grčko tvoreno izravno od ojkonima **Φλάνων**, v. **Flanona**. Kod Plinija i Artemidora javlja je riječ za ‘zaljev’, lat. **sinus**, odnosno grč. **κόλπος**, a na Tabuli lat. riječ za ‘luku’, **portus**.

FLANONA

antičko naselje, današnji Plomin u Istri

ANTIČKE POTVRDE

Flanona, var. *flamnona*, *flamona* Plin. III 140, **Φλανώνα** Ptol. II 16, 2, **Φλάνων** Artemidor kod St. Byz.|| Socr. Hist. eccl. II 34; cit. *περὶ Φλάνωνα τὴν νῆσον*, **Φλάβων** Sozom. Hist. eccl. IV 7; cit. *Φλάβωνα τὴν νῆσον*

◆ **Flanates** Plin. III 139, **Flamonienses** Plin. III 130, **Φλανωνίτης** St. Byz.

◇ **Flanaticus** Plin. III 129; cit. *Flanaticus sinus*|| Tab. Peut.; cit. *Port(us) Flanaticus*, **Φλανωνικός** St. Byz.; cit. *ὁ κόλπος Φλανωνικός*, usp. **Flanaticus sinus**.

POTVRDE S NATPISA

Flanona CIL VI 209|| CIL III 1940, Salona; cit. *Dacico dec. Salonis et Flano(nae)*

◆ **Fla(nati)um** CIL V 60, Pola (str. 13 u Regio Italiae decima)

◇ **Flanaticus** I. It. X 2, 194, Parentium; cit. *<M>inervae <Fl>anaticae*

S obzirom na to da sve druge potvrde upućuju na *Flan-*, vjerojatno i Plinijev etnik *Flamonienses* treba popraviti u *Flanonienses*. Kod Stjepana Bizantinca bez završnoga *-a*, usp. **Scardona¹**, **Salona**. Kod crkvenih povjesničara Sokrata i Sozomena *Flanona* se naziva otokom. Sozomenov lik može se usporediti s **Flavona** u starim dokumentima (v. Tekavčić 1976: 44 bilj. 26).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Plomin**, naselje na istočnoj obali Istre, 12 km sjeveroistočno od Labina. Smješten na brežuljku 168 m nadmorske visine iznad živopisnog zaljeva i drage.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Naseljeno od 2. tis. pr. Kr. U 1. tis. pr. Kr. liburnsko naselje, a u podnožju gradine razvija se luka i važno trgovačko središte. U rimsko doba naselje je steklo status municipija. O važnosti *Flanone* svjedoči i to da je po njoj nazvan zaljev *Sinus Flanaticus* (Ist. enc. s. v. Plomin, Križman 1997: 277).

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno sadrži sufiks **-ōna**. Glas *f* ukazuje na predilirsko podrijetlo (Mayer II: 49), usp. **Faveria**, **Fulfinum**.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan u današnjem imenu, **Plòmīn** ⟨G *Plomína*⟩ (naglasak prema HER, Šonje), **Plōmin** (naglasak prema Holzer 2011: 140). Do posuđivanja je došlo nakon disimilacije $n - n > m - n$ i romanskoga podizanja (usp. **F.lâmûna** Idrisi 1154.), nakon Dyboova zakona i prije slav. $\check{a} > o$, $\bar{u} > \bar{y}$ ($> \bar{i}$). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 140. Vulgarnolatinsko *f* zamijenjeno je sa slav. *p*, što pokazuje da je posuđeno prije nego se u hrvatskom razvio glas *f*. Usp. drugačiju zamjenu $f \rightarrow hv$ u *Hvar* od *Pharos*, v. **Pharos¹**.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

FULFINUM / *FERFINIUM

antičko naselje na području današnjeg Omišlja na otoku Krku

ANTIČKE POTVRDE

Φουλφίνιον, var. *Φουρφίνιον* Ptol. II 16, 8; cit. *Κουρίκτα, ἐν ἧ πόλεις δύο Φουλφίνιον, Κούρικον*

♦ **Fertinates** Plin. III 139; cit. *ex insulis Fertinates Curictae*, **Foretani** Plin. III 130; cit. *Foroiulienses cognomine Transpadani, Foretani, Nedinates*

POTVRDE S NATPISA

Fulfinum natpis o popravljanju vodovoda u doba cara Domicijana; cit. *Flavio Fulfino* (Rendić Miočević 1975: 46)

Plinijeve etnike ispravili su Mommsen i Premerstein u **Ferfinates** / **Furfinates** i **Furfitani** (Mayer I: 144). Kombinacijom tih rekonstruiranih etnika i Ptolemejevih varijanti Mayer (I: 144) dolazi do lika **Ferfinium*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Oklada podno današnjeg **Omišlja** na sjeverozapadu otoka Krka, u razvedenoj i pitomoj uvali Sapan (Sepen). Urbano središte razvilo se na terasastom zemljištu uz obalu dobro zaštićene uvale. Uvala je pogodna za veliku i sigurnu luku, a polje je plodno i s obiljem izvora pitke vode.

(100AN 192–193, Ist. enc. s.v. Liburni)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Kontinuirana naseljenost može se pratiti od brončanog doba do 11. st. Prirodni uvjeti omogućili su razvitak naselja koje je imalo ulogu u antici. Liburnski stanovnici koji su ondje živjeli osigurali su u građanskome ratu između Cezara i Pompeja 49. g. nadmoćnu pobjedu Pompeju. U kratkom vremenu *Fulfinum* je od vojničnog naselja prerastao u grad s velikom lukom. Status municipija stekao je u 2. pol. 1. st., vjerojatno u doba cara Domicijana, ali imunitet je imao znatno ranije. Po važnosti, *Fulfinum* je bio ravnopravan *Curicumu*. Nakon pada Rimskog Carstva grad nije bio prikladan za nove uvjete života, pa je većinom naselje napušteno, a na zapadnoj periferiji razvio se veleban ranokršćanski sklop Mirine.

(100AN 192–193).

ETIMOLOGIJA

Etimologija nejasna. Ime je u 1. st. glasilu *Fulfinum*, kako je potvrđeno na natpisu. Ptolemejev zapis razlikuje se samo u sufiksu *-i-*. Ako se može vjerovati ostalim zapisima, može se razmatrati kolebanje samoglasnika u prvom slogu i razlika *l – r*. Kolebanja grčkih i rimskih pisaca u zapisima stranih imena često ukazuju na njima nepoznate glasove. Početno *f* je, kako Untermann (1970: 18) kaže, "Paradekriterium" za venetski, pa bi mogao u ovom imenu upućivati na venetsko podrijetlo (usp. i Čače 1976: 137).

OSTALO

Ojkonim *Fulfinum* nema kontinuiteta. Međutim, smatra se da je i današnje ime, **Omišalj**, predslavenskoga podrijetla. Skok (1950: 24 i drugdje) ga izvodi od vlat. **a musclu** (kl. lat. **ad musculum**), u značenju 'mjesto koje se nalazi kod sitnih školjki (dagnji) uz obalu'. Ime bi

bilo posuđeno u slavenski s vlat. sinkopom i pojednostavljivanjem konsonantskih skupina, prije slav. $\bar{u} > y (> i)$ i $\bar{a} > o$, s prelaskom u *jo*-osnove. (Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 135–136).

Šimunović (2005: 85 bilj. 101 i 2009: 248–249) također smatra da je ime *Omišalj* predslavenskoga podrijetla, ali ne slaže se s motivacijom imenovanja "dagnjište", s obzirom na to da je današnji Omišalj podignut na brdu, a ne uz more. On ime izvodi od vlat. ***almissellu-**, što bi bio deminutiv od toponimske osnove ***Almissu-** (od iste predslavenske osnove postao je i današnji toponim Omiš, v. **Oneum**). Naime, na otočiću Sv. Marko između kopna i Krka nalaze se ostatci bizantske utvrde koja se u vrelima zove **Almis**, pa bi omišaljska utvrda bila nazvana deminutivom **almissellu-* kao manja po susjednoj većoj i važnijoj utvrdi na Svetom Marku (Šimunović 2005: 85 bilj. 101; 2009: 249). U srednjovjekovnim vrelima (iz 612. i 1235. g.) spominje se da je u Kraljevici također postojala utvrda **Almis**. Ako se i Omišalj može izvesti od **Almissellu-*, to bi značilo da su na vrlo malom području postojale tri utvrde s toponimskom osnovom **almis(s)-*, a to bi moglo značiti da je **almis(s)-* apelativ sa značenjem 'utvrda'.

GEDATE

antičko naselje u blizini Splita

ANTIČKE POTVRDE

Gedate An. Rav. IV 16 (209, 7)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na obalnoj cesti u Dalmaciji, navedeno između *Musaro* i *Spalathron*. Na temelju pretpostavljenoga imenskog kontinuiteta Skok smješta u poljičko naselje Gata (Mayer I: 148; Čače 1995a: 30).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 148; II: 49) iznosi mogućnost da bi korijen mogao biti ***ged-**, ali je etimologija nesigurna, jer nije jasno s čime treba povezati. Moguće su usporednice (prema Tomascheku i Joklu) slav. ***gatъ** 'vrata, brana' i eng. **get** (te riječi nisu srodne), te grč. **γέζω**, alb. **dhjes**, skr. **hadati** < ie. ***g^hed-** 'obavljati veliku nuždu' (prema Brandensteinu). Završetak bi bio kao u **Aemate, Nerate**, v. **Aematis, Nerate** (Skok ERSJ II: 718).

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u imenu poljičkog naselja **Gàta** (Mayer I: 148; naglasak prema HER s. v. gat) (**Gatte** 14. st. Doc. hist. rač. 114, u *Gate kod svetoga Čubrijana* 1450. g., Mon. croat. 73, u *Gati* 1664. g., Stat. polj. ark. 5, 312; cit. u *Gati*, iz *Gata*

311, iz *Gat* 1662. g., 312). Posuđeni lik mogao je u slav. glasiti ***Gьdat-**. Zbog početnoga *g-* posuđivanje treba datirati nakon 2. palatalizacije. Nakon ispadanja slabog poluglasa konsonantska skupina **gd-* mogla je biti pojednostavljena u *g-* (iako se skupina *gd* čuva, kao u *Gdinj*, usp. i *gdje*, ili ispada početno *g*, kao u *Dinjiška*, *di*, *de*). Vjerojatnije je ipak da ime poljičkog naselja treba povezivati s hrv. **gāt** ‘brana, ustav’ < psl. ***gatъ** (kao u ARj III: 112, HER).

HALICANO

antičko naselje na području Međimurja

ANTIČKE POTVRDE

Halicano It. Ant. 262, 4, **Alicano** It. Ant. 261, 9, **Ligano** An. Rav. V 19 (216, 3), **Ὀλίμακον**, var. *Ὀλείμακον* Ptol. II 14, 4

Ravenjaninov *Ligano* vjerojatno treba popraviti u <A>*ligano* prema zapisima u Antoninovu itinerariju (Cuntz et al. 1990: 57); *-g-* bi moglo biti romansko ozvučenje. Početno *H-* u Antoninovu itinerariju možda upućuje na grčki spiritus, usp. **Adrias**. Pitanje je pripada li i Ptolemejev **Ὀλίμακον** ovamo (usp. Milotić 2010: 406 bilj. 1451 koji to smatra upitnim i nedokazivim).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Sv. Martin na Muri, naselje na desnoj obali Mure u donjem toku. Najsjevernija točka Republike Hrvatske. Naselje je smješteno na najlakšem prijelazu preko Mure, iznad diluvijalnih terasa.

(100AN 262–263, Gračanin 2011: 37)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Smješteno na važnom geostrateškom položaju, na prijelazu Mure važnom još od prapovijesti. Tuda je prolazio ogranak jantarnog puta. Prije dolaska Rimljana, mjesto je vjerojatno imalo ulogu tranzitnog trgovinskog punkta. Rimljani su izgradili naselje kao jedno od naselja uz veće vodotokove koja su Oktavijanu služila kao barijera prema još neosvojenim krajevima. Vojska je štitila prijelaz preko Mure, a naselje je raslo doseljavanjem Italaca i autohtonog stanovništva iz okolice. Pretpostavlja se da je rang municipija steklo u doba cara Hadrijana. Arheološki nalazi iz 1. – 3. st. ukazuju na jaku romanizaciju i trgovinske veze s Rimom te na vojni, administrativni i gospodarski značaj naselja. Život se kontinuirano odvijao do sredine 4. st., a u 5. i 6. st. je zamro.

ETIMOLOGIJA

Završetak *-anum* upućivao bi na rimski predijalni toponim, ali posvjedočeni su gentiliciji

Alicius, Halicius (Solin – Salomies 1988: 12, 90), od kojih bismo očekivali izvedenicu ***(H)alicianum**, te kognomen **Allicus** (Solin – Salomies 1988: 291), od kojeg bi bio ***Allic(i)anum**.

Osnova toponima možda može biti lat. **halica, alica** ‘zob, pir; zobena kaša’ (usp. i grč. **ἄλιξ** <G -κος>).

OSTALO

Ojkonim, vjerojatno pripada rimskom sloju.

HĒRACLEIA

antičko naselje, vjerojatno na području srednje Dalmacije

ANTIČKE POTVRDE

Ἡράκλεια Ps. Skil. 22

POTVRDE S NATPISA

ΗΡΑΚΛΕ kovanice (usp. Brunšmid 1998: 66–70)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Naselje s lukom, u Dalmaciji. S obzirom na to da su kovanice s imenom naselja pronađene na Hvaru, vjerojatno je i naselje bilo na Hvaru. O smještaju Herakleje mnogo se pisalo. Zaninović (1996: 55) ju smješta u sam grad Hvar, a inače ju se smještalo i na kopno kraj Rogoznice (Novak) ili u Salonu (Lisičar), na Korčulu (Rendić-Miočević) i u južnu Iliridu, nasuprot Krfa (Suić) (v. Zaninović 1996: 45).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Helenski grad s lukom, grčka zajednica koja je u 4. st. pr. Kr. (vjerojatno u 2. pol.) imala kovnicu. U 3. st. pr. Kr. vjerojatno više nije postojala, što se povezuje s padom sirakuške prevlasti potkraj 4. st. pr. Kr.

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od imena grč. poluboga **Ἡρακλῆς**.

OSTALO

Ojkonim iz grčkog sloja, motiviran antroponimom. U antici je bilo poznato tridesetak naselja imenom Herakleja, koja su bila baze helenizma (Zaninović 1996: 46).

HIPP(I)US

rijeka Cetina, gornji tok

ANTIČKE POTVRDE

POTVRDE S NATPISA

Hipp(i)us CIL III 3202, Trilj, iz 184. g.; cit. *Commodus ... pontem Hippi fluminis vetustate corruptum restituit*|| Šašel, Inscr. 144; cit. *n(umini) H(ippi) fl(umini)* (Schramm 1981: 222)

S obzirom na to da je hidronim zabilježen u genitivu, ne možemo znati je li nominativ *Hippus* ili *Hippius*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gornji tok Cetine, preko kojega je išao most kraj *Tiluriuma*. Cijela rijeka dugačka je 101 km, izvire na 380 m visine iz nekoliko jakih krških vrela na podnožju Dinare, na sjevernom dijelu Cetinskog polja, kod Vrlike, a utječe u Jadransko more kod Omiša. Obuhvaća porječje površine 1463 km² Mediteranski riječni režim. Od izvora do Zadvarja teče dinarskim pravcem, zatim smjerom istok-zapad, a prije ušća smjerom sjever-jug. Od izvora do Trilja teče kroz polja međusobno odvojena sutjeskama, stvarajući kompozitnu dolinu. Od Trilja do slapova Gubavica teče kroz kanjonske forme, a od Gubavice do ušća kroz flišni teren.

(Pom. enc. I: 701).

ETIMOLOGIJA

Hidronim je na neki način povezan s grč. ἵππος 'konj'. Moguće je da je rijeka nazvana po životinji, kako i inače rijeke u grčkom nose imena po životinjama (usp. i Ἴππος rijeka u Kolhidi, Krahe 1925: 3), a postoji i mišljenje da je grčko ime prevedenica prema pretpostavljenom autohtonom imenu **Kentona* (v. niže pod Ostalo). Ako je izvorno ime bilo *Hippius*, tada je hidronim mogao postati od grč. pridjeva ἵππιος 'konjski' koji se koristi i kao epitet za neka božanstva, posebno za Posejdona kao stvoritelja konja. Taj je grčki pridjev posuđen u latinski **Hippius** gdje je osim epiteta Neptuna i antroponim. Za vezu antroponim – hidronim usp. **Tit(i)us**

Mayer (II: 53) je smatrao da je u ovom hidronimu pravilno odražena "ilirski" riječ za konja (< ie. ***h₁ek'wos**; usp. skr. **ásva-**, lat. **equus**, stir. **ech**), ali to je prilično spekulativno, usp. **Epetium**. Grčki oblik ne odražava pravilno ie. riječ (neočekivana je aspiracija i vokalizam *i*), a jedno od ponuđenih objašnjenja je i to da je grčka riječ sjevernobalkanska posuđenica.

Krahe (1963: 8) dodaje još i mogućnost da je početno *H-* u ovom hidronimu uvedeno pučkoetimološki prema grč. ἵππος, a takav hidronim (**Ippus*) povezuje sa suvremenim

hidronimom **Ip̄f** (pritok Dunava u Austriji).

OSTALO

Hidronim, možda pripada grčkom sloju.

U literaturi se često spominje da je i današnje ime ove rijeke, **Cetina** (posvjedočeno od 1045. – 1067. Schramm 1981: 222, usp. i **Ζεῦτίνα** kod Const. Porph.) predslavenskoga postanja. Polazište bi bilo ***Kentōna** ili ***Kintōna**, s poznatim sufiksom *-ōna* i nejasnim korijenom **kent-*, **kint-*. Korijen **kent-* ponekad se uspoređuje s grč. *Κένταυρος* ‘polu-čovjek, polu-konj’ (usp. Rendić Miočević 1989: 127), što je podloga za daljnje spekulacije o postanku antičkoga *Hipp(i)us*. Grč. *Κένταυρος* nije indoeuropskoga podrijetla, pa bi po ovoj usporedbi **kent-* trebao biti predindoeuropski naziv za konja.

Sufiks *-ōna* obično dolazi u imenima naselja, a ne rijeka, iz čega Schramm (1981: 222–223) zaključuje da se **Kentōna* izvorno odnosilo na neko naselje, a zatim je ime preneseno na rijeku.

HIULCA PALUS **v. Volkaia (helē)**

HUMAGUM

antičko naselje u Istri, današnji Umag

ANTIČKE POTVRDE

Humago An. Rav. IV 30 (255, 11)|| An. Rav. IV 31 (256, 15)|| An. Rav. V 14 (382, 6)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Umag**, grad i luka na sjeverozapadnoj obali Istre. Gradska jezgra nalazi se na poluotoku.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Naselje je nastalo u (kasno)antičko doba, na povoljnom položaju na putu iz Akvileje prema jugu. Izvorno se nalazilo na uskom otoku, koji je nasipanjem proširen i postupno pretvoren u poluotok. U 9. st. razorio ga je knez Domagoj, nakon čega važnost slabi, a od 12. st. priznaju vlast Venecije.

(Ist. enc. s. v. Umag).

ETIMOLOGIJA

Nepoznata.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet je očuvan u današnjem imenu, **Ūmag** (možda *Umacus* 875., Rački doc. 365, *Nos*

omnes de Humago 1150., Cod. dipl. 2, 64; potvrde iz ARj 19: 542), što bi mogla biti mlađa posuđenica iz nekog romanskog idioma (usp. tal. **Umago**). Međutim, muški rod ojkonima u hrvatskom mogao bi ukazivati na starije posuđivanje. U tom slučaju polazišni lik bio bi ***Umāgu-** i bio bi posuđen prije postanka protetskog *v* i prije *u > v* (**v̄magv̄- > Umag*).

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

HYDRIA

otok u srednjoj Dalmaciji

ANTIČKE POTVRDE

Hydria Mela II 114; cit. in *Hadria Apsoros, Dyscelados, Absyrτος, Issa, Titana, Hydria, Electrides, nigra Corcyra, Linguarum, Diomedia, Aestria, Asine*

Samo kod Pomponija Mele.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok uz srednjodalmatinsku obalu.

ETIMOLOGIJA

Izvorno grčko ili prilagođeno grčko ime (Križman 1997: 259 bilj. 269), u vezi s grč. **ὑδωρ** ‘voda’ (usp. i izvedenice poput **ὑδριος** ‘vodeni’ i **ὑδρία** ‘kanta za vodu, vjedro; urna’) ili grč. **ὑδρα** ‘vodena zmija’.

Mayer (II: 119, 120) uspoređuje s mesapskim toponimom **Hydruntum** (grad u Kalabriji, na Jonskom moru) (**Ἵδροῦς** <G -οὔντος>) i oba smatra "ilirskim" izvedenicama od ie. riječi za ‘vodu’, ***uod-r-** <**ud-n-*> (het. **uātar** / **uitēn**, skr. **udnás**, stvnj. **wazzar**, hrv. **voda**, lat. **unda** ‘val’), sa značenjem ‘mjesto na moru’. S obzirom na to da i taj kalabrijski toponim može biti izveden od grčke riječi (Beekes 1527), vjerojatnije je da su oba toponima grčka.

OSTALO

Nesonim, vjerojatno iz grčkog sloja.

IADER¹

antičko naselje, današnji Zadar

ANTIČKE POTVRDE

Iader <A *Iader* ABL *Iader*> Plin. III 140, 141, 152|| Mela II 57|| Luc. Phars. IV 405|| It. Ant. 272, 1. || It. mar. 496, 7; 497, 2|| An. Rav. IV 16 (210, 4), **Ἰάδερ** Ptol. VIII 7, 8, **Ἰάδερα** Ptol. II 16, 2;; cit. *Ἰάδερα κολωνία*, **Iadera** <G *Iaderae* (*Iadere*) A *Iaderam*> Tab. Peut.|| An. Rav. V 14 (381, 4)|| Iul. Hon. 19|| Greg. I, ep. 6, 46

◆ **Iadertini** B. Alex 42|| Greg. I, ep. 8, 24

◇ Farlati II 163, 173; cit. *Andreas Episcopus Jadertinae ecclesiae*

POTVRDE S NATPISA

Iader CIL III 2925, 15139 Dalya|| CIL VI 32515|| CIL VI 32519|| CIL VI 32520, **Iadere** BD 53, 240; 164

◆ **Iadestinus** CIL III 2919, Iader; cit. *honorat. ab ordine Iadestin. (I)oco*|| CIL III 8291, Doclea|| Atti mem. 24.247, Albona|| CIL X 1402, Herculenum|| Ndsc. 1907, str. 698; cit. *colonia Iadestinorum*, **Ἰαδασίνων** CIG 1837c Pharos, 4. st. pr. Kr., **Ἰαδάστινοι** BD 20(1898): 187; cit. (*Ἰα)δάστιν(οι)*, **colonia Iadestinorum**

Kod Ps. Skil. zabilježeno je **ΙΑΑΣΣΑΑΤΤΙΕΝΙΤΗΣ**, što je Suić (1996b: 230) popravio u ime stanovnika *Iadera*, **ΙΑΔΕΡΑΤΙΝΟΙ**. Dočetak *-a* (tj. ženski rod ojkonima) zabilježen primjerice na Tabuli i kod Ravenjanina mlađi je. Promjenu roda u ženski Skok (1954: 40) pripisuje prestižu glavnoga grada imperija, *Roma*, čije je ime također ženskog roda.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Zadar. Najvažnija postaja jedrenjačkih plovnih puteva koji tu iz zaštićenog kanalskog pravca istočne obale prelaze Jadran prema glavnim trgovačko-pomorskim centrima.

Na prirodnom poluotoku koji je na jugoistoku spojen s kopnom. Obilje vode i blaga klima.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Stalno naseljen od 9. st. pr. Kr., jedno od najjačih središta Liburna. Jake trgovačke veze s južnom Italijom i Grčkom. Pred kraj Republike italski doseljenici osnovali *conventus civium Romanorum*. Status *municipium civium Romanorum* stekao u doba Cezarova prokonzulata u Iliriku. U prvim godinama vladavine Augusta postao kolonija, *colonia Iulia Iader*. Tipično antičko rimsko naselje s pravilnim geometrijskim oblicima. Na periferiji *villae rusticae*, 2 akvedukta iz 2. st., ostatci centurijacije agera od mora do brdske kose, od Dikla do Bibinja i na otoku Ugljanu. Stanovnici su se odupirali napadima u doba seobe naroda. Od 535. glavni grad bizantskog temata Dalmacije i sjedište carskog namjesnika, ali su javne građevine rimskog grada ipak počele propadati. U 6. st. grad je pogodio veliki potres. U rano hrvatsko doba povezan s hrvatskim vladarima, u 9. st. priznao njihovu vlast iako je bio pretežno romanski.

Danas se gotovo u potpunosti može rekonstruirati izgled antičkog Jadera.

(100AN 304–307; Sanader 2009: 127–130)

ETIMOLOGIJA

Premda završetak *-er* podsjeća na završetak u **Rider**, etnik *Iadestinus* upućuje na to da je

završetak vjerojatno *-s-*, a *-r-* je nastalo rotacizmom. Rotacizam je inače poznat u latinskom i umbrijskom, a ne zna se treba li ovdje rotacizam pripisati latinskom ili "ilirskom" (Skok 1917: 125).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu grada, **Zàdar** ⟨G *Zàdra*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje, Vrgada). Do posuđivanja je došlo nakon vlat. *e > ę* (→ slav.) i romanske sibilizacije, prije slav. *i > ь*. Suvremeni lik izvediv je od oba vlat. lika, *Iader / Iadera*. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 162.

Glas *dz*, koji je nastao romanskom sibilizacijom početnoga *I [J]* u konačnici je u hrvatskom dao *Z*. U ostalim posuđenicama iz latinskog taj glas daje *ž* (usp. lat. **raia**, hrv. **raža**). Skok (1954: 41) misli da bi to moglo biti zbog pučkoetimološkog tumačenja "Za dar", kao što je i kod Konst. Porf. *δια-* za početno *ia-* i *δῶρα*. Holzer (2011: 32) objašnjava da se u starijim posuđenicama *dz* zamjenjuje sa *ž*, a u mlađima, nakon 2. i 3. slavenske palatalizacije, sa *z* jer je slavenskim palatalizacijama nastao je glas sličniji romanskom *dz*.

I suvremeno tal. ime **Zara** očuvalo je imenski kontinuitet. Potječe od ž. r. **Iadera**, sa sinkopom nenaglašenog vokala ***Iadra** i pojednostavljenjem suglasničke skupine *dr > r*.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

IADER²

ANTIČKE POTVRDE

Iader Luc. Phars. IV 404–405; cit. *Qua maris Hadriaci longas ferit unda Salonas | Et tepidum in molles Zephiros excurrit Iader*

Starije općeprihvaćeno mišljenje bilo je da se ovi Lukanovi stihovi odnose na rječicu Jadro kod Solina (*Solinčica* (Schramm 1981: 262), tj. *Rika*). Ishodište te interpretacije je Toma Arhiđakon (13. st.), a bila je usvojena do 20. st. No, Suić (1996i) je pokazao da je Lukanov stih samo još jedna antička potvrda za **Iader**¹ (Zadar) i opisao koliki je utjecaj jedna pogrešna srednjovjekovna interpretacija antičkog teksta imala do suvremenog doba.

KONTINUITET IMENA

Tominu interpretaciju prihvatio je i Farlati, pa se i kod njega čita da je **Iader**, **Iadrus** (Farlati I 415, Acta S. Domnii) rijeka kod Salone, a ta "književno-znanstvena" interpretacija postala je toliko prihvaćena da se rječica kod Solina doista počela nazivati **Jadro** Međutim, u antici se ta rječica zvala **Salon** i možda **Σαλαγγών**, v. **Salangōn** i nije zadržala imenski kontinuitet – kasnije se zvala samo **Rika**. Današnje, dakle, ime rječice **Jadro** nema kontinuitet iz antike

(što dokazuje i glasovni sastav, konkretno početni konsonant), nego je "učena" posuđenica.

IMPLETUS

antičko naselje na obali Prokljanskog jezera kod Šibenika

ANTIČKE POTVRDE

Impletus An. Rav. IV 16 (210, 1); V 14 (381, 1)

U antici samo kod Ravenjanina; spominje se još u srednjem vijeku kod Gvidona (**Impletus** Gvid. 115, ali predložak je Ravenjanin).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto navedeno između *Scardone* i *Arauzone*. Vjerojatno znatnije antičko naselje na obali Prokljanskog jezera, zapadno od Skradina, na poluotoku Peluća i otočiću Stipancu (Čače 1995a: 37).

ETIMOLOGIJA

Likom sasvim odgovara participu perfekta pasivnog lat. glagola **impleō** 'napuniti, ispuniti' (**implētus**), ali motivacija imenovanja nije jasna.

OSTALO

Vjerojatno rimsko ime.

IN ALPERIO

cestovna postaja na prijevoju na gori Kamešnici (u BiH)

ANTIČKE POTVRDE

In alperio Tab. Peut.

Posvjedočeno samo na Tabuli.

Slika 10 *In alperio* na Tabuli Peutingeriani

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Servitium – Salona*, 8 mp od *Aequuma*. Bojanovski ju (1974: 123–124) smješta 3 km južnije od Vagnja, u prijevoju Prolog. (BiH)

ETIMOLOGIJA

Ime postaje složeno od lat. prijedloga **in** 'u, na' i nejasnoga drugog dijela u kojem Bojanovski (1974: 105) naslućuje vezu s oronimom **Alpe** te za ime postaje pretpostavlja možebitno apelativno značenje 'na planini'. Za apelativno značenje nije nužno pretpostavljati samo

‘gora’, moglo je biti i ‘prijevoj’, s obzirom na to da se postaja nalazila na planinskom prijevoju. Druga je mogućnost da ime postaje upućuje na neki obližnji toponim, **Alperium**, koji opet može biti u vezi s oronimom **Alpe**.

INARONIA

cestovna postaja na području Makarskog primorja

ANTIČKE POTVRDE

Inaronia Tab. Peut.

Potvrđeno samo na Tabuli, treba rastaviti kao **in Aronia** (v. Aronia).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na obalnoj cesti od *Salone* prema jugu, 12mp iza *Oneuma*.

ETIMOLOGIJA

Ime postaje složeno od lat. prijedloga **in** ‘u, na’ i toponima **Aronia** (v.). Latinski prijedlog *in* obično dolazi samo u postajama na uzvisini.

IN(I)CERUM

antičko naselje na području današnje Požege

ANTIČKE POTVRDE

Inzero It. Ant. 260, 5, **Inicero** It. Ant. 265, 8

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Mursa – Siscia*, poznato samo iz itinerarija. Smješta se na područje Požeške kotline, možda Treštanovačka gradina u blizini Tekića sjeverno od Požege (BATL, Gračanin 2011: 33).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na području Požege kontinuitet naseljenosti može se pratiti od starijeg željeznog doba. (HE VIII: 718).

ETIMOLOGIJA

Nepoznata. U teoriji, ime bi moglo sadržavati lat. prijedlog **in** ‘u’, usp. **Inaronia**.

IN MONTE BULSINIO

cestovna postaja na planini Tušnici (u BiH)

ANTIČKE POTVRDE

Bulsinio Tab. Peut.; cit. *in monte Bulsinio*, **Buls[inio]** An. Rav. IV 16 (211, 16); cit. *Montebulsi*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja u Privali, na obroncima Tušnice, na prijelazu iz Buškog blata u Duvanjsko polje (Čače 1995a: 53). Preko sedla Privale vodi jedini put (još i danas) iz primorja u unutrašnjost. (Bojanovski 1974: 158)

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. prijedloga **in** 'u', imenice **mons** 'planina' i predrimskog imena **Bulsinius**.

IONOPE

ANTIČKE POTVRDE

Ionopen An. Rav. V 14 (380, 8)

Spominje se još jednom u srednjem vijeku (**Iunope** Gvid. 114, predložak je Ravenjanin), možda pogrešno prepisano za *Umone / Unione*, v. **Unione**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto spomenuto u nizu *Oneon, Nerente, Ionopen, Spalatum*.

IOVALLIUM / IOVALIA

antičko naselje na području današnjeg Valpova

ANTIČKE POTVRDE

Ἰούβολ(λ)ον, Ἰούβαλον, var. *Ἰούολ(λ)ον* Ptol. II 15, 4, **Iovallio** Tab. Peut., **Iovalia** It. Hier. 562, 11; cit. *mutatio Iovalia*, **Ioballios** An. Rav. IV 19 (215, 5)

Potvrđama u itinerarima zajednički je sufiks *-al(l)̄i-*, dok različiti završetci (*-o, -a, -os*) upućuju na to da bi riječ mogla biti podrijetlom pridjev. Varijante s geminiranim *l* i bez njega možda govore o kvantiteti prethodnog samoglasnika. Ravenjaninovo *b* umjesto *v* vulgarnolatinsko je. Kod Ptolemeja je zabilježeno više varijanta koje bi se mogle svesti na **Iūol(l)-* odnosno **Iūal-*. Ako je to točno, Ptolemejevo početno **Iu-* moglo bi biti starije od *Io-* u itinerarijima, koje bi u tom slučaju nastalo vlat. promjenom *u > o*. Ovo je, naravno, vrlo spekulativno.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Mursa – Poetovium*, današnje **Valpovo** (v. Gračanin 2011: 23 i bilj. 66).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 173) izvodi od ie. ***h₂yow-** 'mlad' **usp. Iovia**¹, ali ne objašnjava završetak. Ako je izvorno bilo **Iuv-* (a ne *Iov-*), tada Mayerova pretpostavka formalno ne odgovara.

Završetak *-l(l)ius* čest je u rimskim antroponimima (i gentilicijima i kognomenima, usp. npr. *Aelius, Gellius, Quintilius, Servilius, Vergilius...*), no antroponim **Ioval(l)ius* nije

zabilježen na natpisima (usp. u Solin – Salomies 1988).

IOVIA¹

antičko naselje na području današnjeg Ludbrega

ANTIČKE POTVRDE

Iovia It. Ant. 130, 2|| It. Hier. 561, 10; cit. *civitas Iovia*

Smatralo se da se *Iovia* spominje i na dva natpisa: (1) na nadgrobnom natpisu posvećenom Silvanu pronađenom u Ludbregu koji je književnik Antun Nemčić potkraj 19. st. pročitao *Valerianus centurio legiae hic loco Iovia dicto* (Vikić-Belančić 1984: 142 bilj. 12); i (2) na žrtveniku Silvanu pronađenom u koritu Bednje (Vikić-Belančić 1984: 142 bilj. 12).

Prvi je natpis izgubljen, a pokazalo se i da je čitanje pogrešno. Drugi je natpis jako oštećen i također pogrešno pročitao, tako da ime *Iovia* nije epigrafski potvrđeno (Gregl i Migotti 2004: 131). U spisima s koncila u Akvileji 381. g. spominje se *Amantius episcopus Ioviensium*, ali nije sigurno na koju *Ioviu* se odnosi. (Gregl-Migotti 2004: 133)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Mursa – Poetovio*, između *Suniste* i *Populi*. Danas vjerojatno **Ludbreg** (Gračanin 2011: 35; Vikić-Belančić 1984: 162), v. **Botivo**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Premda ubikacija antičke *Iovije* u Ludbreg nije sasvim dokazana, arheološka su istraživanja pokazala da je na mjestu Ludbrega u antici postojalo veće urbanizirano naselje utvrđeno bedemima, koje se razvijalo u doba carstva. U tom dijelu Podravine nisu pronađeni ostatci drugih naselja te važnosti, pa je vjerojatno da je na mjestu Ludbrega bila *Iovia*. Razvoj naselja uvjetovan je povoljnim prirodno-strateškim položajem, blizinom rijeke Bednje i mreže puteva koji su se koristili i u prapovijesno doba te prirodnim bogatstvima. Postoje tragovi prapovijesnih nastambi. Rimsko je naselje možda prvotno bila vojna postaja, ali arheološki nalazi ipak upućuju na civilno naselje koje se u doba careva Hadrijana i Trajana počela intenzivnije razvijati. Grad je najveću važnost imao u kasno carsko doba. U 4. st. *Iovia* je možda bila i biskupsko središte. Između 5. i 10. st. nema arheoloških nalaza, pa se pretpostavlja da je grad razoren u 5. st., a život je na tom području nastavljen od 10. st. Usp.

Botivo.

(Vikić-Belančić 1984: 159–162; Tomičić 1997: 29–34; Gregl i Migotti 2004: 131–143)

ETIMOLOGIJA

Nekoliko je mogućih etimologija. Činjenica da su u blizini još dvije *Iovije* (jedna je **Iovia²**, druga je u Madžarskoj) ne pomaže u izboru. Skok (1920: 41) tumači kao rimsko ime, lat. **villa**

Iovia, tj. mjesto u kojem se nalazi Jupiterov hram. Još jedna mogućnost da se toponim objasni kao rimski je izvođenje od **Iovius**, što je od 286. g. bilo jedno od imena cara Dioklecijana. Takvo imenovanje bilo bi kao u *colonia Iulia, colonia Claudia :: civitas Iovia*, ali protiv toga govori činjenica da se gradovi obično ne imenuju samo carskim dijelom imena, nego je ono dodatak autohtonom imenu. S obzirom na to da se izjednačuju ubikacije ojkonima *Iovia* i ojkonima *Botivo*, moguće je da je *Botivo* autohtono ime, a *Iovia* mlađe rimsko ime.

Druga je mogućnost da je ime *Iovia* autohtono, panonsko. Mayer (I: 173, II: 54–55) je izvodio od ie. ***h₂yew-**, ***h₂yow-** ‘mlad, nov’ (skr. **yúvan-** ‘mlad’, lat. **iuvenis** ‘mladić’, stosl. **junь**). Ie. usporednice izvedene su sufiksom *-Hn-*, a bez tog sufiksa je možda umbr. **iouies**, **iovie** ‘grupa snažnih muškaraca’. Imenska motivacija bilo bi ‘novo’ (možda ‘mjesto kod novih polja’, Anreiter 2001: 70–71), prema ‘staro’, usp. **Senia** i obližnje naselje **Sunista**. Anreiter pojašnjava glasovni razvoj (2001: 71–72): *Iovia* se izvodi od prijevoja ***yew-** (uz pretpostavku dodatnog razvoja *e > o / _w*, koji postoji u keltskom, ali nije opći), jer se od ***yow-** u panonskom očekuje ****yaw-**. Dodatno, ***yew-ya** bi dalo ****yewwa**, zato možda treba ubaciti prijelazno *-i-* (***yew-ya > *yew-ya > yow-ya**). Panonsko ***iouia**, prema Anreiteru, moglo je izvorno biti i ‘pašnjak’. Ishodište bi bilo ie. ***yewh₁-** ‘žitarice, krma’ (skr. **yáva-** ‘žitarice’, grč. **ζειόν** ‘pir’, lit. **javaĩ** ‘žitarice’).

OSTALO

Ojkonim, možda pripada rimskom sloju, manje vjerojatno "ilirskom".

IOVIA²

antičko naselje u Podravini

ANTIČKE POTVRDE

Iovia Tab. Peut.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Poetovio – Mursa*, između *Serote* i *Lentuli*. Možda Turnašica južno od Pitomače (Gračanin 2011: 36), usp. **Carrodunum**.

ETIMOLOGIJA

V. **Iovia**¹.

IOVISTA

antičko naselje na Varaždinskom području

ANTIČKE POTVRDE

POTVRDE S NATPISA

Iovista CIL VI 3297, Rim; cit. *Ulpus Cocceius eq. s. d. n. Castris nov(is)t. Kastis ex Pan(nonia) sup. natus ad Aquas Balizas pago Iovista vic. Coc...netibus stip. XII ann. XXX [Vi]ctor frater et Iul. Proc...rd. feceru[nt]* (Anreiter)

Na istom natpisu spominju se i **Aquae Balissae** i vjerojatno etnik od **Cocconis**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Župa koja pripada **Ioviji**². Gračanin (2011: 36 bilj. 74) izjednačuje s **Iovia**² (tako i Miller 1916: 445).

ETIMOLOGIJA

Izvedeno sufiksom **-st-**, usp. **Segesta, Sunista, Ladesta**, od osnove koja je u **Iovia**¹ ili upravo od tog ojkonima. Skok (1920: 41) zaključuje da je *Iovista* epihorski pridjev izveden od *Iovia*; u muškom rodu jer se slaže s *pago*, ali a-deklinaciji kao u etnicima *Burnista, Splonista*.

OSTALO

Ojkonim, možda pripada "ilirskom" sloju.

IRA

rijeka u Panoniji

ANTIČKE POTVRDE

Ira An. Rav. IV 19; cit. *Per quas Pannonias transeunt plurima flumina, inter cetera quae dicuntur, id est Ira, Bustricius, usp. Bustricius*

Samo kod Ravenjanina. Ime rijeke u ženskom rodu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Panoniji, nepoznat smještaj. Mayer (1957: 174, prema Miller, *Mappae Mundi* VI 17) navodi da bi to mogla biti rijeka Mura ([M]jura), ali to je zapravo puko nagađanje.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Ime rijeke navedeno samo kod Ravenjanina, u opisu Panonije nakon nabrojanja panonskih *civitates*.

ETIMOLOGIJA

Budući da je ime potvrđeno samo jednom i to u tekstu u kojem su inače brojne pogreške, Anreiterovo (2001: 244) izvođenje od ie. ***h₁ey-** 'ići, trčati' + formant ***-r-** iznimno je

spekulativno (što i sam autor naznačuje).

ISSA¹

otok Vis

ANTIČKE POTVRDE

Ἴσσα Ps. Skil. 23|| Ps.Skim. 413|| Agatharch kod Athen I, 28d|| Ap. Rod. IV 565|| Plb. II 8, 11; XXXII, 9, 2|| Strab. II 5.20; VII 5.5|| Ap. Ill. 7|| Ptol. II 16, 9, **Ἴσση** Agathem. 1, 23|| Strab. VII 5.9; cit. ἔξ Ἴσσης, **Issa** B. Alex 47|| Mela II 114|| ? Plin. III 152; cit. *Issa civium Romanorum*|| It. mar. 519, 4|| ? Tab. Peut., **Isia**, var. *ysia* An. Rav. V 24 (407, 17); cit. *Isia sacra*, **Λίσση**, var. *Λυσία* Procop. Goth. I 7

♦ **Ἴσσαῖοι** Plb. II 11, 12, **Ἴσσιοι** Plb. XXXII 9, 18|| Ap. Ill. 7, **Ἴσσεις** Strab. VII 5.5.; cit. *Ἴσσεῶν κτίσιμα*, **Issaei** Liv. XXXI 45; XXXVII 16 prema Polibiju|| Plin. III 142, **Issenses** Liv. XLII 26; XLV 26 prema Annales

I kod grčkih i kod latinskih autora zabilježeno sa završnim *-a*, dok je atički oblik s *-η* zabilježen samo kod Agatemera (3. st.) i Prokopija (6. st.). Ravenjaninovo *Isia* izgleda kao obrnuto pravilo *-ṼC-ja-* > *-ṼC-Ca-* (koje Anreiter 2001: 58, bilj. 225 navodi za "panonski"). Za Prokopijevo početno *L-* v. niže pod Kontinuitet (u talijanskom).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Vis**, u srednjodalmatinskom otočju, jugozapadno od Hvara, zapadno od Korčule. Od obale je udaljen 44 km, pruža se u smjeru istok-zapad. Površine je 88,29 km², dug je 17 km, širok 8 km, najviši vrh Hum visok je 587 m. Obala je duga 76,6 km. Građen je od gornjokrednih vapnenaca, zatim gipsa i lapora te pješčenjaka i konglomerata. Otok je uglavnom bezvodan, vrela postoje kraj Komiže.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je naseljen od prapovijesti. Pronađena je keramika iz eneolitika, humci i gradine iz brončanog doba. U 1. tis. pr. Kr. otok su naseljavali ilirski Liburni, a poč. 4. st. pr. Kr. Grci su osnovali svoju koloniju (*Issa*) na području današnjeg grada Visa (o povijesti grada v. **Issa**²). Od sr. 4. st. pr. Kr. otokom je vladao Jonije Ilir, koji je osim iz literarnih vrela poznat i s kovanica s natpisom IONIO.

ETIMOLOGIJA

Krajnje podrijetlo imena zacijelo je predindoeuropsko, no nije jasno je li nesnim autohton ili je prenesen s grčkog otoka. Prema pričanjima grčkih pisaca, grčki otok *Lesbos* zvao se ranije **Issa**, no pitanje je koliko je to pouzdan podatak (Novak 1961: 169–171). Na otoku *Lesbosu* postoje još i ojkonim s istim završetkom, **Antissa**, koji Strabon tumači kao 'grad nasuprot

Issi' (uspoređuje s 'Ρόδος i Αντίρροδος, međutim *Antirrodos* je bio otočić pred Aleksandrijom, a prefiks *anti-* stoji zbog suparništva s *Rhodosom*, RE I: 2585), kao da je prvo bio na otočiću pred *Lesbosom*, a kasnije na Lesbosu. Međutim, takvo je tumačenje samo pučkoetimološko (ili mitološko) povezivanje. *Antissa* je arheološki potvrđena, ali nikakva *Issa* nasuprot nije pronađena (Novak 1961: 170). Osim toga, ime *Antissa* spada u predpelazgičko razdoblje (RE XVIII: 2234). Završetak *-issa* dolazi i u imenu tesalskog grada **Larissa**, a Grci iz Tesalije naselili su *Lesbos*, pa se smatra da su oni sa sobom donijeli i imena poput *Antissa*. Ako je i postojala grčka *Issa*, Novak se ne slaže da su njezini stanovnici kolonizirali jadransku *Issu*. Iz svega ovoga možemo zaključiti da je vjerojatnije da se otok zvao *Issa* i prije dolaska Grka (usp. sličan zaključak i kod Čače 2002: 64).

Značenje 'utvrđeno mjesto (u blizini vode)' koje za *Issa* navodi RE (XVIII: 2234), a preuzimaju Skok (1950: 196: bilj. 1) i Novak (1960: 171–172) nije jasno na čemu se temelji.

Još jedna **Issa** spominje se kao otočni grad u zemlji Sabinaca, sjeverno od Reate (Novak 1961: 171).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu otoka i grada na njemu, **Vīs** <G *Vīsa*> (od 16. st.; naglasak prema HER, ARj, Školski, Šonje), **Vīs** <G *Vīsā*> (naglasak prema ČDL). Početno *V-* je, prema Mayeru (I: 175), srašteni prijedlog **v̥** 'u', a prema Skoku (1950: 192) protetski vokal. Ispred *i-* kao protetski vokal ne očekujemo *v-*, već *j-* (što je i posvjedočeno: *Ἰης Const. Porph. 36, Skok (1950: 192) transkribira [**Jis**]). Očekujemo da ime otoka glasi ***Is** (< ***J̥s-**). Prijedložni izraz ***v̥ Is** srastanjem bi zacijelo dao današnje ime otoka. Dugi samoglasnik možda je nastao mlađim čakavskim duljenjem ili je već posuđen dug ako je bio otvoreni slog. U drugom slučaju nije jasno zašto je različit rezultat nego kod *Cissa* (ondje je rezultat **Cas-*, a ne **Cis-*). Ako je predloženi glasovni razvoj točan, to posuđivanje smješta u doba prije postanka protetskih samoglasnika. Ime je prilagođeno u muški rod.

Za tal. ime **Lissa** smatralo se da je sraslo s talijanskim članom (Skok 1950: 192, Mayer I: 175), no u ERHSJ III: 596 Skok se ispravlja i kaže da početno *L-* još nije objašnjeno. Naime, protiv srastanja s talijanskim članom govori činjenica da je to jedini takav primjer. Prokopijev lik zabilježen je zacijelo prije postanka romanskog člana, pa i to govori protiv člana.

OSTALO

Nesonim, pripada predindoeuropskom sloju, očuvan kontinuitet.

ISSA²

antičko naselje, današnji Vis na otoku Visu

ANTIČKE POTVRDE

Ἴσσα Ps. Skil. 23; cit. Ἴσσα νήσος, καὶ πόλεις Ἑλλενίδες αἴται|| Ptol. II 16, 9; cit. νῆσοι ... Ἴσσα καὶ πόλις, Issa Plin. III 152; cit. Issa civium Romanorum|| Caes. B. C. III 9.1; cit. Ibi concitatis Dalmatis reliquisque barbaris Issam a Caesaris amicitia avertit

U nekim zapisima nije moguće jednoznačno odrediti odnose li se na otok ili na grad Issu. Ovdje su navedene potvrde koje se odnose na grad; za ostale potvrde **v. Issa¹**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Glavno naselje na otoku Issa; današnji grad Vis na otoku Visu. Grad je podignut na zapadnoj strani sjevernog zaljeva otoka, na padini Gradine, uz najveću prirodnu luku na dalmatinskim otocima.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Najvažnija grčka kolonija na tlu Hrvatske. Utemeljena je vjerojatno u doba kolonizacije Dionizija Starijeg u 4. st. pr. Kr., ali nema arheoloških materijala iz tog doba, pa se ne zna kad je točno utemeljena. Ponekad se navodi da je osnovana prije Pharosa (385./4. g. pr. Kr.), ali to se ne može dokazati. Jedino je sigurno da je to sirakuška, tj. dorska naseobina. Jedan od manjih helenskih gradova, ali najveće starogrčko urbano naselje u Hrvatskoj i prvi antički grad na istočnom Jadranu izgrađen po pravilnoj urbanoj matrici. Od samoga početka Issa je održavala trgovačke veze s lokalnim ilirskim stanovništvom. U 1. pol. 3. st. pr. Kr. Issa je osnovala potkoloniju nepoznata imena u Lumbardi na Korčuli (o čemu govori najstariji grčki natpis s našeg prostora, Lumbardska psefizma), a potkraj 3. st. pr. Kr., u doba najvećeg uspona, i potkolonije Tragurium i Epetium, možda i Salona i Siculi. Issa je utemeljila i Diomedovo svetište na rtu Ploča. U 2. pol. 3. st. pr. Kr. Issa je zatražila pomoć od Rima zbog ilirskoga gusarenja te je postala i saveznicom Rima. U ratu Rima s Ilirima, Issa je bila rimsko vojno uporište, a 167. g. pr. Kr. oslobođena je plaćanja poreza. U 1. pol. 1. st. pr. Kr. građanima je dodijeljeno rimsko građansko pravo, ali stanovnici su i dalje bili Grci i govorili grčki. Isejci su 56. g. pr. Kr. od Cezara tražili poštivanje slobode i teritorija, a on je od njih tražio savezništvo. Ipak, u građanskom ratu stali su na stranu Pompeja te su 47. g. pr. Kr. izgubili samostalnost. Od samostalnog polisa postali su rimski municipij, a izgubili su i svoje gradove i trgovišta na kopnu i moru. Nakon što je Salona preuzela mjesto najznačajnijeg grada i središta provincije, Issa je počela postupno nazadovati, a taj je nazadak kulminirao u kasnoj antici. U polovici 2. st. još uvijek je znatno mjesto, ali politički se više nije isticala iako

je cvjetala je i dalje, do 3. st. Od 4. st., s provalama barbara i opadanjem trgovine u *Saloni* i *Salone* same, počinje propadati i *Issa* i njena trgovina. U 6. st. još uvijek je spomena vrijedan grad, ali u opadanju.

(100AN 294–297, Sanader 119–126, Kirigin 2010: 119–123)

ETIMOLOGIJA

Otok i glavno naselje na njemu nose isto ime, teško je odrediti je li naselje nazvano po otoku ili obrnuto, v. **Issa**¹.

KONTINUITET IMENA

V. **Issa**¹.

ISTRIS

ANTIČKE POTVRDE

Ἰστρίς Ps. Skil. 21; cit. *Ἐἰστρίς νῆσος*

Mayer (I: 175) ovamo ubraja i **Nisiris**, var. *nistris*, *nisirus* An. Rav. V 24 (408, 18), s ispravkom u **ijn Istris**. Taj otok Ravenjanin spominje u srednjem nizu otoka, pa je pitanje spada li ovamo. Autor *Chron. Min.* spominje **Ἰστρός ἢ νῆσος** (*Chron. min.* I 238), kao mjesto gdje je Konstancije ubio Gala 354. g. U ostalim se izvorima to ubojstvo smješta u Flanonu, pa je vjerojatno da se ovdje misli na poluotok *Istru*. (Mayer I: 175, Suić 1996b: 218).

Križman (1997: 118 bilj. 186) upozorava da grč. **νῆσος** može u određenim slučajevima imati i značenje ‘poluotok’, pa je moguće da je tako i ovdje.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Prema Pseudo-Skilaku, veći otok blizu Elektrida i Mentorida. Mayer (I: 175) pomišlja na Cres. Jednako je moguće da je riječ o poluotoku *Istri* koji se naziva otokom.

ETIMOLOGIJA

Ako je riječ o otoku, ime bi moglo biti izvedeno od korijena ***ser-** ‘teći’, v. **Sirmium**, **Servitium** (Mayer I: 175; II:104), inače je riječ o varijanti horonima **Histria**.

IULIANUM

antičko naselje na području Imotske krajine

ANTIČKE POTVRDE

Iulianum An. Rav. IV 16 (210, 11)

Navedeno samo kod Ravenjanina. Čače (1995a: 42) povezuje pojavu imena kojeg nema u drugim izvorima s izostankom imena postaje između *Tiluriuma* i *Bil(l)ubiuma* na Tabuli Peutingeriani, usp. **Bil(D)ubium**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Salona – Narona*, između *Tiluriuma* i *Novae*. Možda isto što i **Bil(Dubium)**.

ETIMOLOGIJA

Ako je točno zabilježeno ime, mogao bi biti predijalni toponim izveden od rimskoga gentilicija ili kognomena **Iulius** ili **Iulianus** (Solin – Salomies 1988: 98, Alföldy 1969: 30–36, 223, 224).

KONTINUITET IMENA

Predloženo je da bi kontinuitet bio očuvan u imenu mjesta **Ugljane** kod Trilja (Alačević, BD 1, 1878: 31 bilj. 32), kamo se i ubiciralo, no to je odbačeno (v. Čače 1995a: 42). Nije jasno kako bi bili povezani početno *Ug-* u hrv. i *Iu-* u lat., iako bi *-lian-* nakon romanske jotacije dalo u hrv. *-ljan-*.

OSTALO

Možda rimski predijalni ojkonom.

KASSITERIDES

otočna skupina

ANTIČKE POTVRDE

Κλείτρηλιτρία Ps. Skil. 21

Suić (1996b: 231–232) predlaže melioraciju **Κασσιτερίδες**, uspoređujući s mjestom kod Pseudo Skimna (391. stih) u kojem se spominju otoci uz istarsko kopno koji daju kositar. Ranije se ovo mjesto čitalo **Ἡλεκτρίδες**, v. **Ēlectrides**.

ETIMOLOGIJA

Uz prihvaćanje Suićeva čitanja, izvedeno od grč. **κασσίτερον** ‘kositar’, sufiksom *-ides*, v. **Ēlectrides**.

OSTALO

Ime otočja, pripada grčkom sloju. Isto ime, **Κασσιτερίδες**, nose i otoci spomenuti kod Herodota, a koji se smještaju na današnje otočje Scilly pred Engleskom (Suić 1996b: 232). Kositar je inače glavni sastojak bronce, a u antici su glavni rudnici bronce bili upravo britanski *Kositreni otoci* (Grdenić, D. 2001. Povijest kemije, str. 46–48).

KATARBATES

ANTIČKE POTVRDE

Καταρβάτης Ps. Skil. 21; cit. *Καταρβάτης ποταμός*

Zacijelo korumpirani zapis. Rendić-Miočević (1989: 124) i Suić (1996b: 232) slažu se

s korekcijom u **καταιβάτης**. Starija je konjektura **καταρράκτης** (Gronovius i Patsch, usp. Rendić-Miočević 1989: 125), za koju je potrebno pretpostaviti više pogrešaka u zapisu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Pseudo-Skilak spominje ovu rijeku na kraju opisa liburnske obale, pa ju se izjednačuje s južnom granicom Liburnije, tj. s rijekom Krkom (Suić 1996b: 233), v. **Tit(i)us**

ETIMOLOGIJA

Bez obzira na to koju korekciju zapisa prihvatimo, zapis ne predstavlja pravo ime rijeke, već grčki epitet kojim se ona opisuje. Grč. **καταιβάτης** je pridjev u značenju ‘koji (se) spušta dolje’. Njime bi se označilo da je rijeka ponornica (ali Krka nije ponornica, pa to možda isto označava slapove). Istim epitetom opisana je kod Euripida mitska rijeka boli u Hadu, Aheront (Rendić-Miočević 1989: 126–127). Grč. **καταρράκτης** ‘koji se ruši; slap’ odnosilo bi se na brojne slapove po kojima je rijeka Krka poznata.

KORKYRA MELAINA

otok Korčula

ANTIČKE POTVRDE

Κέρκυρα μέλαινα Ps. Skil. 23|| Ap. Rod. IV 571|| Ap. Ill. 7, **Κόρκυρα ἡ μέλαινα** Ptol. II 16, 9|| Ps.Skim. 428|| Strab. II 5.20, **ἡ μέλαινα Κόρκυρα** Strab. VII 5.5|| Agath. 23, **Corcyra Melaena** Plin. III 152, **Nigra Corcyra** Mela II 114|| Tab. Peut.; cit. *Corcyra*|| It. mar. 520, 1, **Corcora** An. Rav. V 24 (407, 16)

♦ **Κορκυρηνοί** Ap. Ill. 16

POTVRDE S NATPISA

♦ **Κορκυραίων** kovanice

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Korčula**, otok u srednjodalmatinskom otočju, pruža se u smjeru istok-zapad. Nalazi se jugozapadno od poluotoka Pelješca, južno od otoka Hvara i Šćedra, istočno od Visa i sjeverno od Lastova. Površine je 276,03 km², dug je 46,8 km, širok 7,6 km, najviši vrh Klupca visok je 569 m. Obala je duga 181,7 km. Na sjeveru je obala niska, na jugu strma, na zapadu je prostrani Velolučki zaljev. Otok je građen od dolomita, rudistnih vapnenaca i lapora. Šumovit je i okružen brojnim otočićima.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Arheološki nalazi na lokalitetima Vela Špilja (kraj Vele Luke) i Jakasova špilja (nad uvalom Rasohatica), te ostatci neolitičkog groblja u Žrnovu pokazuju da je otok naseljen od neolitika. Mnogobrojni ostatci iz brončanog i željeznog doba potvrđuju prisutnost ilirskih plemena.

U 6. st. pr. osnovali su Grci iz Knida koloniju na otoku, ali se ne zna gdje se ta kolonija nalazila niti kad je i zašto prestala postojati (Suić 1996c: 268). Vjerojatno u 4. st. pr. Kr. osnovali su Isejci svoju subkoloniju u Lumbardi. U 3. st. pr. Kr. otok je pao pod Rim. Ostatci rimskih naselja pronađeni su u okolici Lumbarde, Vele Luke (na lokalitetu Beneficij), Blata i Pelegrina. Od 493. g. otokom su vladali Ostrogoti, a od 535. Bizant. Slaveni su otok počeli kolonizirati vjerojatno u 7. st.

ETIMOLOGIJA

Jadranski je otok ime dobio po grčkom otoku u Jonskom moru **Κέρκυρα** ili **Κόρκυρα** (danas Krf). Grčko je ime vjerojatno neindoeuropskoga podrijetla. Varijante *er / or* (prenesene s jonskog i na jadranski toponim) možda odražavaju slogotvorni izgovor. Takva varijacija inače ukazuje na predgrčko podrijetlo (Beekes 2010: xxxi). Na predgrčko podrijetlo upućivao bi i sufix *-υρ-*.

Mayer izvodi od "ilirskoga" korijena ***kerka-**, ***kerku-**, ***korka-**, ***korku-** 'hrast' koji bi bio < ie. ***perk^wu-**. Budući da u grčkome taj ie. korijen nije ostavio traga, to bi značilo da je grčka riječ iz "ilirskoga".

KONTINUITET IMENA

Ovaj toponim ima kontinuitet u starohrvatskome **Křkar** <G *Křkra*> (naglasak prema ARj, Holzer 2011) i u mletacizmu **Kōrčula**. Pridjevski dio imena nema kontinuitet. Toponim *Krkar* zabilježen je u hrvatskim tekstovima do 16. st. i jednom u 18. st. (kao arhaizam) i označuje otok i grad Korčulu (*u Kr̃kr̃e* 1222. – 1228., Mikl. Mon. Serb. 10, *ωδ̃ Kr̃kra* 1405, Pucić Spom. srb. 1, 66. 69, *pod̃ Kr̃krom̃* 1408, Pucić Spom. srb. 1, 66. 69 *Křkar* dalm. pisci 16. st., usp. i *τὰ Κούρκουρα* Const. Porph. 30, *τὰ Κούρκρα*, *Κί<ρ>κερ* Const. Porph. 36). Postao je od starijega ***Кѣркѣрь**. Taj se lik najlakše objašnjava posuđivanjem iz vlat. **Corcōra** (taj je lik posvjedočen kod Anonimnog Ravenjanina; za druge varijante usp. Holzer 2011: 117–118).

Za suvremeni toponim *Korčula* (zabilježen od 17. st., ARj V: 323) redovito se pretpostavlja da je posuđen iz mlet. **Curzola**. Međutim, kako je Tekavčić (1976: 52) primijetio, mlet. *Curzola* ne bi pravilno dalo hrv. *Korčula*, a pitanje je i kako je mlet. *Curzola* postalo od vlat. *Korkyra*. U sufixu je *-r-* disimilirano u *-l-* (to je česta disimilacija). Skok (ERHSJ II: 203) i Tekavčić (1976: 53) pretpostavljaju da se vlat. *-y-* u romanskom izgovaralo *-ju-*, odatle palatalizacija prethodnoga *k* (> mlet. *z*, hrv. *č*). Tekavčić (l. c.) u konačnici pretpostavlja da su hrv. i mlet. oblik nezavisni jedan od drugoga, tj. da su oba nastala od mlađeg romanskog **Korkyula*, s time da je u mletačkom još i *o* u prvom slogu metafonizirano

u *u* (ta je promjena dalmatska).

OSTALO

Nesonim, strukturalno pripada grčkom sloju. Kontinuitet je očuvan kao starija i kao mlađa posuđenica. Grč. pridjev **μέλαινα** ž 'crn', preveden u latinski **nigra**, uveden je radi razlikovanja od jonskog otoka i vjerojatno se odnosi na bogatu crnogoričnu šumu na otoku.

KREPSA

antičko naselje, današnji Cres na otoku Cresu

ANTIČKE POTVRDE

Κρέψα Ptol. II: 16,8; cit. *Νῆσοι δὲ παράκεινται, τῇ μὲν Λιβουρνίᾳ, ἐν ἣ πόλεις δύο, Κρέψα, Ἄψορρος*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Grad na otoku *Apsoros*, današnji **Cres** na otoku Cresu, na mjestu prapovijesne gradine na brdu Bartolomej (Kozličić 1990: 122, HE II: 601).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na mjestu prapovijesne gradine razvilo se rimsko naselje. Srednjovjekovno naselje razvilo se uz obalu oko romaničke crkve sv. Sidara. Jače se počelo razvijati nakon propadanja Osora te je postalo glavno naselje po kojem je imenovan i otok. (HE II: 601)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 197–198; II: 64) iznosi mišljenje da je ovo ime izvedeno od "ilir." ***kerp-** 'litica, hrid', kao usporednice navodi alb. **karpë** 'stijena, litica', srvnj. **schrof, schroffe** 'litica' < ie. ***(s)kerp-**, ***(s)krep-**. Mayer prenosi Barićevo mišljenje da *-s-* u toponimu potječe od lokativa, ie. ***k̑rp-su-** (> "ilir." ***kirp-s-** → vlat. ***Kerps-**), a razlika između zabilježenog *Krep-* i očekivanog *Kerp-* objašnjavala bi se prijevornim alternacijama u korijenu. Uz prijevorne alternacije, treba pretpostaviti i ukrštanje lokativnog oblika (u kojem je *-s-* očekivano) s oblikom u kojem je očekivan prijevoj **krep-*.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu grada i otoka, **Crès** (od 18. st.; naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje). Lik imena pokazuje da je posuđen prije 2. palatalizacije i metateze likvida iz vlat. ***Kers-** (usp. suvremeno tal. ime **Cherso** i starije potvrde: *de Kerzo* (12. st.), *de Kerso* (13. st.)). Nije jasan odnos posvjedočenog **Kreps-** i vlat. ***Kers-**. Metateza *-re-* > *-er-* pravilna je u vlat. u nenaglašenom slogu (Skok 1950: 35), pa Skok (*ibid.*) predlaže da je do nje došlo u pridjevskoj izvedenici **Cersinus* ili **Cersanus*

(Skok 1950: 43 bilj. 5 uspoređuje s *Girgenti* od *Agrigentum*). Prema Mayeru (II: 64) -er- potječe iz prijevornih alternacija u starijem razdoblju (usp. pod Etimologija). Za asimilaciju *ps* > *s* **usp. Apsoros²**.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom. Ime je preneseno i na otok. Kao ime otoka prvi put se spominje u 14. st. (Skok 1950: 34).

KURKUM

ANTIČKE POTVRDE

Κουρκούμ, var. *Κούρουμ* Ptol. II 16, 6

Samo kod Ptolemeja.

ZEMLJOPISNI PODATCI

U blizini Knina (BATL); Jelić (1898; str. 541) navodi da je nepoznata položaja, možda na položaju *Ancus* (Vrebac) ili kod Udbine, a Patsch (1990: 111) da je to antičko naselje u blizini *Burnuma*. Suić (1981: 248) smatra da se nalazilo u blizini rijeke Krke, sjeverno od *Burnuma*.

ETIMOLOGIJA

Suić (1981: 248) smatra vrlo vjerojatnim da je u vezi s kasnijim imenom rijeke Krke (usp. antičko ime slovenske rijeke Krke: **Κορκόρας** Strab. VII 5.2).

LACUS MURSIANUS / STAGNUS MORSIANUS

močvara, možda istočno od Vinkovaca

ANTIČKE POTVRDE

lacus Mursianus Iord. Get. 35; cit. *Sclaveni a civitate Novietunense et laco, qui appellatur, Mursiano usque ad Danastrum et in boream Viscla tenus commemorantur, stagnus Morsianus* Iord. Get. 30; cit. *Scythia si quidem Germaniae terrae confinis eo tenus, ubi Ister oritur amnis vel stagnus dilatatur Morsianus*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postoji mišljenje da Jordan spominje močvare istočno od Vinkovaca, tj. da su njegovi hidronimi isto što i **Volkaia (helē)**, ali i mišljenje da je riječ o nekoj bari u delti Dunava (v. Mayer 1935: 6). Prihvatanje prve ubikacije značilo bi i da su Slaveni već sredinom 6. st. bili u Slavoniji (a ne od kraja 6. st.).

LADESTA

otok Lastovo

ANTIČKE POTVRDE

Λάδεστα St. Byz.; cit. *Λάδεστα ἢ Λάδεστον*, **Λάδεστον** St. Byz.; cit. *Λάδεστα ἢ Λάδεστον*, **Ladestris** Tab. Peut.

♦ Λαδεστανός St. Byz. s. v. Λάδεστα

U Tabuli je umetnuto *r* poslije *t*, što je romanska pojava (Skok 1920: 41), ali nije jasno zašto je u pluralu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Lastovo**, u južnodalmatinskom otočju, proteže se u smjeru istok-zapad. Nalazi se južno od otoka Korčule, zapadno od Mljeta. Površine je 46,87 km², dug je 9,8 km, širok 5,8 km, najviši vrh Hum visok je 417 m. Obala je duga 46,4 km. Otok je građen od donjokrednih vapnenaca, dolomita, pleistocenskih konglomerata i breča. Pitke vode ima u Prgovu polju, a bočate u dolomitima. Inače nema vode na otoku. Većina je površine pošumljena šumama česmine i bijelog bora te makijom.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok je naseljen od neolitika. Na njemu su Grci osnovali koloniju. Na temelju sufiksa -ανος u grčkom etniku, što je dorski oblik za -ηνος Skok (1950: 219) zaključuje da su tu stanovali Dorani, možda iz Sirakuze (kao i na Visu). Rimsko naselje na otoku osnovano najkasnije u Augustovo doba.

Mjesto Lastovo je središte otoka od 11. st. kad se u njega preselilo slavensko stanovništvo nakon što je njihovo naselje razorio mletački dužd. Od 13. st. otok je pod vlašću Dubrovačke Republike (HE VI: 442).

ETIMOLOGIJA

Pretpostavlja se da je izvedeno sufiksom -*st-* (kao u npr. **Tergeste**, **Segesta**), što bi upućivalo na "ilirsko" podrijetlo (Skok 1950: 219). Međutim, kako i Skok sam navodi (1950: 227 bilj. 1a), taj se sufiks susreće i na područjima gdje nije bilo Ilira.

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u današnjem imenu otoka, **Lästovo** (usp. τὸ **Λάστοβον** kod Const. Porph., inače od 17. st.). Posuđeno je zacijelo nakon vlat. sinkope i s pojednostavljenjem konsonantske skupine -*dst-* > -*st-*: **Láděsta** > ***Ladsta** > (dalm.rom.) **Lasta** (1185., Sm. II 193|| 1240, Sm. IV 111|| 1358., MhSlm XIII 214|| 1302., MhSlm XXIX 21, 82|| 1304, Sm. XXIX 82; (Skok 1920: 41). Od posljednjeg je oblika izvedeno ime *Lastovo*

kao posvojni pridjev. Skok (1950: 221, 247) smatra da je srednji rod prema apelativu *ostrvo*. Međutim, kako je Šimunović (2005: 110) pokazao, područje apelativa *ostrvo* nalazi se istočnije od jadranskog prostora. Zato Šimunović (l. c., usp. i Skračić 1999: 68) prednost daje rješenju koje je izvorno predložio Skok (1950: 227 bilj. 1d), da je današnje ime nastalo preko ktetika *lastovski*. Sufiks *-ov-* umetnut je pred ktetički nastavak *-ski* radi izbjegavanja konsonantske skupine **-st(b)ski*. Rješenje je formalno prihvatljivo, ali se njime i dalje ne objašnjava srednji rod nesonima.

Možda je današnje ime otok dobio po glavnom naselju. U tom bi slučaju ime naselja moglo biti izvedeno od starijeg imena otoka, **Last*, uz apelativ *selo*?

Holzer (2011: 121) navodi da je u slavenski posuđeno nakon promjene $\check{a} > o$, no *a* u prvom slogu moglo je biti produljeno pod naglaskom (usp. M. Matasović 2011: 53), pa se posuđivanje zapravo ne može datirati pomoću slavenskih glasovnih zakona.

Osim kontinuiteta u hrvatskom (preko dalmatoromanskog), ime je 16. st. zabilježeno u mletačkom obliku, **Laesta** < **Ladésta**, s pravilnim gubitkom *d* između vokala (Skok 1950: 219).

Suvremeno talijansko ime, **Lagosta** (već u 13. st. **Laugusta**, **Lagusta**) nastalo je pučkoetimološkim povezivanjem s pridjevom **Augusta**, kao da je član + *Augusta*, ‘carski otok’ (prema caru Vespazijanu koji je otoku dao povlastice, Skok 1950: 220, usp. *insula Auguste* 14. st.). Skokov je zaključak »Hrvati su dakle prema zakonima svoga jezika sačuvali originalniji oblik negoli Romani, koji su ga prekrojili po pučkoj etimologiji« (Skok 1920: 42).

LAUREATE

antičko naselje, možda u blizini Metkovića

ANTIČKE POTVRDE

Λαυρεάτη Procop. Goth. III 35

U putopisu *Viaggio in Dalmazia* (Put po Dalmaciji) Alberta Fortisa iz 18. st. ime ovog mjesta se navodi kao *Laurentum*, no ono nema uporišta u rukopisima. Fortis *Laurentum* smješta u Javorac kraj Tučepa i taj je podatak ušao u razne (turističke) priručnike o povijesti Tučepa.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na obali mora. Prema Mayeru (I: 206) utvrda u solinskom zaljevu. Inače se smješta u Lovorje, naselje u blizini Metkovića. Kaer (1888: 60) opisuje smještaj Lovorja: »na jugoistoku poluotoka Slivanjskoga, vidi se i danas duliba, većim dijelom godine pod vodom. U onaj zeman, kad je Laureatae obstojala, ovu je dulibu dublje prikrivalo more, jer i danas

kad je plima more ju prekrije sve do Gradine«. Ondje su pronađeni starinski zidovi, grobnice i drugi spomenici rimske dobi. Ubiciranje u Lovorje predlaže i Bojanovski (Zaninović 1996: 411).

Zbog sličnosti imena smještalo se i u Javorac kod Tučepa, Lovreć kod Imotskog (Kaer 1888: 58), a Tomaschek (1874: 665) je smještao u Poljice (između Stobreča i Omiša).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva i smrti gotskog vladara Teodorika došlo je s jedne strane do razmirica među Teodorikovim nasljednicima, a s druge do težnje cara Justinijana da vrati zapad Carstvu. Tako je došlo do dvadesetogodišnjeg rata Gota i Bizanta (535. – 555.) koji je završio propašću Gotske države. Na gotsko prijestolje došao je 541. g. Totila koji je 548. poslao svog vojskovođu Indulfa s brodovljem i vojskom u Dalmaciju. Prokopije pripovijeda da su nakon iskrcavanja kod *Muccura* Goti osvojili i opljačkali mjesto i poklali stanovništvo, a zatim su isto učinili i u utvrđenom obalnom mjestu *Laureate*. U *Laureate* je zatim došla rimska vojska iz *Salone* i potukla Gote. To je bio zadnji put da su Goti poslali vojsku u Dalmaciju. U Lovorju su pronađeni antički nalazi i tragovi prapovijesne gradine. (Novak 1944: 87; Šišić 1962: 70; Zaninović 1996: 411)

ETIMOLOGIJA

Prema Prokopiju, mjesto Romani nazivaju **Laureata**, grč. **Λαυρεάτη**. To bi bio poimeničeni ženski rod lat. pridjeva **laureātus** ‘ovjenčan lovorom, lovorikom nakićen’ (od lat. **laurea** ‘lovor, lovorika’, usp. **laurus** ‘id.’) koji se obično koristi uz *litterae, imago, fasces*, tj. odnosi se na proslavu pobjede. Možda ime upućuje na to da je tamo ili izvojevana pobjeda ili proslavljena pobjeda. Postoji i grč. riječ **λαύρα (λαύρη)** ‘(uska) ulica, prolaz, hodnik’ s kojom Kaer (1888: 57 bilj. 1) povezuje ovaj otkonim.

KONTINUITET IMENA

Ako se odnosi na *Lovorje*, tada bi to ime moglo biti prevedenica prema lat. **Laureata**.

LAURIANA

antičko naselje na Kvarneru, današnji Lovran

ANTIČKE POTVRDE

Lauriana An. Rav. IV 22 (224, 9); V 14 (381, 16)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Lovran, naselje na istočnoj istarskoj obali, 2km jugozapadno od Opatije.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Oblik imena upućuje na predijalno postanje, no naselje se nije nalazilo u ageru kolonije (najbliža kolonija je u *Poli*, a njen ager je završavao na rijeci Raši).

ETIMOLOGIJA

Zacijelo predijalni toponim izveden od rimskoga gentilicija ili kognomena **Laurus** (Solin – Salomies 1988: 102, 350; Alföldy 1969: 228) ili kognomena **Laurius**, **Laurianus** (Solin – Salomies 1988: 350).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu **Lòvran** (usp. **Lauriana** Gvid. 115, i **al' Wranah** Idrisi). Posuđeno je zacijelo nakon romanske jotacije, prije slav. *ǎ* > *o*, s prilagodbom u muški rod. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 123.

OSTALO

Rimski predijalni ojkonom.

LENTULIS / LENTULAE

antičko naselje na području Podravine

ANTIČKE POTVRDE

Lentulis It. Ant. 130, 3|| An. Rav. IV 19 (215, 12), **Luntulis** Tab. Peut., **Lentolis** It. Hier. 562, 2; cit. *mansio Lentolis*, **Λέντουλον** Ptol. II 14, 4

U Jeruzalemskom itinerariju *-ol-* u sufiksu je vlat. Kod Ptolemeja u jednini. Na Tabuli *-un-* umjesto *-en-* može biti krivi zapis ili neka "ilirska" promjena (usp. Mayer II: 137, gdje kaže da u "ilirskom" *e* povremeno prelazi u *u*, osobito u blizini *r*); usp. i **Stulpi** / *Stelpona*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Poetovio – Mursa*, na ušću Mure u Dravu, kod današnjeg Legrada. Možda Virje sjeverozapadno od Đurđevca (Gračanin 2011: 35) ili kod Gradca (BATL prema Grafu).

ETIMOLOGIJA

Nejasna etimologija. Anreiter (2001: 214–215) isključuje latinsko podrijetlo zbog semantičkih razloga (postoji lat. pridjev **lentulus** 'polagan', od kojeg je teško zamisliti semantičku motivaciju za toponim). Međutim, **Lentulus** je i prezime ugledne rimske obitelji u rodu *Cornelia*. Možda ojkonom može biti antroponimskog postanja. Protiv takvog izvođenja govori Ptolemejev zapis u jednini i zapis na Tabuli (ako nije greška).

Anreiter (*l. c.*) predlaže dvije mogućnosti. Jedna je povezivanje s keltskim riječima poput velš. **llethr** 'padina, obronak', srir. **leittir** < pkelt. **lent-rā*, no u tom su slučaju

usporedivi samo korijeni (usp. i Sims-Williams 2006: 210 bilj. 118 gdje se odbacuje ova veza). Druga mu je mogućnost izvođenje ojkonima kao deminutiva od **lentā*, što bi bilo ili ‘obronak, padina’ ili ‘lipa’ (stvnj. *linta*, stnord. *lind*, stesl. **lq̃t̃b* ‘lipovo liko’), ali nije jasno u kojem bi jeziku bio stvoren takav apelativ. Za "panonski" nedostaje promjena **en* > **in* (Anreiter l. c.).

LEPORARIA

otok, možda Zečevo kod Hvara

ANTIČKE POTVRDE

Leporaria An. Rav. V 24 (408, 6), vjerojatno **Poraria** An. Rav. V 24 (408, 7), možda i **Teraria** An. Rav. V 24 (408, 8)

Otok spomenut samo kod Ravenjanina. *Poraria* se objašnjava kao zabunom ponovljeni drugi dio *Leporaria* (ditografija). Tako možda i *Teraria* (Mayer I: 207), v.

Teraria.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na temelju etimologije i položaja u tekstu, smješta se na **Zečevo**, otok kod Hvara.

ETIMOLOGIJA

Poimeničeni ženski rod lat. pridjeva **leporārius** ‘zečji, zečev’, što je izvedeno od **lepus** (G *leporis*) ‘zec’, v. **Cervaria, Pullaria, Biperaria.**

KONTINUITET IMENA

Glasovni kontinuitet latinskog imena nije očuvan, no današnje ime otoka, **Zečevo**, prevedenica je latinskog imena ako je riječ o istom otoku. Usp. **Biperaria.**

Tako se zovu još dva otočića, kod Krka (u blizini Baške) i kod južnog dijela Paga. Skok (1950: 42) spominje i da Cresu pripada veći školj Zečevo. U istom djelu (str. 47) navodi da se uz Lošinj nalazi otočić **Levrera**, što je mlađa posuđenica iz mletačkog < vlat. **leporaria.**

OSTALO

Nesnim motiviran nazivima životinja, pripada rimskom sloju.

LEUCONUM

antičko naselje na području istočne Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Leucono It. Ant. 260, 8

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Donjoj Panoniji, na cesti *Siscia – Sirmium*, između *Picentinuma* i *Certisse*. Možda

Levanjska Varoš sjeverozapadno od Osijeka (Gračanin 2011: 33) ili Donji Andrijevi (BATL).

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 76) navodi da je etimologija sasvim nejasna, no smatra da je ojkonom izveden sufiksom **-ōn-** (*ō* je dugo, jer bi ie. kratko **ō* u "panonskom" dalo *ǎ*). Kao korijen navodi ie. ***lew-** 'svijetao' (lat. **lūx** 'svjetlo', got. **liuhap** 'svjetlo', grč. **λευκός** 'bijel'), ali navodi više mogućih neposrednih motivacija za imenovanje: (1) 'lug, gaj' ili 'svijetlo drveće' (usp. lat. **lūcus**); (2) 'polje' (usp. lit. **laūkas**); (3) 'iskršeno područje' (usp. lat. **collūcāre** 'osvijetliti tj. očistiti šumu'). Posljednja mu je mogućnost izvođenje od inače nepotvrđenoga hidronima ***Leukōn** 'čisti potok'.

Sims-Williams (2006: 210) spominje mogućnost da bi ojkonom bio keltskoga postanja. Tada bi ishodište vjerojatno bilo pkelt. ***lowko-** 'svijetao, sjajan' (srir. **luach** 'sjajno bijel', srvelš. **llug** 'vid, opažanje', gal. antroponim **Leucus**) < ie. ***lewko-**.

Od ostalih teoretskih, navodim i mogućnost izvođenja od grč. **λεύκη** '*Populus alba*, bijela topola', drvo rasprostranjeno po Europi, obično u vlažnim područjima (uz velike rijeke i gdje nije prehladno).

LEUTUOANUM

naselje na području istočne Slavonije, u blizini Vukovara

ANTIČKE POTVRDE

Leutuoano It. Hier. 563, 1; cit. *mutatio Leutuoano*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja u Donjoj Panoniji, 12 mp. od Murse, 10 mp. od *Cibalae*. **Bobota** (BATL, Gračanin 2011: 38 bilj. 87) = **Ad Labores Pontis Ulcae**.

ETIMOLOGIJA

Etimologija nejasna. Završetak *-anum* upućivao bi na rimski predijalni toponim, ali nije poznat posjed, a nije zabilježen ni antroponim koji bi bio u osnovi. Anreiter (2001: 215) kao mogućnost iznosi latinizirani panonski ***leutuana-** 'močvara' (lat. **lutum** 'blato', lit. **lutynas** 'bara, lokva, kaljuža').

LIBURNIDES

otočna skupina u sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Λιβυρνίδες Ps.Skim. 374|| Ap. Rod. IV 564|| Strab. II 5.20; VII 5.5, 5.9|| Dion. Perieg. 491,

Liburnicae Plin. III 152; cit. *nec pauciores Liburnicae Celadussae*

Kod Plinija s različitim sufiksom nego u grčkim vrelima.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Stariji grčki autori nazivaju "liburnskima" sve otoke južno od Apsirtida (kod Teopompa do Lastova). Kod mlađih autora to su otoci pred liburnskom obalom (Katičić 1995: 102–103). Mayer (I: 210) ih izjednačuje s otocima pred ušćem Krke.

ETIMOLOGIJA

Izvedeno sufiksom *-ides* (kod Plinija *-icae*) od etnonima **Liburni** (Λιβυρνοί).

OSTALO

Ime otočne skupine, motivirano etnonimom.

LISSA

otok nasuprot Zadru

ANTIČKE POTVRDE

Lissa Plin. III 152; cit. *contra Iader est Lissa*

Samo kod Plinija. Možda pogreška u prijepisu i treba ispraviti u **Cissa**¹ (v. Čače 2011: 613).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Ako je čitanje ispravno, može se odnositi Ugljan ili Pašman ili oba otoka zajedno (Čače 2006: 40).

ETIMOLOGIJA

Možda isti sufiks kao u **Cissa**¹ i/ili **Issa**¹.

LOPSICA

antičko naselje, današnji Sveti Juraj južno od Senja

ANTIČKE POTVRDE

Lopsica Plin. III 140, Λόψικα Ptol. II 16, 2, **Puplisca**, var. *bupplisca*, *pupplisca* An. Rav. IV 22 (224, 4), **Publisca** An. Rav. V 14 (381, 11)

♦ **Lopsi** Plin. III 139, **Αλουσοί** Ps. Skil. 21

Prema Suiću (1996b: 224–225) etnik zabilježen kod Pseudo-Skilaka nisu stanovnici *Lopsike*, nego stanovnici Oliba, ali to nije prihvaćeno (usp. Zaninović 1996: 332; Faber 2003: 631). Za Ravenjaninovo *Puplisca/Publisca* Mayer (I: 213) je smatrao da dolazi od ***Lupsica** (valjda s nekoliko metateza *ad hoc*), a u novije je vrijeme maštovito predloženo da je kod Ravenjanina zabilježeno znatno mlađe ime, **Put Lisca** (usp. Faber 2003: 641), ali v. niže pod

Kontinuitet.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na liburnskoj obali, današnji Sv. Juraj (Jurjevo) 10 km južno od Senja (Kozličić 1990: 86; Zaninović 1996: 330–336). Luka okružena strmim brežuljcima, povoljna za uplovljavanje po svim vremenskim prilikama i s obilnim količinama pitke vode. Dublje u unutrašnjosti su pašnjaci i šume na Velebitu (Faber 2003: 631–632).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Prapovijesni ostatci pronađeni su na položaju Gradina iznad mjesta. Zbog povoljnog smještaja, koje se od najstarijih vremena koristilo kao luka, i veza s nepristupačnim ali plodnim zaleđem, liburnska općina rano je stekla *ius Italicum* i bila upisana u *tribus Sergia*. Status municipija stekla je vjerojatno u doba cara Tiberija. U rimsko doba otočić pred naseljem spojen je kamenim nasipom s kopnom, a kasnije je, zajedno s dijelom naselja, utonuo u more. Naselje se razvijalo do 4. st. U 5. i 6. st. razvoj naselja se usporava i prestaje postojati. Na istom mjestu podignuto je novo naselje Sveti Juraj (ruševna crkva vjerojatno je sagrađena u 13. st., a u vrelima se ime Sveti Juraj spominje od 17. st.).

(Blečić 2006; HE X: 374 = Lik. enc. s. v. Sveti Juraj)

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 212–213; II: 72–73) ojkonom je izveden od "ilirskoga" ***lub-** 'brežuljak' (grč. **λόφος** 'potiljak, perjanica, kresta, gorski greben' < ie. ***lob^h-o-**, usp. **Bil(l)ubium**), s formantom **-s-**, **usp. Krepsa, Apsoros¹** i sufiksom **-ic-** (usp. Čače 1976: 136).

KONTINUITET IMENA

Naselje sâmo nije zadržalo imenski kontinuitet, no postoje mišljenja da su neki obližnji zemljopisni objekti sačuvali ime. Otočić pred Sv. Jurjem zove se **Lisac**, a isto ime nosi i istaknuta gradina u Krasnom polju, na staroj cesti iz Jurjeva prema Otočcu (Zaninović 1996: 332). Formalno bi čak bilo i izvodivo: pretpostavimo da je posuđeni lik u vlat. lokativu glasio ***Lōpsicē**, nakon romanskog podizanja i s pojednostavljenjem *ps* > *s* ***Lū(p)sice** (**usp. Apsoros¹, Krepsa**), što bi u slav. bilo posuđeno prije 2. palatalizacije > ***Lȳsьc-** > **Līsac**. Međutim, puno je uvjerljivije izvođenje tih toponima od psl. ***lysь** 'ćelav' (usp. ARj VI: 105; Skok ERHSJ II: 307). Mišljenje da je ovo ime potvrđeno u Ravenjaninovu **Puplisca** (kao od ***Put Lisca**, v. gore) kronološki je neodrživo. Ono podrazumijeva da je kod Ravenjanina zabilježeno već oblikovano hrvatsko ime, s promjenama koje su se dogodile i nakon 12. st.

Drugi je bio prijedlog da je antičko ime sačuvano u naselju na padinama Velebita, prilično udaljenom od Sv. Jurja, **Lopci** (Gornji i Donji), a istoimeno naselje postoji i u blizini

Vratnika (Faber 2003: 632–633). Formalno je nemoguće povezati (hrv. *o* ne može biti od vlat. *o*, od *-ps-* ipak očekujemo *s*, a ne *p*; mlađe posuđivanje je isključeno jer je ime zadnji put potvrđeno u 6./7. st.).

LORANO

antičko naselje u blizini Trogira

ANTIČKE POTVRDE

Lorano Tab. Peut.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto između *Traguriuma* i *Praetorium Caesaris*. Danas uvala Stari Trogir (Katić 1995) ili Podorljak 22 km od Trogira (Čače 1995a: 33 prema Miletiću).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U uvali Stari Trogir pronađeni su ostatci *ville rustice*, tj. rimskog naselja s pristaništem za brodove. Smješten uz jedno od najopasnijih mjesta za plovidbu na Jadranu, *Loranum* je bio sklonište za brodove, mjesto za opskrbu vodom i namirnicama i trgovinu. Važan ekonomski čimbenik tom kraju. Usp. **Arauzōna, Bausiona**. (Katić 1995).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 213) upućuje na **Lauriana**, ali ne daje pobliže objašnjenje. Možda misli da je također predijalnog postanja, s vlat. monoftongacijom *au* > *o* i različitim sufiksom (*-iana* / *-anum*). Najbliži zabilježeni antroponimi su gentilicij **Lorius** (Solin – Salomies 1988: 106) i kognomen **Lorianus** (Solin – Salomies 1988: 353)

MAGAB...

ANTIČKE POTVRDE

POTVRDE S NATPISA

Magab... Brambach, Inscr. Rhen. 1621 = Haug-Sixt, Röm. Inschriften und Bildwerke Würtembergs; cit. *c(ivis) Dalmata ex municipio Magab...*

Natpis je uklesan na crkvenim vratima na ponoćnoj strani. Čitanje je nesigurno (u Brambach, Corpus Inscriptionum Rhenarum 1621 ima i čitanja *MAC[i MA[)*

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Prema natpisu, riječ je o municipiju iz kojega dolazi neki *civis Dalmata.*, v. **Magnum**

MAGNUM

antičko naselje na području Drniške krajine

ANTIČKE POTVRDE

Magno Tab. Peut., **Magum** An. Rav. IV 16 (211, 1)

◇ **Magn(i)oticus** Farlati II 173; cit. *Ludensis vero episcopus Magnoticum, Equitinum, Salviaticum et Sarsiaticum*

POTVRDE S NATPISA

Magnum CIL III 9798 = 14316, 2, Balijina glavica; cit. *dec. mun. Magn.* || CIL XIII 6538, Mainhardt; cit. *c(ivis) Dalmata ex municipio Magn(o)*

Kod Ravenjanina zacijelo pogreškom zapisano *g* umjesto *gn*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Balina glavica nasuprot Umljanovića, 5 km od sela Kljake, v. **Sinōtion**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Gradinsko naselje ispod kojega se razvio rimski municipij.

ETIMOLOGIJA

Latinsko ime, poimeničen lat. pridjev **magnus** ‘velik’ u srednjem rodu. Pridjev je možda izvorno stajao uz imenicu *municipium* (možda **Municipium Magnum**) ili uz stariji ojkonom *Sinodion*, **Sinodion Magnum**, usp. **Sinōtion**. U potonjem bi slučaju pridjev ‘veliki’ bio u opreci prema ‘mali’ čime bi se upućivalo na opreku ‘stari’ – ‘novi’ (v. Zaninović 1967: 13 bilj. 24).

MALATA

otok Molat

ANTIČKE POTVRDE

Malata An. Rav. V 24 (408, 20)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na temelju imenskog kontinuiteta smješta se na otok **Molat** u zadarskom otočju. Površine je 22,82 km², najviši vrh Lokardin (Lokardenik) visok je 148 m. Obala je duga 48 km Građen od donjokrednih i eocenskih vapnenaca.

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 217–218, II: 73–74) i Anreiter (2001: 82–85 i 85 bilj. 349) izvode od ie. ***melh₃**- ‘izići, pojaviti se’ (sln. **moléti** ‘stršati’, hrv. **promòliti**, grč. **βλώσσω** ‘ići’, **προμολή**

‘obronak’, možda lat. **mōlēs** ‘gromada, nasip’). Semantički razvoj bio bi ‘ono što strši, što je ispuščeno’ > ‘brežuljak, brdo’. Formalno bi, prema Anreiteru (2001: 85), riječ bila izvedenica pomoću sufiksa **-no-* (s izvorno pasivnim značenjem), **mol-no-* > **malna-* > **malla-*, na koju je dodan još i sufiks **-āt-* kojim se označuje blizina.

Taj je korijen čest u antičkim toponimima: **Dacia Maluensis**, ojkonom **Μαλους** (G *Μαλοῦντος*) (u Troji i istoimeni hidronim u Arkadiji), **Di-mallum** (ilirsko mjesto u blizini današnjeg Drača u Albaniji), i ojkonom likom jednak našem nesonimu: **Malata(e)** (mjesto u Panoniji Valeriji, možda današnji Banoštor u Srbiji). Premda je formalno i semantički etimologija moguća, treba zabilježiti da bi to značilo identičan ishod u panonskom i liburnskom području, što bi moglo upućivati na starije stanje.

Na temelju kontinuiteta u talijanskom, Skok (1950: 95 i ERSIJ II: 450) smatra da je izvorni lik bio **Melata*, i da je ime izvedeno od lat. **mel** (G *mellis*) ‘med’, v. niže pod Kontinuitet.

KONTINUITET IMENA

Neprekinuti imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu otoka, **Mòlat** (prvi put u 19. st. ARj VI: 910; naglasak prema HER), **Molàt** (G *Molàta*) (naglasak iz Mayer I: 218, Skok 1950: 94). Do posuđivanja je došlo prije slav. *ǎ* > *o*. Rod je očekivano promijenjen iz ženskoga u muški.

Ime je očuvano i u talijanskom, tal. **Melada**, sa sonorizacijom intervokalnog *t* (usp. **Μελετά** Const. Porph. 29, vjerojatno pod utjecajem *Μέλετα* (Mljet), **Melata** (venec. katastar 1420. – 1479., 995., 1078.), **Melada** (1365.), **Mellata** (1368.)), neočekivanim *e* prema hrv. *o* u prvom slogu. Skok (1950: 94) smatra da je izvorno bilo *Melata*, pa da je u dalmatoromanskom *e* prešlo u *o* pod utjecajem labijala (kao u *fenestra* > *ponistra*). Na samom Molatu je *funistra*, pa bismo očekivali i *Mulat*. Možda je u talijanskome došlo do ukrštanja s **mel** ‘med’.

MANIOS KOLPOS

ANTIČKE POTVRDE

Μανίδς κόλπος Ps. Skil. 23

POTVRDE S NATPISA

Μανιου [κόλπου] BD (1924): 48, 5ff, Salona; cit. (*τ*)οῦ Μανιου (κόλπου)|| BD 20(1898): 187, Salona

ZEMLJOPISNI PODATCI

Hvarski kanal (BATL)

ETIMOLOGIJA

Zaljev je nazvan po ilirskome plemenu **Mavioi** u čijem je području ležao. Mayer (I: 219; II: 74) je njihovo ime izvodio od ie. ***men-** ‘izdizati se, stršati’, u značenju ‘oni visoki’, v. **Promona**. Sims-Williams (2006: 256) smatra da bi taj etnonim mogao biti keltski ako se poveže s galskim etnonimom **Cenomani** i prihvati etimologija De Bernardo Stempel koja ovo ime povezuje s velš. **myn(e)d** ‘ići’ i tumači kao ‘oni koji idu daleko’ (usp. Sims-Williams 2006: 256 bilj. 209).

MARINIANIS

antičko naselje na području istočne Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Marinianis It. Ant. 130, 5, var. *marian(n)is*, *marimanis*|| Tab. Peut., **Marinianus**, var. *marimanus*, *maximanus* An. Rav. IV 19 (215, 8), **Maurianis** It. Hier. 562, 7; cit. *mansio Maurianis*, **Marinanae** Not. dign. occ. 33; cit. *tribunus cohortis, Marinanae*, **Μαγνιάνα**, var. *Μαγνιάνα* Ptol. II 14, 4

Kod Ravenjanina s različitim završetkom. U Jeruzalemskom itinerariju vjerojatno s pogreškom (*-rin-* / *-uri-*). U Not. dign. nedostaje sufiks *-i-*, a sam oblik je vjerojatno nominativ množine, s obzirom na to da na množinu upućuju i druge potvrde. Ako i Ptolemejeva potvrda pripada ovamo tada je iskrivljena. (Inače bi upućivala na izvođenje od rimskoga gentilicija **Magnius** (Solin – Salomies 1988: 110)).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, na granici Donje i Gornje Panonije. **Donji Miholjac** (BATL, Gračanin 2011: 36).

Schejbal (2003: 395) i prema njemu Domić Kunić (2006: 76 bilj. 64) smještaju *mansio Maurianis* iz Jeruzalemskog itinerarija u Podravsku Slatinu, usp. **Maurianis**.

ETIMOLOGIJA

Zacijelo predijalni toponim, izveden od rimskih gentilicija ili kognomena **Marinus**, **Marinius** (Solin – Salomies 1988: 113, 358; Alföldy 1969: 238–239 *Marinus*) ili od kognomena **Marinianus** (Solin – Salomies 1988: 358, Alföldy 1969: 238). Usp. i Anreiter 2001: 195.

OSTALO

Rimski predijalni ojkonim.

MARSONIA / MARSUNNIA

antičko naselje na području današnjeg Slavanskog Broda

ANTIČKE POTVRDE

Μαρσωνία Ptol. II 15, 4, **Marsonia** Not. dign. occ. 32; cit. *Auxilia ascarii, Tauruno sive Marsonia*.|| An. Rav. IV 19 (215, 2), **Marsonie** Tab. Peut.

POTVRDE S NATPISA

Marsunnia vojnička diploma iz 71. g.

Rimska vojnička diploma pronađena je 1997. g. i istovremeno je i najstariji poznati i jedini izravno predani zapis imena (Miškov 1998). Pođe li se od tog zapisa, razlika *-unn-* / *-on-* mogla bi se objasniti unutar vulgarnolatinskog, stapanjem *ũ* (znamo da je kratko zbog geminate) i *ō* (znamo da je dugo zbog kontinuiteta).

Slika 11 Vojnička diploma na kojoj piše *Marsunnia*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Naselje na Savi na cesti *Siscia – Sirmium*, na području **Slavanskog Broda**. Smješteno između Dilja na sjeveru i Save na jugu, na važnom prometnom raskrižju.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Najstariji tragovi naseljenosti područja potječu iz neolitika, a u najstarijoj urbanoj jezgri pronađeni su tragovi života iz brončanog doba, mlađeg željeznog doba, rimske vladavine, srednjeg vijeka i mlađi. U 4. st. pr. Kr. nastanili se Kelti, nakon njih ilirsko pleme Breuci. Rimsko naselje nastalo je na tragovima kasnobrončanodobnog i panonsko-keltskog naselja i razvilo se u veće gradsko središte. Arheološka analiza zemljanih grobova pokazuje stupanj romanizacije domaćeg stanovništva: ono je zadržalo svoju tradiciju uz prihvaćanje rimskog pogrebnog obreda i običaja.

(100AN 236–239)

ETIMOLOGIJA

Prema Anreiteru (2001: 85–86) toponim bi bio izveden od panonske osnove **mars-ōn-* ‘blizu močvare’ sufiksom *-ja*. Ta bi osnova bila izvedena od **mors-* ‘močvara’ (isti korijen u

praznini (**m̥rs-*) je u **Mursa**). Ovaj je korijen zabilježen samo u toponimiji. Od ostalih indoeuropskih riječi najbliža je pgerm. ***marisk-** (njem. **Marsch** ‘plodno nizinsko zemljište’, eng. **marsh** ‘bara, močvara’). Osnova koju je predložio Anreiter semantički je i formalno uvjerljiva, ali objašnjenje sufiksa treba prilagoditi epigrafski posvjedočenom *-unnia*.

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je kontinuitet ovog toponima očuvan u imenu potoka **M̋rsunja** (19. st.; naglasak prema ARj), koji utječe u Savu kod Slavenskog Broda (usp. i ...*inter aquam Moruzna vocatam et aquam Zawa...* 1272., Cod. dipl. VI 16, ...*ipsius aque Moruzna...* ibid., ...*pervenit ad fluvium Murzuna, transitoque ipso fluvio Murzuna...* 1280., Cod. dipl. VI 319). Polazište bi bio vlat. oblik sa sufiksom *-ōnia* (*ǔ* i *ō* stopili su se u *o*, koje se produljilo pod naglaskom u otvorenom slogu i zamijenjeno je sa slav. *ō* (> *ū*)). Lik imena tog potoka pokazuje da je riječ posuđena vrlo rano, prije romanskog podizanja *ō* > *ū*, ali nakon romanske jotacije. Budući da je u hrvatskom nastalo slogotvorno *r*, koje se ne očekuje od vlat. *-ar-* (ali usp. hrv. *krcati* iz lat. *carricare*), u vlat. treba uz *r* pretpostaviti samoglasnik koji bi u hrv. dao *ɔ* ili *ɔ̄*. To mogu biti *i*, *e* ili *u*, *o*, *ō*, s time da nije jasno u kakvom je odnosu taj rekonstruirani lik s posvjedočenim *Mars-*. Možda je hidronim imao različit lik nego ojkonim. Sličan problem v. u **Tarsatica**.

Pretpostavljeni glasovni razvoj: *Marsunnia* – *Marsōnia* / **M̋rsōnia* > **M̋rsōn'a* > **M̋rsōn'a* → **M̋rsōnja* > **M̋rsūnja*.

OSTALO

Ojkonim, vjerojatno pripada "ilirskom" sloju, motiviran sastavom i osobitošću tla. Možda očuvao imenski kontinuitet u hidronimu.

MASSARON

gora Mosor kod Splita

ANTIČKE POTVRDE

Massaron, Massari Farlati I 415. 417. 419. 420. 425; cit. *ad radices Massaron montis; ad radices montis Massari*, **Musaro** An. Rav. IV 16 (209, 6); cit. *Unione id est Musaro*

Ravenjaninov zapis treba popraviti u **Mas(s)aro**, usp. **Unione**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Potvrde iz Farlatija nedvojbeno upućuju na goru koja je današnji **Mosor**. Smještaj Ravenjaninova toponima ovisi o čitanju. Moguće je da je u njegovu *Musaro* spomenuta ista ta gora, a moguće je i da je spomenuto ime postaje (na planini). U drugom slučaju Čače (1995a: 67) predlaže smještaj mjesta na padinama Mosora u Srednje Poljice, možda Sitno.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Pod padinama Mosora pokopana su tijela mučenika (prema životopisu sv. Domnija)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I. 221; II: 76) izvodi sufiksom *-r* (usp. i Skok 1920: 32) od ie. ***meg'h₂**- ‘velik’ (grč. **μέγας**, skr. **máhi**, stnord. **mjok** ‘vrlo’, het. **mekk-** ‘mnogo’). Usp. i maced. **Μάζαρος**.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet je očuvan u današnjem imenu planine, **Mòsor** (naglasak prema ARj, Holzer 2011, Šonje). Posuđeno je iz vlat. prije slav. *ǎ* > *o* i prilagođeno iz srednjeg u muški rod. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 129.

Mosor je i ime planine i sela u Bosni kod Travnika, ime sela u Crnoj Gori i ime planinskog vrha u Srbiji; izvedenica *Mosorje* je ime zaseoka u Hercegovini.

OSTALO

Oronim s kontinuitetom.

MAURIANIS

ANTIČKE POTVRDE

Maurianis It. Hier. 562, 7; cit. ...*mansio Serota, mutatio Bolenta, mansio Maurianis, intras Pannoniam superiorem*

Kao posebnu postaju navode Schejbal (2003: 395) i prema njemu Domić Kunić (2006: 76 bilj. 64) no zacijelo je riječ iskvarenom zapisu postaje **Marinianis**.

MELITĒ / MELITA

otok Mljet

ANTIČKE POTVRDE

Μελίτη Ps. Skil. 23|| Agathem. 23|| Ap. Rod. IV 572|| Ptol. II 16, 9; cit. *Μελίτη νῆσος* var. *Μελιτινή*, **Melite** Plin. III 152; cit. *Illyricum Melite*, **Melita** Tab. Peut., **Melta**, var. *Melita* It. mar. 520, 1. 2.

♦ **Μελιτηνοί** Ap. Ill. 16

Latinsko *-a* odgovara grčkom *-η*. Varijanta **Melta** u itineraru pokazuje vlat. sinkopu (v. niže pod Kontinuitet).

Skok (1950: 209) ovamo ubraja i Ravenjaninovu potvrdu **Malata**, no lik imena i kontekst govore protiv toga, v. **Malata**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Mljet**, otok u južnodalmatinskom otočju, južno od poluotoka Pelješca. Površine je 100,4

km², dug je 37 km, širok 4,8 km, najviši vrh Velji grad visok je 514 m. Obala je duga 131,3 km i razvedena je. Građen je od krednih vapnenaca i dolomita. Više od 70% površine je pošumljeno, pa je, uz Lastovo, najpošumljeniji jadranski otok.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Nisu pronađeni spomenici koji govore o grčkoj prisutnosti na otoku, no stari Grci su ga poznavali. Ostatci ilirskih grobova i gomila govore o ilirskoj prisutnosti. Oktavijan je 35. g. pokorio stanovnike otoka, koji se bavili gusarenjem. Kaznio ih je tako da je otok opustošio, a stanovnike odveo u roblje. Kasnije je otok bio carski posjed na kojem su se naselili rimski kolonisti i uzgajali vinovu lozu, masline i vjerojatno med. Najimpresivniji antički spomenik su ostatci rimskog ljetnikovca iz 5. st. oko kojega je kasnije nastalo selo Polače. Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva otok je bio pod Gotima, pa pod Bizantom. Slaveni su se počeli doseljavati poč. 7. st. i na otoku su ostvarili suživot s Romanima (Sanader 2009: 210–211). U 10. st., u doba cara Konstantina Porfirogeneta na otoku su vjerojatno još zajedno živjeli Romani i doseljeni neretljanski Slaveni (Skok 1950: 209). U 13. st. otok je pripao Zahumlju, a od 15. st. je bio pod vlašću Dubrovačke Republike.

ETIMOLOGIJA

Zacijelo predindoeuropskoga podrijetla, na što upućuje ponavljanje imena na širem prostoru, usp. **Malta** (Samothrake, Demos u Atici), **Μελιτήιον ὄρος** (na Krfu), **Μελίταια** (u Tesaliji) (Skok 1950: 209; Mayer I: 225).

Premda se Mayer slaže da je ime vjerojatno predindoeuropsko, ipak spominje i mogućnost da je u vezi s ie. korijenom koji znači ‘brdo’, v. **Malata**. Usp. i **Melta** naziv za dio obale u Zadru (**Alta ripa sive Melta** ‘Visoka obala ili Melta’ 14. st.).

U literaturi se može naći i izvođenje imena otoka od grč. **μέλι** (G *μέλιτος*), pa i grč. **μέλιττα** ‘pčela’, no s obzirom na to da na otoku nema tragova grčke prisutnosti i da se ime ponavlja na Mediteranu, to je manje uvjeljivo.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu otoka, **Mijèt** (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje), **Mlīt** (ČDL) (usp. i starije potvrde **vъ Mlětě** 13. st., **za Mlětъ** 14. st.). Posuđen je lik s vlat. sinkopom, **Melta**, prije metateze likvida; prilagođen u muški rod. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 127–128.

Očuvan je i romanski lik. U tal. **Meleda** (usp. **Μέλετα** Const. Porph. 30) vidi se romanske promjene *i > e* i ozvučenje *t > d* u međuvokalnom položaju.

OSTALO

Nesonim, vjerojatno pripada predindoeuropskom sloju. Nema gradskog naselja koje bi se zvalo isto kao i otok.

MENNEIANIS / MANNEIANIS

antičko naselje na području Slavonije, možda u blizini Nove Gradiške

ANTIČKE POTVRDE

Menneianis, var. *mennianis; Manneianis, manneanis, mannetanis* It. Ant. 260, 4

Samo u Antoninovu itinerariju.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Siscia – Sirmium*. Postaja se nalazila u južnom podnožju Psunja (Gračanin 2011: 33 bilj. 33). Predložene su razne ubikacije, danas možda Baćindol sjeveroistočno od Nove Gradiške (Gračanin 2011: 33).

ETIMOLOGIJA

Predijalni toponim izveden od rimskih gentilicija **Mannius, Manneius** (Solin – Salomies 1988: 112) ili kognomena **Manneianus** (Solin – Salomies 1988: 357) ili gentilicija **Mennius, Meneius** (Solin – Salomies 1988: 117). Usp. i Anreiter 2001: 194.

OSTALO

Rimski predijalni ojkonom.

MENTORIDES

otočna skupina u sjevernom Jadranu

ANTIČKE POTVRDE

Μεντορίδες νῆσοι Ps. Skil. 21

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok Pag sa susjednim otocima (Katičić 1995: 100, Križman 1997: 47, Čače 2011: 609)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otoci su zacijelo pripadali plemenu *Mentores*. Oni su vjerojatno obitavali između Histra i Liburna, a u kasnijem razdoblju na tom se položaju nalaze Japodi (Katičić 1995: 99).

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od etnonima **Μέντορες** (Hecat. kod. St. Byz.|| Ps.Skim. 394|| Ap. Rod. IV 551, **Mentores** Plin. III 139) sufiksom *-ides*, usp. **Brygēides, Ēlectrides, Liburnides**.

OSTALO

Ime otočne skupine, motivirano etnonimom.

METUBARBIS

riječni otok u Savi

ANTIČKE POTVRDE

Metubarbis, var. *Metusbarbis*, *Metubarris* Plin. III 148; cit. *insula in Savo Metubarbis, amnicarum maxima*

ZEMLJOPISNI PODATCI

U Plinijevu tekstu jasno stoji "otok u Savi", no u literaturi se opisuje kao močvarno područje između Save i Bosuta (Anreiter 2001: 87). U donjem toku Save, prema ušću u Dunav česte su ade, pa se možda ovo Plinijevo mjesto odnosi na neku stvarnu adu.

ETIMOLOGIJA

Složeno od ***metu** 'među' < ie. ***meth**₂- (grč. **μέτα, μετά** 'usred, među, između, pored', got. **mip** 's, zajedno', alb. **mjet** 'srednji'), usp. **Metulon**, i možda ***barb**- 'močvara'. "Panonska" osnova ***barb**- uspoređuje se s grč. **βόρβωρος** 'blato, glib', što je nejasnoga podrijetla, zatim s hidronimom **Barbanna** (današnja rijeka Bojana), i s gal. ***borbā** 'blato' (npr. u franc. hidronimima **Bourbonne, Bourbre**). Značenje bi bilo 'područje među močvarama' (Anreiter 2001: 87–88). Kao semantičko-formalnu paralelu usp. kajk. složenicu **međimorje** 'otok'.

OSTALO

Zacijelo ime riječnog otoka.

METULON / METULUM

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Μέτουλον Strab. IV 6.10; VII 5.4|| Dion C. XLIX 35.2, **Μετοῦλον** Ap. Ill. 19; cit. *Μετοῦλον... κεῖται δ' ἐν ὄρει σφόδρα ὑλώδει ἐπὶ δύο λόφων, οὓς διαιρεῖ χαρθὰδρα στενή*

♦ **Μετοῦλοι** Ap. Ill. 19, 20

POTVRDE S NATPISA

M. Met. (Matijašić 2009: 150; Brunšmid VHAD 9 (1907: str. 110, br. 203))

Kratica *M. Met.* zapisana je na rimskodobnom žrtveniku posvećenom Jupiteru pronađenom kraj Josipdola, a razriješuje se *municipium Metulensium* (Matijašić 2009: 150).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gradina u području Japoda. Apijan opisuje da se nalazila na dva grebena između kojih je uski klanac, a cijelo područje je pokriveno gustom šumom. Tom opisu odgovara dvojna gradina Velika i Mala **Viničica** u blizini Josipdola kod Ogulina. Danas je uglavnom prihvaćeno mišljenje da se onamo locira *Metulon*. Dvojna gradina nalazi se usred površinom male, ali za

poljodjelstvo važne doline (usp. i Balen-Letunić 1999: 23–24). Starije su ubikacije Metlika u Sloveniji ili Čakovec kod Josipdola.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Glavna gradina Japoda. U Oktavijanovu pohodu na Japode 35. g. središnji je događaj opsada *Metulona*. Gradinu je branilo 3000 ratobornih i dobro naoružanih Japoda koji su pružili zapažen otpor Rimljanima. Na kraju je *Metulon* u potpunosti spaljen. Nakon pada *Metulona* ostali Japodi su se predali Rimu bez otpora (Matijašić 2009: 150–151). Ako se prihvati čitanje natpisa kao *municipium Metulensium* (v. gore pod potvrdama), tada je naselje imalo status rimskog municipija.

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 229; II: 79) ime naselja izvedeno je od imena stanovnika **Metuli**. Taj bi etnonim bio izveden od ie. ***meth**₂- ‘između’, a izvorno bi mu značenje bilo ‘srednji, središnji’, v. **Metubarbis** (usporednice za sufiks *-l-* nalazile bi se u germanskom, usp. stvnj. **mittil** ‘srednji’, stnord. **meðal**, **miðil** ‘između’, ali te se riječi izvode od ie. ***med**^h- ‘srednji’).

OSTALO

Ojkonim. Ako se prihvati da je etnonimskog postanja, tada strukturalno pripada rimskom (ili grčkom) sloju.

MOA / *MAO

otok Maun

ANTIČKE POTVRDE

Moa An. Rav. V 24 (409, 6)

Samo kod Ravenjanina. Na temelju kontinuiteta ispravlja se u **Mao** (obrnutu grešku, *ao* umjesto *oa* v. u **Boa**; Mayer I: 231–232).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na temelju pretpostavljenog kontinuiteta smješta se na otočić **Maun** zapadno od otoka Paga. Površine je 8,54 km², dug je 8,9 km, širok 1,4 km, visok je 65 m. Obala je duga 21,3 km i nerazvedena. Građen je od krednih vapnenaca. Djelomice obrastao grmljam i travom. Otok je u principu nenaseljen.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Ravenjanin spominje otok jer je vjerojatno važan za navigaciju, a inače je otok vjerojatno od prapovijesti služio za ispašu i sječu drva (Čače 2011: 615).

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je kontinuitet sačuvan u današnjem imenu otoka, **Màun** (usp. *Mauni* 1069. g., Cod. dipl. I, 113; upitno, jer nije izvorni dokument, v. Vuletić 2011: 687, *insulam Mauni* 1248., Cod. dipl. IV, 336). Od ispravljenog Ravenjaninova *Mao* pretpostavlja se osnova kosih padeža **Maon-** <G **Maonis*>. Vuletić (2011: 687) ubraja u dalmatoromanske toponime. Muški rod hrvatskoga nesonima upućivao bi na rano posuđivanje, hrvatsko *-un* za lat. *-on-* može upućivati na posuđivanje prije romanskog podizanja, ali nije siguran kriterij za dataciju posuđivanja (usp. M. Matasović 2011: 215). Niti *-a-* u prvom slogu ne da je odgovor o dobu posuđivanja. Odnos prema varijanti **Maon** (ARj VI: 536) sličan je kao u **Brijuni – Brioni**.

OSTALO

Neobično je da danas nenaseljeni otok nosi predslavensko ime.

MONETION

antičko naselje u senjskom zaleđu

ANTIČKE POTVRDE

Μονήτιον Strab. IV 6.10; VII 5.4

♦ **Μοεντίνοι** Ap. III. 16

Apijanovo se ime japodskog plemena obično ispravlja u **Μοετίνοι** prema Strabonovu ojkonomu (usp. Mayer I: 233).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Japodska utvrda, na području Brinja (Mayer I: 233; Matijašić 2009: 149).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jedna od japodskih zajednica koja se predala Oktavijanu bez borbe, usp. **A(u)rupium**, **Avendo** (Šašel Kos 1986: 139).

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 233; II: 78–79) izvedeno od "ilirskoga" korijena sa značenjem 'brdo', tj. od ie. ***mon-t-** 'uzvisina, izbočina' (lat. **mons** 'planina', av. **maiti-** 'planina, uzvisina', stisl. **mønir** 'sljeme krova', srvelš. **mynydd** 'planina').

MUCCURUM

antičko naselje, današnji Makar iznad Makarske

ANTIČKE POTVRDE

Muccurum Farlati II 173, **Μουκούρῳ** Procop. Goth. III 35; cit. *ἐν χωρίῳ Μουκούρῳ*, **Mucru** An. Rav. IV 16 (209, 1); cit. *Aronia id est Mucru*

◇ **Muccuritanus** Farlati II 173; cit. *Muccuritanus autem episcopus*, **Muccorensis** Farlati II 173; cit. *Stephanus episcopus Muccorensis*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gradsko naselje na obali podno Biokova, na mjestu današnje **Makarske** (Čače 1995a: 71). Sjedište općine preseljeno je u nemirnim događajima 6. st. na gradinu **Makar**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Mjesto se spominje samo u opisu događaja tijekom rata Bizanta i Gota 546. g. (Prokopije) i u aktima salonitanskog konventa 533. g. Oba spomena podrazumijevaju postojanje nekog, makar i skromno urbaniziranog naselja kraj morske obale (Čače 1995a: 71). Kad su Slaveni došli, obalno naselje više nije postojalo, nego je bilo preseljeno na gradinu, o čemu govori i kontinuitet imena (v. niže). Arheološki je na tome mjestu potvrđeno postojanje prapovijesnog i kasnoantičkog naselja.

ETIMOLOGIJA

Ojkonim prema Skoku (1920: 30) sadrži sufiks *-r*. Mayer (I: 234; II: 80) izvodi od "ilirskog" ***mukura-** 'skrovište, zaklon' i uspoređuje s grč. **μυχός** 'unutrašnjost, dubina; zaton, zaljev'. Za grčku riječ nije jasno je li u vezi s germanskim riječima poput stnord. **smuga** 'uska pukotina u koju se ugmiže, rupa' ili s baltoslavenskima poput stcsl. **smykati se** 'miljeti, gmizati', lit. **smúkti** 'otklizati' ili je predgrčkoga podrijetla.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u imenu sela **Mākār** (naglasak prema Holzer 2011) na Biokovu, u neposrednoj blizini Makarske (naglasak prema Holzer 2011: 124, usp. **Макарь** 1434.). Izvor za posuđivanje bio je vlat. lik sa sinkopom (usp. Ravenjaninov lik i **Μοκρόν** kod Const. Porph. 30. 36), a posuđen je prije slav. *u > ъ* (***Мѣкръ**). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 124–125. Od imena tog sela kasnije je izvedeno ime pripadajuće mu luke: **Mākarskā** (sc. *luka*) (od 18. st., ARj VI: 399) (usp. **Mākarskā** HER s. v. Makarska, čak. **Makārska** Šimunović 2009: 455).

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

MURSA

antičko naselje na području današnjeg Osijeka

ANTIČKE POTVRDE

Mursa It. Ant. 131, 1.; cit. *Mursa civitas*|| It. Ant. 232, 6; 243, 5; 265, 5, 10; 267, 3|| It. Hier. 562, 13; cit. *civitas Mursa*|| Not. dign. occ. 32; cit. *Praefectus classis Histricae, Mursae*.|| Iul. Hon. 19, 24, **Mursa maior** Tab. Peut.|| An. Rav. IV 19 (215, 3)|| kasnolat. autori, **Μοῦρσα** Zos. II 43 i dr.|| Athanas. apol. c. Arr. 48 t. I 131|| St. Byz.|| Sozom. Hist. eccl. IV 7, **Μουρσά** Sozom. Hist. eccl. III 12; IV 15, **Μούρσα** Socr. Hist. eccl. II 32; cit. *περὶ Μοῦρσαν, Μύρση* Iulian. encom. Const. I 36A. 48B., **Morsa** Cons. Const. uz 351., Chron. min. I 237 vlat. -o-, **Mursia** Aur. Vict. Epit. 41, 25; 42, 4, **Μουρσία** Ptol. II 15, 4; cit. *Μουρσία κολωνία, Μούρσιον* St. Byz.

◆ **Μουρσαῖος** Parthenios Phokaios kod St. Byz. s. v. **Μοῦρσα**

◇ **Mursinense** Corpus script. eccl. lat. 35, 89; cit. *oppidum Mursinense*

POTVRDE S NATPISA

Mursa CIL III 3560, Aquincum; cit. *domo col. Ael. Mursa*|| CIL III 13374, Aquincum; cit. *domo Mursa*|| CIL VI 2388 frg. 8|| CIL VII 341 Old Carlisle|| CIL III 14507 Viminacium; cit. *Mur*.|| CIL III 15141; cit. *Murs*.|| CIL III 10305, Intersica; cit. *col. Murs*.|| VHAD n. s. 12, 4 Mursa; cit. *Murs(ae)*

◆ **Mursenses** CIL III 3279, Mursa; cit. *divi Hadriano Mursenses conditori suo*|| CIL III 3282, Mursa; cit. *Mursensib*.|| CIL V 2254, Venetiis; cit. *M. Percenn Mursensis fil.*

◇ **Mursesis** CIL V 8770, Concordia; cit. *de civitate Mursese*

Većina vrela koja spominju *Mursu* zemljopisnog su karaktera. U povijesnim se vrelima spominje zbog važnih političkih, vojnih i crkvenih događaja u okolici (Filipović 2004: 158). Kod Ptolemeja, Aurelija Viktora i Stjepana Bizantinca posvjedočena varijanta sa sufiksom *-i-*. U *Mursa maior* pridjev *maior* je dodatak da bi se razlikovalo od *Mursa minor* (v.)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na mjestu današnjeg **Osijeka**, grada na desnoj obali Drave, 25 km uzvodno od ušća u Dunav. Visoka desna obala Drave rijetko je poplavljena, pa su naselja nastajala na relativno uskom pojasu između Drave i močvarne nizine na jugu.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje kontinuirano naseljeno od neolitika do danas. Neolitičko naselje Hermanov vinograd (danas jugozapadni rubni dio grada) podignuto je u 5. tis. pr. Kr. i vjerojatno je trajalo do kraja neolitika u 4. tis. pr. Kr. U istočnom dijelu Osijeka (Donji grad) pronađen je niz prapovijesnih naselja. U Donjem gradu pronađeni su i tragovi keltskog naselja koje je razoreno dolaskom Rimljana. Prije dolaska Rimljana područje su naseljavala panonsko pleme *Andizetes* i keltsko *Scordisci*. Smatra se da je uz starosjedilačko naselje podignut rimski vojni logor za pomoćne čete i prije delmatsko-panonskog ustanka. Izgradnja rimske *Murse* započela je dodjeljivanjem ograničenog građanskog prava domaćem stanovništvu u doba cara Trajana (nakon dačkih ratova 101.–102. i 105.–106.). Status kolonije dodijelio joj je car Hadrijan 133. g., službeno ime bilo je *Colonia Aelia Mursa*. Pretpostavlja se da se izgradnja odvijala u nekoliko faza, od cara Hadrijana do provale Zapadnih Gota 378. g. Nakon toga život je u *Mursi* nastavljen, ali bez obnove i izgradnje. Između posljednjeg spomena rimske *Murse* u 6. st. i prvog spomena Osijeka 1196. g. život se na tom području kontinuirano odvijao, ali slabijim intenzitetom. (100AN: 196–199; Filipović 2004)

ETIMOLOGIJA

Postalo od ie. korijena **m̥rs-* s prvotnim značenjem ‘mjesto u močvarnom području’ (Anreiter 2001: 92), v. **Marsonia**. Mayer (I: 235; II: 81) također polazi od **murs-* sa značenjem ‘močvara’, ali od ie. **merg’-* ‘biti mokar, truo, usahnuo’ (srvnj. **murc** ‘truo, usahnuo’, alb. **mardhë** ‘mraz’, stesl. **morzъ** ‘mraz’).

OSTALO

Ojkonim, pripada "ilirskom" sloju. Označavao naselje sa statusom kolonije, imenski kontinuitet nije očuvan unatoč kontinuitetu života.

MURSA MINOR

antičko naselje na području današnjih Petrijevac kod Osijeka

ANTIČKE POTVRDE

Mursa minor Tab. Peut.|| An. Rav. IV 19 (215, 4)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Mursa – Poetovium* uz Dravu; danas **Petrijevci** kod Osijeka.

ETIMOLOGIJA

Složeno od ojkonima **Mursa** i lat. komparativa **minor** ‘manji’. Premda bi u toponimiji u obzir došlo i drugo značenje lat. komparativa, ‘mlađi’, na značenje ‘manji’ upućuje druga varijanta

ovog toponima, **Mursella**.

OSTALO

Ojkonim nazvan po drugom ojkonimu, strukturalno pripada rimskom sloju.

MURSELLA

antičko naselje na području današnjih Petrijevac kod Osijeka

ANTIČKE POTVRDE

Μούρσελλα Ptol. II 16, 7, **Mersella** It. Hier. 562, 12; cit. *mutatio Mersella*

POTVRDE S NATPISA

♦ **Murselenses** CIL III 10243, Surduk kod Petrijevac; cit. *dec(urio) m(unicipii) Murselensium*

U Jeruzalemskom itinerariju s različitim samoglasnikom u prvom slogu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Isto što i **Mursa Minor**.

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od **Mursa** latinskim deminutivnim sufiksom, usp. **Mursa Minor**.

OSTALO

Ojkonim izveden od drugog ojkonima, strukturalno pripada rimskom sloju. U antičkim je izvorima zabilježena i druga **Mursella** koja se smješta u blizinu Kisárpása u Mađarskoj.

MUTILA

antičko naselje u Istri, možda na području današnjeg Medulina

ANTIČKE POTVRDE

Mutila Liv. XLI 11 uz 177. g.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Histarska gradina u blizini Nezakcija. Smješta se na područje današnjeg Medulina, što zbog sličnosti imena (o čemu v. niže pod Kontinuitet), što zbog zaštićenog položaja Medulinskog zaljeva (Križman 1997: 225 bilj. 200; Matijašić 1999), usp. **Faveria, Nesactium**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jedna od tri histarske gradine koje su zauzete i razorene u rimskom osvajanju Istre 177. g. Ne spominje se u drugim vrelima.

KONTINUITET IMENA

Tradicionalno se smatra da je kontinuitet očuvan u imenu **Medulin** (oprez, kružno povezivanje: na temelju sličnosti imena *Mutila* se smješta u Medulin, na temelju te ubikacije

smatra se da je lik Medulin u vezi s *Mutilla*), no izvođenje lika *Medulin* od *Mutilla* nipošto nije očigledno niti jednostavno. Ako je u vezi s *Mutilla*, treba u vlat. pretpostaviti metatezu ***Mitula**, što bi uz vlat. promjene $i > e$, $u > o$ dalo ***Metol-** (ili prvo promjene vokala zatim metateza), a zatim bi s romanskim deminutivnim sufiksom *-ino* moglo postati **Metolino**, odnosno s romanskom sonorizacijom **Medolino** (kako je u talijanskom, usp. i **Medolin** u istromletačkom). Taj bi lik zatim bio u novije doba posuđen u hrvatski, usp. **Pol**. Najstarije su potvrde imena *Medulin*: **Metilinum** 1156., **Medilinum** 1303., **Medelino** 1365., 1428. (potvrde iz Matijašić 1999: 95, ondje su preuzete iz De Franceshi) i one se ne mogu izravno povezati niti s antičkim *Mutilla* niti sa suvremenim *Medulin*, *Medolin* (o mogućoj disimilaciji $e - e > e - o$ v. Moretti 2011: 156).

Za srednjovjekovne potvrde navodi se moguće predijalno postanje, od antroponima **Metellius** (Matijašić 1999: 95). Kod Vodnjana postoji i srednjovjekovno selo **Metilianum**, **Midilanum**, **Medilanum**, danas **Midnjan**, za koje Matijašić (1999: 96) kaže da se također može povezati s ojkonomom *Mutilla*.

Nije jasno u kakvoj je vezi toponim Medulin s apelativom **medulin** ‘jama, gdje se kopa zemlja za različne potrebe (na pr. lončarske, zidarske)’ (u Vrbniku na Krku, ARj VI: 564). Sufiks **-ulin (-olin)** koji se rijetko pojavljuje u hrv. je romanskoga podrijetla, dvostruki deminutivni: *-ulus-* + *-inus-* (Skok ERHSJ III: 542).

NARŌN

rijeka Neretva

ANTIČKE POTVRDE

Νάρων ⟨G *-ωνος*⟩ Ps. Skil. 24|| Strab. VII 5.5, 5.9|| Ptol. II 16, 3; cit. *Νάρωνος ποταμοῦ ἐκβολαί*, ⟨G *Νάρωνος*⟩ Nikandr. Ther. 607a, **Naro** Plin. III 143; cit. *a Narone amne*, **Nar** Mela II 57, **Narenum** An. Rav. IV, 16 (212, 7)

♦ **Ναρήνσιοι** Ptol. II 16, 5, **Ναρήσιοι** Ap. Ill. 11, **Naresii** Plin. III 143

Kod Mele zabilježeno *Nar* vjerojatno je prilagođeno prema pritoku Tibera, **Nār** (Schramm 1981: 301). Ravenjaninov bi *Narenum* (prema Schramm 1981: 301ff) mogao biti potvrda za **Narentum** (Cod. dipl. r. Croat. I, S. 177) – Gabela (mjesto uz obalu Neretve, u BiH na granici s Hrvatskom).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Neretva**. Dugačka je 225 km (20 km u RH), nastaje spajanjem nekoliko izvorišnih tokova, na 1095 m nadmorske visine, između sjeverozapadnih padina planine Lebršnika i Zelengore (BiH), utječe u Jadransko more kraj Ploča. Šire područje delte počinje nizvodno od

Čapljine. Širi se u deltu kraj Gabele (196 km²), nizvodno od Opuzena račva se u 12 rukava. Obuhvaća porječje površine 11798 km² (430 km² u RH). Rijeka nivalno-pluvijalnog režima. U gornjem toku, do ušća Rame, teče dinarskim smjerom, kroz usku, klisurastu kanjonsku dolinu, od ušća Rame mijenja smjer prema jugu i jugozapadu.

ETIMOLOGIJA

Sufiksom **-ōn** izvedeno od korijena ***nar-** 'uroniti, potonuti' < ie. ***ner-** 'potopiti, zaroniti' (samo baltoslavenski: lit. **nėrti** < prez. *neriù, nėriau*) 'uroniti, zaroniti', csl. **po-nrěti** < prez. *po-nьrѣ*) 'uroniti', rus. **нопа́** 'spilja, jama', hrv. **pò-nor**).

Manje je vjerojatno da je u vezi s lit. **nirti** < prez. *nyrù*) 'savijati se, zavijati', stsas. **naro** 'uzak' (od toga bi bili i lit. hidronimi **Neris, Nař-upe**) (Schramm 1981: 301ff.).

KONTINUITET IMENA

Smatra se da i imenski kontinuitet u svom imenu čuva rijeka **Nèrětva** (potvrde u ispravama 13. – 15. st., i od 16. st.) < ***Nerětva** (Mayer I: 238), no formalni je razvoj dosta neočekivan. Hrvatski bi lik upućivao na *nt*-osnovu (usp. i **Narentus** Anonymus, 1308., Acta Alb. Ven. II/7, 1404. (Schramm 1981), tal. **Narenta** od 1186. Cod. dipl. r. Croat. II, S. 201 (Schramm 1981), **Ἰρορντίος** Const. Porph. 30: 101, 104; cit. *τοῦ Ἰρορντίου ποταμοῦ*, i etnici **Ἀρεντανοί** Const. Porph. 29: 57, 80; 36: 1, 13, **Ῥεντανοί** Theophan. Cont.). Schramm (1981: 301ff) smatra da se u starijoj ("regionalno-barbarskoj" = "ilirskoj") paradigmi ovog hidronima izmijenjivalo **-ont-** i **-nt-** (> **-ent-**), a da je poopćena je praznina (***Narent-**). U antičkim vrelima zabilježen lik *Naro* bio bi odvojena mlađa forma, koja se objašnjava kao povratna posuđenica u latinski odnosno grčki iz promjenljivog reg. barb. uzorka (ibid.). Međutim, nijedna antička potvrda ne upućuje na *nt*-osnovu (nego na *n*-osnovu); *t* je potvrđeno tek od srednjeg vijeka. Skok (II: 524) smatra da sufiks **-t-** može biti "ilirski" (kao u *Iadestini, Delmatae, Curicta*); to bi značilo da ju pretpostavljeni lik s **-t-** izvorno etnik ili ktetik izveden od *Naron*. Dodatne poteškoće u hrvatskom liku imena su neočekivani sufiks **-va** i promjena **nar-** > **ner-**. Promjena *nar-* > *ner-* može se objasniti ukrštanjem sa slavenskim korijenom ***ner-** (od kojega su izvedeni brojni slavenski hidronimi, npr. **Neretà** rijeka u Litvi, pritok Dàugave **Nerica**, **Нерль**, **Neretska reka** pritok Vardara), usp. i **Neretwa**, pritok rijeke Bug na granici Poljske, Bjelorusije i Ukrajine. Kao drugo objašnjenje varijacije *nar-* / *ner-* Schramm (1981: 301ff) predlaže "regionalnobarbarsku" promjenu, koja je vidljiva i u drugim toponimima, npr. *Brattia – Brettia, Dalmatia – Delmatia*. Sufiks **-va** Schramm (*ibid.*) formalno objašnjava od ***Nerětū** < ***Nerentō** < ***Narentā**, s prelaskom *ā* > *ō* u "planinskom regionalno-barbarskom" (kao u albanskom).

OSTALO

Hidronim, možda s kontinuitetom.

NARONA

antičko naselje na području današnjeg Vida kod Metkovića

ANTIČKE POTVRDE

Ναρῶνα Ptol. II 16, 7; cit. *Ναρῶνα κολωνία* var. *Ναρβῶνα*|| Ptol. VIII 7, 8; cit. *Ναρβῶνα*, **Narona** Cic. Fam. V 9 (255.2); V 10b (258); XIII 77 (212.3)|| Plin. III 142; cit. *Narona colonia tertii conventus*|| Mela II, 57|| It. Ant. 338, 4|| Tab. Peut.|| An. Rav., **Narrona** An. Rav. IV 16 (208, 15)|| An. Rav. V 14 (380, 2), **Narron**, var. *Noronam* An. Rav. IV 16 (210, 7); cit. *iuxta praedictam civitatem Narron*

◇ **Naronitanus** Farlati II 163, 173; cit. *Marcellinus Episcopus ecclesiae Naronitanae*

POTVRDE S NATPISA

Narona kovanice|| CIL III 12695, Doclea; cit. *in colonis Naron(a) et Epidauro*|| CIL III 1820, Narona; cit. *Naro(nae)*|| BD 33(1910): 107, Narona; cit. *popul. Ro. Iuliae Naronae*|| GMB n.s. 3(1948): 168, Stolac

◆ **Naron**|| CIL III 8783, Sućurac; cit. *civit. Naron(ensium)* ili *Naron(itarum)*

Geminata *-rr-* kod Ravenjanina možda pokazuje da je prethodno *a* izvorno bilo dugo (ali u doba posuđivanja u slavenski sigurno je bilo kratko). Ravenjaninov oblik bez završnog *-a* možda je nastao ukrštanjem s hidronimom *Naron*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

U prapovijesti i antici posljednja postaja na rijeci *Naron* (Neretvi). U srednjem vijeku posljednja postaja je bio Počitelj, pa Gabela, a danas je Metković. Danas selo **Vid** kraj Metkovića, 4 km od Neretve. Antički je grad bio smješten na rijeci, ali se hidrografska situacija do danas bitno izmijenila. Nakon propasti antičkoga grada korito je zapušteno, pa je rijeka pronašla novi tok. Korito Neretve udaljilo se od *Narone* 4 km prema istoku, pa se današnje naselje ne nalazi na rijeci, već kroza nj prolazi potok Norin, koji južnije kod Kule Norinske utječe u Neretvu. Na lijevoj obali, nasuprot Vidu nalazi se Metković. Antički grad bio je smješten na padinama brežuljka nadmorske visine 58 m. Naselje se lepezasto širilo od vrha brežuljka prema jugoistoku i bilo je omeđeno gradskim zidinama i rijekom.

(Cambi 1980)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jedan od najvažnijih antičkih gradova na istočnoj jadranskoj obali i jedan od najvećih antičkih gradova u provinciji Dalmaciji. U predrimsko doba emporij u kojem se prodavala grčka i

druga uvezena roba. *Narona* je bila ilirsko naselje u kojem su živjeli i Grci ili helenizirano stanovništvo i u kojem se odvijala trgovina s drugim dijelovima Mediterana. U pacifikaciji Ilirika Rimljani su često koristili *Naronu* kao polaznu bazu. U doba kasne republike grad je središte juridičkoga konventa, tj. administrativni i sudski centar jedne šire regije. Status rimske kolonije stekla je zacijelo u doba cara Augusta (ali moguće je i ranije), što je ubrzalo njezin razvoj. Ager kolonije bio je neuobičajeno velik (od poluotoka Pelješca, dolinom Neretve do Mostara). U njemu su se naseljavali veterani koji su širili rimske običaje u gradu i u području agera. U 3. st. razvoj grada je stagnirao, u kasnoantičko doba bio je biskupsko sjedište, a u 6./7. st., nakon avarsko-slavenskih razaranja, grad je propao. U Naroni su pronađeni ostatci za to doba uobičajenih javnih objekata: hramovi Libera, Eskulapa i Augusta, teatar, nekoliko kupališta, te najbrojnija skupina rimskih dinastičkih kipova na svijetu. (100AN 284–285; Sanader 2009: 49–53, Cambi 1980)

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od istoga korijena koji je u **Narōn**. Moguće je da je naselje dobilo ime po rijeci, kao ‘naselje na rijeci *Naron*’. Za isti obrazac usp. **Salona, Salon**. Nije sigurno izvodi li se ime rijeke od imena naselja ili obrnuto (usp. i Skok 1917: 119, kojemu je vjerojatnije da je naselje nazvano po rijeci, a ne obrnuto).

KONTINUITET IMENA

Ojkonim ima kontinuitet u hidronimu **Nōrīn** ⟨G *Norīna*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, usp. *Alo pareço de Norin* 1397. g.; Skok 1917: 120 prema Jireček Die Handelstrassen str. 79), pritoku Neretve. Lik hrvatskog imena u potpunosti odgovara latinskome **Narōna**, s prilagodбом lat. *ā* kao slav. *o*, u hrv. posuđeno nakon romanskog podizanja $\bar{o} > \bar{u}$, (slav. *y* > hrv. *i*; detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 133–134). S obzirom na to da se radi o imenu rijeke, očekivali bismo ženski rod u hrv. Zato je vjerojatnije da je ova rječica ime dobila po mjestu ***Nōrīn**, kako bi se zvala antička *Narona* da je sačuvala ime. Za prijenos imena s naselja na rijeku, usp. **Ad Basante**.

Ime toga potoka navodi se i kao **Neril** (specijalna karta), **Nuril** (narod u Gabeli), **Norilj** (Patschev ispravak specijalne karte) (sve iz Skok 1917: 120 i 134 bilj. 30). Od imena potoka izvedeno je ime utvrde **Kula Norinska**, sagrađene u 16. st. na utoku potoka Norina u Neretvu.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom u hidronimu.

Postoje teorije o nekadašnjem sjaju *Narone*, kao jednom od vodećih rimskih

provincijalnih gradova na Jadranu (Sanader 2009: 53). Neobično je, zapravo, da je tako važno središte ostavilo tako slab trag u suvremenoj onimiji.

NAURTIUM

antičko naselje na području Imotske krajine

ANTIČKE POTVRDE

Naurtio, var. *naurcio* An. Rav. IV 16 (211, 19)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti koja povezuje cestu *Salona – Narona* i *Salona – Argentaria*. Na prometnici od južnog ruba Buškog blata prema Runoviću, možda Studenci (Čače 1995a: 54), **usp. Epilentium**.

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 82) povezuje s hidronimom **Noaros** (v.) i izvodi sinkopom od ***Naver-tio-**.

NEAPOLIS

antičko naselje u Istri, današnji Novigrad

ANTIČKE POTVRDE

Neapolis An. Rav. IV 30 (255, 12)|| An. Rav. IV 31 (256, 14)|| An. Rav. V 14 (382, 14)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Novigrad, grad na zapadnoj obali Istre.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Arheološki je potvrđena kasnoantička utvrda oko koje se razvio Novigrad. Od 6. st. središte biskupije. (Jurković 1996: 5–7; Starac 2002: 271–277)

ETIMOLOGIJA

Grčko ime, složenica od **νέος** ‘nov’ i **πόλις** ‘grad’.

KONTINUITET IMENA

Današnje hrvatsko ime, **Novigrad**, kao i talijansko **Cittanova** (usp. i **civitas Nova** u srednjovjekovnim vrelima 9. – 12. st.) prevedenica je prema **Neapolis**.

OSTALO

Ojkonim, vjerojatno pripada bizantskom sloju. Imenovanje tipa „novi grad“ nije ograničeno ni jezično ni kronološki. Ime *Neapolis* nosilo je desetak gradova u Grčkoj, te još nekoliko gradova južnoj Italiji (ime dobili u doba grčke prevlasti na Mediteranu, tzv. *Magna Graecia*) i u drugim dijelovima Rimskoga Carstva (ime dobili u bizantsko doba). U 13. st. u crkvenim se

spisima pojavljuje i ime **Emonia** za Novigrad, što se objašnjava vezom između biskupija u Novigradu i *Emoni* (današnja Ljubljana). Usp. Starac 2002: 275.

NEDINON / NEDINUM

antičko naselje, današnji Nadin kod Zadra

ANTIČKE POTVRDE

Νήδιον, var. *Οήδιον* Ptol. II, 16, 6, **Nedino** Tab. Peut., **Nedinon** An. Rav. V 14 (381, 3), **Edino** An. Rav. IV 16 (211, 7), **Nedisso** An. Rav. IV 16 (210, 3)

♦ **Nedimates** Plin. III 130

POTVRDE S NATPISA

♦ **Neditae** CIL III 2883=9973; cit. *inter Neditas et Corinienses*|| CIL III 2868, Nadin; cit. *officiali Naeditarum rarissimo*, **Neditani** CIL X 1402, **Nediti[nus]** Öst. Jahresh. 12 (1909), B. 32f. Karin; cit. *finis Nediti[nus]*, Öst. Jahresh. 18(1915), B.187; cit. *leg(ato) Aug(usti) [-----]/Neditu/[-----]*

Sufiks *-iss-* kod Ravenjanina mogao bi biti pisarska pogreška ili se tako govorilo, tj. u ovoj riječi se možda mogao mijenjati sufiks (Skok 1920: 35). Plinijev etnik *Nedimates* mogao bi biti latinska tvorba, a *Neditae* autohtona „ilirska“. Suić (1996b: 230–231) smatra da **ΠΕΛΗΤΑΙ** kod Ps. Skil. 21 treba popraviti u **ΝΕΛΗΤΑΙ**, ali da je u tekst Peripla ušlo kasnije, u postklasičnom razdoblju (kad se grč η već izgovaralo *i*).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Selo **Nadin**, 25 km istočno od Zadra, 10 km sjeverozapadno od Benkovca. Ostatci liburnsko-rimskog naselja na istaknutom brežuljku (265 m n.m.) koji nadvisuje cijeli prostor (Gradina).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Osim povijesnog središta na Gradini, na prostoru današnjeg Nadina pronađena su još tri brončanodobna gradinska naselja. U liburnsko doba *Nedinum* je središte jedne od najvećih liburnskih općinskih zajednica, koja je graničila s *Asserijom*, *Iaderom*, *Coriniumom* i *Blandonom*. Status municipija stekao je vjerojatno potkraj Cezarova prokonzulata u Iliriku. Kontinuitet života nastavljen preko srednjeg vijeka do 17. st. Današnje istoimeno selo razvilo podno zapadne padine starog Nadina.

(100AN: 172–173)

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 239–240; II: 82–83) izvedeno od ***ned-/nad-** ‘potok’ < ie. ***ned-** ‘odjekivati, zveketeti’, usp. **Nestos**. Premda se čini formalno uvjerljivim povezivanje ojkonima *Nedinum* s ie. „hidronimskim“ korijenom ***ned-**, motivacija za imenovanje

Nedinuma kao ‘mjesta uz rječicu’ nije očita. Čače (1994b: 29–31) stoga iznosi uvjerljivu pretpostavku da je ojkonom *Nedinum* tvoren prema etniku (ili etnonimu) *Neditae*, a taj bi etnik bio izveden od neposvjedočenog hidronima ***Ned(i)a**. Voda na koju bi se odnosio hidronim bio bi tok Jaruga, jedan od dužih tokova u sjevernoj Dalmaciji, koji Nadinsku kosu optače sa tri strane. Stanovnici uz taj vodeni tok zvali bi se, dakle, **Neditae**, a njihovo naselje **Nedinum**.

KONTINUITET IMENA

Naselje je sačuvalo imenski kontinuitet. Suvremeni ojkonom **Nādīn** ⟨G *Nadīna*⟩ (naglasak prema HER, Holzer 2011), **Nādīn** (Skok ERHSJ II: 497) zabilježen je sigurno od 18. st., a možda i kod Mikalje (»Nadin, grad u Slavoniji«). Lik ojkonima pokazuje da je u prvom slogu romansko *e* (⟨*e*⟩) zamijenjeno slavenskim *ь* (**Neđīnu-** → ***Neđīnъ**), a slabi *ь* nije ispao nego je prešao u *a*, kako je uobičajeno u prvom slogu u čakavskim govorima. Detaljan glasovni razvoj v. u Holzer 2011: 131.

OSTALO

Ojkonom s kontinuitetom, možda pripada „ilirskom“ sloju. Ako se prihvati da je etnonimskoga postanja, tada bi strukturalno pripadao rimskom (ili grčkom) sloju

NENGONE

rijeka Mirna u Istri

ANTIČKE POTVRDE

Nengone An. Rav. IV 36 (291, 6)

Samo kod Ravenjanina. U prvom slogu *-e-* je vulgarnolatinsko, prema kllat. *-i-* (usp.

Ningum).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Istri, spominje se između *Argaone* (Dragonja) i *Arsia* (Raša). Rijeka Mirna (BATL) Dugačka je 52,8 km, nastaje od Drage i Rječice istočno od Buzeta, podno Ćićarije, utječe u Jadransko more 3 km zapadno od Novigrada. Obuhvaća porječje površine 458 km². Teče kroz fliš i vapnence, kraj Istarskih toplica kroz kanjon dubok 200 m.

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od istoga korijena koji je u imenu postaje **Ningum**. Sufiks **-on-** mogao bi biti kao u **Salon, Narōn, Argaone**

OSTALO

Hidronim.

NERATE

antičko naselje između Splita i Omiša

ANTIČKE POTVRDE

Nerate Plin. III 143; cit. hs. *nerataeoneum*, *naerataeoneum*, *rateonum*, *rataeoneum*, **Netrate** An. Rav. IV 16 (209, 3), **Nerente** An. Rav. V 14 (380, 7)

POTVRDE S NATPISA

Neirenta (Sergejevski 1934: 25)

♦ **Narestini** CIL III 8472, iz 37/38. g., Krug izm. Jesenica i Tugara, u poljičkom kraju, II od Salone; cit. *inter Onastinos et Narestinos*, **Nerestini** ili **Nerastini** CIL III 12794, oko 50. g., Dubrava u Poljici; cit. *inter Ner(esti)nos* ili *Ner(asti)nos et Pituntinos*

Zapisi su očito dosta iskvareni, obično se navodi *Nerate* prema Plinijevim rukopisima.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Grad u kojem su stanovali *Nerastini*; jugoistočno od *Salone* (BATL), poljičke Jesenice (Čače 1995a: 29).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Kopnena zajednica kojoj su susjedni *Pituntini* i *Onastini*, usp. **Pituntium**, **Oneum**. U Jesenicama je pronađeno više antičkih ostataka i natpisa (Zaninović 1967: 17).

ETIMOLOGIJA

S obzirom na nesigurnost zapisa, etimologije su iznimno spekulativne.

Mayer (I: 240; II: 81–82) smatra da je ojkonom hidronimskoga postanja. Naselje je, po njegovu mišljenju, ime dobilo po rijeci (koja bi možda bila današnji potok Žrnovnica), čije bi ime postalo od „ilirskoga“ ***nāras** ‘rijeka’ (srodno s grč. **νᾶρός** ‘tekuć’, ali etimologija grčke riječi je nejasna).

Anreiter (2001: 85 bilj. 348) izvodi od ***nera/*nerā** ‘jama, potolina’, bez daljnjih usporednica i objašnjenja.

OSTALO

Ojkonim.

NESACTIUM

antičko naselje u Istri, današnje Vizače

ANTIČKE POTVRDE

Nesattium Liv. XLI 11, **Nesactium** Plin. III 129, 140, **Νέσακτον** Ptol. III, 1, 27, **Nessatio** An. Rav. IV 31 (256, 10), **Nesatium** An. Rav. V 14 (382, 1)

POTVRDE S NATPISA

♦ **Nes(actienses)** iz vremena Gordijana III (238. – 244.); cit. *r(es) p(ublica) Nes(actiensium)* Sticotti 1902: 138

Oblici s *-t-* umjesto *-ct-* odraz su vlat. pojednostavljanja suglasničkih skupina. Kod Livija postoji i varijanta *-ct-*, ova s *-tt-* je vjerojatno iz mlađeg rukopisa. Kod Ptolemeja bez sufiksa *-i-*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Nezakcij ili **Vizače**, 12 km sjeveroistočno od Pule, nedaleko od mjesta Valtura. Smješteno je na zaravnjenu brdu nad plodnom dolinom i zaljevom Budava, neposredno iza strme istočne obale Istre.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Tragovi naseljenosti od ranog neolitika. U brončanom dobu nastalo prostrano utvrđeno gradinsko naselje, središte Histra. Arheološki nalazi govore o trgovini s daunijskim, etruščanskim, venetskim i grčkim stanovništvom. U ratu Histra i Rima, 177. g. *Nesactium* je spaljen i razoren nakon čega se posljednji histarski kralj Epulon ubio da se ne bi morao predati Rimljanima. Naselje nakon toga nije napušteno (postoje tragovi naseljenosti u 2. i 1. st. pr. Kr.), ali je izgubilo važnost. Ne zna se kad je podignuto rimsko naselje, ali u doba Augusta je već postojalo. Imalo je poseban status unutar agera pulske kolonije, možda *praefectura*; u 3. st. potvrđeno je da je *res publica*. Rimsko naselje smješteno je na vrhu prapovijesne gradine. U kasnoj antici preobrazilo se u kaštel s ranokršćanskom zajednicom u sklopu pulske biskupije. Nedostatak nalaza paleobizantskih i predromaničkih sakralnih sklopova pokazuje da je naselje prestalo živjeti potkraj 6. st.

(100AN 174–177)

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 84) spominje da bi drugi dio mogao biti u vezi s grč. **ἀκτή** 'rt, strma obala' (možda od ie. ***h₂ek'**), što bi semantički odgovaralo. Početno **Nes-** ostaje neobjašnjeno.

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je kontinuitet imena sačuvan u današnjem imenu **Vizače**. Ime bi bilo posuđeno nakon pojednostavljanja suglasničke skupine *-ct-* > *-t-*, romanske jotacije i ozvučenja *s* među vokalima. Za početno *v-* u hrvatskom smatra se da je nastalo pogrešnim shvaćanjem *n-* kao prijedloga (u sintagmi **in Nesatiu-** / **in Esatiu-**) i prevođenjem u slavenski prijedlog *vъ* (v. Mayer I: 241; prema Sticotti 1902: 126 takvo je tumačenje prvi predložio Bartoli; usp. i srednjovjekovne potvrde *Isaccio*, *Campi Isacci* / *Isazii* iz Sticotti 1902: 123). To znači da je

lik koji je posuđen glasio ***Esat'u-**, početno *e-* prilagođeno je u slavenski kao *i (> b)*, što je dobilo protetsko *j-* : **Jbzač-* > **Izač-* i onda je sraslo s prijedlogom *vb*, usp. **Issa**¹. Hrvatski je ojkonom po svemu sudeći srednjeg roda, možda prema imenici *selo* ili *polje*.

NESTOS

rijeka Cetina, donji tok

ANTIČKE POTVRDE

Νέστος Ps. Skil. 23; cit. *ἀπὸ δὲ Νέστου*|| St. Byz.; cit. *Νέστος, πόλις καὶ ποταμὸς Ἰλλυρίας. τὸ ἔθνικόν Νέστιος, ὡς Ἀρτεμίδωρος δευτέρῳ Γεωγραφουμένων, καὶ Νεστὶς ἡ χώρα*

♦ **Νέστοι** Ps. Skil. 23, **Νεσταῖοι** Schol. uz Ap. Rod., **Νεσταίους** Ap. Rod. IV 1215, **Νέστιος** St. Byz.

◇ **Νέστις** Ap. Rod. IV 337; cit. *Νέστιδος αἴης*|| St. Byz.

Prema Stjepanu Bizantincu *Nestos* je ime grada i rijeke, a *Nestis* („Nestida“) je ime zemlje.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Donji tok rijeke Cetine (Mayer I: 242). Opis cijele Cetine v. pod **Hipp(i)us**.

Rijeka uz koju je obitavalo ilirsko pleme Nesti.

ETIMOLOGIJA

Izvodi se od starijega ***Ned-tos**. Korijen se uspoređuje sa skr. **nadī-** ‘rijeka’, stvnj. **naz** ‘vlažan, mokar’ (možda od ie. korijena ***ned-** ‘odzvanjati, odjekivati’, usp. skr. **nádati** ‘odzvanja, viče, šušti’, av. **nadənt** ‘vičući’) i sa skr. **nédati** ‘prelijevati se, izlijevati se’ (< ie. ***neyd-** ‘teći, strujati, lijevati’, usp. i hotan. **gga-nīh-** ‘vlažiti’), usp. **Nedinon**.

(LIV 448, 449; EWAI II: 9, 55, Krahe 1964: 47–48)

Stavlja se u mrežu staroeuropske hidronimije i uspoređuje s **Νέστος** (rijeka u Trakiji), **Neste** (staro ime rijeke Pique u francuskim Pirinejima), **Ness** (rijeka u Durhamu i rijeka zum Inverness Firth), **Neta** (rijeka u Norveškoj), **Nette** (pritok Rajne), **Νέδων** (rijeka u Meseniji, pokrajini na Peloponezu), **Nedao** (rijeka u Panoniji) (Krahe 1964: 47–48).

OSTALO

Staroeuropski hidronim.

NINGUM

antičko naselje u Istri, na rijeci Mirni

ANTIČKE POTVRDE

Ningum, var. *nigum* It. Ant. 271,1

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Aquileia – Salona*, između *Tergeste* i *Parentiuma*. Motovun (BATL); uz most preko rijeke Mirne (Ist. enc.)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Antička utvrda i trgovište uz most preko rijeke Mirne. (Ist. enc. s. v. most)

ETIMOLOGIJA

Nepoznata etimologija. Isti je korijen u hidronimu **Nengone**.

NINIA

antičko naselje na području današnjega Knina

ANTIČKE POTVRDE

Nivía Strab. VII 5.5; cit. *καὶ Nivίαν*

Samo kod Strabona.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji Knin (Bojanovski 1974: 210).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Strabon spominje kao jedan od delmatskih gradova te dodaje da ga je August spalio.

Knin se razvio kao usputno naselje na prometnici iz *Salone* prema unutrašnjosti. Na neki način preuzeo je ulogu rimskog vojnog logora u *Burnumu* koji je razoren u bizantsko-gotskom ratu 535.g.

(Bojanovski 1974: 210–211, Jakšić 1996)

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je kontinuitet očuvan u današnjem ojkonimu **Knîn** ⟨G *Knína*⟩. Polazište je vlat. **Tin(n)in(i)um** (usp. *de Tinnino, ad Tininum* Thomas Arch., *ἡ Τνήνα, τὸ Τενήν* Const. Porph. 30. 31). U hrv. bi bilo posuđeno prije *i > ɨ*. Detaljan glasovni razvoj v. u Holzer 2011: 112. Ako Strabonova *Ninia* doista ima kontinuitet u imenu *Knin*, tada je krivo zapisana (bilo Strabonovom greškom, bilo greškom prepisivača).

NISIRIS

v. Istris

NOAROS

rijeka Sava, donji tok

ANTIČKE POTVRDE

Νόαρος Strab. VII 5.2; cit. (*ἐμβάλλει*) *ἐκεῖνος δ' εἰς τὸν Δράβον· ὁ δὲ εἰς τὸν Νόαρον κατὰ τὴν Σεγεστικήν. ἐντεῦθεν δ' ἤδη ὁ Νόαρος, πλήθει προσλαβὼν τὸν διὰ τῶν Ἰαπόδων ῥέοντα ἐκ τοῦ Ἀλβίου ὄρους Κόλαπιν, συμβάλλει τῷ Δανουίῳ κατὰ τοὺς Σκορδίσκους*|| Strab. VII 5.12; cit. *τοῦ τε Νοάρου τοῦ παρὰ τὴν Σεγεστικήν ῥέοντος*

Samo kod Strabona.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Možda se odnosi na donji tok Save, od Siska do ušća, ali Strabonov opis rijeka ne odgovara stvarnosti. U VII 5.2 opisuje da Drava utječe u *Noaros* kod *Segestike*. Odmah nakon *Nauportusa* (danas u Sloveniji) *Noaros* se spaja s rijekom *Colapis* (Kupa), koja teče od planine *Albion* kroz zemlju Japoda i spaja se s Dunavom u zemlji Skordiska. U VII 5.12 spominje da *Noaros* utječe u *Ister* (Dunav) i prolazi kraj *Segestike* (Sisak).

ETIMOLOGIJA

Od hidronima možda izveden ojkonom **Naurtium**.

NOUTRIA

antičko naselje u blizini ušća Neretve

ANTIČKE POTVRDE

Νουτρία Plb. II 11, 13

Možda iskvareni lik prema **Atyrios** kod Diona (usp. Šašel Kos 1986: 83).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Ilirski grad nedaleko od ušća *Narona* (Neretve). Možda u blizini uzvisine **Atyrios** (v.) ili isto što i *Atyrios* (Šašel Kos 1986: 83)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Potkraj ilirskog rata 229. g. Rimljani su kod *Noutrije* doživjeli manje gubitke. Možda isti poraz koji se spominje pod **Atyrios**.

ETIMOLOGIJA

Može li biti u vezi s **Naurtium**?

NOVAE¹

antičko naselje na području Baranje

ANTIČKE POTVRDE

Novae It. Ant. 243, 6; cit. *ad Novas*, **Novas** Not. dign. occ. 32 (tri puta); cit. *Novas...equites Dalmatae, Novas...equites Dalmatae, auxilia Novensia, Arsaciana sive Novas*

◇ **Novensis** Not. dign. occ. 32; cit. *equites Dalmatae, auxilia Novensia, Arsaciana sive Novas*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Vojna utvrda između *Murse* i *Antiane*; današnji **Zmajevac** (Gračanin 2011: 41).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Sjedište dalmatinskog konjaništva i novanskih pomoćnih četa.

ETIMOLOGIJA

Poimeničen lat. pridjev **novus** ‘nov’ u množini ženskog roda. Nije poznato koja se imenica podrazumijeva. Miller (1916: XLVIII) navodi da se misli **statua** ‘kip, stup’.

OSTALO

Rimski ojkonim.

NOVAE²

antičko naselje na području Imotske krajine

ANTIČKE POTVRDE

Novae Tab. Peut.; cit. *ad Novas*, **Novas** An. Rav. IV 16 (210, 10)

◇ **Novensis** Farlati II 173; cit. *in municipiis Dellontino, Stantino, Novense*

POTVRDE S NATPISA

◆ **Novenses** CIL III 3202, Trilj, iz 184. g.; cit. *pontem Hippis fluminis vetustate corruptum restituit sumptum et operas subministrantibus Novensibus Delminensibus Reditis*|| CIL III 1892, Zastrog; cit. *munic(ipium) Novensium*|| CIL III 1908, Runović; cit. *civibus Novensibus*|| CIL III 13887, Županjac

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Narona – Salona*, između *Aufustiane* i *Bilubiuma*, II od Imotskog; danas naselje **Runović** (Čače 1995a: 52; Bojanovski 1977: 97). Smješteno je u plodnoj ravnici prostranog polja. Na sjeveru je teritorij graničio s municipijem *Delminium*, na jugozapadu s agerom *Salone*, na jugu vjerojatno dopirao do mora. Pogodan položaj na stjecištu puteva i uz plodno Imotsko polje.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Rimljani osnovali naselje iz upravnih i prometnih razloga nedugo nakon što su osvojili zemlju. Nisu pronađeni stariji tragovi života (iz prapovijesti). Smatra se da su samoupravni rang dobile od Marka Aurelija. U gradu je bila beneficijarijska stanica. Najznačajnije naselje na unutrašnjoj cesti od *Salone* do *Narone*. Već u najranije carsko doba doseljeni veterani. U polju je bilo ilirsko stanovništvo, koje je status peregrina imalo sve do Karakaline reforme. (Bojanovski 1977: 97)

ETIMOLOGIJA

V. **Novae**¹.

OSTALO

Rimski ojkonim.

OINEUS

rijeka Rječina u gradu Rijeci

ANTIČKE POTVRDE

Οινεύς Ptol. II, 16, 2; cit. *Οινέως ποταμοῦ ἐκβολαί*

Hidronim spominje samo Ptolemej kao ‘ušće rijeke *Oineus*’.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Ptolemej spominje ušće rijeke *Oineus* između *Tarsatike* (Rijeka) i *Volkere* (?Bakar). Postojala su razna mišljenja koja je to rijeka: Rječina, Senjska rijeka, Bakarski zaljev ili Una (usp. Kozličić 1990: 82). Identifikacija s rijekom Unom potječe od „sličnosti“ imena (v. niže o kontinuitetu), a razlika u položaju objašnjava se Ptolemejevom pogreškom (Mayer I: 246; Bojanovski 1988: 379). Kartografsko-matematičkom ubikacijom Kozličić (1990: 82–84) je pokazao da se ipak radi o ušću **Rječine**, rijeke koja prolazi kroz grad Rijeku. Dugačka je 17,3 km, izvire iz pećine u blizini Brgudca, na 326 m n. m., utječe u Jadransko more u gradu Rijeci, naplavnim deltastim ušćem. Obuhvaća porječje površine 234,1 km².

ETIMOLOGIJA

Uspoređuje se s **Oneum, Aronia** (korijen *on-).

KONTINUITET IMENA

Smatralo se da je kontinuitet očuvan u imenu rijeke **Ūne** (1256. Cod. dipl. 5, 9; cit. *fluvium qui nominatur Vna*). Budući da početni diftong **oi** ne bi dao hrv. **u**, Mayer (1957: 246) je pretpostavio da je na tom mjestu stajao dugi diftong (u to doba grč. ωι, ω gube drugu komponentu), te da bi se *Ūna* pravilno razvilo iz ***Ōneus**. To bi značilo da je posuđeno prije

romanskog podizanja $\bar{o} > \bar{u}$, nakon promjene $eV > iV$, prije romanske jotacije (ili iz oblika u kojem se ne očekuje jotacija). Budući da se potvrda ne odnosi na rijeku Unu, te da su prilagodbe vrlo spekulativne, vjerojatnije je da Ptolemejev hidronim nema kontinuiteta.

OSTALO

Hidronim.

ONEUM

antičko naselje na području današnje Omiša

ANTIČKE POTVRDE

Oneum Plin. III 142 hs. *nerataeoneum, naerataeoneum, rateonum, rataeoneum*|| Farlati II 173; cit. *vel trans Oneum noscitur esse divisum*, **Ovačov**, var. *᾽Οvaiov* Ptol. II 16, 3, **Oneo** Tab. Peut.|| An. Rav. IV 16 (209, 2), **Oneon** An. Rav. V 14 (380, 6)

◇ **Onestinus** Farlati II 173; cit. *montanorum Delminense, Onestinum, Salonitanum* (sc.*municipium*)

POTVRDE S NATPISA

◆ **Onastini** CIL III 8472, iz 37/38. g., Krug izm. Jesenica i Tugara, u poljičkom kraju, JI od Salone; cit. *inter Onastinos et Narestinos*

Ptolemejev $\alpha\iota$ upućuje na diftong *ae* u latinskom, koji bi u vlat. bio monoftongiran u *e*, no u najstarijem izvoru, kod Plinija, diftong nije zabilježen. Nije jasna razlika u vokalizmu između *Onast-* s natpisa i *Onest-* kod Farlatija. Čitanje mjesta kod Farlatija na kojem su zapisani *Oneum* i *Onestinum* sadržajno je problematično (usp. Škegro 2008: 288), no *Onestinum* je zacijelo pridjev (Mayer I: 247 navodi pod etnicima), što se vidi iz konteksta: *Delminense* i *Salonitanum* koji su navedeni u istom nizu su pridjevi.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto između *Epetiuma* i *Aronije*. Omiš ili neposredna blizina Omiša. Možda selo Krug u kojem je pronađen natpis (Zaninović 1967: 17).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U antici manja zajednica, vjerojatno kopneno orijentirana, sa središnjim gradinskim naseljem. Susjedna im je bila zajednica Narestina. (Zaninović 1967: 17), v. **Nerate**.

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 248) osnova ojkonima je **On-**, a istu osnovu možda sadrži i **Aronia**.

OSTALO

Ojkonim.

Antičko ime nije zadržalo kontinuitet, ali se smatra da je suvremeno ime **Omiš** (od 15.

st., usp. i **Ol(ь)mišь** 15. st.) predslavenskog, odnosno predrimskog podrijetla (usp. npr. Šimunović 2009: 116, 216, 248) < **Almissa**. Zbog promjene *a* > *o* smatra se da je posuđeno u hrv. u najstarije doba, međutim izostaje metateza likvida koja bi bila očekivana. Ako je ojkonom *Almissa* predslavenski, onda je on označavao neko mjesto pokraj *Oneuma* (tako i Skok 1920: 35).

ORTOPLA

antičko naselje u podvelebitskom primorju

ANTIČKE POTVRDE

Ὀρτοπλα Ptol. II 16, 2, **Ortoplinia** Plin. III 140, **Ospela** An. Rav. IV 22 (224, 3); V 14 (381, 10)

POTVRDE S NATPISA

♦ **Ortoplini** CIL III 15053, prijelaz izvora Begovače; cit. *finis | inter Ortoplinos et Pare|ntinos aditus ad aquam | vivam Ortoplinis*|| natpis iz okolice Jablanca, 1. st.; cit. *int Beg|os et Ortopli|*-- Rendić-Miočević 1989: 451, 453

Plinijev lik *Ortoplinia* izveden je od etnika *Ortoplini*. Kod Ravenjanina prilično iskvareno. ΟΛΣΟΙ ΠΕΔΗΤΑΙ kod Ps. Skil. 21 (Ὀλσοὶ Πεδῆται) obično se popravljalo u ΟΡΤΟΠΕΛΗΤΑΙ (Ὀρτοπελῆται) odnosno ΟΡΤΟΠΛΗΤΑΙ (Ὀρτοπλήται), no Suić (1996b: 224, 230–231) je predložio čitanje drugog dijela kao ΝΕΔΗΤΑΙ, v. **Nedinon**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na području današnje **Stinice** u podvelebitskom primorju (Rendić-Miočević 1989: 454; Kozličić 1990: 99).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Liburnska općina, susjedne su *Begi* i *Parentini*, usp. **Vegium**.

ETIMOLOGIJA

Etimologija nepoznata.

OSINIUM

antičko naselje, možda današnji Sinj

ANTIČKE POTVRDE

Asinium Marinijev dokument; 6. ili 7. st., nakon pada Salone; cit. *castella qui sunt super civitatem Salonitanam...id est Asinio, Tilu[ri]o, [...]bielio...* (Gunjača 1972: 11)

POTVRDE S NATPISA

♦ **Osini...** možda iz 2. st.; cit. *[g]enio | Osini[atium]* | *P(ublius) Rapidu[s]* | *signifer* | *c[oho(rtis)]* (BD 51(1940): 157ff.)

Epigrafska potvrda, kao i pretpostavljeni kontinuitet (v. niže) govore u prilog tome da je početni suglasnik bio *O-*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na mjestu današnjeg **Sinja**, grad 34 km sjeveroistočno od Splita, na 326 m aps. vis.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje naseljeno od neolitika. Delmatsko gradinsko naselje i općina. Arheološki nalazi iz antike pokazuju da je u rimsko doba u Sinju postojalo oveće mjesto, ali u statusu peregrinske zajednice. Kasnije se gradinsko naselje spustilo u ravnicu. Tragovi iz srednjeg vijeka potvrđuju kontinuiranu naseljenost do današnjeg doba. (Jadrijević 1930: 158; Zaninović 1967: 13, 2009: 505–506).

ETIMOLOGIJA

Ojkonim možda sadrži sufiks **-īnium** (Skok 1920: 40), usp. **Corinium**. Kao korijen Anreiter (2001: 96 bilj. 399) pretpostavlja ***h₁ōs-** ‘jasen’ (usp. lit. **úosis**, latv. **uōsis**, stprus. **woasis**). Mayer (I:251; II: 14) pak izvodi od ie. ***h₂ek'-** ‘oštar’, usp. **Asamum**, što je zbog formalnih razloga manje uvjerljivo.

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u današnjem imenu grada, **Sīnj** ⟨G *Sinja*⟩ (od 14. st.; naglasak prema HER, ARj, Školski, Šonje). Glasovni razvoj mogao je teći otprilike ovako: vlat. ***Osīniu-** bio bi posuđen u slav. nakon romanske jotacije, prije postanka protetskog *v* u slav. (> **Usin'u-* > **V_ьsin'v*; usp. srednjovjekovne potvrde *podb Vsinem* 1434., *poda Vsinem* 1436., *vsinjski* 1446. iz Skok ERHSJ III: 239, *Wssyn*, *Wzyn*, *Fsyn*, *Fsin* iz Gunjača 1972: 21); početno *v-* moglo je ili otpasti u teškoj početnoj skupini (Skok ERHSJ III: 239, što je manje vjerojatno, jer je *vs-* u štokavskom prešlo u *sv-*, kao u *svi* < *vsi*) ili je početno **v_ь** (> **u**) shvaćeno kao prijedlog i analizirano kao **v_ь Sin** (za obrnut proces usp. *Vizače*, *Vis*, v. **Nesactium**, **Issa**¹). Najstarija srednjovjekovna potvrda zabilježena je bez početnoga *v-* *castrum regale Zyn* (prema Gunjača 1972: 21 najstarija potvrda je iz 1341. g.). Stare su potvrde nedosljedne glede palazaliziranosti završnog suglasnika (*n* ili *nj*?).

ŌUPORUM

ANTIČKE POTVRDE

Ἰουπορούμ, var. *Οὐπόρουμ* Ptol. II 16, 6

ZEMLJOPISNI PODATCI

Liburnsko mjesto na kopnu, navedeno između *Blandone* i *Nedinuma*. Na temelju sličnosti

imena Jelić (1898: 543) smješta na današnje brdo Opor u zaleđu Trogira, što je južnije od Krke, dakle izvan područja Liburnije.

KONTINUITET IMENA

Povezivanje s **Opor** nije uvjerljivo jer je ubikacija sumnjiva i zbog hrv. početnog *o* koje ne može odgovarati potvrđenom *u* (᾽Ωου).

PAENINSULA HYLLIS

ANTIČKE POTVRDE

Hyllis Plin. III, 141; cit. *dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Izbočina obale između Šibenika i Splita s rtom Ploča (Katičić 1995: 95), v. **promunturium Diomedis.**

ETIMOLOGIJA

Poluotok nazvan prema ilirskom plemenu Ὑλλεῖοι koje je obitavalo na istočnoj obali srednjeg Jadrana, južno od Liburna, na području koje je kasnije, u doba rimskih osvajanja nastavalo pleme Delmati. Onamo ih je, prema mitološkim podacima, naselio Heraklov sin Ὑλλος ‘Hilo’ (v. Katičić 1995: 93–95, 97).

PARENTIUM

antičko naselje, današnji Poreč

ANTIČKE POTVRDE

Parentium Plin. III 129; cit. *oppida Histriae civium Romanorum Agida, Parentium, colonia Pola*|| It. Ant. 271, 2|| An. Rav. IV 31 (256, 13); V 14 (382, 4), **Παρέντιον** Ptol. III 1, 23|| St. Byz., **Parentio** An. Rav. IV 30 (255, 13)

◆ **Παρεντίνος** St. Byz.

◇ **Παρεντίνα** St. Byz.

POTVRDE S NATPISA

Parentium CIL V 326–367, Parentium, **Parentinus** CIL V 326–367, Parentium

ZEMLJOPISNI PODATCI

Poreč, grad u središtu zapadne obale Istre. Jezgra se nalazi na poluotoku ispred kojega je nekoliko otočića. U zaleđu su plodna polja, luka je prirodno zaštićena.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U okolici su pronađeni tragovi brončanodobnih histarskih gradina, a i sam poluotok

kontinuirano je naseljen od histarskog doba. Grad je romaniziran vrlo rano, sredinom 1. st. pr. Kr. Status grada pri osnutku nije do kraja utvrđen jer Plinijevo *oppidum civium Romanorum*, može značiti da je *Parentium* pri osnutku već imao status municipija ili da je bio tek konvent rimskih građana. Status kolonije, *colonia Iulia Parentium*, stekao je nekoliko desetljeća nakon susjedne *Pole*, zadnjih godina 1. st. pr. Kr. ili prvih godina 1. st. Granica agera kolonije prema pulskom bio je Limski kanal, a već od početka 1. st. velik dio agera *Parentiuma* nalazio se u sklopu carskih imanja. Kršćanstvo se rano ukorijenilo, već potkraj 3. st. ili početkom 4. st. grad je bio biskupsko središte.

(100AN 212–213; Ist. enc.; Starac 298–315; Matijašić 1988)

ETIMOLOGIJA

Toponim vjerojatno identičan rekonstruiranom imenu (vjerojatno liburnskog) naselja u kojem su stanovali **Parentini** (poznati samo s natpisa o razgraničenju Ortoplina i Parentina, usp. **Ortopla**). Mayer (II: 90) smatra da je ime složenica od ie. *peri ‘kroz, preko’ (lat. per, skr. pári, grč. πέρι, περί, stosl. přě-) i *srew- ‘teći’, v. **Sirmium** (s se izgubio između dva r, Mayer II: 199, a prijedlog *per se ukrstio s par ‘uz, uzduž’). Kao prvotno značenje Mayer (II: 90) rekonstruira ‘protjecanje, protok’.

Mayerovo je tumačenje još jedna od „ilirskih“ etimologija u kojoj se uz dosta formalnog „natezanja“, tj. uz niz pretpostavki koje se ne mogu dokazati (ali ni opovrgnuti) dolazi do etimona koji je i semantički neuvjerljiv.

Sufiks *-entium* podsjeća na rimske toponime poput *Valentia*, *Florentia* nastale poimeničenjem participa glagola. Završetak *-um* umjesto *-a* mogao bi se objasniti utjecajem apelativa *municipium* ili *oppidum*, a jedini latinski glagol koji bi formalno odgovarao je **parēre** 1. ‘pokazati se’; 2. ‘pokoravati se’.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u suvremenom imenu: **Porëč** (naglasak prema Holzer 2011), **Pòreč** (naglasak prema HER), **Pòreč** ⟨G *Porèča*, *Pòreča*⟩ (naglasak prema Šonje, Školski). Lik imena pokazuje da je posuđeno nakon romanske jotacije, prije slav. *ǎ* > *o* i postanka nazalnih vokala. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 141.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

PASIN-

ANTIČKE POTVRDE

Pasini Plin. III 140; cit. *per oram oppida...Corinium, Aenona, civitas Pasini, flumen Tedanium quo finitur Iapudia*

Često se s ovim naseljem povezuje i natpis *municipp. Azina(tium), Splonistarum, Ar(upinorum)* CIL III 8783, usp. **A(u)rupium**, koji se može čitati i *municip. Pazina(tium)...*, no Plinije naselje smješta uz obalu, a stanovnici spomenuti na natpisu pripadaju japodskom području (usp. Suić 1981: 248 i bilj. 230).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Liburnska općina smještena uz obalu, u predjelu Vinodola ili na jugu Liburnije, uz zapadne obale Novigradskog mora ili u blizini Nina (Čače 1993: 16–17).

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 259; II: 46) početno *P-* potječe od prefiksa ***epi-**, v. **Portus Epilicus** (s apokopom pred vokalom kao u **Parupion**, v. **A(u)rupium**, **Ἐπικαρία** / **ad Picaria**, mesap. **pi-**). Osnova drugoga dijela bilo bi ***as-** ‘kamen, stijena’ < ie. ***h₂ek'-**, v. **Asseria**.

PHAROS¹

otok Hvar

ANTIČKE POTVRDE

Φάρος Ps. Skil. 23; cit. *νέος Φάρος, νῆσος Ἑλληνίς*|| St. Byz. s. v. Φάρος; cit. *νῆσος ἐν τῷ Ἀδρία* || sholija uz Ap. Rod. IV 1215; cit. *μετὰ Ἰλλυριοῦς Νεσταῖοι, καθ' οὓς νῆσος Φάρος, Παρίων ἄποικος*|| Ps.Skim. 426; cit. *Φάρος...νῆσος, Παρίων κτίσις*|| Strab. II 5.20|| Strab. VII 5.5; cit. *Φαρος ἢ πρότερον Πάρος, Παρίων κτίσμα*.|| Diod. Sic. XV 13.4; cit. *Πάριοι κατά τινα χρησιμὸν ἀποικίαν ἐκπέμψαντες ἔκτισαν ἐν αὐτῷ νήσον τὴν ὀνομαζομένην Φάρον*|| Diod. Sic. XV 14.2|| Ap. Ill. 7|| Agathem. 23|| Plb. II 11, **Πάρος** St. Byz. s. v. Πάρος; cit. *ἔστι καὶ ἄλλη Πάρος νῆσος Λιβυρῶν, ὡς Σκύμος ὁ Χῖος ἐν πρώτῳ περιηγήσεως*, **Φαρία** Ptol. II 16, 9, **Pharia** Plin. III 152; cit. *et cum oppido Pharia*, **Faria** Tab. Peut.|| An. Rav. V 24 (408, 3)

♦ **Φάριοι** St. Byz. s. v. Φάρος

POTVRDE S NATPISA

♦ **Φάριοι** CIG II 986, 1837, **Φαριων, Φαρ, Φα** kovanice

Kod grčkih pisaca otok i grčka naseobina na njemu upotrebljavaju se kao istoznačnice. Kod rimskih autora i kod Ptolemeja kao ime otoka koristi se pridjevska izvedenica (sa sufiksom *-i-*), u ženskom rodu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Hvar**, otok u srednjodalmatinskom otočju između otoka Brača, Visa, Korčule, poluotoka Pelješca i kopna. Od obale je udaljen 4 km. Površine je 295,71 km², dug je 67,5 km, širok 10,5 km, najviši vrh Sveti Nikola visok je 628 m. Obala je duga 254,2 km. Jedan od najrazvedenijih otoka. Otok je građen od naslaga iz trijasa, zatim rudistnog vapnenca i dolomita te lapora i prapora. Nema vodenih tokova; izvori izbijaju na dodiru dolomita i flišnih lapora.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok naseljen od ranog neolitika (6. tis. pr. Kr.). U 4. – 3. tis. pr. Kr. (kasni neolitik, rani eneolitik) na otoku se razvila hvarska kultura koju karakterizira tamno keramičko posuđe s ukrasima i složenim spiralnim i meandarskim uzorcima. Brojni materijalni tragovi iz predilirskog i ilirskog doba. Sustav od 13 utvrđenih gradina pokrivao je cijeli otok. Grčki kolonisti s otoka Para u Egejskom moru osnovali su 385. g. pr. Kr. svoju koloniju na mjestu današnjeg Starog Grada na Hvaru. U 1. pol. 4. st. pr. Kr. postojala je na otoku još jedna grčka naseobina, *Dimos*. Uz pomoć Rima osnovao je u 3. st. pr. Kr. Demetrije Hvaranin državu koja je obuhvaćala srednjodalmatinske otoke i dijelove današnje Albanije, a središte joj je bilo na Hvaru. Nakon što se Demetrije Hvaranin sukobio s Rimom i bio poražen (219. pr. Kr.), otok je u sastavu Rimske države. Na otok je rano stiglo kršćanstvo. U kasnoj antici bio je podalje od većih zbivanja, pa se i glavno naselje smanjilo. Nakon razaranja Salone bjegunci su stigli i na otok, a ubrzo i čakavski Hrvati. Od 5. do 15. st. pod vlašću Bizanta, Neretvana, Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva, Venecije, Bosanskog kraljevstva, napuljskih Anžuvina i Hrvoja Vukčića Hrvatinića te Dubrovačke Republike. Od 15. do 18. st. pod Venecijom.

(HE V: 22–23)

ETIMOLOGIJA

Otok je ime dobio po grčkom otoku **Πάρος** u Egejskom moru, čiji su stanovnici osnovali naseobinu. Skok (1950: 182) spominje da je otok nazvan po naseobini, ali to nije nužno. Već su grčki pisci primijetili da se imena egejskog i jadranskog otoka razlikuju u početnom suglasniku. Strabon, Skimno i Diodor navode da se otok prvo zvao *Paros*, pa onda *Pharos* (i prije nego je osnovana kolonija 385./4. g. pr. Kr.). Filolozi 19. st. Gisinger i Polaschek zaključuju obrnuto, da se egejski otok prvo zvao *Pharos* (Mayer I: 267).

Kolebanje *ph / p* u grčkom možda može biti znak predgrčkog podrijetla riječi (Beekes 2010: xxiii) ili je neka rana dijalektalna varijacija.

Skok (1950: 181) misli da je početno *Ph-* moglo nastati ukrštanjem s imenom otočića **Pharos** pred Aleksandrijom na kojemu je bio čuveni svjetionik, jedan od sedam svjetskih

čuda antičkog svijeta. Po njemu su nazvana i druga mediteranska mjesta sa svjetionicima (**Faro** kod Messine na Siciliji, drugi u Portugalu, Skok 1950: 190 bilj. 1), a eponimno u grčkom i svjetionik sam.

Mayer (I: 267; II: 18) izvodi od ie. ***b^horo-** (usporednice u slavenskom i germanskom upućuju na *u*-osnove, usp. hrv. **bôr**, rus. **бор** ‘crnogorična šuma’, steng. **bearu** ‘šuma, gaj’, stnord. **bqrr** ‘vrsta drveta’), ali kaže da bi se u „ilirskom“ očekivao **b-*, pa početno *ph-* [f] objašnjava venetskim utjecajem.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu otoka, **Hvâr** <G *Hvára*> (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje) i po njemu nazvanog grada (**hvarŕski** 1185., **Hvar** se od 1407. spominje kao otok, od 16. st. kao grad). Skok (1950: 182) pretpostavlja da je posuđeno iz vlat. **Fara**, a Holzer (2011: 107) iz **Farus**. Do posuđivanja je došlo zacijelo prije romanskog duljenja u otvorenoj penultimi i u doba kad još nije postojao *f* u hrv., pa je romansko *f* zamijenjeno s hrv. skupinom *hv*, bliskom po izgovoru. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 107. Na samome otoku početni je suglasnik *f-*, **Fôr** <G *Fōrā*> (ČDL), usp. i na Vrgadi **F^oār** <G *F^oārā*> (usp. **Φάρος** Const. Porph., *Grade ke su onuje Fara* 16. st. Budinić), što upućuje na posuđivanje u doba kad je u hrv. već postojao suglasnik *f* ili na razvoj *hv* > *f*.

U srednjovjekovnim dokumentima čest je zapis **Quara**, u kojem je slavensko *hv*-zamijenjeno s romanskim *qu-* [kv] (Skok 1950: 182)

OSTALO

Nesonim s kontinuitetom, motiviran drugim nesonimom. Strukturalno pripada grčkom sloju.

PHAROS²

antičko naselje, današnji Stari Grad na Hvaru

ANTIČKE POTVRDE

Φάρος Ps. Skil. 23; cit. *νέος Φάρος, νῆσος Ἑλληνίς...καὶ πόλεις Ἑλληνίδες αὗται*|| St. Byz. s. v. **Φάρος**; cit. *ἔστι δὲ κτίσμα Φαρίων... ἔστι καὶ πόλις Ἰλυρίας...*|| Strab. VII 5.5; cit. *Φαρος ἡ πρότερον Πάρος, Παρίων κτίσμα*|| Ap. Ill. 7, **Φαρία** Ptol. II 16, 9; cit. *Φαρία καὶ πόλις*

Otok i grčka naseobina nosile su isto ime i načelno se u antici navodilo ime otoka kao grčke kolonije. Ovdje su navedene potvrde koje više ili manje izravno spominju ime same naseobine.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Stari Grad na otoku Hvaru, smješten je u jednoj od središnjih uvala Hvara.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Grčki autonomni polis osnovan 385./4. na mjestu današnjeg Starog Grada na Hvaru. Naselje su utemeljili jonski Grci s otoka *Parosa* u Egejskom moru uz pomoć Dionizija Sirakuškog, a sazdali su ga uz more. Na mjestu grčkog naselja pronađeni su ostatci spaljenog ilirskog naselja koje je prethodilo *Pharosu*. Grčki polis osnovan je prvenstveno kao agrarna kolonija. Autohtono stanovništvo u početku je pružalo otpor Grcima, ali su ih Farani porazili uz pomoć Dionizijeva namjesnika iz *Isse*, u prvoj povijesno zabilježenoj pomorskoj bitci na hrvatskom Jadranu (Farani protiv Jadasina). *Pharos* se nastavio razvijati u 4. i 3. st. pr. Kr., i nakon pada sirakuških tirana. S Rimom su se sukobili u 2. ilirskom ratu, pod vodstvom Demetrija Hvaranina. Demetrije Hvaranin u početku je bio na strani Teute, zatim na strani Rima, od kojeg je 229. pr. Kr. dobio upravu nad Hvarom. Nakon toga je došao u sukob s Rimom i poražen 219. pr. Kr. te je pobjegao makedonskom kralju Filipu V. Rimljani su vjerojatno razorili grčki *Pharos*, no grad je obnovljen i prilagođen potrebama rimskih građana. Mnoge su grčke građevine prenamijenjene, no parametri gradske jezgre nisu se bitno mijenjali. Trajna rimska vlast uspostavljena je nakon Oktavijanova pohoda 35. – 33. pr. Kr. Rimsko naselje vjerojatno je bilo municipij (spominju se dekurioni), ali nema izravnih svjedočanstava o upravnom statusu.

U polju oko grada očuvane su do danas linije parcelacije agera na hore (čestice 1x5 stadija) i to je najočuvanija zemljišna podjela na cijelom helenskom Sredozemlju. U ageru su bile *villae rusticae*, s time da su novopridošli rimski posjednici razvlastili prijašnje vlasnike Grke.

(100AN 258–259; Sanader 2009: 37–40)

ETIMOLOGIJA

Otok i glavno naselje na njemu nose isto ime. Obično se ne zna je li naselje nazvano po otoku. U ovom slučaju, budući da su Grci osnovali naselje, moguće je da je ojkonom primaran, v. **Pharos**¹.

OSTALO

Ojkonom na otoku, istoimen otoku. Naselje sâmo nije očuvalo imenski kontinuitet.

PICENTINO

antičko naselje u blizini Požege

ANTIČKE POTVRDE

Picentino, var. *Picentiano* It. Ant. 260, 7

Mayer (I: 268) iznosi mogućnost da bi moglo biti paleografski jednako s **Visontion**,

ali to nije osobito uvjerljivo. U rukopisima je zabilježeno mnogo više varijanti (npr. **pec(c)entino, pezetino**), od kojih je uz *Picentino* istaknuta i varijanta *Picentiano* jer upućuje na predijalni postanak (v. niže pod Etimologija).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Siscia – Sirmium*, između *Incerto* i *Leucono*. **Ruševo** istočno od Požege (BATL, Gračanin 2011: 33).

ETIMOLOGIJA

U latinskome je **Picentīnus** etnik i ktetik izveden od toponima **Picentia** (grad u Kampaniji, jezgra deportiranih stanovnika *Picenuma*) i rijetko od **Picēnum** (područje u istočnom dijelu Italije, u okolici današnje Ankone). Panonski je toponim na neki način zacijelo u vezi s jednim od ta dva toponima. 1) Možda su se neki stanovnici *Picenuma* ili *Picentije* naselili u Panoniji, pa je naselje nazvano po njima. Toponim je u tom slučaju etnonimskog postanja, no to je tek nagađanje. 2) Uvjerljivije je objašnjenje da je izvorni lik *Picentianum* i da je toponim predijalni. Osobna imena od kojih bi mogao biti izveden ovaj toponim su gentilicij **Picentius** (Solin – Salomies 1988: 143), te kognomeni **Picens, Picentius, Picentinus, Picentinius, Picenus, Picena** (Solin – Salomies 1988: 378). I ova su osobna imena u vezi su s gore navedenim toponimima u Italiji.

PIQUENTUM

antičko naselje na području današnjega Buzeta

ANTIČKE POTVRDE

Πικούεντων Ptol.

POTVRDE S NATPISA

♦ **Piquent...** Insc. It. X / 3, 106 (iz Križman 1997: 126; Starac 2002: 280); cit. *pro incolumitate Piquent(inorum)*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na području današnjega **Buzeta**, vjerojatno u ravnici Fontana (Starac 2002: 280).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje naseljeno prapovijesti, a u antici je bio samostalna peregrinska zajednica, u 6. st. pod bizantskom vlašću (Ist. enc. s. v. Buzet).

ETIMOLOGIJA

Možda sadrži sufiks **-ent-**, usp. **Solenta, Colentum**².

KONTINUITET IMENA

Prema Skoku (ERHSJ I: 246) imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu **Buzet**

(prenosi i Šimunović 2005: 69, ali u bilj. 68 spominje da M. Doria ima drugu etimologiju za Buzet). Glasovni razvoj tekao bi otprilike ovako: u vrelima posvjedočeno ime *Piquentum* ukrstilo se s lat. pridjevom **pinguis** ‘debeo’ (usp. tal. ime za Buzet, **Pingvente**, potvrđeno od 1102. g.), od tog ukrštenog lika **Pinguent-** disimilacijom $n - n > l - n$ i zamjenom $gu > z$ kao u furlanskom postao je lik **Blzet** (posvjedočen 1275. u Istarskom razvodu,; cit. *mej Blzetom i Kostelom*). Međutim, predloženi glasovni razvoj formalno je i kronološki kompliciran (slav. promjena $en > e > e$ događa se u 10. st.). Neobjašnjeno je i ozvučenje početnoga *P*.

PIRETIS / PERITUR

antičko naselje u blizini Koprivnice

ANTIČKE POTVRDE

Piretis Tab. Peut., **Peritur** It. Hier. 562,1; cit. *mutatio Peritur*

Dva zapisa, sa zamijenjenim *e / i*. Ne zna se koji je izvorni.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Vjerojatno Draganovec južno od Koprivnice (Gračanin 2011: 35).

PITUNTIUM / PETUNTIUM

antičko naselje u blizini Splita

ANTIČKE POTVRDE

Peguntium, var. *petunti*; *petuntinae*; *petunt in eam* Plin. III 142, **Πηγούντιον** Ptol. II 16, 3 var. *Πηγούντιον*, možda **Petinitis** An. Rav. IV 16 (209, 4)

POTVRDE S NATPISA

♦ **Pituntini** CIL III 12794, oko 50. g.; cit. *inter Ner(esti)nos et Pituntinos*

Prema liku s natpisa drugi se suglasnik restituira kao *t*, a Plinijev i Ptolemejev *g* objašnjava se krivim čitanjem grčkog predloška (miješanje *T / Γ*). Razliku u prvom samoglasniku Mayer (I: 265) smatra različitim zapisima „ilirskog“ zatvorenog *e*. Ravenjaninov oblik *Petinitis* ne slaže se s ostalim oblicima, mogao bi biti izvedenica od *Epetium* (Skok 1920: 43), v. **Epetium**

ZEMLJOPISNI PODATCI

Poljička **Podstrana**, mjesto istočno od Splita na obroncima Mosora (Zaninović 1967: 17–18; Kozličić 1990: 113; Čače 1995a: 29). Rimsko naselje bilo je sasvim blizu mora, no ilirsko je bilo dalje od mora, u Podstrani ili u Srednjim Poljicama (Zaninović 1967: 17–18)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Vrlo ran grčki utjecaj. Bulić je smatrao da je na gori Mutogras bio *vicus Pituntiuma*. Možda u grčko vrijeme, ali to ne mijenja njegovu stariju ilirsko-grčku osnovu. Jedna malena obalna

cjelina, koju su Epetinjani zatvorili sa zapada svojim utvrđenim naseljem, a s istoka Mutogras.

(Zaninović 1967: 17–18)

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 265, II: 91) i Anreiteru (2001: 15) izvodi se od ie. ***pet-** ‘padati’ (lat. **petō** ‘težiti čemu, tražiti’, skr. **pátati** ‘letjeti, padati’, het. **pattaiⁱ-/patti-** ‘trčati, letjeti, bježati’). Izvorni lik bio bi formalno particip prezenta (***pet-unt-** < ***pet-nt-**), sa značenjem ‘padajuća površina’ > ‘padina, obronak’. Početno **pit-** teoretski može biti i keltskoga podrijetla (usp. velš. **pyd** ‘opasnost’ < ***k^wito-**, Sims-Williams 2006: 256), ali taj je segment inače jako proširen.

Još je jedna teoretska mogućnost, izvođenje od grč. **πίτυς** ‘omorika, bor, jela’ (usp. grad na Crnom moru **Πιτυόϋς** < *G Πιτυόϋτος*) Strab. (Beekes 1198–1199).

PITYEIA

otok u blizini Visa

ANTIČKE POTVRDE

Πιτύεια Ap. Rod. IV 560, **Πιτυόϋσσα** sholija uz Ap. Rod. 288

Sholijast uz Apolonija Rođanina navodi s različitim sufiksom jer zanemaruje stvarne geografske odnose, pa zapravo navodi ime otočja pred španjolskom obalom, **Πιτυόϋσσα**, a ne ime jadranskog otoka (Katičić 1995: 109). Kod Pomponija Mele spominje se otok **Titana Mela II**, 7 (114) za koji je predloženo da se čita **Pityia** (Parthey 182)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok u blizini Visa, možda Hvar (Katičić 1995: 105).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok kraj kojega su prošli Argonauti ploveći od Hilejaca prema Korčuli, usp. **Dyskelados**.

ETIMOLOGIJA

Grčko ime, izvedeno od grč. **πίτυς** ‘omorika, bor, jela’.

KONTINUITET IMENA

Skok (1920: 38 i 1950: 190 bilj. 14) je iznio pretpostavku da bi kontinuitet mogao biti očuvan u imenu naselja **Pitve** na Hvaru (prvi put se spominje u 19. st., ARj), no s obzirom na to da antičko ime spada u mitološku sferu, jednostavnije je za *Pitve* pretpostaviti slavensku etimologiju (od *piti*).

OSTALO

Nesonim motiviran nazivima biljaka, pripada grčkom sloju. U Maloj Aziji (u Miziji) postojao je istoimeni grad koji spominje Homer.

POLA

antičko naselje, današnja Pula

ANTIČKE POTVRDE

Pola Mela II 57; cit. *Pola, quondam a Colchis ut ferunt habitata, in quantum res transeunt! nunc Romana colonia*|| Plin. III 129; cit. *colonia Pola, quae nunc Pietas Iulia, quondam a Colchis condita*|| Plin. III 132, 133, 140|| Tab. Peut.|| It. Ant. 271, 3; 496,7|| An. Rav. IV 30 (255, 15)|| An. Rav. IV 31 (256, 11)|| An. Rav. V 14 (382, 2)|| It. mar. 496, 7, **Πόλα, Πόλη** Strab. V 1.9; cit. *μέχρι Πόλας, ἢ πρόσκειται τῇ Ἰταλίᾳ*|| Strab. V 1.9; cit. *ἡ δὲ Πόλα*|| Strab. VII 5.3; cit. *μέχρι Πόλας, Ἰστρικής πόλεως*|| Ptol. III 1, 27|| St. Byz.|| Procop. Goth. III 10; cit. *ἄρας Πόλη προσέσχευ, τὰ Πόλα* <G -ων> Strab. VII 5.3; cit. *πρὸ τῶν Πολῶν*

◆ **Πολάτης** St. Byz.

◇ **Polaticus** Mela II, 57; cit. *sinus Polaticus, Πολατικός, Πολεατικός* St. Byz.; cit. *ἀκροτήριον Πολατικὸν καὶ τὸ Πολεατικόν*

POTVRDE S NATPISA

Pola CIL V 8139, Pola; cit. *In colonia Iulia Pola Pollentia Herculanea*|| CIL V 6–307, 8131–8183

◆ **Polates** CIL V 8184, Rovinj, **Polens(es)** CIL V 8667, Concordia; cit. *curat. r. p. Polens. | ordo Polens.*

Čini se da u antičkim vrelima treba razlikovati dvije *Pole* na Jadranu. Jedna je ova istarska, a druga, **Πόλαι** (Call. kod Strab I 2, 39. V 1,9|| Lyc. 1022|| Lyc. 1051ff.), poznata je iz mitoloških priča Apolonija Rođanina, Kalimaha i Likofrona. Prema mitološkim predajama, Pula se nalazila na rijeci, i osnovali su ju Kolšani. Tu mitološku Pulu vjerojatno treba tražiti u južnoj Iliriji (možda oko današnjeg Ulcinja u Albaniji), no zbog sličnosti imena ova su dva grada obično poistovjećivana. O tome usp. Katičić 1995: 83, 186 i drugdje, Križman 1997: 51 bilj. 43.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Pula, najveći istarski grad, na jugozapadnoj obali Istre, u dubokom Pulskom zaljevu. Zaštićen zaljev i neposredna blizina slatkovodnog izvora.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Najstarije naselje nalazilo se na gradinskom brežuljku koji je naseljen od početka željeznog

doba (11./10. st. pr. Kr.). U doba histarske samostalnosti, *Pola* je bila u sjeni glavnog histarskog središta *Nesactiuma*. Zbog povoljnog smještaja, grad se razvijao, a doseljavanjem rimskih kolonista stekao je status kolonije oko polovice 1. st. pr. Kr. (*Colonia Iulia Pola Pollentia Herculanea*). Građani kolonije bili su upisani u *tribus Velina*. Ager kolonije graničio je na sjeveru, na Limskom kanalu, s agerom kolonije *Parentium*, na istoku je granica bila rijeka Raša. Ager je bio razmjerno gusto naseljen, s time da je veća koncentracija bila uz obalu i to na mjestima gdje je obala pristupačna. Amfiteatar u *Poli*, sagrađen u 1. st. i sačuvan do danas, bio je šesti po veličini u cijelom Rimskom Carstvu. Pretpostavlja se da je *Pola* bila biskupsko središte već potkraj 3. st.

(100AN 218–219, Ist. enc, Starac 2002: 315–321, Matijašić 1988)

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 96–94) donosi dvije etimologije za ojkonom *Pola*. Prva je mogućnost veza s grč. **πόλις** ‘grad, utvrda, tvrđa’, skr. **pūr**, lit. **pilis**, od ie. ***peIH-**. Grčka riječ bila bi podudarna u prijevornom stupnju korijena (**(t)polH-*), ali ne i u sufiksu. Sanskrtska i litavska riječ izvode se od prijevojne praznine (**p_lH-*). Kao drugu mogućnost Mayer navodi vezu s lat. **pullus** ‘mrk, crnkast’ < ie. ***pol-wo-** ‘siv’ (usp. i grč. **πολιός** ‘siv, sijed’ < ie. ***pol-yo-**), ali u ojkonomu *Pola* nema traga sufiksima *-wo-* ili *-yo-* na koje upućuju ie. usporednice.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu grada, **Púla**, i u starijem imenu **Pŭlj** (G *Púlja*) (naglasak prema ARj, Holzer 2011). Suvremeno ime *Pula* mlađa je posuđenica iz mletačkoga. Lik *Pulj*, očuvan još i u mjesnom čakavskom izgovoru, stara je posuđenica, prije romanskog podizanja i prije slavenskog podizanja $\bar{o} > \bar{u}$. Riječ je iz latinskih *a*-osnova prešla u slav. *jo*-osnove. Detaljan glasovni razvoj v. u Holzer 2011: 143.

PONS TILURI

antičko naselje, današnji Trilj

ANTIČKE POTVRDE

Ponte Tiluri It. Ant. 337, 5, **Ponteluri** An. Rav. IV 16 (210, 13); cit. *Tilurion Ponteluri*, **Pontem Ciluri** sr. 6. st., Justinijanova darovnica sv. Benediktu, Muratori: *Rerum Italicarum scriptores*, II: 353 (100AN: 124)

Ravenjaninov lik nastao je haplogijom od *Ponte Teluri*, s vulgarnolatinskim izjednačavanjem $i > e$.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na raskrižju cesta od *Salone* prema *Naroni* i prema unutrašnjosti, vjerojatno dio

naselja **Tilurium** (v.), kod mosta preko Cetine uz koji se razvio današnji **Trilj** (Zaninović 1966: 16).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Most na Cetini obnovio je 184. g. car Komod. S obzirom na to da je taj prijelaz bio od velike važnosti, u obnovi su sudjelovale i tri razmjerno udaljene zajednice, *Novenses*, *Delminenses* i *Riditae*.

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. **pons** <G *pontis*> ‘most’ i ojkonima **Tilurium**.

POPULI

antičko naselje u blizini Varaždina

ANTIČKE POTVRDE

Populos Tab. Peut.|| An. Rav. IV 19 (215, 15), **Popolis** It. Hier. 561, 9; cit. *mutatio Popolis*

U Jeruzalemskom itinerariju s vlat. *u > o*. Na Tabuli i kod Ravenjanina u akuzativu, možda od *ad Populos*, usp. **Ulmos**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, istočno od Varaždina, vjerojatno kod Bartolovca na desnoj obali Plitvice (Gračanin 2011: 35).

ETIMOLOGIJA

Ime postaje zacijelo postalo od lat. **populus** ‘jablan’, usp. **Ulmos**. Izvorno je možda bilo **ad populos** ‘kod jablanā’.

OSTALO

Ime postaje, pripada rimskom sloju.

PORTUNATA / PORTU NOTA

ANTIČKE POTVRDE

Portunata, var. *portu nota* Plin. III 140; cit. *Insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium Arba Crexi, Gissa(,) Portunata*

Rukopisi podjednako donose obje varijante, *Portunata* i *portu nota*. Ako je točna druga varijanta, onda je to atribut uz *Cissa*, v. niže pod Etimologija, (Čače 1988a: 68 bilj. 7 i detaljnije u 2011: 611–613). Za varijantu *Portunata* Suić 1996j: 694, 725 smatra također da je epitet uz *Cissa*, usp. **Cissa¹**, **Cissa³**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

U opisu Liburnije i Japudije Plinije nabroja otoke s gradovima. Zadnji u nizu je *Portunata*.

Smještalo se na Kornate (zbog sličnosti s njihovim pretpostavljenim lat. imenom, usp. tal. *Isola Incoronata*) ili na Dugi otok (BATL), bez pravih argumenata. Uz davanje prednosti rukopisnoj varijanti *portu nota*, nije poseban otok, već se odnosi na prethodno spomenuti grad i otok *Cissa* (Pag).

ETIMOLOGIJA

Varijanta **portu nota** nije pravo ime, već latinski opis prethodnog imena, ‘poznata po luci’ (lat. **portus** ‘luka’, **notus** ‘poznat’). Ako je i varijanta **Portunata** epitet uz *Cissa*, tada bi to mogla biti izvedenica od lat. **Portunus** ‘bog zaštitnik luka’, možda sa Suićevim značenjem ‘*portuosa*’=‘bogata lukama’

PORTUS CALOUCIANUS / PORTUS CALOUITANUS

ANTIČKE POTVRDE

Caloucianus, var. *Calouitanus* Tab. Peut.; cit. *Portus Caloucianus*

Uvjerljivijim se čini drugo čitanje, *Calouitanus* (tako ima i Suić 2003: 396–7; Miller 1916: 960; <http://peutinger.atlantides.org>; *Caloucianus* ima samo Mayer), što se može protumačiti kao *Salonitanus*. Na Tabuli se jasno vidi *C* i *u*. Čitanje *S* kao *C* i *n* kao *u* objašnjivo je u grčkim predlošcima, iako to na Tabuli nije uobičajeno.

Slika 12 *Portus Calouitanus* na Tabuli Peutingeriani

ZEMLJOPISNI PODATCI

Luka ispred Salone. Današnji Kaštelanski zaljev.

ETIMOLOGIJA

Ako se prihvati da je trebalo stajati *Salonitanus* (prema *Calouitanus*), tada je izvedeno od **Salona**, sufiksom *-itanus*.

PORTUS EPILICUS

ANTIČKE POTVRDE

Portus Epilicus Tab. Peut.; cit. *Por(tus) Epilicus*

Samo na Tabuli i to iznimno nečitko, u zaljevu prije *Iadera*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Luka, tj. zaljev na sjevernom Jadranu (možda Novigradsko more), vjerojatno ušće nekog

potoka iz Like (možda Paklenice)

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. **portus** ‘luka; ušće’ i **Epilicus**. Latinski apelativ najčešće znači ‘luka’, no metaforički može značiti i ‘ušće rijeke’. Ako je ovdje pretpostavimo drugo značenje, ono bi moglo upućivati na to da je drugi dio, *Epilicus*, hidronim. Prema Mayeru (I: 140, II: 46, 71–72), *Epilicus* je složeno od prefiksa ***epi-** < ie. ***h₁epi** ‘ispod, iza, za’ (grč. **ἐπι** ‘na, uz’, skr. **ápi**, arm. **ew** ‘također, i’, lat. **ob** ‘prema, ispred, zbog’) i hidronima ***Licus**. U tom bi slučaju ***Licus** i *Epilicus* bili u odnosu ‘potok Licus’ – ‘stražnji (donji) potok Licus’, uz pretpostavku da je *Epilicus* potok koji izvire na južnom dijelu Velebita, a ***Licus** potok koji izvire na sjevernom dijelu (možda današnja Lika, usp. pod Kontinuitet). Mayer (II: 46) prefiks *epi-* smatra „ilirskim“, no prefiks je formalno identičan grčkom. Moguće je da je u „ilirskom“ i grčkom postojao formalno identičan i srodan prefiks, ali čini mi se da je jednostavnije u toponimima koji počinju s *epi-* vidjeti grčki prefiks.

***Licus** bi, prema Mayeru (II: 71–72) bilo izvedeno od ***lik-** ‘vlažan, tekući’ < ie. ***wleyk^w**- ‘biti vlažan’ (lat. **liqueō** ‘biti tekuć’), usp. **Volкера, Ulca**. U literaturi se navodi i mogućnost da je od ie. korijena ***leyk-** ‘savijati’ (usp. Šimunović 2010: 228 prema Schmidu), ali taj ie. korijen nije pouzdan jer se temelji na hidronimima (usp. IEW 669) poput **Licus**, **Licca** (danas Lech u Bavarskoj), lit. **Ličkė, Leikà, Pacco-licus** (u današnjoj Kalabriji), hrv. **Lika**.

Bavarski se hidronim *Licus* ponekad povezuje s keltskim riječima stir. **lecc** ‘nadgrobna ploča, (plosnati) kamen’, srvelš. **llech** (< pkelt. ***flikkā**) < ie. ***plkeh₂** ‘ravna površina’ (grč. **πλάξ** ‘plosnati kamen’, stnord. **flá**) (usp. Sims-Williams 2006: 185 bilj. 78; etimologija kelt. riječi iz Matasović 2009: 134). Kad bismo htjeli povezati toponim *Epilicus* s keltskim, to bi značilo da je on složen od nekeltskog prefiksa i keltske riječi.

KONTINUITET IMENA

Zabilježeni toponim nema kontinuitet, no pretpostavlja se da se prijedlogom *epi-* označuje odnos prema drugoj rijeci, ***Licus** (bez antičkih potvrda), čije bi ime imalo kontinuitet u imenu današnje rijeke **Like** po kojoj je i okolno područje nazvano **Lika**.

OSTALO

Ime zaljeva, možda motivirano hidronimom. Pripada rimskom sloju.

PRAETORIA

antičko naselje, možda na području Makarske

ANTIČKE POTVRDE

Praetoria An. Rav. V 14 (380, 3); cit. *Turres Narrona Praetoria Biston*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Grad blizu obale ili na obali, između *Narone* i *Bistuma*. Nepoznat položaj (Čače 1995a: 26).

ETIMOLOGIJA

Postalo od lat. **praetorium**, v. **Praetorium**¹.

OSTALO

Rimski ojkonim.

PRAETORIUM¹

antičko naselje na području današnje Bosanske Dubice

ANTIČKE POTVRDE

Ad Pretorium Tab. Peut., **Πραιτώριον** Ptol. II 14, 4

ZEMLJOPISNI PODATCI

Crkvina u Suvaji u blizini **Bosanske Dubice** (Bojanovski 1984: 165, Gračanin 2011: 31 bilj. 41).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na Crkvini u Suvaji oko *villae rusticae* razvilo se veće imanje, vjerojatno s pretorijem kao glavnim centrom (Bojanovski 1984: 164).

ETIMOLOGIJA

Postalo od lat. **praetorium** 'glavni šator u vojnom logoru; službeni stan upravitelja provincije; palača' (lat. **praetor**).

OSTALO

Rimski ojkonim, motiviran vojničkim objektom.

PRAETORIUM²

antičko naselje u dolini Neretve

ANTIČKE POTVRDE

Bretorum, var. *Bretorium*, *Praetorium* An. Rav. V 14 (379, 16); cit. *Epitauron Assidium Bretorum Turres Narrona*

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Bojanovski (1978: 114) iznosi tri pretpostavke o smještaju ovog *Praetoriuma*. Prva je da je tu Mogorjelo, ako je tamošnje naselje s vremenom pretvoreno u pretorij. Druga je mogućnost da je riječ o naselju uz rimsku cestu *Diluntum – Leusinio* ili južnije u Popovu polju, između Ljubomira kraj Trebinja i Mogorjela. Treća je mogućnost da je naselje iz itinerara bilo na mjestu starijeg naselja *Diluntum* (današnji Stolac).

ETIMOLOGIJA

V. **Praetorium**¹.

OSTALO

Rimski ojkonim.

PRAETORIUM CAESARIS / PRAETORIUM

antičko naselje u blizini Šibenika ili Trogira

ANTIČKE POTVRDE

Praetorio It. Ant. 272, 5, **Praetorio Caesaris** An. Rav. IV 16 (209, 13), **Praetorium Caesaris** An. Rav. V 14 (380, 14)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Ljubitovica blizu Trogira (Čače 1995a: 33) ili isto što i **Praetorium magnum** (Katić 1995: 323). Pretpostavka o dvije trase rimskog puta između *Traguriuma* i *Arauzone*, obalnoj i unutrašnjoj, tj. o dva „Pretorija“, *Praetorium Caesaris* i *Praetorium magnum* nije terenski potvrđena (Katić 1995: 322).

ETIMOLOGIJA

Složeno od **praetorium**, v. **Praetorium**¹ i **Caesar**, ‘carski pretorij’.

OSTALO

Rimski ojkonim.

PRAETORIUM MAGNUM / PRAETORIUM

antičko naselje u blizini Šibenika

ANTIČKE POTVRDE

Praetorium magnum An. Rav. V 14 (380, 15), **Ad pretorum** Tab. Peut.

Čače (1995a: 33, 34) izjednačuje *ad Pretorum* iz Tabule i *Praetorium magnum* kod Ravenjanina, dok Katić (1995: 323) izjednačuje *ad Pretorum* iz Tabule i *Praetorio* iz Antoninova itinerara, v. **Praetorium Caesaris**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na obalnoj cesti od *Iadera* prema jugu. U Grebaštici, pri završetku dubokog zaljeva (Čače 1995: 34, Katić 1995: 323)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U Grebaštici su otkriven ostatci rimskih građevina, s popratnim natpisima te drugi nalazi iz rimskog doba (Čače 1995: 33).

ETIMOLOGIJA

Složeno od lat. **praetorium**, v. **Praetorium**¹ i **magnus** ‘velik’, ‘veliki pretorij’.

KONTINUITET IMENA

Prema Katić (1995: 311–312) »lokalitet u Grebaštici nosi toponim Pretura«, što bi se moglo povezati s antičkim imenom, ali kao mlađa ili učena posuđenica.

OSTALO

Rimski ojkonim.

PRIMODIA / PAMODOS

otok Premuda

ANTIČKE POTVRDE

Primodia An. Rav. V 24 (409, 5), možda i **Pamodos** Tab. Peut.

Na Tabuli je otok nacrtan između otoka *Erraonis* (v. *Erafronia*) i *Cissa*. Ime je na Tabuli možda u muškom rodu, kod Ravenjanina u očekivanom ženskom; *a* na Tabuli može biti iskvareno umjesti *ri* (Mayer I: 255).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Premuda** (Čače 2009: 64) južno od Lošinja, zapadno od Silbe i sjeverozapadno od Škarde. Izdužen je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Površine je 9,25 km², dug je 9 km, širok 1 km, visok je 88 m. Obala je duga 23,6 km. Građen je od krednih vapnenaca, pokriven makijom.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U 10. st. otok je bio nenaseljen (prema Konst. Porf.).

ETIMOLOGIJA

Etimologija nepoznata. Možda predindoeuropskog podrijetla (Skok 1950: 90).

Skok (1950: 90) spominje i pučkoetimološko povezivanje s lat. **primus** ‘prvi’, kao ‘prvi otok u zadarskom arhipelagu’. To se može odnositi samo na Ravenjaninov lik *Primodia*.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet je zacijelo sačuvan u današnjem imenu otoka, **Premuda** (prvi put se spominje u 19. st., ARj; Skok 1950: 89 bilježi izgovor **Premúda**, etnik **Premûjani** na samom otoku), što je zacijelo mlađa romanska posuđenica (iz mletačkog), o čemu svjedoči ženski rod u hrvatskom imenu, i $o > u$. Izvor romanskog lika nije Ravenjaninovo *Primodia*, nego lik bez *-i-* u sufiksu, ***Primoda**. Dijalektalni oblici, **Pàrmuda** (na Silbi) i **Parmûda**, etnik **Parmùjane** (na Molatu, potvrde iz Skok 1950: 90) također su u ženskom rodu, što ukazuje na kasnije posuđivanje, ali u prvom slogu imaju odraz slogotvornog *r*, koji bi mogao upućivati na ranije posuđivanje.

Skok (ERHSJ I: 377) navodi da je ime sve do kraja mletačke i austrijske vlasti živjelo kao učeno administrativno ime i da je tako ušlo u hrvatski.

U srednjem vijeku zabilježeno je kao **Πυρότιμα** Const. Porph. 29, što Skok (1950: 93 bilj. 1) ispravlja u **Πριμουτα**, a bezvučno *-t-* pripisuje romanskom izgovoru u Zadru. U zadarskom katastru 15. st. potvrđeno je **Palmodos** i **Palmodon**, što Skok (1950: 90) tumači pučkoetimološkim povezivanjem s **palma**, kao ‘otok gdje rastu palme’.

OSTALO

Nesonim nejasna podrijetla. Kontinuitet u hrvatskom očuvao kao mlađa posuđenica iz mletačkog.

Starije hrvatsko ime otoka je **Dlâsnik** (prema ARj II: 472 još u 19. st. tako su govorili starci na Premudi i Silbi).

PROMONA

antičko naselje u šibenskom zaleđu, kod Drniša

ANTIČKE POTVRDE

Πρωμόνα Ap. Ill. 12, 25–27; cit. *τὴν Πρωμόναν, Πριάμωνα* Strab. VII 5.5, **Promona** Tab. Peut.|| An. Rav. IV 16 (211, 2)

POTVRDE S NATPISA

◆ **Promo**[CIL III 14969, 2; cit. *pagani Prom(onenses) ... utendae aquae Promo(nensis)*,

Kod Strabona α treba ispraviti u ω . Kod Apijana neočekivano kratko *o* u predzadnjem slogu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Liburniji, na cesti *Salona – Burnum*, **Tepljuh** (Bojanovski 1974: 207).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Mjesto u Liburniji koje su Delmati osvojili 51. pr. Kr. uz pomoć drugih Ilira. Teritorijalni spor

između Liburna i Delmata oko *Promone* postojao je i nakon rimske pacifikacije Ilirika. (Zaninović 1996: 254–255)

ETIMOLOGIJA

U teoriji može sadržavati sufiks *-ōna*. Mayer (I: 280; II: 74) povezuje s lat. **ēmineō** ‘stršati’ < ie. ***men-** ‘izdizati se, stršati’ (usp. i lat. **mōns** ‘planina’, srvelš. **mynydd** ‘planina’, stnord. **mōna** ‘stršati’), ali ne objašnjava početno *Pro-*.

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je kontinuitet očuvan u današnjem imenu obližnje gore, **Prōmina** (naglasak prema HER), **Prōmīna** (naglasak prema ARj, Školski), no hrvatski lik ne odgovara sasvim antičkome. Opravdano je pretpostaviti da je antički lik glasio **Prōmōna*. Duljina prvog *o* zabilježena je kod Apijana, duljina drugog *o* zabilježena je kod Strabona, očekivana je ako je riječ o poznatom sufiksu *-ōna* i potvrđena hrvatskim *i* (< *y* < *ō*). Posljednje smješta posuđivanje u doba nakon romanskog podizanja. Neobjašnjenim ostaje različit rezultat prvog *o* (u odnosu na drugi). Mayer (I: 280) predlaže objašnjenje da je prvo *o* sačuvano zbog ukrštanja s hrv. prefiksom *pro-*. Antički ojkonom bio bi posuđen u hrvatski također kao ojkonom, **Promin** (Vitezović, Kačić), od koje ga bi bilo izvedeno **Prōmīna**. Promjena u rodu nastala bi ukrštanjem s apelativom *planina* (Skok ERHSJ III: 50). Međutim, ojkonom *Promin* posvjedočen u Vitezovićevoj Kronici i prema Vitezoviću kod Kačića (ARj XII: 356) odnosi se upravo na grad u Liburniji koji je osvojio August, tj. upravo na antičku *Promonu* te djeluje više kao „poluučena“ posuđenica nego pravi hrvatski ojkonom.

PROMUNTURIUM DIOMEDIS

ANTIČKE POTVRDE

promunturium Diomedis Plin. III 141; cit. *dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rt **Ploče**, najizbočeniji dio istočne jadranske obale, na sredini između Splita i Šibenika (Katičić 1995: 334). Isto što i poluotok **paeneinsula Hyllis**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Vijesti o Diomedovu boravku na Jadranu nalaze se kod mnogih antičkih pisaca. Često su površne, nejasne i neujednačene. Diomed je bio ahejski heroj koji je s drugim grčkim junacima pošao pod Troju. Nakon pada Troje krenuo je na zapad, utemeljio više gradova u Južnoj Italiji i navodno poginuo negdje na Jadranu. Razvijen kult Diomeda na Jadranu svjedoči o njegovu boravku, pa se tako i Diomedov rt (*Promunturium Diomedis*) može

shvatiti kao ostatak oznake puta kojim je Diomed plovio. (Usp. Katičić 1995: 386).

ETIMOLOGIJA

Ime rta složeno od generičkog imena, lat. **promunturium** ‘rt’, i latiniziranog grčkog mitološkog antroponima **Diomedes** (grč. Διομήδης).

PROTERAS / PROTERAI

ANTIČKE POTVRDE

Προτεράς Ps. Skil. 23; cit. *εἰς ἰ δὲ ἐν τούτῳ τῷ κόλπῳ νῆσοι Προτερὰς Κραταιαί Ὀλύντα*

Mayer (I: 281) i Suić (1996b: 199–200) ispravili u **πρότεραι**. Ovisno o interpunkciji, πρότεραι se može shvatiti kao samostojeći epitet uz neimenovane otoke (νῆσοι πρότεραι, Κραταιαί, Ὀλύντα ‘prvi otoci (=najbliži kopnu), Krateje, Olint’, tako Mayer *l. c.*) ili kao epitet uz sljedeća dva imena (νῆσοι: πρότεραι Κραταιαί, Ὀλύντα ‘(u tom su zaljevu) prvi otoci Krateje i Olint’, tako Suić *l. c.*). O čitanju ovisi i ubikacija.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Drvenik Mali i Veliki (Mayer I: 281) ili epitet uz *Κραταιαί Ὀλύντα* (Suić 1996b: 200).

ETIMOLOGIJA

Bez obzira na to kako se pročita Pseudo Skilakovo mjesto, uz prihvaćenu korekciju, riječ je o grč. pridjevu **πρότερος** ‘prednji, prijašnji, prvi’ u množini ženskog roda. Drugim riječima, nije pravo ime otoka.

PULLARIA

otok ili otočna skupina uz zapadnu obalu Istre

ANTIČKE POTVRDE

Pullaria Plin. III 151; cit. *Cissa(,) Pullaria et Absyrtides*|| Tab. Peut.|| An. Rav. V 24 (409, 8)

O Plinijevu zapisu **v. Cissa**³.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok ili otočna skupina uz zapadnu obalu Istre, vjerojatno **Brijuni**. Čine ih 2 veća otoka (Veli i Mali Brijun) i 12 manjih. Povoljni zemljopisni položaj, blaga klima, velik broj uvala pogodnih za sidrenje. Otoci su građeni od vapnenca i pokriveni debelim slojem crvenice. Biljni pokrov čine crnika, lovor, ružmarin, agava, palma i druge biljke.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otoci su naseljeni od neolitika, preko eneolitika i ranog brončanog doba do antike. Od 177. g. u vlasti Rimljana. O intenzivnom životu govore pronađeni tragovi nekoliko *villae rusticae*. Oko sredine 2. st. na sto godina nestaju tragovi života, ali se opet javljaju u 3. st. Početkom 5.

st. nastalo je naselje koje se širilo i izvan zidova vile. U 6. st. dvije su vile postale sastavnim dijelom bizantskog *castruma*, a tragovi svjedoče o kontinuitetu života do 16. st. Smijenjuju se vlasti Ostrogota, Bizanta, Franaka, Venecije. U 11. st. osnovana je benediktinska opatija, koja je napuštena nakon kuge u 14. st. Nakon toga su pod vlašću Venecije do 19. st.

(100AN 100–101; HE II: 330)

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno poimeničeni ženski rod lat. pridjeva **pullārius** ‘koji se odnosi na mladunčad, na piliće’, što je izvedeno od **pullus** ‘mlado, pilić’. Kao motivaciju za postanak imena Suić (1996j: 696) je predložio povezivanje s imenicom **pullārius** ‘koji hrani svete kokoši i gata iz njihova (ne)zobanja’.

Manje je uvjerljivo Mayerovo (I: 281; II: 90, 93–94) izvođenje od korijena koji je u

Pola.

OSTALO

Nesonim ili ime otočne skupine, motivirano nazivima životinja, pripada rimskom sloju. Nesonimi tog tipa inače u principu označuju pojedinačne otoke, a ne otočne skupine, usp.

Cervaria, Biperaria, Leporaria.

PYRRI

antičko naselje u blizini Križevaca

ANTIČKE POTVRDE

Pyrri, var. *pirri* It. Ant. 265, 13 (266, 1)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Siscia*. Vjerojatno **Komin** zapadno od Križevaca (BATL, Gračanin 2011: 35).

ETIMOLOGIJA

Etimologija nepoznata. Pitanje je može li biti u vezi s grč. **πυρρός** ‘vatrene boje, žuto-crven, crven’.

QUADRATA

antičko naselje u Središnjoj Hrvatskoj

ANTIČKE POTVRDE

Quadrata Tab. Peut., **Quadra(n)ta** It. Ant. 260, 1; 274, 5

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Emona – Siscia*. Vjerojatno **Topusko** (Gračanin 2011: 30), naselje na granici

Banovine i Korduna, 46 km jugozapadno od Siska, između rijeka Gline i Čemernice, u dolini između Petrove i Zrinske gore, na 130 m n.m. U Topuskom se nalaze izvori mineralne termalne vode.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Mjesto je naseljeno od prapovijesti. U željezno doba područje naseljavali Kolapijani i Japodi. U rimsko doba naselje se razvija u reprezentativno lječilište. Na prometnom čvorištu, na granici Panonije i Dalmacije razvija se visokourbanizirano naselje. Zbog relativne izoliranosti od dominantnih pravaca seobe naroda, ona je vjerojatno zaobišla Topusko.

ETIMOLOGIJA

Ime je lat. poimeničeni pridjev **quadratus** ‘čtvrtast, četverokutan’, možda prema **urbs quadrata** ‘čtvrtast grad’, tj. temeljni oblik rimskoga grada nastao po uzoru na vojnički tabor. Nazivanje po vojničkim objektima bilo je često u antici. U osnovici je to ista motivacija kao **Praetorium**¹ (usp. Miller 1916: XLVIII bilj. 1.5).

OSTALO

Rimski otkonim.

RAGUSIUM

antičko naselje na području Dubrovnika

ANTIČKE POTVRDE

Ragusium An. Rav. IV 16 (208, 10); cit. *Epitaurum id est Ragusium*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Kasnoantičko naselje na mjestu današnjega **Dubrovnika**, na hridini u podnožju brda Srđ.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

O postanku kasnoantičkog *Ragusiuma* mnogo se pisalo. Zbog činjenice da je ime prvi put posvjedočeno tek kod Anonimnog Ravenjanina i Porfirogenetove priče o stanovnicima Epidaura koji su pred navalom Slavena i Avara (7. st) pobjegli na obližnju hrid i ondje podigli novo naselje *Ragusium*, obično se smatralo da je prvo naselje na tom mjestu nastalo u ranom srednjem vijeku, no u samome gradu i u okolici pronađeni su tragovi života iz prapovijesti, iz ilirskog i helenističkog razdoblja (3. – 2. st. pr. Kr.), te rimskog (1. – 4. st.) i bizantskog doba. Ostatci kasnoantičkog kaštela i ranosrednjovjekovne bazilike govore u prilog tezi o naselju koje je koegzistiralo s *Epidaurumom*, premda se iz povijesnih vrela iščitava da je *Ragusium* nastao nakon što je *Epidaurum* porušen. Nasuprot hridi na kojoj se razvijao *Ragusium*, u podnožju brda Srđ doseljeni su Slaveni podizali svoje naselje, po kojem su se oba dijela

grada, slavenski i romanski, prozvala Dubrovnik
(100AN 122–123, Lik. enc. s.v. Dubrovnik)

ETIMOLOGIJA

Tradicionalno se polazilo od Porfirogenetova pučkoetimološkog tumačenja da je ime postalo od latinske riječi **lau** sa značenjem ‘stijena’ (usp. Mayer II: 94; Skok 1931; ERHSJ III: 98–99), no formalni razvoj nikada nije bio do kraja prihvaćen. Za stariju literaturu usp. Kravar 1994. U novije je doba iznesena mogućnost da je ojkonom u vezi s praalb. ***rāguša** ‘grožđe’ (usp. alb. **rrush** ‘grožđe’, **Rrush** ‘Dubrovnik’), no to je odbačeno iz formalnih razloga (usp. Ligorio 2010, Demiraj 2008). Treću je mogućnost iznio Kravar (1994) i prihvatio Čače (2002), naime, da je u osnovici grč. riječ ***ῥαγουσ(σ)α**, što bi bio poimeničeni ženski rod pridjeva izvedenog od **ῥαγή** ‘pukotina’ sufiksom kao u npr. **Elaphoussa**. Izvorno bi to bilo ime otoka sa značenjem ‘pun pukotina, rasjelina’, od čega bi (možda u bizantsko doba) bilo izvedeno ime utvrđenoga grada **Ragusium**.

KONTINUITET IMENA

Ime se spominje i u mlađim vrelima *Epitaurum ubi nunc est Rausium*, var. *Ratisium* (Gvid. 114), **Ῥαούση** (Const. Porph. adm. imp. c. 29), *Epitaurum, quod nunc dicitur Ragusium* (Presb. Diocl. c. 9), *Lausium, quae nunc est Ragusium* (Presb. Diocl. c. 31), ali u hrvatskome nema kontinuiteta. Imenski kontinuitet očuvan je u talijanskom imenu, **Ragusa**, s promjenom roda u ženski.

RAPARIA

antičko naselje na sjevernom Jadranu, današnja Kraljevica

ANTIČKE POTVRDE

Raparia An. Rav. IV 22 (224, 7); V 14 (381, 14)

U antici samo kod Ravenjanina; spominje se još u srednjem vijeku kod Gvidona (**Raparia** Gvid. 115, ali predložak je Ravenjanin).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Liburniji sjeverno od Senja, na obalnoj cesti između *Turres* i *Tarsatice*. Možda **Kraljevica** (Mayer I: 284).

ETIMOLOGIJA

Sufiks *-aria* mogao bi upućivati na izvođenje od lat. **rapa**, **rapum** ‘repa’, u značenju ‘mjesto gdje raste repa’ (kslat. **raparium** ‘mjesto gdje rastu repe’ (Du Cange s.v. *raparium*²))

OSTALO

Ojkonim, možda pripada rimskom sloju.

RIDER

antičko naselje, današnje Danilo kod Šibenika

ANTIČKE POTVRDE

Rider An. Rav. V 14 (380, 18)

◇ **Red(d)iticum** Farlati II 173; cit. *sed etiam Re(d)diticum (sc. municipium) in diocesim habiturus accipiat*

POTVRDE S NATPISA

Rider CIL III 12815a Jesenice u Poljici, poč. 2. st.; cit. *dec. municipi Rideri*

◆ **Riditae** CIL III 2774, Danilo; cit. *principi municipi Riditarum*|| CIL III 2026, Salona; cit. *municipi Riditar(um)*|| BD 38 (1915): 45, Srinjine; cit. *(muni)cipi Ri(ditarum)*|| CIL III 3202, Trilj, iz 184. g.; cit. *pontem Hippī fluminis vetustate corruptum restituit sumptum et operas subministrantibus Novensibus Delminensibus Riditis*

U pridjevu *Re(d)diticum -e-* je vulgarnolatinsko, kao i udvojeno *-d-*. Iz te geminacije Skok (1920: 30) zaključuje da je prethodni vokal bio naglašen.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Danilo kod Šibenika (Rendić-Miočević 1989: 853, Čače 1995a: 36), selo u plodnom Danilskom polju, 15 km istočno od Šibenika.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje je naseljeno od neolitika. Delmatska teritorijalna zajednica izvorno je živjela na Gradini, a nakon dolaska Rimljana spustili su se u podnožje brda, gdje su pronađeni tragovi ilirsko-rimskog naselja. *Rider* je status municipija stekao u doba cara Klaudija, a gradski izgled vjerojatno je dobio u doba cara Vespazijana. Pronađeni su i ostatci sakralne građevine iz ranokršćanskoga doba, koja je sagrađena na ostacima termalnoga dijela antičke vile. Naseljavanje je nastavljeno od 9. st. (100AN 114–115).

Iz natpisa je poznato da su stanovnici *Ridera (Riditae)* sudjelovali u obnovi triljskog mosta na Cetini, što se navodilo kao argument protiv smještanja *Ridera* u Danilo (Čače 1995a: 36). Budući da je to bio velik izdatak, a triljski most je imao ključnu važnost za promet u tom okružju, to je bio njihov *munus* (od kojega su stanovnici *Aequuma* bili izuzeti, jer su imali imunitet kolonije) (*ibid.*). Iz natpisa na kojima se spominje *princeps municipi* saznaje se da je *Rider* imao uobičajene rimske municipalne institucije, duumvire i dekurione, ali i plemenske prvake (*princeps*), neuobičajene za grad sa statusom municipija (Rendić-Miočević

1989: 857).

ETIMOLOGIJA

Možda sadrži sufiks *-r* (Skok 1920: 30). Etnik je izveden od ojkonima odbacivanjem tog sufiksa i dodavanjem sufiksa *-ita*, ktetik je izveden od etnika dodavanjem sufiksa *-ic-*. Nije isti sufiks kao u **Iader**, budući da je tu sufiks vjerojatno *-s*.

OSTALO

Ojkonim.

ROMULA

antičko naselje, možda na području Karlovca

ANTIČKE POTVRDE

Romula Tab. Peut.|| It. Ant. 274, 4|| An. Rav. IV 20

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti koja sa zapada vodi u *Sisciju*, prva postaja iza *Neviodunuma* (današnje Drnovo u Sloveniji). Možda Dubovac kod Karlovca, kamo je smjestio još M. P. Katančić (Gračanin 2011: 30). U novije doba smješta se u Ribnicu kod Jesenica na Dolenjskem (Gračanin 2011: 30 bilj. 36).

ETIMOLOGIJA

Najjednostavnije je u ovom imenu vidjeti poimeničeni lat. pridjev **Romulus** 1. ‘Romulov’; 2. ‘rimski’, možda **Romula (civitas)** ‘Romulov grad’ ili ‘rimski grad’. Usp. i ojkonim **Romula** u današnjoj Rumunjskoj.

RUBRICATAS

otok Vrgada

ANTIČKE POTVRDE

Rubricatas An. Rav. V 24 (408, 15)

Ime otoka zabilježeno u akuzativu množine.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Vrgada**, otočić u srednjodalmatinskom otočju, između Pašmana i Murtera. Površine je 3,7 km², dug je 2,8 km, širok 1,2 km, najviši vrh Srabljinovac visok je 112 m. Obala je duga 8,4 km i nerazvedena je. Jugozapadna obala strmo se spušta u more, sjeveroistočna je položitija. Otok je mjestimično obrastao šumom.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Ravenjanin spominje otok vjerojatno zbog važnosti za navigaciju u srednjodalmatinskom

akvatoriju (Čače 1992: 45). Inače, na otoku se nalaze ostatci bizantske utvrde i ranosrednjovjekovne crkve.

ETIMOLOGIJA

Poimeničeni vlat. pridjev **rubricātus** ‘crven, obojen crveno’, koji je izveden od lat. **rubrica** ‘crvena zemlja’ (ili kao particip perfekta glagola izvedenog od *rubrica*, **rubricō** ‘bojiti u crveno’), od lat. **ruber** ‘crven’. Na strani otoka koja je okrenuta kopnu vidljivi su strnci tvrde crvenkaste zemlje (Vuletić 2009: 112).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu otoka, **Vrgāda** (na samom otoku **Vrg^oāda**, **V^erg^oāda** Jurišić 1973: 234, **Vrgōda** Vuletić 2009: 112) i u starijem imenu **Lapkat**.

Starije ime koristilo se do 1652. g. (Jurišić 1953: 242) (*insula Lapcate* 1390., *insula Lapchat* 1453. – 1454., *insula Laptaca* 1511., i u glagoljskoj matici krštenih iz 17. st.), i ono je pravi hrvatski (čakavski) nastavak rane posuđenice iz vlat. Posuđeni lik glasio je **Lubricata** (usp. *castrum Lubricata* 1096., τὸ Λουβρικήατον Const. Porph.) s čestom disimilacijom $r - r > l - r$, a posuđen je prije postanka jerova u slavenskom. Nakon što je drugi jer ispaao, a prvi postao *a*, ispalo je i slogotvorno *r* u skupini *-brk-*. Ta promjena nije pravilna.

Pretpostavljeni glasovni razvoj: *Rubicata* > **Lubricata* → **Lьbrьkat-* > **Labrkat* > **Labkat*. Za glasovni razvoj usp. i Holzer 2011: 121–122.

Suvremeno ime *Vrgada* (*Levigradae insulae colones* Chronica Venetum s kraja 10. st. (potvrda iz Vuletić 2009: 113, ostale potvrde iz Vajs 1977: 168.; *Bergata* na portulanu iz 1420., *Lauergada*, *insula Vergate* u spisima zadarskih notara 1430., 1475., 1484., 1490., *insula Vergade* 1435., 1450.; 1500., *Vergata* 1512., *Vrigada*, *Vergada* 1520.) posuđeno je iz mletačkog, na što ukazuje *vr-* < *-br-* i ozvučeni međuvokalni *-g-*, *-d-* (< *-c-*, *-t-*). Početno *Le-* shvaćeno je kao član, pa odbačeno (ali ni to nije bez problema, v. Vuletić 2009: 115 bilj. 39). Također, i glasovni razvoj od latinskog do mletačkog pokazuje određene poteškoće, a detaljno je opisan u Vuletić 2009. Ondje su navedene dvije mogućnosti. 1) Mletačko je ime posuđeno iz dalmatskoga ***Lubrikata**, uz nejasan prijelaz početnog *lu-* > *le-*, metatezu *vri* > *vir* (koja nije opća) i promjenu prednaglasnog *i* > *e* (koja bi trebala biti puno starija). 2) Mletačko je ime posuđeno iz slavenskoga ***Lьbr(ь)kata**. U tom je slučaju glasovni razvoj sasvim pravilan, formalno je problematičan eventualno dočetak (ženski rod). No, pretpostavlja se višestruko posuđivanje – iz vlat. u slavenski, iz slavenskog u mletački (i natrag iz mletačkog u slavenski) – što može biti metodološki nategnuto (ali ne mora).

OSTALO

Nesonim motiviran sastavom tla, pripada rimskom sloju, očuvan kontinuitet i kao starija i kao mlađa posuđenica. Toponimi izvedeni od lat. *rubrica* pojavljuju se i drugdje u romanskom svijetu, usp. **Llobregat**, rijeka u Kataloniji < **Rubricatus** (Plin. III, 21), **Lubricatum** (An. Rav. V 3 (342, 10) danas Torreblanca u Valenciji, usp. Vuletić 2009: 112.

RUGINIUM

antičko naselje, današnji Rovinj

ANTIČKE POTVRDE

Ruginio An. Rav. IV 31 (256, 12); cit. *Ruginio seu Ruigno*, **Ruigno** An. Rav. IV 30 (255, 14)|| An. Rav. IV 31 (256, 12); cit. *Ruginio seu Ruigno*, **Revingo**, var. *reunigo*, *remgo*, *remigium* An. Rav. V 14 (382, 3)

Ravenjaninove potvrde izgledaju kao različite faze razvoja riječi (usp. pod Etimologija).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Rovinj**, grad na zapadnoj obali Istre.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje Rovinja naseljeno je od prapovijesti. Gradsko naselje nastalo je na uzvisini otočića uz kopno oko 3./4. st., na mjestu željeznodobne gradine. (Ist. enc. s. v. Rovinj)

ETIMOLOGIJA

Možda sadrži sufiks **-inju-**, usp. **Corinium**.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu grada, **Ròvīnj** <G *Rovínja*> (od 17. st.; naglasak prema HER, Školski, Šonje). Lik tog ojkonima pokazuje da je posuđen iz mlađeg romanskog idioma (furlanskog ili istroromanskog?, usp. Tekavčić 1976: 49–50 i bilj. 50) u kojem -g- ispada među vokalima, a *u* diftongira u *ou*.

Glasovni razvoj mogao je teći otprilike ovako: *Ruginiu-* > **Ruin'u-* / **Ruin'o-* (zacijelo posvjedočeno u Ravenjaninovu **Ruigno**) > **Rouin'-*. Posljednji lik dao je hrv. **Rovinj** i tal. **Rovigno**.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

SACRA

otok u južnoj Dalmaciji

ANTIČKE POTVRDE

Sacra An. Rav. V 24 (408, 1); cit. *Corcora Isia Sacra Brazia Faria Solenta*

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok u južnoj grupi, naveden između *Isse* i *Brattie*, ?Šćedro ili epitet uz *Issa*, **usp. Tauris, Issa**¹.

ETIMOLOGIJA

S obzirom na to da se otok spominje samo kod Ravenjanina, predloženo je čitanje *Isia Sacra* (Mayer I: 288 prema Schnetzu), tj. kao da nije posebno ime, već epitet uz ime otoka *Isse*, zbog mnogobrojnih mučenika ili zato što su tamo pokopani sveci (da ne bi relikvije dospjele u ruke neprijateljima), pa je cijeli otok „posvećen“ (usp. Farlati I: 470, spominje i katakombe, podzemne kriptе).

Kao drugu mogućnost Mayer (ibid.) navodi da je zapis iskrivljen, da treba čitati ***Scadra** (sličnu pogrešku u prijepisu v. u **Scardona**²), što bi preko ***Scedra** dalo današnje ime otoka **Šćedro**. To je neuvjerljivo iz više razloga: 1) Ravenjanin u tom dijelu navodi velike otoke; 2) promjena $a > e$, ako ju i možemo pretpostaviti za „ilirski“, nije u toj okolini; 3) Šćedro ima dobru slavensku etimologiju (< **ščedrъ* ‘velikodušan, milosrdan’, Skok 1950: 189).

SALANGŌN

rijeka, možda Jadro kod Solina

ANTIČKE POTVRDE

Σαλαγγών, var. *Σαλαγκών* Ap. Rod. IV 337; cit. *μέσφα Σαλαγγώνος ποταμοῦ καὶ Νέστιδος αἰῆς*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka na istočnoj obali Jadrana (u tekstu se spominje obala između rijeke *Salangona* i zemlje Nestide, područja oko Cetine, Katičić 1995: 68). Možda isto što i *Salon*, današnja rječica Jadro kod *Salone*.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Kolšani su se, prema Apoloniju Rođaninu, iskricali na obale između rijeke *Salangona* i *Nesta* (Cetina).

OSTALO

Hidronim, mitološki obilježen.

SALDIS / SALDAE

antičko naselje na području istočne Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Saldis Tab. Peut., **Saldis**, var. *saldum* An. Rav. IV 19 (214, 20), **Σαλ(λ)ίς**, var. *Σαλδισ* Ptol. II 15, 4

Izvorni je lik zacijelo bio *Saldis*, što osnažuje i postojanje kolonije imena *Saldas* u Mauretaniji. Kod Ptolemeja je vjerojatno došlo do nerijetkoga miješanja grčkih slova *λ* i *Δ*, a u jednom je rukopisu posvjedočeno i *-λδ-* (Bojanovski 1984: 210, usp. i Anreiter 2001: 118). Bojanovski (l. c.) navodi da je toponim zabilježen u ablativu, te da nominativ glasi *Saldae*. To je uobičajeno u itinerarijima, no prema Ptolemejevu zapisu moglo bi se zaključiti da je nominativ glasio *Saldis*, ali usp. i **Cibalae**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Sirmium – Marsonia*, **Posavski Podgajci** (Bojanovski 1984: 211; Gračanin 2011: 32) ili Brčko (Babić 2009: 222).

ETIMOLOGIJA

Smatra se da je postalo od ie. ***seh₂l-d-**, od ***seh₂l-** ‘sol’ (lat. **sāl**, grč. **ἄλς**, stesl. **solь**), s mogućim izvornim značenjem ‘rudnik soli’ (Anreiter 2001: 117–118). Sufiksally *-d-* javlja se još u germanskom i baltoslavenskom, usp. got. **salt**, hrv. **slâd**, lit. **saldùs** ‘sladak’, te u lat. **sallere** ‘soliti’.

SALON

rijeka Jadro kod Solina

ANTIČKE POTVRDE

Salon An. Rav. IV 16 (212, 3)

Zapravo samo kod Ravenjanina. Suić (1996i: 612) navodi i Strabonovu potvrdu **Σάλων** Strab. VII 5.5, no Strabon to ime spominje kao luku, tj. naselje, v. **Salona**. Potvrde iz Farlatija *in flumine Salono baptizabat* (Farlati I, 414), *in Salono flumine baptizavit* (Farlati I, 417), vezane su uz sv. Dujma, uz rijeku u kojoj je Dujam krstio stanovnike Dalmacije, i upitne su datacije (usp. **Massaron**).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Dalmaciji, možda rječica Jadro kod Solina (Mayer I: 291 na temelju Farlatija), v.

Iader².

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od istoga korijena kao i **Salona**. Za odnos *Salona* – *Salon* usp. **Narona, Narōn**.

Ime bi odgovaralo mreži staroeuropske hidronimije (najbliže usporednice: **Jalón** < **Salo** <G *Salonis*> (pritok Ebra u Šanjolskoj), **Salonne** (desni pritok Seille, rijeke koja je pritok Moselle, u Francuskoj).

OSTALO

Hidronim, možda pripada staroeuropskom sloju.

SALONA

antičko naselje, današnji Solin

ANTIČKE POTVRDE

Salona <G *Salonae* A *Salonam* ABL *Salona*> Plin. III 141; cit. *Salona colonia*|| Plin. III 142|| Mela II 57 var. *Salonia*|| B. Alex 43; cit. *Salonam*|| Serv. in Verg. Buc. IV 1; cit. *post capramSalonam*|| Aur. Vict. Epit. 39, 6|| Tab. Peut.|| It. mar. 497, 8|| An. Rav. IV 16 (209, 9); V 14 (380, 11)|| Iul. Hon. 19|| Iord. Rom. 338, **Σάλωνα** <D *Σαλώνη*> Strab. VII 5.5|| Dion C. 56, 12|| Ap. Ill. 11|| St. Byz., **Salonae** <A *Salonas* ABL *Salonis*> Caes. B. C. III 9.1-2|| Plin. 32, 15|| Mart. X 78|| Luc. Phars. IV 404|| Eutr. VI 4; IX 27, 28|| It. Ant. 269, 7; 272, 7|| It. mar. 497, 3|| Iord. Rom. 338|| Oros. V 23.23|| Serv. in Verg. Buc. III 88; cit. *nam vicerat Salonas, civitatem Dalmatiae*|| Serv. in Verg. Buc. VIII 12|| Not. dign. occ. 11; cit. *Procurator gynaecii Bassianensis, Pannoniae secundae - translati Salonis.*, **Σαλώναι** <G *Σαλώνων* D *Σάλωσι(ν)* A *Σάλωνας*> Ptol. II 16, 3; cit. *Σαλώναι κολωνία*|| Ptol. VII 7, 8|| Procop. Goth. I 5, 7, 16; III 10; IV 23|| St. Byz., **Σάλων** <G *-ωνος* D *Σάλωνι* A *Σάλωνα*> Strab. VII 5.5|| Dion C. XLII 11.1; LV 29.4|| Socr. Hist. eccl. I 2

♦ **Salonitanus** Not. dign. occ. 23. 66, **Σαλωνίτης** St. Byz. od Σάλωνα, **Σαλωνεύς** St. Byz. od Σαλώναι

◇ **Salonitanus** Not. dign. occ. 9; cit. *Fabricae infrascriptae: In Illyrico...Salonitana armorum.*|| Not. dign. occ. 11; cit. *Praepositus thesaurorum Salonitanorum, Dalmatiae.*|| Not. dign. occ. 11; cit. *Procurator bafii Salonitani, Dalmatiae.*|| Iord. Get. 241; cit. *episcopatum Salonitanum habebat*|| Farlati II 163 i dr.; cit. *Dominicus Archipresbyter ecclesiae Salonitanae ... Barbarus Presbyter ecclesiae Salonitanae*

POTVRDE S NATPISA

Salona CIL III 1933, Salona; 8425 Narona; 8344, Požega, 8383=2765, Travnik; cit. *coloniae Martiae Iulia(e) Salonae*|| CIL III 8425 Narona|| CIL III 8344, Požega; cit. *def. Salona*|| CIL

III 8383=2765, Travnik; cit. *qui Salona in fata ruit*, **Salonae** CIL III 1940, Salona; cit. *dec. Salonis et Flano(nae)*|| CIL III 2019, Salona; cit. *scriba Salonis annor. LXV*|| CIL III 3200, Salona; cit. *viam Gabinianam ab Salonis Andetrium*|| CIL III 9576, Salona; cit. *a Sirmio Salonas adducta est*|| CIL III 4252, Ödenburg

♦ **Salonitanus** CIL III 2108, Salona|| CIL III 8804, Salona; cit. *(coloni)ae Salonita(n)orum*|| CIL X 1402, **Salonas** CIL III 8831, Salona

U potvrdama se nalaze i oblici u jednini (*Salona, Σάλων(α)*) i u množini (*Salonae, Σαλώνας*). Prema Novaku (1949: 81) jedninski se oblik koristio kad se govorilo o rimskoj koloniji *Saloni*, a množinski kad se mislilo na dva dijela *Salone*, isejski i ilirski, tj. kasnije isejski i rimski (usp. niže pod Povijest i arheologija).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Solin**, 6 km od Splita. Pogodan položaj u dnu zaštićena Kaštelanskog zaljeva, na južnim padinama brda Kozjaka, uz vodom bogatu rječicu Jadro, plodno polje, prirodan prolaz prema unutrašnjosti.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U povijesnim se vrelima prvi put se spominje 119. g. pr. Kr. kad je konzul Cecilije Metel odlučio prezimiti u *Saloni* sa svojom vojskom. Tada se spominje kao luka Delmata, za koje se pretpostavlja da su stanovali na gradini sjeverno od kasnijeg antičkog grada. Uz prvobitno ilirsko, tj. delmatsko naselje osnovali su Isejci svoju potkoloniju u 2. pol. 2. st. pr. Kr. ili poč. 1. st. pr. Kr. To je naselje, politički zavisno od *Isse*, postojalo u Cezarovo doba. Cezar je u *Salonu* naselio izvjestan broj rimskih građana kasnije udruženih u *conventus civium Romanorum*. U građanskom ratu *Salona* je stala na Cezarovu stranu i zato preuzela ulogu administrativnog, političkog i trgovačkog središta od *Isse* (koja je stala na Pompejevu stranu). Na razinu kolonije s imenom *Colonia Martia Iulia Salona* naselje je podigao August 34./33. pr. Kr. nakon što je spalio i ponovno sagradio delmatski dio. Grad se neprestano širio, njegova je uloga jačala te je postao metropolom rimske provincije Dalmacije u kojoj je živjelo gotovo 50000 stanovnika. Kršćanstvo je u *Saloni* bilo prisutno već u 3. st., a grad je bio i crkvena metropola provincije Dalmacije. U gotsko-bizantskim ratovima *Salona* je bila važno uporište obiju zaraćenih strana. Pred avarsko-slavenskim navalama u 7. st. stanovništvo je pobjeglo na obližnje otoke i u Dioklecijanovu palaču, a grad je razoren. Nije sasvim sigurno kad su se doselili Hrvati, možda već u 1. pol. 7. st., odmah nakon prvog naleta Avara i Slavena, a možda oko 800. g. Iako je grad bio porušen i napušten, zbog svog ugleda snažno je djelovao na došljake koji su se naselili izvan zidina starog grada, uz rječicu Jadro, i osnovali današnji

Solin.

(Novak 1949, 100AN 240–243, Sanader 2009: 89–98, Rapanić 1996)

ETIMOLOGIJA

Ojkonim sadrži karakteristični sufiks *-ōna*. Odnos *Salona* – **Salon** paralelan je odnosu **Narona** – **Narōn**. Kao korijen Krahe (1964: 49) navodi staroeuropski hidronimski ***sal-** ‘potok, tekuća voda’, no za usporednice koje navodi (lat. **salum** ‘more’, srir. **sal** ‘more’, stprus. **salus** ‘kišni potok’) nije sigurno da su međusobno srodne. Latinska i irska riječ izvode se od ie. ***seh₂l-** ‘sol’, a staropruska se može izvesti i od korijena ***sel-** ‘teći’. Osim toga, imena koja sadrže hidronimski korijen **sal-* označuju slatku vodu (usp. Mayer II: 97; NIIL 588 bilj. 3). Uvjerljivije je Mayerovo povezivanje s lat. **saliō** ‘skakati’ (usp. **aqua saliens** ‘izbijajuća voda’, grč. **ἄλλομαι** ‘skakati’ < ie. ***sel-** ‘pojuriti, poskočiti’ (Mayer II: 97–98).

KONTINUITET IMENA

Iako je grad uništen u provalama Avara i Slavena, imenski kontinuitet očuvan je u imenu današnjega grada *Solina*. **Sòlin** ⟨G *Solína*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje) je podignut u ranom srednjem vijeku istočno od antičkih zidina (usp. *prope domum monasterii s. Marie de Solin* 1. pol. 14. st.). Do posuđivanja je došlo nakon romanskoga podizanja, a prije slav. *ǎ > o, ū > y (> ĭ)*. Detaljan glasovni razvoj v. u Holzer 2011: 149.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom (unatoč prekidu u kontinuitetu naseljavanja), vjerojatno pripada „ilirskom“ sloju.

SAVUS

rijeka Sava

ANTIČKE POTVRDE

Σάος Strab. IV 6.10; cit. *ὁ Σάος παρραρεῖ ποταμὸς*|| Strab. IV 6.10; cit. *τὸν Σάον*|| Ap. III. 22; cit. *ἐπὶ τοῦ Σάου ποταμοῦ...ὁ Σάος...ἐν τῷ Σάφῳ*|| Zos. II 18.5, 19.1, 46.2, 48.1, 48.4, **Σάβος** Strab. VII 5.2; cit. *εἰς τὸν Σάβον* var. *Σαῦον*, **Σάουος** Ptol. II 16, 1; cit. *ὁ Σάουος ποταμὸς*|| Ptol. II 15, 1; 15, 4; cit. *τὸν Σάουον ποταμὸν*|| Dion C. XLIX 37.2-5, **Saus** Plin. III 128, 147, 148; cit. *Saus ex Alpibus Carnicis placidior [...] Saus per Colapianos Breucosque*|| Iord. Rom. 216; cit. *inter Saum Draumque flumen insident*, **Savus** Flor. II 24; cit. *Pannonii duobus acribus fluviis Dravo Savoque vallantur*|| Tab. Peut.|| An. Rav. IV, 20|| Iord. Rom. 243; cit. *Pannonii vero duobus acribus fluviis Drao Savoque vallantur*|| Ruf. Brev. VII 6; cit. *Amantinis inter Savum et Dravum prostratis regio Saviensis*|| Iul. Hon. 24

◇ **Saviensis** Ruf. Brev. VII 6; cit. *Amantinis inter Savum et Dravum prostratis regio Saviensis*

POTVRDE S NATPISA

Savus CIL III 3705, Sirmium; cit. *ad flumen Savum*|| CIL III 3896, Wernegg; 4009, Andautonia; cit. *Savo deo*

O liku *Saus* (bez *v*) v. *Dravus*. Latinskom liku *Savus* odgovara grč. Σάουος, Σάβος, možda Σαῦος a lat. *Saus* odgovara grč. Σάος. Heksametar kod Klaudijana ukazuje na kratko *ā* u prvom slogu.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Najveća hrvatska rijeka, **Sava**. Dugačka je 945 km (562 km u RH), nastaje spajanjem Save Dolinke (izvire u dolini između Triglava i Kranjske gore) i Save Bohinjke (izljuje se iz Bohinjskog jezera) u blizini Lancova (u Sloveniji), utječe u Dunav u Beogradu. Obuhvaća porječje površine 96328 km² (23243 km² u RH) Tlo Savske doline čine aluvijalni nanosi šljunka, pijeska, gline. Uzvodno od Rugvice je gornji ili planinski tok Save, a nizvodno je donji ili panonski tok.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U trgovačke svrhe Savom se plovi 4000 godina.

ETIMOLOGIJA

Pretpostavlja se izvorni lik ***Sawas**, koji su antički autori prilagodili. **Sawas* bi postalo od ***Sowos** (promjena **owV* > **awV* postoji i u latinskom, zakon Thurneysena i Haveta, v. Matasović 2010: 94–95) < ie. ***sh₂ow(H)wos**, što bi bilo izvedeno sufiksom ***-wo-** od korijena ***sh₂ew(H)-** ‘vlažiti’ (grč. ὕω ‘kišiti’, alb. **shi** ‘kiša’, toh. A **swase** ‘kiša’, het. **šuh₂a**ⁱ / **šuh₂** ‘lijevati, istresati’). Anreiter (2001: 257) prevodi indoeuropski korijen kao ‘teći, vlažan, tekućina’, dok ostale ie. usporednice upućuju na značenje ‘kišiti, izlijevati’. Indoeuropske usporednice izvode se od korijena u praznini, s metatezom laringala, ***suh₂-** (usp. Beekes 2010: 1541, Kloekhorst 2008: 773–774).

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet u potpunosti očuvan u suvremenom hidronimu **Sáva** (taj lik od polovice 14. st., starije je **Soa** 12. st., zatim **Zaua**, **Zawa**, **Sawa**; naglasak prema HER, ARj, Školski, Šonje). Premda je kontinuitet nesporan, u objašnjenju prilagodbi imena javljaju se poteškoće (Udolph 2003: 541–543): 1) antički izvori upućuju na kratak vokal u prvom slogu, a slavenski lik na dugi, 2) promjena roda iz muškog u ženski. Promjena roda objašnjava se slaganjem sa slavenskom imenicom *rijeka* (usp. već **flumen Sava** Presb. Diocl. c. 27).

Za slavenski dugi vokal prema zabilježenom kratkom navodi se nekoliko objašnjenja. Jedno je od njih utjecaj „ilirskog“ supstrata, a drugo, vjerojatnije, posuđivanje iz

vulgarnolatinskoga nakon duljenja naglašenog vokala u otvorenom slogu dvosložnih riječi. Ova objašnjenja dolaze u obzir samo za hrvatski hidronim. Međutim, jednak se hidronim pojavljuje i u Poljskoj (**Sawa** pritok Wisłoka), Bjelorusiji (**Sava**, u području Berezine), i na Baltiku (**Sava**, u Latviji). Udolph (2003: 542) se zato priklanja Schmidu i dugi slavenski vokal tumači unutaroslavenski (zajedno s promjenom roda), analogijom prema *bara*, *bagno*, *Drava*, *Rava*, *Radęca*. Schramm (1981: 233 i dalje) navodi još objašnjenja za kratko *ǣ*, ali zaključuje da je najvjerojatnije romansko duljenje.

OSTALO

Hidronim s kontinuitetom. Možda pripada staroeuropskom sloju.

SCARDONA¹

antičko naselje, današnji Skradin kod Šibenika

ANTIČKE POTVRDE

Scardona Plin. III, 141|| An. Rav. IV 16 (209, 16); V 14 (380, 19), **Sardona** Tab. Peut., **Σκαρδῶνα** Ptol. II 16, 2|| Procop. Goth. I 7; cit. *Σκαρδώνης πόλεως*, **Σκάρδων** Strab. VII 5.4; cit. *Σκάρδων, Λιβυρνή πόλις*|| Procop. Goth. I 16; cit. *ἐν χωρίῳ Σκάρδωνι*|| Procop. Goth. IV 23; cit. *τῷ Σκαρδῶνι*

◇ **Scardonitanus** Plin. III 139; cit. *conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIII*|| Farlati II 163; cit. *Constantinus Episcopus ecclesiae Scardonitanae*

POTVRDE S NATPISA

Scardonis CIL III 2810, Scardona (abl.), **Scard.** CIL III 2802, Scardona; cit. *genio | municipi | Fl(avii) Scard(onae)*, **Scardona** CIL III 2085, Salona; cit. *aedili Scardon.*

◇ **Scardo** CIL III 2810, Scardona; cit. *Scardo[nitan]*

Na Tabuli sa *s* umjesto *sc*. Kod Strabona i na dva mjesta kod Prokopija bez završnoga -a. Na natpisu je potvrđena i varijanta u množini, *Scardonae*, usp. **Salona**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Skradin, gradić 16 km sjeverno od Šibenika, na desnoj obali Krke, kod vodopada visokog 45 m.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje je naseljeno od prapovijesti. Liburnsko naselje starijega i mlađega željeznog doba nalazilo se na prirodnoj uzvisini iznad današnjeg mjesta, rimsko naselje nastalo je u podnožju brežuljka. Važna trgovačka i ratna luka već u liburnsko doba. U doba cara Augusta središte trećeg, skardonitanskog juridičkog konventa za liburnsko i japodsko područje. Status municipija naselje je steklo u 2. pol. 1. st., u doba cara Vespazijana. Biskupsko središte

postalo vjerojatno u 6. st. Bizantsko-ostrogotski sukob 537. g. odvijao se kraj Skradina. U 1. pol. 7. st. grad je razoren u provalama Slavena i Avara, ali je obnovljen u doba hrvatskih vladara u ranom srednjem vijeku. Konstantin Porfirogenet spominje da je naseljen u 10. st., od 2. pol. 13. st. gradom vladaju knezovi Bribirski.

(100AN 234–235, HE IX: 836).

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 107) i Anreiter (2001: 175) uspoređuju s lit. **skardùs** ‘strm’, **skařdis**, **skardÿs** ‘strma obala rijeke’ i izvode od ie. ***sker-d** (***skor(H)-do-**), što bi bio ie. korijen *(s)**ker-** ‘rezati’ proširen formantom *-d-* (usp. stir. **scerdaid** ‘guliti, strugati’, v. Matasović 2009: 341–342, lit. **skeřsti**). Slična imena nalaze se na širem balkanskom prostoru, usp. **Σκάρδον ὄρος**, **Scordus mons** (današnja Šar planina), lakonski ojkonom **Σκαρδα-μύλα**.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu, **Skrādīn** ⟨G *Skradīna*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje; usp. i srednjovjekovne potvrde τὸ Σκάρδονα Const. Porph. 31, Σκάρδων Kinnam 5, 17). Do posuđivanja je došlo nakon romanskoga podizanja, prije slav. $\bar{u} > \bar{y}$ ($> \bar{i}$) i metateze likvida. Dugo \bar{a} nastalo metatezom skraćeno je po zakonu dvije more (***Skrādīñ** > ***Skradīñ**, v. Holzer 2011: 148–149). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 148–149.

Suvremeni toponimi s osnovom *Skrad-* (npr. **Skrad** u Gorskom kotaru, **Skradnik** kod Ogulina, **Skradno** kod Busovače u Bosni, **Skradišćak** na Dugom otoku) odnosno *Škard-*, *Škrd-* (usp. pod **Scardona**²) obično se nalaze uz stijene ili stjenovita područja (Mayer I: 310) i mogli bi biti u konačnici od iste osnove kao i ojkonom *Scardona*. Međutim, zbog rasprostranjenosti toponima i raznolikosti sufiksa uvjerljivo je za njih pretpostaviti da su postali od (?romanskoga) apelativa ***skard-**, koji bi izvorno mogao biti „ilirski“ ili stariji. Drugim riječima, nije nužno sve njih odmah uvrstiti u predslavenski sloj, jer ne mora biti da su u hrvatski posuđeni kao toponimi, nego mogu biti izvedeni od apelativa koji je posuđen u hrvatski.

OSTALO

Ojkonom s kontinuitetom, pripada „ilirskom“ sloju (na što upućuje osnova **scard-* i sufiks *-ōna*), motiviran vjerojatno izgledom tla.

SCARDONA²

otočje u zadarskom arhipelagu

ANTIČKE POTVRDE

Σκαρδῶνα Ptol. II 16, 8; cit. *καὶ Σκαρδῶνα νῆσος, ἐν ἣ πόλεις δύο, Ἄρβα καὶ Κόλλεντον*|| Ptol. VIII 7, 8; cit. *Σκαρδῶνα νῆσος*, **Sarona** An. Rav. V 24 (408, 19)

Ravenjaninov se zapis popravljja u **S[*c*]ar[*d*]ona**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Šire shvaćeni otočni niz zadarskog otočja, isto što i **Liburnides** (Kozličić 1990: 123, Čače 1988a: 67).

ETIMOLOGIJA

Formalno identično ojkonomu **Scardona¹**. Jedino što sufiks *-ōna* nije očekivan u nesonimu.

KONTINUITET IMENA

U Mayer (I: 310–311) i Skok (1950: 95) čita se da su oni smatrali da je kontinuitet očuvan u imenu otoka **Škarda** između Premude i Ista (usp. i **Σκερδῶ, Σκιρδῶ** Const. Porph. 29, **Skerda** Cod. dipl. Croat. 3, 26; cit. *insula que vocatur Skerda*). Posuđivanje se datira nakon metateze likvida.

S obzirom na to da je u antici zabilježeno sa sufiksom *-ōna*, **Škarda** ne može biti izravno iz tog lika, nego eventualno od ***Scarda**. Skokovo objašnjenje bilo bi da je Ptolemej cijeli arhipelag nazvao po otoku Škardi (Skok 1950: 95). No, moguće je i da je nesonim **Škarda** samo izveden od iste osnove kao **Scardona**. Ta se osnova češće ponavlja, usp. **Škarda mala, Škardica** južno od Paga, **Škrda** otok sjeverno od Mauna; usp. i **Scardona¹**.

OSTALO

Nesonim, vjerojatno vez kontinuiteta. Zbog osnove **scard-* i sufiksa *-ōna* može se pripisati „ilirskom“ sloju.

SEGESTA / SEGESTICA

antičko naselje na području Siska

ANTIČKE POTVRDE

Σεγέστη Ap. III. 23; cit. *Διὰ μὲν δὴ ταῦτα τῆς Σεγέστης ἔχρηζεν ὁ Καῖσαρ, Σεγεστική* Strab. IV 6.10; cit. *ἡ Σεγεστικὴ πόλις*|| Strab. VII 5.2; cit. *ἡ δὴ Σεγεστικὴ πόλις ἐστὶ Παννονίων ἐν συμβολῇ ποταμῶν πλειόνων*|| Strab. VII 5.2; cit. *κατὰ τὴν Σεγεστικὴν*|| Strab. VII 5.2; cit. *ἐγγὺς δὲ τῆς Σεγεστικῆς*|| Strab. VII 5.12; cit. *τοῦ τε Νοάρου τοῦ παρὰ τὴν Σεγεστικὴν ῥέοντος*

♦ **Σεγεστανοί** Ap. III. 10, 17, 22–24

◇ Σεγεστική γῆ Ap. III. 22

Anreiter (2001: 123) navodi i Plinijevu potvrdu **Segesta** (Plin. III, 131; cit. *Carnis Segesta et Ocra*), ali moguće je da ona ne pripada ovamo. Kod Strabona je ime grada u obliku poimeničene pridjevske izvedenice od *Segesta*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na području današnjeg Siska. Nije sasvim jasno jesu li *Siscia* i *Segesta* različita imena za isto naselje ili su to dva susjedna naselja kako opisuje Strabon, v. **Siscia**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Rimljani su *Segestane* napadali u više navrata. Prema Apijanovoj priči, August je 35. g. pr. Kr., u svom pohodu u Panoniji, odlučio zauzeti *Segestu*, jer je grad bio dobro zaštićen jarkom. Grad je osvojio nakon 30 dana opsade. Nakon 1. st. u povijesnim se vrelima više ne spominje ime *Segesta* / *Segestica*, nego samo **Siscia**.

ETIMOLOGIJA

Prema Anreiteru (2001: 124) ojkonim je moguće izvesti sufiksom **-st-** od „panonskog“ apelativa ***segā** ‘obrađeno polje’ (< ‘sjetva’), što bi bilo srodno s lat. **seges** (G *segetis*) ‘usjev’, srvelš. **se, he** ‘sijanje’. Prvotno značenje ojkonima bilo bi ‘mjesto uz obrađena polja’. Jedini je problem semantička veza s ie. korijenom ***seg-** ‘pričvrstiti, dotaknuti’, od kojega bi se izvodile i latinska i keltska i „panonska“ riječ (usp. Matasović 2009: 328). Na sličan način kao panonski ojkonim *Segesta* izvedeni su, prema Anreiteru, i ojkonimi **Segesta** u Liguriji i u Hispaniji te **Seeste** (< *Segesten*) u Vestfaliji, koje ubraja u „staroeuropski“ sloj. Sims-Williams (2006: 107) spominje teoretsku mogućnost da bi *Segesta* bilo keltsko ime, u vezi s pkelt. ***sego-** ‘snaga, moć’ (srir. **seg** ‘snaga’, srvelš. **hy** ‘hrabar, odvažan’), no malo dalje (2006: 312) čita se da to ne smatra osobito uvjerljivim.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet navodno je očuvan u imenima **Sitac, Sitec** (Skok ERHSJ III: 244; Schramm 1981: 357; usp. **Scytyc** 1244. g., nema u ARj). Formalni je razvoj nategnut: to bi ime postalo od pridjevske izvedenice **Segestica** > ***Sestica** (s ispadanjem međuvokalnoga -g-), vlat. naglašeno *e* dalo bi u slav. *ě* > *i* (s ikavizmom), lok. ***vъ Sistyци** dao bi valjda pojednostavljuvanjem konsonantske skupine *-stc-> -sc-* lik *Sitec, Sitac*.

SEGESTICA

riječni otok na Kupi

ANTIČKE POTVRDE

Segestica Plin. III 148; cit. *Colapis in Savum influens iuxta Sisciam, gemino alveo insulam ibi efficit, quae Segestica appellatur*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Riječni otok, na Kupi kod ušća u Savu.

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od ojkonima **Segesta**. Na otoku su pronađeni tragovi keltskog naselja, pa je moguće da Plinije otok naziva po starijem naselju, jer se od 1. st. spominje samo *Siscia*.

OSTALO

Ime riječnog otoka, motivirano ojkonimom.

SENIA

antičko naselje, današnji Senj

ANTIČKE POTVRDE

Senia Plin. III 140|| It. Ant. 273,7|| Tab. Peut.|| An. Rav. IV 22 (224, 5); V 14 (381, 12), **Σένια** Ptol. II, 16, 2

POTVRDE S NATPISA

Senia CIL III 3016; cit. *dom Aequo aug. et Seniae sac.*|| CIL VI 2451; cit. *Quintianus Seni mil. coh.*

♦ **Seniensis** CIL III 3016; cit. *pleb[s] Seniensium*|| CIL III 3017; cit. *ord. Seniensium*

Drugi dio Pseudo Skilakova ΙΔΑΣΣΑΑΤΤΙΕΝΙΤΗΣ obično se popravljao u ΣΕΝΙΤΗΣ (Σένιτες), ime stanovnikā *Senije* (v. Mayer I: 329), ali je Suić (1996b: 230) to popravio u ime stanovnika Iadera (ΙΑΔΕΡΑΤΙΝΟΙ), što je prihvatio i Križman (1997: 46 bilj. 35). Na Tabuli je u moru ispred *Senije* zapisano i *Port(us) Senia(e)*.

Slika 13 *Senia* na Tabuli Peutingeriani

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Senj**, 69 km jugoistočno od Rijeke, na obali Velebitskoga kanala, podno najnižega velebitskog prijevoja Vratnika.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Brončanodobno gradinsko naselje nalazilo se iznad grada na brdu Kuku. Naselje se zatim preselilo u podnožje brda, na mjesto današnjega naselja, gdje se nalazio i antički grad. Status municipija dobio za Oktavijana (35. pr. Kr.). Grad je stradao u provalama Vizigota, Huna, Avara, a obnovljen je dolaskom Hrvata. Od 12. st. središte biskupije. (HE IX: 692)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 299; II: 103) izvodi od ie. *sen- ‘star’ (lat. *senex*, stir. *sen*, skr. *sána-*, grč. *ἔνοχος* ‘star, ustajao, prošlogodišnji’, lit. *sėnas*), u značenju ‘stari (grad)’. Paralelna tvorba bila bi možda **Iovia** u Panoniji, ‘novi (grad)’ (ili ‘grad uz nova polja’), v. **Iovia**¹. Etimologija je semantički i formalno uvjerljiva, ali nije jasno kojem jeziku treba pripisati ime. Moguće je da je doista stvoreno u autohtonom (liburnskom) jeziku, ali nema lingvističkih prepreka ni da bi ime bilo keltsko (Sims-Williams 2006: 205). Ipak, nema ni posebnih razloga da bude keltsko (dapače, izolirano je u tom području).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu grada, **Sènj** (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje). Riječ je posuđena nakon romanske jotacije i nakon duljenja naglašanih vokala u otvorenom slogu. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 147.

Pretpostavljeni glasovni razvoj: *Seniae* > **Sē-n'ē* > **Sē-n'ē* → slav. **Sēn'i* > **Sēnjb*.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom. Ie. osnova je uvjerljiva, ali nije jasno kojem pojedinačnom jeziku treba pripisati.

SEPOMAIA

otok uz zapadnu obalu Istre

ANTIČKE POTVRDE

Sepomaia Tab. Peut.

Samo na Tabuli; čitanje nije pouzdano (usp. Križman 1997: 359).

Slika 14 *Sepomaia* na Tabuli Peutingeriani

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok uz zapadnu obalu Istre, u visini naselja *Silvo*.

SERA

otok Drvenik Veli

ANTIČKE POTVRDE

Sera An. Rav. V 24 (408, 11)

Samo kod Ravenjanina. Na temelju kontinuiteta u talijanskom ispravlja se u ***Ser<on>a**, ***Sir<on>a** (Mayer I: 300).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na temelju talijanskog imena smješta se na otok **Drvenik** (vjerojatno Veli) kod Šolte.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Ravenjanin spominje otok vjerojatno zbog važnosti za navigaciju u srednjodalmatinskom akvatoriju (Čače 1992: 45).

ETIMOLOGIJA

Ako se prihvati Mayerov ispravak, odnosno kontinuitet u talijanskom, ime bi moglo sadržavati sufiks *-ōna* (ali usp. i niže pod Kontinuitet).

KONTINUITET IMENA

U hrvatskome nema kontinuiteta. Kontinuitet bi možda mogao biti očuvan u tal. imenu otoka, **Zirona**, ali nije jasan odnos početnih suglasnika. Naime, početno *s* ne prelazi u *z* [*dz*] ni u jednom romanskom idiomu, pa bi trebalo pretpostaviti da Ravenjaninovo početno *s* označuje neki drugi suglasnik.

Skok (1950: 257) zbog kasne potvrde dovodi u pitanje postojanje sufiksa *-ōna* u ovom talijanskom nesonimu i izvodi ga od grč. **gyroma** ‘zaokružen predmet, okrug’, s romanskim izgovorom (ali ne kaže koji romanski idiom) (Skok 1950: 164) (te riječi nema u grčkim rječnicima Lidell-Scott ni u Sophocles).

SERENA

antičko naselje na području Slavonije, u blizini Našica ili Valpova

ANTIČKE POTVRDE

Serena It. Hier. 562, 9; cit. *mutatio Serena*, **Seronis** Tab. Peut., **Sorenis** An. Rav. IV 19 (215, 7)

Na Tabuli i kod Ravenjanina u množini, sa zamijenjenim samoglasnicima *e – o / o – e*. U blizini se nalazi ojkonim *Sonista* – **Senista* (v.) za koji se također pretpostavljaju dvostruke varijante.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, na granici između Donje i Gornje Panonije. Viljevo kod

Našica (BATL prema Grafu) ili Sveti Đurađ istočno od Valpova (Anreiter 2001: 127, Gračanin 2011: 37).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 300; II: 103) i Anreiter (2001: 127) izvode od ie. ***ser-** ‘teći’, v. **Sirmium**. Lik zabilježen u Jeruzalemskom itinerariju upućuje na sufiks *-en-* (kao u **Celena**), dok onaj u Tabuli upućuje na češći sufiks *-ōn-*, ali u množini.

SERETION

ANTIČKE POTVRDE

Σερέτιον Dion C. LVI 12.1

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Dalmaciji, između dinarskog sliva i Save, u Pounju (Bojanovski 1988: 381).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Mjesto se spominje samo kod Diona Kasija u opisu Tiberijeva ratovanja u Iliriku. Riječ je o događajima iz 9. g., kad je Tiberije ugasio ustanak uz pomoć svojih legata M. Emilija Lepida (kod *Siscije*), M. Plaucija Silvana (kod *Sirmiuma*) i Germanika (južno od Dinare). Ponekad se spominje da je Germanik osvojio *Seretion* nakon čišćenja područja Une, no u vrelu to nije izričito navedeno, pa je vjerojatno da je Lepid došao do *Seretiona*.

(Šašel Kos 1986: 187)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 301; II: 103) izvodi od ie. korijena ***ser-** ‘teći’, v. **Sirmium**, usp. **Serota**. Možda može biti izvedeno od etnonima **Seretes**, v. **Serota**.

SEROTA

antičko naselje u blizini Virovitice

ANTIČKE POTVRDE

Serota It. Ant. 130, 4|| It. Hier. 562, 5; cit. *mansio Serota*, **Sirotis** Tab. Peut., **Sirote** An. Rav. IV 19 (215, 10), **Σόρρογα**, var. *Συρόρα* Ptol. II 14, 4

Na Tabuli zabilježeno u množini, kod Ravenjanina u lokativu (s vlat. *ae > e*). Razlika u prvom slogu može se objasniti vlat. miješanjem *ř* i *e*. U Ptolemejevu liku (ako spada ovamo) moglo je doći do miješanja *T* i *Γ*, uz nejasan prvi slog (možda kao u *Sonista* – *Sinista*) u prvoj varijanti i metatezu u drugoj. Putanec (1992: 4) pretpostavlja da je u Ptolemejevu liku došlo do miješanja *II* i *Γ*, predlaže čitanje *Soropa* i povezivanje s etnonimom *Syrapilli* spomenutim kod Plinija (III, 147).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, vjerojatno u blizini Virovitice. Možda južno od Taborišta kod Virovitice (Gračanin 2011: 36).

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 127) izvodi od ie. participa na *-to-*, ***serōto-/*serōteh₂-** koji je izveden od *o*-osnove ***sero-** ‘tekućina’ (s duljenjem pred sufiksom), od korijena ***ser-** ‘teći’, v. **Sirmium**. Značenje bi bilo ‘mokar, vlažan’ < ‘opskrbljen tekućinom’ (mjesto se nalazilo u području koje poplavljuje Drava; Anreiter l. c.). Mayer (I: 301; II: 103) izvodi od istoga korijena.

Putanec (1992: 4) predlaže povezivanje s Plinijevim etnonimom **Seretes** (Plin. III, 147), usp. **Seretion**.

SERVITIUM

antičko naselje na području današnje Bosanke Gradiške

ANTIČKE POTVRDE

Servitio Tab. Peut., **Servitii** Not. dign. occ. 32; cit. *praefectus classis primae Pannonicae, Servitii*, **Servitti** It. Ant. 268, 7, **Serbitium** An. Rav. IV 19 (217, 15), **Σερβίτιον** Ptol. II 15, 4

Miješanje *v* i *b* je vulgarnolatinsko. Dvostruko *-tt-* u Antoninovu itineraru može biti greška prepisivača (*-tii-* / *-tti-*).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na Savi u Gornjoj Panoniji, na križanju cesta iz *Sirmiuma*, *Salone* i *Siscije*. Na mjestu današnje turske tvrđave Berbir u Bosanskoj Gradiški (Bojanovski 1984: 173; Gračanin 2010: 17).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Značajno cestovno i riječno središte Panonije i sjedište prefekta riječne flotile. Iz *Servitiuma* su Rimljani upravljali desnom obalom Save. (Bojanovski 1984: 173; Gračanin 2010: 17).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 301; II: 103–104) izvodi od ie. ***ser-** ‘teći’, v. **Sirmium**, ali ne daje objašnjenje za sufiks. Teško je ni na koji način ne povezati s lat. **servitium** ‘služba’ (od **servus** ‘rob’), iako je ta riječ u latinskom i u romanskim jezicima zabilježena samo u apstraktnom značenju ‘roblje, ropstvo; služenje, služba’. Postavlja se pitanje je li moguća takva onimizacija, a ako je, na kakvu se službu odnosi.

SETUIA

antičko naselje u blizini Sinja

ANTIČKE POTVRDE

Σετουία Ap. Ill. 27; cit. *δὲ πόλεως Σετουίας...τὴν Σετουίαν*, **Situa**, var. *Citua* An. Rav. IV 19 (218, 4)

Na jednome natpisu pronađenom u *Rideru* zabilježeno je DECSET. Rendić-Miočević GMB. 1951, 57 predložio je čitanje **dec(urioni) Set(oviae)**, no kasnije je ispravio čitanje tog mjesta u *dec(es)sit* (v. u Rendić-Miočević 1989: 867 bilj. 27). Za Ravenjaninovu potvrdu je upitno spada li ovamo, jer ju spominje između *Derve* i *Anderve* (danas Nikšić u Crnoj Gori). Izdavači Ravenjaninove Kozmografije (Pindar i Parthey 1860: 218) predlažu povezivanje s *Cetio* u Antoninovu itineraru, što je planina na granici Norika i Panonije.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gradina na brdašcu **Šušanj** iznad Lučana zapadno od Sinja (Rendić-Miočević 1951: 57–58 = 1989: 826 prema Gunjača 1937).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Utvrda Delmata, 34. i 33. pr. Kr. pružili zadnji otpor Oktavijanu (usp. Šašel Kos 1986: 141).

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 105) prema Pokornom uspoređuje s latv. **sēta** ‘ograda, imanje’ ili latv. **siētava** ‘duboko mjesto u rijeci’, tračkim **Seti-dava**, zatim s epitetom Zeusa **Seietovien[us]** (na natpisu iz južne Bugarske) i ojkonomom u jugoistočnoj Germaniji **Σετουία** (Ptol. II 11, 14).

SIBENTON

ANTIČKE POTVRDE

Σιβεντο(v) mučenički spisi sv. Ursicina B. H. G. 2, 1861, c. I. II; cit. *τὸ μὲν γένος ἄγων ἐκ τῶν Ἰλλυρίων πόλεως Σιβέντου*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rodno mjesto svetog Ursicina, u Donjoj Panoniji. Sveti Ursicin se slavi u Đakovačkoj i Sarajevskoj dijecezi (Mayer I: 303).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Sveti Ursicin bio je tribun iz Ilirije, služio je vojsku pod Dioklecijanom. Mučen pod Maksimijanom (4. st.) i dekapitiran u Nikomediji (304. g).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 303; II: 105) izvodi od ie. ***seyb-** ‘teći, sipati, kapati’ (srvnj. **sife** ‘jaruga, teren

prožet vodom i vlagom poput močvarnoga', srnz. **sīpen** 'kapati', srvnj. **sīfen** 'teći (o krvi)', možda i grč. **εἶβω** 'prolijevati, kapati'), a takva bi motivacija odgovarala mjestu u „močvarnoj Panoniji“ (Mayer II: 105). Sufiks bi mogao biti kao u **Colentum**². Ie. usporednice su od korijena u punini, ali korijen nije osobito dobro posvjedočen. Grčka riječ prema Beekesu nema dobru etimologiju, pa ostaju samo germanske usporednice.

SICULI

antičko naselje na području Kaštelanskog zaljeva

ANTIČKE POTVRDE

Siculi Plin. III 141; cit. *Siculi, in quem locum divus Caludius veteranos misit*, **Σικοῦν** Ptol. II 16, 3, **Siclis** Tab. Peut.|| An. Rav. V 14 (380, 12), **Siclisi** An. Rav. IV 16 (209, 10)

♦ **Σικουλωται** Ptol. II 16, 5, **Siculotae** Plin. III 143

Kod Ptolemeja je -AI (-λι) pročitano kao -N (-v) (Mayer I: 304). U oblicima s *-cl-* javlja se vulgarnolatinska sinkopa.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Naselje u Resniku, na krajnjem zapadu kaštelanskog pojasa, oko 8 km od Trogira (Čače 1995a: 31). Predio je bogat vodom i plodan.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U doba kad su Grci osnivali kolonije na Jadranu ovo su područje vjerojatno naseljavali Bulini. Njihova je zajednica bila *polis*. Na Velom Bijaču nalaze se ostatci prapovijesne gradine s mogućim naseljem na južnoj i istočnoj padini. Naselje u Resniku moglo je biti luka predrimskoga grada. Naselje *Siculi* razvilo se možda u predrimsko vrijeme. Naselje su vjerojatno osnovali isejski doseljenici, a bilo je manje od *Pharosa* i *Isse* i znatno veće od susjednih isejskih naselja *Tragurium* i *Epetium*. Pronađeni su ostatci kasnohelenističke luke ispred samog naselja. Car Klaudije u 1. st. naselio je u *Sikule* svoje veterane i dijelio im okolne zemlje. Rimsko naselje nastalo je bliže moru nego predrimsko i trajalo je do konca antike. U naselju ili okolici proizvodilo se vino i keramičko posuđe.

(100AN 272–273, Antički Grci 2010: 147, Čače 1995: 31)

ETIMOLOGIJA

Ojkonim je po svemu sudeći postao od lat. etnonima **Siculi**, jednog od plemena na Siciliji, prema kojem je Sicilija i dobila ime. Za to se pleme smatra da je izvorno obitavalo u središnjoj Italiji, te da je na Siciliju došlo u kasno brončano doba. Može se nagađati da su među veteranima koje je Klaudije tamo naselio bili brojni sa Sicilije, pa je naselje tako nazvano.

Obrnuto izvođenje (v. Mayer I: 304), prema kojem su *Siculi* ilirsko pleme koje je iz Dalmacije preko južnog Picenuma i Lacija došli na Siciliju kronološki nije uvjerljivo.

SIDRŌNA

antičko naselje u zadarskom zaleđu

ANTIČKE POTVRDE

Σιδρῶνα Ptol. II 16, 6; VIII 7, 8

POTVRDE S NATPISA

♦ **Sidrini** Öst. Jahresh. 8(1905) B. 53, 119, kod Medviđa; cit. *inter Sidrinos et Asseriates*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u unutrašnjosti Liburnije, sjeveroistočno od Obrovca. Gradina u **Medviđi** (Čače 1990: 203 bilj. 25).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Od starog gradinskog naselja u rimsko doba nastalo skromno gradsko naselje (Čače 1990: 203 bilj. 25). Vjerojatno je naselje imalo prometni značaj na putu kojim se od prapovijesti prevoze sol i drugi proizvodi s obale u unutrašnjost Ilirika (Miletić 2004: 17).

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno izvedeno sufiksom *-ōna*. U osnovi je, prema Mayeru (I: 304; II: 106), „ilirski“ korijen ***sidra-** ‘bijel’. Mayer navodi da bi taj bi korijen mogao biti izveden od ie. ***k'ih₁-wo-** (hrv. **siv**, lit. **šyvas** ‘svijetlosiv’, skr. **šyāvā** ‘tamnosmeđ, taman’). U tom slučaju *-d(r)-* ostaje neobjašnjeno. Druga mu je mogućnost izvođenje od ie. korijena od kojega su lit. **švidùs** ‘čist, sjajan’ (postoji **šviedrùs** ‘sjajan, svijetao’ i **svidùs** ‘čist, sjajan’), skr. **švindate** ‘biti bijel’, got. **hœits** ‘bijel’. Ie. korijen od kojega su te riječi danas se rekonstruirao kao ***k'weyt-** (od toga je i hrv. **svijet**), pa je i tu *-d-* neobjašnjeno (čak i ako se pretpostavi satemski odraz ie. palatala, „ilirski“ promjena **sw- > *s-* i pridjevski sufiks *-ro-*).

Formalno bi najbolje odgovarao ie. korijen ***sweyd-** ‘znojiti se’ (grč. **ἰδρῶς** ‘znoj’, latv. **sviēdri mn.** ‘znoj’, lat. **sūdor** ‘znoj’, stvnj. **swizzen** ‘znojiti se’), sa značenjskom motivacijom ‘znojiti se=vlažiti+sjajiti se’ (sličan razvoj je u litavskom **svidėti** ‘sjajiti se’).

S obzirom na značenje korijena i sufiks, moglo bi se pomisliti da toponim ulazi u mrežu staroeuropske hidronimije. Pritok rijeke Bober (koja je pritok rijeke Narew) zove se na jatvinškom **Sidra** (Mayer II: 106).

SILVO

antičko naselje, današnja Savudrija

ANTIČKE POTVRDE

Silvo Tab. Peut., **Silbio** An. Rav. IV 31 (257, 2), **Silbonis** An. Rav. V 14 (382, 8)

Kod Ravenjanina s vlat. $v > b$ i sa sufiksima *-i-* (*Silvium*), odnosno *-on-* (*Silvonaē*). Zabilježeno još i u srednjem vijeku kod Gvidona: **Silvium** Gvid. 461,2, **Silbonis** Gvid. 543,23

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Istri, **Savudrija** (Križman 1997: 368).

ETIMOLOGIJA

U osnovi je vjerojatno lat. **silva** ‘šuma’ ali završetci nisu jasni.

SINŌTION

antičko naselje na području Drniške krajine

ANTIČKE POTVRDE

Σινώτιον Strab. VII 5.5; cit. *Σινώτιον τό τε νέον καὶ τὸ παλαιόν, ἅς ἐνέπρησεν ὁ Σεβαστός, Συνόδιον* Ap. Ill. 27; cit. *Συνόδιον... δ' ἀφοῦσι πόλιν ἐν ἀρχῇ τῆς ὕλης, ἐν ἧ τὸν Γαβινίου στρατὸν ἐνήδρευσαν οἱ Δαλμάται περὶ φάραγγι βαθεία καὶ ἐπιμήκει καὶ μέση δύο ὁρῶν*

Apijanov lik Συνόδιον može se temeljiti na pučkoj etimologiji (Mayer I: 306; usp. grč. **σύννοδος** ‘sastanak, skupština’).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Delmatska utvrda, nalazila se na Bali(ji)noj glavici u Kljakama nasuprot Umljanovića. Položaj je na liniji stare ceste koja spaja Drniško i Sinjsko polje, na jedinom prirodnom putu dolinama Čikole, Vrbe, Sutine (Zaninović 1967: 12–13; Bojanovski 1974: 208), v. **Magnum**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U građanskom ratu između Cezara i Pompeja Delmati su bili na strani Pompeja. Cezar je u Ilirik uputio svog vojskovođu Aula Gabinija koji je doživio težak poraz od Delmata 48./47. g. pr. Kr. kod *Sinotiona*. Kasnije, u Oktavijanovu pohodu na Delmate *Sinotion* je u potpunosti spaljen (34. g. pr. Kr.). Na mjestu delmatske utvde podignut je po svemu sudeći rimski municipij *Magnum*. Na položaju Bali(ji)na glavica pronađeni su i delmatski (tj. predrimski) i rimski ostatci.

ETIMOLOGIJA

Nepoznata.

KONTINUITET IMENA

Zaninović (1967: 12–13) i Bojanovski (1974: 208) navode prema Urlič Ivanoviću (Davni Šinod, BD 2, 1879) da se u narodu čuje **Šinod**, **Šenedija** za Balijinu glavicu. U tom Urlič Ivanovićevu putopisu (str. I, bilj.) stoji da »Podorinu Kljačku, kod Balijine glavice, narod zove Šinod i Šenod« i da »Paval Vitezović kaže da taj veliki junak [misli se Tutim, Tatim, tj. Testim] braniše Promonu iz svoga Šinoda«. Iz toga se daje naslutiti da lik Šinod potječe od Vitezovića (kao *Promin* za *Promona*), ali nije jasno gdje kod Vitezovića (u Kronici, otkuda potječe lik *Promin* nema *Šinoda*). Početno Š upućivalo bi na mlađe romansko posredništvo (mletačko). Glas *-d-* mogao je nastati romanskom sonorizacijom, a može se temeljiti i na Apijanovu liku s *-d-*. **Promin**, v. **Promona**). Djeluje kao „poluučena“ posuđenica.

SIPARIS

antičko naselje u Istri između Savudrije i Umaga

ANTIČKE POTVRDE

Siparis, var. *syparis* An. Rav. IV 31 (257, 1), **Siparis**, var. *sipparis* An. Rav. V 14 (382, 7), **Sapparis** An. Rav. IV 30 (255,10)

U antici samo kod Ravenjanina, u raznim varijantama. Spominje se još u srednjem vijeku kod Gvidona: **Sipparis** Gvid. 543, 22, **Sapara** Gvid. 460, 5|| 461, 1; cit. *Sapara quae et Sibaris*, **Sibaris** Gvid. 461, 1; cit. *Sapara quae et Sibaris*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Kasnoantičko naselje između Savudrije i Umaga, u blizini današnjeg zaselka **Sipar**. Istaknut rt na kojem su ostatci kaštela. Jezičak kopna postaje otočićem za plime (Ist. enc. s. v. Sipar, Križman 1997: 366 bilj. 559).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Sipar je naseljen od kraja republike, ali u antičko doba nije imao obilježja municipija. Na položaju *ville rustice* razvilo se u 4./5. st. manje utvrđeno kasnoantičko naselje s kaštelom. Naselje je imalo civilni značaj, o čemu govore arheološki nalazi: pribor za maslinarstvo, vinogradarstvo, ribarstvo, nakit i mnogobrojne krhotine keramike. Život je u naselju prestao vjerojatno nakon njegova rušenja potkraj 9. st., u doba kneza Domagoja.

(Ist. enc. s. v. Sipar; HE IX: 776; Starac 2002: 273)

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 306) uspoređuje s etnonimom **Separi** Plin. III 142 (u blizini *Epetina*, u salonitanskom konventu) i ojkonomom **Σιπάριον** Ptol. II 16, 7 u južnoj Dalmaciji. Anreiter (2001: 17) potonji ojkonom izvodi od ie. ***sip-** ‘sipati, kapati’.

KONTINUITET IMENA

Imenski je kontinuitet očuvan u imenu zaseoka **Sipar** (tal. **Siparo**; na Pomorskim kartama iz 1989 i Topografskoj karti 1: 25000 zapisano je *Šipar*). Budući da *-p-* nije ozvučeno u *-b-*, posuđivanje je moglo biti vrlo rano. U tom su slučaju samoglasnici morali biti dugi (**Šīpār-*).

SIRMIUM

antičko naselje, današnja Srijemska Mitrovica

ANTIČKE POTVRDE

Sirmium Tab. Peut.|| Plin. III 148|| It. Hier. 563, 7; cit. *civitas Sirmium*|| It. Ant. 131, 4; cit. *Sirmi civitas*|| It. Ant. 259, 11; cit. *ab Hemonia per Sisciam Sirmi*|| It. Ant. 266, 14; cit. *a Sirmio Carnunto*|| Hist. Aug. Prob. 18, 8; cit. *Ipse Almam montem in Illyrico circa Sirmium*|| Eutr. 9, 17|| Aur. Vict. Epit. 37, 4; cit. *apud Sirmium ... Sirmii var. Sirmio*|| Amm. Marc. XXVI 5.4|| Iul. Hon. 19, 24|| Oros. VII 24.3, 34.2|| An. Rav. IV 19 (214, 18)|| Not. dign. occ. 32 (tri puta); cit. *Praefectus militum Calcariensium, Sirmi. Praefectus classis primae Flaviae Augustae, Sirmi...Ala Sirmensis, Sirmi., Sirmi* It. Ant. 131, 4; cit. *Sirmi civ(itas)*|| It. Ant. 261, 3, **Σίρμιον** Strab. VII 5.2|| Ptol. II 15, 4|| Procop. Vand. I 2|| Procop. Goth. III 33, 34|| Dion C. LV 29.3|| Zos. II 18.4-5, 19.1-2, 46.1, 49.2|| St. Byz.|| Sozom. Hist. eccl. IV 1; VII 2, **Sirmis** Iord. Get. 292; cit. *per Sirmis var. Syrmis,*

od 5. st., s vlat. promjenom *i > e*: **Sermium** Laterculus Polemii Silvi V 3; cit. *Pannonia prima in qua est Sermium*|| Iord. Rom. 293; cit. *Probus tumultu militari Sermio in turre quae vocatur ferrata occisus est, Σέρμιον* Hierokl. 19

♦ **Sirmienses** Plin. III 148; cit. *amnis Bacuntius in Saum Sirmio oppido influit, ubi civitas Sirmiensem et Amantinorum*|| Hist. Aug. Prob. 21, 2|| Aur. Vict. Lib. de Caes. 29, 1; cit. *Sirmiensem vico ortus, Sermienses* Ennod. Pan. XII; cit. *Sermiensem civitas ... Sermiensibus, Σίρμιεύς* St. Byz.

◇ **Sirmiensis** Cassiod. Var. III 23.2; cit. *ad Sirmiensem Pannoniam*|| Iord. Get. 299; cit. *ad obtinendam Sirmiensem dirigit civitatem, Sirmensis* Not. dign. occ. 9; cit. *Fabricae infrascriptae: In Illyrico: Sirmensis scutorum, scordisorum et armorum.*|| Not. dign. occ. 11; cit. *Procurator gynaecii Sirmensis, Pannoniae secundae.*|| Not. dign. occ. 32; cit. *Ala Sirmensis, Sirmi.*

POTVRDE S NATPISA

Sirmium CIL III 9576, Salona; cit. *quae a Sirmio Salonas adducta est*|| CIL III 3352, Stuhlweissenburg; cit. *Sirm.*|| CIL III 3563, Ofen; cit. *Sirmi*|| CIL III 4491, Carnuntum; cit. *Sirmi*|| CIL III 6441, Sirmium; cit. *colonia Sirmi*|| CIL III 10615, Carnuntum; cit. *Sirmi*|| CIL III 10616, Carnuntum; cit. *a Sirmi m. p. III, Sirmi* CIL III 10615.10616.4491, Carnuntum||

CIL X 3375, Misenum; cit. *domo Flavia Sirmi*

♦ **Sirmienses** CIL III 3243, Sirmium; cit. *dec. col. Sirmienses.*, **Sirmesis** CIL III 1987, Spalatum, **Sirmiates** CIL III 7429, Dessau; cit. *ab ord. (co)l. Fl. Sirmiatium*|| Inscr. 1465. a.161. – 168., kod Nikopolisa, vlat. i>e **Sermenses** CIL III 9551, a 612, Salona; cit. *sanct. abtissa Iohanna Sermenses*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnja **Sremska Mitrovica**, grad u donjem toku Save, na desnoj obali, 18 mp. udaljen od Dunava na sjeveru.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje naseljeno od prapovijesti. Prije dolaska Rimljana u okolici su obitavali panonsko pleme *Amantini* i keltsko pleme *Scordisci*. Naselje je vrlo rano postalo važno trgovačko i prometno središte. Autohtono stanovništvo organizirali su Rimljani u *civitas peregrina* u 1. pol. 1. st. Ta je zajednica prestala postojati nakon osnutka rimske kolonije. Nije poznato kad su Rimljani osvojili to područje, no vjerojatno nisu prije Oktavijanova pohoda u Panoniji (35. – 33. pr. Kr.), a možda i kasnije, u Tiberijevu pohodu (12. – 9. pr. Kr.). Postoje mišljenja da je *Sirmium* bio vojno naselje, ali nema dokaza da su ondje bile trajno smještene rimske legije, nego samo privremeno. Status kolonije grad je stekao u razdoblju Flavijevaca, vjerojatno za cara Domicijana (89. – 93. g). U 2. pol. 1. st. grad je bio jedna od najvećih naseobina rimskih građana u Panoniji, razvio se u metropolu cijelog Ilirika, sa sjedištem konzulara provincije *Pannonije Sekunde*.

Iz *Sirmiama* (i okolice) podrijetlom je nekolicina rimskih careva iz 2. – 4. st. (carevi Decije, Prob, Aurelijan, Maksimijan, Gracijan), a brojni su carevi u raznim prilikama boravili u gradu, uglavnom zbog ratova s plemenima na dunavskoj granici. *Sirmium* su 441. g. Huni razorili i porobili stanovništvo. Nakon poraza Huna grad je bio pod vlašću Ostrogota, pa Gepida. Godine 582. grad su osvojili i porušili Avari. Nakon dva mračna stoljeća na ruševinama antičkoga grada podignuto je srednjovjekovno naselje koje je bilo pod vlašću Avarskoga kaganata, zatim u 8. st. Franaka te Bugarskog carstva. Bizant nikad nije u potpunosti odustao od izgubljenoga grada i uvijek su tražili pristup ovoj točki koja je ključna za promet u srednjoj Europi i za ponovnu uspostavu sjeverne granice Carstva. Od antičkoga grada ostalo je samo slavensko naselje oko crkve sv. Dimitrija, koje je bilo glavno mjesto slavenske županije prije dolaska Mađara. Preko imena županijskog grada pretvorio se ojkonom u horonim.

(HE X: 182; Mirković 2004; Schramm 1981: 366–369; Skok ERHSJ III: 320)

ETIMOLOGIJA

Izvodi se od ie. korijena ***ser-** ‘teći’ (lat. **serum** ‘surutka’, grč. **ὀρός** ‘sirutka, tekući dio zgrušanog mlijeka’, možda i skr. **sará-** ‘tekuć’, **sísarti**, **sárati** ‘teći’)(usp. Krahe 1964: 40; Mayer II: 103), točnije od praoblika ***Sermiya-** (promjena **e > i* uvjetovana je glasovima *-r-* i *-i-* koji slijede) s izvornim značenjem ‘područje uz rijeku/vodu’ (Anreiter 2001: 133). Za sufiks *-m-* u tom korijenu usp. grč. **ὄρμη** ‘kretanje, navala, juriš’, skr. **sárma-** ‘tečenje, struja’. Kao toponimi sličnoga postanja navode se lat. **Sirmio** (na jezeru Garda u Italiji), polj. **Śrem** (Schramm 1981: 367).

Kao dodatne usporednice Mayer (II: 103–104) navodi i skr. **srávati** ‘teče’, grč. **ῥέω** ‘teći’, no te su riječi postale od ie. korijena ***srew-** ‘teći’ s kojim se *Sirmium* ne može povezati.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u imenu područja **Srijêm** ⟨G *Srijéma*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje). Izvor za posuđivanje bio je vlat. **Sermi**, a posuđen je prije metateze likvida. Lik *Serm-* je neočekivan, ali potvrđen (od lat. *i* očekuje se vlat. *ę*, što u slav. daje *ь*, a ne vlat. *e*, što u slav. daje *e*). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 151.

Od istog se korijena izvodi i ime poluotoka kod Šibenika, **Srìma** i staro ime otoka Murtera, **Srimač** (Skok ERHSJ III: 320).

SISCIA

antičko naselje, današnji Sisak

ANTIČKE POTVRDE

Siscia Plin. III 147; cit. *In ea coloniae Emona, Siscia*.|| Plin. III 148; cit. *Colapis in Saum influens iuxta Sisciam*|| Not. dign. occ. 32; cit. *Praefectus classis Aegetsium sive secundae Pannonicae, ... nunc Sisciae. Tribunus cohortis tertiae Alpinorum, Sisciae*.|| Vell. II 113; cit. *ingressus Sisciam*|| Tab. Peut.|| It. Ant. 259,11; cit. *per Sisciam*|| It. Ant. 260, 2 var. *sitia*|| It. Ant. 265, 5 var. *sciscia, ciccia, sicia, sitia*|| It. Ant. 265, 11 var. *sciscia, sicia, sitia*|| It. Ant. 266, 3 var. *sciscia, sitia*|| It. Ant. 272, 9; cit. *Sisciam*|| It. Ant. 274, 7 var. *sisciae, siscie*|| Iul. Hon. 19, 24, **Σισκία** Strab. VII 5.2|| Ptol. II 14, 4 var. **Σίσκια, Ἴσκια**|| Dion C. XLIX 37.1; cit. *πρὸς Σισκίαν ἐλύπησαν*, var. *Σεῖσκίαν*|| Dion C. XLIX 38.3; cit. *τῆς Σισκίας*, var. *Σεῖσκίαν*|| Dion C. LV 30.4, 33.2|| Zos. II 45.3-4, 48.1, 49.2, **Sicce** An. Rav. IV 20 (220, 13)

◇ **Siscianus** Amm. Marc. XXVI 4.4; cit. *Iuventio Sisciano quaestori*|| Not. dign. occ. 11; cit. *Praepositi thesaurorum: Per Illyricum...Praepositus thesaurorum Siscianorum, Saviae*.|| Not. dign. occ. 11; cit. *Procurator monetae Siscianae*.|| Farlati II 163, 173; cit. *Joannes Episcopus*

Siscianae

POTVRDE S NATPISA

Siscia CIL III 4193 Steinamange; cit. *colonia Septimia Siscia Augusta*|| CIL III 13441, Raab; cit. *domo Sisciae*|| CIL III 3976, Siscia; cit. *col. Sept. Sisc.*|| CIL VIII 2586, 22, **col. Sisc.** CIL III 3936, Degoj na Kupi;; cit. *dec(urio) col(oniae) Sisc(iae)*|| CIL III 3974, Siscia;

♦ **Siscianus** CIL III 3968=10850 Siscia; cit. *res publ. Siscianor(um)*|| CIL III 3977, Siscia|| CIL III 4373, Raab

Rukopisne varijante latinskih tekstova upućuju i na moguće pojednostavljivanje suglasničke skupine *sc > c*, tj. čitanje *Sicia*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Sisak**, grad u Posavini, na sutoku Kupe i Save, 57 km jugoistočno od Zagreba. Grad je smješten na povoljnom strateškom položaju između rijeka Save, Kupe i Odre, u plodnoj savskoj dolini, uz puteve važne od prapovijesti, u okolici bogatoj željeznom rudom. Prometni položaj *Siscije* vrlo je važan jer je to jedno od tri prijelaza Save u krugu od 200 km, s obzirom na to da je močvarno područje Save vrlo široko. (Lolić 2003: 131)

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Područje je naseljeno od prapovijesti. Naseljavalo ga je panonsko pleme Segestani. Na mjestu današnjeg Pogorelca, na desnoj obali Kupe, unutar meandra (koji izgleda kao poluotok) pronađeni su ostatci kasnoželjeznodobnog naselja koje se pripisuje Keltima. U koritu Kupe pronađeni su ostatci koji upućuju na postojanje naselja i u starijem željeznom dobu (kr. 6. – poč. 4. st. pr. Kr.). Obično se smatra da je keltsko naselje na desnoj obali Kupe nosilo ime *Segest(ica)*, dok se ono na lijevoj zvalo *Siscia*. Na lijevoj obali Kupe nisu nađeni prapovijesni slojevi. Rimljani su grad osvojili 156. g. pr. Kr. (nakon neuspješnog pokušaja 119. g. pr. Kr.) i u početku se tu nalazila vojna baza iz koje su kretali daljnji pohodi na Panoniju. U Batonskom ratu *Siscia* je uz *Sirmium* bila jedino uporište Rimljana. Ekonomska osnova za razvoj grada bili su metalurgija, trgovina i obrt. Status kolonije stekla je u doba cara Vespazijana (71. g., *Colonia Flavia Siscia*, status potvrđen i 194. g. *Colonia Septimia Siscia Augusta*). U 1. st. grad je postao i važna luka, osnovana je riječna flota *Classis Flavia Pannonica*. Grad se i dalje razvijao u 1. pol. 2. st., ali nakon ratova s Markomanima, Kvadima i Jazigima u 2. pol. 2. st. dolazi do ekonomskog pada. U gradu je 260. g. osnovana kovnica novca, a nakon Dioklecijanove podjele provincije Panonije *Siscia* je glavni grad provincije *Pannonia Savia*. Od 3. st. bila je i biskupsko sjedište. U sukobu Magnencija i Konstancija grad je opustošen i nikad se nije oporavio. Kontinuitet života održan je do početka 6. st. Nakon provala Avara i

Slavena početkom 7. st. tradicija naselja nastavlja se na istom mjestu. U 9. st. sjedište Ljudevita Posavskog, u 12. st. spominje se kao posjed zagrebačkoga Kaptola.

(HE IX: 785; Lolić 2003; Schramm 1981: 357–358, 100AN 232–233).

ETIMOLOGIJA

Anreiter (2001: 182) ubraja u ojkonime keltskoga postanja. Navodi da je jedini, ali vrlo jak, indikator keltskosti činjenica da ime samo u keltskome ima etimologiju. Ojkonim je, prema Anreiteru, izveden od redupliciranog ie. korijena **sek-* ‘sjeći, rezati’, koji u keltskom ima razne reduplicirane oblike (srir. **seisc** ‘šaš, trska’ < **seski-*, velš. **hesg** ‘trska’, breton. **hesc**). Apelativ koji je ishodište glasio bi **si-sk-iyā* i značio ‘površina pod trskom, šašem’. Semantička motivacija od ‘sjeći’ do ‘trska’ je oštro lišće trske i sličnih biljaka (Matasović 2009: 331). Ipak, prema povijesnim vrelima i arheološkim nalazima, čini se da je keltsko naselje bilo ono koje se zvalo **Segesta**.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u današnjem imenu, **Sísak** ⟨G *Síska*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje) (od 16. st. kajk. **Sisek**, odakle su njem. **Sissek**, mađ. **Sziszek**). Sam lik imena pokazuje neke neobičnosti: nema očekivane romanske jotacije (lok. **Sisciae* > **Sisk'e* > **Sisčb* / ***Siseč?*), iz čega slijedi da je posuđen ili lik koji nije imao jotaciju **Sisci* (?nepravilan lokativ) ili prije romanske jotacije, ali pitanje je i zašto nema slavenske 2. palatalizacije. U literaturi se često prenosi Ramovševo objašnjenje da je u slavenskom posuđeni lik glasio **Siscě** (iz vlat. **Siskia**), što je shvaćeno kao lokativ od nominativa **Siskь** odnosno **Sisak** (v. Mayer I: 308; Schramm 1981: 358). Mayer (1930: 146) i prema njemu Holzer (2011: 148) pak pretpostavljaju da je izvor za posuđivanje neposvjedočeno ***Sisca**, što bi bila dubletna inačica poput *Mursa / Mursia, Tininum / Tinninium* (Holzer 2011: 148) ili je taj lik »ime poprimilo u ustima grčkih ili germanskih posada ovog grada« (Mayer 1930: 147). Skok (ERHSJ III: 244) *-k-* tumači kao očuvanje starijeg romanskog izgovora.

OSTALO

Od 1. st. pr. Kr. u vrelima se spominje samo *Siscia*. Odnos *Siscije* i *Segeste/Segestice* lingvisti su objašnjavali raznoliko, no još uvijek nema općeprihvaćenog mišljenja. Zaključuje se da su antički pisci *Segest(ic)u* smještali na desnu, a *Sisciju* na lijevu obalu Kupe (Sanader 2009: 83). Problemi se mogu svesti na sljedeće: 1) jesu li *Siscia* i *Segest(ic)a* dva imena za isto naselje ili imena za dva naselja jedno pokraj drugoga? 2) koje je ime starije? 3) koje je ime keltsko (ako ijedno, a za oba postoje mišljenja da bi mogla biti keltska)?

Vasmerovo mišljenje da je *Segest(ic)a* ime koje su Rimljani odabrali za *Sisciju* da bi podsjećalo na *Segesta* na Siciliji Mayer (I: 308) prenosi, ali smatra nevjerojatnim. Njegovo je mišljenje da je *Segestica* starije, „ilirsko“ ime za mlađe keltsko *Siscia*. Takav odnos predlaže i Anreiter – njemu je *Segesta* „panonsko“ ime (Anreiter 2001: 123–124), a *Siscia* keltsko (Anreiter 2001: 179–182). Schramm (1981: 357) prenosi Šašelovo mišljenje da je *Segesta* ime koje su donijeli Kelti koji su podigli naselje s lukom.

SISOPA

antičko naselje u Središnjoj Hrvatskoj

ANTIČKE POTVRDE

Σισώπα Ptol. II 14, 4

Samo kod Ptolemeja.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na jugozapadu Gornje Panonije. Stariji hrvatski leksikografi smještali su u Zagreb (v. Putanec 1992: 1–2).

ETIMOLOGIJA

Nejasna etimologija. Anreiter (2001: 134) predlaže tvorbu reduplikacijom (kao **Siscia**), od „nijanse“ ie. korijena ***seH₂p-** ‘trunuti, gnjiti’, sa značenjem ‘močvarno područje’. Usporednica bi bila jedino grč. **σήπομαι** ‘trunuti’, ali taj grč. glagol ne može biti u vezi s tim korijenom. Ako je ie. podrijetla, on se izvodi od ie. ***KyeH₂p-** $K \in \{ *k', *k^{(w)}, *g^{(h)}, *g^{(w)h} \}, \{ *t, *d^h \}$ ili je predgrčkoga podrijetla (v. Beekes 2010: 1324). Putanec (1992: 5) pretpostavlja da je ovaj ojkonom složenica u kojoj je drugi dio ie. vodna riječ ***h₂ep-**, v. **Colapis**, a prvi bi dio bio srodan s grč. **σίζω** ‘pištati’, **σισμός** ‘šištanje, pištanje’. Putanec za ove grčke riječi navodi i indoeuropski korijen, no one su onomatopejskoga postanja (Beekes 2010: 1329–1330).

SOLENTA

otok Šolta

ANTIČKE POTVRDE

Ἰσολέντα Ps. Skil. 23, **Solenta** An. Rav. V 24 (408, 4); ?V 24 (408, 9), **Solentia** It. mar. 519, 4, **Solentii** Tab. Peut.

♦ **Colentini** Plin. III 142; cit. *et ex insulis Issaei, Colentini, Separi, Epetini*, melior. **Solentini** (v. Čače 1988: 69 bilj. 9), usp. **Colentum**¹.

Kod Pseudo-Skilaka zabilježeno u doba kad je u grčkom *s-* prelazilo u spiritus (Skok 1950: 168, usp. i 171 bilj. 4). Grč. *v* prilagođeno je u lat. *i*, što je u vlat. dalo *e*. U Antoninovu

Itineraru i na Tabuli zabilježeno sa sufiksom *-i-*, s time da je na Tabuli u lokativu i nije ž. r.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok **Šolta**, u srednjodalmatinskom otočju, zapadno od Brača. Pruža se u smjeru zapad-sjeverozapad-jugoistok. Površine je 58,98 km², dug je 19 km, širok 5 km, najviši vrh Vela Straža visok je 237 m. Obala je duga 73,1 km. Otok je građen od krednih vapnenaca i dolomita Jugozapadni dio otoka je pod makijom i niskom šumom, istočni pretežno kamenjar.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok naseljen od prapovijesti, ali malo je arheoloških nalaza iz toga doba. Iz rimskog doba potječu ostatci nekoliko naselja, kameni natpisi i predmeti. Početkom 7. st., nakon što su Slaveni razorili Salonu, romansko pučanstvo pobjeglo na Šoltu (prema Tomi Arhiđakonu, Skok 1950: 168), ali se rano doselilo i slavensko stanovništvo. Od 9. do 12. st. Šoltom je vladao Bizant, hrvatski vladari i Venecija. (HE X: 501)

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 317; II: 98) izvedeno od ie. korijena **sal-*, v. **Salona** (u duljini), sa značenjem ‘kojega optače (voda)’ (tj. ‘oko kojega je voda’). Sufiks bi bio *-nt-*, usp. **Colentum², Bolentium**.

Možda je moguća i veza s lat. **solum** ‘tlo’ < ie. **se/ol* ‘mjesto, naselje’ (hrv. **selo**, lit. **salà** ‘otok, polje okruženo livadama, selo’, stvnj. **sal** ‘prostorija, soba’).

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan je u starijem hrv. **Sulet** (Hektorović; matice 17. i 18. st.) i u suvremenom imenu **Šolta**. Izvor za posuđivanje starijega imena *Sulet* glasio je **Sōlenta**, u hrv. je posuđen prije romanskog podizanja i prije postanka nazalnih vokala u slavenskom. Prilagodba u muški rod. Pretpostavljeni glasovni razvoj: *Sōlenta* > **Sōlent-* → **Suleṭ-*.

Suvremeno hrvatsko ime **Šolta** (usp. **Šolt**, **Šolta** Vitezović, **isola di Solta** 1596. g.) mlađa je posuđenica iz talijanskog (ili mletačkog) **Solta**. Postanak tog talijanskog imena nije sasvim jasan. Prema Skoku (1950: 168) taj je lik nastao pučkoetimološkim povezivanjem s participom lat. glagola **solvere** ‘riješiti’ (tal. **s(c)olto**, lat. **solutus**, usp. i **Soluta** kod Tome Arhiđakona), ali to je semantički nategnuto (Tekavčić 1976: 52 i Vajs 1987: 169). Skok (1950: 170 bilj. 3) navodi i drugu mogućnost, da je talijansko ime posuđenica iz hrvatskoga. S time se više slaže Tekavčić (*l. c.*), te iznosi pretpostavku da je hrv. *Sulet* posuđen u tal. preko dalmatoromanskoga, s obzirom na to da je sinkopa češća u dalmatskom nego u mletačkom. Pitanje je kako se ime opet vratilo u ž. r. Za slično višestruko posuđivanje usp. *Vrgada*, v. **Rubricatas**.

OSTALO

Nesonim; na „ilirski“ sloj upućivao bi sufiks *-ent*.

SOROGA

ANTIČKE POTVRDE

Σόρρογα, var. *Σιγόρα*, *Σορόγα* Ptol. II 14, 4

Mayer (I: 301) navodi ispravljeno čitanje Ptolemeja, varijantu **Σιρότα** (s miješanjem *T* i *Γ*), odnosno izjednačuje sa **Serota**. Putanec (1992: 4) pretpostavlja da je u Ptolemejevu liku došlo do miješanja *II* i *Γ*, predlaže čitanje *Soropa* i povezivanje s etnonimom *Syrapilli* spomenutim kod Plinija (III, 147).

ZEMLJOPISNI PODATCI

V. **Serota**. (Usp. Putanec 1992: 2 za Jambrešićevo smještanje u Zagreb).

SPALAT(R)UM

antičko naselje, današnji Split

ANTIČKE POTVRDE

Spalathron, var. *spalation*, *spalathion* An. Rav. IV 16 (209, 8), **Spalatum**, var. *spalatum*, *spalatum* An. Rav. V 14 (380, 9), **Spalatum** Prosper Tiro ad a. 315; cit. *Diocletianus haud procul a Salonis in villa sua Spalato moritur*, **Spalato** Tab. Peut., **Aspalato** Not. dign. occ. 11; cit. *Procurator gynaecii Iovensis Dalmatiae - Aspalato*.

O različitim varijantama (*Spalatum* / *Spalatum* / *Aspalatum*) v. pod Etimologija.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Na mjestu današnjeg **Splita**. U antičko doba posjed na kojem je car Dioklecijan u 4. st. izgradio palaču. Poluotok na sjeveroistoku graniči sa solinskim područjem, na istoku je Mosor granica prema poljičkom području. Duboka luka, bogatstvo vode.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Pronađeni su sporadični ostatci iz eneolitika koji govore o naseljenosti u prapovijesno doba. Nije poznato je li na tom mjestu prije izgradnje Dioklecijanove palače postojalo naselje. Pronađeni su malobrojni dokazi o prisutnosti Grka, ali oni ne dokazuju pretpostavku o grčkom naselju. Više je materijalnih ostataka pronađeno iz razdoblja prije Dioklecijana, ali ne zna se koliko je bilo urbanizirano. U rimsko doba *Spalatum* je administrativno pripadao salonitanskom ageru, a taj je toponim označavao ili predij ili kakav obrađeni ili neobrađeni lokalitet (Skok 1952: 19). Palača se gradila velikom brzinom krajem 3. i početkom 4. st., i u nju se Dioklecijan uselio odmah nakon abdikacije 1. 5. 305. Kao razlozi za gradnju palače

upravo na ovom mjestu navodi se njen položaj otprilike u središtu Carstva i carevo dalmatinsko podrijetlo. Dioklecijanova palača predstavlja novi tip rimskog naselja, tzv. utvrđeni *palatium*. Brojni antički spomenici govore o intenzivnom životu palače u antici i nakon Dioklecijanove smrti. Palača prerasta u ranosrednjovjekovno naselje u uvjetima pada *Salone*. Zaštićena i utvrđena palača poslužila je kao utočište izbjeglicama iz *Salone*. Već od 6. st. prerasta u grad i preuzima funkciju rimske *Salone*.

(100AN 250–253; Sanader 2009: 99–111, Marasović 1996; Rapanić 1997)

ETIMOLOGIJA

O etimologiji ovog toponima dosta se pisalo, ali nije utvrđeno od kojeg lika treba poći, *Spalatum*, *Spalatrūm* (*Spalathron*) ili *Aspalathos*. Najčešće se polazi od lika i etimologije Konstantina Porfirogeneta (10. st.) (Skok 1952: 24; Šimunović 2008: 587, ondje je i starija literatura). Porfirogenetov toponim glasi **Ἀσπάλαθος** (Const. Porph. 29. 30), τὸ Ἀσπάλαθον (Const. Porph. 29. 30) (usp. i **Asbâlatô** Idrisi, oko 1150.) i izvodi ga od grč. **ἀσπάλαθος** ‘trnovita biljka’ (predgrčkoga podrijetla). To bi značilo da su oblici bez početnoga *a-* nastali krivom analizom **Aspalato** kao **a Spalato** (za slično rastavljanje v. **Aenona**, **Nesactium**, **Osinium**). Kao semantičku motivaciju Skok (1952: 24) navodi da se čestice u Dalmaciji često nazivaju po biljkama. Premda semantički odgovara, ne treba zaboraviti da su većina Porfirogenetovih etimologija ipak pučke. Osim toga, najstariji zabilježeni oblici ipak su bez početnog *a-*.

Ako se pretpostavi obrnuto, da je izvorni lik onaj najstariji zabilježeni, bez početnoga *a-*, tada je početno *a-* u mlađim oblicima moglo biti uvedeno iz ablativa *a Spalato*. Mayer (II: 108–109) se pak odlučuje za izvorni lik *Spalathron* (za razliku od Mayer 1928: 104 gdje izvornim smatra *Spalatum*, iako ne isključuje mogućnost da je *-r-* u *Spalathron* „ilirski“ sufiks, a ne romanski glasovni razvoj). Smatra da je postao od grč. **σπάλαθρον**, **σπάλαυθρον** ‘žarač’ i izvorno označavao rt ili poluotok koji liči na žarač (usp. i grad u Tesaliji **Spalathra** Plin. IV 32, vjerojatno istoga postanja). Usporednica je za takvu toponomastičku metaforu **Δρέπανον** (ime više rtova) od grč. **δρέπανον** ‘srp, zakrivljen mač’. Ako se prihvati ova etimologija, tada nejasan ostaje odnos *-tr-/-t-*. Umetanje *r* poslije *t* je romanska pojava (Skok 1920: 41), no o gubljenju *-r-* poslije *-t-* se ne govori. Moguće je, pak, da je došlo do ukrštanja **σπάλαθρον** i **ἀσπαλαθος**. S druge strane, ako je izvorni lik bio *Spalatum*, bez *-r-*, tada oblici s *-r-* kod Ravenjanina mogu biti romanski, a veza s grč. **σπάλαθρον** ‘žarač’ otpada.

KONTINUITET IMENA

Upravo kao i o etimologiji, tako se i o kontinuitetu ovoga toponima mnogo pisalo. Kontinuitet

je očuvan u današnjem imenu grada, **Spl̇it**, **Splj̇èt** (od 15. st.), no potpuni glasovni razvoj još uvijek nije općeprihvaćen (za glasovni razvoj usp. Mayer 1928: 104–110; Skok 1952: 24; ERHSJ III: 312; Holzer 2011: 150; Šimunović 2008: 587). Obično se polazi od vlat. lokativa ***Spalati** koji je regresivnom asimilacijom samoglasnika prešao u ***Spaleti** (usp. *Spaleta* Rački, Documenta 205, roman. *Spaletinam urbem* 997., 998., in *Spaleta* 1059./60.) daljnjom asimilacijom u ***Speleti**, sinkopom unutrašnjeg sloga > ***Spelti**, a taj bi lik pravilno nakon metateze likvida dao ***Spl̇èt-**, ikavski **Split**. Problem je toga razvoja što se pretpostavlja promjena *Spalat-* > *Spalet-* koja je *ad hoc* (prema Holzeru; Mayer 1928: 104 ju smatra slabljenjem nenaglašenog samoglasnika u vulgarnolatinskom) i što su još u 12. st. zabilježeni oblici bez romanske sinkope (*Spalet-*), a metateza likvida se datira u 8. st.

Mayer (1928: 108) je pretpostavio da se rom. *Spaleta* čitalo se kao *Spoleta* ili *Spuleto* (usp. tal. *Ossero* < *Apsaros*) što bi u slavenskom dalo **Sṗl̇èt-* > *Split*, *Spljet*. Za slične glasovne probleme usp. **Tarsatica, Marsonia, Varvaria**.

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom, vjerojatno pripada grčkom sloju.

STAMNES

antičko naselje, današnji Ston

ANTIČKE POTVRDE

Stamnes An. Rav. IV 16 (208, 13); cit. *Pardua id est Stamnes*

Možda je Ravenjaninov lik skraćen od etnika *Stamnes*<es>, s vlat. *-ens-* > *-es-* (Mayer I: 258).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Ston**, gradić 59 km sjeverozapadno od Dubrovnika. Smješten na kratkoj prevlaci koja spaja poluotok Pelješac s kopnom, uz plodno polje s obiljem vode i svojih solila.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Zbog iznimno povoljnog položaja i prostranog plodnog polja ovaj je prostor naseljen od neolitika i željeznog doba. U ilirsko su doba područje Pelješca, pa tako i Stona, naseljavali Plereji, koji su svoju ekonomiju zacijelo temeljili na iskorištavanju solana. Iz ilirskog doba potječu i prapovijesna gradinska naselja Gradac na Sv. Mihajlu i Humac kod Hodilja. Njihov je odnos bio jednak kao odnos Velikog i Malog Stona. Život na Velikoj Gradini nastavljen je i u antici. Antičko naselje širilo se u polje u podnožje gradina Sv. Mihajlo i Humac. Poluotok Pelješac, pa tako i područje Stona ulazio je u ager kolonije u *Naroni*, što je izravno potvrđeno i natpisom. Stranica centurije u ageru Stonskog polja iznosi oko 420 m, što je manje nego u

drugim rimskim limitacijama na našoj obali (710 m). Manje čestice limitacije svojstvene su starijim centurijacijskim sustavima, ali i neravnim zemljištima. U Stonu se u antici živjelo kao na velikom poljoprivrednom imanju, uz plodna polja, riblje bogatstvo mora i proizvodnju soli. Kršćanstvo je u Ston vjerojatno stiglo u 4. st., a u 5. st. vjerojatno je bio središte biskupije. Ranokršćanske građevine u Stonu datiraju se u 5./6. st. Glavna crkva srednjovjekovnog Stona (crkva sv. Petra) podignuta je na temeljima antičke *ville rustice*.

(Zaninović 1996: 402–422; HE X: 270)

ETIMOLOGIJA

Prema Skoku (1920: 37) posvjedočeni lik **Stamnes** postao je od **Stagnense** s promjenom *-gn-* > *-mn-* u »starodalmatinskom romanskom jeziku kao i u rumunjskom« (Skok l. c.) (usp. τὸ **Σταγνόν** Const. Porph. i suvremeno tal. ime **Stagno**), što je poimeničeni pridjev **stagnensis** ‘močvaran, blatan’ izveden od **stagnum** ‘jezero, bara’. Druga je mogućnost da je ojkonom podrijetlom etnik **Stamnenses** od ***Stannum** (usp. εἰς τὴν **Στάμνον** Kekaumen. Strat. 74.) < lat. **stagnum** (usp. Mayer I: 257–258).

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u današnjem imenu, **Stòn** ⟨G *Stòna*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Školski, Šonje). Do posuđivanja je došlo nakon vlat. asimilacije *-mn-* > *-nn-* (usp. **porta Stannu** 1245.) i prije slav. *a* > *o* (Skok ERHSJ III: 338). Romanska promjena *gn* > *mn* trebala bi razlikovati dalmatski od vulgarnolatinskog, ali ovdje je već u antici zabilježena.

OSTALO

Ojkonom s kontinuitetom.

STRAVIANIS

antičko naselje u blizini Našica

ANTIČKE POTVRDE

Stravianis, var. *strambianis* It. Ant. 265, 9

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Inicerum* – *Mursa*, između Vuke i Vukice. Gradac kod Našica / Gradac Našički (BATL, Gračanin 2011: 33).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 323; II: 104) smatra da je toponim izveden od ie. korijena ***ser-** ‘teći’, v. **Sirmium**. Međutim, sufiks *-(i)an-* upućuje na rimsko predijalno postanje. Posvjedočeni su gentilicij

Strabius (Solin – Salomies 1988: 177), i kognomen **Strabo** (Solin – Salomies 1988: 408) od kojih bi mogao biti izveden toponim. Ako je to točno, lik s -v- zabilježen u Antoninovu itinerariju odražava vlat. miješanje *b* i *v*, na što, donekle, upućuje i rukopisna varijanta *strambianis*.

OSTALO

Možda rimski predijalni ojkonom.

STRIDON

antičko naselje na granici Panonije i Dalmacije

ANTIČKE POTVRDE

Stridon Hier. de viris illustr. 135; cit. *Hieronymus, natus patre Eusebio, oppido Stridonis, quod a Gothis eversum, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit*|| Marc. com. ad a. 392, MGH. AA. 11, 63; cit. *quem (sc. Hieronymum) Stridon oppidum genuit*

Dugo se smatralo da je posvjedočen i pridjev izveden od imena *Stridon*, **Stridonensis** u spisima s koncila u Niceji, 325. g.: *provinciae Pannoniae Domnus Stridonensis* i na natpisu navodno pronađenom u zaleđu Knina, između Grahova i Glamoča (CIL III 9860; cit. *[F]i[ne]s i[n]te[r] Salvia[t]as e[t] S[tr]ido[n]e[n]ses*). Za spise s koncila u Niceji pokazalo se da su pogrešno pročitani (usp. Suić 1996k: 760–761), da treba čitati **Sirmiensis**, a za pronađeni natpis pokazalo se da je krivotvoren (id. 757–761).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na granici Panonije i Dalmacije. Na temelju nepouzadnih (i krivih) potvrda pokušalo ga se smjestiti u Panoniju, ali nalazilo se zacijelo u Dalmaciji (BATL, Suić 1996: 809).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Rodno mjesto svetoga Jeronima.

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 110) predlaže izvođenje od ie. ***ster-d^h**- (uspoređuje s grč. **στόρθυξ** ‘zubac, šiljak’, što je vjerojatno predgrčkog podrijetla) ako se odnosi na mjesto na stijeni koja strši iz polja ili od ie. ***k'erd^h** ‘stado’, ako se *Stridon* nalazio u ravnici s puno stoke na ispaši. No, kako i sam Mayer kaže (l. c.), teško je izvoditi semantičku motivaciju toponima kojemu se ne zna ni smještaj, a postoje i formalne poteškoće.

STULPI

antičko naselje, možda na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Στουλπί, var. *Στούλπι, Στλοῦπ(π)ι* Ptol. II 16, 6

♦ **Stulpini** Plin. III 139

ZEMLJOPISNI PODATCI

Prema Ptolemeju mjesto u unutrašnjosti Liburnije, možda negdje u Lici.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Liburnska općina koja pripada skardonitanskom konventu (*conventus Scardonitanus*).

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 324; II: 110) izvedeno od „ilirskog“ ***stulp-** ‘kolac, greda, balvan’, što bi bilo u vezi s hrv. **stûp**, rus. **столп**, lit. **stulpas**, srnj. **stolpe** (sve sa značenjem ‘stup’ ili sl.)

KONTINUITET IMENA

Potvrde sličnog ojkonima iz srednjovjekovnih vrela odnose se zacijelo na naselje u blizini Rogoznice (**τὸ Στόλπον** Const. Porph. De adm. imp. 31, **Stelpona** 1226. Farlati IV 337; cit. *Drid...ab occidente Stelpona*, **vallis Stelpona** 1332., Cod. dipl. Croat. 10, 6, **vallis Stolpone / Stalpone** Cod. dipl. Croat. 10, 124). To bi mjesto moglo biti istoimeno (ili s istim korijenom) kao i ovaj liburnski ojkonom, a smatra se da je imenski kontinuitet očuvan u imenu **Stupin** (nema u ARj, nema u Velikom atlasu Hrvatske) < ***Stylpīn**, s *-ōna* > *-īn* kao u **Albona** i sl.

SUNISTA / SONISTA; SINISTA

antičko naselje u blizini Koprivnice

ANTIČKE POTVRDE

Sonista Tab. Peut.|| An. Rav. IV 19 (215, 13), **Sunista** It. Hier. 561, 11; cit. *mutatio Sunista*, **Sinistra**, var. *siniota* It. Ant. 130, (2-3); cit. *Iovia hic Sinistra Lentulis*

Izvori upućuju na lik toponima *Sonista* ili *Sunista*. Razlika u prvom samoglasniku može se objasniti vlat. miješanjem *ŭ* > *o*. Zapis *Sinistra* u Antoninovu itinerariju zacijelo je ukršten s lat. pridjevom **sinister** ‘lijevi’. Upravo potvrdu iz Antoninova itinerarija smatraju Mayer (I: 299) i Anreiter (2001: 129) najbližom izvornom liku imena, na temelju predložene etimologije. Anreiter kao izvorni lik toponima navodi **Sinista** (što bi se moglo dobiti ispravkom oblika iz Antoninova Itinerarija), dok je Mayeru izvorno **Senista** (kao usporednicu navodi dvostruko pisanje susjednog toponima, *Luntulis / Lentulis*, v. **Lentulis**).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Poetovio – Mursa*, oko Koprivnice, između *Iovia (Botivo)* i *Piretis*. **Kunovec Breg** sjeverozapadno od Koprivnice (BATL, Gračanin 2011: 35).

ETIMOLOGIJA

Toponim bi mogao biti izveden sufiksom **-st-**, v. **Iovista, Ladesta**. Korijen od kojega Mayer (I: 299; II: 103) i Anreiter (2001: 129) izvode toponim je ie. ***sen-** ‘star’, v. **Senia**, u značenju ‘stari grad’ (Mayer) ili ‘kod starih polja, tj. polja na ugaru’ (Anreiter). Paralelna tvorba bila bi **Iovista** (ako je od ie. ***h₂yew-** ‘mlad’, usp. **Iovia**¹). Formalno bliske riječi su i got. superlativ **sinista** ‘najstariji’ i lit. **senystė** ‘dob, starost’.

Premda semantički, pa i formalno, etimologija toponima **Senista / Sinista* zvuči uvjerljivo, poštujući izvore moramo zaključiti da je toponim ipak glasio **Sunista** ili **Sonista**, što ne može biti od ie. ***sen-**.

TA(M)BIA

antičko naselje u šibenskom zaleđu

ANTIČKE POTVRDE

Tabia An. Rav. IV 16 (209, 15), **Tambia** An. Rav. V 14 (380, 17)

Iako je svaka varijanta zabilježena po jedanput, vjerojatnije je da je izvorniji lik s *-mb-* jer se slova lakše ispuštaju nego dodaju, a i u srednjem vijeku je zabilježeno s *-mb-*: **Timbia** Gvid. 115.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Liburniji, nedaleko od *Skardone*: između *Skardone* i *Arauzone* ili između *Arauzone* i *Ridera*. Čače (1995a: 36) smješta u Unešić, podno gradine Bogočin, gdje su pronađeni kasnoantički i istočnogotski nalazi.

ETIMOLOGIJA

Ako je izvorno *Tambia*, možda se može uspoređivati s grč. **τύμβος** ‘humak’, srir. **tomm** ‘žbun, hrpa, brdašce’ (Mayer II: 111). Mayer povezuje i s kar. **τάβα· πέτρα**, sabin. **teba** ‘brežuljak’.

Postoji i ojkonom **Tabia** u Maloj Aziji, koja je zabilježena i kao *Tavia, Tavium* i može biti keltskoga podrijetla (Sims-Williams 2006: 275), (od ***tawso-** ‘gluh’, usp. stir. **tó, túae**, srvelš. **taw** ‘tišina’. U tom bi slučaju Ravenjaninovo *-b-* bilo vulgarnolatinsko.

KONTINUITET IMENA

Možda se spominje još na šibenskoj ispravi iz 14. st., **Tubnium** (Čače 1995a: 36, prema Miletić), s *u* od stražnjeg nazala $q < amC$ i nejasnim sufiksom).

TARIONA

antičko naselje u blizini Skradina

ANTIČKE POTVRDE

Tariona Plin. III 141; cit. *dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona*

♦ **Tariotae** Plin. III 141

ZEMLJOPISNI PODATCI

Utvrdna na kopnu između *Skardone* i *Promunturium Diomedis* (Katičić 1995: 333).

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno izvedeno sufiksom *-ōna*. Možda je izvedeno od etnonima **Tariotae**.

Mayer (II: 111–112) donosi i mogućnost da je ime utvrde i plemena izvedeno od ie. ***torH-o-** ‘oštar’ (kod Mayera ‘brz’) (grč. **τορός** ‘prodoran, glasan, razumljiv’, skr. **tārā-** ‘oštar, prodoran’).

TARNEUM

antičko naselje, možda na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Tarneum, var. *tharneum* An. Rav. IV 22 (224, 14)

Samo kod Ravenjanina.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Liburniji, navedeno između *Olise (Ortopla)* i *Avenda*.

ETIMOLOGIJA

Etimologija nepoznata.

TARSATICA

antičko naselje na području današnje Rijeke

ANTIČKE POTVRDE

Tarsatica Plin. III 140|| Tab. Peut., **Ταρσατικά**, var. *Ταρσατικά* Ptol. II 16, 2, **Tharsaticum** An. Rav. IV 22 (224, 8)|| An. Rav. V 14 (381, 15) var. *tarsaticum*, **Tharsatico**, var. *tarsatico*, *tarratico* It. Ant. 273, 5

◇ **Tarsaticensis** An. Rav. IV 22 (223, 7); cit. *Liburnia Tarsaticensis*

POTVRDE S NATPISA

◇ **Tarsa[ti]c[es](is)** Öst. Jahresh. 3(1900), B. 141f.

Pseudo-Skilakovo **ΙΛΑΣΣΑ ΑΤΤΙΕΝΙΤΗΣ** (Ps. Skil. 21) čitalo se kao **ΔΑΣΣΑΤΙΚΑ** (tj. **ΤΑΡΣΑΤΙΚΑ**) **ΣΕΝΙΤΕΣ** (v. Mayer I: 329), no Suić 1996b: 230 je predložio drugo čitanje, usp. **Senia, Iader**¹.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnja **Rijeka**, grad na sjevernom Jadranu, uz obale Rječine.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Prostor je nastanjen od mlađeg paleolitika. U brončanom i željeznom dobu razvija se organizirani sustav 14 gradinskih naselja, koja su uz naselje uz more, na desnoj obali rječine tvorila jedinstvenu cjelinu s velikom strateškom važnosti. Stara gradina **Tarsata* bila je središte jedne općine, s perifernim položajem u odnosu na etnički teritorij Liburna. Nalazila se u blizini sjeverozapadne granice prema Histrima (Raša), u zaleđu su bili Japodi. U rimsko doba u blizini je bila i granica između metropole i provincije. U doba dolaska Rima autohtono naselje na prostoru današnje Rijeke bilo je u domeni centra na trsatskom brijegu koje počinje prerastati u gradsko naselje rimskog tipa. Naselje se nije pomicalo s trsatske gradine u podnožje, na ušće Rječine, nego se samo centar pomaknuo s gradine na ušće. Iako su okolne zajednice dobile imunitet od Rima, *Tarsatica* nije imala tu povlasticu. Municipalitet je naselje steklo vjerojatno već u Augustovo doba, stanovnici su bili upisani u *tribus Sergia*, ali je urbanizacija tekla relativno sporo. Granice prema susjednim municipijima *Flanoni* i *Seniji* bile su uz današnji Lovran, odnosno oko naselja *Turres*. U tarsatski municipij ulazile su i zajednice nižeg ranga: *Lauriana*, *Volkera*, *Raparia*, *Turres*. U Carstvu je *Tarsatica* imala ekonomsko-trgovačku i vojno-stratešku ulogu, a u kasno doba Carstva i u kasnoj antici važnost joj je rasla. Ulazi u sustav tzv. Alpskih klauzura (*Claustra Alpium Iuliarum*). Osobitu važnost imala je potkraj 6. i početkom 7. st, ali nije preživjela avarsko-slavenske nalete. Vjerojatno je pala i prije *Salone*. Potkraj 8. st. naselje su razorili Franci, a stanovništvo je izbjeglo na obližnju uzvisinu Trsat. Novi grad uz more, Rijeka, podiže se u 13. st.

(100AN 224–225, Suić 1996h 455–472)

ETIMOLOGIJA

Kontinuitet u današnjem imenu *Trsat* (v. niže) upućuje na to da je ojkonom *Tarsatica* izveden sufiksom **-iko-** (kao u npr. **Lopsica**) od drugog toponima, ***Tarsat-**. Činjenica da je ž. r., tj. da se u rodu slaže s lat. riječju **civitas** ‘grad’ za Suića (1996h: 460) je pokazatelj da je naselje ime dobilo tek u latinskom. Anreiter (2001: 135 bilj. 500) iznosi mogućnost da bi u osnovi bio korijen ***tars-** < ie. ***ters-** ‘zemlja, kopno’ (lat. **terra**, stir. **tír**).

KONTINUITET IMENA

Sam ojkonom *Tarsatica* nije očuvao imenski kontinuitet. No, ime današnje riječke gradske četvrti, **Tr̄sāt** <G *Trsáta*> (naglasak prema HER) može se izvesti od nepotvrđenoga ***Tarsatu-**, od čega bi bilo izvedeno i antičko *Tarsatica*. Posuđeno nakon romanskog duljenja otvorenog

sloga pod naglaskom (***Tarsatu-** > ***Tarsātu-**). Međutim, od vlat. *-ar-* ne očekuje se slogotvorno *-r-* u hrvatskom, usp. **Marsonia**.

OSTALO

Ojkonim s djelomičnim kontinuitetom u imenu obližnje uzvisine, današnjem imenu gradske četvrti.

TAURIS

otok Šćedro

ANTIČKE POTVRDE

Tauris <Taurid-> B. Alex 45, 1; cit. *ad insulam Tauridem*|| B. Alex 45, 2; cit. *cum propius Tauridem accessisset*, **Tavris** Tab. Peut.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Vjerojatno otok **Šćedro** između Hvara i Korčule, **usp. Sacra**. Ranije se smatralo da je to elafitski otok Šipan.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Otok na koji je pristao Oktavije s namjerom da iz zasjede napadne Vatinija, ali ga je Vatinije ipak pobijedio.

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (II: 331) izvedeno od osnove ***tauro-** koja je česta u toponimima, usp. **Taurunum** (danas Zemun), **Taurus** (planinski lanac na JI Male Azije, usp. i etnonim **Taurisci** (alpsko pleme u Panoniji). Za osnovu **taur-* pretpostavlja se značenje ‘brdo’ i smatra se predindoeuropskom (Mayer II: 112; Anreiter 2001: 136), usp. **Epidauros**. S obzirom na to da je ime u kosim padežima zabilježeno s grčkim sufiksom *-id-* (u *Bellum Alexandrinum*), možda možemo pretpostaviti izvođenje od grč. **ταῦρος** ‘bik’ ili barem ukrštanje s tom riječi.

KONTINUITET IMENA

Možda je imenski kontinuitet bio sačuvan do 15. st. U izmjenama hvarskog statuta, 1446. g. zabilježeno je *in insula vero Torte, territorii insule Torte* (Gunjača 1973: 5–7). Ako je to doista nastavak antičkoga imena, treba pretpostaviti da je nastao od osnove kosih padeža, **Taurid-**, s monoftongacijom *au* > *o* (čestom u vlat. i romanskim jezicima, ali ne i u dalmatskom), s neočekivanom sinkopom naglašenoga *i* i neočekivanim bezvučnim *t* prema *d* (možda od ukrštanja s lat. **tortus** ‘zavojit’). Mogući glasovni razvoj **Tauride* > **Torde* > **Torte*.

Talijansko ime ovoga otoka je **Torcola** i pretpostavljalo se da je ono sačuvalo imenski kontinuitet, kao deminutiv ***Tauricula** od *Tauris* (v. npr. Mayer I: 331). Ako je doista deminutiv, onda to vjerojatno nije isti otok. Ipak, uvjerljivije je izvođenje talijanskog imena od vlat. ***torculum** ‘zavinut predmet’ ili lat. **torculum** ‘tjesak, preša’ (usp. i **Torkul** uvala na Krku). Ova je etimologija mogla utjecati i na lik *Torte* iz 15. st., kao da je prevedeno prema *Torcola*.

OSTALO

Nesonim, pripada grčkom ili predindoeuropskom sloju.

TĒDANIOS **v. Telavium**

TEDIASTON

antičko naselje, u sjevernojadranskom zaleđu

ANTIČKE POTVRDE

Τεδίαστων Ptol. II 16, 6

ZEMLJOPISNI PODATCI

Grad u unutrašnjosti Liburnije, između *Senije* i *Volkere*. Tomaschek (1880: 501) je smjestio sjeverno od *Arupiuma* (Prozor kraj Otočca).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 333) misli da bi moglo biti izvedeno od imena rijeke **Tēdanios**, v. **Telavium**, kao ‘grad na rijeci Τηδ-άνιος’. U tom slučaju treba objasniti razliku između dugog i kratkog vokala. Sufiks *-(ia)st-* mogao bi se usporediti sa sufiksom za izvođenje etnika (kao u *Iadastini*, *Onastini*, *Narestini*) i/ili sa sufiksom *-st-* (kao u **Iovista**, **Segesta**, **Ladesta**). Ako je to grad na rijeci *Tedanios*, onda ta rijeka mora prolaziti tuda i imati ušće u Jadran, vjerojatno ponornica.

TELAVIUM

rijeka, možda potok Žrnovnica južno od Senja

ANTIČKE POTVRDE

Telavium Plin. III 140; cit. *flumen Telavium quo finitur Iapudia*, **Τηδανίος** Ptol. II 16, 2; cit.

Τηδανίου ποταμοῦ ἐκβολαί

U rukopisima Plinijeva teksta zabilježeno je *telaulum*, što je Tomaschek (1867: 701) popravio u *Telavium*. Tomu je pridodao Ptolemejevu potvrdu, koju je popravio u **Τηλαβίου**. Kod Plinija se, dakle, *aul* popravljaju u *auī* (AUL – AUI); kod Ptolemeja *δαν* u *λαυ* (ΔAN -

ΛΑΥ).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Kod Plinija navedeno kao granica Japudije, kod Ptolemeja između *Lopsike* i *Ortoiple*. Pomišljalo se na potok Žrnovnicu, koji utječe u Jadran južno od Senja. Ovu je ubikaciju prvi preložio Degrassi (v. u Kozličić 1990: 87), spomenuo ju je Mayer (I: 332) kao malo vjerojatnu, ali argumentima ju je osnažio Čače (1987). Druga je mogućnost da je to rijeka Zrmanja (Kozličić 1990: 86–98), jedina značajnija rijeka u tom dijelu primorja, koja se inače ne spominje u antičkim izvorima.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Granica Japudije i Liburnije.

ETIMOLOGIJA

Premda je izjednačavanje rijeke spomenute kod Plinija i kod Ptolemeja uvjerljivo, ne zna se koji lik je izvorni. Bez toga, svaki je pokušaj etimološkog povezivanja spekulativan. Ipak, Mayer (I: 333) smatra vjerojatnijim lik s *-d-* i povezuje ga s imenom mjesta **Tediaston**. Kao mogući praoblik navodi ***Teudanius** (II: 113), s „poravnanjem“ diftonga **eu* > *e* ispred konsonanta. Izvodi od korijena koji je u germanskim riječima ags. **þeotan**, **þūtan** ‘šumiti, šuštati, žuboriti’, stvnj. **diozan**, ali te su germanske riječi nepoznatoga, vjerojatno onomatopejskoga postanja (Orel 2003: 423).

OSTALO

Hidronim.

TERARIA

ANTIČKE POTVRDE

Teraria, var. *Tenaria*, *Lenaria* An. Rav. V 24 (408, 8)

Samo kod Ravenjanina, možda ditografija prema **Leporaria** (v.).

TERPŌNOS

antičko naselje na području Like

ANTIČKE POTVRDE

Τέρπωνος Ap. III. 18

ZEMLJOPISNI PODATCI

Japodska utvrda, položaj nije sa sigurnošću utvrđen. Zacijelo treba smjestiti na smjeru napredovanja rimske vojske, na šire područje Modruša (Matijašić 2009: 15). Kao preciznija lokacija obično se spominje Samačka Glavica kod Gornjeg Modruša (Mayer I: 334, Šašel Kos

1986: 139) iako tamo nisu pronađeni tragovi prapovijesnog naselja. Kao druga mogućnost mikrolokacije pretpostavlja se Trojvrh (zaselak Janjčići), u kojemu se nalaze tri brijega povezana uvalama. Na dvama od njih nalaze se gradine, a na trećem nekropola. Taj je položaj strateški podoban za kontrolu prostora od Plaškog do Modruša (Balen-Letunić 1999: 23–24 bilj. 2).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Jedna od utvrda, glavnih uporišta Japoda koju je osvojio Oktavijan u svom pohodu 35. pr. Kr. Oktavijan nije spalio utvrdu, a branitelje utvrde je mirno pokorio.

ETIMOLOGIJA

Nepoznata.

TEUTOBURGIUM / TEUTIBURGIUM

antičko naselje na području istočne Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Τευτοβούργιον Ptol. II 15, 3, **Teutiburgio** It. Ant. 243, 4, **Teutiborgio** Not. dign. occ. 32 (dva puta); cit. *Teutiborgio...cuneus equitum Dalmatarum, Teutiborgio, ? Teutibaracio* Not. dign. occ. 32, **Tittoburgo** Tab. Peut., **Clautiburgum**, var. *Clantiburgum* An. Rav. IV 20 (220, 3)

Toponim je složenica (v. niže pod Etimologija), a samoglasnik koji spaja prvi i drugi dio složenice zabilježen je kao *-o-* i kao *-i-*. Ravenjaninov niz *Annama clantiburgum* treba popraviti u *Annamacia Titiburgum* (Cuntz et al. 1990: 58), tako je Ravenjaninov lik sličniji onomu iz Tabule. Od lat. *-eu-* (u *Teut-*) ne očekuje se vlat. *-i-* (u *Tit(t)-*).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto između *ad Labores* i *Cornacum*, današnji **Dalj**. Unutar velikog zavoja Dunava oko Daljske planine. Visoka desna obala Dunava i uzvisina Daljske planine pogodni su za naseljavanje.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U mjestu i okolici pronađeni su tragovi petnaestak prapovijesnih nalazišta. Na Velikoj Straži vjerojatno najprije podignuto neolitičko naselje (sopotske kulture), potom kasnobrončanodobno naselje iza kojeg je slijedila rimska pogranična utvrda *Teutoburgium* i srednjovjekovno naselje. Pronađen je grčki i grčko-kolonijalni novac, brončanodobno i latensko oružje i nakit te rimski grobovi. U Dalju su pronađeni i numizmatički nalazi iz doba seobe naroda (kasnorimski, ostrogotski, gepidski i ranobizantski) te avarsko-slavenski arheološki ostatci.

(100AN 112–113, Gračanin 2011: 293–294, 344–345, HE III: 12)

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (I: 336; II: 31, 115–116) složenica od „ilirskog“ **teutā* ‘narod, pleme’ < ie. **tewteh₂* ‘narod, pleme’ (stir. *túath*, got. *þiuda*, latv. *tàuta*, stprus. *tauto*, osk. *touto* ‘grad’) i germanske posuđenice u „ilirski“, **burg-* ‘uzvisina’. Anreiter (2001: 137–138) oba dijela složenice smatra „panonskima“ i rekonstruira značenje ‘utvrđeno mjesto određenog plemena’. Prvi dio teoretski može biti i keltski (v. Sims-Williams 2006: 114, 210; usp. gal. teonim *Teutates*), ali je diftong *-eu-* neočekivan (usp. Matasović 2009: 386 i 1996: 85). Zabilježen je pridjev izveden od istoimenog mjesta u Germaniji, *Teutoburgiensis* (*saltus*) (Tac. A. 1, 60, odnosi se na šumu u kojoj su Germani porazili Rimljane 9. g.), u kojem se drugi dio smatra germanskim, a prvi dio može biti keltski ili predgermanski, tj. može se odnositi na germansko pleme *Teutones* (Teutonci) (Lewis-Short). U Panoniji se, pak, ne očekuje prisutnost Teutonaca. Vjerojatnijim se čini da je to latinska (ili čak cijela germanska) složenica od *teut-* (što može biti bilo koji narod, možda germanski) i germanske posuđenice u latinski, *burgium*. Taj drugi dio složenice pojavljuje se i u toponimima **Quadriburgium** (mjesto u *Pannonia prima*, mjesto u *Pannonia Valeria* i utvrda u *Gallia Belgica*), **Asciburgium** (grad u *Gallia Belgica*, danas Asburg/Essenberga) i u tim ga je toponimima najjednostavnije objasniti kao latinizirani germanski **burg-* (got. *baurgs* ‘dvorac, utvrda, grad’, stvnj. *burg* ‘utvrda’). Germanska se riječ uspoređivala s grč. *πύργος* ‘toranj, kula’ i kslat. *burgus* ‘utvrda’, a odnosi među njima su objašnjavani na više načina: da je germanska riječ posuđena iz latinskog, da je latinska posuđena iz germanskog ili iz grčkog ili da su sve tri riječi iz predindoeuropskog supstrata. (Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen II: 458).

Kod ovog je toponima jasno da je složenica i jasno je koji su dijelovi, ali se ipak ne zna kojem ga jeziku treba pripisati.

TILURIUM

antičko naselje na području današnjega Garduna kod Trilja

ANTIČKE POTVRDE

Tilurio Tab. Peut.; cit. *Tilurio*, **Tilurium** It. Ant. 337,5; cit. *Ponte Tiluri*, **Tilurion** An. Rav. IV 16 (210, 12); cit. *Tilurion Ponteluri*, **Tilu** dokument s poč. 7. st., Marini: Papiri diplomatici, str. 121, br. 78; cit. *id est Asinio, Tilu[río], [...]*bielio..., usp. **Osinium**

POTVRDE S NATPISA

Til miljokaz iz Prud-Orepka; cit. *a Til(urio) Sco(dram) LX(VIII)* miljokaz iz Runovića, iz sr. 3. st.; cit. *a Til(urio) m(ilia) p(assuum)*

◆ **Tilurinus** CIL III 4503, Carnuntum; cit. *Ianuarius Tilurinus*

Na Tabuli je zabilježeno u ablativu, kod Ravenjenina s grčkim *-on* umjesto lat. *-um*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto na cesti *Salona – Narona*. Rimski vojni logor na mjestu današnjeg sela **Gardun** 1 km južno od **Trilja**, uz rijeku Cetinu. Smješten na prostranom, nakošenom zaravanku imao je stratešku važnost zbog mogućnosti nadzora prijelaza preko Cetine, v. **Pons Tiluri**.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Rimski vojnički tabor. Najprije je u njemu boravila *legio IX Hispana*, zatim *legio VII* (do 61. g.), a nakon toga boravile su ondje kohorte, od kojih se najdulje zadržala *cohors VIII voluntariorum civium Romanorum* (barem do 245. g.). U doba kad su se Rimljani širili prema unutrašnjosti *Tilurium* je imao važnu ulogu u zaštiti obale od upada domaćeg stanovništva, no logor nije nikada prerastao u veće antičko naselje. Sama konstrukcija logora bila je monumentalna, a arheološki nalazi pokazuju da je život u logoru bio najintenzivniji u 1. st., manje u 2. i 3. st.

Današnji Gardun počeo se razvijati u 18. st.

ETIMOLOGIJA

Prema Mayeru (II: 117) ishodište bi bilo ie. **telh₂-* ‘tlo, podloga’ (lat. *tellūs* ‘zemlja, tlo’, stir. *talam* ‘zemlja’, skr. *tala-* ‘površina, dno’, steng. *pel* ‘pod’), što bi u prijevojnoj praznini **tIH-* (usp. stesl. *тѣло*, lit. *tīlės* ‘podna obloga’) i s *r*-sufiksom (usp. Skok 1920: 30) dalo **tilur-* u značenju ‘most’. Značenje ojkonima *Tilurium* bilo bi tada ‘mjesto kraj mosta’, s obzirom na to da je položaj *Tiluriuma* doista u blizini mosta preko Cetine. Ako prihvatimo da je ishodište ie. **telh₂-* ‘tlo, podloga’, moglo je prvotno značenje *Tilurium* biti i ‘ravnicu’ ili ‘visoravan’, što također semantički odgovara. Zaninović (1996: 282) spominje Budrovićevu etimologiju, koji ime uspoređuje s kslat. *planurium* ‘otvoreno polje, visoravan otvorena na sve strane’.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet je očuvan u ojkonimu **Trilj** ⟨G *Trilja*⟩ (naglasak prema Šonje, HER, ARj, Holzer 2011; prva potvrda 1210. g.: **Tril** Cod. dipl. Croat. 2,101), tj. u današnjem imenu grada koji se razvio u neposrednoj blizini rimskog logora *Tilurium*, na prijelazu rijeke Cetine, v. **Pons Tiluri**. Lik koji je polazište za hrv. posuđenicu je vlat. **Tirūliu-*, s čestom metatezom *l – r > r – l*, što je nakon romanske jotacije, i sa slavenskim promjenama *ĩ > ь* i *ū > y (> i)* dalo **Тѣрыльѣ*. Schramm (1981: 222) dodaje da se *u* produljilo pod naglaskom (čime dokazuje da su ime Slaveni čuli od Romana, a ne od predrimskog stanovništva). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 156 (metatezu *l – r > r – l* datira nakon posuđivanja u slav.).

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

TITANA

otok u južnoj Dalmaciji

ANTIČKE POTVRDE

Titana, var. *Titania*, *Tytana* Mela II 114; cit. *Issa*, *Titana*, *Hydria*

Spomnije se samo kod Pomponija Mele, pa je bio predložen ispravak u **Pityia** prema Apoloniju Rođaninu (Parthey 1867: 182), usp. **Pityeia**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok u Jadranu, naveden između *Isse* i *Hydrie*.

ETIMOLOGIJA

Otok zacijelo nazvan prema grčkim mitološkim bićima **Τιτάνες** 'Titani' (usp. i pridjev izveden od toga, **Τιτάνιος** <-α, -ov>). Bez obzira na to kako se zapravo zvao otok, ime je *Titanā* vrlo vjerojatno utjecalo bilo na pisca, bilo na prepisivače.

U teoriji, moguća je i veza s grč. **τίτανος** 'bijela zemlja, kreč'.

OSTALO

Nesonim iz grčkog mitološkog sloja.

TIT(D)US

rijeka Krka

ANTIČKE POTVRDE

Τίτος Ptol. II 16, 2; cit. *Τίτου ποταμοῦ ἐκβολαί*, **Titius** Plin. III 129; cit. *ad Tityum flumen*|| Plin. III 139; cit. *ad flumen Tityum*|| Plin. III 140; cit. *ostium Tityi fluminis* var. *Titii*|| Flor. I 21

POTVRDE S NATPISA

Titum CIL III 6418, Promina, iz 1. st.; cit. *in agello secus Titum flumen*

Natpis i Ptolemejeva potvrda upućuju na osnovu *Tit-* (bez *-i-*), dok je kod Plinija na sva tri mjesta zabilježeno s *-i-*, bez drugih rukopisnih varijanti. O mogućoj grešci na natpisu (T umjesto znaka za TI) v. Ljubić 1867: 167. Potvrda s natpisa je u akuzativu, pa ne možemo znati je li nominativ *Titus* ili *Titum*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Liburniji, **Krka**. Dugačka je 72,5 km, izvire u zapadnom podnožju Dinare, utječe u Jadransko more kraj Šibenika estuarijem dugim oko 20 km. Obuhvaća porječje površine 2088 km². Teče kroz laporske stijene stvarajući proširenja, kroz vapnence probijajući uski i duboki

kanjon, preko travertinskih barijera stvarajući slapove.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Južna granica Liburnije – granica između Liburnije i Dalmacije u Plinijevo doba.

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 118) navodi da nije jasan odnos ovog hidronima s osobnim imenom **Titus, Titius** (dobro posvjedočeno na području cijelog Rimskog Carstva). To se ime povezuje s grč. **Τιτᾶνες** ‘Titani, sinovi Urana i Geje’ i moglo bi biti maloazijskoga podrijetla (usp. Mayer II: 117; Frisk II: 904).

OSTALO

Hidronim, možda pripada rimskom sloju.

I za današnje ime ove rijeke, **Krka** (od 16. st.), smatra se da je predslavenskog podrijetla, odnosno da je istoga postanka kao i ime slovenske rijeke **Krke** (**Κορκόρας** Strab. VII 5.2, **Corcae** An. Rav. IV, 21 (223, 4); cit. *inter cetera fluvius qui dicitur Corcae*, **Corca** Paulinus Aquilei., carm. II 1, 5 (8./9. st.); cit. *Natissa, Corca, gurgites Isontii*). To bi značilo da je u nekom razdoblju između 1. i 16. st. jedno predslavensko ime zamijenjeno drugim predslavenskim imenom, ili da su (barem u 1. / 2. st.) supostojala dva imena, autohtono *Corca* (ili sl.), i rimsko *Tit(i)us*.

TRAGURION

otok na kojem se nalazi jezgra grada Trogira

ANTIČKE POTVRDE

Τραγούριον Strab. II 5.20|| Ptol. II 16, 9; cit. *Τραγούριον καὶ πόλις*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otočić na kojem se danas nalazi stara jezgra Trogira (Kozličić 1990: 125), v. **Tragurium**.

ETIMOLOGIJA

Srednji rod u imenu otoka upućuje na to da je otok nazvan po naselju, v. **Tragurium**, **Colentum**².

TRAGURIUM

antičko naselje, današnji Trogir

ANTIČKE POTVRDE

Τραγούριον Plb. XXXII 9, 18, **Τραγούριον** Strab. VII 5.5; cit. *Τραγούριον, Ἰσσεῶν κτίσμα*|| Ptol. II, 16, 9; cit. *Τραγούριον καὶ πόλις*, **Tragurium** Mela II 57 var. *Tracurium*|| Plin. III 141; cit. *Tragurium civium Romanorum, marmore notum*|| Plin. III 152; cit. *contra Tragurium*

Bova ms. Surium, **Tragurio** Tab. Peut. (*Tragurio*)|| It. Ant. 272, 6, **Tragurion** An. Rav. IV 16 (209, 11); V 14 (380, 13)

POTVRDE S NATPISA

Tragurium CIL III 8693, Salona; cit. *custos Traguri*

♦ **Tragurinus** CIL III 14256; cit. (*Tr*)*agurin(us)*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Trogir, grad na zapadu Kaštelanskog zaljeva. Povijesna jezgra smještena je na otočiću u morskom tjesnacu između kopna i otoka Čiova.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

U obližnjoj pećini pronađeno je oruđe iz paleolitika. Prostor današnjeg grada naseljen je barem od 2. tis. pr. Kr. U brončanom i željeznom dobu postojalo je središnje naselje i gradine na okolnim brdima. Nalazi keramike iz 6. st. pr. Kr. svjedoče o trgovinskim vezama Grka i Ilira. Početak razvoja grada smješta se nakon 219. g. pr. Kr. i pada Demetrijeve Farske države, tj. nakon što su Isejci osnovali potkolonije u *Traguriumu* i *Epetiumu*. Delmati su 158. g. pr. Kr. napali isejske naseobine *Tragurium* i *Epetium*, o čemu su se Isejci požalili Rimu. Zidine su iz doba osnutka grada, tj. iz 3. st. pr. Kr., a raspored ulica karakterističan je za grčko urbano planiranje. Arhitektura vezana uz prethelenističko naselje nije arheološki potvrđena. Pod rimsku vlast došao je nakon pada *Isse* u građanskom ratu Cezara i Pompeja u 1. st. pr. Kr. Grad je rano stekao status *oppidum civium Romanorum*, a prilikom druge dedukcije veterana u doba cara Klaudija vjerojatno je bio uključen u sastav kolonije u *Saloni* i otad je imao status agerske prefekture.

U 7. st., nakon prestanka urbanog života u *Saloni*, u okolici *Traguriuma* pojavilo se novo, hrvatsko stanovništvo. Pred Crkvom sv. Marte u Bijaćima hrvatski knez Trpimir izdao je 852. g. najstariju poznatu hrvatsku povelju. U bizantsko doba Trogir se spominje samo kao *castrum*, a potkraj 10. i početkom 11. st. grad je ponovno živnuo.

(100AN 272–273, Antički Grci 2010: 139–141, Novak 1961: 203, Suić 1996d: 304–307)

ETIMOLOGIJA

S obzirom na to da je riječ o grčkoj naseobini, obično se smatra da je i ime grčkoga podrijetla. Mayer (II: 118) iznosi da je ime složeno od grč. **τράγος** ‘jarac’ i **ὄρος** ‘brdo’. Izvorno se, prema Mayeru, tako zvalo brdo iznad grada, koje se i danas zove **Kozjak**. Takva je motivacija imenovanja, međutim, neobična za „gotovo ravni (polu)otočić“ (Čače 2002: 64). Premda Beekes (2010: xxxviii) sufiks -οῦρ- ubraja u predgrčke sufikse, može se smatrati da ojkonom *Tragurium* na našoj obali strukturalno pripada grčkom sloju, a unutar grčkog predgrčkom, usp. **Korkyra Melaina**.

S druge strane, Sims-Williams (2006: 256) drži privlačnom Holderovu ideju da bi *Tragurium* bilo u vezi keltskim riječima poput stir. **tráig** ‘plaža’, srvelš. **trei** ‘oseka, isušivanje’.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet očuvan u današnjem imenu grada, **Trògīr** <G *Trogíra*> (naglasak prema HER, ARj, Holzer 2011, Školski, Šonje; u hrv. tekstovima od 16. st., a usp. i srednjovjekovne potvrde **Tragurium** Gvid. 115, **Τραγοῦριον** Kinnam. 5, 17, **τὸ Τετραγούριον** Const. Porph. 29. 30 (od grč. τετρα+ἀγγοῦριον ‘krastavac’, jer je otok malen poput krastavca), **Tragura** 14. st., **Tragurinus**, **Traguriensis** Ivan Đakon (iz Mayer I: 342; Jireček I: 62)). Ime je u slavenski posuđeno prije Dyboova zakona i prije slav. $\bar{u} > \bar{y}$ (> \bar{i}). Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 156.

I današnje tal. ime **Trau** čuva romanski kontinuitet, s gubitkom međuvokalnoga -g- (usp. **Trahù** 15. st. (Jireček I: 62), **Traorensis** Ivan Đakon).

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom. Ako pripada grčkom sloju, mogao bi biti motiviran nazivima životinja.

TRONUM

antičko naselje na području Imotske krajine

ANTIČKE POTVRDE

Trono It. Ant. 338, 1; cit. *Ponte Tiluri Trono Bilubio*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Salona – Narona* preko *Tiluriuma*. Možda Cista Velika (Čače 1995a: 41, Bojanovski 1988: 382), najznačajnije naselje na relaciji od Trilja do Imotskog polja (Bojanovski 1977: 92).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Pronađeni su ostatci naselja iz predrimskog doba (gradina i tumuli), a na tom je mjestu moralo postojati i relevantnije antičko naselje. Život se nije gasio ni nakon srednjeg vijeka (usp. Bojanovski 1977: 92).

ETIMOLOGIJA

Nepoznata etimologija.

ULCA

rijeka Vuka u istočnoj Slavoniji

ANTIČKE POTVRDE

Ulca Tab. Peut.; cit. *ad Labores pont. Ulcae*|| Ennod. Pan. VII; cit. *Ulca fluvius, tutela Gepidarum, quae vice aggerum munit audaces et in iugorum morem latus provinciae quibusdam muris amplectitur*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka **Vuka**. Dugačka je 112 km, izvire na jugozapadnim obroncima Krndije, na 200 m visine, utječe u Dunav u Vukovaru. Obuhvaća porječje površine 644 km². Zbog malog pada teče sporo i stvara meandre, usp. **Ad Labores Pontis Ulcae**.

ETIMOLOGIJA

Hidronim je, prema Anreiteru (2001: 258), izveden od „panonskog“ pridjeva ***ulkā** < ***wulkā** < ie. ***wlkeh₂**- ‘vlažan, mokar’, što bi bilo izvedeno od ***welk-** ‘vlažan, mokar’, v. **Volkaia (helē)**.

Neuobičajeno je da je antičko ime rijeke ženskog roda. Schramm (1981: 410) misli da bi mogla biti rana potvrda „sekundarnog -a“ ili tvorba u ženskom rodu.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet u svom imenu čuva rijeka **Vūka** (naglasak prema ARj, Holzer 2011, Šonje), **Vūka** (naglasak prema HER, Šonje) (1303. g. Cod. dipl. 8, 69; cit. *cedit in quendam fluvium Wlcha nominatum*; zatim od 18. st.), što je u slavenski posuđeno prije nastanka protetskog *v* i prije *u* > *ʋ*. Detaljan glasovni razvoj *v* u Holzer 2011: 162. Moguće je da je došlo do ukrštanja s riječi za ‘vuk’, kako u ilirsko doba, tako i nakon posuđivanja, u slavensko doba (usp. Schramm 1981: 410), usp. **Ulcirus, Volkera**.

OSTALO

Hidronim.

ULCIRUS

gora na granici Bosne i Dalmacije

ANTIČKE POTVRDE

POTVRDE S NATPISA

Ulcirus CIL III 10156b=3198; cit. *Ti(berius)... [viam] ... munit ad imum montem Ditionum Ulcirum per milia passuum a Salonis LXXVIIID P. Dollabella leg(ato) pro pr(aetore)*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Gora u području plemena *Ditiones*. Planina (*V*)*Ilica*, razdvaja Bosnu od Dalmacije (Bojanovski 1974: 204).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Plemenska granica plemena *Ditiones* i *Delmatae* (Bojanovski 1974: 211).

ETIMOLOGIJA

Prema Skoku (1920: 33) oronim je izveden sufiksom *-r*. Kao osnovu Mayer (I: 348; II: 120) navodi ie. riječ za ‘vuka’, **ul^wo-* (hrv. *vŭk*, lat. *lupus*, lit. *viľkas*, skr. *vľka-*, got. *wulfs*). Imenovanje gora po životinjama uobičajeno je. Skok (l. c.) kao primjer navodi brdo **Vučjak** u Velebitu.

Drugi ie. korijen koji dolazi u obzir je ie. **welk-* ‘mokar, vlažan’, v. **Volkaia (helē)**, koji bi u praznini **wlk-* također mogao dati **ulk-* (<**wulk-*, usp. Anreiter 2011: 139–140). U tom slučaju motiv za imenovanje bio bi sličan kao u današnjem imenu ove gore, (*V*)*Ilica* (od psl. **jьль* ‘glina, blato’).

ULMOS / ULMUS

antičko naselje u području Vojvodine

ANTIČKE POTVRDE

Ulmos It. Ant. 131, 3; cit. *Ulmos vicus*|| It. Ant. 232, 4; 261, 2, **Ulmo** It. Ant. 267, 2; 268, 3|| It. Hier. 563, 4; cit. *mansio Ulmo*|| Tab. Peut.; cit. *Ulmospaneta*

U Jeruzalemskom itinerariju je na tri mjesta zabilježeno s nastavkom za lat. akuzativ množine, inače u ablativu jednine.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Mursa – Sirmium*, između *Spaneta* i *Celena*. Vjerojatno Orašje u Srbiji, između Tovarnika i Šida (Gračanin 2011: 38).

ETIMOLOGIJA

Ime postaje moglo bi biti latinsko, od lat. **ulmus** ‘brijest’. Potvrde sa završnim *-os* upućivale bi na izvorno lat. **ad ulmos** ‘kod brijestova’, usp. **Populi**, dok bi potvrde bez završnoga *-s* upućivale na to da se postaja zvala **Ulmus** ‘brijest’. Za toponim je neuobičajeno da je po postanku apelativ koji znači biljku, tj. da nije izvedenica (npr. **ulmetum* ‘mjesto gdje rastu brijestovi, brestik’, što je kao izvedenica od *ulmus* posvjedočeno u romanskoj toponimiji **Olmedo, Omedo** ESP, **Olmeto** ITA, **Ulm(et)ul** RUM, primjeri iz Wolf 1994: 394). S druge strane, u hrv. postoje toponimi postali upravo onimizacijom apelativa *brijest* (**Brijêst** naselje

u Osijeku, **Brêst** u Buzetu, **Brêst Pod Ůčkōm** u Pazinu, **Brêst Pòkupskī** u Petrinji). Istoimeni toponim **Ulmo(s)** spominje se na Tabuli Peutingeriani i na drugom mjestu u Panoniji (u blizini današnjeg Soprona u Mađarskoj).

Anreiter (2001: 219) navodi mogućnost da je toponim „panonski“ odraz iste indoeuropske riječi od koje je i lat. *ulmus*. Odraz bi bio isti kao i u latinskom, pa, premda je sama pretpostavka moguća, nemoguće ju je dokazati. Inače se ta ie. riječ pojavljuje još u keltskom, germanskom i slavenskom (usp. stir. **lem**, eng. **elm**, češ. **jilm**, **jilma**).

OSTALO

Ojkonim, možda pripada rimskom sloju. Vjerojatno motiviran nazivom biljke.

UNIONE / UMONE

antičko naselje na području Splita

ANTIČKE POTVRDE

Unione, var. *Umone* An. Rav. IV 16 (209, 6); cit. *Unione id est Musaro*

Samo kod Ravenjanina. Ravenjaninovi izdavači i Mayer (I: 236) daju prednost varijanti *Unione*, dok je Čače (1995a: 30 bilj. 92) skloniji varijanti *Umone*. Mayer (I: 236) predlaže ispravak u **(in) Mon(t)e Mas(s)aro**, v. **Massaron**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Nepoznato mjesto u bliskom zaleđu Splita, smješteno razmjerno visoko na Mosoru, možda Srinjina ili Gračić (Grac) u Žrnovnici (Čače 1995a: 67).

ETIMOLOGIJA

Prihvati li se prvo čitanje, tada je ime postaje latinsko, **ūnio** ‘jedinstvo, spoj, savez’, misli se **ūnio viarum**, mjesto na kojem se račvaju ceste: jedna vodi u *Spalatum*, a druga u *Tragurium*. (Mayer I: 236). Nedostatak je ovog objašnjenja taj da se latinska riječ nije koristila u konkretnom značenju ‘raskrižje’ u klasičnom latinskom (niti u srednjovjekovnom), a nema je ni u romanskim jezicima.

Za varijantu *Umone* nije poznata etimologija.

URBATE

antičko naselje na području Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Urbate, var. *urbatae* It. Ant. 268, 6, **Urbate** Tab. Peut.

◇ **Urbatensi** Iustin. Nov. XI praef. a. 535; cit. *pars II Pannoniae, quae cum Urbatensi est civitate*

Anreiter (2001: 141) kao nominativ navodi *Urbatis*, a oblici s Tabule i Antoninova itinerara bili bi u ablativu. Teoretski je moguće i da su zabilježeni oblici vlat. lokativ od nominativa **Urbata*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti *Servitium – Sirmium*. **Srbac** na desnoj obali Save, istočno od utoka Vrbasa u Savu, na mjestu gdje je moguć prijelaz (Bojanovski 1984:184, Gračanin 2011: 31).

ETIMOLOGIJA

Mayer (I: 350) i Anreiter (2001: 141–142) smatraju da je ovaj ojkonim postao od etnonima ***Urbates** (Mayer) odnosno ***Urpates** (Anreiter). Taj etnonim bio bi izveden od hidronima koji je posvjedočen kod Plinija kao **Urpanus** (v.). Anreiter (2001: 142) smatra da je ishodište hidronim ***Urpā / *Urpas**, a posvjedočeni lik sa zvučnim *b* nastao bi pučkoetimološkim povezivanjem valjda s lat. **urbs** ‘grad’.

U teoriji, moguće je i keltsko podrijetlo (Sims-Williams 2006: 209 bilj. 115).

KONTINUITET IMENA

Mayer (I: 350) je, prema Joklu, hrvatski hidronim *Vrbas* izvodio od ***Urbatio-**, posvojnog pridjeva izvedenog od etnonima ***Urbates**, što bi u hrvatski bilo posuđeno uz posredništvo albanskoga (u alb. postoji promjena *-atio-* > *-as-*, a i imenica za ‘rijeku’ je muškog roda).

Anreiter (2001: 142) navodi da je slav. **Vrbas** postalo od rom. ***Urbazzo** < ***Urbatio-**. To je neuvjerljivo, jer rom. *-zz-* ne bi dalo slav. *-s-*, a zbog protetskog *V-* ne odgovara ni kronologija.

URPANUS

rijeka u Panoniji, možda Vrbas

ANTIČKE POTVRDE

Urpanus Plin. III 148; cit. *supra influunt in Savum Valdasus, Urpanus et ipsi non ignobiles*

Na temelju pretpostavljenog kontinuiteta u imenu *Vrbas* i povezivanja s ojkonimom **Urbate**, smatra se da je postojala i varijanta sa zvučnim okluzivom, ***Urbanus**, a možda i s drugim sufiksom, ***Urbasus** (v. pod Kontinuitet, za sufiks usp. **Valdasus**).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Panoniji, utječe u Savu prije ušća Save u Dunav. Rijeka **Vrbas** (Bojanovski 1988: 382). Dugačka je 253 km, izvire iz dva vrela ispod planine Vranice (u BiH), utječe u Savu između Bosanske Gradiške i Bosanskog Broda, nasuprot selu Davoru. Obuhvaća porječje površine 5400 km². U gornjem toku je planinska rijeka, u donjem teče kroz područje niskih brežuljaka. Rijeka nije plovna.

ETIMOLOGIJA

Izvodi se od istoga korijena kao **Urbate**. Meyer (I: 350) smatra da su *Urbanus* i *Urbate* u odnosu mjesto (ovdje rijeka) – stanovnik (ovdje ime mjesta po stanovniku), kao *Nedinum* – *Neditae*. Ako je izvorno u korijenu zaista bilo *-b-* (**Urb-* a ne *Urp-*), tada je osnova **Urba-** mogla postati od starijega ***urbā** ‘zavoj’ (Anreiter 2001: 258) < ie. ***wrb^h**- ‘svinuti, okretati’ (od tog su korijena inače izvedene ie. riječi za ‘granu, šibu’, usp. lat. **verbera** ‘batina, bič’, lit. **viřbas** ‘batina, šiba’, hrv. **vřba**). Hidronim bi bio izvorna „panonska“ tvorba ***Urbānas** tj. ***Urbāsas** (Anreiter 2001: 259 po Schramm 1981: 408).

Anreiter se na drugom mjestu (2001: 141–142) opredjeljuje za varijantu s bezvučnim okluzivom, ***Urp-**, usp. **Urbate**, tj. njegova objašnjenja za *Urpanus* i *Urbate* međusobno se ne slažu.

KONTINUITET IMENA

Smatra se da je kontinuitet očuvan u imenu rijeke **Vřbas** (od 13. st.), ali glasovni razvoj nije očekivan. Hidronim bi u slavenski bio posuđen prije nastanka protetskog *v-*, a izvor za posuđivanje sigurno nije bio Plinijev *Urpanus*. Prema Anreiteru (2001: 259) hrvatski je lik imena postao od panonske varijante ***Urbāsus**. Druga je mogućnost za izvođenje hrvatskog hidronima od nekog antičkog toponima preko ojkonima **Urbate** (v.). Povezivanje je dosta nategnuto, a i muški rod u hrvatskom hidronimu nije očekivan.

Vrbas je i ime srednjovjekovne župe u donjem toku rijeke Vrbas, te ime grada u središnjoj Bačkoj.

OSTALO

Hidronim, možda očuvao kontinuitet.

URSARIA

otok uz zapadnu obalu Istre

ANTIČKE POTVRDE

Ursaria Tab. Peut.|| An. Rav. V 24 (409, 9)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Otok na istarskoj obali između *Pullaria* i *Cervaria*. Moguće ubikacije: (1) Sv. Ivan kod Rovinja (BATL), (2) otok ispred Vrsara sjeverno od Rovinja (prema Mayer I: 350) ili (3) otočić Vrsar u Brijunskom otočju (usp. Križman 1997: 359 bilj. 534).

ETIMOLOGIJA

Izvedeno od lat. **ursus** ‘medvjed’, usp. **Cervaria, Leporaria, Pullaria, Biperaria**

KONTINUITET IMENA

Bez obzira na točnu ubikaciju ovog otoka, toponimi **Vrsār** ⟨G *Vrsára*⟩ (naglasak prema HER, Šonje), **Vrsār** (naglasak prema Holzer 2011) između Poreča i Rovinja, na Limskom kanalu i **Vrsar** (otočić u Brijunskom otočju) mogu se izvesti od vlat. ***ursaria**. U hrvatski je posuđeno nakon romanske jotacije, prije slav. *v*-proteze. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 160. Talijansko ime istarskog mjesta je **Orsera** i u njemu je u potpunosti očuvan romanski glasovni razvoj.

OSTALO

Tipična romanska tvorba, od naziva životinja sufiksom -aria, usp. port. **Osseira**, **Usseira**, šp. **Osera**, **Usera**, **Oseira**, **Useras**, fr. **Orcières**, **Lorcières**, tal. **Ossaia**, **Orsara** (Wolf 1996: 394).

Skok (1950: 49) navodi da je „mletački toponim“, ime dva lošinjska školja, **Veli** i **Mali Orser**, također od lat. *ursaria*, no oni se zovu Mali i Veli **Osir** (topografske karte Hrvatske 1: 25000, Atlas Hrvatske 1: 100000, karta Kvarnera; a *google maps* ih ima kao Mali i Veli **Osor**)

VACONTIUM

antičko naselje na području Slavonije

ANTIČKE POTVRDE

Οὐακόντιον Ptol. II 15, 4

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Donjoj Panoniji, u blizini Bosuta; sjeverno od Drave (BATL prema RE).

ETIMOLOGIJA

Sims-Williams (2006: 210) smatra da bi ime moglo biti keltsko i povezuje (»uz poznatu keltsku disimilaciju«) s keltskim etnonimom **Vocontii**, odnosno antroponimom **Bocontius**. Ta bi imena mogla biti u vezi s galskom riječi za ‘dvadeset’, u smislu ‘dvadeset tribusa’ (Sims-Williams 2006: 210 bilj. 125; DLG 326).

VALDASUS

rijeka u Panoniji

ANTIČKE POTVRDE

Valdasus, var. Plin. III 148; cit. *supra influunt in Savum Valdasus, Urpanus et ipsi non ignobiles* var. *Uadasus, Ualdanus* (varijante prema Anreiter 2001: 259)

ZEMLJOPISNI PODATCI

Rijeka u Panoniji, utječe u Savu prije ušća Save u Dunav. Sana ili Ukrina (Bojanovski 1988: 382).

ETIMOLOGIJA

Nejasna etimologija.

Ako je izvorno ime rijeke *Urpanus* koju Plinije spominje uz *Valdasus* bilo ***Urbasus**, tada možda ove dvije rijeke imaju isti sufiks, v. **Urpanus**.

VARIANIS

antičko naselje na mjestu današnje Kutine

ANTIČKE POTVRDE

Varianis It. Ant. 260, 3; 265, 6

Mayer (I: 353) predlaže melioraciju u **Varcianis** (usp. niže pod Etimologija).

ZEMLJOPISNI PODATCI

Postaja na cesti prema *Mursi* i *Sirmiumu*, 23 mp. od *Siscije*. Na mjestu današnje **Kutine** (Gračanin 2011: 32).

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na području Kutine pronađeni su tragovi naseljavanja od mlađeg kamenog i ranog brončanog doba. U ilirsko doba područje je naseljevalo pleme Jasi, a zatim su se doselili Kelti. Postojanje rimskog naselja *Varianis* nije potvrđeno (HE VI: 369).

ETIMOLOGIJA

Vjerojatno je riječ o predijalnom toponimu. U osnovi mogu biti gentiliciji **Varius**, **Varianus** (Solin – Salomies 1988: 197, 198) ili kognomen **Varianus** (Solin – Salomies 1988: 417). Predijalnim ga smatra i Anreiter (2001: 195).

Mayer je melioraciju *Varcianis* predložio da bi povezao toponim s panonskim plemenom **Varciani**, za koje se smatra da je obitavalo u brdovitom području između Sutle i Lonje (Anreiter 2001: 143). Toponim bi u tom slučaju mogao biti etnonimskoga postanja, ali mogao bi također biti i predijalni. Ova druga etimologija uključuje više nedokazivih koraka nego prva.

VARVARIA

antičko naselje, današnji Bribir kod Šibenika

ANTIČKE POTVRDE

Οὐαρναρία Ptol. II 16, 6

◆ **Varvarini** Plin. III 139

POTVRDE S NATPISA

Varvaria CIL VI 32515b II 27|| CIL III 14514, Viminacium; cit. *Varvar(ia)*

◆ **Varvarini** CIL III 6418, Promina; cit. *finibus Varvarinorum*|| CIL XI 104, Ravenna; cit. *Colono Liburn. Varvar.*

ZEMLJOPISNI PODATCI

Bribir, gradić u zaleđu Šibenika, 14 km sjeverozapadno od Skradina, na rubu Ravnih kotara. Smješten u blizini nepresušnih izvora vode, plodnog polja i prostranstva pogodnog za ispašu stoke. Najstarija naselja podignuta su na uzvisini Bribirska glavica (300 m n.m.) s koje se može nadgledati široki prostor do Velebita, Promine, Dinare, nizinski kraj do Zadra, veći dio zadarsko-šibenskog akvatorija i pučina do Visa. Naselje na Bribirskoj glavici i u prapovijesti i antici i srednjem vijeku imalo je funkciju utvrde. Bribir zajedno s Ostrovicom je „ključ Zadra“: tijekom cijele povijesti branio je sjevernu Dalmaciju od provala iz unutrašnjosti.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Zbog povoljnih uvjeta za život, područje je naseljavano od paleolitika. U okolici su pronađeni ostatci neolitičkog naselja i više prapovijesnih gomila. Veće gradinsko naselje na Bribirskoj glavici razvilo se u starijem željeznom dobu, a trajalo je još i u srednjem vijeku. U doba liburnske prevlasti naselje se širilo, tako da se rudimenti urbanog karaktera protohistorijske gradine javljaju i prije romanizacije. Zato se život u antici nastavio na gradini, centar nije sišao u ravnicu kao kod drugih naselja. Pronađeni su tragovi trgovine s Grcima, čak i prije osnutka grčkih naseobina na sjevernom Jadranu, te u helenističko doba. U rimsko doba *Varvaria* je bila na čelu zajednice sastavljene od nekoliko liburnskih teritorijalnih zajednica. U građanskom ratu Cezara i Pompeja Cezar je *Varvarinima* dodijelio *ius Italicum*, odnosno status municipija s ograničenim građanskim pravom i imunitetom da bi ih pridobio na svoju stranu. Najimpresivniji su element urbanizma *Varvarije* ostatci bedema sagrađenih prije 1. st. kombinacijom liburnske i helenističke tehnike zidanja. U okolici su pronađeni i ostatci rimskih *villa rustika*. *Varvaria* je ulazila u skardonitanski juridički konvent, a širenjem kršćanstva uklopila se u biskupiju u *Skardoni*.

Varvaria se zacijelo se našla na putu Gotima kad su od *Scardone* krenuli u *Burnum*.

Zidine su nakon toga obnovljene, ali stoljeće kasnije nisu preživjele provale Avara i Slavena. Nakon avarsko-slavenskih provala i razaranja početkom 7. st. naselje je na neko vrijeme opustjelo. Prvi nalazi nakon toga potječu iz 9. st. i dokazuju prisutnost Hrvata. Taj srednjovjekovni kastrum Bribir kasnije je bio središte jedne od starohrvatskih županija i sjedište knezova Šubića.

(100AN 98–99, Suić 1996: 627–656, Burić 1997).

ETIMOLOGIJA

Mayer (II: 121, 122) izvodi od ie. ***weh₁r-** ⟨*uh₁r-⟩ ‘voda’ (skr. **vár-** ‘voda’, stprus. **wurs** ‘bara’, stisl. **úr** ‘sitna kiša, izmaglica’, lat. **ūrīna** ‘mokraća’, možda i stir. **fīr** ‘mlijeko’). Taj je ie. korijen nominalan, tj. nema sigurne verbalne poveznice (usp. NIIL 716 bilj. 1). Toponim bi pretpostavljao reduplikaciju.

Kod Skoka se može iščitati „očita“ etimologija, izvođenje od lat. **barbarus** ‘barbarski; tuđ, stran’, s v „prema grčkom izgovoru“ (ERSHJ I: 203). Budući da su sve potvrde sa v (i starije od bizantske vlasti u tom području), to je neuvjerljivo.

KONTINUITET IMENA

Imenski kontinuitet sačuvan je u današnjem imenu naselja, **Bribīr** ⟨G *Bribira*⟩ (naglasak prema HER, ARj, Šonje). Današnji lik imena imao bi ikavske odraze jatova < ***Brēbēr̥** (usp. **ἡ Βρεβέρα** Const. Porph. 30, **de Brebero** Smičiklas, Cod. dipl. 2, 250) < ***Brēbēr-**, što bi metatezom likvida bilo dobiveno od ***Berber-**. Sve ovo pokazuje da je riječ posuđena nakon vlat. *v > b* i nakon duljenja naglašenog otvorenog sloga, a prije slavenske metateze likvida. Međutim, također pokazuje da posuđeni lik nije bio posvjedočeni **Varvar-**, nego **Verver-**, što Mayer (I: 354) tumači „slabljenjem“ *ar > er* u „ilirskome“. Skok (1915: 26) spominje vulgarnolatinsku promjenu *a > e* (za koju, doduše, kaže da pripada ilirskoj fonetici). U teoriji je moguće da je samo prvo *ar-* „pravilno“ prešlo u *er-*, a drugo se onda asimiliralo. Usp. i **Spalat(r)um**.

Istoimeni su i **Bribir** u Vinodolskoj udolini, **Bribir** kod Novske u dolini Save (Mayer I: 354). Usp. i istarsko naselje **Vrvari (Varvari)** (možda u vezi s etnonimom **Varvari** Plin. III, 130, navodi kao stanovnike Istre).

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom.

VEGIUM / VEGIA

antičko naselje, današnji Karlobag

ANTIČKE POTVRDE

Vegium Plin. III 140, **Οὐεγία** Ptol. II 16, 2 var. *Οὐετία*, **Bigi** An. Rav. IV 22 (224, 2); V 14 (381, 9)

POTVRDE S NATPISA

♦ **Begi** natpis iz okolice Jablanca, 1. st.; cit. *int Beg|os et Ortopli|*-- Rendić-Miočević 1989: 451, 454

Plinijev i Ptolemejev lik razlikuju se u rodu. Kod Ravenjanina je zabilježen lokativ (od oblika imena srednjeg roda), s vulgarnolatinskim promjenama $v > b$ i $e > i$. Iz kontinuiteta se može zaključiti da je e u prvom slogu bilo dugo ($\bar{e} > \check{i} \rightarrow$ slav. $ь$), iako je kod Ptolemeja kratko.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Današnji **Karlobag**, gradić na Velebitskom kanalu, nasuprot otoku Pagu. Leži podno prijevoja Oštarijska vrata, što je, uz Vratnik, najniži prijelaz preko Velebita.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Nisu pronađeni ostatci antičkog naselja. Iz natpisa se doznaje da je graničilo s *Ortoplom* te da je vjerojatno u doba cara Augusta steklo status municipija. S obzirom na položaj u ravnini Paških vrata, grad je već u antici, a i kasnije u srednjem vijeku bio trgovački i prometno povezan s Pagom, a na drugoj strani s japodskim zaleđem. U 4./5. st. stanovništvo se pred navalom Gota seli na Pag.

U 9. st. Hrvati su na mjestu ruševina antičkog naselja sagradili novo naselje koje je napušteno početkom 14. st., a novo utvrđeno naselje sagrađeno je na obali. (Suić 1981: 237, HE V: 532)

ETIMOLOGIJA

Nepoznata etimologija.

KONTINUITET IMENA

Kontinuitet je u potpunosti sačuvan u starijem imenu ovoga naselja, **Bâg** ⟨G *Bâga*⟩ (od 14. st.; naglasak prema ARj, Holzer 2011), s time da je genitiv *Bâga* analoški prema nominativu, a u starijim je tekstovima očuvana očekivana deklinacija (G **Bga**, L **na Bgu** 15. st.). Lik koji je posuđen zacijelo je identičan onome zabilježenom kod Ravenjanina (*Bigi*), s vlat. $v > b$ i u lokativu što bi objasnilo izostanak romanske jotacije. Izostaje i duljenje naglašenog otvorenog sloga. U slavenski je posuđeno nakon druge palatalizacije (Holzer 2011: 48), a prije Dyboova

zakona, što posuđivanje smješta u razdoblje između 650. i 750. g. Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2011: 93.

S obzirom na to da je većina starih toponima posuđena prije druge palatalizacije, njezin izostanak objašnjavao se na drugi način. Naime, da je *Bigi* dalo lik ***Вѣзѣ** koji je shvaćen kao lokativ i iz njega je apstrahiran analoški nominativ ***Вѣгъ** (v. Mayer I: 355, prema Ramovšu). Na Krku postoji brdo **Bag** u Baščanskom zaljevu, od kojega je izvedeno i ime naselja **Baška** (**Băška** (Holzer 2011: 94, HER), **Bâška** (Šimunović 2005: 86)). Šimunović (l. c.) smatra da je i tu u osnovi vlat. ***Bigi**, što potvrđuje zapisom **insula Bigi** kod mletačkog kartografa Coronellija (17. st.)

OSTALO

Ojkonim s kontinuitetom unatoč prekidu u naseljavanju.

Današnje ime, **Karlobag**, spominje se od 16. st., a nastalo je u čast nadvojvodi Karlu II. Štajerskom koji je obnovio mjesto nakon što su ga Turci razrušili 1525. g. (HE V: 532)

VEREIAE / VEREIS

v. Berebis

VISONTION

antičko naselje u Središnjoj Hrvatskoj

ANTIČKE POTVRDE

Οὐσιόντιον Ptol. II 14, 4

Samo kod Ptolemeja. Prema Mayeru (I: 361) možda se može paleografski izjednačiti s **Picentino** ($\Sigma = C$, usp. **Bacuntius**) ali postoji i razlika u sufiksu (-ont- / -ent-), i u početnim *OY* i *P*.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Mjesto u Gornjoj Panoniji, navedeno između *Sisope* i *Praetoriuma*.

ETIMOLOGIJA

Ako je Ptolemejev zapis dobar, možda ime može biti keltskoga podrijetla. Mayer (I: 361) kao keltsku usporednicu navodi ojkonim **Vesontio** (Caes. B. G.) u Galiji (danas Besançon u Francuskoj), ali postoji razlika u prvom slogu. Anreiter (2001: 236 bilj. 77) posredno upućuje na vezu s galskim antroponimima poput **Visu-lanius**, **Vis-marus**, **Visu-rix**, u kojima se prvi dio složenice izvodi od ie. ***weyd-** ‘vidjeti, opažati’. Možda može biti u vezi s keltskim antroponimom **Visontis** (na natpisu iz Besançon, Delamarre 2008: 202).

Pitanje je može li biti u vezi s pkelt. ***wisu-** ‘otrov’ (srir. **fí**, gal. **visu-marus** ‘djetelina’)

(< ‘protuotrov’), usp. i lat. **vīrus**, grč. **λόγος**, skr. **višá-**). Izvorno značenje možda može biti ‘tekućina’, usp. i gal. hidronim **Visera** (Matasović 2009: 424–425).

VOLKAIA (HELĒ) / (PALUS) HIULCA

močvara u okolici Vinkovaca

ANTIČKE POTVRDE

Ὀύολκαία Dion C. LV 32.3; cit. ...*τοῖς Ούολκαίοις ἔλεσι...*, **Hiulca** Aur. Vict. Epit. 41, 5; cit. *apud Cibalas iuxta paludem Hiulcam*

U grčkom tekstu u množini, u latinskom u jednini. Kod Aurelija Viktora zacijelo došlo do ukrštanja s latinskim pridjevom **hiulcus** ‘koji zijeva, raspukao’. Anreiter (2001: 139) kombiniranjem potvrđenih oblika i etimologije dolazi do lika ***Ulcaea**.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Močvarno područje u okolici *Cibalae*, s obje strane Bosuta ili močvarni pojas na Vuki (Anreiter 2001: 139), između Vinkovaca i Vukovara.

POVIJESNI I ARHEOLOŠKI PODATCI

Na ovom području vodili su Rimljani i Iliri završnu bitku 7./8. g. Bitku su započeli ilirski vođe Batoni iznenadnim napadom na rimski tabor, no unatoč velikim gubitcima, Rimljani su pobjedili (usp. Matijašić 2009: 171).

ETIMOLOGIJA

Opća imenica koja stoji uz toponim, grč. **ἔλη**, lat. **palus** ‘močvara’ ukazuje na to da je riječ o hidronimu. Prema Anreiteru (2001: 139–140) izvedeno od ie. korijena ***welk-** ‘mokar, vlažan’ (stir. **folc** ‘bujica’, latv. **valks** ‘vlažan’, stvnj. **wolcan** ‘oblak’), od kojega bi praznina ***włk-** dala „panonski“ ***wulk-** > ***ulk-**. Od toga bi bio izveden apelativ ***ulkā** sa značenjem ‘vlažno područje, močvara’, v. **Ulca**, a od tog apelativa posvojni pridjev ***ulkaya-**. Na taj se način bez formalnih zamjerki dolazi do Anreiterovog ***Ulcaea**. Semantički je Anreiterovo izvođenje posve uvjerljivo, no ako ipak želimo više poštivati posvjedočeni lik, *Volkaia*, tada je najjednostavnije pretpostaviti izvođenje od prijevojnog stupnja ***wolk-**, usp. **Volкера**.

OSTALO

Hidronim – ime močvare.

VOLKERA

antičko naselje na području Kvarnerskog zaljeva

ANTIČKE POTVRDE

Οὐόλκερα, var. *Οὐέλκερα* Ptol. II, 16.2

Samo kod Ptolemeja.

ZEMLJOPISNI PODATCI

Obalno mjesto u Liburniji, između *Tarsatike*, ušća rijeke *Oeneus* i *Senije*. Predloženo je više ubikacija, od kojih vrijedi istaknuti Bakar (među ostalim i na temelju pretpostavljenog imenskoga kontinuiteta, ali usp. niže pod Kontinuitet) i Novi Vinodolski (Kozličić 1990: 85 na temelju analize Ptolemejevih zemljopisnih koordinata).

ETIMOLOGIJA

Formalno odgovara keltskim glasovnim zakonima (Sims-Williams 2006: 125, 205). Može se izvesti od pkelt. ***wolko-** ‘kiša, vlažno vrijeme’ (usp. stir. **folc** ‘kiša’, srvelš. **golchi** ‘prati, čistiti’) < ie. ***welk-wo-** ‘vlažan’ (stvnj. **welh** ‘vlažan’, latv. **valks** ‘vlažan’) ili od pkelt. ***wolk^wo-** (usp. gal. etnonim **Volcae**, velš. **gwalch** ‘sokol’). U drugom slučaju dublja etimologija nije sigurna. Ponekad se smatra da galska i velška riječ odražavaju korijen u punini od ie. riječi za ‘vuka’, ie. ***wlk^wo-** (usp. skr. **vřka**, got. **wulfs**, stcsl. **vlъkъ** i vjerojatno stir. **olc** ‘zao, loš’), no to je prilično nepouzdan (usp. Matasović 2009: 400).

KONTINUITET IMENA

Mayer (I: 362) spominje mogućnost da bi imenski kontinuitet bio očuvan u današnjem imenu **Bàkar** (od 13. st.), no s pravom navodi i da hrv. *-a-* u prvom slogu ne može biti u vezi s *-(o)l-* (kako je posvjedočeno). Hrvatski ojkonom *Bakar* upućuje na starije ***Вѣкѣгъ** (? < ***Būkūrǔ**), a s antičkom potvrdom može se povezati ako se pretpostavi da je ona pogrešno zabilježena, trebalo bi biti nešto poput **Vokur-*. S druge strane, tal. **Búccari** (od 16. st.) također se ne može pravilno izvesti iz Ptolemejeva lika, ali ne slaže se niti s hrvatskim (zbog sufiksa).

S obzirom na to da je u antici potvrđeno samo jednom, potvrda može biti nepouzdana. Također, Ptolemejeva *Volkera* ne smješta se nužno u današnji Bakar, a i lakše je i hrv. i tal. ime Bakra izvoditi od lat. **bucca** ‘usta’.

6. SKUPNA OBRADBA TOPONIMA

Toponimi obrađeni pojedinačno u rječničkome korpusu toponima okupljeni su u skupine po različitim značajkama, te se pokušalo utvrditi zakonitosti. Opisane su zajedničke jezične i izvanjezične značajke (fonološke i morfološke, izvanjezična motivacija toponima, važnost toponima) koliko je bilo moguće objektivno, bez pretjeranih spekulacija, svakog razreda toponima (ojkonimi, hidronimi, nesonimi, oronimi, ostalo), pojedinih slojeva i predslavenskog sloja kao cjeline. Opisani su uvjeti očuvanja kontinuiteta po tipovima referenata i prilagodbe jezika davatelja jeziku primatelju.

U ovoj skupnoj obradbi toponimi su raspoređeni u skupine po raznim značajkama, ali se ne ponavljaju problemi izneseni u pojedinačnoj obradbi, nego se eventualno upitnikom označuje da nešto nije sigurno. Također se ne ponavljaju načela atribuiranja toponima pojedinim slojevima, o kojima je bilo riječi u 4. poglavlju. Premda se čini kontradiktornim, isti toponim može biti uvršten u više kategorija (npr. toponim *Aquae Balissae* spominje se i u obradbi ojkonima i u obradbi hidronima, te u obradbama rimskog, keltskog i „ilirskog“ sloja), no to treba shvatiti ovako: ako postoji više mogućnosti npr. stratifikacije ili motivacije, taj se toponim navodi pod svim mogućnostima, a detalje o tome treba čitati u obradbi pojedinačnog toponima.

6.1. Raščlamba po toponimskim razredima

6.1.1. Ojkonimi

Najbrojnija su skupina toponima zabilježenih u antičkim vrelima ojkonimi. Oni imenuju i velike gradove i mala naselja. U ovom se radu posebnom podskupinom ojkonima smatraju i toponimi koji imenuju cestovne postaje, s obzirom na to da su se na mjestima nekih postaja razvila naselja, no imena cestovnih postaja sama po sebi nisu ojkonimi⁵⁹.

⁵⁹ Imena cestovnih postaja po strogoj definiciji i nisu toponimi, jer se zapravo ne zna što označuju, poznat je samo njihov toponimski lik (usp. Skračić 2011: 83). Ta su imena zabilježena isključivo u tekstualnim vrelima, točnije u itinerarima, na *Tabuli Peutingeriani*, u Antoninovu itineraru i/ili u Jeruzalemskom itineraru uz apelativ *mutatio* 'izmjena (postaja za izmjenu konja)' ili *mansio* 'prenočište, boravište', ponekad i kod Anonimnog Ravenjanina. Imena postaja u pravilu barem strukturalno pripadaju rimskom sloju zato što su zabilježena samo u latinskim vrelima, sadrže latinske flektivne nastavke (uglavnom za ablativ i akuzativ) i latinske prijedloge i nemaju kontinuiteta. Iz pisanih potvrda ne može se zaključiti da se na tom mjestu nalazilo išta više od prenočišta ili postaje za izmjenu konja. Njihova je ubikacija okvirna, ovisi o zabilježenim udaljenostima od drugih postaja. Ponekad arheološki nalazi upućuju na postojanje antičkog naselja, a toj se lokaciji onda pridružuje ime poznato iz itinerara, koje bi po udaljenosti od sigurno ubiciranih naselja okvirno odgovaralo. O ojkonimima koji označuju cestovne postaje zna se malo, zapravo samo njihov lik i eventualno udaljenost od susjedne postaje.

S obzirom na to da se naselje tijekom povijesti mijenja (razvija se i raste ili propada ili mu se jezgra seli), s vremenom se mijenja i sadržaj ojkonima. U jednom razdoblju isti lik imenuje npr. ‘malo naselje na toj i toj uzvisini’, dok u drugome imenuje ‘najvažnije naselje tog i tog plemena, smješteno u podnožju uzvisine’. Opisivanje kontinuiteta i diskontinuiteta naselja zadaća je povjesničara, dok se u toponomastici promjene zemljopisnog objekta (ovdje naselja) opisuju kao promjene u planu sadržaja toponima, dakle ono što bi kod apelativa bile semantičke promjene.

Ojkonimi su u vrelima zabilježeni u jednini i u množini, obično u ženskom ili srednjem rodu. Ženski rod objašnjava se utjecajem apelativa lat. *colonia*, *civitas* ili grč. πόλις koji su ženskog roda, a srednji rod utjecajem lat. apelativa *oppidum*, *castellum* i *municipium*.

6.1.1.1. Stratifikacija ojkonima:

Popisi ojkonima po slojevima nisu zatvoreni skupovi. Isti toponim može biti nabrojan pod dva ili tri sloja ako barem jedna od predloženih etimologija sugerira pripadnost jednome od tih slojeva. Osim toga, isti toponim može biti npr. grčki po strukturalnom kriteriju, a „ilirski“ po etimološkom. Stratifikaciju navodim obrnutim kronološkim redoslijedom (od rimskoga (pod)sloja do predindoeuropskoga), jer je to redoslijed od poznatoga (tj. poznatijega) k nepoznatomu (tj. manje poznatomu).

RIMSKI SLOJ

U rimski sloj ulaze sljedeći ojkonimi:

<i>ad Basante</i>	<i>Decimum</i>	<i>Novae</i>
<i>Ad Fines</i>	<i>Dianion</i>	<i>Novae</i>
<i>Ad Labores</i>	<i>Donatianis</i>	<i>Picentino</i>
<i>Ad Labores Pontis Ulcae</i>	<i>Faustia</i>	<i>Pons Tiluri</i>
<i>Ad Libros</i>	<i>Faveria</i>	<i>Populi</i>
<i>Ad Militare</i>	<i>Halicano</i>	<i>Praetoria</i>
<i>Ad Novas</i>	<i>Impletus</i>	<i>Praetorium</i>
<i>Ad Novas</i>	<i>In alperio</i>	<i>Praetorium</i>
<i>Ad Praetorium</i>	<i>Inaronia</i>	<i>Praetorium Caesaris</i>
<i>Ad Titulos</i>	<i>in monte Bulsinio</i>	<i>Praetorium magnum</i>
<i>Ad Turres</i>	<i>Iovia</i>	<i>Quadrata</i>
<i>Ad Turres</i>	<i>Iulianum</i>	<i>Raparia</i>
<i>Aequum</i>	<i>Laureate</i>	<i>Romula</i>
<i>Albano</i>	<i>Lauriana</i>	<i>Servitium</i>
<i>?Andautonia</i>	<i>Lentulis</i>	<i>Siculi</i>
<i>Antiana</i>	<i>?Leutuoanum</i>	<i>Silvo</i>
<i>Aquae Balissae</i>	<i>Lorano</i>	<i>Stamnes</i>
<i>Aquae Iasae</i>	<i>Magnum</i>	<i>Stravianis</i>

<i>Aqua viva</i>	<i>Marinianis</i>	<i>?Teutoburgium</i>
<i>Arsaciana</i>	<i>Menneianis</i>	<i>Ulmos</i>
<i>Aufustianis</i>	<i>?Metulum</i>	<i>Unione</i>
<i>?A(u)rupium</i>	<i>Mursa Minor</i>	<i>Varianis</i>
<i>Bibium</i>	<i>Mursella</i>	
<i>?Burnum</i>	<i>?Nedinum</i>	

Ojkonimi s prijedlozima:

Za razliku od drugih slojeva, u rimskom sloju postoje i složeni ojkonimi s prijedlozima. Oni se sastoje od latinskih prijedloga *ad*, *in* i drugog dijela koji može biti apelativ ili drugi toponim. To su:

ad Basante, Ad Fines, Ad Labores, Ad Labores Pontis Ulcae, Ad Libros, Ad Militare, Ad Novas (2), Ad Praetorium, Ad Titulos, Ad Turres (2)

In alperio, Inaronia, in monte Bulsinio

Takve sintagme zabilježene su u rimskim itinerarijima *Tabuli Peutingeriani* i Antoninovu itinerariju, dok Anonimni Ravenjanin odgovarajuća mjesta sustavno bilježi bez prijedloga. Ojkonimi ovog tipa označuju cestovne postaje i pitanje je treba li ih smatrati ojkonimima ili samo oznakama položaja cestovne postaje. Postaje s prijedlogom *ad* nisu se nalazile uz gradove⁶⁰ nego uz druge objekte (rijeke, granice, građevine). Postaje s prijedlogom *in* nalazile su se na uzvisinama. Također, nije samo po sebi razumljivo može li se drugi dio takve sintagme (dakle kad se odbaci prijedlog) smatrati toponimom ili je on apelativ. Na konkretnom primjeru, u vrelima je zabilježeno *Ad Fines* i uz tu potvrdu postavljaju se pitanja: (1) je li u toj sintagmi uopće zabilježen toponim tj. je li došlo do onimizacije. Ako pretpostavimo da je onimizacija provedena, (2) jesu li tom sintagmom zabilježena dva toponima (*Ad Fines* i *Fines*) ili jedan i koji: (3) *Ad fines* ili *Fines*. Smatram da na ta pitanja nije moguće dati jednoznačan odgovor⁶¹. U korpus toponima takve su sintagme uvrštene i to kao višočlani toponimi. Drugi dio sintagme (bez prijedloga) uvršten je u korpus ako je postojao razlog da ga se smatra posebnim toponimom: u korpus su uvrštena dva ojkonima *Novae* (uz dva *Ad Novas*), i jedan ojkonim *Praetorium* jer su (svaki za sebe) nezavisno potvrđeni u drugim vrelima⁶² bez prijedloga; uvršten je oronim *Bulsinius*, jer je iz sintagme jasno da se gora tako zvala, te toponim *Aronia*, iako nije sasvim jasno je li riječ o ojkonimu ili oronimu.

⁶⁰ Imena gradova kao cestovnih postaja dolaze u ablativu bez prijedloga.

⁶¹ Upotreba velikih i malih slova u vrelima nije dosljedna, pa se to ne može uzeti kao kriterij pri razgraničenju apelativa i toponima.

⁶² Ta druga vrela nisu Kozmografija Anonimnog Ravenjanina, jer, kao što je već spomenuto, Ravenjanin ne navodi prijedlog gdje ga i Tabula i Antoninov itinerarij navode.

Strukturalno rimski ojkonimi⁶³:

Rimski su toponimi samo po strukturalnom kriteriju oni koji sadrže latinski prijedlog (*ad, in*) i/ili latinski apelativ (*aqua, mons, pons*) i predrimsku riječ (ojkonim, hidronim, etnonim, možda i apelativ). Oni su redovito motivirani predrimskom riječju:

*ad Basante, Ad Labores Pontis Ulcae, In alperio, Inaronia, in monte Bulsinio, Aquae Balissae, Aquae Iasae, Pons Tiluri, Mursa Minor, Mursella*⁶⁴?*Teutoburgium*⁶⁵

Po strukturalnom kriteriju u rimske ojkonime trebalo bi ubrojiti i one za koje je jedna od predloženih etimologija izvođenje od etnonima. Takvi su *Andautonia, Aurupium, Burnum, Metulum, Nedinum*. Za takve je toponime pripadnost rimskom sloju nedokaziva.

Etimološki i strukturalno rimski ojkonimi:

Ova je podskupina toponima najrazumljivija. Njihov je i oblik i značenje razumljiv unutar latinskog jezika, jedino ponekad nije sigurna neposredna motivacija imenovanju.

Ad Fines, Ad Labores, Ad Libros, Ad Militare, Ad Novas (2), Ad Praetorium, Ad Titulos, Ad Turres (2), Aequum, Aqua viva, Bibium, Decimum, Dianion, Impletus, Iovia, Laureate, Magnum, Novae (2), Populi, Praetoria, Praetorium (2), Praetorium Caesaris, Praetorium magnum, Quadrata, Raparia, Romula, Servitium, Siculi, Silvo, Stammes, Ulmos, Unione

Podjela rimskih ojkonima s obzirom na strukturu:

– jednorječni: *Aequum, Bibium, Decimum, Dianion, Impletus, Iovia, Laureate, Magnum, Novae (2), Populi, Praetoria, Praetorium (2), Quadrata, Raparia, Romula, Servitium, Siculi, Silvo, Stammes, Ulmos, Unione*

– dvorječni:

a) prijedložni izraz: *Ad Fines, Ad Labores, Ad Libros, Ad Militare, Ad Novas (2), Ad Praetorium, Ad Titulos, Ad Turres (2)*

(i strukturalno rimski: *ad Basante; In alperio, Inaronia, in monte Bulsinio*)

b) imenica+atribut: *Aqua viva, Praetorium Caesaris, Praetorium magnum*

(i strukturalno rimski: *Aquae Balissae, Aquae Iasae, Pons Tiluri, Mursa Minor*)

⁶³ Premda se strukturalno rimskima u širem smislu mogu smatrati svi toponimi zabilježeni u rimskim vrelima, ovdje se obrađuju strukturalno rimski u užem smislu – ojkonimi koji su uklopljeni u latinski jezik ne samo time što se nalaze u latinskom tekstu, nego sadrže elemente latinskog jezika: latinske prijedloge, apelative i tvorbene sufikse.

⁶⁴ Strukturalno rimskim čini ga latinski deminutivni sufiks *-ella*.

⁶⁵ Ako se prihvati da je drugi dio složenice latinska posuđenica iz germanskoga.

– četverorječni: *Ad Labores Pontis Ulcae*

Podjela rimskih ojkonima s obzirom na motivaciju:

– geomorfološke odlike: *Aequum, Silvo, Stamnes,; ?In alperio*

– toponomastička metafora: *Aqua viva*

– nazivi biljaka: *Populi, Ulmos, ?Raparia, ?Halicano*

– ljudska djelatnost: *Ad Labores, Ad Labores Pontis Ulcae, Ad Titulos*

– vojni objekti: *Ad Militare, Ad Praetorium, Ad Turres (2), Praetoria, Praetorium (2), Praetorium Caesaris, Praetorium magnum, ?Quadrata*

– ceste: *Bibium, ?Unione*

– milijacija: *Decimum*

– uzgoj životinja: *?Faveria*

– kulturnopovijesni: *Ad Fines, ?Laureate, ?Servitium*

– religijski elementi: *Ad Dianam, Dianion, ?Iovia*

– motivirani drugim toponimom: *?Albano, ad Basante, Inaronia, in monte Bulsinio,*

Pons Tiluri, Mursa Minor, Mursella

– motivirani etnonimom: *, Aquae Iasae, ?Siculi;*

Andautonia, Aurupium, Burnum, Metulum, Nedinum

– motivirani antroponomom: *?Aquae Balissae, ?Iovia* i svi predijalni (v. niže)

– nejasna motivacija: *Ad Libros, Ad Novas (2), Novae (2), Impletus, Magnum*

PREDIJALNI TOPONIMI⁶⁶

Najznačajnija su podskupina rimskih ojkonima predijalni toponimi, ponajprije zbog toga što oni iz suvremene perspektive ujedno predstavljaju i najstariji romanski sloj, odnosno čine poveznicu između predslavenskoga i romanskog imenovanja u slavensko doba.

U suvremenoj hrvatskoj toponimiji zbog brojnosti predijalni toponimi čine poseban sloj. Njihova je najveća gustoća u Istri (npr. Barban, Galižana, Ližnjan, Marčana, Tinjan, Višnjan, Vodnjan) i to u okolici Pule, a ima ih i oko Poreča, zatim u okolici Zadra (npr. Bošana, Pašman, Poveljana), Splita (npr. Marjan, Žujan) i na Dubrovačkom području (npr. Jakljan). Prepoznatljivi su po karakterističnom sufiksu *-an(a)* i čine zasebno područje istraživanja (usp. Matijašić 1981, 1988; Šimunović 1985; Schaub Gomerčić 2002). U antičkim vrelima potvrđeno je nekoliko predijalnih toponima na našem području, međutim

⁶⁶ Ovdje se obrađuju toponimi za koje je barem jedno od predloženih postanja predijalno. O drugim mogućim postanjima nekih od njih upućujem na svaki pojedini toponim.

oni koji su posvjedočeni u antici u pravilu se ne nalaze na današnjim područjima rasprostiranja predijalnih toponima i u pravilu nisu očuvali imenski kontinuitet.

Predijalni toponimi označuju ruralna naselja, naselja manje važnosti, pa ne čudi da ih antički historiografi i geografi ne bilježe. Antička vrela u kojima su predijalni toponimi zabilježeni uglavnom su itinerari. Itinerari bilježe imena naselja koja su se nalazila u blizini cesta, pa je posvjedočenost predijalnih toponima u antičkim vrelima zapravo u uskoj vezi s cestovnim komunikacijama. Za Istru se zna da su cestovne komunikacije bile sekundarne (Matijašić 1988: 106), dok su panonski cestovni pravci bili od velike važnosti još od pretpovijesti. Na taj način mogli bismo objasniti činjenicu da je većina predijalnih toponima posvjedočenih u antičkim vrelima smještena Panoniji.

Popis predijalnih toponima zabilježenih u antičkim vrelima⁶⁷:

Albano

Antiana

Arsaciana

Aufustianis, Ad fusciana

Barbullanus

Donatianis

*Faustia*⁶⁸

Halicano

Iulianum

Lauriana

Lorano

Marinianis

Menneianis, Manneianis

Picentino (Picentiano)

Stravianis

Varianis

Predijalne toponime karakterizira latinski sufiks *-anus* kojim se izvode pridjevi od osobnih imena. Onomastički bi se predijalni toponimi mogli definirati kao ojkonomi motivirani antroponimom, imenom vlasnika posjeda⁶⁹. Dodatna je potvrda za predijalne toponime postojanje antroponima od kojeg bi toponim bio izveden. Premda su predijalni toponimi formalno homogena i motivacijski relativno razumljiva skupina toponima, zabilježeni se likovi razlikuju u rodu i broju. Uz predijalne toponime muškoga roda (na *-us*) obično se pretpostavlja lat. apelativ *fundus* ‘posjed’, dok se uz one ženskoga roda pretpostavlja

⁶⁷ Predijalni toponimi navedeni su u obliku koji je zabilježen u vrelima.

⁶⁸ Nije sasvim jasno je li postojao i lik imena sa sufiksom *-an-*.

⁶⁹ Antroponim koji je u osnovi predijalnih toponima mogao je biti ime rimskog veterana kojemu je dodijeljena parcela, no za predijalne toponime posvjedočene u antičkim vrelima nije poznato tko bi bili nositelji imena.

lat. apelativ *villa* ‘kuća (izvan grada)’ (Wolf 1996: 392). U vrelima je posvjedočen i srednji rod predijalnih toponima, za koji se može pretpostaviti lat. apelativ *praedium* ‘imanje, zemljište’.

Predijalni toponimi zabilježeni

– u jednini: *Albano*, ?*Antiana* (uz *Antianis*), *Arsaciana*, ?*Ad fusciana* (uz *Aufustianis*), ?*Barbullanus*, ?*Faustianus*, *Halicano*, *Iulianum*, *Lauriana*, *Lorano*, ?*Marinianus* (uz *Marinianis*), *Picenti(a)no*,

– u množini: *Antianis* (uz ?*Antiana*), *Aufustianis* (uz *Ad fusciana*), *Donatianis*, *Marinianis* (uz *Marinianus*, *Magniana*), *Menneianis*, *Stravianis*, *Varianis*

Za likove koji završavaju na *-a* ne možemo biti sigurni jesu li u ž. r. jednine ili u sr. r. množine. Postojanje paralelnih likova na *-is* mogli bi upućivati da su i oni na *-a* u množini, ali to nije obvezno.

Za likove koji završavaju na *-o* ne možemo biti sigurni jesu li u jednini srednjeg ili muškog roda.

Za likove u množini (na *-is*) ne možemo znati rod.

Što se tiče tvorbe, predijalni su toponimi izvedeni od antroponima posvojnim sufiksom *-anus*, *-ianus*, ali često nije moguće jednoznačno odrediti polazišni antroponim. Izvorni je latinski sufiks za tvorbu izvedenica koje znače podrijetlo zacijelo *-anus* (npr. *urbs* ‘grad’, *urbanus* ‘gradski’), no on je već u klasičnom latinitetu imao i varijantu *-ianus* (GGP 162). Ta je varijanta vjerojatno nastala krivom analizom pridjeva kod kojih je polazišna imenica sadržavala *-iV-* (npr. *Octavius*, *Octavi-anus* → *Octav-ianus*). Tako se osamostaljeni sufiks *-ianus* proširio i na antroponime koji izvorno nisu sadržavali *-iV-*. Zbog toga, kad zabilježeni lik toponima sadrži sufiks *-ianu/a-* ne možemo biti sigurni izvodi li se od antroponima na *-iV-* (*-ius*, *-io*) ili od antroponima bez *-i-* (*-us*, *-o*). Također, *villa* ili *fundus* mogli su nositi i neizvedeno ime vlasnika (bez sufiksa, npr. (*villa*) *Cornelia*). U teoriji je moguće da je ime vlasnika posjeda završavalo na *-ianus*, pa je to dodatna poteškoća u izboru polazišnog antroponima.⁷⁰ U tom smislu sigurnu potvrdu o polazišnom antroponimu dali bi epigrafski spomenici s lokaliteta koji bi sadržavali taj antroponim.

Tablica koja slijedi prikazuje predijalne toponime i moguće antroponime od kojih su postali. Masnim su fontom označeni antroponimi koje smatram najvjerojatnijim polazištem. S time da izvornim sufiksom smatram *-anus*, a ne *-ianus*, tj. ako se u toponimu nalazi skupina

⁷⁰ Primjeri toponima postalih od antroponima bez sufiksa koje navodi Wolf (1996: 392) ipak su bez sufiksa *-(i)an-*.

-ian- (npr. *Donatianis*) smatram vjerojatnijim da je postao od antroponima na -ius, io (*Donatius, Donatio*) nego na -us, -o (*Donatus*), ako postoje obje inačice. Kosim su slovima označeni najmanje vjerojatni antroponimi, jer kod njih postoji i dodatna formalna poteškoća (npr. razlika u udvojenom suglasniku).

	gentilicij ⁷¹	kognomen
Albano	Albanus	Alba , Albanus
Antiana	Antius	Antianus
Arsaciana	Arsacius ; Arsacus, Arsax (kelt.)	
Aufustiana, Ad fusciana	Aufustus Fuscus , Fustus , Fuscianus	Fuscio , Fuscianus, Fuscus
Barbullanus	<i>Barbullius</i>	Barbula
Donatianis	Donatius	Donatius , Donatio , Donatianus, Donatus
Faustia, Faustianus	Faustus	Faustia , Faustio , Faustianus, Faustus
Halicano	Alicius, Halicius	<i>Allicus</i>
Iulianum	Iulius , Iulianus	Iulius , Iulianus
Lauriana	Laurus	Laurius , Laurianus, Laurus
Lorano	<i>Lorius</i>	<i>Lorianus</i>
Marinianis	Marinius , Marinus	Marinius , Marinius, Marinus
Menneianis, Manneianis	<i>Mennius</i> , <i>Meneius</i> Manneius , <i>Mannius</i>	Manneianus
Picentino, Picentiano	Picentius	Picentius , Picentinus, Picentinius, Picens, <i>Picenus</i> , <i>Picena</i>
Stravianis	Strabius	Strabo
Varianis	Varius , Varianus	Varianus

Tablica 2 Predijalni toponimi

Kao što je već u uvodu ovog poglavlja spomenuto, predijalni toponimi posvjedočeni u antičkim vrelima u pravilu nisu očuvali kontinuitet. Iznimke su i *Lauriana* – *Lovran* i možda *Barbullanus* – *Barbolan*⁷². Par *Lauriana* – *Lovran* pokazuje još jednu osobitost u odnosu na druge očuvane predijalne toponime. Naime, *Lauriana* se, po svemu sudeći, nije nalazila u ageru kolonije. Unatoč tome što je taj primjer usamljen na našem području i unatoč tome što

⁷¹ Gentilicij (*nomen gentile, gentilicium*, ime roda) i kognomen (*cognomen*, nadimak, pridjevnik) termini su kojima se opisuju dijelovi rimske imenske formule. Rimska imenska formula sastojala se načelno od tri dijela: *praenomen* + *nomen gentile* + *cognomen* (npr. *Gaius Iulius Caesar*). U početku je kao osobno ime služio preimen, a kasnije kognomen, a gentilicij je bio nasljedan. Detaljnije o razvoju rimske imenske formule usp. Kurilić 1999, Schaub-Gomerčić 2002: 43–45).

⁷² Nije sigurno je li potvrda s natpisa *genio Barbulani* antroponim ili ojkonom.

je predijalna toponimija posebno područje istraživanja, možemo malo pojasniti ranije uočenu koincidenciju između rasprostranjenosti suvremenih predijalnih toponima i ostataka antičke ruralne arhitekture u agerima kolonija (Matijašić 1988: 78): u agerima kolonija češći su predijalni toponimi, ali to ne znači da postojanje predijalnoga toponima dokazuje postojanje kolonije. Arheološki tragovi agera upućuju na postojanje rimske kolonije te se na području agera kolonije može očekivati veća gustoća predijalnih toponima. Međutim, sam predijalni toponim (bez obzira u kojem je dobu posvjedočen) ne upućuje na postojanje agera i posredno na postojanje kolonije.

GRČKI SLOJ

U grčki sloj ubrajaju se sljedeći ojkonomi: *Anchiale*, *Argyruntum*, *Epidauros*, *Epidotium*, *?Epilentium*, *?Halicano*, *Hēracleia*, *Issa*, *?Laureate*, *Neapolis*, *Pharos*, *Pituntium*, *?Ragusium*, *?Spalat(r)um*, *Tragurium*

Ojkonomi *Neapolis* i možda *Ragusium* pripadaju mlađem grčkom sloju, bizantskomu.

Grčki su samo po strukturalnome kriteriju: *Epidauros*, *?Epidotium*, *?Epilentium*, *Issa*, *Pharos*. Kod ojkonomi *Epidauros*, *Issa*, *Pharos* riječ bi mogla biti o prenošenju imena s grčkih naseobina.

Grčki su po etimološkome kriteriju: *Anchiale*, *Argyruntum*, *?Halicano*, *Hēracleia*, *?Laureate*, *Neapolis*, *Pituntium*, *?Ragusium*, *Tragurium*.

Motivacija grčkih ojkonomi:

- nazivi biljaka: *Pituntium*, *?Halicano*, *?Spalatum*
- nazivi životinja: *?Tragurium*
- nazivi boja: *Argyruntum*
- geomorfološke odlike: *Anchiale*, *Ragusium*, *?Spalatum*
- odnosni toponimi: *Neapolis*, *?Laureate*
- mitološki: *Hēracleia*

KELTSKI SLOJ

Jedini ojkonom za koji se sa sigurnošću može tvrditi da pripada keltskom sloju je *Carrodunum*. Za ostale ojkonime koji se ovdje nabrajaju obično je jedna od predloženih etimologija keltska, što znači da lik toponima formalno ne proturječi keltskim glasovnim zakonima i eventualno postoje slični toponimi za koje je keltsko podrijetlo sigurnije. Međutim, keltsko podrijetlo ovih toponima nije dokazano, ono je samo mogućnost.

Andautonia, *Andetrium*, *Aquae Balissae*, *Arauzōna*, *Avendo*, *Berebis*, *Blandona*, *?Bolentium*, *Certissia*, *Cocconae*, *Corinium*, *Cornacum*, *Cuccium*, *Epetium*, *Lentulis*,

*Leuconum, Pituntium, ?Segesta, Senia, Siscia, Tabia, ?Teutoburgium, Tragurium, Urbate, Vacontium, Visontion, Volкера.*⁷³

Treba istaknuti da je lingvistički kriterij za pripadnost keltskom sloju etimološki, za razliku od grčkog i rimskog sloja gdje su se mogli razlikovati toponimi koji se onamo ubrajaju po etimološkom kriteriju od onih koji se ubrajaju po strukturalnomu. S obzirom na to da su keltske etimologije ovih toponima uglavnom korijenske, ne može se preciznije odrediti koja je motivacija imenovanja. Ipak, za ojkonime *Andautonia, Balissa, Blandona, Certissia, Cornacum, Cuccium* predloženo je povezivanje s keltskim antroponimima, dok bi se ojkonime *Andetrium, Arauzōna, Avendo, Berebis, Carrodunum, Cocconae, Cornacum, Leuconum, Senia, Siscia, Tabia, Tragurium, Volкера* moglo povezivati s keltskim riječima za geomorfološke odlike zemljopisnog objekta. Ova je podjela, naravno, vrlo spekulativna.

Karta 1: Keltski i mogući keltski ojkonimi

⁷³ Za ove je ojkonime u djelima Anreiter 2001, Sims-Williams 2006 i Delamarre 2009 spomenuto da bi mogli biti keltskoga postanja.

„ILIRSKI“ SLOJ

„Ilirski“ sloj definiran je etimološkim kriterijem. U „ilirski“ sloj trebali bi se ubrajati ojkonomi koji nemaju etimologiju unutar latinskoga, grčkoga i keltskoga, a koji imaju indoeuropsko podrijetlo (tj. uvjerljive indoeuropske etimologije korijena) te karakterističnu morfološku strukturu (sufiksi *-ona*, *-st*, *-nt*). Potrebno je još jednom istaknuti da „ilirski“ sloj zacijelo obuhvaća više kronološki i geografski različitih idioma, dakle, „ilirski“ sloj ne čine samo toponimi nastali u ilirskom jeziku (u užem smislu), već toponimi nastali u nepoznatim (ili slabo poznatim) indoeuropskim jezicima koji su se govorili na našem području prije rimskog osvajanja.

„Ilirski“ su ojkonomi:

<i>A(u)rupium</i>	<i>Cissa</i>	<i>Manios Kolpos</i>	<i>Senia</i>
<i>Aematis</i>	<i>Clambetis</i>	<i>Marsonia</i>	<i>Serena</i>
<i>Aenona</i>	<i>Cocconae</i>	<i>Massaron</i>	<i>Seretion</i>
<i>Albona</i>	<i>Colentum</i>	<i>Metulon</i>	<i>Serota</i>
<i>Alveria</i>	<i>Corinium</i>	<i>Monetion</i>	<i>Servitium</i>
<i>Ancus</i>	<i>Crexi</i>	<i>Muccurum</i>	<i>Setuia</i>
<i>Andautonia</i>	<i>Cuccium</i>	<i>Mursa</i>	<i>Sibenton</i>
<i>Andetrium</i>	<i>Decadaron</i>	<i>Mutila</i>	<i>Sidrōna</i>
<i>Apsoros</i>	<i>Delminium</i>	<i>Narona</i>	<i>Sinōtion</i>
<i>Aquae Balissae</i>	<i>Drido</i>	<i>Narona</i>	<i>Siparis</i>
<i>Aquae Iasae</i>	<i>Epetium</i>	<i>Naurtium</i>	<i>Sirmium</i>
<i>Arba</i>	<i>Epidauros</i>	<i>Nedinum</i>	<i>Sisopa</i>
<i>Ardōtion</i>	<i>Epidotium</i>	<i>Nerate</i>	<i>Spalat(r)um</i>
<i>Argyruntum</i>	<i>Epilentium</i>	<i>Nesactium</i>	<i>Stridon</i>
<i>Aronia</i>	<i>Ērōna</i>	<i>Ningum</i>	<i>Stulpi</i>
<i>Arsia</i>	<i>Faveria</i>	<i>Ninia</i>	<i>Sunista</i>
<i>Asamum</i>	<i>Flanona</i>	<i>Noutria</i>	<i>Ta(m)bia</i>
<i>Asseria</i>	<i>Fulfinum</i>	<i>Oneum</i>	<i>Tariona</i>
<i>Ausancalio</i>	<i>Gedate</i>	<i>Ortopla</i>	<i>Tarneum</i>
<i>Avendo</i>	<i>Humagum</i>	<i>Osinium</i>	<i>Tarsatica</i>
<i>Bathinum</i>	<i>Iader</i>	<i>Parentium</i>	<i>Tauris</i>
<i>Bausiona</i>	<i>In alperio</i>	<i>Pasin-</i>	<i>Tediaston</i>
<i>Berebis</i>	<i>In(i)cerum</i>	<i>Piquentum</i>	<i>Teutoburgium</i>
<i>Bil(l)ubium</i>	<i>Ionope</i>	<i>Pituntium</i>	<i>Tilurium</i>
<i>Bistum</i>	<i>Iovallio</i>	<i>Pola</i>	<i>Tronum</i>
<i>Blandona</i>	<i>Iovia (2)</i>	<i>Promona</i>	<i>Urbate</i>
<i>Bolentium</i>	<i>Iovista</i>	<i>Rider</i>	<i>Urpanus</i>
<i>Botivo</i>	<i>Issa</i>	<i>Ruginium</i>	<i>Varvaria</i>
<i>Burnum</i>	<i>Lentulis</i>	<i>Saldis</i>	<i>Vegium</i>
<i>Celena</i>	<i>Leuconum</i>	<i>Salona</i>	
<i>Certissia</i>	<i>Leutuoanum</i>	<i>Scardona</i>	
<i>Cibalae</i>	<i>Lopsica</i>	<i>Segesta</i>	

Čini se da se ne mogu naći zajedničke formalne osobine tih toponima koje bi taj sloj činile homogenim, tj. strukturalno „ilirskim“. O ograničenosti etimološke metode u toponimiji već je bilo riječi. Ipak i takva uvjetna etimologija čini neke toponime razumljivijima. Slijedi popis ojkonima za koje smatram da imaju uvjerljivu etimologiju. Pod uvjerljivom etimologijom podrazumijevam: (1) da su razlike u zapisanim likovima objašnjive paleografski i/ili lingvistički, (2) da ojkonim ima ie. korijen ili ie. usporednice, a sufiks ili nema ili je on objašnjiv, (3) da je razvoj toponimskog značenja zamišljiv. Nisu sve ovdje popisane „ilirske“ etimologije jednako uvjerljive, ali su bolje od ostalih predloženih.

Albona (ie. **h₂elb^h*- ‘bijel’, sufiks -*ōna*)

Ancus (ie. **h₂enk-* ‘svinuti’)

?*Andautonia* (ie. **d^hew-* ‘teći, trčati’, sufiks -*on-_i-*)

?*Balissa* (ie. **b^helH-* ‘kipjeti, izvirati’ ili ie. **bel-* ‘jak’)

Argyruntum (ie. **h₂erg’-* ‘bijel’, sufiks -*nt-*, vjerojatnije je grčki)

Asamum (ie. **h₂ek’* ‘oštar’)

Asseria (ie. **ser-* ‘motriti’)

Aurupium (ie. **rewp-* ‘stijena, greben’)

Ausancalio (ie. **senk-* ‘presušiti’ ili ie. **h₂enk-* ‘svinuti’, sufiks -*on-*)

Bausiona (ie. **b^hewg-* ‘bježati’, sufiks -*ōna*)

Bilubium (~ grč. λόφος ‘hrbat’)

Celena (ie. **kel-* ‘dizati se uvis’, sufiks -*en-*)

Cibalae (ie. **g^heb^h-l-* ‘glava’)

Cocconae (ie. **kewk-* ‘svinuti’ ili ~ lat. *coccum* ‘grimiz’, sufiks -*on-*)

Colentum (ie. **k^wel-* ‘okretati’, ie. *(*s*)*kel-* ‘svijetao’ ili ie. **k’el-* ‘hladan’ sufiks -*nt-*)

Cuccium (ie. **kewk-* ‘svinuti’)

Delmium, Dalmium (~ alb. *dele, delme* ‘ovca’)

Epetium (ie. **h₁ek’wos* ‘konj’)

Epilentium (ie. **lent-* ‘lipa’ ili ‘mekan, savitljiv’)

Iovia (ie. **h₂yow-* ‘mlad, nov’ ili **yewh₁-* ‘žito’)

Iovista (ie. **h₂yow-* ‘mlad, nov’ ili **yewh₁-* ‘žito’, sufiks -*st-*)

Lentulis (ie. **lent-* ‘lipa’ ili ‘mekan, savitljiv’)

Leuconum (ie. **lewk-* ‘svijetao’, sufiks -*ōn*)

Marsonia (**mors-*, **m₁s-* ‘močvara’, sufiks -*on-_i-*)

Massaron (ie. **meg’h₂-* ‘velik’)

Metulon (ie. **meth₂-* ‘između’)

Monetion (ie. **mon-t-* ‘uzvisina’)
Mursa (**mors-*, **m̥rs-* ‘močvara’)
Narona (ie. **ner-* ‘potopiti’, sufiks -*ōna*, ↔ hidronim *Naron*)
Nedinum (ie. **ned-* ‘odjekivati’ ← etnonim *Neditae* ← hidronim **Nedia*)
Nesactium (~ grč. ἀκτή ‘rt, strma obala’)
Osinium (ie. **h₁ōs-* ‘jasen’ ili ie. **h₂ek-* ‘oštar’)
Pituntium (ie. **pet-* ‘padati’)
Pola (~ grč. πόλις ‘grad, utvrda’)
Saldis (ie. **seh₂l-d-* ‘sol’)
Salona (ie. **seh₂l-* ‘sol’ ili **sel-* ‘poskočiti’, sufiks -*ōna*, ↔ hidronim *Salon*)
Scardona (ie. **sker-d-* ‘strm’, sufiks -*ōna*)
Segesta (~ lat. *seges* ‘usjev’, sufiks -*st-*)
Senia (ie. **sen-* ‘star’)
Serena (ie. **ser-* ‘teći’, sufiks -*en-*)
Serota (ie. **ser-* ‘teći’)
Sibenton (ie. **seyb-* ‘teći, kapati’, sufiks -*nt-*)
Sirmium (ie. **ser-* ‘teći’)
Stulpi (**stulp-* ‘kolac, stup’)
Tarsatica (ie. **ters-* ‘zemlja, kopno’)
Tilurium (ie. **telh₂₋* ‘tlo’)
Varvaria (ie. **weh₁r-* ‘voda’)

Među ovim „ilirskim“ ojkonomima kao motivacija za imenovanje prevladavaju geomorfološke osobine tla. Međutim, to je posljedica procesa traženja etimologije. Za toponim će se kao najvjerojatnija etimologija pretpostaviti ona koja ga povezuje s nekim geomorfološkim obilježjem, pa se u skladu s time traže i indoeuropske usporednice.

PREDINDOEUROPSKI SLOJ

Predindoeuropski sloj kronološki je najstariji, a do njega se dolazi kad se izdvoje svi toponimi koji su indoeuropski. Ovdje se kao predindoeuropski navode ojkonomi koji zadovoljavaju i dodatni kriterij da imaju usporednice na (širem) mediteranskom području.

U predindoeuropski sloj ubrajaju se:

- *Adra* (usporedba s hidronimom *Adrias*)
- imena naselja na otocima (nerijetko istoimena otoku, a nesnim je također predindoeuropski): *Apsoros*, *Arba*, *Cissa*, ?*Curicum*, *Issa*

– *Aenona* i *Oneum*, s nejasnom osnovom, usporedivom s toponimima na širem području

NEJASNO

Preostaju ojkonomi koji nemaju uvjerljivu indoeuropsku etimologiju niti usporednice na širem mediteranskom području (da bi ih se smatralo predindoeuropskima):

Aematis, ?*Alveria*, *Aronia*, *Clambetis*, *Crexi*, *Decadaron*, *Drido*, *Erona*, *Fulfinum*, *Gedate*, *Humagum*, *Iader*, *In(i)cerum*, *Ionope*, *Iovallio*, *Lopsica*, *Mutila*, *Naurtium*, *Nerate*, *Ningum*, *Ninia*, *Noutria*, *Ortopla*, *Parentium*, *Pasin-*, *Pyrri*, *Rider*, *Ruginium*, *Setuia*, *Sinotion*, *Siparis*, *Sisopa*, *Stridon*, *Tarneum*, *Tediaston*, *Terponos*, *Tronum*, *Vegium*

OJKONOMI KOJI MOGU PRIPADATI VIŠE SLOJEVA

Neki su ojkonomi navedeni pod dva ili tri sloja. To je zbog toga što ih predložene etimologije svrstavaju pod različite slojeve i zbog toga što je na nekima moguće primijeniti i strukturalni i etimološki kriterij.

- rimski i grčki: *Halicano*, *Laureate*
- rimski i „ilirski“: *Aurupium*, *Delminium*, *Faveria*, *Iovia*
- grčki i keltski: *Tragurium*
- grčki i „ilirski“: *Argyruntum*, *Epidaurus*, *Epidotium*, *Epilentium*
- grčki i predindoeuropski: *Issa*, *Epidaurus*, *Pharos*
- keltski i „ilirski“: *Andetrium*, *Avendo*, *Berebis*, *Blandona*, *Bolentium*, *Certissia*, *Cocconae*, *Corinium*, *Cuccium*, *Epetium*, *Leuconum*, *Segesta*, *Senia*, *Urbate*
- rimski, keltski, „ilirski“: *Andautonia*, *Aquae Balissae*, *Lentulis*, *Teutoburgium*
- grčki, keltski, „ilirski“: *Pituntium*

Najbrojnija je skupina ojkonima koji mogu biti keltski ili „ilirski“, što je objašnjivo metodologijom pripisivanja nekog toponima „ilirskom“ odnosno keltskom. U (starijoj) literaturi toponimi koji se nalaze na određenom području i mogu se izvesti od indoeuropskih korijena, a nisu latinski, grčki ili germanski, ovisno o cilju rada pripisivani su „ilirskom“ odnosno keltskom. Ove dvije grane indoeuropskih jezika, po svemu sudeći, ne bi trebale biti dijalektalno jako udaljene, te je unatoč dodatnim kriterijima „keltskosti“ u praksi iznimno teško razgraničiti ta dva sloja. Iako je sama keltska grana indoeuropskih jezika neusporedivo bolje potvrđena i poznata od „ilirske“, konkretan keltski jezik na našem području poznat je samo iz onimije.

6.1.1.2. Morfološka obradba („ilirskih“) ojkonima (formalno usporedivi ojkonimi)

Formalna je usporedba u lingvistici jedina egzaktna, kako se više puta ponavljalo, ali ona sama po sebi ne dovodi nužno do ispravnih tumačenja stvarnosti. U takvu se obradbu mogu uključiti i ojkonimi koji nemaju (dobru) etimologiju korijena, koji su usporedivi samo formalno. Tako bi se, u teoriji, mogli dobiti sufiksi koji se ponavljaju u određenoj skupini toponima kojima je zajedničko i neko vanjsko obilježje.

No, kod toponima koji su slabo posvjedočeni opravdano je postaviti pitanje točnosti zapisa. Ali čak i ako pretpostavimo da znamo točno kako je izgledao lik toponima, i dalje ne možemo biti sigurni kako treba segmentirati taj lik, odnosno koji su segmenti usporedivi ako ne poznajemo strukturu jezika. Mnogi se sufiksi nalaze i na širem europskom prostoru, te je opravdano pretpostaviti da predstavljaju latinizaciju i grecizaciju tuđih imena (u pravilu starijih imena, ovdje „ilirskih“ ili keltskih).

Podjela ojkonima po sufiksima koja se ovdje navodi predstavlja „klasičnu“ formalnu podjelu, bez uzimanja u obzir različitih mogućnosti segmentacije; onako kako se u literaturi tradicionalno morfološki analiziraju „ilirski“ ojkonimi⁷⁴:

SUFIKS -ON-

Sufiks *-on-*, tj. njegova varijanta *-ōna* redovito se navodi kao „ilirska“ karakteristika ojkonima. Na našem području o tom sufiksu možemo govoriti u sljedećim ojkonimima:

Aenona, Albona, Arauzona, Bausiona, Blandona, Erona, Flanona, Narona, Promona, Salona, Scardona, Sidrona, Tariona; Cocconae (pl.)

Kod bolje posvjedočenih ojkonima javlja se i varijanta bez *-a* i to redovito u grčkim vrelima i kod Ravenjanina: *Alvona* uz *Ἀλοῦον, Ἄλωον*; *Arauzona* uz *Arausion*; *Flanona* uz *Φλάνων*; *Narona* uz *Narron*; *Salona* uz *Σάλων*, *Scardona* uz *Σκάρδων*.⁷⁵ Završno *-a* Skok (1934: 54 bilj. 11; 1954: 40) smatra latinizacijom autohtonog izgovora.

O sufiksu *-on-* (u varijanti bez završnoga *-a*) možemo govoriti kod ojkonima *Avendo, Ausancalio* i *Stridon*.

U prijevojnoj varijanti *-en-*: *Celena, Serena*.

SUFIKS -Y-

Ovaj sufiks najrasprostanjeniji je u različitim indoeuropskim jezicima i služi za tvorbu posvojnih pridjeva (Meier-Brügger 2003: 281). U tom smislu on nije razlikovan, odnosno ne

⁷⁴ Detaljnije o podrijetlu „ilirskih“ sufikasa v. u poglavlju 4.2.2.

⁷⁵ Ojkonimi iz ove podskupine svi su osim *Arauzona* zadržali kontinuitet.

može služiti kao kriterij za određivanje kojem jeziku toponim pripada. Kod mnogih toponima taj sufiks služi vjerojatno samo kao latinizacija ili grecizacija izvornoga imena:

-IUM⁷⁶

Andetrium, A(u)rupium, Bil(l)ubium, Cuccium, Dalmium/Delmium, Iovallio, Naurtium, Nesactium, Servitium, Sirmium, Teutoburgium, Tilurium, Vegium

-inium: *Corinium, Delminium, Osinium, Ruginium*

-tium

-etium: *Monetion, Seretion, Epetium*

-otium: *Ardōtion, Epidotium, Sinōtion*

-IA

Arsia, Certissia, Iovia, Ninia, Noutria, Senia, Setuia, Ta(m)bia

-onia (-ōn- + -ī-)⁷⁷: *Andautonia, Aronia, Marsonia*

-ria: *Alveria, Asseria*⁷⁸, *Faveria*

Varvaria

-ST

Iovista, Segesta, Sunista

Tediaston

-NT-

Colentum, Piquentum, Sibenton

Argyruntum

-nt- + -ī-: *Bolentium, Epilentium, Parentium*

Pituntium

-IC-

Lopsica, Tarsatica, Segestica

⁷⁶ Ovdje navodim sve ojkonomie koji završavaju na *-ium* (*-io*) odnosno *-ia*. Iz usporedbe s etnicima i kteticima (v. sljedeće potpoglavlje) može se zaključiti da je u nekim toponimima *-i-* dio osnove, dok je u drugima dio sufiksa.

⁷⁷ Usp. Anreiter 2001: 189.

⁷⁸ Premda ojkonomi *Alveria* i *Asseria* imaju formalno identičan završetak, njihovo je podrijetlo zacijelo različito, o čemu govore različiti etnici: *Alveritae* odnosno *Asseriatas*.

Karta 2: Ojkonimi s karakterističnim sufiksima

ODNOS TOPONIMA S ETNICIMA I KTETICIMA:

Osim ojkonomi, u antičkim su vrelima zabilježeni i etnici i ktetici, te se smatra da su u tvorbi etnika očuvani tragovi autohtone morfologije (Katičić 1976: 176). Očekivani redosljed tvorbe je ojkonom → etnik (ili ktetik), ali moguće su i druge varijante u odnosu ojkonom – etnik. Ponajprije, moguće je da je nešto od onoga što se ovdje naziva etnikom zapravo etnonim. Također, moguće je da su prema autohtonim etnicima (ili etnonimima) Rimljani (i Grci) naknadno stvorili ojkonom. Ne smije se zaboraviti niti da ojkonomi mogu postanjem biti i etnonimni, što može značiti ili da imaju lik etnonima ili da su tvoreni prema etnonimu. U vrelima su za neke ojkonomie zabilježeni i etnici tvoreni različitim sufiksima, što unosi dodatnu nesigurnost u odnos ojkonom – etnik.

Drugim riječima, s obzirom na to da su autohtoni jezici predrimskog Ilirika poznati samo iz onimije, u nekim je slučajevima nemoguće odrediti je li prvo bio ojkonom, etnik ili etnonim, tj. u kakvim su odnosima oblici. Moguće su, dakle, i druge kombinacije u tvorbi, npr.

– etnik → ojkonim (možda *Burnistae* – *Burnum*, *Arupini* – *Arupium* i dr.)

– etnonim → ojkonim (→ etnik)

– etnonim = ojkonim (možda *Siculi*)

Ovdje se sustavno navode sufiksi koje susrećemo u tvorbi etnika i ktetika, bez obzira na stvaran redoslijed izvođenja:

Etnici:

a) latinski i grčki sufiksi:

aa) -enses:

Aequ-um – *Aequ-enses*,

Albon-a – *Albon-esses*, *Olbon-enses*;

Antian-a – *Antian-enses*

Arb-a – *Arb-enses*

Corini-um – *Corini-enses*

Cornac-um – *Cornac-enses*

Delmin-ium – *Delmin-enses* (uz *Dalmieus*)

Iss-a – *Iss-enses* (uz *Issaei*)

Murs-a – *Murs-enses* (uz *Mursaei*)

Mursell-a – *Mursel-enses*

Nesacti-um – *Nesacti-enses*

Nov-ae – *Nov-enses*

Pol-a – *Pol-enses* (uz *Polates*)

Seni-a – *Seni-ensis*

Sirmi-um – *Sirmi-enses* (uz *Sirmiates*)

-ienses

Flanon-a – *Flanon-ienses* (uz *Flanates*, *Flanonites*)

ab) -i:

Curic-um – *Curic-i* (uz *Curictae*, *Curictes*)

Lops-ica – *Lops-i*

Metul-on – *Metul-i*

Veg-ium – *Beg-i*

-ii:

Issa – *Issa-ii*, *Iss-ii* (uz *Issenses*)

Mursa – Mursa-ii (uz Mursenses)

Korkyra Melaina – Korkyra-ii

Phar-os – Phar-ii

ac) -eus:

Salon-a – Salon-eus (uz Salonites, Salonitanus)

Sirmi-um – Sirmi-eus (uz Sirmienses, Sirmiates)

Dalmi-um/Delminium – Dalmi-eus (uz Delminenses)

ad) -ni:

Ladesta – Ladesta-ni

Melitē – Melite-ni

Segesta – Segesta-ni

Stulpi – Stulpi-ni

A(u)rupi-um – A(u)rupi-ni

Epeti-um – Epeti-ni

Moneti-on – Moenti-ni

Parenti-um – Parenti-ni

Pitunti-um – Pitunti-ni

Tiluri-um – Tiluri-nus

Traguri-um – Traguri-nus

-ini:

Iader – Iadas-ini (uz Iadertini, Iadestinus)

Ortopl-a – Ortopl-ini

Sidr-ōna – Sidr-ini

Solent-a – Colent-ini

b) Tragovi autohtone tvorbe:

ba) -st-:

-istae:

Burn-um – Burn-istae

-stini:

?Iade-r – ?Iade-stinus (uz Iadertini, Iadasini)

Ner-ate – Nar-estini, Ner-estini

On-eum – On-astini

bb) -t-:

-tae:

Alveri-a – Alveri-tae

Curic-um – Curic-tae (uz Curictes, Curici)

Nedi-num – Nedi-tae (uz Neditani)

Tario-na –Tario-tae

?-itae: Rid-er – Rid-itae

-otae: Sicul-i – Sicul-otae

-tes:

Apsor-os – Absor-tes (uz Apsyrti)

Asseria – Asseria-tes

Curic-um – Curic-tes

Pola – Pola-tes (uz Polenses)

-ites

Arbōn – Arbon-ites (uz Arbonius)

Flanon-a – Flanon-ites

Salon-a – Salon-ites (uz Salonitanus, Saloneus)

-ates

Flan-ona – Flan-ates (uz Flanonites, Flanonienses)

Fulfin-um – Fertin-ates

Sirmi-um – Sirmi-ates (uz Sirmienses)

-ti:

Apsor-os – Apsyr-ti

Avend-o – ?Avend-eati

-tini:

Iader – Iader-tini, ?Iades-tinus (uz Iadasini)

-tani:

Nedi-num – Nedi-tani

Salon-a – Salon-itanus

bc) ?-p-: *Adr-a – Adr-iopes*

Ktetic:

-ensis (latinska tvorba): *Arbensis, Cibalensis, Cissensis, Mursinensis, Novensis, Tarsaticensis, Urvatensis*

-inus (latinska tvorba): *Parentinus*

-icus (izvorno grčka tvorba): *Flanonicus, Segesticus*

-t-

-tinus: *Equitinum*

-ticus: *Curicticus, Polaticus*

-aticus: *Flanaticus*

-iticus: *Redditicum*

?-ioticus: *Magnioticum*

-itanus: *Muccuritanus, Naronitanus, Salonitanus*

-st-: *Onestinus*

6.1.1.3. Ojkonimi s kontinuitetom

Ojkonimi koji su u hrvatski posuđeni u starije doba redovito su u hrvatskom muškog roda, tj. slažu se u rodu s hrvatskom općom imenicom *grad*:

Aenona – Nin

Albona – Labin

Apsoros – Osor

Arba – Rab

Bistum – Bast

Corinium – Karin

Curicum – Krk

Decadaron – Kotor

Flanona – Plomin

Iader – Zadar

Issa – Vis

Krepsa – Cres

Lauriana – Lovran
Muccurum – Makar
Nedinum – Nadin
Osinium – Sinj
Parentium – Poreč
Pharos – Hvar
Pola – Pulj (starije za današnje Pula)
Ruginium – Rovinj
Salona – Solin
Scardona – Skradin
Senia – Senj
Siparis – Sipar
Siscia – Sisak
Spalatum – Split
Stamnes – Ston
Tilurium – Trilj
Tragurium – Trogir
Varvaria – Bribir
Vegium – Bag (starije za današnje Karlobag)

Neki ojkonomi u kojima su vidljive promjene karakteristične za starije razdoblje prešli su u srednji rod. Takvi su *Decimum – Dicmo*, *Delminium – Duvno* i *Nesactium – Vizače*. Srednji rod u *Dicmo* i *Duvno* objašnjava se slaganjem s apelativom *polje*, tj. prelaskom imena naselja na ime polja.

Kod parova *Drido – Drid* i eventualno *Humagum – Umag* izostaju glasovne promjene karakteristične za starije posuđenice. Osim kao starija posuđenica (*Pulj*), ojkonom *Pola* očuvan je i kao mlađa posuđenica u suvremenom *Pula*. Tako je vjerojatno i *Praetorium (magnum) – Pretura*. Kao mlađa posuđenica možda je očuvan i *Sinōtion – Šinod*, no moguće je i da je *Šinod* učena kreacija.

Kao izvedenica *Caska* očuvan je antički ojkonom *Cissa*, a možda tako i *Aematis – Imotski*.

Kao prevedenica očuvano je ime *Neapolis – Novigrad* (i tal. *Cittanova*), te možda *Laureate – Lovorje*. Za ojkonom *Asamum* bilo je pretpostavljeno da je sačuvao imenski

kontinuitet kao prevedenica u lat. *lapide-* > hrv. *Lapad*, ali to je odbačeno zbog novije ubikacije ojkonima *Asamum*.

Za parove ojkonima *Gedate – Gata*, *Mutila – Medulin*, *Piquentum – Buzet*, *Segestica – Sitac*, *Sitec*, *Silvo – Savudrija* (tal. *Salvore*), *Volkera – Bakar* (tal. *Buccari*) te *Ninia*⁷⁹ – *Knin* formalno je nategnuto tvrditi da drugi predstavlja imenski kontinuitet prvoga. Za parove *Botivo – Botovo*, *Iulianum – Ugljane* i *Ōuporum – Opor* osim formalnih lingvističkih razloga ne odgovara ni ubikacija.

Ojkonim *Lopsica* formalno je moguće povezati sa suvremenim *Lisac*, ali je slavenska etimologija potonjega uvjerljivija.

Neka su imena u antici zabilježena kao imena naselja, ojkonimi, a tijekom povijesti transonimizacijom su prenesena na druge obližnje zemljopisne objekte:

- ojkonim → hidronim⁸⁰: *Marsonia – Mrsunja*, *Narona – Norin*, ?*Urbate – Vrbas*
- ojkonim → oronim: *Promona – Promina*⁸¹
- ojkonim → horonim: *Sirmium – Srijem*

U antici zabilježen ojkonim *Tarsatica* nije očuvao ime, no ojkonim od kojega je izveden, **Tarsatu-* očuvan je u današnjemu *Trsat*.

⁷⁹ U ovom bi paru antičko ime moglo biti pogrešno zabilježeno.

⁸⁰ Uz ovu skupinu navodim i par *ad Basante – Bosut* u kojoj prvi član jest ojkonim i to složeni, a imenski kontinuitet očuvao je drugi dio tog složenog ojkonima, *Basante*, koji je možda i sam hidronim.

⁸¹ Uz ovaj par postoje i formalne poteškoće.

Karta 3: Predslavenski ojkonimi

- 1 A(u)rupium
- 2 Ad Basante
- 3 Ad Dianam, Dianion
- 4 Ad Fines
- 5 Ad Labores
- 6 Ad Labores Pontis Ulcae, Leutuoanum
- 7 Ad Libros
- 8 Ad Militare
- 9 Ad Novas, Aureo monte
- 10 Ad Novas, Novae
- 11 Ad Praetorium
- 12 Ad Titulos
- 13 Ad Turres
- 14 Ad Turres
- 15 Adra
- 16 Aequum
- 17 Albano
- 18 Alveria
- 19 Ancus
- 20 Andautonia
- 21 Andetrium
- 22 Antiana
- 23 Aqua viva
- 24 Aquae Balissae
- 25 Aquae Iasae
- 26 Arauzōna
- 27 Ardōtion
- 28 Argyruntum
- 29 Aronia
- 30 Asamum
- 31 Asseria
- 32 Aufustianis
- 33 Ausancalio
- 34 Avendo
- 35 Berebis, Vereiae
- 36 Bibium
- 37 Bil(l)ubium, ?Iulianum
- 38 Blandona
- 39 Bolentium
- 40 Botivo, Iovia
- 41 Burnum
- 42 Carrodunum
- 43 Celena
- 44 Certissia
- 45 Cibalae
- 46 Clambetis
- 47 Cocconis
- 48 Colentum
- 49 Cornacum
- 50 Cuccium
- 51 Donatianis
- 52 Epetium
- 53 Epidaurus
- 54 Epidotium
- 55 Epilentium
- 56 Fulfinum
- 57 Halicano
- 58 Impletus
- 59 in monte Bulsinio
- 60 In(i)cerum
- 61 Iovallium
- 62 Iovia, Iovista
- 63 Lentulis
- 64 Leuconum
- 65 Lopsica
- 66 Lorano
- 67 Magnum, Sinōtion
- 68 Marinianis
- 69 Menneianis
- 70 Metulon
- 71 Monetion
- 72 Mursa
- 73 Mursa Minor, Mursella
- 74 Mutila
- 75 Naurtium
- 76 Nerate
- 77 Ningum
- 78 Novae, Arsaciana
- 79 Oneum
- 80 Ortopla
- 81 Pharos
- 82 Picentino
- 83 Piretis
- 84 Pituntium
- 85 Pons Tiluri
- 86 Populi
- 87 Praetorium
- 88 Praetorium Caesaris
- 89 Praetorium magnum
- 90 Pyrri
- 91 Quadrata
- 92 Ragusium
- 93 Raparia
- 94 Rider
- 95 Romula
- 96 Saldis
- 97 Segesta
- 98 Serena
- 99 Serota
- 100 Servitium
- 101 Setuia
- 102 Siculi
- 103 Sidrōna
- 104 Silvo
- 105 Stravianis
- 106 Sunista
- 107 Ta(m)bia
- 108 Terpōnos
- 109 Teutoburgium
- 110 Tronum
- 111 Ulmos
- 112 Unione
- 113 Urbate
- 114 Varianis

Indeks ojkonima uz kartu predslavenskih ojkonima

6.1.2. Hidronimi

U onomastici se tvrdnja da su hidronimi najpostojaniji imenski razred prihvaća kao činjenica. Ta tvrdnja podrazumijeva dvoje, (1) da su hidronimi postanjem najstariji toponimi, tj. da pripadaju najstarijem jezičnom sloju i (2) da hidronimi imaju najviše šanse preživjeti seobe stanovništva. Tvrdnja je, svakako, točnija za imena većih i važnijih voda (rijeka), nego za neznatnije vodene tokove.

Premda su hidronimi po definiciji „vlastita imena vodnih objekata“ (usp. Šimunović 2009: 76; Brozović Rončević 2010: 44), tj. imena svih voda: rijeka, potoka, jezera, močvara, vrela, mora itd., u okvirima proučavanja starije europske (kod nas predslavenske, odnosno predrimske) hidronimije daleko su najbrojnija imena rijeka, pa se nerijetko pod terminom „hidronim“ misli na samo vlastita imena rijeka, koja se inače u onomastičkoj terminologiji nazivaju potamonimima. Tako se i na našem području hidronimi posvjedočeni u antičkim vrelima svode prvenstveno na imena rijeka. Osim tridesetak rijeka, spomenuto je i more (*Adrias*) te jedna močvara (*Volkaia*, usp. niže).

6.1.2.1. Imena rijeka:

<i>Argaone</i>	<i>Nengone</i>
<i>Ariōn</i>	<i>Nestos</i>
<i>Arsia</i>	<i>Noaros</i>
<i>Bacuntius</i>	<i>Oineus</i>
<i>Bathinus</i>	<i>Salangōn</i>
<i>Bustricius</i>	<i>Salon</i>
<i>Colapis</i>	<i>Savus</i>
<i>Danubius</i>	<i>Tēdanios</i>
<i>Dizēros</i>	<i>Telavius</i>
<i>Dravus</i>	<i>Tit(i)us</i>
<i>Drinus</i>	<i>Ulca</i>
<i>Hipp(i)us</i>	<i>Urpanus</i>
<i>Ira</i>	<i>Valdasus</i>
<i>Narōn</i>	

Ponekad se u literaturi spominje kao ime rijeke, ali *Katarbates* je atribut kojim se opisuje rijeka. Također, do sredine 20. st. i *Iader* se smatrao hidronimom, no dokazano je da je to ojkonim.

U antičkim su vrelima spomenute rijeke dulje od 180 km (Dunav, Sava, Drava, Drina, Bosut, Kupa, Bosna, Vrbas) osim Mure i Une. Među rijekama duljine 70 do 180 km

spomenute su Vuka, Cetina, Krka. Od rijeka kraćih od 70 km spomenute su istarske rijeke Mirna, Dragonja, Raša, te Rječina i možda Jadro.

6.1.2.2. Ostali hidronimi

U antičkim je vrelima, kako je već navedeno, zabilježeno i ime (možda imena) jedne močvare *Volkaia helē* na grčkom, *palus Hiulca* na latinskom. Ponekad se smatra da je i Jordanovo *lacus Mursianus*, *stagnus Morsianus* ime te iste močvare, što bi značilo da je imala dva različita antička imena.

6.1.2.3. Hidronimi u drugim toponimima

Hidronimi su posredno posvjedočeni kao ojkonomi *Aquae Balissae*, *Aquae Iasae*, *Aqua viva*, vjerojatno *ad Basante*, i možda u imenu zaljeva *Portus Epilicus*. Ovo su redom latinska imena, o čemu govore latinski apelativi *aqua* ‘voda’ i *portus* ‘luka’, te prijedlog *ad* ‘kod, uz’.

Prva su tri imena iz ove skupine ojkonomi koji su nastali transonimizacijom od složenih latinskih hidronima. Lat. *aquae* (mn.) znači ‘toplice’, *Balissae* i *Iasae* su pridjevi uz to. Lat. *aqua viva* dosl. ‘živa voda’ zacijelo je prvotno označavalo nepresušni izvor. Ovi su hidronimi u vrelima zabilježeni kao ojkonomi, pa se može reći da su to “hidronimi po podrijetlu”.

U imenu postaje *ad Basante* zabilježenom na Tabuli Peutingeriani pretpostavljeno je da je drugi dio izvorno hidronim. Na to upućuje prijedlog *ad*, koji se na Tabuli ne pojavljuje uz ojkonomie. Kontinuitet u suvremenom hidronimu *Bosut* zapravo ne potvrđuje da je u antičkom *Basante* doista hidronim, s obzirom na to da je zbog muškog roda imena rijeke *Bosut* u hrvatskom vjerojatno da je ime preneseno s ojkonomima u kojem je muški rod očekivan.

Iz imena zaljeva *Portus Epilicus* moguće je apstrahirati dva hidronima, ali uz više pretpostavki. Lat. *portus* može se shvatiti u pjesničkom smislu kao ‘ušće’, pa bi to bilo ‘ušće rijeke *Epilicus*’. Ako se *Epilicus* segmentira kao *epi* + *licus*, **Licus* se može shvatiti kao hidronim koji je možda imenski kontinuitet očuvao u današnjem hidronimu *Lika*.

6.1.2.4. Rod hidronima⁸²

Imena rijeka u latinskim i grčkim vrelima načelno su muškog roda, što se objašnjava time da je apelativ koji znači ‘rijeka’ i u latinskom i u grčkom muškog roda (grč. *πόταμος*, lat. *fluvius*, *amnis*). Uz hidronime se u vrelima koristi i treća latinska riječ sa značenjem ‘rijeka’, *flumen*, koja je srednjeg roda. Izgleda da je uz nju ime rijeke također u srednjem rodu, no potvrde hidronima s apelativom *flumen* u nominativu (u kojem se jednoznačno vidi rod)

⁸² S obzirom na to da su među hidronimima našeg područja jedino imena rijeka zabilježena u većem broju, u sljedećim se poglavljima termin „hidronim“ izjednačuje s imenima rijeka.

malobrojne su: *flumen Telavium, Drinum flumen*. Iz toga bi slijedilo da se ime rijeke ponaša više kao pridjev nego kao imenica.

Muškog su roda imena rijeka:

Argaone, Ariōn, Bacuntius, Bustricius, Danubius, Dizēros, Dravus, Drinus, Hipp(i)us, Narōn, Nengone, Nestos, Noaros, Oineus, Salangōn, Salon, Savus, Tēdanios, Tit(i)us, Urpanus, Valdasus

Za hidronime *Bathinus, Hipp(i)us*, obično se pretpostavlja nominativ u muškom rodu, iako su zabilježeni u kosim padežima uz apelativ *flumen*, pa je moguće pretpostaviti i srednji rod, *Bathinum, Hipp(i)um*.

Ženskog su roda imena rijeka:

Arsia, možda *Colapis, Ira, Ulca*.

Schramm (1981: 410) za ženski rod hidronima *Ulca* nudi dva objašnjenja. Jedno je rani „regionalno-barbarski“ prijelaz u sekundarno *-a*, a drugo još starija tvorba.

Kod hidronima *Arsia* zbog vjerojatnog postojanja ojkonima *Arsia* može se pomišljati da je rijeka nazvana po naselju.

6.1.2.5. Stratifikacija hidronima

Hidronimi bi, kao što je na početku ovog poglavlja navedeno, trebali pripadati najstarijim jezičnim slojevima. Kako su najstariji slojevi lingvistički nepoznati, tako je i stratifikacija hidronima opskurnija od stratifikacije npr. ojkonima ili nesonima. Samo je za hidronime *Tit(i)us* i *Hipp(i)us* kao jedna od mogućnosti predloženo povezivanje s rimskim antroponimima (*Titus, Titius; Hipp(i)us*), odnosno s grčkim apelativom i teonimom (*ἵππος, Ἱππιος*), čime bi oni pripadali rimskom (vjerojatnije), odnosno grčkom sloju. Hidronime *Titius* i *Hippius* osim mogućeg postanja od rimskog antroponima povezuje i to da se za današnja imena rijeka na koje se odnose (Krka, Cetina) također pretpostavlja predslavensko postanje. Ako današnja imena Krka i Cetina jesu predslavenskoga postanja, tada bi se antička imena *Titius, Hipp(i)us* mogla tumačiti kao rimsko imperijalističko imenovanje koje je supostojalo sa starijim (?“ilirskim“), ali se nije održalo.

Što se tiče ostalih hidronima, za njihove su korijene načelno predložene indoeuropske etimologije (iznimke su *Oineus, Nengone, Salangon, Valdasus* bez etimologija korijena), a među njima nema etimologija iz dobro poznatih indoeuropskih jezika. S obzirom na to da velike europske rijeke teku kroz više različitih jezičnih područja, teško je, ako ne i nemoguće, točno odrediti u koje je doba i na kojem prostoru određeni hidronim nastao. U tom je smislu koristan Kraheov termin „staroeuropski“ (usp. Krahe 1954, 1963, 1964a, 1964b), ali shvaćen

kako ga je u novije doba opisao Schmid (1995). Schmid je „staroeuropsku“ problematiku sažeo u pet kriterija koje hidronim treba zadovoljavati da bi ga se moglo smatrati „staroeuropskim“. (1) Hidronim se ne može objasniti unutar jezika (ili prethodnih faza tih jezika) koji su se govorili na obalama tog hidronima. (2) Hidronim ima indoeuropsku etimologiju i morfološku strukturu indoeuropske naslijeđene riječi. (3) Značenje apelativa u osnovi hidronima je u semantičkom polju ‘voda, teći, tekućina’, tj. u polju osobina vode. (4) Hidronim označuje vodu u Europi. (5) Hidronim ima barem jednu usporednicu u Europi (ime srodno korijenom ili strukturom). Barem dva od Schmidovih pet kriterija (2. i 3.) ovise o etimologiji hidronima, što ih, s obzirom na nesigurnost etimologije, čini nepouzdanima.

Ipak, uz dobronamjerno prihvaćanje predloženih etimologija, Schmidove kriterije da bi se zvali „staroeuropskima“ od gore navedenih hidronima zadovoljavaju:

Argaone (ie. **h₂erg'*- ‘sjajno bijel’, sufiks *-on*)

Arsia (ie. **h₁ers-* ‘teći’, sufiks *-y*)

možda *Colapis* (ie. **kwel-* ‘vrtjeti’ / *(*s*)*kel* ‘svijetao’ / **k'el-* ‘hladan’ + **h₂epi-* rijeka)

Danubius (ie. **deh₂nu-* ‘rijeka’)

Dravus (ie. **drew-* ‘teći’)

možda *Naron* (ie. **ner-* ‘potopiti’, sufiks *-on*)

Nestos (ie. **ned-* ‘odjekivati’, sufiks *-to-*)

Salon (ie. **sal-* ‘tekuća voda’, sufiks *-on*)

Savus (ie. **sh₂ew(H)-* ‘vlažiti’)

SUFIKS -ŌN

Kao jedan od najčešćih hidronimskih sufiksa navodi se sufiks *-ōn*, koji bi trebao biti paralelan ojkonimnom *-ōna* (usp. parove hidronim – ojkonim *Narōn – Narōna*, *Salon – Salōna*). Osim gore navedenih *Argaone*, *Narōn*, *Salon*, sufiks *-ōn* sadrže vjerojatno još i *Nengone*, *Salangōn*.

SUFIKS -Y-

O sufiksu *-y-* može se govoriti u sljedećim hidronimima: *Arsia*, *Bacuntius*, *Bustricius*, *Danubius*, *Drinius* (uz *Drinus*), možda *Hippius*, *Tēdanios* / *Telavium*, *Titius* (uz *Titus*).

Sufiks *-y-* jedan je od najčešćih indoeuropskih sufiksa, čest je i u latinskom i u grčkom, pa u hidronimima koji su zabilježeni u latinskim i grčkim vrelima ne možemo znati iz kojeg jezika potječe. Moguće je da potječe iz nekog predrimskog indoeuropskog jezika Ilirika, ali je isto tako moguće da se njime latinizira, odnosno grecizira neko starije ime. Ipak, ovdje još dodajem da se sufiksi u jeziku ne gomilaju bez razloga.

6.1.2.6. O kontinuitetu hidronima

Za predslavenske toponime hrvatskog područja vrijedi zakonitost da su panonski hidronimi načelno sačuvali imenski kontinuitet, dok su jadranske rijeke izgubile antičko ime. To je lako objasniti kao posljedicu duljine rijeke, što je pak posljedica razlika u reljefu. Panonske rijeke teku nizinom nekadašnjeg panonskog mora, primaju više vode i veće su od jadranskih. Jadranske rijeke teku kroz krško područje, nestalne su, često su ponornice.

Fonološki i morfološki očekivan imenski kontinuitet od lika posvjedočenog u antičkim vrelima do suvremenog lika očuvali su hidronimi

Arsia – Ràša, Ulca – Vùka, Colapis – Kùpa

*Dravus – Dráva, Drinus – Drína, Savus – Sáva*⁸³

Ti su hidronimi u hrvatski posuđeni iz vulgarnolatinskog u starijem razdoblju (prije metateze likvida, prije *ǫl > ʷl > u*), u hrvatskom su ženskog roda.⁸⁴

Ovoj prvoj skupini možda pripada i *Bathinus – Bòsna*, ali nisu poznate usporednice za prilagodbu *th* kao hrv. *s*.

Suvremeni hidronim *Bosut* formalno je mogao postati od antičkoga *Basant-* u *ad Basante* (vjerojatnije nego od *Bacuntius*). Zbog muškog roda hrvatskog hidronima pretpostavlja se transnimizacija s imena naselja.

Kontinuitet je očuvan i u *Danubius – Dunav* ali uz germansko posredništvo, o čemu govori vokalizam. Hidronim *Dunav* je i neočekivanoga muškog roda.

Ako se suvremeni hidronim *Neretva* želi povezati s antičkim *Narōn*, neočekivana je promjena sufiksa *-on-* u *-ent-* i prelazak u slavenske *ǫ*-osnove.

Ako se suvremeni hidronim *Vrbas* želi povezati s antičkim *Urpanus*, treba pretpostaviti postojanje varijante sa zvučnim *-b-* i s drugim sufiksom (**Urbasus*). Neobjašnjen ostaje muški rod hrvatskog hidronima.

Suvremeni hidronim *Dragonja* teško je povezati s antičkim *Argaon-*.

⁸³ Ovi se hidronimi u naglasnom tipu podudaraju s imenicom *rijéka*.

⁸⁴ Schramm (1981: 71–95, posebno str. 89) je razradio složeni sustav imenskog kontinuiteta toponima, prema kojem su Slaveni imena mogli posuditi ili preko vulgarnolatinskog ili izravno iz „regionalnobarbarskog“ (u našem slučaju = „ilirskog“). Schramm se ne slaže s objašnjenjem da su imena rijeka koja su u antici bila muškog roda u slavenski prešla u ženski rod radi slaganja s apelativom „rijeka“, nego tvrdi da je to posljedica starije arealne jezične promjene koja zahvaća šire područje europskog jugoistoka. Jezičnu promjenu nazvao je „sekundarno *-a*“, a zahvatila je „regionalnobarbarske“ govore u dolinama, dok su govori u brdskim područjima nezahvaćeni tom promjenom. Prema njegovoj teoriji, predslavenski hidronimi koji su u slavenskom ženskog roda, sadrže „sekundarno *-a*“ i posuđeni su u slavenski u dolinama, dok su hidronimi koji su muškog roda u slavenskom podrijetlom iz brdskih „regionalnobarbarskih“ govora, u kojima, dakle, nije provedeno „sekundarno *-a*“. Schramm je proučavao šire područje jugoistočne Europe, ali za predslavenske hidronime hrvatskog područja koji su muškog roda čini se da postoje druga pojedinačna objašnjenja.

Suvremeni hidronim *Lika* mogao bi biti predslavenskog postanja, no da bi ga se povezaló s toponimom posvjedočenim u antičkim vrelima, treba prihvatiti rastavljanje antičkoga *Epilicus* kao *epi + licus*, gdje bi drugi dio bio hidronim (**Līcus*).

Ime rijeke *Une* nije posvjedočeno u antičkim vrelima, a izvođenje od lika *Oineus*, koji jest posvjedočen ali se ne odnosi na Unu, već na Rječinu, i formalno je nategnuto.

Za hidronim *Bustricius* posvjedočen kod Anonimnog Ravenjanina pitanje je je li predslavenskog postanja i u kakvom je odnosu sa slav. **bystrica*.

Današnje ime	Antičko ime	Dužina (u km)	Površina porječja (u km ²)
Dunav	Danubius	2857	817000
Sava	Savus	945	96328
Drava	Dravus	707	40150
Mura		438	13800
Drina	Drinus	346	
Kupa	Colapis	296	10032
<i>Bosna</i>	<i>Bathinus</i>	273	
<i>Vrba</i>	<i>Urpanus</i>	253	
<i>Neretva</i>	<i>Naron</i>	225	11798
Una		212	9368
<i>Bosut</i>	<i>Basante</i>	186	3097
Korana		134	2595
Bednja		133	966
Lonja		133	5944
Česma		124	2608
Vuka	Ulca	112	644
Dobra		104	900
Cetina	Hippius, Nestos	101	1463
Glina		100	1426
Sutla		92	582
Orljava		89	1494
Ilova		85	1049
Odra		83	604
Krapina		75	1123
Krka	Titius	73	2088
Sunja		69	462
Zrmanja		69	907
Plitvica		65	272
Mrežnica		63	64
Kupčina		56	614
Mirna	Nengone	53	458
Raša	Arsia	50	
<i>Dragonja</i>	<i>Argaone</i>	28	
Rječina	Oineus	18	
Jadro	Salon, Salangon	4	

Tablica 3: Odnos duljine rijeka, posvjedočenosti u antičkim vrelima i očuvanja kontinuiteta. Masnim slovima označeni su hidronimi koji su u antici posvjedočeni kao hidronimi i očuvali imenski kontinuitet; kosim slovima označeni su hidronimi čija veza s likom posvjedočenim u antici nije izravna – bilo zbog neočekivanoga glasovnog razvoja, bilo jer u antici nije posvjedočeno kao rijeka.

6.1.3. Nesonimi

Imena otoka i toponimija na otocima općenito su najbolje proučeni dio hrvatske toponimije. Počevši od Skokove monografije *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, zatim Šimunovićeve *Istočnojadranske toponimije*, pa sve do suvremenog doba kad su objavljene iscrpne monografije o toponimiji otoka Pašmana, Ugljana, Vrgade, Murtera, Paga, i (Skračić 2006, 2007, 2009, 2010, 2011).

Skok je u spomenutoj monografiji (1950: 11–13) utvrdio toponomastičke zakone koji se odnose na jadranske nesonime. (1) »Veliki otoci, važni za naseljavanje i ekonomsku eksploataciju odreda nose predslavska ili, bolje, predrimska imena.« (2) Toponomastički zakon koji vrijedi za čitav Mediteran: »najvažnije naselje na otoku i sam otok nose isto ime, i često se ne zna, što je prvobitno ili primarno: da li se otok prozvaao po naselju ili se naselje prozvalo po otoku. Vjerojatnija je druga mogućnost.«

U antičkim su vrelima posvjedočeni sljedeći nesonimi:

<i>Apsoros</i>	<i>Egodes</i>	? <i>Nisiris</i>
<i>Apsyrtides</i>	<i>Elaphites</i>	<i>Pharos</i>
<i>Arba</i>	<i>Elaphoussa</i>	<i>Pityeia</i>
<i>Artion</i>	<i>Ēlectrides</i>	<i>Primodia / Pamodos</i>
<i>Biperaria</i>	<i>Erafronia</i>	<i>Pullaria</i>
<i>Boa</i>	<i>Figlina</i>	<i>Rubricatas</i>
<i>Brattia</i>	<i>Hydria</i>	<i>Scardona</i>
<i>Brygēides</i>	<i>Issa</i>	<i>Segestica</i>
<i>Celadussae</i>	<i>Istris</i>	<i>Sepomaia</i>
<i>Cervaria</i>	<i>Kassiterides</i>	<i>Sera</i>
<i>Cissa</i>	<i>Korkyra Melaina</i>	<i>Solenta</i>
<i>Cissa (Pullaria)</i>	<i>Ladesta</i>	<i>Tauris</i>
<i>Colentum</i>	<i>Leporaria</i>	<i>Teraria</i>
<i>Crateae</i>	<i>Liburnides</i>	<i>Titana</i>
<i>Curicta</i>	<i>Lissa</i>	<i>Tragurion</i>
<i>Dicera</i>	<i>Malata</i>	<i>Ursaria</i>
<i>Didraa</i>	<i>Melitē / Melita</i>	
<i>Diomedeiai</i>	<i>Mentorides</i>	
<i>Distrete</i>	<i>Metubarbis</i>	
<i>Dyskelados</i>	<i>Moa</i>	

Kao imena otoka spominju se i *Portunata*, *Proteras*, *Sacra*, za koja se pokazalo da nisu prava imena otoka, već atributi uz imena koja prethode ili slijede. U nesonime su ubrojani pogrešnim čitanjem, odnosno pogrešnim rastavljanjem teksta.

U antičkim su vrelima spomenuti svi hrvatski otoci kojima površina prelazi 90 km² (Krk, Cres, Brač, Hvar, Pag, Korčula, Mljet, Vis, Rab) osim Dugog otoka⁸⁵. Otoci površine od oko 30 km² do 90 km² uglavnom su spomenuti (Šolta, Lastovo, Čiovo), ali u nekim slučajevima ne jednoznačno: Ugljan i/ili Pašman možda se skrivaju u Plinijevu *Lissa*, Kornat je eventualno spomenut kao dio otočne skupine *Celadussae*, Lošinj kao dio otočne skupine *Apsyrtides* i eventualno u *Apsoros* (ako se shvati kao Cres i Lošinj zajedno). Od otoka manjih od 30 km² spomenuti su Murter, Molat, možda Iž, Šipan (kao dio otočja *Elaphites*), Drvenik veliki, Premuda, Maun, Vrgada, a ostali samo zajedničkim imenima otočnih skupina.

U onomastičkoj se literaturi, koliko mi je poznato, ne spominje, ali iz vrela proizlazi da su *Segestica* i *Metubarbis* imena riječnih otoka na Kupu odnosno Savi.

Nesonimi označuju pojedinačne otoke i otočne skupine. Nesonimi koji označuju otočne skupine sljedeći su:

Apsyrtides, *Brygēides*, *Celadussae*, *Crateae*, *Diomēdeiai*, *Elaphites*, *Ēlectrides*, *Kassiterides*, *Liburnides*, *Mentorides*. Ostali nesonimi označuju pojedinačne otoke. Nesonimi koji označuju otočne skupine u množini su (ali usp. i varijante u jednini, možda kad se odnose na jedan otok iz otočja *Absyrtis/Apsyrtos*, *Electryda*, *Diomedia/Diomēdeia*) i barem po jednom kriteriju (bilo etimološkom bilo strukturalnom) grčkoga postanja. Na grčko postanje ukazuje grčki sufiks *-ides* (*Apsyrtides*, *Brygēides*, *Ēlectrides*, *Kassiterides*, *Liburnides*, *Mentorides*), grčki sufiks *-ussa* (*Celadussae*) te grčki apelativi (u *Elaphites*, *?Crateae*) i antroponim (u *Diomēdeiai*). Grčkom sufiksu *-ides* odgovara u latinskom *-icae*, kako pokazuje *Liburnicae* za *Liburnides*. Od grčkih su osnova, ali s latinskim završetkom (padežnim nastavkom) *Celadussae*, *Crateae*.

Nesonimi sa sufiksom *-ides* izvedeni su od etnonima (*Brygēides*, *Liburnides*, *Mentorides*), od naziva stvari kojima se trgovalo (*Ēlectrides*, *?Kassiterides*) i vjerojatno od mitološkog osobnog imena (*Apsyrtides*).

6.1.3.1. Morfološka raščlamba

Nesonimi koji označuju pojedinačne otoke većinom završavaju na *-a* (u grčkom ponekad *-ē*), odnosno ženskog su roda. U latinskom i grčkom apelativi sa značenjem 'otok' ženskog su roda (lat. *insula*, grč. *νησος*), pa je zato i većina imena otoka ženskog roda:

Arba, *Biperaria*, *Boa*, *Brattia*, *Cervaria*, *Cissa*, *Cissa Pullaria*, *Curicta* (uz *Curricus*), *Dicera*, *Didraa*, *Distrete*, *Elaphoussa*, *Erafronia*, *Figlina*, *Hydria*, *Issa*, *Korkyra Melaina*,

⁸⁵ BATL (prema RE) smješta na Dugi otok Plinijevu *Portunata*, no, kako je već navedeno, to vjerojatno nije posebno ime otoka.

*Ladesta, Leporaria, Lissa, Malata, Melitē / Melita, ?Moa*⁸⁶, *Pityeia, Primodia* (uz *Pamodos*), *Pharia* (uz *Pharos*) *Pullaria, Sepomaia, Sera, Solenta, Teraria, Titana, Ursaria*.

Ženskog je roda i nesonim *Tauris*.

Neki nesonimi zabilježeni su u množini iako označuju pojedinačne otoke: *Rubricatas, Ladestris* (uz *Ladesta*), *Erraonis* (uz *Erafronia*), možda *Egodes*.

Za nesonim *Scardona* pretpostavljeno je da se odnosi na zadarsko otočje (usp. Kozličić 1990: 123), a formalno je lik imena u jednini.

Grčki završetak *-os* u nesonimima upućuje na o-deklinaciju, ali ne isključuje ženski rod. Dapače, i grč. apelativ *νήσος* ‘otok’ pripada toj deklinaciji i ženskog je roda, kako je već navedeno. Na *-os* završavaju: *Apsoros, Dyskelados, Pharos* (uz *Pharia*), *Pamodos* (uz *Primodia*). U teoriji, grčkome *-os* odgovara latinski *-us*, pa se tako može objasniti varijanta *Absarus* kod Ravenjanina u odnosu na *Apsoros*. Sa završetkom *-us* je i Ravenjaninovo *Curricus*, ali nema grčke usporednice na *-os*.

Nesonimi srednjeg roda (na lat. završetak *-um*, grč. *-on*) nastali su transonimizacijom s imena glavnog naselja na otoku, za koje je srednji rod uobičajen. To se s velikom sigurnošću može tvrditi za *Colentum* i *Tragurion*, a onda i za *Artion* i *Ladeston* (uz *Ladesta*).

Nije jasno zašto je nesonim *Solentij* (uz *Solenta*) zabilježen u genitivu srednjeg ili muškog roda. Možda se također može pretpostaviti transonimizacija s imena naselja na otoku.

Nesonimi su u pravilu jednorječni. Dvorječni su *Korkyra Melaina* i možda *Cissa Pullaria*.

6.1.3.2. Stratifikacija nesonima

Rimskom sloju pripadaju nesonimi:

– na sufiks *-aria*, kojima je u osnovi latinski naziv životinje: *Biperaria, Cervaria, Leporaria, Pullaria, Ursaria*. Od latinskog imena životinje možda je postao i nesonim *Boa*.

– *Figlina* – gospodarska djelatnost

– *Rubricatas* – sastav i osobitosti tla

– *?Cissa Pullaria* – ako se prihvati ovakvo čitanje, tada je *Pullaria* atribut dodan imenu *Cissa* u rimsko doba, pa cijelo složeno ime *Cissa Pullaria* pripada rimskom sloju

– *?Liburnicae* – nesonim etnonimnoga postanja. Rimskom sloju pripada ako se sufiks *-ic-* smatra latinskim, bez obzira na to što sam sufiks izvorno potječe iz grčkoga

Grčkom sloju pripadaju nesonimi:

– koji označuju otočne skupine

⁸⁶ Imenski kontinuitet upućuje na lik **Mao*.

- koji su nastali prenošenjem imena s grčkih otoka: *Korkyra Melaina*, *Pharos*
- *Elaphoussa*, *?Tauris*, *?Hydria* – od naziva životinje
- *Pityeia* – od naziva biljaka
- *Titana* – od mitološkog imena
- *?Dyskelados*

U „ilirski“ sloj mogu se ubrojiti nesonimi:

- *Colentum*, *Solenta* zbog sufiksa *-ent-*
- *Ladesta* zbog sufiksa *-(e)st-*
- *Scardona* zbog osnove *scard-* i sufiksa *-ona*⁸⁷
- *Brattia* ako se prihvati indoeuropska etimologija

Od preostalih nesonima u predindoeuropski sloj mogu se ubrojiti *Apsoros*, *Arba*, *Cissa*, *Melite* zbog opetovanja na širem mediteranskom području, vjerojatno *Issa*, možda *Primodia*, možda *Tauris* (ako se ne prihvati grčka etimologija).

6.1.3.3. Imenski kontinuitet⁸⁸

Od nesonima spomenutih u antičkim vrelima imenski kontinuitet sačuvali su svi otoci čija površina prelazi 50 km² kao najstarije posuđenice⁸⁹, s time da je *Apsoros* sačuvan samo kao ojkonom, a *Cissa* kao pridjevska izvedenica od ojkonima, te neki manji otoci.

U najstarijim posuđenicama posuđeno vlat. ime prešlo je u muški rod, prema hrvatskoj općoj imenici *otok*:

Apsoros / Absarus → *Osor* (grad)

Arba → *Rab*

Brattia → *Brač*

Crexi, Krepsa (vjerojatno ojkonom) → *Cres* (grad) ~ *Cres* (otok)

Curicum (ojkonom) → *Krk* (grad) ~ *Krk* (otok)

Issa → *Vis*

Korkyra Melaina → *Krkar* (starije za današnje *Korčula*)

Malata → *Molat*

Melita → *Mljet*

?Moa → *Maun*

Pharos → *Hvar*

⁸⁷ Iako je sufiks *-ona* inače karakterističan za ojkonime.

⁸⁸ U ovom se poglavlju navode jezične prilagodbe specifične za nesonime. Općenito o jezičnim prilagodbama u svim toponimima govori se u 7. poglavlju.

⁸⁹ Ova tvrdnja vrijedi uz napomenu da Dugi otok, Lošinj, Ugljan i Pašman nisu (izravno) spomenuti u antičkim vrelima.

Rubricata(s) → *Lapkat* (starije za današnje *Vrgada*)

Solenta → *Sulet* (starije za današnje *Šolta*)

Tragurion → *Trogir* (grad)

U mlađim posuđenicama zadržan je ženski rod u hrvatskom imenu otoka.

Artion → ?*Arta* (*Vela*)

Korkyra (*Melaina*) → *Korčula*

Primodia → *Premuda*

Solenta → *Šolta*

Rubricata(s) → *Vrgada*

Suvremeni nesonimi *Korčula*, *Šolta*, *Vrgada* redovito se u literaturi navode kao mlađe posuđenice iz mletačkoga. Međutim u glasovnom razvoju svakog od njih postoje određene nejasnoće, te se zbog nekih glasovnih promjena kao posrednik (u određenoj fazi razvoja) uvodi i dalmatski, odnosno, pretpostavlja se višestruko podučivanje između slavenskog i romanskog.

Najmlađa je učena posuđenica:

Elaphites → *Elafiti*

Nesonim *Cissa* bio je istovjetan imenu glavnoga naselja na otoku. Od tog je ojkonima nakon posuđivanja u hrvatskom izveden pridjev *Caska*, te je tako očuvan. Na sličan je način očuvano i antičko ime *Ladesta* u pridjevskoj izvedenici *Lastovo*.

Ako se prihvati ubikacija *Ursaria* – otočić *Vrsar*, tada i on čuva imenski kontinuitet kao starija posuđenica. Inače nesonimi *Ursaria*, *Leporaria* i *Cervaria* nisu sačuvali imenski kontinuitet u smislu da bi postojali otoci koji položajem odgovaraju antičkima, a da i njihova suvremena imena glasovno odgovaraju antičkima. Međutim, suvremeni ojkonim *Vrsar* i nesonim *Orser* izvode se od vlat. *ursaria*, nesonim *Levrera* od vlat. *leporaria*, a ojkonimi *Črvar* i *Červar* od vlat. *cervaria*.

Ponekad se navodi da Ptolemejev nesonim *Scardona* čuva imenski kontinuitet u suvremenom nesonimu *Škarda*. Međutim, osim što je ubikacija tog otoka (ili otočja) u najmanju ruku neprecizna, suvremeno ime zbog nedostatka sufiksa i formalno odudara od antičkoga.

Prevedenice se u formalnom smislu ne mogu smatrati imenskim kontinuitetom. Ipak, one pokazuju da su se doseljenici susreli sa starosjediocima i da je u trenutku imenovanja

starije ime bilo razumljivo. Za prevedenice u nesonimima navodim primjere *Biperaria* → *Zmajan*, *Leporaria* → *Zečevo*, ali uz rezervu, jer se ubikacije tih nesonima temelje upravo na pretpostavci da je suvremeno ime prevedenica prema antičkomu.

Imenski kontinuitet u hrvatskom nisu sačuvali nesonimi koji označuju otočne skupine (osim *Elaphites*, ali kao učena posuđenica). Nesonim *Boa* (Čiovo) očuvan je samo u talijanskom (*Bua*)⁹⁰.

Imenski kontinuitet nisu sačuvali ni nesonimi koji se spominju samo po jednom u antici: *Dicera*, *Didraa*, *Distrete*, *Egodes*, *Teraria* (Anonimni Ravenjanin), *Sepomaia* (Tabula Peutingeriana), *Titana* (Pomponije Mela) i mitološka imena poput *Dyskelados*, *Pityeia*. Ovi se otoci ne mogu ni približe ubicirati.

SKOKOV „DRUGI TOPONOMASTIČKI ZAKON“

Imena *Apsoros*, *Arba*, *Cissa*, *Curicta* (tj. *Curicum*), *Issa*, *?Korkyra (Melaina)*⁹¹ *Pharos*, *?Ladesta*, *Colentum*, *Tragurion* nesonimi su za koje se s većom sigurnošću može tvrditi da odgovaraju Skokovu „drugom toponomastičkom zakonu“, tj. da su u antici otok i tadašnje glavno naselje na njemu nosili isto ime. Ovi otoci načelno i danas nose isto ime kao i glavno naselje premda se kod nekih otoka promijenilo glavno naselje i/ili ime. Skračić (1999: 69) navodi da ovo pravilo beziznimno vrijedi na malim naseljenim otocima, dok na velikim otocima nije beziznimno. Od tog pravila odstupali su antici, ali i danas, *Brattia*, *Melita*, vjerojatno i *Solenta*. Odstupanje od pravila danas se obično objašnjava činjenicom da se na tim otocima u antici nije razvilo gradsko naselje, a gradsko se naselje nije razvilo zbog premoćnog utjecaja gradskog centra na kopnu (Skračić 1999: 65 bilj. 3, 69 i bilj. 17).

⁹⁰ Tako možda i *Ser(on)a* (Drvenik Veli) – tal. *Zirona*.

⁹¹ Postojanje istoimenoga naselja na otoku *Korkyra Melaina* sporno je (usp. Novak 1961: 161 i suprotno mišljenje u Rendić Miočević 1989: 137).

Današnje ime	Ime u antičkim vrelima	Površina (u km ²)	Dužina obale (u km)	Najveća visina (u m)	Koeficijent razvedenosti obale
Krk	Curicta*	405,78	189,3	568	2,64
<i>Cres</i>	<i>Apsoros</i>	405,78	247,7	639	3,48
Brač	Brattia	394,57	175,1	780	2,49
Hvar	Pharos	299,66	254,2	628	4,14
<i>Pag</i>	<i>Cissa</i>	284,56	269,2	349	4,50
Korčula	Korkyra	276,03	181,7	569	3,09
Dugi otok		114,44	170,7	337	4,50
Mljet	Melita	100,41	131,3	513	3,70
Rab	Arba	90,84	103,2	410	3,06
Vis	Issa	90,26	76,6	587	2,28
Lošinj		74,68	112,2	589	3,66
Pašman		63,34	65,3	272	2,31
Šolta	Solenta	58,98	73,1	236	2,69
Ugljan		50,21	68,2	286	2,67
<i>Lastovo</i>	<i>Ladesta</i>	46,87	46,4	415	1,91
Kornat		32,30	66,1	237	3,27
Čiovo	Boa	28,80	43,9	217	2,31
Olib		26,09	31,5	74	1,74
Molat	Malata	22,82	48,0	148	2,84
Vir		22,38	29,0	112	1,73
Murter	Colentum	18,60	38,9	125	2,55
Iž	Figlina	17,59	35,1	168	2,36
Unije		16,92	36,6	132	2,52
Šipan	Elaphites	15,81	28,1	224	1,99
Žirje		15,06	39,2	134	2,75
Sestrunj		15,03	27,9	185	2,36
Silba		14,98	25,0	83	1,82
Žut		14,82	45,9	174	3,37
Prvić(Krk)		13,45	19,2	357	1,48
Drvenik veliki	Sera	12,07	23,0	178	1,87
<i>Premuda</i>	<i>Primodia</i>	9,25	23,6	88	2,27
<i>Maun</i>	<i>Moa</i>	8,54	21,3	65	2,06
Zlarin		8,19	18,7	169	1,84
Kaprije		6,97	24,0	132	2,57

Tablica 4: Odnos veličine otoka, posvjedočenosti u antičkim vrelima i očuvanosti imenskoga kontinuiteta. Masnim slovima označeni su nesonimi koji su u potpunosti očuvali imenski kontinuitet; kosim slovima označeni su nesonimi koji su očuvali imenski kontinuitet preko imena naselja, kao izvedenice ili kojima imenski kontinuitet nije pravilan.

Karta 4: Predslavenski nesonimi

6.1.4. Oronimi⁹²

Imenovanje gora i njihovih vrhova u bitnome je novovjekovni fenomen.⁹³ U starija doba gore su zbog svoje slabe gospodarske iskoristivosti imale sekundarni značaj i često su se nazivale samo svojim generičkim imenom: gora, planina, brdo...(Wolf 1996: 401).

U antičkim je vrelima općenito zabilježen malen broj oronima, a tako je i na hrvatskom području. S obzirom na taj mali broj oronima, generalizacije i podjele treba shvaćati čak i s većim oprezom nego kod prethodnih kategorija.

U antičkim su vrelima posvjedočeni sljedeći oronimi:

Adrion

Albion

Alman

Alpes Delmaticae

Atyrios

Aureus mons

Bebia

Bulsinius

Claudius

Massaron

Ulcirus

Oronim je možda sadržan i u imenu postaje *In alperio*.

Većina je oronima zabilježena u jednini: *Adrion*; *Albion*, *Albanon*; *Almas*; *Aureus*; *Bulsinius*; *Claudius*; *Massaron*. Za one u množini, *Albia*, *Bebia* / *Biblia*, *Alpes Delmaticae*, pretpostavljeno je da označuju planinske nizove.

U grčkim vrelima zabilježeni oronimi imaju oblik srednjeg roda, prema grčkoj imenici ὄρος 'planina, gora' koja je srednjeg roda: sg. *Adrion*, *Albion*, *Albanon*, *Massaron*, pl. *Albia*, *Bebia* / *Biblia*. Latinska riječ za planinu, *mons*, muškog je roda, pa su očekivani i oronimi u muškom rodu. Takav je *Claudius*, dok se za *Ulcirus*, *Aureus*, *Bulsinius*, s velikom sigurnošću uspostavlja takav nominativ. Kod oronima *Almas* nije siguran ni nominativ ni rod.

⁹² Oronimi su detaljno obrađeni u Ivšić 2012.

⁹³ O ulozi brda i gora svjedoči i novija hrvatska oronimija: Šimunović (2007: 288) navodi da su se oronimi do 16. st. bilježili u pravnopovijesnim dokumentima kojima su se utvrđivale seoske ili oblasne granice, a brda su im bila vidljivi međaši. Nakon 16. st. na zemljovidima su ucrtavana brda i brdski lanci, ali su njihova imena rijetko zapisivana.

Većina je etimologija oronima nesigurna, no u predloženim etimologijama prevladavaju geomorfološke odlike gorja kao motivacija (*Almas*, *Bulsinius*, *Massaron*, *?Ulcirus*); antroponimijskog je postanja oronim *Claudius* i eventualno *Bebia*; oronim *Ulcirus* motiviran je nazivom životinje. Transonimizacijom od drugog oronima postao je oronim *Alpes Delmaticae*. Oronim *Aureus* jezično je razumljiv, ali nije utvrđeno na što se odnosi pridjev ‘zlatan’.

6.1.4.1. Stratifikacija oronima

Rimskom sloju pripadaju oronimi *Aureus*, *Claudius*, *?Bebia*, *Alpes Delmaticae*.

Za oronime *Albion*, *Alman*, *Bulsinius*, *Massaron*, *Ulcirus* predložene su indoeurotske etimologije, no teško je reći pripadaju li „ilirskom“ sloju ili starijem indoeurotskom.

Predindoeurotski je vjerojatno oronim *Adrion*, možda i *Albion*

Premda ne iznenađuje, valja istaknuti nepostojanje grčkog sloja u oronimiji. Grci su bili izrazito pomorski orijentirani, pa se grčki toponimi u pravilu nalaze na najužem obalnom pojasu i na otocima. Uz to, ukupan broj grčkih toponima na našem tlu višestruko je manji od latinskih ili „ilirskih“, pa je i s te strane mala vjerojatnost da bi u tako uskom skupu predslavenskih toponima kao što su oronimi postojao i grčki sloj.

6.1.4.2. O kontinuitetu oronima

Krahe (1964: 11–12) je i oronime, zajedno s hidronimima, ubrajao u najpostojanije toponime. Doista, bilo bi očekivano da su imena gora trajna, no to nije tako, za razliku od hidronima koji stvarno pripadaju najpostojanijem imenskom sloju. Pokazalo se da je broj gora koje čuvaju svoja pradavna imena mnogo manji nego što je Krahe mislio (Schramm 1981: 11). Među suvremenim europskim oronimima mogu se pronaći takvi koji svoje podrijetlo vuku iz pretpovijesnih razdoblja, no njih je daleko manje nego hidronima, čak i ojkonima. Većina antičkih imena gora koja su danas u upotrebi u pravilu su moderna restauracija (Schramm 1981: 11 bilj. 16).

Od oronima posvjedočenih u antičkim vrelima kontinuitet do današnjeg doba sačuvao je jedino *Massaron* – *Mosor*, no ni taj kontinuitet nije sasvim pravilan. Pravilnost je oslabljena time što oronim nije posvjedočen izravno u antici i time što je u hrvatskome muškog roda. Glede kontinuiteta ostalih oronima, za oronim *Bulsinius* bio je predložen vrlo nategnut kontinuitet.

Kod suvremenih oronima *Dinara* i *Promina*, za koje se smatra da su predslavenskoga postanja na temelju u antici posvjedočenog etnonima *Dindari(i)*, odnosno ojkonima *Promona* postoje formalni problemi u glasovnom razvoju. Možemo zaključiti da oronimi na hrvatskom

tlu u principu nisu zadržali imenski kontinuitet iz predslavenskog razdoblja. Premda dozvoljavamo ograde uz ovu tvrdnju, njome se želi ukazati na oprez potreban pri određivanju nekog suvremenog hrvatskog oronima kao predslavenskoga.

6.1.4.3. Ubikacija oronima

Za gotovo sve oronime predložena je neka konkretna ubikacija, no smatram da su antički pisci samo okvirno bilježili najistaknutije planine, skupine planina ili planinske lance. Pojam planine vjerojatno prilično ovisi o točki gledanja, a antički autori nisu iz viđenja poznavali područje o kojem pišu.

U tablici koja slijedi navedeni su obrađeni oronimi i njihove stvarne ili predložene ubikacije. Oronimi su složeni po visini.

Antičko ime	Današnje ime	Najviši vrh	Visina (u m)
Adrion	Dinara	Troglav	1913
?Alperium	?Kamešnica Vaganj (prijevoj)	Konj	1856 1173
Bebia/Biblia	1. Velebit 2. Kozara	1. Vaganski vrh 2. Lisina	1. 1757 2. 978
Bulsinius	Tušnica (BIH)	Vitrenik	1697
Ulcirus	Ilica	Veliki vrh	1654
Albion/Albia/Albanon=Alpes Delmaticae	Velika Kapela Mala Kapela	Kula Seliški vrh	1534 1279
Massaron	Mosor	Veliki Kabal	1339
<i>Promona</i>	Promina	Čavnovka	1147
Claudius	Psunj / Papuk Ivanščica Moslavačka gora	Brezovo polje / Papuk Ivanščica Humka	984 / 953 1059 489
Almas	Fruška gora	Crveni čot	539
Aureus	Banska kosa	Kamenjak	244

Tablica 5 Oronimi posvjedočeni u antičkim vrelima

Na geomorfološki raznolikom području kao što je hrvatsko očekuju se brojna imena gora, planina, brda i svih ostalih manjih i većih uzvisina, baš tako kako je u suvremenoj hrvatskoj toponimiji. Neobično je stoga da su oronimi na našem tlu slabo zastupljeni u antičkim vrelima. Iako je raznovrsnost reljefa zacijelo bila primijećena od najranijega doba, u antičkim je vrelima posvjedočen samo malen broj imena gora i to onih najistaknutijih, za razliku od daleko brojnijih imena otoka, rijeka i naselja.

6.1.5. Ostali toponimi (imena zaljeva, poluotoka i rtova)

U antičkim je vrelima zabilježeno i nekoliko imena zaljeva, te ime jednog poluotoka i rta.

Imena su zaljeva *kolpos Enestēdōn*, *Manios kolpos*, *Flanaticus sinus*, *Portus Caloucianus*, *Portus Epilicus*. Imena zaljeva prepoznaju se po grč. apelativu *κόλπος* ‘zaljev’ i po lat. *sinus* ‘zaljev’, *portus* ‘luka’⁹⁴. Za grčka imena zaljeva, *kolpos Enestēdōn* i *Manios kolpos* pretpostavljeno je da su etnonimnoga postanja, iako kod *Enestēdōn* formalni razvoj nije jasan.

Latinska imena zaljeva *Flanaticus sinus*, *Portus Caloucianus* nazvana su po ojkonomima (*Flanona*, *Salona*), a *Portus Epilicus* možda po hidronimu.

Ime je rta *promunturium Diomedis*, a zemljopisni objekt na koji se odnosi na istom se mjestu u vrelu naziva i *paeninsula Hyllis*, pa tako imamo posvjedočeno i ime poluotoka. Premda se ta dva toponima, po svemu sudeći, odnose na isti dio obale, zanimljivo je da se jednom naziva lat. apelativom *promunturium* ‘rt’, drugi put lat. *paeninsula* ‘poluotok’. Drugi je dio ovih toponima u oba slučaja podrijetlom iz grčkoga, prvi put grč. antroponom *Diomedes*, drugi put grčko ime ilirskoga plemena *Hylli*.

⁹⁴ Zaljevi su prirodne luke.

6.2. Raščlamba po slojevima

U ovom se poglavlju donosi lingvistička stratifikacija cjelokupnog predslavenskog sloja. Za stratifikaciju toponima u teoriji nije nužno poznavati dublju etimologiju, ali je potrebno znati kojem jeziku pripadaju. Kako je već gore spomenuto, svi bi toponimi koji se obrađuju u ovom radu po uže gledanom strukturalnom kriteriju mogli podijeliti u dva sloja, rimski i grčki, s obzirom na to da se nalaze u rimskim i grčkim tekstovima. No, u ovom radu toponimi se stratificiraju i po etimološkom kriteriju. U praksi, u rimskom i grčkom sloju mogu se razlikovati toponimi koji njima pripadaju po strukturalnome od onih koji pripadaju po etimološkom kriteriju, dok su ostali slojevi lingvistički određeni samo etimološkim kriterijem. Podrobnije su kriteriji atribuiranja toponima pojedinom sloju opisani u 4. poglavlju, pa se ovdje pri raščlambi ne ponavlja već rečeno. U 4. se poglavlju također opširnije objašnjavaju i druga obilježja pojedinih slojeva.

6.2.1. Predindoeuropski sloj

U predindoeuropski sloj ubrojeni su toponimi koji se ne mogu povezati s indoeuropskim korijenima i koji imaju usporednice na (širem) mediteranskom prostoru.

6.2.1.1. Ojkonimi

- ojkonimi istoimeni nesonimima: *Apsoros*, *Arba*, *Cissa*, *Issa*
- *Adra* (usp. hidronim *Adrias*, oronim *Adrion*)
- *Aenona* i *Oneum* (usp. hidronim *Oineus*)

6.2.1.2. Hidronimi

- *Adrias*
- *Oineus*

6.2.1.3. Nesonimi

- s usporednicom na širem mediteranskom području: *Apsoros*, *Arba*, *Cissa*, *Melite*
- *Issa*, ?*Primodia*, ?*Tauris*

6.2.1.4. Oronimi

- *Adrion*
- *Albion* (usp. i *Alpe*)

6.2.2. „Ilirski“ sloj

U „ilirskom“ sloju nalaze se ojkonomi, hidronimi, nesonimi i oronimi koji se mogu povezati s indoeuropskim korijenima, a nisu latinski, grčki i keltski i koji sadrže karakteristične sufikse.

6.2.2.1. Ojkonomi

– s uvjerljivom ie. etimologijom: *Albona, Ancus, Andautonia, Aquae Balissae, ?Argyrunum, Asamum, Asseria, Aurupium, Ausancalio, Bausiona, Bilubium, Celena, Cibalae, Cocconae, Colentum, Cuccium, Delmium, Dalmium, Epetium, Epilentium, Iovia, Iovista, Lentulis, Leuconum, Marsonia, Massaron, Metulon, Monetion, Mursa, Narona, Nedinum, Nesactium, Osinium, Pituntium, Pola, Saldis, Salona, Scardona, Segesta, Senia, Serena, Serota, Sibenton, Sirmium, Stulpi, Tarsatica, Tilurium, Varvaria*

– sa sufiksima *-on-/-en-*: *Aenona, Albona, Arauzona, Bausiona, Blandona, Erona, Flanona, Narona, Promona, Salona, Scardona, Sidrona, Tariona; Cocconae; Avendo, Ausancalio, Stridon; Celena, Serena.*

-st-: *Iovista, Segesta, Sunista, Tediaston*

-nt-: *Colentum, Piquentum, Sibenton; Argyrunum; Bolentium, Epilentium, Parentium; Pituntium*

6.2.2.2. Hidronimi

U hidronimiji zapravo nije moguće odijeliti staroeuropski i „ilirski“ sloj. I staroeuropski i „ilirski“ definirani su indoeuropskim korijenom i podudarnom grupom sufiksa (*-on-*, *-i-*, *-nt-*, *-st-*). Staroeuropski se od „ilirskoga“ razlikuje time što korijen treba biti u semantičkom polju osobina vode i treba postojati usporednica u Europi. Moglo bi se smatrati da je staroeuropski sloj specifična vrsta „ilirskoga“ u domeni hidronima.

– hidronimi s ie. etimologijom, semantičko polje osobina vode, usporednica u Europi (staroeuropski): *Argaone, Arsia, Colapis, Danubius, Dravus, Naron, Nestos, Salon, Savus*

– ostali hidronimi s ie. etimologijom: *Bacuntius, Bathinus, Bustricius, Dizēros, Drinus, Hipp(i)us, Tēdanios, Ulca, Urpanus*

– hidronimi sa sufiksom *-on*: *Argaone, Narōn, Salon; Nengone, Salangōn*

6.2.2.3. Nesonimi

– sufiks *-nt-*: *Colentum, Solenta;*

– sufiks *-st-*: *Ladesta*

– sufiks *-on-*: *Scardona*

– *Brattia* ~ mesap. βρένδον ‘jelen’, βρέντιον ‘jelenja glava’

6.2.2.4. Oronimi

– s ie. etimologijom: ?*Albion* (**h₂elb^h*- ‘bijel’), *Alman* (**h₂elmo-* ‘plodan’), *Bulsinius* (**b_helg^h*- ‘greda’ ili **b^helg^h*- ‘nateći’), *Massaron* (**meg^hh₂*- ‘velik’), *Ulcirus* (**wlk^wo-* ‘vuk’ ili **welk-* ‘vlažan’)

6.2.3. Grčki sloj

U grčkom sloju nalaze se ojkonimi, hidronimi i nesonimi i ostala imena. Nema oronima koji pripadaju grčkom sloju, što je donekle i očekivano s obzirom na to da su oronimi ionako malobrojni, te da su Grci bili pomorski orijentirani i imenovali su u principu otoke i naselja uz obalu.

6.2.3.1. Ojkonimi

– strukturalno: *Epidaurus*, ?*Epidotium*, ?*Epilentium*, *Issa*, *Pharos*.
– etimološki: *Pituntium*, *Halicano*, ?*Spalatum*; *Tragurium*; *Argyrunum*; *Anchiale*, *Ragusium*, ?*Spalatum*; *Neapolis*, *Laureate*; *Hēracleia*

6.2.3.2. Hidronimi

– ?*Hippius*

6.2.3.3. Nesonimi

– koji označuju otočne skupine: *Apsyrtides*; *Brygēides*, *Liburnides*, *Mentorides*; *Ēlectrides*, *Kassiterides*; *Celadussae*, *Crateae*, *Diomēdeiai*, *Elaphites*,
– koji su nastali prenošenjem imena s grčkih otoka: *Korkyra Melaina*, *Pharos*
– etimološki: *Elaphoussa*, ?*Tauris*, ?*Hydria*; *Pityeia*; *Dyskelados*; ?*Titana*

6.2.3.4. Ostalo

– *paeninsula Hyllis*, *promunturium Diomedis*

Unutar grčkog sloja može se posebno izdvojiti podskupina „mitoloških“ imena. Mitološkima se mogu smatrati ojkonim *Anchiale*, nesonimi *Brygeides*, *Dyskelados*, *Electrides*, *Pityeia*, *Titana*, i toponimi *paeninsula Hyllis* i *promunturium Diomedis*.

6.2.4. Keltski sloj

Keltskom sloju pripadaju neki ojkonimi.

6.2.4.1. Ojkonimi

- složenice s *-dunum*: *Carrodunum*
- vjerojatno: *Siscia*
- možda: *Andautonia, Andetrium, Aquae Balissae, Arauzōna, Avendo, Berebis, Blandona, ?Bolentium, Certissia, Cocconae, Corinium, Cornacum, Cuccium, Epetium, Lentulis, Leuconum, Pituntium, ?Segesta, Senia, Tabia, Teutoburgium, Tragurium, Urbate, Vacontium, Visontion, Volkeria.*

6.2.5. Rimski sloj

U rimskom sloju nalaze se ojkonimi, hidronimi, nesonimi, oronimi i ostala imena.

6.2.5.1. Ojkonimi

Rimskom sloju pripadaju

- ojkonimi s prijedlozima: *ad Basante, Ad Labores Pontis Ulcae, In alperio, Inaronia, in monte Bulsinio* (strukturalno); *Ad Fines, Ad Labores, Ad Libros, Ad Militare, Ad Novas (2), Ad Praetorium, Ad Titulos, Ad Turres (2)* (etimološki)
- ojkonimi koji sadrže latinski apelativ, pridjev i/ili tvorbeni sufiks uz predrimsko ime: *Aquae Balissae, Aquae Iasae, Pons Tiluri, Mursa Minor, Mursella* (strukturalno)
- ojkonimi koji imaju etimologiju unutar latinskoga: *Aequum, Aqua viva, Bibium, Decimum, Dianion, Impletus, Iovia, Laureate, Magnum, Novae (2), Populi, Praetoria, Praetorium (2), Praetorium Caesaris, Praetorium magnum, Quadrata, Raparia, Romula, Servitium, Siculi, Silvo, Stammes, Ulmos, Unione*
- predijalni ojkonimi (sa sufiksom *-(i)an-*): *Albano, Antiana, Arsaciana, Aufustianis, Ad fusciana, Barbulanus, Donatianis, Faustia, Halicano, Iulianum, Lauriana, Lorano, Marinianis, Menneianis (Manneianis), Picentino (Picentiano), Stravianis, Varianis*

6.2.5.2. Hidronimi

?Titius, ?Hippius

6.2.5.3. Nesonimi

– etimološki:

– na sufiks *-aria*, (izvedeni od naziva životinje): *Biperaria, Cervaria, Leporaria, Pullaria, Ursaria.*

–*?Boa, Figlina, Rubricatas*

– strukturalno: *?Cissa Pullaria, ?Liburnicae*

6.2.5.4. Oronimi

Aureus, Claudius, ?Bebia,

– strukturalno: *Alpes Delmaticae.*

6.2.5.5. Ostalo

– strukturalno: *Flanaticus sinus, Portus Caloucianus, Portus Epilicus, promunturium Diomedis, paeninsula Hyllis*

Karta 5: Rimski sloj

7. IMENSKI KONTINUITET PREDSLAVENSKIH TOPONIMA

Toponimi su po svojoj prirodi najpostojaniji dio leksika. Oni su čvrsto vezani s mjestom koje imenuju, pa zato mogu preživjeti i po nekoliko seoba naroda i promjena jezika prilagođujući samo svoj lik. Među toponimima trajniji su oni koji imenuju veće i/ili (ekonomski) važnije objekte. To se odnosi posebno na prirodne zemljopisne objekte, velike rijeke i otoke, odnosno na hidronime i nesonime. I kod imena naselja načelno vrijedi da je vjerojatnije da će imenski kontinuitet očuvati ojkonom koji imenuje važnije naselje. No, uloga naselja mijenja se tijekom povijesti, pa je moguće da u antici važna naselja više to nisu u doba dolaska Slavena te ojkonomi nemaju imenski kontinuitet ili obrnuto, da u antici neznatna naselja u doba dolaska Slavena imaju ključnu ulogu te ojkonomi očuvaju imenski kontinuitet. Međutim, zaključci o ulozi određenog naselja u doba dolaska Slavena često su dobiveni posrednim putem (upravo preko očuvanja imenskog kontinuiteta, a ne iz povijesnih vrela i/ili arheoloških nalaza). Iz lingvističke perspektive očuvanje imenskoga kontinuiteta iz predslavenskog razdoblja u hrvatskome je leksičko posuđivanje i to iz romanskoga u slavenski⁹⁵. Preduvjet za lingvističko posuđivanje je postojanje jezičnih dodira, u ovom slučaju između Romana i Slavena. Očuvan imenski kontinuitet pokazuje da su novopridošli Slaveni došli u kontakt sa starosjediocima Romanima i eventualno u kojem se razdoblju to dogodilo, ali ne daje konkretnije podatke o referentu koji toponim imenuje. Ilustrativan je po tom pitanju primjer ojkonima *Salona*. Grad je u navalama Slavena i Avara razoren, a Hrvati koji su se naseljavali na tom području 50 ili 150 godina kasnije naselili su se izvan gradskih zidina, ali ipak su u potpunosti očuvali imenski kontinuitet (u današnjem imenu *Solin*).

7.1. Povijesni kontinuitet

Povijesni kontinuitet rijeka, gora i drugih prirodnih zemljopisnih predmeta nije upitan.⁹⁶ Kontinuitet naselja, pak, ovisi o vrsti i značaju naselja, te o drugim povijesnim uvjetima. Antičke urbane centre na našem tlu Suić (1996f: 529) dijeli s obzirom na kontinuitet u postantičkim epohama. (a) Naselja s neprekinutim kontinuitetom zadržala su svoju funkciju grada bez prekida (npr. Poreč, Pula, Rab, Zadar). (b) Naselja s prekinutim kontinuitetom odjednom su prestala funkcionirati kao urbani centri i nastavila život u novim ekonomskim,

⁹⁵ S obzirom na to da, s iznimkom hidronima *Dunav*, nije s većom sigurnošću utvrđeno posuđivanje iz drugoga izvora osim romanskoga. To ne znači da ga nije bilo nego samo da se zasad ne može pokazati drugačije.

⁹⁶ Ovdje ipak dodajem da su tokovi nekih rijeka različiti danas u odnosu na antiku, pa su neka naselja koja su u antici ležala uz rijeku danas udaljena od nje.

kulturnim, etničkim i drugim uvjetima (npr. *Blandona* (?Biograd), *Aenona – Nin*). (c) Naselja bez kontinuiteta su ona koja su dolaskom Avara i Slavena porušena ili jako oštećena i prestala su funkcionirati kao urbani centri (*Asseria, Clambetae, Salona*).⁹⁷

Znatno je više antičkih urbanih struktura preživjelo na obali nego u unutrašnjosti (u Panoniji, osobito u blizini granice Carstva). Glavni je uzrok nestanka velikog broja gradova uzduž podunavskog limesa (uključujući npr. *Mursu, Cibalae, Sirmium*) njihova vojno-strateška uloga. No na njihovo propadanje utjecali su i društveni, gospodarski i politički uzroci (Gračanin i Rapan 2011: 8–9). Propadanje gradova u Panoniji nije bilo naglo, već je ono išlo preko procesa ruralizacije. Nesigurnost nastala čestim provalama Huna, Gota i drugih plemena unutar granica Rimskog Carstva uzrokovala je odseljavanje stanovništva. Odlazak stanovništva iz ruralne okolice značio je da se grad više nije mogao prehranjivati, te je on pomalo gubio svoje urbane značajke dok naposljetku i sam nije postao selo i/ili nestao. (Gračanin i Rapan 2011: 17)

7.2. Lingvistički kontinuitet

Lingvistički kontinuitet toponim ima od trenutka nastanka riječi do trenutka nestanka. Pritom on može prolaziti kroz različite razvojne faze istoga jezika ili biti posuđivan iz jezika u jezik. Da bi uopće došlo do posuđivanja, jezici moraju biti u kontaktu. Posuđenice postoje na svim jezičnim razinama, a najčešće su leksičke posuđenice. Intenzivno posuđivanje na leksičkoj razini događa se u situacijama jezične neravnopravnosti, kada je jezik davatelj kulturno i društveno nadmoćan jeziku primatelju (Matasović 2001: 69). Najčešće se posuđuju termini i nazivi za nove predmete. Posuđenice je moguće datirati pomoću relativne kronologije glasovnih promjena u jeziku primatelju i jeziku davatelju te povijesnih, socioloških i ekonomskih uvjeta za posuđivanje.

Toponimi se, kao i sve ostale jezične jedinice, posuđuju iz jezika u jezik, s time da se pretpostavlja da je jezik davatelj onaj kojim govori većinsko stanovništvo. Kad osvajači dođu u kontakt s autohtonim stanovništvom, ono je u principu većinsko i jezik starosjedilaca je vjerojatniji davatelj. Novopridošlo stanovništvo u pravilu preuzima toponimiju starosjedilaca, prilagođujući ju vlastitom jeziku. Pri posuđivanju toponimi prolaze kroz sve faze kao i opće riječi, prilagođuju se jeziku primatelju prvenstveno na fonološkoj razini, zatim i na morfološkoj. Kad se uklope u strukturu jezika primatelja na posuđene riječi djeluju iste zakonitosti kao i na naslijeđene riječi. Schramm (1981: 63–64) smatra da posuđivanje

⁹⁷ Gračanin i Rapan (2011: 8) razlikuju dva procesa transformacije kasnoantičkih urbanih struktura: 1. raspadanje i nestanak, 2. preobrazba i preinačenje u ranosrednjovjekovnu urbanu tvorbu.

toponima nije jednokratni čin, nego između prvog kontakta jezika davatelja i jezika primatelja i glasovnih prilagodbi, te konačnog fiksiranja posuđenice treba računati s razdobljem „povratnog posuđivanja“. Pod time se misli na određeno vrijeme u kojem supostoje predložak u jeziku davatelju i odraz u jeziku primatelju.

Predslavenski toponimi s kontinuitetom u hrvatskom u lingvističkom su smislu posuđenice u hrvatski iz jezika s kojima je hrvatski bio u kontaktu. Preduvjet je, dakle, za očuvanje kontinuiteta da su Slaveni (Hrvati) došli u kontakt sa stalnim stanovnicima. Kao što su i apelativne posuđenice u hrvatski ulazile kroz sve njegove razvojne faze, tako su i toponimi posuđivani od najranijih vremena do danas.

7.2.1. Praslavenski i hrvatski

Praslavenski, jezik predak svih slavenskih jezika, jezik je kojim se govorilo oko 600. g. na velikom području od Baltika do Jadrana. U to je doba praslavenski bio prilično jedinstven jezik bez dijalektalnih razlika. Zbog velikog područja na kojem se govorio, ubrzo su se počele razvijati dijalektalne razlike, te nastaje općeslavenski dijalekatski kontinuum.

Pri dolasku na ova područja Slaveni su govorili praslavenskim. Iz praslavenskog dijalekta koji se govorio na našem području razvili su se svi hrvatski dijalekti. Praslavenski je, dakle, najstarija razvojna faza hrvatskoga na ovome području, pa ga možemo smatrati i najstarijom inačicom hrvatskoga (usp. Holzer 2007: 49).

Najstarije posuđenice u hrvatskoj toponimiji ušle su izravnim kontaktom između govornika praslavenskoga i starosjedilačkog stanovništva. U praslavenski su toponimi mogli ući iz vulgarnolatinskoga, koji se govorio na cijelom području Rimskoga carstva te iz jezika germanskih plemena s kojima su bili u kontaktu. Nije sasvim jasno jesu li neki toponimi mogli biti posuđeni izravno iz predrimskih jezika Ilirika. Uglavnom se smatra da na našem području nije bilo jezičnih kontakata između govornika predrimskih jezika i doseljenih Slavena. Apelativi iz supstratnih jezika našega područja u hrvatski su dospjeli uz posredovanje vulgarnolatinskoga ili romanskoga (usp. Matasović 2008: 309 i 1995: 89), pa se isto takvo posredovanje pretpostavlja i za toponime, iako je u teoriji moguće i da su neki toponimi posuđeni izravno od autohtonog stanovništva.

7.2.2. Latinski i romanski

Klasični latinski jezik kodiran je u djelima rimskih autora iz zlatnog i srebrnog razdoblja rimske književnosti (od pol. 1. st. pr. Kr. do pol. 1. st. n. e.) i zapravo se nije mijenjao. No latinski je imao i svoju govornu varijantu, tzv. vulgarnolatinski, koji se i u najranijem razdoblju razlikovao od književnog jezika, a mijenjao se kao i svaki organski

idiom. Iz vulgarnolatinskoga su se razvili romanski jezici. Govorne osobine vidljive su već u nekim djelima klasične književnosti (npr. Ciceronova pisma), a u djelima kasnijih razdoblja sve je više vulgarnolatinskih osobina. Doba kad klasični latinski jezik više nije bio razumljiv neobrazovanim govornicima odnosno kad se govorna varijanta toliko udaljila od književne, smatra se početkom romanskih jezika (Palmer 1954: 179). Latinski se prema romanskim dijalektima vjerojatno počeo razvijati od 5. st., a sigurnim početkom romanskoga smatra se 9. st.: 813. g. na koncilu u Toursu zaključeno je da s latinskoga treba prevoditi na *rustica Romana lingua*, kako bi se bolje razumjelo (Tekavčić 1970b: 22), a iz 842. g. potječe prvi tekst na jednom romanskom jeziku, Strasburške zakletve (*id.* 19)

U doba Rimskog Carstva i na istočnojadranskoj obali govorio se vulgarnolatinski iz kojeg su se kasnije razvili posebni romanski jezici. Ti se romanski jezici nazivaju istroromanski (istriotski)⁹⁸ i dalmatoromanski (dalmatski). Danas se sve više smatra da dalmatski jezik, koji se govorio od Kvarnera do Crne Gore, nije bio jedinstven, već da je postojalo nekoliko dalmatskih jezika ili dijalekata. Dalmatski idiomi koji su se govorili u Splitu, Trogiru i Zadru izumrli su u 11. ili 12. st., u Dubrovniku se dalmatoromanski idiom (*ragujejski*) govorio do 15. st., a na Krku (*veljotski*) do 19. st. (Holzer 2007: 28).

Prvi kontakt između Slavena i Romana dogodio se pri doseljavanju Slavena na istočnojadransku obalu i otoke (u 6. i 7. st.). Slaveni i Romani dugo su živjeli u bliskom kontaktu rezultat kojega su i brojne romanske posuđenice u hrvatskom (osobito čakavskom) leksiku i u toponimiji. Jezik Romana s kojima su se Slaveni prvo susreli može se nazivati vulgarnolatinskim, iz perspektive razvoja latinskoga, ili protodalmatskim, iz perspektive razvoja dalmatskoga.⁹⁹

Određivanje granice između vulgarnolatinskog i početka pojedinih romanskih jezika, pa tako i dalmatskog, prema Matasoviću (2008: 310), sholastičko je pitanje. Načelno, romanskim treba smatrati jezik koji se razvio iz latinskoga i u kojem su se dogodile glasovne promjene karakteristične samo za njega (ekskluzivne inovacije). Za posuđenice u hrvatski to znači da su romanizmi posuđenice u »kojima se očituje djelovanje glasovnih zakona karakteristično samo za neke romanske idiome« (*ibid.*). Neke specifične dalmatske osobine zapravo su arhaizmi¹⁰⁰, a ne inovacije, pa u tom smislu granicu između vulgarnolatinskog i dalmatskog zapravo nije moguće odrediti. Ujedno, razlika između latinizama i romanizama u

⁹⁸ Istroromanski se dijalekti još i danas govore u nekim mjestima u jugozapadnoj Istri (Rovinj, Vodnjan, Bale, Galižana, Šišan; Tekavčić 1976: 97).

⁹⁹ U literaturi se još koriste i termini kasnolatinski i ranoromanski (usp. Vuletić 2009: 111).

¹⁰⁰ Čuvanje intervokalnih bezvučnih suglasnika, čuvanje diftonga *au*, čuvanje velarnih suglasnika pred prednjim samoglasnicima, itd. (Tekavčić 1976: 36)

hrvatskom trebala bi se definirati pomoću glasovnih razvoja od latinskog do romanskog, a ne pomoću glasovnih promjena koje su se događale u razvoju hrvatskoga (usp. i Vuletić 2009: 111).

Otprilike tri stoljeća nakon prvih kontakata Slavena i Romana na dalmatinskoj obali, svoje širenje započinju Mletci. Mletci su od 13. do 18. st. u više navrata vladali dalmatinskim gradovima i otocima. Mletački je, dakle, drugi romanski jezik s kojim Hrvati dolaze u kontakt i upravo iz mletačkog potječe najveći broj romanizama u hrvatskom. Mletački je poseban romanski idiom, s karakterističnim inovacijama koje su vidljive i u apelativnim i toponimskim posuđenicama.

Toponimske posuđenice relativno su brojne u priobalju, a u kontinentalnoj Hrvatskoj znatno ih je manje. Posuđivanje u kontinentalnom dijelu još nije u većoj mjeri istraženo, no i za te se toponime pretpostavlja vulgarnolatinsko (ili panonskoromansko) posredovanje (usp. npr. Holzer 2007: 130 za ojkonom Sisak). U ovome području treba računati i s germanskim posredovanjem (konkretno za hidronim Dunav, usp. Schramm 1981: 231).¹⁰¹

VULGARNOLATINSKI GLASOVNI RAZVOJ VIDLJIV U TOPONIMSKIM POSUĐENICAMA U HRVATSKOM¹⁰²

razvoj lat. > rom. (vlat.) prije 600. g.	primjeri
v > b	Vegium > Bag, Alluvium > Olib, vallum > Bol, verticata > Brkata, Varvaria > Bribir, Alvona > Labin
ispadanja konsonanata	Ancona > Jakin, vallum > Bol, civitatem > Captat
iV, eV > jV i romanska jotacija Cj > C'	Arsia > Raša, Dyrrachium > Drač, πλάγιος > Plaža, Parentium > Poreč, Senia > Senj
romanska sibilizacija (t' > ts, d' > dz, j > dz) – u najstarijim posuđenicama hrvatska prilagodba je č, ž, a u posuđenicama nakon slavenske 2. i 3. palatalizacije hrvatska prilagodba je c, z.	Parentium > Poreč, πλάγιος > Plaža Iadera > Zadar
sinkopa nenaglašenih srednjih vokala	Melita > Mljet (< Melt-), Colapis > Kupa (< Colp-), Curicum > Krk, Muccurum > Makar, *Speleti > Split, Iadera > Zadar
i, ē, e > ě (hrvatska prilagodba je i > ě)	Liciniana > Lakljan, civitate- > Captat,

¹⁰¹ Schramm 1981 je zapravo razvio cijelu teoriju o posuđivanju izravno iz „regionalnobarbarskih“ idioma. Razlikuje posuđenice iz vulgarnolatinskog i izravne posuđenice na temelju razvitka ili nepostojanja sekundarnoga *a*, što smatra „regionalnobarbarskim“ glasovnim razvojem. Za nizinska područja vjerojatnijim smatra posredništvo vulgarnolatinskoga, a za planinska područja izravno iz „regionalnobarbarskog“. Njegova teorija nije prihvaćena. Usp. još o tome u poglavlju o hidronimima.

¹⁰² Prema Holzer 2007: 31–48

	Corinium >Karin
u, ō, o > ȳ (hrvatska prilagodba je u > ъ)	Iunianum > Žnjan, Nedinum > Nadin,
duljenje naglašanih vokala	Pola > Pūlj, Pharos > Hvār
nakon 600. g.	
romansko podizanje ȳ > ū	Salona > Solin, Scardona > Skradin, Albona > Labin, Flanona > Plomin

7.2.3. Relativna kronologija: mogućnosti i ograničenja

Na temelju hrvatskog i romanskog glasovnog razvoja može se odrediti koje su posuđenice ranije, a koje kasnije. Kriterije za razlikovanje starijih i mlađih posuđenica počeo je razrađivati Skok (v. u Skok 1950: 259), te nakon njega Tekavčić (1976), Trummer (1998), Holzer (2005) (usp. Vuletić 2009: 111). Kriteriji razrađeni u Tekavčić 1976 i u novijoj su toponomastičkoj literaturi (usp. Frančić 2009: 229) osnova za razlikovanje starijih i mlađih romanskih posuđenica. Međutim, s obzirom na to da se prema tim kriterijima ne mogu razlikovati posuđenice iz kasnolatinskog od onih iz dalmatoromanskog (usp. Vuletić 2009: 111), ne treba ih se kruto pridržavati.

Prema Tekavčićevim kriterijima, u starijim posuđenicama

– očuvani su latinski intervokalni bezvučni okluzivi (*Lapkat* < *Rubricata-*, vs. ozvučenje u mlađima, *Vrgada* < *Rubricata*)

– latinski velari ispred prednjih vokala nisu palatalizirani (*Krkar* < *Korkyra*, *Cavtat* < *civitate-*, vs. palatalizacija u mlađima *Korčula* < *Korkyra*, *Čedad* < *civitate-*)

– konsonantska skupina /tj/ prilagođena je kao /č/ (*Polača* < *palatiu-*, vs. prilagođena kao /c/ u mlađima *Paloc* < *palatium*)

– očuvan je diftong /au/ (*Lovran* < *Lauriana*, vs. monoftongacija u mlađima *Orjul* < *aureolu-*)

– provedena je 2. palatalizacija (*Cavtat* < *civitate-*, *mocire* < *maceri-* vs. neprovedena u mlađima *Makir-ina* < *maceri-*)

– provedena je metateza likvida (*Skradin* < *Scardona*, *Labin* < *Albona*, vs. neprovedena u mlađima)

– na mjestu latinskog /ū/ stoji hrvatsko /i/ (*Trogir* < *Tragūrium*, *Palit* < *palūde-*, vs. /u/ u mlađima *Poljud* < *palūde-*)

– na mjestu latinskog prednaglasnog i naglašenog /ā/ stoji hrvatsko /o/ (*Solin* < *Salona*, *Polača* < *palatiu-*, vs. /a/ u mlađima *Palaciol* < *palatiu-*)

- latinski *ĩ, ũ* u hrvatskom imaju odraze poluglasova (*Makar* < *Muccuru-*, *Cavtat* < *civitate-* vs. /i, u/ u mlađima *Piškerá* < *pisce-*)
- latinske skupine /anC/, /onC/ u hrvatskom daju /u/(o) (*Sumratin* < *Sanct-Martin-*, *Motokit* < *monte acuti-* vs. očuvane u mlađima *Montokuc* < *monte acuti-*)
- sufiks *-ōna* odražen je kao *-in* (*Labin* < *Albōna*)
- ženski rod imena gradova i otoka postao je muški (*Pulj* < *Pola*, *Sulet* < *Solenta*, vs. očuvan u mlađima *Pula* < *Pola*, *Šolta* < *Solenta*)

Prva skupina Tekavčičevih kriterija opisuje arhaične romanske osobine, a druga skupina kriterija (od 2. palatalizacije) opisuje prije kojih je hrvatskih (slavenskih) glasovnih razvoja toponim posuđen.

Trummer (1998) razlikuje tri kronološke skupine romanskih posuđenica u slavenskom, najstarije (ranoromanske), srednje (dalmatske) i mlađe (mletačke i druge romanske). Najvažnija je karakteristika najstarijih romanskih posuđenica odraz u kasnopraslavenskim glasovnim promjenama. Ranoromanske naglasne opreke su u kasnopraslavenskom interpretirane kvantitativno i prefonologizirane kvalitativno:

romanski	slavenski (hrv.)
á : a	ā : ā (a : o)
ú	y (i)
ó	u
é	i
en	ẽ=ę (e)
an/on/un	õ=q (u)
f	p
t _i , k _i	č
velari pred e, i	prolaze 2. palatalizaciju

Ova glasovna pravila podudarna su s onima koje je naveo Tekavčić (1976). Mlađe mletačke posuđenice definirane su mletačkim glasovnim razvojem (npr. ozvučenjem međuvokalnih suglasnika) i relativno ih se jednostavno prepoznaje.

Srednju kronološku skupinu najteže je definirati. Malobrojni su glasovni razvoji koji izdvajaju dalmatski kao poseban romanski jezik različit od ranoromanskog. Zbog toga se ta skupina definira relativno, u odnosu prema starijim i mlađim posuđenicama. Od mlađih se posuđenica, prema Trummeru, dalmatske razlikuju očuvanjem međuvokalnih bezvučnih suglasnika i očuvanjem velara ispred i/e, te skupinama *kl-/pl-* i promjenom *gn > mn*.

Od starijih se (balkanskolatinskih) posuđenica razlikuju (1) ograničenjem na otoke, obalu i blisko zaleđe, (2) semantičkim ograničenjem na mediteransko-maritimni leksik te (3)

izostankom gore navedenih glasovnih zamjena u hrvatskom (što govori o posuđivanju nakon 9./10. st.). Prva su dva kriterija izvanjezična (a drugi je i neprimjenljiv na toponimske posuđenice), samo je treći unutarjezični i svodi se na slavenski, a ne na romanski glasovni razvoj.

Holzer (2007, 2011) je detaljno razradio relativnu kronologiju hrvatskih glasovnih promjena, što pomaže preciznije utvrditi prije ili poslije koje promjene je neka riječ posuđena. Slavenske promjene koje definiraju najstarije romanske posuđenice dogodile su se prije 9. st., tj. prije prvih potvrda slavenskih imena u latinskim tekstovima iz Hrvatske (Holzer 2011: 65), odnosno u razdoblju prije starohrvatskoga (prema periodizaciji u Matasović 2008: 305). Slavenski glasovni razvoji relevantni za najstarije toponimske posuđenice su:

- razvoj protetskog *v*
- 2. palatalizacija
- metateza likvida
- delabijalizacija: $\bar{u} > \bar{y} (> \bar{i})$ (nakon 600. g., najkasnije poč 9. st., Holzer 2011: 53)
- podizanje: $\bar{o} > \bar{u}$
- promjena $\check{a} > o$
- razvoj poluglasa: $i > \upsilon, u > \upsilon (> \emptyset, a)$
- postanak nazalnih vokala $\epsilon, \varrho (> e, u)$

Intuitivno je samorazumljivo, no vrijedi istaknuti da datiranje posuđenice ovisi o njezinom glasovnom sastavu. Posuđenice (i toponimske i apelativne) mogu biti takvoga glasovnog sastava da se vrijeme posuđivanja može utvrditi sasvim precizno, ali mogu biti i takve da u njima promjene nisu vidljive, te se doba posuđivanja određuje samo okvirno.

Od navedenih hrvatskih promjena najstarije su druga palatalizacija (koja se na temelju toponima smješta u 6./7. st., Mihaljević 2002: 162) i metateza likvida (koja se smješta u 8./9. st., Matasović 2008: 150–151, Mihaljević 2002: 189). Ipak, to ne znači da su toponimi u kojima su vidljive te promjene automatski predslavenski. Treba uzeti u obzir da je npr. metateza likvida promjena koja je stoljeće (ili više) mlađa od dolaska Slavena na ovo područje, te da su, u teoriji, neki toponimi mogli nastati i biti posuđeni neposredno prije metateze likvida. S druge strane, druga palatalizacija datira se upravo na temelju posuđenih toponima, čime se zapravo dokazuje samo da je mlađa od dolaska Slavena.

7.2.4. Ostale vrste lingvističkog kontinuiteta

Kad se govori o toponimima s kontinuitetom misli se prvenstveno na one koji su posuđeni u najstarije vrijeme, pri prvim kontaktima Slavena i Romana i koji su svoj imenski kontinuitet bez prekida očuvali do današnjih dana. O lingvističkom kontinuitetu može se govoriti i u drugim slučajevima.

Neki današnji toponimi koji su posvjedočeni u antičkim vrelima (*Rubricatas – Vrgada, Solentum – Šolta, Korkyra – Korčula, Pola – Pula*) svojim likom pokazuju da su posuđenice iz mletačkog. U starijim hrvatskim tekstovima oni imaju svoje usporednice (*Lapkat, Sulet, Krkar, Pulj*) koje svojim likom pokazuju da su posuđene u najstarije doba. Iz ovog se primjera može zaključiti da vrijeme posuđivanja samo za sebe nije dovoljan dokaz da neki toponim ne pripada predslavenskom sloju.

Posebnu skupinu predstavljaju tzv. učene posuđenice, toponimi koji su u novije vrijeme posuđeni iz pisanog jezika kao latinizmi. To su uglavnom horonimi, od kojih su neki ujedno i povijesni toponimi, a drugi su obične riječi hrvatskoga jezika (*Dalmatia – Dalmacija, Elaphites – Elafiti, Pannonia – Panonija, Illyricum – Ilirik*). U korpus toponima za ovaj rad horonimi nisu uključeni.

Lingvistički kontinuitet toponima na hrvatskom području nije nužno očuvan samo u hrvatskome. Neki su toponimi uz hrvatski očuvani i u romanskom liku (npr. *Arsia*, tal. *Arsa*, hrv. *Raša, Brattia*, tal. *Brazza*, hrv. *Brač* i brojni drugi), neki samo u romanskome (kao kod npr. nesonima *Boa*, tal. *Bua*, hrv. *Čiovo* i možda *Sera*, tal. *Zirona*, hrv. *Drvenik*). Neki su toponimi posuđeni iz hrvatskoga u romanski (npr. *Nesactium*, hrv. *Vizače*, tal. *Visazzi*) i u druge jezike (npr. *Senia*, hrv. *Senj*, tal. *Segna*, njem. *Zengg*).

Na temelju kronologije slavenskih i romanskih glasovnih promjena može se zaključiti u kojem su razdoblju najstarije toponimske posuđenice dospjele iz romanskoga u hrvatski, ali to ne znači da oni koji su posuđeni kasnije nisu predslavenskoga podrijetla, a strogo gledano nije nužno niti da su toponimi koji su posuđeni u to prvo doba predslavenskoga postanka.

7.3. Toponomastički kontinuitet

U pretpovijesti i povijesti bilo je nekoliko skupina osvajača na našem prostoru, a osvajanja koja su imala najveći doseg i koja su ostavila najviše tragova i do danas su ono rimsko i ono slavensko. Ta su osvajanja imala potpuno različite posljedice za toponimiju starosjedilaca. Rimsko imperijalističko imenovanje u pravilu nije istisnulo starija imena, nego ih je preuzelo i prilagodilo. Tragovi rimskog imenovanja vidljivi su samo u nekim

novooosnovanim gradovima i u imenima utvrda i cestovnih postaja. Slaveni su, pak, u različitim provalama desetkovali starije stanovništvo i uništavali utočišta, pa je tako na području europskog jugoistoka od nekoliko tisuća antičkih toponima u srednjem vijeku preživio samo manji dio (Schramm 1981: 6–7).

Preživljavanje toponima, odnosno očuvanje imenskoga kontinuiteta, načelno je u vezi s važnošću referenta (ekonomskom, religijskom, prometnom ili sl.) koji označuje, ali predvidjeti koji će toponimi preživjeti moguće je samo na razini vjerojatnosti. U okolnostima pojave novih stanovnika, ipak je očekivano preuzimanje postojećih toponima. Toponimi u jeziku primatelju imaju status termina, već gotovog naziva za dotad nepoznati sadržaj i zato je posuđivanje toponima ono što se očekuje pri kontaktu novijeg stanovništva s postojećim. Dakle, ako toponim postoji, on će na neki način biti preuzet. Ako toponim ne postoji, a postoji potreba za imenovanjem, tada će se dati novo ime. Do novog imenovanja (na primjeru naselja) dolazi u nekoliko slučajeva:

- kad se izgradi novo naselje
- kod prekida u kontinuitetu naseljavanja (novopridošlo stanovništvo nema od koga saznati kako se naselje ranije zvalo)
- radi razlikovanja (kad se na istom administrativnom području nalaze ista imena)
- kad se želi zatrti starije ime

Iz toga slijedi da kontinuitet predslavenskih toponima u hrvatskom znači da je toponim postojao u doba slavenskog naseljavanja, tj. da su ga pridošlice imale od koga čuti.

7.3.1. Leksički ostatci

Skok (1950: 258) navodi da na predslavensko podrijetlo toponima upućuju i „leksički relikti“¹⁰³ iz predindoeuropskih jezika, iz „ilirskoga“ i iz ranoga romanskoga, odnosno predslavenskima smatra toponime kojima je u osnovi apelativ iz navedenih jezika. Premda u starost takvih apelativa zacijelo ne treba sumnjati, time se ne dokazuje predslavensko podrijetlo toponima. Supstratne su riječi u praslavenski ulazile i kao apelativi, a ne samo kao toponimi te su se onda kasnije na nekom stupnju razvoja hrvatskoga toponimizirale, ali i dalje u nekim hrvatskim govorima postoje kao apelativi. Takve riječi pripadaju uglavnom mikrotoponimiji.

Na sličan način i Vuletić (2007, 2010, 2011) razgraničuje romanske toponime na otocima Ugljanu, Pašmanu, Murteru i Pagu. Romanskim toponimima na tim otocima on ne

¹⁰³ Skokov je primjer riječ *gripa*, koja je potvrđena i u otočkoj toponimiji i u dijalektima i u dalmatinskom latinitetu.

smatra romanske oblike „koji su se tu i tamo toponimizirali, ali uglavnom služe kao apelativi“, „neovisno o tome kojem romanskom sloju pripadaju“ (Vuletić 2007: 347), odnosno likove koje „Hrvati nisu preuzeli od dalmatinskih Romana kao toponime, već su kao apelativi romanskoga porijekla, posve integrirani u hrvatski jezik, u određenome trenutku poslužili u procesu imenovanja, bilo kao osnova za tvorbu toponima [...], bilo da su u konkretnim slučajevima jednostavno toponimizirani [...], ne prestajući pritom, izvan toponimijskog sustava, funkcionirati kao apelativi“ (Vuletić 2010: 335).

Drugim riječima, predslavenskima valja smatrati toponime koji su zadržali toponomastički, a ne samo lingvistički kontinuitet, tj. one koji su kao toponimi postojali u predslavenskom razdoblju. Kod toponimskih posuđenica u hrvatskome valja razlikovati one koje su posuđene kao toponimi, od onih koje su nastale onimizacijom posuđenog apelativa.

7.3.2. „Ekonomski“ kriterij

Skok je kao „toponomastički zakon“ definirao da ekonomski važni zemljopisni objekti nose najstarija imena, odnosno da ekonomski važni zemljopisni objekti dulje čuvaju imena. Najpostojanija su imena velikih rijeka (duljih od 125 km), koje su važne za promet i trgovinu. Kod manjih rijeka i potoka nova imena su pravilo, budući da su razumljiva malom broju ljudi. Prema Schrammu (1981: 9–10) što je rijeka dulja, to je veća protuteža za promjenu imena. Dulje rijeke važne su za veći broj stanovnika, tj. većem broju stanovnika poznato je staro ime rijeke, pa je prodor novina manji. Usporednica su s imenima velikih rijeka na kopnu imena velikih otoka na moru. Veliki otoci važni su za naseljavanje i ekonomsku eksploataciju (Skok 1950: 11) te dugo čuvaju stara imena. Imena gorja manje čuvaju stara imena (usp. Schramm 1981: 11).

Osim na rijeke, otoke i gore kao prirodna obilježja, čini se da se taj „toponomastički zakon“ može proširiti i na imena naselja – na zemljopisne objekte nastale ljudskim djelovanjem. Kod imena naselja može se povući paralela s imenima rijeka. Najmanje je kontinuiteta kod mjesta koja se u antici nisu digla iznad razine sela. Imena manjih naselja najviše su se sačuvala na otocima jer su to bila utočišta romanskog stanovništva koja su Slaveni tek pomalo naseljavali (Schramm 1981: 13). Više je kontinuiteta kod imena gradova, jer nije bilo lako izbrisati izrazite oznake gradova. Antička imenska tradicija mogla se sačuvati u nekoliko oblika:

(a) isto ime, isti referent

Povoljan ili značajan geografski položaj grada (središnja točka predjela ili prometno središte ili utvrđeno mjesto) obično znači da će naselje sačuvati kontinuitet. Pritom kontinuitet imena i kontinuitet naselja idu zajedno (*Siscia – Sisak, Tragurium – Trogir, Iader – Zadar...*).

(b) isti referent, drugo antičko ime

Druga je mogućnost da staro ime grada nestane, a naselje preživi pod drugim, također antičkim imenom (*Epidaurum – Cavtat*).

(c) drugi referent, isto ime

Toponomastički kontinuitet pokazuju i toponimi koji su sačuvali cijelo antičko ime ili samo korijen, a ne označuju isti zemljopisni objekt koji su označavali u antici. Takvi toponimi mogu označavati rijeke ili planine u blizini antičkog naselja koje je opustjelo (*Marsonia – Mrsunja, Narona – Norin, Promona – Promina*), a mogu označavati i naselja u blizini antičkih. Primjeri poput *Cissa – Cas-ka, Muccurum – Makar-ska*, pokazuju da je antički toponim posuđen u hrvatski i zatim izveden pridjevskim sufiksom¹⁰⁴. S druge strane, primjer poput *Tarsatica – Trsat* pokazuje da je u antičkim vrelima zabilježena izvedena varijanta, koja nema kontinuiteta u hrvatskom, a kontinuitet čuva neizvedena varijanta, koja nije zabilježena u antičkim vrelima. Imenski kontinuitet u ovim je slučajevima zapravo zadržao toponim koji nije zabilježen u antičkim vrelima, a na taj kontinuitet upućuje bliski toponim istog (ili sličnog) imena zabilježen u antičkim vrelima.

U navedenim primjerima novi je referent u blizini staroga. Međutim, postoje i likom jednaki toponimi koji označuju referente na udaljenim područjima. Primjerice, u antičkim je vrelima zabilježeno ime slovenske rijeke Krke (*Corca*), dok ime hrvatske rijeke Krke nije zabilježeno u antičkim vrelima¹⁰⁵. Na temelju podudarnosti slovenskog i hrvatskog imena zaključuje se da je i hrvatski toponim predslavenskog podrijetla.

7.4. Toponimi s kontinuitetom u hrvatskom¹⁰⁶

O imenskom se kontinuitetu u ovom poglavlju govori prvenstveno u lingvističkom smislu. Na kraju poglavlja iznose se neka izvanlingvistička zapažanja o zemljopisnim objektima s obzirom na očuvanje imenskoga kontinuiteta.

U ovom je radu smjer proučavanja toponima od antike prema sadašnjosti, te nije cilj saznati koje su sve toponime Slaveni preuzeli od Romana, nego koje su toponime potvrđene u

¹⁰⁴ Obično se smatra da je uz taj pridjev stajala imenica poput npr. luka.

¹⁰⁵ U antici se zvala *Tit(i)us*.

¹⁰⁶ Imenski kontinuitet iz predslavenskog razdoblja mogao je biti očuvan i u romanskome ili samo u romanskome (kao kod npr. nesonima *Boa*, tal. *Bua*, hrv. *Čiovo* i možda *Sera*, tal. *Zirona*, hrv. *Drvenik*), ali takvi slučajevi u ovome radu nisu detaljnije proučavani.

antičkim vrelima Slaveni preuzeli. Toponimske su posuđenice po glasovnim kriterijima kronološki podijeljene samo u dvije skupine, starije i mlađe. Ako je glasovni sastav riječi takav da se ne može datirati posuđivanje, ona se navodi u skupini starijih posuđenica

U starije posuđenice ubrajaju se:

<i>Bag</i>	<i>Lapkat</i>	<i>Sinj</i>
<i>Bast</i>	<i>Lovran</i>	<i>Sipar</i>
<i>Bosna</i>	<i>Makar</i>	<i>Sisak</i>
<i>Bosut</i>	<i>?Maun</i>	<i>Skradin</i>
<i>Brač</i>	<i>Mljet</i>	<i>Solin</i>
<i>Bribir</i>	<i>Molat</i>	<i>Split</i>
<i>Caska</i> ^{*107}	<i>Mosor</i>	<i>Srijem</i> *
<i>Cres</i>	<i>Mrsunja</i> *	<i>Ston</i>
<i>Dicmo</i>	<i>Nadin</i>	<i>Sulet</i>
<i>Drava</i>	<i>Nin</i>	<i>Trilj</i>
<i>Drid</i>	<i>Norin</i> *	<i>Trogir</i>
<i>Drina</i>	<i>Osor</i>	<i>Trsat</i> *
<i>Duvno</i>	<i>Plomin</i>	<i>?Umag</i>
<i>Hvar</i>	<i>Poreč</i>	<i>Vis</i>
<i>Karin</i>	<i>Pulj</i>	<i>Vizače</i>
<i>Kotor</i>	<i>Rab</i>	<i>Vrbas</i>
<i>Krk</i>	<i>Raša</i>	<i>Vrsar</i>
<i>Krkar</i>	<i>Rovinj</i>	<i>Vuka</i>
<i>Kupa</i>	<i>Sava</i>	<i>Zadar</i>
<i>Labin</i>	<i>Senj</i>	

Starije posuđenice svojim glasovnim sastavom upućuju određene slavenske glasovne promjene, koje pokazuju da su u slavenski ušle prije djelovanja te promjene. Za detalje glasovnog razvoja upućujem na obradbu pojedinog toponima.

Starije su, dakle, posuđenice koje su posuđene prije

– postanka protetskog *v*: *Ursaria* – *Vrsar*, *Ulca* – *Vuka*, *?Urpanus* – *Vrbas*; *Osinium* – *Vsinj* (*Sinj*); *Issa* – *Vis*, *Nesactium* – *Vizače*, *Humagum* – *Umag*

– 2. palatalizacije: **Cers-* – *Cres*, *Cissa* – *Cas-ka*

– metateze likvida: *Arsia* – *Raša*, *Arba* – *Rab*; *Albona* – *Labin*, **Cers-* – *Cres*, *Mel(i)ta* – *Mljet*, *Scardona* – *Skradin*, *Sirmium* – *Srijem*; *Spalatum* – *Split*, *Varvaria* – *Bribir*

– delabijalizacije $\bar{u} > \bar{y}$ ($> \bar{i}$): *Aenona* – *Nin*, *Albona* – *Labin*, *Flanona* – *Plomin*, *Narona* – *Norin*, *Salona* – *Solin*, *Scardona* – *Skradin*, *Tilurium* – *Trilj*, *Tragurium* – *Trogir*

– podizanja $\bar{o} > \bar{u}$: *Pola* – *Pulj*, *Solenta* – *Sulet*

¹⁰⁷ Zvezdicom su označeni toponimi kod kojih kontinuitet nije očuvan izravno.

– promjene $\check{a} > o$: **Apsaros* – *Osor*, ?*Bathinus* – *Bosna*, *Basante* – *Bosut*, *De-cadaron* – *Kotor*, *Flanona* – *Plomin*, *Lauriana* – *Lovran*, *Malata* – *Molat*, *Massaron* – *Mosor*, *Narona* – *Norin*,, *Stammes* – *Ston*,

– postanka „jerova“: $i > \text{ь}$, $u > \text{ѡ}$ ($> \emptyset$, a): *Bistum* – *Bast*, *Colapis* – *Kupa*, *Corinium* – *Karin*, *Curicum* – *Krk*, *Decimum* – *Dicmo*, *Delminium* – *Duvno*, *Korkyra* – *Krkar*, *Muccurum* – *Makar*, *Nedinum* – *Nadin*, *Rubricata(s)* – *Lapkat*, *Tilurium* – *Trilj*, *Ulca* – *Vuka*, *Ursaria* – *Vrsar*, *Vegium* – *Bag*

– postanka nazalnih vokala ϵ , ϱ ($> e$, u): *Basante* – *Bosut*, *Parentium* – *Poreč*, *Solenta* – *Sulet*

MLAĐE POSUĐENICE

Kod posuđenica mlađih od 9. st. izostaju rane slavenske glasovne promjene, a pokazuju se mlađe romanske (mletačke i druge) promjene. Takve posuđenice čuvaju rod jezika izvornika:

Korkyra – *Korčula*

Pola – *Pula*

Primodia – *Premuda*

Rubricata(s) – *Vrgada*

Solenta – *Šolta*

Ovoj skupini možda pripadaju još i ojkonim *Praetorium* – *Pretura* i nesnim *Artion* – *Arta*.

7.4.1. Neki neočekivani glasovni razvoji

a) Toponimi *Spalatum* – *Split*, *Varvaria* – *Bribir*; *Marsonia* – *Mrsunja* i *Tarsat* – *Trsat* zacijelo su sačuvali imenski kontinuitet u hrvatskim imenima *Split*, *Bribir*, *Mrsunja* i *Trsat*, što pokazuje pravilan razvoj suglasnika¹⁰⁸. Ipak, hrvatski samoglasnici ne odgovaraju očekivanom glasovnom razvoju: metateza likvida u imenu *Split* upućuje na vlat.**Spelt*-, u *Bribir* na **Verver*-, a slogotvorno *r* u *Mrsunja* i *Trsat* upućuje na **Męsonia*¹⁰⁹ ili **Morsonia*¹¹⁰ odnosno **Tęrsat*- ili **Torسات*-. Kod toponima *Mrsunja* i *Trsat* došlo je do transonimizacije, tj. danas ne označuju isti zemljopisni objekt kao njihovi antički ekvivalenti, pa je u teoriji moguće da su njihova antička imena doista bila različita od posvjedočenih s

¹⁰⁸ S time da se u njima nalazi i dovoljan broj suglasnika da bi bili razlikovni.

¹⁰⁹ Vlat. ϵ postaje od starijega \bar{e} ili \bar{i} i u slav. daje ь

¹¹⁰ Vlat. ϱ postaje od starijega \bar{o} ili \bar{u} i u slav. daje ѡ

kojima se izjednačuju¹¹¹. Kod toponima *Split* i *Bribir* mogla bi biti riječ o glasovnoj promjeni $a > e$ (možda ispred likvida u zatvorenom slogu), koja nije pravilna (u npr. *Scardona* nije se dogodila).

Mayer (II: 131–132) je primijetio upadljivu nepostojanost „ilirskog“ a u zapisima te je zaključio da „ilirsko“ a često, a osobito uz likvide, ispred nazala i ispred z prelazi u o ili e . Ne ulazeći u sve Mayerove primjere (za koje često postoji i drugo objašnjenje), ovdje navodim i druge toponime kod kojih je posvjedočeno i a i e ¹¹²: *Andetrium* – *Endetrio*, *Arauzona* – *Erausina*, možda *Aronia* – *Erona*, *Brattia* – *Brettia*¹¹³, *Dalmium* – *Delmium*.

b) Kod toponima *Vizače* i *Vis* početno v - nije etimološko. Pretpostavljeno je da je nastalo spajanjem slavenskog prijedloga $v\check{z}$ ‘u’ s posuđenim imenom. Obrnut proces možda se dogodio kod imena *Sinj*, starije *Vsinj*, gdje je etimološki očekivano v - shvaćeno kao prijedlog $v\check{z}$ i izgubljeno. Takav slučaj pogrešnog rastavljanja mogao se dogoditi i u romanskome, kako pokazuje ojkonom *Aenona* (> vlat. **Eṅona*) koji je rastavljen na **ḡn Nona* i izgubio početni vokal.

Navedene slučajeve pogrešnog rastavljanja ne treba smatrati pravilnim glasovnim razvojem, nego se pomoću njih objašnjavaju neočekivani glasovni razvoji u pojedinačnim slučajevima.

c) O romanskoj jotaciji

Latinska glasovna skupina *-*Cj*- (< -*Cia*, -*Ciu*-) prolazila je romansku jotaciju, te je pri posuđivanju u slavenski zamijenjena odgovarajućim palatalnim suglasnikom. Ta se promjena datira prije 600. g., što znači da rezultate romanske jotacije očekujemo u svim latinskim posuđenicama u hrvatski koje sadrže odgovarajuću glasovnu skupinu (usp. Holzer 2011: 25, 26). Ipak, čini se da postoje iznimke.

Spomenutu glasovnu skupinu sadrže sljedeći toponimi s kontinuitetom:

Arsia, *Brattia*, *Biperaria*, *Cervaria*, *Corinium*, *Delminium*, *Lauriana*, *Marsonia*, *Nesactium*, *Parentium*, *Ruginium*, *Senia*, *Sirmium*, *Siscia*, *Tilurium*, *Tragurium*, *Ursaria*, *Varvaria*, *Vegium*:

**cj*: *Siscia*

**gj*: *Vegium*

¹¹¹ Drugim riječima, rječica u blizini grada *Marsonije* mogla se zvati npr. **Mērsonius*, dok se utvrda u podnožju koje se nalazio grad *Tarsatica* mogla zvati npr. **Tērsatum*, no i u tom slučaju uočljiva je razlika u prvom slogu između geografski bliskih i formalno očito sličnih toponima.

¹¹² Nije obvezno u svim primjerima riječ o istoj glasovnoj promjeni.

¹¹³ Iako se po ostalim navedenim primjerima čini da je e mlađe od a , u ovom primjeru kontinuitet u imenu *Brač* (a ne npr. **Brič*) govori da je a mlađe.

*l̄i: **Tirulium*

*m̄i: *Sirmium*

*n̄i: *Corinium, Delminium, Marsonia, Osinium, Ruginium, Senia*

*r̄i: *Biperaria, Cervaria, Lauriana, Ursaria, Tragurium, Varvaria*

*s̄i: *Arsia*

*t̄i: *Brattia, Nesactium, Parentium*

Osim skupine *-r̄i- > *r' koja je u hrvatskom depalatalizirana i daje -r-, pa se u hrvatskim riječima ne vide tragovi romanske jotacije, ostale skupine vidljive su još i u hrvatskom:

vlat. *k̄i ~ hrv. č

vlat. *ḡi ~ hrv. ž

vlat. *l̄i ~ hrv. lj

vlat. *m̄i ~ hrv. jm¹¹⁴

vlat. *n̄i ~ hrv. nj

vlat. *s̄i ~ hrv. š

vlat. *t̄i ~ hrv. č

Tako je i u odgovarajućim toponimima:

*l̄i: **Tirulium – Trilj,*

*n̄i: *Marsonia – Mrsunja, Ruginium – Rovinj, Osinium – Sinj, Senia – Senj*

*s̄i: *Arsia – Raša*

*t̄i: *Brattia – Brač, Nesactium – Vizače, Parentium – Poreč*

Međutim, u toponimima *Siscia – Sisak, Corinium – Karin, Delminium – Duvno, Sirmium – Srijem, Vegium – Bag* palatalni suglasnik u hrvatskom izostaje. Izostanak jotacije upućuje ili na vrlo rano posuđivanje (što je vrlo nevjerojatno, jer inače nema tragova tako rane slavenske prisutnosti) ili na to da lik koji je posuđen nije sadržavao nužnu glasovnu skupinu.

(1) Holzer (2011: 110, 148, 151) pretpostavlja da su *Sisak, Karin* i *Srijem* posuđeni iz paralelnih, ali neposvjedočenih oblika **Sisca, *Corinum, *Sirmum* koje rekonstruira na temelju supostojećih potvrda *Mursa* i *Mursia*. Takvo je objašnjenje moguće, ali toponimi o kojima je riječ, pogotovo *Siscia* i *Sirmium*, dobro su posvjedočeni, pa je zapravo neobično da se među tim brojem potvrdama ne nalaze i pretpostavljene **Sisca* odnosno **Sirmum*.

(2) Za *Karin* Holzer (2011: 110) pretpostavlja i dijalektalnu depalatalizaciju.

¹¹⁴ Detaljnije o ovoj prilagodbi v. u Holzer 2011: 28.

(3) Za toponim *Bag* uvjerljivo je posuđivanje iz lokativa *Bigi* (koji je i potvrđen) u kojem se ne očekuje jotacija, a isto se može pretpostaviti i za *Corinium*, *Delminium* i *Sirmium* s obzirom na to da je latinsko ime srednjeg roda, pa bi lokativ (oblikom jednak genitivu) formalno odgovarao: *Corini*, *Delmini*, *Sermi*. Toponim *Siscia* u latinskom je ženskog roda, pa bi se i u lokativu *Sisciae* očekivala romanska jotacija. Posuđivanje lokativnog oblika i inače se često pretpostavlja za toponime, s obzirom na to da je u upotrebi znatno češći nego nominativni oblik.¹¹⁵

Bez obzira na to koje se objašnjenje prihvati, činjenica je da određeni broj toponima (geografski nehomogenih) pokazuje različit glasovni razvoj.

Kod toponima *Bag* i *Sisak* očekivana bi bila i slavenska 2. palatalizacija. Mayer (I: 308, 355) je preuzeo Ramovševu objašnjenje prema kojem su u hrvatskom postojali likovi s palatalizacijom, **Bbzě*, **Siscě* koji su shvaćeni kao oblici lokativa i iz njih su apstrahirani analoški oblici nominativa, **Bbgь*, **Siskь*. Daleko je jednostavnije Holzerovo (2011: 93) objašnjenje o posuđivanju nakon slavenske druge palatalizacije, no neočekivano je da bi Slaveni ime tako važnog grada kao što je *Siscia* čuli tako kasno.

7.4.2. Akcentuacija

O akcentuaciji najranijih posuđenica iz romanskog u slavenski, kako apelativnih, tako i toponimskih, dosad se ne zna mnogo. Poznato je da se takve posuđenice u slavenskome priključuju jednoj od dvije akcenatske paradigme s fiksnim naglaskom (akcenatska paradigma (a.p.) A, s fiksnom akutskom intonacijom i akcenatska paradigma B s naglaskom na zadnjem slogu). Pripadanje fiksnim akcenatskim paradigmama očekivano je, s obzirom na to da je i u latinskome naglasak uglavnom fiksni. Međutim, distribucija između te dvije paradigme nije jasna.

Romanski dugi naglašeni slogovi često su dobivali akut (Holzer 2011: 36), no postoje i mnogi slučajevi kad nisu dobili akut. Holzer (2005: 60) navodi da nije jasno o čemu ovisi hoće li posuđenica dobiti akut ili ne, da to nije određeno niti pozicijom u riječi niti kronologijom posuđivanja. Kao objašnjenje navodi mogućnost da su Slaveni određeni dio romanske rečenične intonacije protumačili kao akut, tj. da su posuđenice s različitim naglascima preuzete iz različitih položaja u rečenici.

Matasović (2007) je pak uočio da većina posuđenica ženskog roda u slavenskom pripada akcenatskoj paradigmi A, dok većina posuđenica muškog roda pripada akcenatskoj

¹¹⁵ U tom slučaju ostali toponimi s jotacijom preuzeti su iz akuzativnog lika u kojem se očekuje jotacija, a češći je nego nominativni.

paradigmi B. Takva se distribucija čini vrlo privlačnom, no protuprimjeri ju oslabljuju. Također, Matasovićevu hipotezu ne potvrđuju primjeri iz slovenskoga, gdje distribucija ne ovisi o rodu (Šekli 2008: 124).

Ovdje dajem pregled toponimskih posuđenica s obzirom na njihovu pripadnost akcenatskoj paradigmi, ne ulazeći dublje u disciplinu slavenske akcentologije.

a. p. A:

(ženski rod): *Räša* < *Arsia*, *ʔBòsna* < *Bathinus*, *Kūpa* < *Colapis*, *Pròmīna* / *Pròmīna* < *Promona*

(muški rod): *Bàst* < *Bistum*, *Crès* < **Kerpsa*, *Křkar* < *Korkyra*, *Mljèt* < *Melta*, *Sènj* < *Senia*, *Splīt* < *Spalatum*, *Ūmag* < *Humagum*, *Zàdar* < *Iader*

Bòsut < *Basante*, *Lòvran* < *Lauriana*, *Màkār* < *Muccurum*, *Mòlat* < *Malata*, *Mòsor* < *Massarum*

Kòtor / *Kòtor* < **Cataru-*, *Ösor* / *Osòr* < **Apsaru-*

a. p. B:

(ženski rod): *Dráva* < *Dravus*, *Drína* < *Drinus*, *Sáva* < *Savus*;

(muški i srednji rod, prema naglasnim obrascima):

– *Bág*, *Bága* < *Vegium*, *Bráč*, *Bráča* (*Brōč*, *Brōčà*) < *Brattia*, *Hvâr*, *Hvára* (*För*, *Förä*) < *Pharos*, *Nîn*, *Nína* < *Aenona*, *Pûlj*, *Púlja* < *Pola*, *Sînj*, *Sínja* < *Osinium*, *Srijêm*, *Srijéma* < *Sirmium*, *Trîlj*, *Trílja* < *Tilurium*, *Vîs*, *Vîsa* (*Vîs*, *Vîsâ*) < *Issa*

– *Křk*, *Křka* < *Curicum*, *Stòn*, *Stòna* < *Stamnes*

– *Bribîr*, *Bribíra* < *Varvaria*, *Nòrîn*, *Norína* < *Narona*, *Nàdîn*, *Nadína* < *Nedinum*, *Ròvînj*, *Rovínja* < *Ruginium*, *Skràdîn*, *Skradína* < *Scardona*, *Sòlîn*, *Solína* < *Salona*, *Trògîr*, *Trogíra* < *Tragurium*, *Trsāt*, *Trsáta* < **Tarsatu-*, *Vrsār*, *Vrsára* < *Ursaria*

– *Dícmo* < *Decimum*, *Dúvno* < *Delminium*, *Sísak*, *Síska* < *Siscia*

a. p. A ili B:

(ženski rod): *Vúka* / *Vûka* < *Ulca*

(muški rod): *Kàrîn* / *Kârîn*, *G Karína* < *Corinium*

Làbin / *Làbîn*, *G Labína* < *Albona*

Ràb / *Râb*, *G Rába* < *Arba*

Pòreč / *Porèč* / *Pòreč*, *G Porèča* / *Pòreča* < *Parentium*

7.4.3. Morfološke prilagodbe

U morfologiji najstarijih toponimskih posuđenica iz romanskog najizrazitija je prilagodba roda. U slavenskom toponim dobiva rod prema rodu apelativa koji označuje kategoriju kojoj pripada. Promjena roda očita je jer su apelativi različitog roda u hrvatskom i latinskom.

– ojkonimi prema hrv. apelativu *grad* postaju muškog roda (lat. *civitas, colonia* ž. r., *oppidum, municipium* sr. r.)

– hidronimi prema hrv. apelativu *rijeka* postaju ženskog roda (lat. *fluvius, amnis* m. r., *flumen* sr. r.)

– nesonimi prema hrv. apelativu *otok* postaju muškog roda (lat. *insula* ž. r.)

Ovakva distribucija nastarijih toponimskih posuđenica po rodovima s obzirom na pripadnost toponimskom razredu sasvim je pravilna. Zbog toga se za prividne iznimke mogu i trebaju tražiti druga objašnjenja, kao kad se npr. muški rod hidronima *Bosut* i *Norin* objašnjava transonimizacijom s ojkonima, a hidronima *Dunav* posuđivanjem iz germanskog izvora.

Promjena roda iz latinskog ženskog u slavenski muški objašnjava se i drugim unutarjezičnim razlozima (usp. Schramm 1981: 116–117). Naime, premda se u literaturi latinski izvor najčešće navodi u nominativu (posvjedočenom ili pretpostavljenom), oblik nominativa nije najvjerojatniji izvor za posuđivanje toponima. U komunikaciji su daleko češći toponimi u akuzativu, lokativu ili ablativu. Čestota uporabe akuzativa i ablativa potvrđena je i u kasnoantičkim itinerarijima, gdje se imena cestovnih postaja nižu u pravilu u ablativu i akuzativu. Kao oblik koji je neposredni izvor za posuđivanje često se spominje latinski lokativ¹¹⁶. Kod imena ženskog roda nastavak lokativa bio je *-ae*, npr. *Arbae, Saloniae* ('na / u Rabu', 'u Saloni'), što bi u slav. dalo *ě*¹¹⁷ (usp. Matasović 2007: 112–113 bilj. 24), **Rabě*, **Solyně*. U slavenskom je taj oblik mogao biti shvaćen kao lokativ bilo ženskog bilo muškog roda, čime je olakšan prelazak iz ženskog u muški rod.

7.4.4. Izravan i neizravan kontinuitet

Kod većine toponima koji su očuvali imenski kontinuitet on je očuvan izravnim putem. To znači da toponim zabilježen u antici i u hrvatskome označuje isti zemljopisni

¹¹⁶ U klasičnom latinskom lokativ se očuvao samo kod imena gradova i manjih otoka 1. i 2. deklinacije, te kod tri imenice, a oblikom je bio jednak genitivu.

¹¹⁷ Ova prilagodba podrazumijeva da je u vlat. monofongacija mlađa od kolapsa kvantitete. Ako bi monofongacija *ae > ě* bila starija od kolapsa kvantitete, onda bi se vlat. *ae* stopio s *ě* i dao *e*, što bi u slav. dalo *i > ѣ*. a ako je monofongacija mlađa, onda bi *ae > ě* u slav. dalo. *ě*. Ako bi pak rezultat lat. diftonga *ae* bio isti kao kratkog *e* (M. Matasović 2011: 46), to bi u slav dalo *e*, a ne *ě*.

objekt, a lik toponima prošao je romanske i slavenske glasovne promjene i eventualno promjenu roda. Kod toponima s izravnim kontinuitetom taj je kontinuitet najočitiiji i oni su podloga za pronalazak pravilnosti.

No, imenski kontinuitet nije kod svih toponima jednako očit, mogao je biti sačuvan i posrednim putem. Tada lik hrvatskog imena na neizravan način upućuje na kontakte novopridošlog i starosjedilačkog stanovništva. Neizravni su oblici kontinuiteta izvedenice, prevedenice, i na određeni način transonimizacija.

7.4.4.1. Izvedenice

Kod izvedenice *Caska* sufiks *-sk-* ukazuje na izvođenje od nepotvrđenog toponima **Cas* koji je bio posuđen iz lat. *Cissa*. Posvojni sufiks uspostavlja odnos prema drugom toponimu, tj. pokazuje da to nije isti toponim, pa nije sasvim precizno reći da *Caska* predstavlja imenski kontinuitet od antičkoga *Cissa*. Sličan je slučaj s izvedenim toponimom *Makarska*, koji je mnogo poznatiji od svog „temeljnog“ toponima *Makar* s kontinuitetom od *Muccurum*. Povijesna je slučajnost da se jezgra antičkog *Muccuruma* prvotno nalazila na mjestu današnje *Makarske*, a zatim se preselila na gradinu, na mjesto današnjeg *Makra*. Hrvatski nesonim *Lastovo* također je pridjevska izvedenica od starijega *Lasta* posuđenog iz *Ladesta*. U ovu skupinu mogao bi se ubrojiti i toponim *Imotski* izveden od imena župe *Imota*, ako se prihvati da ovo je ime posuđeno iz *Aematis*, što je sporno.

S druge strane, na temelju suvremenog toponima *Trsat* zaključuje se da je antičko ime *Tarsatica* bilo izvedenica. Odnos je bio **Tarsatum* (gradina) – *Tarsatica* (naselje u podnožju gradine).

7.4.4.2. Prevedenice

Na drugačiji način o dodirima starosjedilačkog (romanskog) i novopridošlog (slavenskog) stanovništva svjedoče toponimske prevedenice. Prevedenice na određeni način dokumentiraju postojanje diglosije u društvu, s obzirom na to da je preduvjet za postanak prevedenice razumijevanje stranog jezičnog znaka. U obrađenom korpusu prevedenica je ojkonim *Neapolis* – *Novigrad*, a možda i *Laureate* – *Lovorje*, te nesonimi *Biperaria* – *Zmajan* i *Leporaria* – *Zečevo*. Za posljednja tri primjera ubikacije nisu sigurne, pa nije sigurno ni je li riječ o prevedenicama.

7.4.4.3. Transonimizacija

Primjeri očuvanja imenskog kontinuiteta transonimizacijom složeni su. Transonimizacija podrazumijeva prelazak imenskog lika s jednoga zemljopisnog objekta na

drugi,¹¹⁸ o čemu zaključujemo na temelju različitih objekta imenovanja u antici i danas. Često nije moguće sa sigurnošću utvrditi kojim je smjerom tekao proces transonimizacije. Do transonimizacije je moglo doći prije ili poslije posuđivanja, a o tome kad je do nje došlo najlakše se zaključuje iz roda toponima. Transonimizacija kod imena može se usporediti sa semantičkim pomacima kod apelativa – i u jednom i u drugom slučaju dolazi do promjene sadržaja jezičnog znaka.

ojkonim → hidronim:

U primjeru *Narona – Norin* (možda i *Basante – Bosut* i *?Urbate – Vrbas*) antički je ojkonom posuđen u hrv. kao ojkonom (u muškom rodu), a zatim je počeo imenovati rijeku, tj. postao je hidronimom. U primjeru *Marsonia – Mrsunja* antičko je ime zabilježeno kao ojkonom ali je vjerojatno već u antici bilo i hidronimom te je kao hidronim posuđeno u hrvatski, pa je zato u ženskom rodu, očekivanom kod imena rijeka.

ojkonim → oronim

Za oronim *Promina* smatra se da je nastao transonimizacijom s ojkonom *Promona*. Međutim, čini se da je izvor za oronim ipak bio ojkonom *Promin* (bez obzira na to je li taj ojkonom umjetan), te da je oronim izveden od ojkonom.

ojkonim → horonim

U ovoj je kategoriji transonimizacije riječ o proširenju sadržaja ojkonom. Primjer je *Sirmium – Srijem*. U ovu bi se kategoriju mogli uvrstiti i primjeri *Delminium – Duvno*, *Decimum – Dicmo* s obzirom na to da je antički ojkonom u hrvatskom počeo imenovati polje, odnosno područje šire od samoga grada.

ojkonim → nesonim

Kao što je već više puta spominjano, veliki otoci i glavna naselja na njima tipično nose isto ime. Zbog toga često nije moguće odrediti što je izvorno, ojkonom ili nesonim. U obrađenom korpusu pronađeno je nekoliko primjera kod kojih se može utvrditi vjerojatan smjer transonimizacije. Ova je kategorija transonimizacije specifična u tome što oba zemljopisna objekta zadržavaju ime (u drugim kategorijama ime je zadržao samo objekt na koji je ime preneseno).

Crexi (vjerojatno ojkonom) posuđen je u hrv. kao ojkonom *Cres* (grad), a zatim je prenesen i na otok *Cres*.¹¹⁹ Isti je obrazac i kod toponima *Krk*: antički ojkonom *Curicum* posuđen je u hrvatski kao ojkonom *Krk*, a zatim je postao nesonim *Krk*. Premda je u antici

¹¹⁸ Naselja kod kojih je tijekom povijesti došlo do selidbe gradske jezgre (najčešće s gradine u podnožje i obrnuto) ne smatraju se različitim geografskim objektima.

¹¹⁹ Do prijenosa imena ovdje je došlo jer je Cres postao glavno naselje na otoku.

otok *Krk* nosio ime slično posuđenom ojkonomu (nesonim *Curicta*), zbog glasovnih pravilnosti pretpostavlja se da je u hrvatski posuđen ojkonom, a ne nesonom.

nesonim → ojkonom

Obrnut smjer transonimizacije dogodio se kod nesonima *Pharos*. Taj je antički nesonim posuđen u hrvatski kao nesonim *Hvar*, koji je zatim prenesen na glavno naselje na otoku, grad *Hvar*, u doba kad je glavnim prestao biti antički grad *Pharos* (danas Stari Grad).

Primjerima transonimizacije pripadaju i ojkonomi postali od etnonima, no, kako je već spomenuto, odnos ojkonima i etnonima (i/ili etnika) u obrađenim primjerima uglavnom nije jasan. S većom se sigurnošću može utvrditi postanje transonimizacijom s etnonima za ojkonom *Siculi*, no taj ojkonom nema kontinuitet.

7.4.5. Kontinuitet i slojevi

Kontinuitet toponima ne ovisi o sloju kojemu ime pripada. Tako imenski kontinuitet čuvaju

– neki toponimi koji pripadaju rimskom sloju: *Barbullanus, Decimum, Lauriana, Rubricatas, Stamnes; Parentium* i neizravno *Biperaria, Cervaria, Leporaria, Ursaria*

– neki toponimi koji pripadaju grčkom sloju: *Korkyra, Pharos, Spalatum, Tragurium*

– neki toponimi koji pripadaju „ilirskom“ sloju: *Aenona, Albona, Arsia, Bathinus, Bistum, Brattia, Colapis, Corinium, Delminium, Flanona, Marsonia, Massaron, Muccurum, Narona, Nedinum, Nesactium, Osinium, Pola, Salona, Scardona, Senia, Sirmium, Tarsatica, Tilurium, Varvaria*

– neki toponimi koji pripadaju predindoeuropskom sloju: *Arba, Cissa, Iader, Issa, Melite*

Najmanje je kontinuiteta kod toponima koji pripadaju keltskom sloju, jedini keltski toponim koji je očuvao kontinuitet je *Siscia*. To se može objasniti trima čimbenicima. (1) nije sasvim jasna granica između „ilirskih“ i keltskih toponima, pa je eventualno moguće da su keltski toponimi s kontinuitetom uvršteni u „ilirski“ sloj (npr. *Senia, Corinium*). (2) Keltski sloj očekuje se ponajviše u unutrašnjosti, gdje je ionako znatno manje toponima s očuvanim kontinuitetom nego na obali. (3) Moguće je da se Kelti nisu zadržali dovoljno dugo da bi ostavili traga u toponimiji.

7.5. Izvanjezična obilježja toponima – kriteriji očuvanja imenskoga kontinuiteta

Na temelju analize toponimske građe u prethodnim poglavljima mogu se izdvojiti neka izvanjezična obilježja toponima s kontinuitetom. One su određena vrsta zaključaka izvedenih iz ovakvog interdisciplinarnog istraživanja.

Imenski kontinuitet sačuvan je:

– u imenima otoka većih od 50 km²: *Arba, Brattia, Curicum**, *Issa, Korkyra, Krepsa**, *Melitē, Pharos, Solenta*

– u nekim imenima otoka manjih od 50 km², zacijelo zbog njihove važnosti za plovidbu: *Artion, Ladesta, Malata, Moa, Primodia, Rubricatas*, i neizravno: *Biperaria, Cervaria, Leporaria, Ursaria*

– u imenima naselja na otocima većima od 50 km²: *Apsoros, Arba, Cissa, Curicum, Issa, Pharos*. Ta su naselja redovito (osim *Cisse*) imala status rimskog municipija, a *Apsoros* i *Arba* bili su i središta biskupija

– u imenima velikih rijeka (duljih od cca. 300 km): *Colapis, Danubius, Dravus, Drinus, Savus*

– u imenima srednje velikih rijeka (duljine od 150 do 300 km), ali s nepravilnostima: *Bathinus, Urpanus, Naron, Basante*

– u nekim imenima manjih rijeka (kraćih od 120 km): *Ulca, Arsia*

– u imenima naselja koja su imala status rimske kolonije: *Iader, Parentium, Pola, Siscia, Salona*, te s transninizacijom *Narona* i *Sirmium*. Ta su naselja bila i središta biskupija.

– u imenima nekih naselja na obali (ili u blizini obale) koja su imala status rimskog municipija: *Albona, Flanona, Nedinum, Scardona, Senia, Tragurium, Varvaria, Vegium*

– u nekim imenima manje važnih naselja na obali ili u blizini obale: *Corinium, ?Decadaron, Lauriana, Stamnes, Tilurium*

– u imenima nekih naselja u unutrašnjosti: (u Panoniji) *Marsonia* (doduše s transninizacijom); (u Dalmaciji) *Decimum, Delminium, Osinium*

– u imenima nekih naselja koja su se u kasnoantičko doba nalazila na zaštićenim položajima:

– na povišenom položaju (gradina tj. utvrda): *Barbulanus, Bistum, Drido, Neapolis, Decimum, Muccurum, Nesactium, Ruginium, Tarsatica*

– na poluotoku ili otoku: *Humagum, Siparis* (rt)

– *Spalatum* – kao nasljednik Salone; utvrđena palača

– učene posuđenice: *Adrias, Elaphites, ?Promona, ?Synotion*

Za neke je toponime sasvim jasno zašto su očuvali kontinuitet (veliki otoci, dugačke rijeke, naselja sa statusom rimske kolonije i/ili središta biskupije), dok je kod drugih očuvanje kontinuiteta sasvim neočekivano (manji i nenaseljeni otoci, manje rijeke i neznatna naselja). Nedosljednost u očuvanju kontinuiteta još je očitija uspoređi li se s toponimima koji nisu sačuvali kontinuitet.

7.5.1.1. Toponimi bez kontinuiteta

Postoji mnogo razloga zbog kojih neko ime nije očuvano, no izostanak imenskog kontinuiteta u principu upućuje na prekid u kontinuitetu naseljavanja (novo stanovništvo kad dođe preuzima postojeća imena, a nova daje onome što nema ime). Ovdje se navode toponimi bez kontinuiteta kod kojih se taj diskontinuitet osobito ističe uspoređi li se sa sličnim toponimima koji su očuvali kontinuitet.

Dvije su skupine toponima koji nisu očuvali imenski kontinuitet. To su imena gora (neovisno o visini) te podskupina mitološkim imenima.

Bez obzira na status, mnogo je manje naselja u unutrašnjosti koja su očuvala kontinuitet nego onih na obali. To se obično pripisuje većoj blizini granice Rimskog Carstva i provalama neprijateljskih naroda koje su uzrokovale ranije iseljavanje i pustošenje, pa u doba dolaska Slavena više nije bilo romanskog stanovništva. Tako kontinuitet nije očuvan u imenima nekih naselja sa statusom rimske kolonije koja su se nalazila u unutrašnjosti: *Aequum* (rimska kolonija nastala podijelom zemlje veteranima, tj. naselje nije postojalo prije Rima), *Cibalae*, *Mursa* (kolonije u Panoniji) i imenima drugih važnijih naselja u unutrašnjosti (sa statusom rimskog municipija i druga važnija naselja): *Andautonia*, *Aquae Balissae*, *Certissia*, *Iovia*, *Servitium*, *Teutoburgium*. S druge strane, u slučaju toponima *Epidaurus* niti smještaj u blizini obale ni status rimske kolonije nisu bili dovoljni za očuvanje kontinuiteta. Slično je i s imenima drugih značajnijih naselja na obali ili u blizini obale (sa statusom rimskog municipija i druga važnija naselja) koja nisu očuvana: *Argyrintum*, *Burnum*, *Fulfinum*, *Lopsica*, *Rider*, *Epetium*; *Asseria*, *Siculi*. Ističe se i toponim *Ragusium*, kao ime naselja koje je nasljedilo *Epidaurus*, nalazilo se na zaštićenom položaju (na hridi), ali nije sačuvalo ime (usp. sličan odnos naselja *Salona* i *Spalatum*, koja su oba zadržala ime).

Potvrđuje se toliko puta ponavljani zaključak da je za imena važnijih zemljopisnih objekata vjerojatnije da će zadržati ime nego za imena manje važnih zemljopisnih objekata. Ipak, i manje „važni“ toponimi mogu zadržati kontinuitet, baš kao što i „važniji“ toponimi

mogu biti izgubljeni. Kao i kod općih imenica, tako i svaki toponim ima svoju povijest koja je uvjetovana jezičnim i još više izvanjezičnim okolnostima.

8. ZAKLJUČAK

U ovome radu sustavno je onomastički obrađeno više od tristo toponima (ojkonimi, hidronimi, nesonimi, oronimi, te imena zaljeva, poluotoka i rtova) hrvatskog prostora posvjedočenih u antičkim vrelima. Svaki je toponim obrađen filološki, zemljopisno, povijesno i arheološki, etimološki i s obzirom na kontinuitet u hrvatskome. Toponimi su zatim zajednički opisani s obzirom na toponimski razred (ojkonimi, hidronimi, nesonimi, oronimi, ostali), s obzirom na sloj (rimski, grčki, keltski, „ilirski“, predindoeuropski) i s obzirom na imenski kontinuitet u hrvatskom. Ovaj je rad prvi takav sustavan opis cjelovitoga hrvatskog područja, ujedno i sinteza postojećega znanja.

Predslavenskomu sloju u hrvatskoj toponimiji pripadaju svi toponimi nastali prije dolaska Hrvata, odnosno Slavena. Najpouzdaniji je kriterij za određivanje pripadnosti predslavenskom sloju posvjedočenost u antičkim vrelima (vrelima nastalima prije dolaska Slavena). Antička vrela obuhvaćaju tekstualna vrela, djela antičkih grčkih i rimskih autora, od najstarijih grčkih geografa iz 5. st. pr. Kr. do kasnoantičkih rimskih itinerara 6./7. st., te epigrafska vrela, tj. zapise na čvrstim podlogama. I u ovome se radu pokazalo da je pažljiva filološka obradba nužan preduvjet za sustavnu i pouzdanu onomastičku obradbu, odnosno za atribuiranje i tumačenje toponima.

Unutar predslavenskoga sloja kronološki se izdvajaju (pod)slojevi: predindoeuropski, „ilirski“, keltski, grčki i rimski. Za određivanje pripadnosti pojedinom sloju uvedeni su univerzalno postavljeni lingvistički kriteriji u smislu određivanja pripadnosti pojedinom jeziku (etimološki ili strukturalno). Te kriterije ipak nije bilo moguće univerzalno primijeniti. Ta nemogućnost proizlazi ponajviše iz (ne)postojćeeg ili nedovoljnog znanja o pojedinim jezicima (konkretno predindoeuropskima, „ilirskima“ i eventualno keltskima), odnosno o toponimima stvorenima u tim jezicima. Toponime koji pripadaju rimskom i grčkom sloju najlakše je prepoznati, s obzirom na to da su latinski i grčki jezik dobro poznati. Rimski i grčki toponimi mogu se izdvojiti i po strukturalnom i po etimološkom kriteriju. Za određivanje keltskog sloja primijenjuju se osim lingvističkih i drugi kriteriji, ponajprije kriterij prostornog smještaja toponima. Premda se dugo smatralo da je ilirski bio jedinstven jezik, pokazalo se da je vjerojatnije da je riječ o nekoliko dijalekata ili bliskih jezika. U onomastici se stoga u „ilirski“ sloj ubrajaju toponimi koji se mogu izvesti od dobro posvjedočenih indoeuropskih korijena, a ne pripadaju latinskom, grčkom (i keltskom), te oni koji sadrže sufikse *-on/-en-*, *-st-*, *-nt-* (iako ti sufiksi nisu specifično „ilirski“) te je to načelo

primijenjeno i u ovome radu. U predindoeuropski sloj ubrojani su toponimi koji se ne mogu izvesti od indoeuropskih korijena i imaju usporednice na širem europskom području. Određivanje pripadnosti toponima pojedinom sloju često nije jednoznačno.

Najbrojnija su skupina predslavenskih toponima imena naselja, tj. ojkonomi. Ojkonomi se mogu podijeliti u sve podslojeve, rimski, grčki, keltski, „ilirski“ i predindoeuropski, a najviše ih je rimskih i „ilirskih“. Specifičnosti su rimskih ojkonomima podskupine ojkonomi koji imenuju cestovne postaje i predijalni ojkonomi. Imena cestovnih postaja tipično sadrže prijedlog i apelativ (npr. *Ad Fines*, *Ad Turres*) i za njih nije sasvim jasno je li onimizacija provedena i do koje mjere. Predijalni ojkonomi posvjedočeni u antičkim vrelima brojniji su u Panoniji i načelno nisu očuvali kontinuitet premda su danas predijalni ojkonomi najgušće raspoređeni u Istri i Dalmaciji. Grčki ojkonomi smješteni su uz obalu, osobito na južnodalmatinskim otocima, a među njima se mogu istaknuti oni koji su istoimeni s naseobinama na grčkom području (npr. *Pharos*, *Epidaurus*). Keltskom sloju sasvim sigurno pripada ojkonom *Carrodunum* i vjerojatno *Siscia*. Za ostale je toponime keltsko podrijetlo jedna od mogućnosti, više ili manje uvjerljiva. U „ilirski“ sloj uvršteni su ojkonomi s (relativno) uvjerljivim indoeuropskim usporednicama te ojkonomi sa sufiksima *-on/-en-*, *-st-*, *-nt-*. U predindoeuropski sloj uvršteni su ojkonomi s osnovama *adr-*, *on-*, te ojkonomi istoimeni nesonimima za koje se također pretpostavlja predindoeuropsko podrijetlo. Osim imena naselja u antičkim su vrelima zabilježena i imena stanovnika tih naselja (etnici), te pridjevi izvedeni od imena naselja (ktetici). Jednomu ojkonomu mogu pripadati dva ili više oblika etnika, odnosno ktetika, izvedena različitim sufiksima. U nekim slučajevima nije jasno je li ime stanovnika doista izvedeno od imena naselja ili je ime naselja naknadno tvoreno prema imenu stanovnika (npr. *Burnum* – *Burnistae*, *Arupium* – *Arupini*). Načelno se mogu razlikovati latinski i grčki sufiksi za tvorbu etnika i ktetika od autohtonih („ilirskih“) sufikasa.

U antičkim su vrelima zabilježeni i hidronimi, uglavnom imena većih rijeka te ime Jadranskog mora, a možda i ime močvare. Imena rijeka načelno su posvjedočena u muškom rodu, premda ima iznimaka. Hidronimi su, što se stratifikacije tiče prilično homogeni. Osim pojedinačnih hidronima za koje se eventualno može pretpostaviti pripadnost rimskom ili grčkom sloju (*Titius*, *Hippius*), ostale je hidronime po korijenu i/ili sufiksu moguće ubrojiti u indoeuropski sloj stariji od latinskog, grčkog i keltskog, tzv. „staroeuropski“, koji po definiciji odgovara „ilirskom“ sloju kod ostalih kategorija toponima.

Druga su najbrojnija skupina toponima spomenutih u antičkim vrelima imena otoka, tj. nesonimi, s time da su potvrđeni i pojedinačni otoci i otočne skupine te dva riječna otoka.

Nesonimi su načelno zabilježeni u ženskom rodu i mogu se razvrstati u rimski, grčki, „ilirski“ i predindoeuropski sloj.

Oronimi, tj. imena gora relativno su slabo posvjedočeni u antičkim vrelima, a posvjedočeni su izravno kao imena gora ili neizravno u imenima cestovnih postaja na uzvisinama. Stratifikacija oronima spekulativnija je od stratifikacija ostalih kategorija toponima zbog malobrojnosti oronima. Specifičnost je oronima da načelno nisu očuvali kontinuitet imena.

Dio toponima posvjedočenih u antičkim vrelima očuvao je imenski kontinuitet u hrvatskom. U lingvističkom su smislu ti toponimi posuđenice iz romanskog u hrvatski i kronološki su podijeljeni u dvije skupine, starije posuđenice (posuđene do otprilike 9. st., tj. prije slavenskih promjena: postanka protetskog *v*, 2. palatalizacije, metateze likvida, delabijalizacije $\bar{u} > \bar{y}$ ($>\bar{i}$), podizanja $\bar{o} > \bar{u}$, promjene $\check{a} > o$, postanka „jerova“ i postanka nazalnih vokala) i mlađe posuđenice (posuđene nakon gore navedenih promjena). Višestruko su brojnije starije posuđenice, što svjedoči o ranim kontaktima Slavena i Romana u razdoblju doseljavanja Slavena. Glasovni razvoj toponimskih likova od posvjedočenih u antici do novih imena slijedi pravila romanskoga i slavenskoga glasovnog razvoja kao i kod apelativa. Kod nekih su toponima uočena ista ili slična odstupanja od očekivanoga glasovnog razvoja (npr. $arC > r$ ili alC , $arC > (elC, erC) > l\check{e}, r\check{e}$, izostanak romanske jotacije). Vjerojatnije je da je oblik toponima koji se posuđivao bio akuzativ i/ili lokativ nego nominativ. Imenski kontinuitet mogao je biti očuvan i neizravno, u obliku izvedenice (poput *Caska*), prevedenice (poput *Novigrad*) ili transonimizacijom (poput *Norin*).

Uvjete očuvanja imenskog kontinuiteta treba čitati više kao vjerojatnosti nego kao zakonitosti. Vjerojatnije je da će imena važnijih zemljopisnih objekata očuvati kontinuitet (velike rijeke, veliki otoci, veliki gradovi i gradovi s velikim utjecajem) i vjerojatnije je da će se očuvati imena naselja uz obalu. Međutim, moguće je i da manje važni zemljopisni objekti očuvaju ime, isto kao što je moguće i da vrlo važni zemljopisni objekti promijene ime. Također je moguće i da se ime naselja u unutrašnjosti očuva, a ime naselja na obali izgubi. Ocjena količine toponima koji su očuvali kontinuitet ovisi o točki gledišta: iz perspektive prošlosti – novo stanovništvo preuzima postojeće toponime, pa je broj toponima koji su očuvali kontinuitet zapravo malen. Iz perspektive sadašnjosti – unatoč svim previranjima, promjenama stanovništva i vlasti, doseljavanju, raseljavanju, ratovima itd. neki su toponimi uspjeli zadržati kontinuitet, te je broj toponima s očuvanim kontinuitetom razmjerno velik.

Premda u ovom radu nema velikih pomaka u pogledu primjerice novih etimologija ili ubikacija toponima, novost je onomastički cjelovit i metodološki jasno definiran pristup

predslavenskoj toponimiji te sustavna i pouzdana provjera zapisanih toponimskih likova u vrelima. Na tragu toga, istraživanje predslavenskih toponima može se nastaviti kao proučavanje mlađih vrela (srednjovjekovnih i novovjekovnih), s dvama ciljevima: (1) da bi se što točnije odredio razvoj toponimskog lika i (2) da bi se pronašli toponimi koji mogu pripadati predslavenskom sloju, a nisu posvjedočeni u antici. Također, može se poći iz druge perspektive, od skupa suvremenih hrvatskih toponima i iz njih izdvojiti predslavenska imena. Ti su toponimi *a priori* toponimi s kontinuitetom. I pojedinačni (pod)slojevi mogu se detaljnije istraživati. U tom slučaju trebalo bi znatno proširiti zemljopisne granice. Naravno, i svaki se pojedinačni toponim može dorađivati, s obzirom na novija saznanja iz lingvističkih i drugih disciplina.

Proučavanjem mlađih vrela i suvremenih toponima istraživanje predslavenskih toponima proširilo bi se i na predslavenske toponime koji nisu posvjedočeni u antičkim vrelima. Međutim, predslavenski toponimi koji nisu posvjedočeni u antičkim vrelima uz sve poteškoće i nesigurnosti koje se vežu za toponime posvjedočene u antici imaju i dodatnu poteškoću, a to je da ne možemo biti sigurni jesu li doista predslavenskoga postanja.

Predslavenski sloj u hrvatskoj toponimiji iznimno je raznolik skup toponima. Svim toponimima koji su obrađeni u ovom radu zajednička su obilježja samo ona koja su im „nametnuta“ – da se nalaze na hrvatskom području i da su posvjedočeni u antičkim vrelima, a razlikuju se po svemu ostalom: po posvjedočenosti (razdoblju, količini potvrda), po razdoblju postanka i trajanju, po važnosti, po smještaju, po etimologiji, po očuvanju kontinuiteta i općenito po postojećem znanju o pojedinom toponimu. S obzirom na to da je predslavensko razdoblje višestruko dulje od slavenskoga, kod predslavenskih toponima varijabilan je i lik toponima i njegov sadržaj, tj. zemljopisni objekt. U tom su razdoblju naselja nastajala, rasla, pomicala se, nestajala i ponovno nastajala, čak su i rijeke mijenjale svoje tokove, a otoci oblike. Predslavenskih toponima u odnosu na cjelokupnu hrvatsku toponimiju nema mnogo, no ako se uspoređi kulturnopovijesna i gospodarstvena važnost objekata na koje se odnose, onda važnost te imenske skupine znatno nadilazi statističke odnose u ukupnosti hrvatske toponimije. Zbog toga je i taj relativno malen broj predslavenskih toponima ipak dovoljan da unatoč svim poteškoćama i nesigurnostima čine nezaobilazan dio toponomastičkih istraživanja. Isto tako, važnost tog najstarijeg sloja hrvatske toponimije kao najstarijih jezičnih spomenika ovoga prostora nenadomjestiva je. Ipak, da bi istraživanje predslavenskog sloja imalo znanstveni potencijal, treba naći ravnotežu između želje da se o tim toponimima nešto

kaže (i tako ulazi u nagađanja i sve više nedokazivih pretpostavki) i opreza da se ne kaže ništa krivo (i tako izostavi i ono što je zacijelo točno).

Na kraju dodajem da bi ovakvo istraživanje bilo nezamislivo dugotrajnije i složenije bez postojanja javno dostupnih zbirki digitaliziranih starih knjiga i časopisa u kojima su pronađeni mnogi korisni članci, a neke su knjige poslužile i kao primarna vrela.

9. KORIŠTENA LITERATURA

- 100AN = *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta* 2006. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII* 1880. – 1976. Zagreb: JAZU.
- Alföldy, Géza.
1969. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*. Heidelberg: Carl Winter.
- Antički Grci v. Poklečki Stošić
Anreiter, Peter.
2001. *Die Vorrömischen Namen Pannoniens*. Series Minor 16. Budapest: Archaeolingua.
- Babić, Marko.
2009. „Ad Basante – Saldis na antičkoj cesti Siscia – Sirmium“. *Histria antiqua* 18: 211–222.
- Balen-Letunić, Dubravka.
1999. „Japodske nekropole s ogulinskog područja“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*.
- Barić, Henrik 1948.
„Ilirske jezične studije“. *Rad JAZU* 272.
- Bartoli, Matteo Giulio.
2000. *Il Dalmatico. Resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Rom`ania appennino-balcanica*. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani. [prijevod izvornika *Das Dalmatische. Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der Appenino-balkanischen Romania*, Wien 1906.]
- Bartulović, Željko.
2007. „Neka pitanja iz povijesti Senja“. *Senjski zbornik* 34: 265–296.
- BATL v. Kos P. i M. Šašel Kos
- Beekes, Robert.
2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden-Boston: Brill.
- Bezljaj, France.
1958. „Predslovanski ostanki v slovenščini“. *Naša sodobnost* 60/8-9: 673–693.

Blažek, Václav.

2010. „Etymological Analysis of Toponyms from Ptolemy’s Description of Central Europe“. U: Dunja Brozović Rončević i dr. (ur.), *Celts and Slavs in Central and Southeastern Europe*. Studia Celto-Slavica III. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Blečić, Martina.

2006. „Zaštitna arheološka istraživanja Crkve sv. Filipa i Jakova u Svetom Jurju“. *Senjski zbornik* 33 (1): 5–25.

Bloomfield, Leonard.

1933. *Language*. University of Chicago Press.

Bojanovski, Ivo

1973. „Rimska cesta Narona-Leusinium kao primjer saobraćajnog kontinuiteta“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 10 (8): 137–188.
1974. *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*. Djela ANUBiH 47. Sarajevo: ANUBiH.
1977. „Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji I“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 13: 83–152.
1978. „Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji II“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 15: 51–136.
1981. „Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji III“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 17: 125–198.
1984. „Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji IV“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 20: 146–266.
1988. *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Djela ANUBiH 66. Sarajevo: ANUBiH.

Brgles, Branimir i Dunja Brozović Rončević.

2011. „Povijesne potvrde paške toponimije“. U: Skračić V. (ur.), *Toponimija otoka Paga*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 479–522.

Brozović Rončević, Dunja.

- 1995a. „‘Staroeuropska’ hidronimija“. *Filologija* 24-25: 81–86.
- 1995b. „Iz istarske hidronimije“. *Folia Onomastica Croatica* 4: 19–30.

1996. „O sinonimnim indoeuropskim korijenima u hidronimiji“. *Suvremena lingvistika* 41-42: 95–101.
- 1997a. „Hrvatska hidronimija u slavenskom i tzv. stareuropskom okružju“. *Croatica* 45-46: 1–24.
- 1997b. „Važnost hidronimije za proučavanje slavenske etnogeneze“. *Filologija* 29: 1–24.
1998. „Romansko-hrvatski dodiri u toponimiji Istre i Kvarnerskih otoka“. *Folia Onomastica Croatica* 7: 1–21.
2010. „Toponomastičko nazivlje između imenoslovlja i geografije“. *Folia Onomastica Croatica* 19: 37–46.
- Brozović Rončević, Dunja i Ines Schaub Gomerčić
2001. „Hrvatske prilagodbe rimskih toponima“. U: Dubravka Sesar i Ivana Vidović Bolt (ur.), *Drugi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova*. Zagreb, 521–527.
- Brunšmid, Josip.
1911. „Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu“. *VHAD* N. S. 11: 64–144.
1998. *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*. Prevela Maja Bonačić Mandinić. Split: Književni Krug. [izvornik: *Die Inschriften und Münzen der Griechischen Städte Dalmatiens* 1898. Wien]
- Budimir, Milan.
1950. „Iliri i Prailiri“. *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmacije* 53.
- Bulić, Frane.
1919. „Mučenici Solinski“. *Bogoslovska smotra* 10 (1): 1–26.
- Burić, Tonči.
1997. *Bribir srednjovjekovno sijelo Šubića*. Kulturno-povijesni vodič 11. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split.
2009. „Srednjovjekovna Bosiljina (topografsko – arheološka skica)“. *Starohrvatska prosvjeta* III (36): 283–291.
- Buzov, Marija.
2011. „Antička naselja uz rijeku Savu“. *Histria Antiqua* 20 (20/2011): 355–373.
- Cambi, Nenad.
1980. „Antička Naronu-urbanistička topografija i kulturni profil grada“. U: *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka (znanstveni skup, Metković 4.-7.10.1977)*, 127–153. Split: Hrvatsko arheološko društvo.

2012. „On Toponyms and Descriptions of Warfare in the Eastern Adriatic in Lucanus’s Pharsalia – Commentaries on Lucanus’s Pharsalia (De Bello Civili) IV, 402-581“. *Rad HAZU. Razred za društvene znanosti* (512=49): 1–28.
- Caprini, Rita. (ur.)
2005. *Toponomastica ligure e preromana*. Università degli Studi di Genova.
- Cuntz, Otto.
1990. *Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*. Walter de Gruyter.
- Cuntz, Otto; Joseph Schnetz i Marianne Zumschlinge.
1990. *Itineraria Romana: Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*. Walter de Gruyter.
- Čače, Slobodan.
1976. „O stratifikaciji prapovijesnih toponima i njihovu odnosu prema arheološkoj građi na istočnoj jadranskoj obali“. *Materijali SADJ* 12: 133–147.
1987. „Položaj rijeke Telavija i pitanje japodskog primorja“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 27: 65–92.
1988a. „Colentum insula (Plinije, Nat.hist. 3, 140)“. *Diadora* 10: 65–72.
1988b. „Rimski pohod 221. godine i pitanje političkog uređenja Histrije“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 28 (15): 5–17.
1990. „Blandona i susjedna središta. Prilog antičkoj topografiji biogradskog područja“. *Biogradski zbornik* 1: 197–212.
1991. „Rim, Liburnija i istočni Jadran u 2. st. pr. n. e.“ *Diadora* 13: 55–76.
1992. „Prilozi topografiji i toponimiji istočnojadranskog otočja od antike do srednjeg vijeka“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 34: 33–51.
1993. „Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139-141)“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 32: 1–36.
1994a. „Dalmatica Straboniana“. *Diadora* 16-17: 101–133.
1994b. „Iz liburnske toponimije“. *Folia Onomastica Croatica* 3: 25–36
1995a. *Civitates Dalmatiae u ‘Kozmografiji’ Anonima Ravenjanina*. Zadar: Arheološki muzej Zadar.
1995b. „Plinije o otocima južne Liburnije (Nat. hist. 3, 140-141 i 152)“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 34: 45–66.
1998. „Promjene u naseobinskom sustavu kasnorimske Dalmacije“. *Folia Onomastica Croatica* 7: 23–40.

2002. „O ranijim grčkim imenima mjesta na istočnom Jadranu“. *Folia Onomastica Croatica* 11: 53–76.
2003. „Asseria in the Ancient Written Sources“. *Asseria* 1 (1): 7–36.
2006. „Naseljenost otoka Pašmana u prapovijesti i antici“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Pašmana*, 31–47, Zadar: Sveučilište u Zadru.
2007. „Prilog poznavanju naseljenosti otoka Ugljana u prapovijesti i antici“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Ugljana*, 47–56, Zadar: Sveučilište u Zadru.
2009. „Najstarija naseljenost otoka Vrgade i prvi spomen njegova imena“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Vrgade*, 61–68, Zadar: Sveučilište u Zadru.
2010. „Kolent u antičkim izvorima“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Murtera*, 55–61, Zadar: Sveučilište u Zadru.
2011. „Antički toponimi otoka Paga - Izvori“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Paga*, 609–620, Zadar: Sveučilište u Zadru.

Toponimija primorskog Ilirika [syllabus kolegija].

De Vaan, Michiel.

2008. *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. Leiden: Brill.

Deanović, Mirko.

1955. „Istroromanske studije“. *Rad JAZU* 303: 51–118.

Delamarre, Xavier.

2008. *Nomina Celtica Antiqua Selecta Inscriptionum (Noms de personnes celtique dans l'épigraphie classique)*. Editions errance.

2009. „Pannonia Celtica“. *Nouvelle Revue d'Onomastique* 51.

Demiraj, Bardhyl.

2008. „Alb. rrush, ON Ragusa und Gr. ῥόξ“. U: Lubotsky, A., Schaeken, J. i J. Wiedenhof (ur.), *Evidence and Counter-Evidence. Essays in Honour of Frederik Kortlandt*, vol. 1, 107–120. Amsterdam–New York: Rodopi.

Derksen, Rick.

2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden: Brill.

Dickenmann, Ernst.

1969. „Kroatische Bergnamen“. *Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge* 4 (3): 231–254.

Dubolnić, Martina.

2006. „Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (48): 1–55.

2007. „Argyruntum i njegov teritorij u antici“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (49): 1–58.
- Duridanov, Ivan.
1963. „Illyrische Flussnamen in Serbien“. *Linguistique Balkanique* VI: 101–117.
1999. „Thrakisch, Dakisch, Illyrisch“. U: *Manual of South-east Europe linguistics*, 733–759.
- Enc. Jug. = *Enciklopedija Jugoslavije* 1–6, 1980. – 1990. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod,
- ERHSJ v. Skok 1971. – 1974.
- Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen*. Vandenhoeck & Ruprecht, 1988-
- Faber, Aleksandra.
2003. „Sveti Juraj – Lopsica und Lopci“. *Senjski zbornik* 30 (1): 629–647.
- Faričić, Josip.
2011. „Geografska imena na starim kartografskim prikazima otoka Paga“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Paga*, Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Filipović, Slavica.
2004. „Colonia Aelia Mursa“. U: Šašel Kos, M. i P. Scherer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia*, 157–168. Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 42. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Frančić, Anđela.
2009. „Onomastička svjedočenja o hrvatskome jeziku“. U: *Povijest hrvatskoga jezika I. Srednji vijek*. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA.
- Frisk, Hjalmar
1960. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter.
- Furlan, Metka.
2002. „Predslovanska substratna imena v slovenščini“. *Jezikoslovni zapiski* 8 (2): 29–35.
- Veliki atlas Hrvatske* 2002. Zagreb: Mozaik knjiga,.
- Georgiev, Vladimir.
1961. *La toponymie ancienne de la peninsule Balkanique et la these mediterraneenne*: publie a l'occasion du VIIe *Congres international des sciences onomastiques* a Florence-Pise du 4 au 8 avril 1961.

GGP= Gortan, Veljko, Oton Gorski Oton i Pavao Pauš

2005. *Latinska gramatika*. 12. izd. Zagreb: Školska knjiga.

Glavičić, Miroslav.

1997. „Civitas-municipium Lopsica“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 35: 45–70.

Goldstein, Ivo.

2003. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber.

Glovacki Bernardi, Zrinjka

2001. *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.

Gračanin, Hrvoje.

2006. „Festov Brevijarij kao izvor za staru povijest hrvatskoga povijesnog prostora“.

Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
38: 29–58.

2011. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju* (od konca 4. do konca
11. stoljeća). Zagreb: Plejada.

Gračanin, Hrvoje i Anita Rapan Papeša.

2011. „Postrimski grad u južnoj Panoniji: primjer Cibala“. *Scrinia Slavonica* 11 (1): 7–
30.

Grandgent, Charles H.

1907. *An Introduction to Vulgar Latin*. Boston: D. C. Heath & co. Publishers.

Gregl, Zoran i Branka Migotti.

2004. „Civitas Iovia (Botivo)“. U: Šašel Kos, M. i P. Scherer (ur.), *The autonomous
towns of Noricum and Pannonia*, 131–143. Situla: razprave Narodnega muzeja
Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 42. Ljubljana: Narodni
muzej Slovenije.

Gunjača, Stjepan.

1973. *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj istoriji 2*. Zagreb: Školska knjiga.

HE = *Hrvatska enciklopedija* 1999. – 2009. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2002. Zagreb: Novi Liber.

Hodgkin, Thomas.

1886. *The Letters of Cassiodorus, Being a Condensed Translation of the Variae
Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator with an Introduction*.
London: H. Frowde.

Holzer, Georg.

1998. „Gibt es Slavische Kastellnamen in Prokops De aedificiis?“. *Folia onomastica Croatica* 7: 115–129

1999. „Zur Auswertung von Toponymen antiken Ursprungs für die kroatische Lautgeschichte“. *Folia Onomastica Croatica* 8: 81–96.

2005. „Zur relative Datierung prosodischer Prozesse im Gemeinlavischen und frühen Kroatischen“. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 51: 31–71.

2007. *Historische Grammatik des kroatischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Posebna izdanja Instituta. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Hornblower, Simon i Antony Spawforth. (ur.)

2003. *The Oxford Classical Dictionary*. 3. izd. Oxford University Press.

Iskra-Janošić, Ivana.

2004. „Colonia Aurelia Cibalae – Entwicklung der Stadt“. U: Šašel Kos, M. i P. Scherer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia*, 169–195. Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 42. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Ist. enc. = *Istarska enciklopedija*, dostupno na <http://istra.lzmk.hr/>, [posljednji pristup 24.6.2013.]

Ivšić, Dubravka.

2012. „O oronimima u antičkim vrelima. Crtice iz hrvatske predslavenske toponimije“. *Folia Onomastica Croatica* 21: 97–119.

Jadrijević, Ante.

1930. „Novi rimski natpis s grada Sinja“. *VAHD* 51: 157–160.

Jakšić, Nikola.

1996. *Knin hrvatska srednjovjekovna prijestolnica*. Kulturno-povijesni vodič 1. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split.

Jelić, Luka.

1898. „Najstariji kartografski spomenik o rimskoj pokrajini Dalmaciji“. *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 10: 227–246 i 531–559.

Jireček, Konstantin.

1902. „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, Erster Theil, *Denkschriften des Kaiserliches Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Classe*, 48.

Jovanović, Neven.

2006. „Biskup amo, biskup tamo“, dostupno na <http://filologanoga.blogspot.com>, [posljednji pristup 25.1.2012.]

Juran, Kristijan.

2006. „Prvi spomeni otoka Pašmana o njegovih naselja (i termini insula i villa u zadarskoj srednjovjekovnoj toponimiji)“. U *Toponimija otoka Pašmana*, 49–62.

Jurić, Ante i Nikola Vuletić.

2006. „Toponimija naselja Sv. Filip i Jakov“. *Folia Onomastica Croatica* 15: 81–112.

Jurišić, Blaž.

1953. „Starohrvatska imena dvaju naših otoka“. *Rad JAZU* 293: 235–251.

1973. *Rječnik govora otoka Vrgade*. Zagreb.

Jurković, Miljenko.

1996. *Novigrad istarski između 7. i 12. stoljeća*. Kulturno-povijesni vodič 6. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split.

Kaer, Petar.

1888. „Laureatae“. *VHAD* 11 (4): 57–61.

1891a. „Sull’ubicazione di alcune localita Romane lungo l’antica strada litorale fra Salona e Naronna“. *VHAD* 14 (11): 169–172.

1891b. „Sull’ubicazione di alcune localita Romane lungo l’antica strada litorale fra Salona e Naronna“. *VHAD* 14 (12): 183–185.

1892a. „Sull’ubicazione di alcune localita Romane lungo l’antica strada litorale fra Salona e Naronna“. *VHAD* 15 (1): 11–13.

1892b. „Sull’ubicazione di alcune localita Romane lungo l’antica strada litorale fra Salona e Naronna“. *VHAD* 15 (2): 23–25.

Kapović, Mate i Nikola Vuletić.

2010. „Refleks grčkoga *υ* u hrvatskim ‚dalmatskim‘ grecizmima“. *Filologija* 55: 37–59.

Katičić, Radoslav.

1963. „Das Mitteldalmatische Namengebiet“. *Živa antika* 12 (2): 255–291.

1964. „Illyrii proprie dicti“. *Živa antika* 13-14: 87–97.

1966. „Keltska osobna imena u antičkoj Sloveniji“. *Arheološki vestnik - Acta archaeologica* 17: 145–168.

1968. „Narodi i jezici antičke Slavonije“. U: *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti*, 145–152. Vinkovci-Zagreb.

1976. *Ancient languages of the Balkans*. Trends in linguistics. Paris: Mouton.

1995. *Illyricum mythologicum*. Historia. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
1998. „Značenje Skokovih toponomastičkih etimologija za sliku najstarijih jezičnih i etničkih odnosa na hrvatskoj strani Jadrana“. *Folia Onomastica Croatica* 7: 131–140.
2007. *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Katić, Miro.
1994. „Ubikacija putne postaje Loranum i trasa rimske ceste Tragurio-Lorano-Ad pretorum“. *Diadora* 16-17: 309–324.
- Kloekhorst, Alwin.
2008. *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill.
- Kos, Milko.
1950. „O prevzemu antičnih krajevnih imen na slovenskem ozemlju“. U *Ephemeridis Instituti Archaeologici Bulgarici*. Tom XVI. ex Sertis Kazarovianis seorsum expressum. Serdicae.
- Kos, Peter i Marjeta Šašel Kos.
2000. „Map 20 Pannonia-Dalmatia“. U: *Map-by-map directory to accompany Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton university press.
- Kosić, Mika.
1906. *Kraljevica (Porto-Ré)*. Zagreb: Dionička tiskara. [2. izdanje 1999. Kraljevica]
- Kozličić, Mithad.
- 1990a. *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*. Split: Književni Krug.
- 1990b. *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*. Biblioteka Latina et Graeca X. Zagreb: Latina et Graeca.
- Krahe, Hans.
1925. *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*. Heidelberg.
1954. *Sprache und Vorzeit; Europäische Vorgeschichte nach dem Zeugnis der Sprache*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- 1955a. *Die Sprache der Illyrier. Erster Teil: Die Quellen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
1959. „Sprachliche Aufgliederung un Sprachbewegungen in Alteuropa“. *Abhandlungen der Geistes- und Sozial- wissenschaftlichen Klasse* 1. 3–24.
- 1962b. „Die Struktur der alteuropäischen Hydronymie“. *Abhandlungen der Geistes- und Sozial- wissenschaftlichen Klasse* 5: 287–341.

1963. „Die Gewässernamen im alten Illyrien“. *Beiträge zur Namenforschung* 14: 1–19.
- 1964a. *Unsere ältesten Flussnamen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- 1964b. „Vom Illyrischen zum Alteuropäischen“. *Indogermanische Forschungen* 69: 201–212.
- Kravar, Miroslav.
1994. „Oko toponima Ragusa za Dubrovnik“. *Folia Onomastica Croatica* 3: 77–87.
- Kretschmer, Paul.
1896. *Einleitung in die Geschichte der Griechischen Sprache*. Göttingen.
- Križman, Mate.
1991. *Rimska imena u Istri: osobna imena na istarskim natpisima iz rimskog doba*. Biblioteka Latina et Graeca IX. Zagreb: Latina et Graeca.
1997. *Antička svjedočanstva o Istri*. Pula-Rijeka: ZN „Žakan Juri“.
- Kubitschek, Wilhelm.
1898. „Azinum“. *Archaeologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn* 16/1: 109–112.
- Kuntić-Makvić, Bruna.
1997. „Tit Livije i Treći ilirski rat“. *Latina et Graeca* 39-40: 3–19.
2006. „Pisani izvori u službi arheološko istraživanja Scripta et effossiones: nastava“. *Opuscula archaeologica* 30: 225–268.
- Kuntić-Makvić, Bruna i Marina Šegvić.
1988. „O razgraničenju između Aserije i Alverije“. *Arheološki radovi i rasprave = Acta et dissertationes archaeologicae* 11: 49–62.
- Kurilić, Anamarija.
1999. *Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. st. po Kristu*. Zadar: Sveučilište u Zadru. [doktorski rad]
2011. „Otok Pag od prapovijesti do kraja antičkog razdoblja“. U: Skračić V. (ur.), *Toponimija otoka Paga*, 51–91. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Leksikon naselja Hrvatske* 2004., 2005. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Liddell-Scott = Liddell, Henry George i Robert Scott 1940. *A Greek-English Lexicon* dostupno na <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?redirect=true>.
- Lik. enc. = *Hrvatska likovna enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Vjesnik d. d., 2005.

Ligorio, Orsat.

2010. „O podrijetlu imena Ragusa“. *Dubrovnik* 21/1: 45–49.

Lindner, Thomas.

1995. „Griechische (incl. mykenische) Ortsnamen“. U: *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Tom 1. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

LIV v. Rix 2000.

Lolić, Tatjana.

2003. „Colonia Flavia Siscia“. U: Šašel Kos, M. i P. Scherer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia*, 131–152. Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 41. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Lončar, Milenko.

2002a. „Dalmatinske etimologije Konstantina Porfirogeneta“. *Folia Onomastica Croatica* 11: 149–174.

2002b. *Filološka analiza Porfirogenetovih vijesti o Hrvatima*. Zadar. [doktorski rad]

2007. „Porfirogenetovo dalmatinsko otočje i pitanje otoka Ugljana“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Ugljana*, 57–73, Zadar: Sveučilište u Zadru.

LS = Lewis, Charlton T. & Charles Short, *A Latin Dictionary*, dostupno na

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059>,
[posljednji pristup 4.7.2013.]

Ljubić, Sime.

1867. „Arheološki crtice“. *Rad JAZU* 1: 164–173.

Mallory, James P.

2006. *Indoeuropljani: zagonetka njihova podrijetla*. Preveo Ranko Matasović. Zagreb: Školska knjiga.

Mallory, James P. i Douglas Q. Adams. (ur.)

1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London-Chicago: Fitzroy Deaborn Publishers.

Marasović, Tomislav.

1996. *Split u starohrvatsko doba*. Kulturno-povijesni vodič 3. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split.

1997. *Elafiti u ranom srednjem vijeku*. Kulturno-povijesni vodič 10. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split.

Marcato, Carla.

2009. *Nomi di persona, nomi di luogo. Introduzione all' onomastica italiana*. Bologna: il Mulino.

Marković, Mirko.

1993. *Descriptio Croatiae*. Zagreb: Naprijed.

2004. *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Matasović, Maja.

2011. *Relativna kronologija latinskih posuđenica u praslavenskom*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. [doktorski rad]

Matasović, Ranko.

1994. „Winterov zakon i baltoslavensko jezično zajedništvo“. *Suvremena lingvistika* 38: 5–21.

1995. „Skokove ‘ilirske’ etimologije“. *Folia Onomastica Croatica* 4: 89–101.

1996. „Antički Neviodunum: etimološka bilješka“. *Folia Onomastica Croatica* 5.

1997. „O metodologiji onomastičkih istraživanja (na primjeru keltske onomastike)“. *Folia Onomastica Croatica* 6: 89–98.

2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.

2003. „Jezični tragovi Kelta u Iliriku“. *Latina et Graeca* (3): 5–23

2005. *Jezična raznolikost svijeta*. Zagreb: Algoritam.

2007. „On the Accentuation of the Earliest Latin Loanwords in Slavic“. U: Mate Kapović i Ranko Matasović (ur.), *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*, 105–119. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

2009. *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*. Leiden-Boston: Brill.

2010. *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Matijašić, Robert.

1982. „Antičko nasljeđe u toponimiji Istre. Toponimi na -an, -ana u Istri i Dalmaciji“. *Historia hystrica* IV (2): 107–133.

1988. *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium*. Biblioteka Latina et Graeca VI. Zagreb: Latina et Graeca.

2000. „Smještaj Mutile i Faverije u svjetlu topografije južne Istre“. *Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda* 23-24 (1): 93–102.
2002. *Uvod u latinsku epigrafiju*. Pula: Filozofski fakultet u Puli.
2009. *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*. Zagreb: Leykam.
- Matijević Sokol, Mirjana.
1994. „Povijesna svjedočanstva o Senju i okolici. Antički izvori“. *Senjski zbornik* 21 (1): 25–40.
- Mayer I, II v. Mayer 1957, 1959.
- Mayer, Anton.
1928. „Studije iz toponomastike rimske Dalmacije“. *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmacije (VAHD)* 50.
1929. „Pabirci iz povijesti jezika“. *Nastavni vjesnik* 37, 38: 257–266, 346–351 (37), 139–147 (38).
1935. „Ime Mursa“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 16 (1): 5–10.
- 1957, 1959. *Die Sprache der alten Illyrier*. Wien: Rudolf N. Rohrer [= Mayer I, Mayer II]
- Mayer-Lübke, Wilhelm.
1909. *Einführung in das Studium der Romanischen Sprachwissenschaft*. 2. izd. Heidelberg.
1972. *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Mayrhofer, Manfred.
1987. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Meier-Brügger, Michael.
2003. *Indo-European Linguistics*. Walter de Gruyter.
- Migotti, Branka.
- 1998a. „Povijest istraživanja Štrbinaca i pitanje ubikacije Certissije“. U: Branka Migotti i dr. (ur.), *Accede ad Certissiam*. Zagreb: HAZU.
- 1998b. „Vrednovanje arheološke građe u svjetlu rimskodobnog i ranokršćanskog horizonta Panonije“. U: Branka Migotti i dr. (ur.), *Accede ad Certissiam*. Zagreb: HAZU.

Migotti, Branka, Mario Šlaus, Zdenka Dukat i Ljubica Perinić. (ur.)

1998. *Accede ad Certissiam: antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*. Zagreb: HAZU. [Katalog izložbe]

Mihaljević, Milan.

2002. *Slavenska poredbena gramatika*. 1. dio. Uvod i fonologija. Zagreb: Školska knjiga.

Miletić, Željko.

1993. „Rimske Ceste Između Jadera, Burnuma i Salone“. *Radovi Filozofskog Fakulteta u Zadru* 19: 117–150.

2004. „O rimskim cestama na aserijatskom području“. *Asseria* 2: 7–21.

Miller, Konrad.

1916. *Itineraria Romana*. Stuttgart: Strecher und Schröder.

Milotić, Ivan.

2010. *Rimska cestovna baština na tlu Hrvatske*. Zagreb: Hrvatsko društvo za ceste – VIA VITA.

Mirković, Miroslava.

2004. „Sirmium“. U: Šašel Kos, M. i P. Scherer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia*, 145–156. Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 42. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Miškić, Jesenka.

1998. „Rimska vojnička diploma iz Slavenskog Broda“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 30-31 (1): 83–102.

Moretti, Violeta.

2011. „Zemljopisna imena u Pulskom statutu iz 1500.“. *Folia onomastica Croatica* 20: 151–172.

Muljačić, Žarko.

1962. „Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća“. *Rad JAZU* 327: 237–380.

1970. „Toponomastičke dileme“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 5: 133–141.

2000. *Das Dalmatische. Studien zu einer untergangenen Sprache*. Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte 10. Köln-Wien: Böhlau-Wimar.

Nedved, Branka.

1990. „Biogradski kraj u rimsko doba“. *Biogradski zbornik* 1: 213–246.

Nemeth-Erich, Dorica i Dora Kušan Špalj.

2003. „Municipium Andautonia“. U: Šašel Kos, M. i P. Scherer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia*, 107–129. Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 41. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Novak, Grga.

1944. *Prošlost Dalmacije*. [pretisak 2004. Split: Marjan tisak].

1949. „Isejska i rimska Salona“. *Rad JAZU* 270: 67–92.

1953. „Issa i isejska država“. *Vjesnik za arheologiju i historiju* 55: 5–40.

1961. „Stari Grci na Jadranskom moru“. *Rad JAZU* 10: 145–221.

OCD v. Hornblower i Spawforth

Orel, Vladimir.

2003. *A Handbook of Germanic Etymology*. Leiden-Boston: Brill.

OLD = *The Oxford Latin Dictionary*, 1968.

Paliga, Sorin

2002. „Archaic Place-Names in Slovenia: Pre-Indo-European, Indo-European (Illyrian, Celtic, Thracian), Early Romance“. *Simpozij Obdobja*, Ljubljana.

Palmer, Leonard R.

1954. *The Latin Language*. London: Faber and Faber. [pretisak: 1988. University of Oklahoma Press].

Pellegrini, Giovan Battista.

1990. *Toponomastica Italiana*. Milano: Ulrico Hoepli.

1991. *Dal venetico al veneto. Studi linguistici preromani e romanzi*. Padova: Editoriale programma.

Poklečki Stošić, Jasminka. (ur.)

2010. *Antički Grci na tlu Hrvatske* [Katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, 14. listopada – 12. prosinca 2010.]. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Pokorny, Alois.

1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern–München: Francke Verlag

Polomé, Edgar.

1963. „The position of Illyrian and Venetic“. U: Birnbaum H. i J. Puhvel (ur.), *Ancient Indo-European Dialects*, Berkley–Los Angeles: University of California Press.

Pom. enc. = *Pomorska enciklopedija* 1972. – 1989. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Putanec, Valentin.

1963. „Refleksi starog dalmatoromanskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske“. *Slovo* 13: 137–176.

1970a. „Diferencijacija konzonanata tipa n > nd u hrvatsko-srpskom jeziku“. *Filologija* 6: 139–153.

1970b. „Refleksi aloglotskog diftonga au u hrvatskosrpskom jeziku“. *Filologija* 6: 155–164.

1992. „Ubikacija klasičnih toponima Sisopa i Soroga“. U: *Zagreb i pitanje prisutnosti Slavena na Balkanu u 1. st. n. e.* Zagreb.

1993. „Naziv Labusedum iz 11. st. za grad Dubrovnik“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 19 (1): 289–301.

1995. „Izolekse za pojam ‚otok‘ u Kelta i na hrvatskoj obali“. *Folia Onomastica Croatica* 4: 115–125.

1970. „Refleksi aloglotskog diftonga au u hrvatskosrpskom jeziku“. *Filologija* 6: 155–164.

Rapanić, Željko.

1996. *Solin u starohrvatsko doba*. Kulturno-povijesni vodič 2. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split.

1997. *Split. Grad u palači, palača u gradu*. Kulturno-povijesni vodič 12. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split.

Raybould, Marilynne E. i Patrick Sims-Williams.

2007. *The Geography of Celtic Personal Names in the Latin Inscription of the Roman Empire*. Aberystwyth: CMSC Publications.

RE = *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: neue Bearbeitung*. 1894. – 1980. Stuttgart: J. B. Metzler

Regan, Krešimir. (ur.)

2003. *Hrvatski povijesni atlas*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Regan, Krešimir i Branko Nadilo.

2007. „Stare crkve izvan središnje jezgre Splita (II.) i na otoku Šolti“. *Građevinar* 59/9: 811–822.

Rendić Miočević, Duje.

1951. „Novi ilirski epigrafički spomenici iz Ridera“. *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* VI: 49–64.
1955. „Onomastičke studije sa teritorija Liburna“. U *Zbornik Instituta za historijske nauke*. Zadar.
1975. „Novootkriveni Domicijanov natpis o fulfinskom vodovodu“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 8 (1): 47–53.
1989. *Iliri i antički svijet*. Biblioteka znanstvenih djela. Split: Književni krug.

Rix, Helmut.

2000. *Lexikon der indogermanischen Verben*. 2. izd. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Sanader, Mirjana

2009. *Antički gradovi u Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga.

Schaub Gomerčić, Ines.

- 2002b. „Romanska predijalna toponimija na hrvatskom primorju u svjetlu cjelokupne romanske toponimije“. Zagreb. [kvalifikacijski rad]
2005. „Mirko Marković: Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje. Hrvatske. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, 278 str.“ *Folia Onomastica Croatica* 14: 221–224. [prikaz]

Schejbal, Berislav.

2004. „Municipium Iasorum“. U: Šašel Kos, M. i P. Scherer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia*, 99–122. Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 42. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Schmid, Wolfgang P.

1995. „Alteuropäische Gewässernamen“. U: *An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique / Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Schramm, Gottfried.

1981. *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrhundert n. Chr.* Stuttgart: Anton Hiersmann.

1997. *Ein Damm bricht; Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5. – 7. Jahrhunderts im Lichte von Namen und Wörtern*. München: R. Oldenbourg Verlag.
- Senc, Stjepan.
1910. *Grčko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb.
- Sergejevski, Dimitrij.
1934. „Rimski spomenici iz Bosne“. *Spomenik Srpske kraljevske akademije* 77: 5–28.
- Sims-Williams, Patrick.
2006. *Ancient Celtic Place-Names in Europe and Asia Minor*. Publications of the Philological Society 39. Oxford UK & Boston USA: Blackwell Publishing.
- Skok, Petar.
1915. *Pojave vulgarnolatinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*. Djela JAZU XXV. Zagreb: JAZU.
1917. „Studije iz ilirske toponomastike. O sufiksu t u ilirskom geografskom nazivlju.“ *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 29: 117–143.
1919. „Studije iz ilirske toponomastike. (Nastavak.)“. *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 31: 151–159.
1920. „Studije iz ilirske toponomastike“. *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* XXXII: 29–45.
1928, 1930, 1934. „Zum Balkanlatein“. *Zeitschrift für romanische Philologie* 48 (398–413), 50 (484–532), 54 (175–215).
1931. „Les origines de Raguse“. *Slavia* 10: 449–498.
1934. *Dolazak Slovena na Mediteran*. Split: Jadranska straža.
1950a. „Prilog ispitivanju predrimskih leksičkih ostataka u slovenačkom i srpskohrvatskom jeziku“. *Slavistična revija* 3: 350–355.
1950b. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb.
1951. „Prilog metodu proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku“. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta I*, 445–485.
1952. „Postanak Splita“. *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*.
1954. „Postanak hrvatskog Zadra“. *Radovi Instituta JAZU*: 37–68.
1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
[=ERHSJ]

Skračić, Vladimir.

1999. „Pravilnosti u jadranskoj nesonimiji“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 36 (26): 63–71.

2011. *Toponomastička početnica. Osnovni pojmovi i metoda terenskih istraživanja*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Skračić, Vladimir. (ur.)

2006. *Toponimija otoka Pašmana*. Biblioteca Onomastica Adriatica 1. Zadar: Sveučilište u Zadru.

2007. *Toponimija otoka Ugljana*. Biblioteca Onomastica Adriatica 2. Zadar: Sveučilište u Zadru.

2009. *Toponimija otoka Vrgade*. Biblioteca Onomastica Adriatica 3. Zadar: Sveučilište u Zadru.

2010. *Toponimija otoka Murtera*. Biblioteca Onomastica Adriatica 4. Zadar: Sveučilište u Zadru.

2011. *Toponimija otoka Paga*. Biblioteca Onomastica Adriatica 5. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Slukan Altić, Mirela.

2003. *Povijesna kartografija. Kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Samobor: Meridijani.

Snoj, Marko.

2009. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Modrijan i Založba ZRC.

Solin, Heikki i Olli Salomies.

1988. *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*. Hildesheim – Zürich – New York: Olms – Weidmann.

Sophocles, E. A.

1914. *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*. Harvard University Press.

Starac, Alka.

2002. *Istra od Epulona do Dioklecijana. Rimsko vladanje u Istriji*. Pula: ZN „Žakan Juri“.

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012., dostupno na

http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2012/sljh2012.pdf [posljednji pristup 24.6.2013.]

Sticotti, Piero.

1902. „Relazione preliminare sugli scavi di Nesazio“. *Atti e memorie della società istriana de archeologia e storia patria* 18.

Stipčević, Aleksandar.

1989. *Iliri*. 2. izd. Zagreb: Školska knjiga.

Suić, Mate.

1981. *Zadar u starom vijeku*. Zadar: Filozofski fakultet.

1995. „ΜΑΝΙΟΣ ΚΟΛΠΙΟΣ (Manijski zaljev)“. *Arheološki radovi i rasprave = Acta et dissertationes archaeologicae* 12: 269–282.

1996. *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske. Opera selecta*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske.

1996a = „Zapadne granice Ilira u svjetlu historijskih izvora“. U *Opera selecta*, 67–87 [pretisak rada iz 1966.]

1996b = „Istočna jadranska obala u Pseudo-Skilakovu Periplu“. U *Opera selecta*, 191–261 [pretisak rada iz 1955.]

1996c = „Korkyra he Melaina“. U *Opera selecta*, 263–275

1996d = „Pravni položaj grčkih gradova u Manijskom zalivu za rimske vladavine“. U *Opera selecta*, 289–316 [pretisak rada iz 1960.]

1996e = „Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali“. U *Opera selecta*, 349–385 [pretisak rada iz 1956.]

1996f = „Prolegomena urbanizmu antičke Liburnije“. U *Opera selecta*, 521–533 [pretisak rada iz 1963.]

1996g = „O municipalitetu antičke Salone“. U *Opera selecta*, 387–418 [pretisak rada iz 1963.]

1996h = „Rijeka u protohistoriji i antici“. U *Opera selecta*, 455–484 [pretisak rada iz 1988.]

1996i = „Lukanov Iader (IV 405) - rijeka Jadro ili grad Zadar?“. U *Opera selecta*, 603–626 [pretisak rada iz 1975.]

1996j = „Cissa Pullaria - Baphium Cissense - Episcopus Cessensis“. U *Opera selecta*, 689–724 [pretisak rada iz 1987.]

1996k = „Hijeronim Stridonjanin - građanin Tarsatike“. U *Opera selecta*, 751–816 [pretisak rada iz 1986.]

1980. „Izvori (grčki i rimski pisci)“, s. v. *Antika*. U: *Enciklopedija Jugoslavije* 1. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

2003. *Antički grad na istočnom Jadranu*. Zagreb: Golden marketing.

Šašel, Anna i Jaro.

1978, 1986. *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt* [=ILJug]

Šašel Kos, Marjeta

1986. *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*. Ljubljana.

Šašel Kos, Marjeta i Peter Scherrer. (ur.)

2004. *The autonomous towns of Noricum and Pannonia = Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien. Pannonia II*. Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = dissertationes Musei nationalis Sloveniae 42. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Šegvić, Marina

1996. „Croatiae schedae epigraphicae Latinae (CSEL). Inscriptiones quae in Croatia ab anno MCMXCI usque ad annum MCMXCV repertae et editae sunt“. *Opuscula archaeologica* 20: 131–139.

Šekli, Matej.

2008. „On Romance-Alpo-Slavic substitutional accentology: the case of pre-Slavic masculine substrate place names in Slovene“. U: *Stressing the Past. Papers from the Second International Workshop on Balto-Slavic Accentology. University of Copenhagen*, 115–130. Amsterdam – New York: Rodopi.

Šimunović, Petar.

1972. „Toponomastika i istraživanje jezičnih prežitaka na Balkanu“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 7: 189–194.

1976. „Toponimija Istarskog razvoda“. *Onomastica Jugoslavica* 6: 3–34.

1982. „Zemljopisna imena kao spomenička baština materijalne i duhovne kulture“. *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 8-9: 231–252.

1983. „Brijuni“. *Jezik* XXXI (2): 33–45.

1984. „Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije“. *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 10-11: 147–200.

1988. „Toponimijska stratigrafija na istočnojadranskom prostoru“. *Suvremena lingvistika* 27-28: 39–46.

1996. „Sakralni toponimi sa sut + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike“. *Folia Onomastica Croatica* 5: 39–62.

2005. *Toponimija hrvatskog jadranskog prostora*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

2008. „Ranosrednjovjekovna toponimija splitskog pouotoka“. *Archaeologia Adriatica* 11: 587–599.

2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Šišić, Ferdo.
1962. *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskog naroda 600. – 1526*. Prvi dio. [pretisak 3. izdanja, 2004. Split: Marjan tisak].
- Škegro, Ante.
2008. „Tobožnja delminijska biskupija“. *Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda* 31 (1): 283, 283–302, 302.
- Škiljan, Dubravko.
1994. *Pogled u lingvistiku*. Rijeka: Naklada Benja.
2006. *Mappa mundi*. Zagreb: Antibarbarus.
- Škiljan, Dubravko. (ur.)
1996. *Leksikon antičkih autora*. Zagreb: Latina et Graeca.
2003. *Leksikon antičkih termina*. Zagreb: Latina et Graeca.
- Školski = *Školski rječnik hrvatskoga jezika* 2012. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šonje = *Rječnik hrvatskoga jezika* 2000. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ – Školska knjiga.
- Tekavčić, Pavao.
- 1970a. „Iz povijesti istroromanskih govora. Prijelaz /ey/ u /ay/ u svjetlu strukturalne dijakronije“. *Filologija* 6: 283–299.
- 1970b. *Uvod u vulgarni latinitet*. Udžbenici Zagrebačkog sveučilišta. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
1976. „O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslovenskog romanstva u svjetlu toponomastike“. *Onomastica Jugoslavica* 6: 35–56.
- Tomaschek, Wilhelm.
1867. „Miscellen aus der alten Geographie“. *Zeitschrift für die Österreichischen Gymnasien* 18: 691–721.
1880. „Die vor-slawische Topographie der Bosna, Herzegowina, Crna-Gora und der angrenzenden Gebiete“. *Mitteilungen der kais. und kön. Geographischen Gesellschaft in Wien* 23 (13): 497–528.
- Tomasović, Marinko.
2009. „Prapovijesne i rimske komunikacije kroz trgovinu obale sa zaleđem na prostoru između Cetine i Neretve“. *Histria antiqua* 17: 133–146.

Tomičić, Željko.

1997. „Arheološka topografija i toponimija (Iovia-Botivo-Ludbreg)“. U: *Ludbreg-Ludbreška Podravina*, 21–41. Umjetnička topografija Hrvatske 3. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.

Treimer, Karl.

1961. „Die illyrische Namengebung“. *Picos* 6 (3): 730–743.

Trummer, Manfred.

1998. „Südosteuropäische Sprachen und Romanisch“. U: *Kontakt, Migration und Kunstsprachen*, Lexikon der Romanistischen Linguistik VII. Tübingen: Niemeyer, 134–184.

Udolph, Jürgen.

1999. „Die Schichtung der Gewässernamen in Pannonien“. *Ural-Altäische Jahrbücher. Neue Folge* 15: 90–106.

2003. „Alteuropa in Kroatien: Der Name der Sava/Save“. *Folia Onomastica Croatica* 12-13: 523–548.

2004. „Ortsnamen als Geschichtsquelle“. *Eurasisches Magazin* 3-4. [<http://www.eurasischesmagazin.de/artikel/?artikelID=20040312>, pristupljeno 14.7.2011. u 20.54].

Uglešić, Ante.

2011. „The Find from the Migration Period from Brgud near Benkovac“. *Archaeologica Adriatica* 3. (1.): 183–190.

Untermann, Jürgen

1970. „Venetisches in Dalmatien“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 5: 5–21.

Urlić Ivanović, Grgur.

1879. „Davni Šinod“. *BD* 2 (12): I–XIII.

Vajs, Nada.

1977. „O zaboravljenim imenima jadranskih otoka“. *Rasprave Zavoda za jezik* 13: 163–173.

Vanelli, Laura i Alberto Zamboni (ur.)

1991. *Per Giovan Battista Pellegrini Scritti degli allievi padovani*. Quaderni patavini di linguistica monografie 8. Padova: Unipress.

Velika ilustrirana povijest svijeta 1–7, 1974. – 1976. Rijeka: Otokar Keršovani.

Vidović, Domagoj

2009. „Toponimija sela Dubljani u Popovu“. *Folia onomastica Croatica* 18: 171–221.

Vikić Belančić, Branka.

1984. „Sustavna istraživanja u Ludbregu 1968–1979“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 16-17: 119–166.

Vratović, Vladimir.

1977. „Rimska književnost“. U: *Povijest svjetske književnosti*. Tom 2. Zagreb: Mladost.

Vrgada v. Jurišić 1973.

Vuletić, Nikola.

2006. „Dopune ‚Jadranskim etimologijama‘ Vojmira Vinje. Prvi prilog.“ *Croatica et Slavica Jadertina* 2: 135–144.

2007. „Toponimi romanskog postanja na Ugljanu i Pašmanu“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Ugljana*, 345–360. *Onomastica Adriatica*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

2009. „Od Lubricate do Lapkata i Vrgade: jezična povijest Dalmacije kroz imena jednog otoka“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Vrgade*, 111–117. *Onomastica Adriatica*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

2010. „Problem romanske toponimije u murterskom otočnom skupu“. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Murtera*, 335–341. *Onomastica Adriatica*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

2011. „Etimološke bilješke s hrvatskih otoka i obale (uz Vinjine ‚Jadranske etimologije‘)“. *Croatica et Slavica Jadertina* 6: 9–19.

Wilkes, John J.

1992. *The Illyrians*. Blackwell Publishing.

Wodtke, Dagmar S., Britta Sofie Irlinger i Carolin Schneider.

2008. *Nomina im Indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Winter.

Wolf, Heinz Jürgen.

1996. „Gemeinromanische Tendenzen IX. Onomastik“. U: *Lexikon der Romanistischen Linguistik II: Historisch-vergleichende Grammatik der romanischen Sprachen*, 387–422. Tübingen: Niemeyer.

Woodard, Roger D. (ur.)

2008. *The Ancient languages of Europe*. Cambridge University Press.

Zaninović, Marin

1966. „Ilirsko pleme Delmati. I. dio. Politička povijest i teritorijalna raspoređenost Delmata“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 4: 27–92.
1967. „Ilirsko pleme Delmati. II. dio. Materijalna i duhovna kultura“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH* 5: 5–101.
1996. *Od Helena do Hrvata*. Zagreb: Školska knjiga.
2009. „Tilurium, Aequum, Osinium: arheološko-povijesna povezanost“. *Kačić* 41-43: 499–508.

Zelić, Danko.

1994. „O antičkom i srednjovjekovnom imenu grada i otoka Krka“. *Croatica Christiana Periodica* 35 (decembar): 55–62.

9.1. Primarna vrela (kratice i korištena izdanja)

Agathem. Agatemer

Carolus Müllerus, *Geographi Graeci Minores*, vol. II, Pariz, 1859.

Amm. Marc. Amijan Marcelin

Ammiani Marcellini quae supersunt, Lipsiae sumptibus Ottonis Holtze, 1921.

An. Rav. Anonimni Ravenjanin

1) Pinder M. et G. Parthey, *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*; Berlin 1860.

2) Cuntz et al. 1990.

App. Ill. Apijan, Ilirski ratovi

Appian's Roman History, vol. II, The Loeb Classical Library,

Ap. Rod. Apolonije Rođanin

– u Katičić 1995

Aur. Vict. Lib. de Caes,

Aur. Vict. De viris illustr. ,

Aur. Vict. Epit.

Franciscus Pilchmayr, *Sexti Aurelii Victoris Liber de Caesaribus praecedunt Origo gentis Romanae et Liber de viris illustribus urbis Romae subsequitur Epitome de caesaribus*, Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri, 1911.

B. Alex. *Bellum Alexandrinum*

Renato du Pontet, *C. Iuli Caesaris Commentariorum pars posterior qua continentur libri III de Bello civili cum libris incertorum auctorum de bello Alexandrino Africo Hispaniensi*, Oxonii, 1989.

Caes. B. C. Cezar, Commentarii de bello civili

Renato du Pontet, *C. Iuli Caesaris Commentariorum pars posterior qua continentur libri III de Bello civili cum libris incertorum auctorum de bello Alexandrino Africo Hispaniensi*, Oxonii, 1989

Caes. B. G. Cezar, Commentarii de bello Gallico

The Gallic war, Loeb classical library, 1997.

Dion C. Dion Kasije

Ursulus Philippus Boisseuain, *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt*, vol. II, Berlin 1898.

Cassiod. Hist.,

Cassiod. Var. Kasiodor

Magni Aurelii Cassiodorii senatoris Opera omnia, Venetiis 1729

Cic. Fam. Ciceron, ad Familiares

Cicero Letters to Friends, vol. II, The Loeb classical library, 2001.

CIL Corpus inscriptionum Latinarum

<http://arachne.uni-koeln.de/drupal/?q=en/node/291>, posljednji pristup 24.6.2013.

Diod. Sic. Diodor Sicilski

Diodorus of Sicily, vol. VI, The Loeb classical library, 1954.

Dion. Perieg. Dionizije Perijeget

Carolus Müllerus, *Geographi Graeci Minores*, vol. II, Pariz, 1859

Ennod. Pan. Enodije Panegirik Teodoriku

Fridericus Vogel, *Magni Felicis Ennodi opera*, Berlin apud Weidmannos, 1885.

Eutr. Eutropije

Droysen, H., *Eutropi Breviarium ab urbe condita cum versionibus Graecis*, Monumenta Germaniae historica, Berlin, apud Weidmannos, 1878.

Farlati Daniele Farlati, Illyricum sacrum

1) Daniele Farlati, *Illyrici sacri tomus secundus, Ecclesia Salonitana*, Venetiis apud Sebastianum Coleti, 1703.,

2) Šišić, Ferdo, Priručnik izvora hrvatske historije, Zagreb: 1914, str. 157–164

Flor. Lucije/Publije Anej Flor

Carolus Halm, *Iuli Flori Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC libri duo*, Lipsiae, sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1872.

Front. Strat. Sekst Julije Frontin, Stratagemata

Gottholdus Gundermann, *Iuli Frontini Stratagematon libri quattuor*, Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri, 1888.

Hier. Chron Jeronim, Kronika

Rudolf Helm, *Eusebius Werke, 7. Band, Hieronymi Chronicon*, Leipzig, 1913.

Hier. de vir. illustr. Jeronim, De viris illustribus

Migne, Patrologia Latina, vol 23: *S. Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri De viris illustribus liber*

Hist. Aug. Prob. Historia Augusta, Vita Probi

Ernestus Hohl, *Scriptores historiae Augustae*, vol. II, BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1971.

Iord. Geth.,

Iord. Rom. Jordan

Theodorus Mommsen, *Iordanis Romana et Getica*, Monumenta Germaniae historica,
Berlin, apud Weidmannos, 1882.

It. Ant. Antoninov itinerarij

1) Parthey G. et M. Pinder, *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*, Berlin
1848.

2) Cuntz 1990.

It. Hier. Jeruzalemski itinerarij

1) Parthey G. et M. Pinder, *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*, Berlin
1848.

2) Cuntz 1990

It. mar. Pomorski itinerarij

Parthey G. et M. Pinder, *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*, Berlin
1848.

Iul. Hon. Julije Honorije

Alexander Riese, *Geographi Latini minores*, Heilbronnae apud Henningeros fratres,
1878.

Liv. Tit Livije

Wilh. Weissenborn, *Titi Livi Ab urbe condita libri*, pars IV, lib. XXXI-XXXVIII
Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri, 1891.

Wilh. Weissenborn, *Titi Livi Ab urbe condita libri*, pars. V liber XXXIX-XLV, epitom.
lib. XLVI-CXL, Lipsiae, sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1873.

Luc. Lukan, Pharsalia

– u Križman 1997

Lyc. Likofron, Alexandra

– u Križman 1997

Mart. Marcijal

M. Val. Martialis Epigrammata, W. M. Lindsay, Oxonii, 1969.

Mela, Pomponije Mela

Gustavus Parthey, *Pomponii Melae de Chorographia libri tres*, Berlin, in aedibus
Friderici Nicolai, 1867.

Not. dign. occ. Notitiae dignitatum in partibus occidentis

http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost05/Notitia/not_dig0.html,
posljednji pristup 13.6.2013. u 11.10

Oros. Paulo Orozije

Carol Zangemeister, *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII*, Lipsiae, in
aedibus B. G. Teubneri, 1889.

Plin. Plinije Stariji, *Naturalis historia*

1) *Pliny Natural history books 3-7*, The Loeb classical library, 1999;

2) D. Detlefsen, *C. Plinii Secundi Naturalis historia*, vol. I, Berlin apud Weidmannos,
1866.

3) L. Ian, *C. Plinius Secundus Naturalis historia* vol. I, Stutgardiae et Lipsiae in aedibus
B. G. Teubneri, 1996.

Plu. Pomp. Plutarh, životopis Pompeja

Carolus Sintenis, *Plutarchi Vitae parallelae*, vol. III, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri,
1902.

Plb. Polibije,

1) *Polybius ex recognitione Immanuelis Bekkeri*, vol I, Berlin 1844.

2) <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0233>
[posljednji pristup 13.6.2013. u 14:39]

Prisc. perieg. Priscijan, latinski prijevod djela Dionizija Perijegeta

Carolus Mullerus, *Geographi Graeci Minores*, vol. II, Pariz, 1859

Procop. Goth. Prokopije, Gotski ratovi

Procop. Vand. Prokopije, Vandalski ratovi

B. G. Niebuhr, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae, pars II: Procopius*, vol. I i II
Bonn 1883.

Ps. Skil. Pseudo Skilak, Periplus

1) Suić 1996a

2) Carolus Mullerus, *Geographi Graeci minores*, vol. I, Pariz 1855.

Ps. Skim. Pseudo-Skimno, Periegeza

Carolus Mullerus, *Geographi Graeci minores*, vol. I, Pariz 1855.

Ptol. Klaudije Ptolomej, Geografija

1) Karl Friedrich August Nobbe, *Claudii Ptolemaei Geographia*, Lipsiae, tom. I. 1843,
tom. II. 1845.

2) F. G. Wilberg, *Claudii Ptolemaei Geographiae libro octo*, Essendiae sumptibus et
typis G. D. Baedeker, 1838.

Ruf. Rufije Fest

Breviarium rerum gestarum populi Romani Rufi Festi, Bibliotheka Latina et Graeca,
Zagreb, 2011.

Serv. kod Verg. Buc. Servije, Komentari uz Vergilijeva *Bucolica*

*Maurus (Marius) Servius Honoratus, In Vergilium Commentarius Servii Grammatici
qui feruntur in Vergilii Bucolica et Georgica Commentarii*, Lipsiae, in aedibus
B. G. Teubneri, 1887.

Socrat. Hist. eccl. Sokrat, Historia ecclesiastica

J. P. Migne, *Patrologiae Graecae tomus LXVII, Socratis Scholastici, Hermiae Sozomeni
Historia ecclesiastica*, Paris, 1864.

Sozom. Hist. eccl. Sozomenos, Historia ecclesiastica

J. P. Migne, *Patrologiae Graecae tomus LXVII, Socratis Scholastici, Hermiae Sozomeni
Historia ecclesiastica*, Paris, 1864.

St. Byz. Stjepan Bizantinac

Stephanus Byzantinus cum annotationibus L. Holstenii, A. Berkelii et Th. de Pinedo,
Lipsiae in libraria Kuehniana, 1825.

Strab. Strabon

Strabonis geographica recensuit commentario critico instruxit Gustavus Kramer,
Berlin, vol. I. 1844., vol. II. 1847.

Tab. Peut. Tabula Peutingeriana

1) <http://peutinger.atlantides.org/map-a/>,
2) http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost03/Tabula/tab_pe05.html,
[posljednji pristup 20/06/2013]

Tib. Tibul

Albii Tibulli aliorumque carminum libri tres, F. w. Levy, Lipsiae in aedibus
B.G.Teubneri, 1927.

Vell. Velej Paterkul

Frank Ernes Rockwood (ed.), *Velleius Paterculus book II*, Leach, Shewell, & Sanborn;
Boston. New York. Chicago, 1893.

Zos. Zosim

Ludovicus Mendelssohn, *Zosimi comitis et exadvocati fisci Historia nova*, Lipsiae, in
aedibus B. G. Teubneri, 1887.

POPIS ILUSTRACIJA

- Slika 1: Rekonstrukcija sadržaja Ptolemejeve V. karte Europe
Slika 2: Dio Tabule Peutingeriane koji prikazuje naša područja
Slika 3: Raspored plemena u Iliriku
Slika 4: Granice rimskih provincija
Slika 5: *Ad Labores Pontis Ulcae* na Tabuli Peutingeriani
Slika 6: *Arsia* na Tabuli Peutingeriani
Slika 7: *Arupium* na Tabuli Peutingeriani
Slika 8: *In monte Bulsinio* na Tabuli Peutingeriani
Slika 9: Natpis *Accede ad Certissiam*
Slika 10: *In alperio* na Tabuli Peutingeriani
Slika 11: Vojnička diploma na kojoj piše *Marsunnia*
Slika 12: *Portus Calouitanus* na Tabuli Peutingeriani
Slika 13: *Senia* na Tabuli Peutingeriani
Slika 14: *Sepomaia* na Tabuli Peutingeriani

VRELA SLIKA U RJEČNIKU PREDSLAVENSKIH TOPONIMA (5. POGLAVLJE)

Slike iz Tabule Peutingeriane (slike 5–8, 10, 12–14):

http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost03/Tabula/tab_pe00.html
posljednji pristup 14. 6. 2013.

Certissia, <http://www.muzej-djakovstine.hr/foto/fotos46.jpg>, posljednji pristup 14. 6. 2013.

Marsonia, <http://www.sbnet.hr/diploma/diploma5.htm>, posljednji pristup 21. 6. 2013.

POPIS SAMOSTALNO IZRAĐENIH KARATA

- Karta 1: Keltski i mogući keltski ojkonomi (potpoglavljje 6.1.1.1.)
Karta 2: Ojkonomi s karakterističnim sufiksima (potpoglavljje 6.1.1.2.)
Karta 3: Predslavenski ojkonomi (potpoglavljje 6.1.1.3.)
Karta 4: Predslavenski nesonomi (poglavljje 6.1.3.)
Karta 5: Rimski sloj (poglavljje 6.2.5.)

O AUTORICI

Dubravka Ivšić rođena je 14. siječnja 1985. u Zagrebu, gdje je završila osnovnu školu i gimnaziju te je 2003. g. upisala studij opće lingvistike i latinskog jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirala je 2007. g. s temom „Italsko-keltska hipoteza“. 2007. godine dobila je fakultetsku nagradu za izvrsnost u studiju latinskoga jezika i rimske književnosti.

Od 1. veljače 2008. zaposlena je na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje kao znanstveni novak na projektu "Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika" u sklopu kojega sudjeluje u izradi novog etimološkog rječnika hrvatskoga jezika. Iste godine upisala je doktorski studij "Povijest i dijalektologija hrvatskoga jezika" na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci u sklopu kojega je izrađen i ovaj doktorat.

Sudjelovala je na nekoliko znanstvenih skupova. Sudjelovala je na ljetnim školama lingvistike u Leidenu (2010. g.) i Paviji (2011. g.).

Uz redovno obrazovanje završila je i srednju glazbenu školu (teoretski odjel). Član je crkvenog zbora. Služi se engleskim, njemačkim, ruskim i španjolskim jezikom.

OBJAVLJENI RADOVI

Znanstveni radovi u časopisima

1. Ivšić, Dubravka. „O oronimima u antičkim vrelima (Crtice iz hrvatske predslavenske toponimije)“. // *Folia onomastica Croatica*. 21 (2012) ; 97–119
(članak, znanstveni).
2. Ivšić, Dubravka; Bergovec, Marina. „Veliki etimološki rječnik hrvatskoga jezika i računalna struktura njegove natuknice“. // *Filologija : časopis Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. 58 (2012) ; 191–209
(pregledni rad, znanstveni).

Znanstveni radovi u zbornicima skupova s međunar.ec.

1. Ivšić, Dubravka. „Italo-Celtic Correspondences in Verb Formation“ // *Proceedings of the IIIrd International Colloquium of the Societas Celto-Slavica / Dunja Brozović Rončević, Maxim Fomin, Ranko Matasović (ur.)*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010. 47–59
(predavanje, međunarodna recenzija, objavljeni rad, znanstveni).

Neobjavljena sudjelovanja na skupovima

1. Ivšić, Dubravka. „Towards a Corpus of the Croatian Pre-Slavic Toponyms“ // *Humboldt-Kolleg: Die vergleichende Sprachwissenschaft im 21. Jahrhundert - Historical-Comparative Linguistics in the 21st Century*, Pavia, Italija, 22. – 25. 9. 2011.
(poster, neobjavljeni rad).